

มิลินทปัญหาปกรณ์แปล

เล่ม ๒

ถาม-ตอบปัญหาในพระไตรปิฎก
ระหว่างพระเจ้ามิลินท์ กับพระนาคเสนเถระ

พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปัญโญ
แปล

มิลินทปัญหาปกรณ์แปล

เล่ม ๒

ถาม - ตอบปัญหาในพระไตรปิฎก

ระหว่างพระเจ้ามิลินท์ กับ พระนาคเสนเถระ

พระมหาธิติพงษ์ อุตตมปญโญ

แปล

ชื่อหนังสือ : มลिनทปญทาปกรณแปล เล่ม ๒

ISBN : 978-616-577-092-7

แปลและเรียบเรียง : พระมหาสิทธิพงษ์ อุดมปญโญ

คอมพิวเตอร้/จัดรูปเล่ม : พระมหาสิทธิพงษ์ อุดมปญโญ

ตรวจทาน : พระมหาพิเชษฐ เตชธมโม พระมหาจรูณ จารุวุฒโณ
คุณวิไล สีสรรพ์ คุณพรพิมพ์ กิจสิริพันธ์
คุณปกรณ์ เจ็ดคัมภีร์ คุณสุพาณี สู่พงศ์พัฒนกิจ

ออกแบบปก : คุณชัยโย ทองหมื่นไวย้

วัน/เดือน/ปีพิมพ์ : ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๓

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
โดย คุณแม่สุวรรณ ดันตระเชียร
จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน

พิมพ์ที่ : ทางหุ้นส่วนจำกัด ประชุมสาส์นไทย การพิมพ์
๔๔/๑๓๒ หมู่ ๖ ถ.กำนันแมน แขวงบางขุนเทียน
เขตจอมทอง กรุงเทพฯ ๑๐๑๕๐
โทรศัพท์ 0-2802-0377, 0-2802-0379
โทรสาร 0-2802-0379 มือถือ 08-1566-2540

คำนำ

จากประวัติของคัมภีร์มิลินทปัญหาที่กล่าวไว้ในบุพพโยคกัณฑ์ ตอนว่าด้วยพาหิรกถาว่า “สามเณรก็ร้องไห้ เพราะความกลัว จึงหอบขยะไปทึ่ง ได้ตั้งความปรารถนาเป็นครั้งแรกว่า “ด้วยบุญกรรมคือการทึ่งขยะนี้ เรายังไม่บรรลुพระนิพพานเพียงใด, ในระหว่างกาลนี้ ขอเราพึงเป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่ มีเดชมาก เหมือนอย่างดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยงวัน ในที่ทุกสถานที่เราบังเกิดขึ้นเถิด” พอทึ่งขยะเสร็จแล้ว ก็ไปยังทำน้ำคางคาเพื่อสร้งน้ำ พอเห็นระลอกคลื่นในแม่น้ำคางคาที่หมุนเป็นเกลียวมาอยู่ ก็ตั้งความปรารถนาแม่เป็นครั้งที่ ๒ ว่า “เรายังไม่บรรลุพระนิพพานเพียงใด, ในระหว่างกาลนี้ ขอเราพึงเป็นผู้มีปฏิภาณอุบัติขึ้นโดยสมควรแก่เหตุ มีปฏิภาณไม่รู้จักหมดจักสิ้นไป เหมือนระลอกคลื่นนี้ ในที่ทุกสถานที่เราบังเกิดขึ้นเถิด”

แม้ภิกษุรูปนั้น พอวางไม้กวาดไว้ที่โรงเก็บไม้กวาด ก็เดินไปยังทำน้ำที่แม่น้ำคางคา เพื่อต้องการจะสร้งน้ำเช่นกัน ได้ยินคำปรารถนาของสามเณรเข้า จึงคิดว่า “สามเณรรูปนี้ แม้ถูกเราใช้ก็ยังไม่ปรารถนาอย่างนี้ก่อน ก็ความปรารถนาที่นั้น จักไม่สำเร็จแก่เราบ้างหรือ” ดังนี้แล้วก็ได้ตั้งความปรารถนาว่า “ในระหว่างกาลที่เรายังไม่ได้บรรลุพระนิพพานนี้ ขอเราพึงเป็นผู้มีปฏิภาณไม่รู้จักหมดจักสิ้นไป เหมือนระลอกคลื่นในแม่น้ำคางคา ในที่ทุกสถานที่เราบังเกิดขึ้นแล้ว และขอเราพึงเป็นผู้สามารถที่จะแก้ ที่จะเปลื้องปัญหาปฏิภาณที่สามเณรรูปนี้ถามได้ทุกอย่างด้วยเถิด”

จากข้อความข้างต้นดังกล่าว จะเห็นได้ว่า การทำบุญ ไม่ว่าจะ เป็นพระภิกษุสามเณร หรือฆราวาสญาติโยมทั้งหลาย เมื่อทำบุญแล้ว สามารถตั้งความปรารถนาได้ และสำเร็จตั้งความปรารถนาทุกราย ถ้าพิจารณาแล้ว ก็จะได้ข้อคิดอีกอย่างที่ว่า บุญที่ทำ แบบไม่อยากจะทำด้วยซ้ำไป ยังสำเร็จประโยชน์ตามที่ปรารถนาได้และอำนวยผลให้มากมายถึงเพียงนี้

นี่เป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาและคำตอบที่ทั้งละเอียดและลึกซึ้งยิ่งนักในคัมภีร์มิลินทปัญหา ยากที่สามัญชนคนทั่วไป จะเข้าถึงได้ เข้าใจได้ ท่านกล่าวไว้ว่า แม้แต่พระอรหันต-ชีณาสพจำนวนมากที่ถูกพระเจ้ามิลินท์ตรัสถามแล้ว ก็ไม่สามารถตอบคำถามของท้าวเธอได้ จนต้องหลีกหนีออกนอกเมืองไป

ในชาติสุดท้าย น้องสามเณร มาเกิดเป็นพระราชชาผู้ยิ่งใหญ่เกรียงไกร ปกครองประเทศที่มั่งคั่ง ร่ำรวย สงบสุข มีเดชมาก มีอำนาจมาก มีนามว่า “พระเจ้ามิลินท์” ผู้ฝึกฝนใจ

(๗)

ในพระศาสนา ศึกษาหลักธรรม จนแตกฉานในพระไตรปิฎก และอรรถกถา สมดังความปรารถนาที่ได้ตั้งไว้ ส่วนพระภิกษุ กลับมาเกิดเป็นพระภิกษุผู้แตกฉานในพระไตรปิฎก อรรถกถา และปฏิบัติธรรมจนบรรลุธรรมเป็นพระอรหันตชีนาสพ และปฏิสัมภทา ๔ จึงเป็นที่มาของปัญหาที่ทั้งยากทั้งลึกซึ้งและคำตอบที่ลึกซึ้งที่ประกอบด้วยอุปมา เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจในปัญหานั้นๆ ได้แจ่มแจ้งชัดเจน เช่นเดียวกัน

ฉะนั้น จึงขอเชิญชวนพุทธศาสนิกชนได้ศึกษาทำความเข้าใจในคัมภีร์มิลินทปัญหาของนักปราชญ์ทั้ง ๒ ท่าน คือ พระเจ้ามิลินท์ และพระนาคเสนเถระ เพื่อเพิ่มพูนสติปัญญาและความเลื่อมใสในบวรพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นกับตน และดำรงไว้ซึ่งคำสอนพระพระพุทธเจ้าที่สุขุมลุ่มลึกคัมภีร์ภาพไว้ตราบนานเท่านาน

พระมหาชาติพงษ์ อุตตมปญโญ

คำปรารภของผู้แปล

เมื่อเวลาประมาณ ๑๐.๐๐ น. เช้าของวันพุธที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๐ คุณโยม สุวรรณ ตันตระเชียร คุณเนาวรัตน์ รัตนสุนทร ซึ่งเป็นน้องสาว พร้อมกับคุณพลอยทิพย์ ตันตระเชียร ซึ่งเป็นหลานของสามี ได้มาเยี่ยมที่วัดจากแดง หลังจากถามสารทุกข์สุขดิบแล้ว คุณโยมได้ปรารภว่า อยากจะทำหนังสือ “มิลินทปัญฺหา” ไว้แจกในงานศพ เป็นการเตรียมตัวก่อนตาย โดยได้บอกวัตถุประสงค์ว่า เป็นหนังสือเกี่ยวกับ “ปัญญา” อยากให้ผู้รับได้ไปศึกษาอ่านเพื่อให้เกิดปัญญา โดยคุณโยมเอง ก็บอกว่า เคยศึกษาคัมภีร์นี้ แล้วเกิดความชอบ ข้าพเจ้าก็ได้ถามคุณโยมไปว่า ต้องการแบบไหน หมายความว่า หนังสือมิลินทปัญฺหาที่ แปลแบบเรียบเรียงเป็นภาษาไทยให้คนทั่วไปอ่านได้ หรือแปลคงรูปบาลีไว้เป็นต้น คุณโยมบอกว่าประสงค์จะให้คนทั่วไปอ่านได้ แล้วก็มีการพูดคุยกันว่า คนมีอายุมากกว่า ใช้น่าจะตายก่อนเสมอไป แต่ก็เป็นการดีที่คุณโยมมีสติ มีการเตรียมความพร้อมก่อนจะจากโลกนี้ไปจริงๆ เมื่อข้าพเจ้าได้ทราบความประสงค์ดังนี้ ก็คิดวางแผนว่าจะทำหนังสือออกมาในรูปแบบไหน ถึงจะตรงตามวัตถุประสงค์ของคุณโยมและมีประโยชน์กับผู้ศึกษาภาษาบาลีด้วย ก็เลยคิดจะทำแนวของหนังสือ “ภิกขุปาติโมกข์แปล พร้อมมาติกาสำหรับวิจิตรนิพนธ์ศึกษาบท” ซึ่งได้จัดพิมพ์ไปแล้วก่อนหน้านี้

ในเบื้องต้น ได้ให้คนไปช่วยหาหนังสือมิลินทปัญฺหาฉบับต่างๆ มา เท่าที่จะหามาได้ เพื่อนำมาศึกษา ก่อนสรุปว่า จะเอาฉบับไหนเป็นต้นฉบับสำหรับการนำมาแปล รวมทั้งสำนวนภาษาไทย ว่าฉบับไหน อ่านง่าย เป็นสำนวนแบบพื้นๆ ไม่คงภาษาบาลีไว้มากนัก จนมาสรุปได้ว่า จะใช้ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทั้งหมด ทั้งภาษาบาลี และไทย เป็นต้นฉบับในการแปล เพราะมีครบทั้งฉบับภาษาบาลี อรรถกถา และฎีกา และแปลเป็นไทย จึงเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะนำมาเป็นต้นฉบับ

บัดนี้ การแปลและพิมพ์ต้นฉบับมิลินทปัญฺหา ใช้นเวลามากพอสมควร ก็เสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงขออนุโมทนาต่อคุณโยมสุวรรณ ตันตระเชียร ผู้เป็นต้นบุญ ที่มีความประสงค์จะทำบุญด้านปัญญา ด้วยการเป็นเจ้าภาพพิมพ์คัมภีร์มิลินทปัญฺหาที่ แจกเป็นธรรมทานให้กับชาวพุทธท่านอื่นๆ ได้มีโอกาสศึกษาคัมภีร์มิลินทปัญฺหาที่เหมือนกับท่าน

(พ)

คำปรารภของเจ้าภาพ

แรกทีเดียวข้าพเจ้าได้ปรารภกับท่านพระอาจารย์มหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ (พระอาจารย์ถ้วน ผู้เป็นศิษย์ก้นกุฎิของพระภิกษุทันตธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต อดีตเจ้าอาวาสวัดท่ามะโอและเจ้าสำนักเรียนบาลีใหญ่ จังหวัดลำปาง) ว่าอยากพิมพ์หนังสือที่ระลึกเพื่อแจกในงานฌาปนกิจของข้าพเจ้า อันเป็นการบูชาธรรมครั้งสุดท้ายที่สามารถจะทำได้ ด้วยเมตตาของท่านพระอาจารย์ ท่านก็รับคำขอร้องของข้าพเจ้า และช่วยดำเนินการจนหนังสือเล่มนี้สำเร็จเรียบร้อย และเมื่อหนังสือเสร็จเรียบร้อยก่อนเวลามรณกาลของข้าพเจ้า เจตนาเดิมของข้าพเจ้าก็เปลี่ยนไปเพราะคิดว่า หนังสือที่มีประโยชน์เช่นนี้จะเก็บไว้ก่อน ก็อาจทำให้ผู้ศึกษาและสนใจภาษาบาลีพลาดโอกาสค้นคว้าเรียนรู้ไป จึงมีความประสงค์จะจัดส่งหนังสือชุดนี้ไปถวายตามสำนักเรียนบาลีทั่วประเทศตามที่ตั้งใจไว้ ท่านพระอาจารย์ก็เห็นดีด้วยว่าสมควรแจกในกาลนี้เลย

ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณท่านพระอาจารย์ถ้วนที่เมตตาช่วยดำเนินการตามคำขอร้องไว้ ณ ที่นี้ด้วย และด้วยความรอบรู้เชี่ยวชาญในพระบาลี (ท่านสอบได้อันดับที่ ๑ ของสำนักเรียน) กอปรกับความทุ่มเทแรงกายแรงใจของท่านพระอาจารย์ อันเป็นจริยาปกติของท่านพระอาจารย์หนังสือทุกเล่ม(มิใช่เฉพาะเล่มนี้เท่านั้น)ที่พระอาจารย์จัดทำขึ้นจึงนับว่าเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพระบาลีอย่างมากมาย

สาธุ สาธุ สาธุ

สุวรรณ ตันตระเชียร

คำชี้แจง

คัมภีร์มิลินทปัญหา เป็นคัมภีร์แสดงความลึกซึ้งของปัญหาและคำตอบ ทั้งผู้ถามเองก็แตกฉานในพระไตรปิฎก ในบุพพโยคกัณฑ์ของคัมภีร์มิลินทปัญหาได้เล่าไว้ว่า แม้พระอรหันตชีณาสพจำนวนมาก เมื่อถูกพระเจ้ามิลินท์ถามปัญหาดังกล่าว ก็ยังไม่สามารถที่จะตอบปัญหาต่างๆ เหล่านี้ได้เลย ยังต้องหลีกหนีออกเมืองไป เพื่อไปหาที่พำนักใหม่ให้ห่างไกลจากพระเจ้ามิลินท์ และผู้ตอบ นอกจากพระเป็นอรหันตชีณาสพแล้ว ยังได้บรรลุปฏิสัมภิตา ๔ อีกด้วย ปฏิสัมภิตา ๔ คือ (๑) **อัตถปฏิสัมภิตา** ปัญญาที่รู้แตกฉานในอรรถ คือในผลที่เกิดจากเหตุ (๒) **ธัมมปฏิสัมภิตา** ปัญญาที่รู้แตกฉานในธรรม คือในเหตุที่ทำให้ผลเกิดขึ้น (๓) **นิรุตติปฏิสัมภิตา** ปัญญาที่รู้แตกฉานในนิรุตติ คือในภาษาโดยเฉพาะในภาษามคธอันเป็นมูลภาษา และ (๔) **ปฏิภาณปฏิสัมภิตา** ปัญญาที่รู้แตกฉานในปฏิภาณ คือในความแจ่มแจ้งเกี่ยวกับอารมณ์ที่ปฏิสัมภิตา ๓ อย่างข้างต้นรู้อยู่ และเกี่ยวกับกิจแห่งปฏิสัมภิตา ๓ อย่างข้างต้นนั้นนั้นแหละ นี่แหละ เป็นสาเหตุที่จะกล่าวได้ว่า คัมภีร์มิลินทปัญหานี้ เป็นคัมภีร์ชั้นยอด เพราะยอดเยี่ยมทั้งปัญหาและยอดเยี่ยมทั้งคำตอบ เหตุทั้งท่านผู้ถาม ก็แตกฉานในพระไตรปิฎกทั้งท่านผู้ตอบ ก็เป็นทั้งพระอรหันต์ และบรรลุปฏิสัมภิตาดังกล่าว

นอกจากนั้น คัมภีร์นี้ ยังเป็นคัมภีร์ที่มีตัวละคร และสถานที่ต่างๆ ที่ระบุแน่ชัดว่ามีอยู่จริง ทั้งคำถามคำตอบ ก็อิงอาศัยหลักจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ในพระไตรปิฎก ฉบับจันฐุสังคายนา ของเมียนมาร์ ยอมรับนับถือว่าเป็นคัมภีร์ที่สำคัญอีกคัมภีร์หนึ่ง ถึงขนาดจัดอยู่ในกลุ่มหนังสือพระไตรปิฎกเลย ประเทศที่นับถือพุทธ เถรวาทที่เหลือนอกเมียนมาร์แล้วจัดคัมภีร์มิลินทปัญหานี้ อยู่ในชั้นอรรถกถา

คัมภีร์มิลินทปัญหานี้ มีแปลเป็นภาษาไทยไว้แล้วหลายสำนวน ดังนี้

๑. ฉบับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งแรก, พ.ศ. ๒๕๕๙
๒. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, พ.ศ. ๒๕๕๖
๓. ฉบับ ส ธรรมภักดี แปลโดย ปุ้ย แสงฉาย, ชำระโดย พระธรรมมหาวีรานุวัตร
๔. ฉบับ มูลนิธิปราณี สำเร็จราชย์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, พ.ศ. ๒๕๖๐

สำหรับการแปลฉบับนี้ ได้นำ “มิลินทปัญหาปกรณ์” ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มาเป็นต้นฉบับในการแปล เพราะเห็นว่า มีฉบับภาษาบาลี ฉบับแปล และฉบับ

(จ)

“มิลินทพัญหอกฏจากถา-ฎีกา” ครบถ้วนสมบูรณ์ และยังสามารถที่จะเทียบเคียงกับฉบับจันฐุ-สังคายนา ของเมียนมาร์ได้อีกด้วย

และการแปลในฉบับนี้ มีทั้งบาลี และภาษาไทย วัตถุประสงค์ก็เพื่อว่า ท่านที่ต้องการจะฝึกแปลหรือต้องการจะดูเทียบเคียงกับภาษาบาลี ก็จะได้ดูตามไปด้วย จะได้รู้ทั้งบาลีและไทย ถ้าตรงไหน อ่านแล้วยังไม่เข้าใจ หรือสงสัยในประเด็นใดๆ ก็สามารถอ่านจากต้นฉบับภาษาบาลี อาจจะช่วยให้เข้าใจได้ดียิ่งขึ้น และเป็นการเพิ่มอรรถรสสำหรับการอ่านทั้งบาลีทั้งไทยด้วย

โดยการแปลในครั้งนี้ ยังได้แบ่งมิลินทปัญหาปกรณ์แปล ออกเป็น ๒ เล่มอีกด้วย คือ เล่มแรก ตั้งแต่ปุพพโยคกัณฑ์ ถึงเมณฑกปัญหกัณฑ์ วรรคที่ ๔.๓ ปมาณิตวรรค เล่ม ๒ ยังเป็นเมณฑกปัญหกัณฑ์ แต่เป็นวรรคที่ ๔.๔ สัพพัญญุตญาณวรรค เป็นต้นไป จนจบคัมภีร์ เพื่อให้หนังสือเล่มไม่ใหญ่เกินไป สะดวกในการหยิบนำมาอ่านศึกษาของท่านผู้สนใจ

จุดเด่นของคัมภีร์มิลินทปัญหา ก็คือคำตอบ ที่นอกจากจะอ้างอิงจากพระพุทธพจน์แล้ว ยังมีอุปมาเปรียบเทียบ บางคำตอบ มีอุปมาตั้ง ๕ ถึง ๖ ครั้ง เพื่อให้คำตอบชัดเจนที่สุด เท่าที่ผู้ถาม หรือผู้ตอบจะพึงพอใจ ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของคัมภีร์เล่มนี้เลยทีเดียว ซึ่งตามหลักในคัมภีร์สุโขธาหลังการกล่าวว่าการใช้อุปมา ถือว่า เป็นอสังการที่ยอดเยี่ยมอีกอย่าง ที่นักพูดหรือนักประพันธ์ใช้ประดับคำพูดหรือข้อเขียนของตน เพื่อแสดงความสามารถของตนให้ประจักษ์ และทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเข้าใจในสิ่งที่ตนต้องการจะสื่อได้เข้าใจตรงกัน

ฉะนั้น จึงหวังว่า มิลินทปัญหาปกรณ์แปล ฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อพุทธศาสนิกชนผู้สนใจธรรมะที่ลึกซึ้ง ที่ยากต่อความเข้าใจ ให้เข้าใจในหลักธรรมมากยิ่งขึ้น เพื่อเสริมสร้างสติปัญญาความเข้าใจในพระพุทธศาสนายิ่งๆ ขึ้นไป และนำไปเป็นประโยชน์ต่อการประพฤติปฏิบัติให้เจริญรุ่งเรืองสูงสุดในชีวิต สมกับเป็นพุทธศาสนิกชนที่นับถือศาสนา ต้านปัญญาสืบต่อไป

คำอนุโมทนา

ผลของบุญ ซึ่งเรียกว่า “วิบาก” สามารถที่จะให้สมบัติอันน่าใคร่ทุกประการตามที่ปรารถนาได้ เว้นความปรารถนา หาสำเร็จไม่ ข้อความนี้ พระสิริมังคลาจารย์ได้กล่าวไว้ในมังคลัตถทีปนี ภาค ๑ หน้า ๙๔ ว่า “ปฏุนาย ตํ ตสฺส สพฺพกามททตฺตํ โหติ, น วินา ปฏฺจนํ” นี่เป็นการแสดงผลของบุญพิเศษ แต่ถ้าเป็นผลของบุญตามปกติสามัญนั้น สามารถที่จะให้ผลได้ เช่น ผลของท่าน เป็นเหตุให้มีโภกทรัพย์ ไปสู่สุคติภูมิ แต่ไม่สามารถทำให้หลุดพ้นจากวัฏฏ์ทุกขีได้ แต่ถ้าทำบุญให้ท่านแล้ว ตั้งความปรารถนา ก็สามารถเป็นเหตุนำสัตว์ผู้ปรารถนานั้นๆ ออกจากวัฏฏ์ทุกขีได้

จากประวัติของพระเจ้ามิลินท์และพระนาคเสนเถระนั้น ท่านเล่าไว้ว่า “ในอดีตเป็นภิกษุหนุ่มผู้เคร่งครัดในข้อวัตรกับสามเณรน้อย เข้าของวันหนึ่ง พระหนุ่มลุกขึ้นแต่เช้า แล้วทำการปิดกรวดบริเวณเสนาสนะ เสร็จแล้วก็บอกให้สามเณรช่วยเก็บขยะ แต่สามเณรทำเป็นหูทวนลม เหมือนไม่ได้ยิน พระท่านก็เลยเอาด้ามไม้กรวดตีสามเณร สามเณรร้องไห้พลงเก็บขยะไปพลง เพราะกลัวจะโดนตีอีก เมื่อเก็บขยะเสร็จ น้องสามเณรก็เตรียมตัวไปสร่งน้ำที่แม่น้ำคงคา ในขณะนั้น น้องสามเณรก็เปล่งวาจาตั้งความปรารถนาขึ้นว่า “ตราบใดที่ยังไม่บรรลुพระนิพพาน ก็ขอให้เป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่ มีเดชมาก ดุจพระอาทิตย์เที่ยงวัน ในทุกที่ที่บังเกิด” นี่เป็นความปรารถนาครั้งที่ ๑ หลังจากนั้น น้องสามเณรน้องลงไปยังแม่น้ำคงคา เหลือบไปเห็นระลอกคลื่น จึงตั้งความปรารถนาเป็นครั้งที่ ๒ ว่า “ขอให้เป็นผู้มีปฏิภาณไม่มีที่สิ้นสุด ดุจระลอกคลื่นในทุกที่ที่บังเกิด”

ส่วนพระหนุ่มนั้น ก็ได้เดินมาที่แม่น้ำคงคา เพื่อจะสร่งน้ำเช่นเดียวกัน ได้ยินเสียงน้องสามเณรเปล่งเสียงตั้งความปรารถนาดังนั้น ก็คิดว่า “ความปรารถนาที่น้องสามเณรปรารถนา นั้น จะไม่สำเร็จ ไม่มี คือต้องสำเร็จแน่นอน” จึงได้ตั้งความปรารถนาเองบ้างว่า “ตราบใดที่ยังไม่บรรลुพระนิพพาน ขอให้เป็นผู้มีปฏิภาณไม่มีที่สิ้นสุด สามารถที่จะแก้ปัญหานั้นที่น้องสามเณรนี้ถามแล้วได้ทุกข้อ ในทุกที่ที่บังเกิด”

หลังจากอัตภาพนั้น ทั้งคู่ก็ท่องเที่ยวไปในสุคติภูมิยาวนาน ชาตีสุดท่าย น้องสามเณรมาเกิดเป็นพระเจ้ามิลินท์ผู้เกรียงไกร ประเทศมั่นคงมั่งคั่งร่ำรวย มีความสนใจในศาสนา ศึกษาหาความรู้ในหลักธรรม แล้วเที่ยวไปสนทนาธรรมกับพระภิกษุมากมาย ถ้ามปัญหาที่ลึกซึ้ง

(๗)

ในศาสนา เป็นเหตุให้ภิกษุที่ถูกพระเจ้ามิลินท์ตรัสถามปัญหา แล้วไม่สามารถตอบได้ ก็ได้หลีกหนีไปอยู่ยังสถานที่อื่น

ส่วนพระภิกษุ ก็กลับมาเกิดเป็นพระภิกษุอีกเช่นเคย โดยมีนามว่าพระนาคเสนเถระ เป็นพระอรหันตชีณาสพ ผู้มีปฏิภาณไหวพริบมาก สามารถตอบทุกปัญหาที่พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามได้ตามพระพุทธานุญาต จนเป็นที่พอพระทัยของพระราชอา

จะเห็นได้ว่า ความเป็นพระราชาที่เกรียงไกร ผู้มีปัญญาแตกฉานในหลักธรรม ของพระเจ้ามิลินท์ และผู้มีปฏิภาณไม่มีที่สิ้นสุดของพระนาคเสนเถระ สำเร็จด้วยความปรารถนาสมัยที่เป็นภิกษุกับสามเณร ที่ทั้งคู่ทำบุญด้วยการกวาดขยะกับเก็บขยะ และผู้เก็บขยะ ก็ทำบุญ ด้วยถูกบังคับให้ทำ ยังสามารถที่จะให้ผลได้อย่างยิ่งใหญ่ขนาดนี้ ไม่ต้องพูดถึงว่า ถ้าพวกเราและท่านๆ ทั้งหลาย พวกนี้ทำบุญด้วยความตั้งใจและเต็มใจแล้ว ผลบุญจะมากมายขนาดไหน

ฉะนั้น จึงขออนุโมทนาบุญกับคุณโยมสุวรรณ ต้นตระกูล ที่ตนเองก็ได้สะสมบุญกุศลที่เป็นฝ่ายปริยัติ คือ ลงมือศึกษาพระอภิธรรม จนจบอภิธรรม และศึกษาพระบาลี จนสำเร็จบาลีศึกษา บ.ศ. ๓ เป็นมหาอุบาสิกา และปรารถนาจะให้ผู้อื่นได้มีโอกาสได้ศึกษาหาความรู้ มีความรู้ในศาสนาบ้าง จึงปรารถนาที่จะเป็นเจ้าภาพพิมพ์มิลินทพจนานุกรม เพื่อแจกเป็นธรรมทาน ขอให้ความปรารถนาของคุณโยมจงสำเร็จดังมโนรถทุกประการเทอญ

พระมหาชาติพงษ์ อุตตมปณฺโณ

๒๖ พย. ๒๕๖๓

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(ก)
คำปรารภของผู้แปล	(ค)
คำปรารภของเจ้าภาพ	(ฆ)
คำชี้แจง	(ง)
อนุโมทนาภคา	(ฉ)
๔.๔ สัพพัญญุตญาณวรรค	๑
๑. อิทธิกัมมวิปากปัญหา	๑
๒. รัมมวินยปฏิจฉินนาปฏิจฉินนปัญหา	๔
๓. มุสวาทครุลหุภาวปัญหา	๙
๔. โปริสตัดรัมมตาปัญหา	๑๑
๕. อัดตนิปาตนปัญหา	๑๔
๖. เมตตภาวนานิสังสปัญหา	๑๙
๗. กุสลากุสลสมวิสมปัญหา	๒๔
๘. อมราเทวีปัญหา	๓๔
๙. อรหันตอภายนปัญหา	๓๘
๑๐. พุทธสัพพัญญุภาวปัญหา	๔๒
๔.๕ สันถวารค	๔๕
๑. สันถวปัญหา	๔๕
๒. อุทรสังยตปัญหา	๔๘
๓. พุทธอัปปาพารปัญหา	๕๑
๔. มัคคูปปาทนปัญหา	๕๕
๕. พุทธอวิเรฐกปัญหา	๕๙
๖. ฉันทันตโชติपालารพปัญหา	๖๓
๗. ฆฎิการปัญหา	๖๖
๘. พราหมณราชวาทปัญหา	๖๙
๙. คาถากิคิดโกชนกถาปัญหา	๗๕

๑๐. รั้มเทศนายอับโปสสุกกปัญหา	๘๓
๔.๖ อาจารย์านาจริยวรรค	๘๘
๑. อาจารย์านาจริยปัญหา	๘๘
๒. ทวินนังพุทธานังอนุปัชชมานปัญหา	๙๑
๓. โคตมีวิตถทานปัญหา	๙๘
๔. คิหิปปพิชิตสัมมาปฏิบัติปัญหา	๑๐๓
๕. ปฏิปทาโทสปัญหา	๑๐๗
๖. หีนายาวัตตณปัญหา	๑๑๐
๗. อรหันตเวทนาเวทียนปัญหา	๑๒๓
๘. ขีณาสวกายิกเวทนานานาकरणปัญหา	๑๒๗
๙. อภิสมยันตรายกรปัญหา	๑๒๘
๑๐. ทุสสีลปัญหา	๑๓๔
๑๑. อุทกสัตตชีวีปัญหา	๑๓๘
๔.๗ นิปปปัญจวรรค	๑๔๖
๑. นิปปปัญจปัญหา	๑๔๖
๒. ขีณาสวภาวปัญหา	๑๕๐
๓. ขีณาสวสติสัมโมสปัญหา	๑๕๓
๔. โลเกนัตถิภาวปัญหา	๑๕๖
๕. นิพพานปัญหา (อภัมมชาติปัญหา)	๑๕๘
๖. กัมมชาติปัญหา	๑๖๔
๗. ยักขปัญหา	๑๖๖
๘. อนวเสสสิกขาปทปัญหา	๑๖๗
๙. สุริยตปนปัญหา	๑๖๙
๑๐. กฐินตปนปัญหา	๑๗๑
๔.๘ เวสสันตรวรรค	๑๗๒
๑. เวสสันตรปัญหา	๑๗๒
๒. ทุกกรการิกปัญหา	๑๙๑
๓. กุสลากุสลพลวตรปัญหา	๒๐๒

๔.	บุพเพเตตทิสปัญหา	๒๑๐
๕.	สุบินปัญหา	๒๑๘
๖.	อกาลมรณปัญหา	๒๒๔
๗.	เจตียปาฎิหาริยปัญหา	๒๔๒
๘.	ธัมมาภิสมยปัญหา	๒๔๔
๙.	เอกัันตสุขนิพพานปัญหา	๒๕๐
๑๐.	นิพพานรูปสัณฐานปัญหา	๒๕๖
๑๑.	นิพพานสังจนิกรณปัญหา	๒๗๐
๑๒.	นิพพานสันนิหิตปัญหา	๒๗๖
๕.	อนุমানปัญหาหกัณท์	๒๘๑
	๕.๑ อนุমানปัญหา	๒๘๑
	๕.๒ รุตั้งคปัญหา	๓๑๔
๖.	โอปัมมกถาปัญหาหกัณท์	๓๔๒
	ปัญหมาติกา	๓๔๒
	๖.๑ คัทรวารรค	๓๕๒
	๑. คัทรภังคปัญหา	๓๕๒
	๒. กุกกุกังคปัญหา	๓๕๓
	๓. กลันทังคปัญหา	๓๕๗
	๔. ทิปีนัยังคปัญหา	๓๕๘
	๕. ทิปีกังคปัญหา	๓๕๙
	๖. กุมมังคปัญหา	๓๖๑
	๗. วังสังคปัญหา	๓๖๔
	๘. จาบัังคปัญหา	๓๖๕
	๙. วายสังคปัญหา	๓๖๖
	๑๐. มั๊กกุกังคปัญหา	๓๖๗
	ตัสสุททานัง	๓๖๙
	๖.๒ สมุทวารรค	๓๖๙
	๑. ลาพุลตั้งคปัญหา	๓๖๙

๒.	ปทุมังคปัญหา	๓๗๑
๓.	พีชังคปัญหา	๓๗๒
๔.	สาธกัลยาณิกังคปัญหา	๓๗๔
๕.	นาวังคปัญหา	๓๗๕
๖.	นาवालัคคณกังคปัญหา	๓๗๗
๗.	กุปังคปัญหา	๓๗๘
๘.	นิยามกังคปัญหา	๓๗๙
๙.	กัมมการังคปัญหา	๓๘๑
๑๐.	สมุททังคปัญหา	๓๘๒
	ตัสสุททานัง	๓๘๕
๖.๓	ปถวีวรรค	๓๘๖
๑.	ปถวีอังกปัญหา	๓๘๖
๒.	อาบังคปัญหา	๓๘๘
๓.	เตชังคปัญหา	๓๙๐
๔.	วายุคปัญหา	๓๙๒
๕.	บัพพตังคปัญหา	๓๙๔
๖.	อากาศังคปัญหา	๓๙๘
๗.	จันทังคปัญหา	๔๐๐
๘.	สุริยังคปัญหา	๔๐๒
๙.	สักกังคปัญหา	๔๐๔
๑๐.	จักกวัตตังคปัญหา	๔๐๖
	ตัสสุททานัง	๔๐๘
๖.๔	อุปัจฉิการวรรค	๔๐๙
๑.	อุปัจฉิกังคปัญหา	๔๐๙
๒.	พิพารังคปัญหา	๔๑๐
๓.	อุณหูรังคปัญหา	๔๑๑
๔.	วิจฉิกังคปัญหา	๔๑๒
๕.	นกุลังคปัญหา	๔๑๓

๖. ชรสิงคาลังคปัญหา	๔๑๔
๗. มิคังคปัญหา	๔๑๖
๘. โครุบั้งคปัญหา	๔๑๘
๙. วราหังคปัญหา	๔๒๐
๑๐. หัตถิงคปัญหา	๔๒๑
ตัลสุททานัง	๔๒๓
๖.๕ สีหวรรณค	๔๒๔
๑. สีหังคปัญหา	๔๒๔
๒. จักกวกังคปัญหา	๔๒๗
๓. เปณาทิกังคปัญหา	๔๒๘
๔. ชมรกโปตังคปัญหา	๔๓๐
๕. อุลลุกังคปัญหา	๔๓๑
๖. สตบัตตังคปัญหา	๔๓๒
๗. วัคคูลิงคปัญหา	๔๓๓
๘. ชลุกังคปัญหา	๔๓๕
๙. สัปปังคปัญหา	๔๓๖
๑๐. อชครังคปัญหา	๔๓๘
ตัลสุททานัง	๔๓๙
๖.๖ มกัฏกวรรค	๔๔๐
๑. ปันถมกัฏกัฏกัฏคปัญหา	๔๔๐
๒. ถนัสสิตทวารกัฏคปัญหา	๔๔๑
๓. จิตตกทรกุมมังคปัญหา	๔๔๒
๔. ปวณังคปัญหา	๔๔๓
๕. รุกขังคปัญหา	๔๔๕
๖. เมฆังคปัญหา	๔๔๖
๗. มณिरตนังคปัญหา	๔๔๙
๘. มาควิกังคปัญหา	๔๕๐
๙. พาพิสิกัฏคปัญหา	๔๕๒

๑๐. ตั้จกั้คปัญห	๔๕๓
ตั้สสุททหนั้	๔๕๕
๖.๗ กุ้มภวรรค	๔๕๕
๑. กุ้มภั้คปัญห	๔๕๕
๒. กภาพยสังคปัญห	๔๕๖
๓. ฉั้ตตั้คปัญห	๔๕๘
๔. เขตตั้คปัญห	๔๕๙
๕. อคทั้คปัญห	๔๖๑
๖. โภขหนั้คปัญห	๔๖๒
๗. อึสสาสังคปัญห	๔๖๔
ตั้สสุททหนั้	๔๖๗
นึคมน	๔๖๘

มิลินทปัญหาปกรณ์แปล

เล่ม ๒

๔.๔ สัพพัญญุตญาณบุคคล

๔.๔ สัพพัญญุตญาณวรรค หมวดว่าด้วยสัพพัญญุตญาณ

๑. อิทธิกัมมวิปากปญหา

๑. อิทธิกัมมวิปากปัญหา

ปัญหาว่าด้วยฤทธิ์และการผลัดผลของกรรม

[๑] “ภนเต นาคเสน ภาสิตมเปตํ ภควตา ‘เอตทคัคํ ภิกขเว มม สาวกานํ ภิกขุณํ อิทธิมนฺตานํ ยทิตํ มหาโมคคัลลานํ’ติ ๗ ปฺน จ กิร โส ลคฺคเพหิ ปริโปถิตโต ภินฺนสํโส สญฺจณฺณินฺตญฺจิมํสฺสรมนินฺนปฺริคตฺโต ปฺรินิพฺพุตโต ๗ ยทิตํ ภนเต นาคเสน เถโร มหาโมคคัลลานํ อิทธิยา โภถิ คโต, เตนหิ ลคฺคเพหิ โปถิตโต ปฺรินิพฺพุตติติ ยํ วจฺนํ, ตํ มิจฺฉา ๗ ยทิตํ ลคฺคเพหิ ปริโปถิตโต ปฺรินิพฺพุตโต, เตนหิ อิทธิยา โภถิ คโตติ ตมปิ วจฺนํ มิจฺฉา ๗ กิ น สมตฺถโต อิทธิยา อตฺตโน อฺปฆาตํ อปฺนยิตฺตุํ, สทเวกสฺสปิ โลกสฺส ปฏฺฐิสฺสณํ ภวิตฺตุํ อรโหติ? อยมฺปิ อฺภโต โภถิโก ปญฺโห ตวานฺุปฺปตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตพฺโพ’ติ ๗

[๑] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาษิตความ ข้อนีไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย พระมหาโมคคัลลานะเลิศกว่าสาวกทั้งหลายของเราผู้มีฤทธิ์มาก’ ดังนี้ และยังได้ยินอีกเรื่องหนึ่งว่า พระมหาโมคคัลลานะนั้น ถูกพวกโจรใช้ไม้ค้อนทุบตีเอาจน ศีรษะแตก กระตุก เนื้อ เส้นเอ็นแหลกละเอียด ร่างกายฉีกขาด จนท่านปรินิพพาน พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระมหาโมคคัลลานะถึงยอดแห่งฤทธิ์ จริ่งไชร์ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า ท่านถูกพวกโจรใช้ไม้ค้อนทุบตีเอาจนปรินิพพาน ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากว่า ท่านถูกพวกโจรใช้ไม้ค้อนทุบตีเอาจนปรินิพพาน จริ่งไชร์ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า ท่านเป็นผู้ถึงยอดแห่งฤทธิ์ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ท่านไม่สามารถใช้ฤทธิ์ขจัดการทำร้ายตัวท่านได้หรือไร ท่านควรจะเป็นที่พึ่งของชาวโลกพร้อมทั้งเทวดาได้ ไม่ใช่หรือ ปัญหาแม้ข้อนี้ ก็มี ๒ เงื่อน ตกถึงแก่ท่านแล้ว ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานี้เถิด”

“ภาสิตมเปตํ มหาราช ภควตา ‘เอตทคัคํ ภิกขเว มม สวากานํ ภิกขุณฺ
อิทธิมนุदानํ ยทิตํ มหาโมคคัลลานํ’ติ ฯ आयสฺมา จ มหาโมคคัลลานो ลคฺคฺพหโต
ปรีนิพฺพุโต, ตณฺจ ปน กมฺมาธิคฺคฺหิตेหนา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
ภาสิตความข้อนี้นี้ไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย พระมหาโมคคัลลานั้นเลิศกว่าภิกษุสาวกของเราผู้มีฤทธิ์
มาก ดังนี้ จริง และท่านพระมหาโมคคัลลานั้นก็ถูกพวกโจรใช้ไม้ค้อนทุบตีเอาจนปรีนิพพาน
จริง ก็แต่ว่า ข้อนั้น ย่อมเป็นไปเพราะกรรมที่ฉกฉวยโอกาส”

“นनु ภาฺเต นาคเสน อิทธิมโต อิทธิวิสโยปิ กมุวิปาโกปิ เทว อจินฺตียา,
อจินฺตียေန อจินฺตียํ อปเนตฺตพฺพํ ฯ ยถา นาม ภาฺเต เกจิ ผลกามา กปีตฺเถน กปีตฺถํ
โปเถนฺติ, อมฺเพน อมฺพํ โปเถนฺติ, เอวเมว โข ภาฺเต นาคเสน อจินฺตียေန อจินฺตียํ
โปถยิตฺวา อปเนตฺตพฺพนฺ”ติ ?

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ธรรม ๒ อย่าง คือ อิทธิวิสัย ของท่านผู้มี
ฤทธิ์ ๑ การผลัดผลของกรรม ๑ เป็นเรื่องอจินไตย (ไม่ควรคิด) มิใช่หรือ ? สิ่งที่เป็นอจินไตย
ก็ต้องใช้สิ่งที่เป็นอจินไตยขจัด พระคุณเจ้า เปรียบเหมือน บุคคลบางคน ต้องการผลไม้ ย่อม
ใช้กิ่งมะขวิด ตีผลมะขวิด ย่อมใช้กิ่งมะม่วง ฟาดผลมะม่วง ฉนั้นใด, พระคุณเจ้านาคเสน พระ
เถระก็ควรใช้สิ่งที่เป็นอจินไตยขจัดสิ่งที่เป็นอจินไตย ฉนั้นนั่น

“อจินฺตียานมฺปิ มหาราช เอกํ อธิมตฺตํ พลวตฺรํ, ยถา มหาราช มหิยา ราชานो
โหนฺติ สมชจฺจา, สมชจฺจानมฺปิ เตสํ เอกो สพฺเพ อภิภวิตฺวา อาณํ ปวตฺเตติ ฯ เอวเมว
โข มหาราช เตสํ อจินฺตียานํ กมุวิปากํเยว อธิมตฺตํ พลวตฺรํ, กมุวิปากํเยว สพฺเพ
อภิภวีย อาณํ ปวตฺเตติ, กมฺมาธิคฺคฺหิตสฺส อวเสสา กิริยา โอกาสํ น ลภนฺติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร สิ่ง ๒ อย่างแม้เป็น
อจินไตย (ไม่ควรคิดด้วยกัน) แต่อย่างหนึ่ง มีประมาณยิ่ง มีกำลังยิ่งกว่า ขอถวายพระพร
เปรียบเหมือนว่า บรรดาพระราชานอ เป็นผู้มีชาติเสมอกันเหล่านั้น พระราชาองค์หนึ่ง ทรงใช้
พระราชอำนาจครอบงำพระราชานอกนี้ทุกพระองค์ได้ ฉนั้นใด, ขอถวายพระพร บรรดาสิ่ง
ที่เป็นอจินไตยเหล่านั้น การผลัดผลของกรรมนั้นเทียว มีประมาณยิ่ง มีกำลังยิ่งกว่า การผลัด
ผลของกรรมนั้นเทียว ย่อมทำอำนาจให้เป็นไปครอบงำสิ่งที่เป็นอจินไตยได้ทุกอย่าง เมื่อ
บุคคลถูกรกรรมครอบงำแล้ว ก็ควรทำที่เหลืดย่อมไม่ได้โอกาส ฉนั้นนั่น.

“อิธ ปน มหาราช โกจิ ปุริโส กิสมิณฺจิทเว ปกรณ อปรชฺชติ, น ตสฺส มาตา วา ปิตา วา ภคินี วา ภาดโร วา สขี วา สหายกา วา ตายนฺติ, อถ โข ราชายเว ตตฺถ อภิภวีย อาณํ ปวตฺเตติ ฯ ก็ ตตฺถ การณํ ? อปรชฺชิตา ฯ เอวเมว โข มหาราช เตสํ อจินฺตियานํ กมฺมวิปากํเยว อธิมตฺตํ พลวตฺรํ, กมฺมวิปากํเยว สพฺเพ อภิภวีย อาณํ ปวตฺเตติ, กมฺมาธิคฺคหิตสฺส อวเสสา กิริยา โอภาสํ น ลภนฺติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษบางคนในโลกนี้ ทำความผิดกฎหมายบางอย่างเท่านั้น มารดาของเขาก็ดี บิดาของเขาก็ดี พี่น้องหญิงก็ดี พี่น้องชายก็ดี มิตรก็ดี สหายก็ดี ก็ช่วยป้องกันไม่ได้ แต่ทว่า ในบรรดาบุคคลเหล่านั้น พระราชานั้นเกี่ยว จะทรงใช้อำนาจครอบงำเขาได้ ถ้ามว่า อะไรเป็นเหตุในเรื่องนั้นเล่า ตอบว่า คือความเป็นคนทำผิดของเขา ฉันทใด ขอถวายพระพร บรรดาสิ่งที่เป็นอจินไตยเหล่านั้น การผลัดผลของกรรมนั้นเกี่ยว มีประมาณยิ่ง มีกำลังยิ่งกว่า การผลัดผลของกรรมนั้นเกี่ยว ย่อมทำอำนาจให้เป็นไปครอบงำสิ่งที่เป็นอจินไตยได้ทุกอย่าง เมื่อบุคคลถูกรกรรมครอบงำแล้ว ก็ควรทำที่เหลือ ย่อมไม่ได้โอกาส ฉันทนั้นเหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช มหิยา ทวททาเห สมฺภูจฺจิตะ ฆฺภูสฺสสฺสมฺปิ อุทกํ น สกฺโกติ นิพฺพาเปตฺตุ, อถ โข อคฺคิเยว ตตฺถ อภิภวีย อาณํ ปวตฺเตติ ฯ ก็ ตตฺถ การณํ ? พลวตา เตชสฺส ฯ เอวเมว โข มหาราช เตสํ อจินฺตियานํ กมฺมวิปากํเยว อธิมตฺตํ พลวตฺรํ, กมฺมวิปากํเยว สพฺเพ อภิภวีย อาณํ ปวตฺเตติ, กมฺมาธิคฺคหิตสฺส อวเสสา กิริยา โอภาสํ น ลภนฺติ, ตสฺมา มหาราช आयสฺมโต มหาโมคฺคัลลานสฺส กมฺมาธิคฺคหิตสฺส ลคฺุเพหิ โปถิยมานสฺส อิทฺธิยา สมฺนฺนาหาโร นาโหสี”ติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า เมื่อไฟป่า ลุกฮือขึ้นมาเหนือแผ่นดิน น้ำสักพันหม้อก็ไม่อาจจะใช้ดับไฟได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ไฟนั้นแหละย่อมทำอำนาจให้เป็นไปครอบงำสถานที่นั้น อะไรเป็นเหตุในข้อนั้นเล่า ? ตอบว่า คือความที่ไฟมีกำลัง (ยิ่งกว่า) นั้นเอง ฉันทใด ขอถวายพระพร บรรดาสิ่งที่เป็นอจินไตยเหล่านั้น การผลัดผลของกรรมนั้นเกี่ยว มีประมาณยิ่ง มีกำลังยิ่งกว่า การผลัดผลของกรรมนั้นเกี่ยว ย่อมทำอำนาจให้เป็นไปครอบงำสิ่งที่เป็นอจินไตยทุกอย่าง เมื่อบุคคลถูกรกรรมครอบงำแล้ว ก็ควรทำที่เหลือ ย่อมไม่ได้โอกาส ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร เพราะฉะนั้น เมื่อท่านพระโมคคัลลานะเถระผู้ถูกรกรรมครอบงำ พอถูกพวกโจรใช้ไม้ค้อนทุบตีเอา จึงมิได้มีการเล่นฤทธิ์”

“สาธุ ภาณเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมุปฺปิฉจามิ”ติ ฯ
 พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมา
 ฉะนี้”

อิทธิกมฺมวิปากปญฺโท ปจฺโม ฯ
 จบอิทธิกมฺมวิปากปัญหาข้อที่ ๑

๒. ธรรมวินยปฏิจจนฺนาปฏิจจนฺนปญฺห

๒. ธรรมวินยปฏิจจนฺนาปฏิจจนฺนปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยธรรมวินัยที่ทรงปิดบังและไม่ทรงปิดบัง

[๒] “ภาณเต นาคเสน ภาสิตมฺเปตํ ภควตา ‘ตถาคตฺปฺเปเวทิตฺ ภิภฺชเว ธรรมวินโย
 วิวฺโฏ วิโรจติ โน ปฏิจจนฺโน’ติ ฯ ปุณ จ ปาติโมกฺขทุทฺเทโส เกวลญจ วินยปิฏกํ ปิहितํ
 ปฏิจจนฺนํ ฯ ยถิ ภาณเต นาคเสน ชินสาสเน ยุตฺตํ วา ปตฺตํ วา สมยํ ลภเถ, วินย-
 ปถฺณตฺตติ วิวฺภา โสภยฺย ฯ เกน การณฺน ? เกวลํ ตตฺถ ลิกฺขา สยโม นียโม สีสฺคุณ-
 อจารปถฺณตฺตติ อตฺตรโส ธรรมโร วิมุตฺติโร ฯ ยถิ ภาณเต นาคเสน ภควตา ภนิตํ
 ‘ตถาคตฺปฺเปเวทิตฺ ภิภฺชเว ธรรมวินโย วิวฺโฏ วิโรจติ โน ปฏิจจนฺโน’ติ, เตนหิ
 ‘ปาติโมกฺขทุทฺเทโส เกวลญจ วินยปิฏกํ ปิहितํ ปฏิจจนฺน’นฺติ ยํ วจฺนํ, ตํ มิจฺฉา ฯ ยถิ
 ปาติโมกฺขทุทฺเทโส เกวลญจ วินยปิฏกํ ปิहितํ ปฏิจจนฺนํ, เตนหิ ‘ตถาคตฺปฺเปเวทิตฺ ภิภฺชเว
 ธรรมวินโย วิวฺโฏ วิโรจติ โน ปฏิจจนฺโน’ติ ตมฺปิ วจฺนํ มิจฺฉา ฯ อยมฺปิ อุกฺโต โภกฺกโก
 ปญฺโท ตวานุปฺปตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตพฺโพ”ติ ฯ

[๒] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาษิตความ
 ข้อนีไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว เปิดเผย ไม่ปิดบัง จึง
 รุ่งเรือง’ และยังมีคำกล่าวไว้อีกแห่งหนึ่งว่า ‘ปาติโมกขทุทเทโสและพระวินัยปิฎกทั้งสิ้น เป็นของ
 ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปิดแล้ว บังแล้ว’ ดังนี้ พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า ภิกษุทั้งหลาย
 ฟังได้ความรู้ที่ถูกต้อง หรือความรู้ที่ตนบรรลุในพระศาสนาของพระชินเจ้าไซ้ร์ พระวินัย
 บัญญัติที่ภิกษุเหล่านั้นเปิดเผย จะฟังงดงาม เพราะเหตุใด ? เพราะเหตุว่า ลิกขา ความสำรวม
 ความควบคุมตนเอง สีสฺคุณ อาจารย์บัญญัติ อรรธรส ธรรมรส วิมุตติรส ย่อมมีอยู่ในพระวินัย

บัญญัติขึ้นทั้งสิ้น พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว เปิดเผย ไม่ปิดบัง จึงรุ่งเรือง’ ดังนี้ จจริงไซ้ร้, ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า ปาติโมกข์ทุทเทสและพระวินัยปิฎกทั้งสิ้น เป็นของที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปิดแล้ว บังแล้ว ดังนี้ ก็เป็นคำที่ผิด ถ้าหากว่า ปาติโมกข์ทุทเทสและพระวินัยปิฎกทั้งสิ้น เป็นของที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปิดแล้ว บังแล้ว จจริงไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น แม้คำที่ว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว เปิดเผย จึงรุ่งเรือง ปิดไว้ไม่รุ่งเรือง ดังนี้ ก็เป็นคำที่ไม่ถูกต้อง ปัญหาแม้ข้อนี้ ก็มี ๒ เงื่อน ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านฟังคลี่คลายปัญหานั้นเถิด”

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา ‘ตถาคตปฺปเวทิตโต ภิกฺขเว ฌมฺมวินโย วิวญฺญู วิโรจติ โน ปฏฺิจฺจนฺโน’ติ ฯ ปฺน จ ปาติโมกฺข์ทุทเทโส เกวลญจ วินยปิฎกํ ปิหิตํ ปฏฺิจฺจนฺนํ, ตญฺจ ปน น สพฺุเพสํ สีมํ กตฺวา ปิหิตํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาสิตความข้อนี้ไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว เปิดเผย จึงรุ่งเรือง ปิดบังไว้ไม่รุ่งเรือง ดังนี้ จจริง และยังมีคำกล่าวไว้อีกว่า ปาติโมกข์ทุทเทส และพระวินัยปิฎกทั้งสิ้น เป็นของที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปิดแล้ว บังแล้ว ดังนี้ จจริง ก็แต่ว่า ปาติโมกข์ทุทเทสและพระวินัยปิฎกทั้งสิ้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงปิดไว้ ตลอดที่ทุกแห่ง แต่ปิดโดยทรงกระทำให้เป็นสีมา (เขตแดน)

“ติวิเรน มหาราช ภควตา ปาติโมกฺข์ทุทเทโส สีมํ กตฺวา ปิหิตโต, ปุพฺุพฺกานํ ตถาคตานํ วสฺวเสน ปาติโมกฺข์ทุทเทโส สีมํ กตฺวา ปิหิตโต, ฌมฺมสฺส ครุกตฺตา ปิหิตโต, ภิกฺขุภฺุมฺมียา ครุกตฺตา ปิหิตโต ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปิดพระปาติโมกข์ทุทเทส โดยทรงกระทำให้เป็นสีมา เพราะเหตุ ๓ ประการ คือ

๑. ทรงปิดพระปาติโมกข์ทุทเทส โดยทรงกระทำให้เป็นสีมา เพราะเกี่ยวกับเป็น (การรักษา) วงศ์ของพระตถาคตเจ้าทั้งหลาย แต่กาลก่อน

๒. ทรงปิดพระปาติโมกข์ทุทเทส โดยทรงกระทำให้เป็นสีมา เพราะความที่พระธรรมเป็นของควรเคารพ

๓. ทรงปิดพระปาติโมกข์ทุทเทส โดยทรงกระทำให้เป็นสีมา เพราะภุมิแห่งภิกษุเป็นภุมิที่ควรเคารพ

“กถั ปุพฺพกาณั ตถาคตาณั วสฺวเสณ ปาติโมกฺขุทฺเทโส สีมั กตฺวา ปิหิโต, เอโส
 วโส มหาราช สพฺเพสั ปุพฺพกาณั ตถาคตาณั ยทิทิ ภิกฺขุชฺชเฆ ปาติโมกฺขุทฺเทโส อวเสสาณั
 ปิหิโต ๕ ยถา มหาราช ขตฺติยานั ขตฺติยมายา ขตฺติเยสุเยว จรติ, เอวเมตํ ขตฺติยานั
 โลกสฺส ปเวณี อวเสสาณั ปิหิตา ๕ เอวเมว โข มหาราช เอโส วโส สพฺเพสั ปุพฺพกาณั
 ตถาคตาณั ยทิทิ ภิกฺขุชฺชเฆ ปาติโมกฺขุทฺเทโส อวเสสาณั ปิหิโต ๕

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปิดพระปาติโมกข์ทเทศ โดยทรงกระทำให้เป็นสีมา เพราะ
 เกี่ยวกับเป็น (การรักษา) วงศ์ของพระตถาคตเจ้าทั้งหลายแต่กาลก่อน อย่างไร ? ขอถวาย
 พระพร ข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงปาติโมกข์ทเทศในท่ามกลางภิกษุทั้งหลาย ปิดไว้
 สำหรับคนที่เหลือนี้ จัดว่าเป็นวงศ์ของพระตถาคตเจ้าทั้งหลาย แต่กาลก่อนทุกพระองค์ ขอ
 ถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ขัตติยมายา (เรื่องทีรู้จักเฉพาะในหมู่พวกกษัตริย์) แห่งพวก
 กษัตริย์ทั้งหลาย ย่อมเป็นไป ก็เฉพาะในหมู่กษัตริย์ทั้งหลายเท่านั้น เรื่องนี้เป็นประเพณีของ
 ชาวโลกกษัตริย์ ที่ปิดไว้สำหรับคนที่เหลือ ฉนใด ขอถวายพระพร ข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ทรงแสดงปาติโมกข์ทเทศ ในท่ามกลางภิกษุทั้งหลาย ปิดไว้สำหรับบุคคลที่เหลือนี้ ก็เป็นวงศ์
 ของพระตถาคตเจ้าทั้งหลาย แต่กาลก่อนทุกพระองค์ ฉนนั้นเหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช มหิยา คณา วตฺตุนฺติ, เสยฺยถิทิ, มลฺลา อโตนฺนา ปพฺพตา
 ฌมฺมกิริยา พุรฺหมคิริยา นฏฺกาน จจฺจกา ลงฺขกา ปิสฺวาจา มณฺนิภทฺทา ปุณฺณพฺทฺธา จนฺทิม-
 สุริยา สิริเทวตา กาลิเทวตา, สีวา วสุทฺเวา ฌนิกา อสิปาสา ภาทฺทิปุตฺตาดิ, เตสั เตสั
 รหฺสสั เตสฺ เตสฺ คณฺเสุเยว จรติ, อวเสสาณั ปิหิตํ ๕ เอวเมว โข มหาราช เอโส วโส
 สพฺเพสั ปุพฺพกาณั ตถาคตาณั ยทิทิ ภิกฺขุชฺชเฆ ปาติโมกฺขุทฺเทโส อวเสสาณั ปิหิโต ๕
 เอว ปุพฺพกาณั ตถาคตาณั วสฺวเสณ ปาติโมกฺขุทฺเทโส สีมั กตฺวา ปิหิโต ๕

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บนแผ่นดิน มีคนเป็นไปอยู่หลายพวก
 คือ พวกมัลละ พวกอโถณะ พวกปัพพตะ พวกธรรมกิริยะ พวกพรหมคิริยะ พวกนฏกะ พวก
 ัจจกะ พวกลังขกะ พวกปิสวาจะ พวกมณิกัททะ พวกปุณณพัททะ พวกจันทิมสุริยะ พวกสิริ
 เทวตา พวกกาลิเทวตา พวกสิวะ พวกวสุทเวะ พวกฌนิกะ พวกอสิปาสะ พวกภัททิปุตตะ คำ
 ลับเฉพาะประจำพวกนั้น ๆ ก็ย่อมใช้กันในคนพวกนั้น ๆ เท่านั้น ปิดไว้สำหรับพวกที่เหลือ
 ฉนใด ขอถวายพระพร ข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงปาติโมกข์ทเทศ ในท่ามกลางภิกษุ
 ทั้งหมด ปิดไว้สำหรับบุคคลที่เหลือนอกนี้ ก็เป็นวงศ์ของพระตถาคตทั้งหลาย แต่กาลก่อน
 ทุกพระองค์ ฉนนั้นเหมือนกัน ทรงปิดพระปาติโมกข์ทเทศ โดยทรงกระทำให้เป็นสีมา เพราะเกี่ยว

กับเป็นวงศ์ของพระตถาคตทั้งหลายแต่กาลก่อน ตามประการดังกล่าวนี้

“กถํ ฌมฺมสฺส ครุกฺตตฺตา ปาติโมกฺขุทุทฺเทโส สิมํ กตฺวา ปิหิตอ ? ฌมฺโม มหาราช ครุกโก ภาริโย, ตตฺถ สมฺมตฺตการี อญฺญํ อาราเชติ, ตํ ตตฺถ ปรมฺปราสมฺมตฺตการิตาย ปาปฺภูนาติ, น ตํ ตตฺถ ปรมฺปราสมฺมตฺตการิตาย ปาปฺภูนาติ, มา จายํ สารทฺมโม วรทฺมโม อสมฺมตฺตการีนํ หตฺถคโต โอยฺญาโต อวญฺญาโต หีพิโต ขีพิโต ครหิตอ ภวตุ, มา จายํ สารทฺมโม วรทฺมโม ทฺุชฺชนคโต โอยฺญาโต อวญฺญาโต หีพิโต ขีพิโต ครหิตอ ภวตุติ ฯ เอรํ ฌมฺมสฺส ครุกฺตตฺตา ปาติโมกฺขุทุทฺเทโส สิมํ กตฺวา ปิหิตอ ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปิดพระปาติโมกข์ทุทเทโส โดยทรงกระทำให้เป็นสิมา เพราะความที่พระธรรมเป็นของควรเคารพอย่างไร ? ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริว่า พระธรรมเป็นของควรเคารพ เป็นของควรตระหนัก ผู้คอยทำตามโดยชอบในพระธรรมนั้น ย่อมทำผู้อื่นให้โปรดปรานได้ บุคคลย่อมบรรลुพระธรรมนั้น เพราะความเป็นผู้คอยทำตาม โดยชอบติดต่อกันในพระธรรมนั้น หามิได้ พระธรรมที่เป็นสาระ พระธรรมที่ประเสริฐนี้ ขอจงอย่าได้อยู่ในเงื้อมมือของผู้ที่ไม่คอยทำตามโดยชอบ ให้คนทั้งหลายดูถูก ดูหมิ่น ตีเตียนเหยียดหยาม ตำหนิเอาได้เลย พระธรรมที่เป็นสาระ พระธรรมที่ประเสริฐนี้ ขออย่าตกถึงแก่คนชั่ว ให้คนทั้งหลายดูถูก ดูหมิ่น ตีเตียนเหยียดหยาม ตำหนิเอาได้เลย ดังนี้ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปิดพระปาติโมกข์ทุทเทโส โดยทรงกระทำให้เป็นสิมา เพราะความที่พระธรรมเป็นของควรเคารพ ตามประการดังกล่าวมานี้

“ยถา มหาราช สารวรวรอกฺษิชาติชาติมนฺตรตฺตโลหิตจฺนฺทนนํ นาม สารปฺรมฺนคฺตํ โอยฺญาตํ อวญฺญาตํ หีพิตํ ขีพิตํ ครหิตํ ภวติ, เอรเมว โข มหาราช มา จายํ สารทฺมโม วรทฺมโม ปรมฺปราสมฺมตฺตการีนํ หตฺถคโต โอยฺญาโต อวญฺญาโต หีพิโต ขีพิโต ครหิตอ ภวตุ, มา จายํ สารทฺมโม วรทฺมโม ทฺุชฺชนคโต โอยฺญาโต อวญฺญาโต หีพิโต ขีพิโต ครหิตอ ภวตุติ ฯ เอรํ ฌมฺมสฺส ครุกฺตตฺตา ปาติโมกฺขุทุทฺเทโส สิมํ กตฺวา ปิหิตอ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ธรรมดาจันทร์แดงที่มีแก่นประเสริฐ ยอดเยี่ยม ควรแก่ผู้มีชาติเป็นอภิชาติ พอแพร่ไปยังเมืองคนป่าเถื่อนแล้ว ก็ย่อมเป็นของที่คนทั้งหลายดูถูก ดูหมิ่น ตีเตียนเหยียดหยาม ตำหนิเอาได้ ฉนั้นใด ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงดำริว่า พระธรรมที่เป็นสาระ พระธรรมที่ประเสริฐนี้ ขอจงอย่าได้อยู่ในเงื้อมมือของผู้ที่ไม่คอยทำตามโดยชอบ ให้คนทั้งหลายดูถูก ดูหมิ่น ตีเตียนเหยียดหยาม ตำหนิเอาได้เลย พระธรรม

ที่เป็นสาระ พระธรรมที่ประเสริฐนี้ ของงออย่าถึงแก่คนชั่ว ให้คนทั้งหลายดูถูก ดูหมิ่น ตีเตียนเหยียดหยาม ต่ำหนิเอาได้เลย ดังนี้ ฉะนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปิดพระปาติโมกข์ทุกเทศ โดยทรงกระทำให้เป็นสีมา เพราะความที่พระธรรมเป็นของควรเคารพ ตามประการดังกล่าวมานี้

“กถั ภิกขุภุมมียา ครุกตุดา ปาติโมกข์ทุกเทศ สีมั กตฺวา ปิหิตโต, ภิกขุภาโว โข มหาราช โลเก อตุลियो อปฺปมาโณ อนคฺมิโย, น สกฺกา เกนจิ อคฺขาเปตฺตํ ตฺลฺลตฺตํ ปริเมตฺตํ, มายั เอวฺรุเป ภิกขุภาเว จิตฺโต โลเกน สมสโม ภวตฺตติ ภิกขุเนยฺเว อนฺตเร ปาติโมกข์ทุกเทศ จรติ ฯ”

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปิดพระปาติโมกข์ทุกเทศ โดยทรงทำให้เป็นสีมา เพราะภูมิแห่งภิกษุเป็นภูมิที่ควรเคารพอย่างไร ? ขอถวายพระพร ความเป็นภิกษุเป็นภาวะที่ไม่อาจชั่งได้ ไม่อาจประมาณได้ ไม่อาจนับค่าได้ในโลก ใคร ๆ ไม่อาจนับค่าได้ ไม่อาจชั่งได้ ไม่อาจประมาณได้ บุคคลที่ดำรงอยู่ในความเป็นภิกษุเห็นปานนี้ ย่อมเป็นผู้ที่หาชาวโลกเสมอเหมือนมิได้ เพราะเหตุนั้น พระปาติโมกข์ทุกเทศ ย่อมเป็นไปในระหว่างภิกษุทั้งหลายเท่านั้น

ยถา มหาราช โลเก วรปฺวรภณฺฑํ วตฺถํ वा อตฺถรณฺโณ वा คชตฺรงฺครตฺสฺรณฺณรชต-
มณฺนิมฺตฺตฺวาอิตฺตฺริตฺตนาทีนึ वा วิชิตกมฺมสุรฺรา वा สพฺเพ เต ราชานมฺปคฺจจฺนติ, เอวเมว โข
มหาราช ยาวตา โลเก สฺสคฺตาคมฺปริยตฺตฺติอาจารสยฺมสึลสวฺรคฺุณา, สพฺเพ เต ภิกขุสงฺฆ-
มฺปคฺตฺตา ภวนฺติ ฯ เอวํ ภิกขุภุมมียา ครุกตุดา ปาติโมกข์ทุกเทศ สีมั กตฺวา ปิหิตโต”ติ ฯ

ขอถวายพระพรมหาบพิตร เปรียบเหมือนว่า ทรัพย์สินอันประเสริฐยอดเยี่ยมในโลก คือ ผ้ากัฐี เครื่องปลูกาดกัฐี ช้าง ม้า รถ ทองเงิน แก้วมณี แก้วมุกดา นางแก้ว เป็นต้นกัฐี กัมมสุระที่ทรงพิชิตได้กัฐี ทรัพย์สินทั้งหมดเหล่านั้น ย่อมควรแก่พระราชา ฉนใด ขอถวายพระพร คุณทั้งหลาย คือ อาคม ปริยัติ อาจารย์ ความส้ารวม ศีลสังวร ของพระสุคตเจ้า ในโลก คุณทั้งหมดเหล่านั้น ย่อมเป็นของควรแก่ภิกษุสงฆ์ ฉนนั้นเหมือนกัน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปิดพระปาติโมกข์ทุกเทศ โดยทรงทำให้เป็นสีมา เพราะภูมิแห่งภิกษุเป็นภูมิที่ควรเคารพ ตามประการดังกล่าวมานี้”

“สาธุ ภนฺเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺิจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้า นาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมาแล้วดังนี้”

ตมฺหิณยปฏิจณฺหาปฏิจณฺหปญฺโท ทฺติโย ๑
 จบถมฺหิณยปฏิจณฺหาปฏิจณฺหปญฺทาซอที ๒

๓. มุสาวาทครุฬหุภาวปญฺห

๓. มุสาวาทครุฬหุภาวปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยการกล่าวเท็จเป็นอาบัติหนักหรืออาบัติเบา

[๓] “ภนฺเต นาคเสน ภาสิตมฺเปตํ ภควตา ‘สมฺปชานมุสาวาทเ ปาราชิโก โหตี’ติ ๗
 ปฺน จ ภณฺตี ‘สมฺปชานมุสาวาทเ ลหุกํ อาปตฺตี อาปชชติ เอกสฺส สนฺติเก เทสนา
 วตฺตูกนฺ’ติ ๗ ภนฺเต นาคเสน โก ปเนตถ วิเสโส, กิ การณํ ยญฺเจเกน มุสาวาทเ
 อฺจฉิซฺชติ, ยญฺเจเกน มุสาวาทเ สเตกฺจฺโจ โหติ? ยถิ ภนฺเต นาคเสน ภควตา ภณฺตี
 ‘สมฺปชานมุสาวาทเ ปาราชิโก โหตี’ติ, เตเนหิ ‘สมฺปชานมุสาวาทเ ลหุกํ อาปตฺตี อาปชชติ
 เอกสฺส สนฺติเก เทสनावตฺตูกนฺ’ติ ยํ วจฺนํ, ตํ มิจฺฉา ๗ ยถิ ตถาคเตน ภณฺตี ‘สมฺปชาน
 มุสาวาทเ ลหุกํ อาปตฺตี อาปชชติ เอกสฺส สนฺติเก เทสनावตฺตูกนฺ’ติ, เตเนหิ ‘สมฺปชาน
 มุสาวาทเ ปาราชิโก โหตี’ติ ตมฺปิ วจฺนํ มิจฺฉา ๗ อยมฺปิ อุกฺโถ โกฏฺฐิโก ปญฺโห
 ทวานุปรตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตพฺโพ’ติ ๗

[๓] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาสิตความ
 ข้อนีไว้ว่า ‘ยอมเป็นปาราชิกในเพราะการกล่าวเท็จทั้งที่รู้’ ดังนี้ แต่ยังตรัสไว้อีกว่า ‘เมื่อมีการ
 กล่าวเท็จทั้ง ๆ ที่รู้ ก็ยอมต้องอาบัติเบา อันเป็นอาบัติเป็นที่ตั้งแห่งการแสดงในสำนักของ
 ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ก็ได้’ ดังนี้ พระคุณเจ้านาคเสน ในคำทั้ง ๒ นี้ มีอะไรเป็นข้อแตกต่างกันเล่า
 มีอะไรเป็นเหตุเล่า ความเป็นภิกษุ ย่อมขาดไป เพราะการกล่าวเท็จอย่างหนึ่ง ? ยังมีอัน
 ยึดเกี่ยวกันได้ เพราะการกล่าวเท็จอย่างหนึ่ง พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหาก พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ตรัสว่า ย่อมเป็นปาราชิกในเพราะการกล่าวเท็จ ทั้ง ๆ ที่รู้ อยู่ ดังนี้ จริงไซร์ ถ้าอย่างนั้น คำที่
 ตรัสไว้ว่า เมื่อมีการกล่าวเท็จ ทั้ง ๆ ที่รู้ ก็ยอมต้องอาบัติเบา อันเป็นอาบัติเป็นที่ตั้งแห่งการ
 แสดงในสำนักของภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ดังนี้ ก็ยอมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากพระตถาคตตรัสว่า เมื่อมี
 การกล่าวเท็จทั้ง ๆ ที่รู้ อยู่ ก็ยอมต้องอาบัติเบา อันเป็นอาบัติเป็นที่ตั้งแห่งการแสดงในสำนัก
 ของภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ก็ได้ ดังนี้ จริงไซร์ ถ้าอย่างนั้น คำที่ตรัสไว้ว่า ย่อมเป็นปาราชิก
 ในเพราะการกล่าวเท็จทั้ง ๆ ที่รู้ อยู่ ดังนี้ ก็ยอมเป็นคำที่ไม่ถูกต้อง ปัญหาแม้ข้อนี้ ก็มี ๒ เงื่อน

ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานั้นเถิด”

“ภาสิตมเปตัม มหาราช ภควตา ‘สมุปชานมุสวาเว ปาราชิกโก โหตี’ติ ฯ ภณิตมจ ‘สมุปชานมุสวาเว ลหุกัม อาปตตี อาปชชติ เอกสฺส สนฺติเก เทสฺนาวตฺถก’นฺติ, ตมฺจ ปน วตฺถวเสน ครุกฺลหุกัม โหตี ฯ ตํ ก็ มณฺณสิ มหาราช อิทฺ โกจิ ปุริโส ปฺรสุส ปาณินา ปหารํ ทเทยฺย, ตสฺส ตุมฺहे ก็ ทนฺทํ ชาเรธา’ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง ภาษิตความข้อนีไว้ว่า ย่อมเป็นปาราชิกในเพราะการกล่าวเท็จทั้ง ๆ ที่รู้ ดังนี้ จริง และตรัสไว้ อีกว่า เมื่อมีการกล่าวเท็จทั้ง ๆ ที่รู้ ก็ย่อมต้องอาบัติเบาซึ่งเป็นอาบัติที่ต้องแสดงเรื่องในสำนัก ของภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ก็ได้ ดังนี้ จริง ก็แต่การกล่าวเท็จทั้ง ๆ ที่รู้นั้น จะเป็นอาบัติหนักหรือ เบา ก็ด้วยอำนาจวัตถุ ขอถวายพระพร พระองค์จะทรงสำคัญความข้อนั้นอย่างไร ? บุรุษบาง คนในโลกนี้ ใช้ฝ่ามือทุบตีบุรุษอีกคนหนึ่ง พระองค์จะรับสั่งให้ลงโทษบุรุษที่ทุบตีเขานั้น อย่างไร ?”

“ยทิ โส ฆนฺเต อาห ‘นภฺขมามี’ติ, ตสฺส มยํ อภฺขมมานเ กหาปณฺเ หฺราเปมา”ติ พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้า ถ้าหากว่า บุรุษนั้นไม่กล่าวขอโทษ โยมก็จะสั่งเจ้า พนักงานปรับเขา ๑ กหาปณะ”

“อิทฺ ปน มหาราช โสเยว ปุริโส ตว ปาณินา ปหารํ ทเทยฺย, ตสฺส ปน โก ทนฺโท”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ถ้าบุรุษคนเดียวกันนั้นนั่นแหละ ใช้ ฝ่ามือทุบตีพระองค์เล่า เขาจะได้รับการลงโทษอย่างไร ?”

“หตฺถมฺปิสุส ฆนฺเต เจทาเปยฺยาม, ปาทมฺปิ เจทาเปยฺยาม, ยาว สีสิ กพิรฺจฺเฉชฺชํ เจทาเปยฺยาม, สพฺพมฺปิ ตํ เคหํ วิลุมฺปาเปยฺยาม, อุกฺโถปฏฺกฺเข ยาว สตฺตมํ กุลฺลํ สมฺมุคฺขมาตาเปยฺยามา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้า โยมจะสั่งให้ตัดมือเขาบ้าง จะสั่งให้ตัดเท้าเขาเสีย บ้าง จะสั่งให้ตัดขาดเป็นท่อน ๆ กระทั่งถึงศีรษะ จะสั่งให้ริบบ้านเรือนแม่ทุกล้าง จะสั่งให้ฆ่า ญาติทั้ง ๒ ฝ่าย ๗ ชั่วตระกูล”

“โก ปเนตฺถ มหาราช วิเสโส, ก็การณํ, ยํ เอกสฺส ปาณิปฺปหาเร สุขุโม กหาปณฺเ

ทณฺโฑ, ยํ ตว ปาณิปฺปหาเร หตฺถจฺเจชฺชํ ปาทจฺเจชฺชํ ยาว กพีรจฺเจชฺชํ สพฺพเคหาทานํ
อุภโตปฺกฺเข ยาว สตฺตมกฺกุลา สมฺมุคฺชาโต”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ในการทำทั้ง ๒ คราวนี้ มีอะไรเป็นข้อที่
แตกต่างกันเล่า มีอะไรเป็นเหตุเล่า เพราะเหตุใด เมื่อใช้ฝ่ามือทุบตีคนหนึ่ง จึงได้รับโทษ
เบาบาง เพียงถูกปรับกหาปณะเดียว เพราะเหตุใด เมื่อใช้ฝ่ามือทุบตีพระองค์ จึงถูกตัดมือ ถูก
ตัดเท้า ถูกตัดขาดเป็นท่อน ๆ กระทั่งถึงศีรษะ ถูกริบบ้านเรือนทุกหลัง ญาติทั้ง ๒ ฝ่าย ก็ถูก
ฆ่าตลอด ๗ ชั่วตระกูล”

“มนุสฺสฺสนฺตเรณ ฆนฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “เพราะคน (ที่ถูกทุบตี) ต่างกัน พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช สมฺปชานมฺุสฺวาโท วตฺถวเสน ครุกฺลหุโก โหตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ การกล่าว
เท็จทั้ง ๆ ที่รู้นั้น จะเป็นอาบัติหนัก อาบัติเบา ก็ด้วยอำนาจวัตถุ”

“สาธุ ฆนฺเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺิจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมา
แล้วจะนี่”

มุสฺสาวาทครุสฺสุภาวปญฺโฑ ตติโย ฯ

จบมุสฺสาวาทครุสฺสุภาวปญฺหาข้อที่ ๓

๔. โพรสิตตธมมตาปญฺห

๔. โพรสิตตธมมตาปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยความเป็นธรรมตาแห่งพระโพรสิตว์

[๔] “ฆนฺเต นาคเสน ภาสิตมฺุเปตํ ภควตา ธมฺมตาธมฺุปรียายเย ‘ปฺุพฺุเพว
โพรสิตฺตทานํ มาตาปิตโร นียตา โหนฺติ, โพรฺธิ นียตา โหตี, อคฺคสฺวากา นียตา โหนฺติ,
ปฺุตฺโต นียโต โหตี, อุปฺุฏฺุจาโก นียโต โหตี”ติ ฯ ปฺุณ จ ตุมฺุเห ภณฺณ ‘ตฺุสิเต กาเย จิโต
โพรสิตฺตโต อฏฺุจ มหาวិโลกนานิ วิโลเกตี, กาลํ วิโลเกตี, ทีปํ วิโลเกตี, เทสํ วิโลเกตี, กุลํ

วิไลเกติ, ชเนตตี วิไลเกติ, आयु วิไลเกติ, मासं วิไลเกติ, नेकुขมมं วิไลเกตี'ติ ฯ

[๔] พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาสิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า ชัมมตารัมมปริยายสูตรว่า ‘พระโพธิสัตว์ทั้งหลายในกาลก่อน ได้กำหนดผู้เป็น
มารดาและบิดาไว้แน่นอนแล้ว ได้กำหนดการตรัสรู้ไว้แน่นอนแล้ว ได้กำหนดผู้เป็นอัครสาวก
ไว้แน่นอนแล้ว ได้กำหนดผู้เป็นบุตรไว้แน่นอนแล้ว ได้กำหนดผู้เป็นอุปัฏฐากไว้แน่นอนแล้ว’
ดังนี้ และพวกท่านกล่าวกันอีกว่า พระโพธิสัตว์ผู้ดำรงอยู่ในชั้นดุสิต ย่อมตรวจดูมหาวิโลกนะ
(การตรวจดูใหญ่) ๘ อย่าง คือ

๑. กาล วิไลเกติ, ตรวจดูกาลเวลาที่จะประสูติ
๒. ทวีป วิไลเกติ, ตรวจดูทวีปที่จะประสูติ
๓. เทส วิไลเกติ, ตรวจดูประเทศที่จะประสูติ
๔. กุล วิไลเกติ, ตรวจดูตระกูลที่จะประสูติ
๕. ชเนตตี วิไลเกติ, ตรวจดูผู้ให้กำเนิด
๖. आयु วิไลเกติ, ตรวจดูอายุ
๗. मासं วิไลเกติ, ตรวจดูเดือน
๘. नेकुขมมं วิไลเกติ, ตรวจดูการเสด็จออกบวช

ภนฺเต นาคเสน อปริปกฺเก ฉาเณ พุชฺฌนํ นตฺถิ, ปริปกฺเก ฉาเณ น สกฺกา
นิเมสนฺตรมฺปิ อากเมตฺตุ, อนตฺถิกมณฺเอยํ ปริปกฺกมานสํ ฯ กสฺมา โพธิสฺสโต กาลं วิไลเกหิ
'กมฺหิ กาลे อุปฺปชฺชามิ'ติ ฯ อปริปกฺเก ฉาเณ พุชฺฌนํ นตฺถิ, ปริปกฺเก ฉาเณ น สกฺกา
นิเมสนฺตรมฺปิ อากเมตฺตุ, กสฺมา โพธิสฺสโต กุลं วิไลเกติ 'กมฺหิ กุเล อุปฺปชฺชามิ'ติ ฯ ยถิ
ภนฺเต นาคเสน ปุพฺพเว โพธิสฺสตฺสส มาตาปิตโร นียตา, เตนหิ 'กุลं วิไลเกตี'ติ ยํ วจนํ,
ตํ มิจฺจนา ฯ ยถิ กุลं วิไลเกติ, เตนหิ 'ปุพฺพเว โพธิสฺสตฺสส มาตาปิตโร นียตา'ติ ตมฺปิ
วจนํ มิจฺจนา ฯ อยมฺปิ อุกฺโกโต โกฏฺโถ ปณฺโห ทวานุปฺปโต, โส ตยา นิพฺพาหิตพฺโพ'ติ ฯ

พระคุณเจ้านาคเสน เมื่อฆานยังไม่แก่กล้า ก็หาความรู้มิได้ เมื่อฆานแก่กล้าแล้ว ก็ไม่
อาจให้สิ่งเหล่านี้ ซึ่งแต่ละอย่างไม่ใช่ฐานะได้หวนกลับคืนมา ใจที่แก่กล้าแล้ว ใคร ๆ ไม่อาจ
ก้าวล่วงได้ เพราะเหตุไร พระโพธิสัตว์จึงตรวจดูกาลว่า ‘เราจะอุบัติในกาลไหน’ ดังนี้อีกเล่า
เมื่อฆานยังไม่แก่กล้า ก็หาความรู้มิได้ เมื่อฆานแก่กล้าแล้ว ก็ไม่อาจให้สิ่งเหล่านี้ซึ่งแต่ละ
อย่างไม่ใช่ฐานะ ได้หวนกลับคืนมา เพราะเหตุไร พระโพธิสัตว์ จึงตรวจดูตระกูลว่า ‘เราจะ
อุบัติในตระกูลไหน’ ดังนี้อีกเล่า พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระโพธิสัตว์ในปางก่อน ได้

กำหนดผู้เป็นมารดาและบิดาไว้แน่นอนแล้ว จริงแล้วไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า ‘พระโพธิสัตว์ตรวจดูตระกูล’ ดังนี้ ก็เป็นคำที่ผิด ถ้าหากพระโพธิสัตว์ตรวจดูตระกูล จริงไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ตรัสไว้ว่า ‘พระโพธิสัตว์ได้กำหนดผู้เป็นมารดาและบิดาไว้แน่นอนแล้ว’ ดังนี้ ก็ยอมเป็นคำที่ไม่ถูกต้อง ปัญหาแม้ข้อนี้ ก็มี ๒ เงื่อน ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานั้นเถิด”

“นียตา มหาราช ปุพฺพเพว โปธิสตุตฺตสฺส มาตาปิตโร, กุลญฺจ โปธิสตุโต วิโลเกติ ฯ กิณฺติ ปน กุลํ วิโลเกติ ‘เย เม มาตาปิตโร, เต ชตฺติยา อุทาทุ พุราหุมนฺนา’ติ ฯ เอวํ กุลํ วิโลเกติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร โพธิสัตว์ในปางก่อน ได้กำหนดผู้เป็นมารดาและบิดาไว้แน่นอนแล้ว จริง และตรวจดูตระกูล จริง ก็แต่ว่า ตรวจดูตระกูลอย่างไรเล่า ? ตรวจดูตระกูลอย่างนี้ว่า ‘ผู้ที่จะเป็นมารดาและบิดาของเราเป็นกษัตริย์หรือว่าเป็นพราหมณ์เล่า’ ดังนี้

“อฏฺฐนฺนํ มหาราช ปุพฺพเพว อนาคตํ โอลฺลเกตฺตพฺพํ โหติ ฯ กตเมสํ อฏฺฐนฺนํ ? วาณิซฺสสฺส มหาราช ปุพฺพเพว วิกฺกยภณฺฑํ โอลฺลเกตฺตพฺพํ โหติ, หตฺถินาคสฺส ปุพฺพเพว โสณฺฑทาย อนาคโต มคฺโค โอลฺลเกตฺตพฺพํ โหติ, สากฺกสิกฺสสฺส ปุพฺพเพว อนาคตํ ติตฺถํ โอลฺลเกตฺตพฺพํ โหติ, นียามกสฺส ปุพฺพเพว อนาคตํ ตีรํ โอลฺลเกตฺตวา นาวา เปเสตฺตพฺพา โหติ, ภิสกฺกสฺส ปุพฺพเพว आयุํ โอลฺลเกตฺตวา อาตุโร อุปลงฺกमितฺตพฺพํ โหติ, อุตฺตรเสตฺตสฺส ปุพฺพเพว ติราริรภาวํ ชานิตฺตวา อภิรุหิตฺตพฺพํ โหติ, ภิกฺขุสฺส ปุพฺพเพว อนาคตํ กาลํ ปจฺจเวกฺขิตฺตวา โภชนํ ภูณฺชิตฺตพฺพํ โหติ, โปธิสตุตฺตานํ ปุพฺพเพว กุลํ โอลฺลเกตฺตพฺพํ โหติ ‘ชตฺติยกุลํ วา พุราหุมนฺนกุลํ วา’ติ ฯ

ขอถวายพระพรมหาบพิตร บุคคล ๘ จำพวก มีอันต้องตรวจดูอนาคตก่อนทั้งนั้น บุคคล ๘ จำพวก เป็นไฉน ? คือ

๑. มหาบพิตร พ่อค้า ต้องตรวจดูสินค้าที่จะขายก่อน
๒. ช้าง ต้องใช้วงตรวจดูหนทางที่ยังไม่เคยไปมาก่อน
๓. คนขับเกวียน ต้องตรวจดูท่าข้ามที่ยังไม่เคยไปก่อน
๔. ตันหนเรือ ต้องตรวจดูฝั่งที่ยังไม่เคยไปก่อน แล้วจึงค่อยให้ส่งเรือไป
๕. แพทย์ ต้องตรวจดูอายุ (คนไข้) ก่อน แล้วจึงค่อยเข้าไปหา (ลงมือรักษา) คนไข้

๖. ผู้จะข้ามสะพาน ต้องรู้เสียก่อนว่ามันคงหรือไม่มั่นคง แล้วจึงค่อยย่างขึ้น
 ๗. ภิกษุ ต้องพิจารณาเวลาที่ยังไม่ถึงเสียก่อน แล้วจึงฉันอาหาร
 ๘. พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย มีอันต้องพิจารณาตระกูลก่อนว่า เป็นตระกูลกษัตริย์หรือ
 ตระกูลพราหมณ์' ดังนี้

อิเมสฺ โข มหาราช อฏฺฐนฺนํ ปุพฺพเว อเนกตํ โอลเถตพฺพํ โหตี"ติ ฯ

ขอถวายพระพร บุคคล ๘ จำพวกเหล่านี้แล มีอันต้องตรวจดูอนาคตก่อนทั้งนั้น"

"สาธุ ภาณเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมปฏิจฺฉามิ"ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า "ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมาแล้วดังนี้"

โพธิสฺสตตฺถมฺมตาปญฺโท จตฺตโก ฯ

จบโพธิสฺสตตฺถมฺมตาปญฺหาข้อที่ ๔

๕. อตฺตนิปาตนปญฺห

๕. อตฺตนิปาตนปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยการทำตนให้ตกไป (ฆ่าตัวตาย)

[๕] "ภาณเต นาคเสน ภาสิตมฺเปตํ ภควตา 'น ภิกฺขเว อตฺตานิ ปาเตตพฺพํ, โย ปาเตยฺย, ยถาธมฺโม กาทฺตพฺโพ"ติ ฯ ปุณ จ ตุมฺहे ภณฺถ 'ยตฺถ กตฺถจิ ภควา สวากานํ ฌมฺมํ เทสฺยมาโน อนฺเภปริยาเยน ชาติยา ชราย พุยาธิโน มรณฺสฺส สมฺจุเจทาย ฌมฺมํ เทเสตี, โย หิ โกจิ ชาติชราพุยาธิมรณฺ สฺมตฺติกฺกมฺติ, ตํ ปรมาย ปสฺสสาย ปสฺสตี"ติ ฯ ยถิ ภาณเต นาคเสน ภควตา ภณฺตี 'น ภิกฺขเว อตฺตานิ ปาเตตพฺพํ, โย ปาเตยฺย, ยถาธมฺโม กาทฺตพฺโพ"ติ, เตนหิ 'ชาติยา ชราย พุยาธิโน มรณฺสฺส สมฺจุเจทาย ฌมฺมํ เทเสตี"ติ ยํ วจฺนํ, ตํ มิจฺฉา ฯ ยถิ ชาติยา ชราย พุยาธิโน มรณฺสฺส สมฺจุเจทาย ฌมฺมํ เทเสตี, เตนหิ 'น ภิกฺขเว อตฺตานิ ปาเตตพฺพํ, โย ปาเตยฺย, ยถาธมฺโม กาทฺตพฺโพ"ติ ตมฺปิ วจฺนํ มิจฺฉา ฯ อยมฺปิ อุกาโต โภกฺกโก ปญฺโท ตวานุปฺปตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตพฺโพ"ติ ฯ

[๕] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาษิตความข้อนี้อันว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงทำให้ตนเองตก ภิกษุใดทำให้ตก ก็ต้องปรับอาบัติภิกษุนั้น ตามสมควรแก่เหตุ’ ดังนี้ แต่ พวกท่านกล่าวไว้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลาย ในที่ใดที่หนึ่งก็ตาม ย่อมทรงแสดงธรรมเพื่อตัดขาดชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โดยปริยายเป็นอันมาก สาวกผู้ใดผู้หนึ่ง ก้าวล่วงชาติ ชรา พยาธิ มรณะได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสรรเสริญสาวกผู้นั้น ด้วยพระวาจาตรัสสรรเสริญอย่างยอดเยี่ยม ดังนี้ พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงทำให้ตนเองตก ภิกษุใดทำให้ตก ก็ต้องปรับอาบัติภิกษุนั้น ตามสมควรแก่เหตุ ดังนี้ จริงไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรม เพื่อการตัดขาดชาติ ชรา พยาธิ มรณะ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงธรรมเพื่อการตัดขาดชาติ ชรา พยาธิ มรณะ จริงไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงทำให้ตนเองตก ภิกษุใดทำให้ตก ก็ต้องปรับอาบัติภิกษุนั้น ตามสมควรแก่เหตุ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ปัญหาแม้นี้ ก็มี ๒ เจือน ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานั้นเถิด”

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา ‘น ภิกฺขเว อตฺตนาํ ปาเตตพฺพํ, โย ปาเตยฺย, ยถาธมฺโม กาเรตพฺโพ’ติ ฯ ยตฺถ กตฺถจฺจ ภควตา สาวกานํ ฌมฺมํ เทสยามาเนน จ อเนกปริยาเยน ชาติยา ชราย พฺยาริโน มรณสฺส สมฺจุเจทยาย ฌมฺโม เทสิโต, ตตฺถ ปน การณํ อตฺถิ เยน ภควา การणेณ ปฏิกฺขิปี สมาทเปสิ จา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาษิตความข้อนี้อันว่า ภิกษุไม่พึงทำให้ตนเองตก ภิกษุใดทำให้ตก ก็ต้องปรับอาบัติแก่ภิกษุนั้น ตามสมควรแก่เหตุ ดังนี้ จริง และพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายในที่ใดที่หนึ่งก็ตาม ย่อมทรงแสดง เพื่อการตัดขาดชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โดยปริยายเป็นอันมาก จริง แต่ในคำที่ว่านั้น มีเหตุผล ที่ทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้าม และตรัสชี้ชวนอยู่”

“กึ ปเนตฺถ ภาเต นาคเสน การณํ, เยน ภควา การणेณ ปฏิกฺขิปี สมาทเปสิ จา”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “เหตุผลที่ทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้าม และเหตุผลที่ทำให้ตรัสชี้ชวน คืออะไรหรือ พระคุณเจ้านาคเสน ?”

“สีลวา มหาราช สีลสมปนฺโน อทกสโม สตุตทานํ กิเลสวิสิณาสเน, โอสธสโม สตุตทานํ กิเลสพยาธิวูปสเม, อุทกสโม สตุตทานํ กิเลสโรชชุลลาปหระเน, มณิรัตนสโม สตุตทานํ สพพสมปตฺติทาเน, นาวาสโม สตุตทานํ จตุโรชฌปรคฺคเน, สตุตถวาหสโม สตุตทานํ ชาติกนฺตารตารเน, วาตสโม สตุตทานํ ติวิชคฺคิสนฺตานิพฺพทาเน, มหาเมฆสโม สตุตทานํ มานสปริปุรฺणे, อาจริยสโม สตุตทานํ กุสลสิทฺธิขาเน, สุเทศกสโม สตุตทานํ เขมปถมาจิกฺขณ ๕ เอรูโรโป มหาราช พหุคฺโคเน อเนกคฺโคเน อปฺปมาณคฺโคเน คุณราสี คุณปฺญโช สตุตทานํ วทฺธิกโร สีลวา ‘มา วินสฺสีติ สตุตทานํ อนุกมฺปาย ภควา สิทฺธิขาปํ ปณฺณเปสิ ‘น ภิกฺขเว อตฺตทานํ ปาเตตพฺพิ, โย ปาเตยฺย, ยถารมฺโม การเตตพฺพิ’ติ ๕ อิทมุตฺถ มหาราช การณ, เยน การณน ภควา ปฏิกฺขิปี ๕ ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรน กุมารกสฺสเปน วิจิตฺร- กถิกน ปายาสีราชญฺญสฺส ปรโลกํ ที่ปฺยมาเนน ‘ยถา ยถา โช ราชญฺญ สมณพฺราหฺมณา สีลวโนโต กลฺยาณธมฺมา จิรํ ที่มมทฺธานํ ติจฺฉนฺติ, ตถา ตถา พหุํ ปุณฺณํ ปสฺวนฺติ, พหุชนฺหิตาย จ ปฏฺธิชฺชนฺติ พหุชนฺสฺขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สฺขาย เทวมนุสฺसानนฺติ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ภิกษุผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมเป็นเหมือนยาแก้พิษในการใช้สลายพิษ คือ กิเลสของสัตว์ทั้งหลาย, ย่อมเป็นเหมือนยา ในการใช้สงบความป่วยไข้คือกิเลส ของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมเป็นเหมือนน้ำ ในการชำระล้าง เหนือไคล คือ กิเลสของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมเป็นเหมือนแก้วมณี ในการมอบสมบัติทั้งปวงแก่ สัตว์ทั้งหลาย ย่อมเป็นเหมือนเรือ ในการทำสัตว์ให้ได้ไปถึงฝั่งทะเลทั้ง ๔, ย่อมเป็นเหมือน นายกองเกวียนในการที่นำสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามที่กั้นดาร คือ ชาตีย่อมเป็นเหมือนลม ในการ ใช้ดับความร้อนแห่งไฟ ๓ กอง ของสัตว์ทั้งหลาย, ย่อมเป็นเหมือนเมฆใหญ่ในอันทำความ หวังของสัตว์ทั้งหลายให้เต็ม, ย่อมเป็นเหมือนอาจารย์ ในการยังสัตว์ทั้งหลายให้ศึกษาใน กุศล, ย่อมเป็นเหมือนคนชี้ทางได้แม่นยำ ในการบอกเส้นทางที่ปลอดภัยแก่สัตว์ทั้งหลาย พระ ผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริว่า ผู้มีศีล มีคุณมาก มีคุณเป็นอนก มีคุณหาประมาณมิได้ เป็นที่รวม แห่งคุณ เป็นกองคุณ เป็นผู้สร้างความเจริญแก่สัตว์ทั้งหลาย เห็นปานนี้ ขอจงอย่าพินาศไป เลย ดังนี้ จึงทรงอาศัยความกรุณาแก่สัตว์ทั้งหลาย จึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงทำให้ตนเองตก ภิกษุใดทำให้ตกไป ปรับอาบัติภิกษุนั้น ตามสมควรแก่เหตุ ดังนี้ ขอถวายพระพร ข้อที่ว่านี้ เป็นเหตุผลในคำที่ตรัสไว้นี้ ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้พระผู้มีพระภาค เจ้าตรัสห้าม ขอถวายพระพร พระกุมารกัสสปเถระ ผู้กล่าวธรรมได้วิจิตร เมื่อจะแสดงโลกหน้า

แก่พระเจ้าปายาสี ก็ได้กล่าวแล้วว่า ‘ท่านพระยา สมณพราหมณ์ผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ดำรงชีวิตอยู่ ได้นานเพียงใด ก็ยอมประสบบุญมาก และปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพียงนั้น’

“เกณ ปน การณน ภควา สมาทเปสิ ? ชาติปิ महाराज तुक्खा, श्रापि तुक्खा, प्याथिपि तुक्खो मरुण्णपि तुक्खं, सोโกपि तुक्खो, परिเทโวपि तुक्खो, तुक्खम्मपि तुक्खं, โทมนสุสม्णปิ तुक्खं, อุปายาโสपि तुक्खो, อปปีเยहि सम्पโยโคปิ तुक्खो, ปีเยहि วิปปโยโคปิ तुक्खो, มาตุम्मरुण्णपि तुक्खं, ปีตุम्मरुण्णपि तुक्खं, ภาตุम्मरुण्णपि तुक्खं, ภคินิมरुण्णपि तुक्खं, ปุตฺตम्मरुण्णपि तुक्खं, ทारम्मरुण्णपि तुक्खं, ทาสम्मरुण्णपि तुक्खं, ฌาติम्मरुण्णपि तुक्खं, ฌาติพฺยสนมฺปิ तुक्खं, โรคพฺยสนมฺปิ तुक्खं, โภคพฺยสนมฺปิ तुक्खं, สีลพฺยสนมฺปิ तुक्खं, ทิฏฺฐิจพฺยสนมฺปิ तुक्खं, ราชภยมฺปิ तुक्खं, โจรภยมฺปิ तुक्खं, เวริภยมฺปิ तुक्खं, ทฺพฺภิกฺขภยมฺปิ तुक्खं, อคฺคิภยมฺปิ तुक्खं, อุกกภยมฺปิ तुक्खं, อุมิภยมฺปิ तुक्खं, อวภูฏภยมฺปิ तुक्खं, กุมภีลภยมฺปิ तुक्खं, สฺสุกกาภยมฺปิ तुक्खं, อตฺตานุวาทภยมฺปิ तुक्खं, ปฺรานุวาทภยมฺปิ तुक्खं, ทณฺฑภยมฺปิ तुक्खं, ทฺคฺคตฺติภยมฺปิ तुक्खं, ปฺริสาสารชฺชภยมฺปิ तुक्खं, อาชีวกภยมฺปิ तुक्खं, มरुณภยมฺปิ तुक्खं, เวตฺเตहि ตาพฺนมฺปิ तुक्खं, กสาहि ตาพฺนมฺปิ तुक्खं, อทฺททณฺฑเกहि ตาพฺนมฺปิ तुक्खं, หตฺตจฺเจทฺนมฺปิ तुक्खं, ปาทจฺเจทฺนมฺปิ तुक्खं, หตฺตปาทจฺเจทฺนมฺปิ तुक्खं, กณฺณจฺเจทฺนมฺปิ तुक्खं, ฌาสจฺเจทฺนมฺปิ तुक्खं, กณฺณฌาสจฺเจทฺนมฺปิ तुक्खं, ฟิลฺงคฺคธาสิกกมฺปิ तुक्खं, สฺงขมฺมุณฺฑิกมฺปิ तुक्खं, ราหุขมฺปิ तुक्खं, โชติมาสิกกมฺปิ तुक्खं, หตฺตปชฺชโชติกกมฺปิ तुक्खं, เอรกฺกวตฺตติกกมฺปิ तुक्खं, จีรฺกวาสิกกมฺปิ तुक्खं, เอณฺเอยกมฺปิ तुक्खं, พพิสมฺสิกกมฺปิ तुक्खं, กหาปณฺนิกกมฺปิ तुक्खं, ขารापจฺจจฺจิกมฺปิ तुक्खं, ปฺลิขมฺปฺริวตฺตติกกมฺปิ तुक्खं, ปฺลาลปฺปิจกมฺปิ तुक्खं, ตตฺเตน เตเลน โอสิตฺตจฺจนมฺปิ तुक्खं, สฺนฺเขहि ขาทापนฺมฺปิ तुक्खं, ชีวสฺสุลาโรปนมฺปิ तुक्खं, อสิณา สีสฺสจฺเจทฺนมฺปิ तुक्खं, เอรุฏฺปานิ महाराज पृहुविधानि अनेकविधानि तुक्खानि สํसारคฺโคตฺตอณฺุภาวติ ฯ

ส่วนว่า เหตุผลอะไรเล่า ทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้ชวน ขอถวายพระพร แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความเจ็บไข้ได้ป่วยก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ แม้ความโศกก็เป็นทุกข์ แม้ความร่ำไรร่ำพันก็เป็นทุกข์ แม้ความทุกข์กายก็เป็นทุกข์ แม้ความทุกข์ใจก็เป็นทุกข์ แม้ความคับแค้นใจก็เป็นทุกข์ แม้ความประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ แม้ความพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ แม้มารดาตายก็เป็นทุกข์ แม้บิดา

ตายก็เป็นทุกข์ แม่พี่น้องชายตายก็เป็นทุกข์ แม่พี่น้องหญิงตายก็เป็นทุกข์ แม่บุตรตายก็เป็นทุกข์ แม่ภรรยาตายก็เป็นทุกข์ แม่ทาสตายก็เป็นทุกข์ แม่ญาติตายก็เป็นทุกข์ แม่ญาติพินาศก็เป็นทุกข์ แม่ภักย์ที่เกิดจากโรคก็เป็นทุกข์ แม่โภคะพินาศก็เป็นทุกข์ แม่ศีลพินาศก็เป็นทุกข์ แม่ทิวฐิพินาศก็เป็นทุกข์ แม่ราชภักย์ก็เป็นทุกข์ แม่โจรภักย์ก็เป็นทุกข์ แม่ภักย์จากบุคคลผู้มีเวรก็เป็นทุกข์ แม่ทุพภิกขภักย์ก็เป็นทุกข์ แม่อัคคีภักย์ก็เป็นทุกข์ แม่อุทกภักย์ก็เป็นทุกข์ แม่อุมิภักย์ (ภักย์ที่เกิดจากเกลียวคลื่น) ก็เป็นทุกข์ แม่อาวัฏฏภักย์ก็เป็นทุกข์ (ภักย์ที่เกิดจากวังวน) แม่กุมภิลภักย์ (ภักย์ที่เกิดจากจระเข้) ก็เป็นทุกข์ แม่สุสุกาภักย์ (ภักย์ที่เกิดจากปลาร้าย) ก็เป็นทุกข์ แม่ภักย์ที่เกิดจากการตีเตียนตนเองก็เป็นทุกข์ แม่ภักย์ที่เกิดจากบุคคลอื่นเขาตีเตียนก็เป็นทุกข์ แม่ภักย์ที่เกิดจากอาชญาก็เป็นทุกข์ แม่ทุคติภักย์ก็เป็นทุกข์ แม่ภักย์ที่เกิดจากความครั่นคร้ามในท่ามกลางบริษัทก็เป็นทุกข์ แม่อาชีวกภักย์ (ภักย์ที่เกิดจากหาเลี้ยงชีพ) ก็เป็นทุกข์ แม่มรณะภักย์ก็เป็นทุกข์ แม่การถูกตีด้วยหวายก็เป็นทุกข์ แม่การถูกตีด้วยแส้ก็เป็นทุกข์ แม่การถูกตีด้วยท่อนไม้และกิ่งไม้ก็เป็นทุกข์ แม่การถูกตัดมือก็เป็นทุกข์ แม่การถูกตัดเท้าก็เป็นทุกข์ แม่การถูกตัดทั้งมือทั้งเท้าก็เป็นทุกข์ แม่การถูกตัดหูก็เป็นทุกข์ แม่การถูกตัดจมูกก็เป็นทุกข์ แม่การถูกตัดทั้งหูทั้งจมูกก็เป็นทุกข์ แม่การถูกถลกหนังศีรษะก็เป็นทุกข์ แม่การถูกถลกหนังทั้งตัว ก็เป็นทุกข์ แม่การถูกทำปากราหู (จับปากให้อ้า เอาผ้าชุบน้ำมันใส่ปาก แล้วจุดไฟ) ก็เป็นทุกข์ แม่การถูกทำโซติมาลิกะ (มาลัยเปลวไฟส่องสว่าง คือ เอาผ้าชุบน้ำมันพันรอบ ๆ ตลอดทั้งตัว แล้วจุดไฟ) ก็เป็นทุกข์ แม่การถูกทำหัตถปัชโซติกะ (มือส่องแสง คือ เอาผ้าชุบน้ำมันพันนิ้วมือแล้วจุดไฟ) ก็เป็นทุกข์ แม่การถูกทำเอรกวัตติกะ (นุ่งผ้าแคะคือถลกหนังตั้งแต่คอลงมาถึงเท้า แล้วตีให้วิ่งเหยียบหนังตนเอง) ก็เป็นทุกข์ แม่การถูกทำจिरกวาสิก (นุ่งผ้าเปลือกปอ คือ ถลกหนังเป็นริ้ว ๆ ตั้งแต่คอลงมาถึงเอว ตั้งแต่เอวลงมาถึงข้อเท้า) ก็เป็นทุกข์ แม่การถูกทำเอณยยกะ (ทำให้เป็นเนื้อทราย คือ ให้คุงเข่า เท้าศอก ลงบนหลาวเหล็ก) ก็เป็นทุกข์ แม่การถูกทำพิมังสิกะ (ตกเบ็ด คือ เอาเบ็ดเกี่ยวตามเนื้อตัว แล้วดึงให้หนัง เนื้อเอ็น หลุดขาดเป็นชิ้น ๆ) ก็เป็นทุกข์ แม่การทำหาปณกะ (ทำเหรียญ คือ เอามีดเจียนเนื้อออกทีละก้อน เป็นก้อนกลม ๆ ขนาดเท่าเหรียญ) ก็เป็นทุกข์ แม่การทำาหารปตัจฉิกะ (ราดน้ำแสบ คือ สับพินเนื้อตัวตลอดทั้งตัว แล้วใช้น้ำแสบราดรด) ก็เป็นทุกข์ แม่การทำาปลิมปริวัตติกะ (ตอกลิ้ม คือ ให้นอนตะแคง แล้วใช้หลาวเหล็กตอกเข้าไปทางช่องหู ให้ทะลุปักติดกับพื้นดินข้างล่าง) ก็เป็นทุกข์ แม่การทำาปลาลปิฐกะ (ทำตั้งฟาง คือ ใช้กระบองทุบตีจนกระดูกแหลกปนเปื้อน ทั้งร่างกายอยู่เหนือตั้งฟาง) ก็เป็นทุกข์ แม่การถูกราดรดด้วยน้ำมันเดือด ๆ ก็เป็นทุกข์ แม่การถูกให้สุนัข

๖. เมตตาทาวานานิสัสปัญห

๖. เมตตาทาวานานิสัสปัญหา

ปัญหาว่าด้วยอานิสงส์ของการเจริญเมตตา

[๖] “ภนฺเต นาคเสน ภาสิตมฺเปตํ ภควตา ‘เมตตตาย ภิกฺขเว เจโตวิมุตฺตียา อาเสวิตาย ภาวิตาย พหุสึกตตาย ยานีกตตาย วตฺถุกตตาย อนุญฺจิตตาย ปริจิตตาย สฺสมารทฺชทาย เอกาทสวานิสัสา ปาฏิกงฺขา ฯ กตเม เอกาทส ? สฺขํ สฺขปฺติ, สฺขํ ปฏฺวิพฺพชฺฌตฺติ, น ปาปกํ สฺขปฺนํ ปสฺสตฺติ, มนุสฺसानํ ปิโย โหตฺติ, อมฺนุสฺसानํ ปิโย โหตฺติ, เทวตา รกฺขชฺนฺตฺติ, นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตฺถํ วา กมตฺติ, ตฺวํ จิตฺตํ สฺมาชฺยตฺติ, มุขวณฺโณ วิปฺปลีทตฺติ, อสมฺมุพฺโห กาลํ กโรตฺติ, อุตฺตริ อปฺปฏิวิชฺฌนฺโต พฺรหฺมโลกฺูปโค โหตี’ติ ฯ

[๖] พระเจ้ามลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาสิตความ ข้อนี้นี้ไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติที่บุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานพาหนะแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สัมสมแล้ว ปรารถดีแล้ว พึงหวังอานิสงส์ ๑๑ ประการ, อานิสงส์ ๑๑ ประการ เป็นไฉน ? อานิสงส์ ๑๑ ประการ คือ

๑. สฺขํ สฺขปฺติ, กลับเป็นสุข
๒. สฺขํ ปฏฺวิพฺพชฺฌตฺติ, ตื่นเป็นสุข
๓. น ปาปกํ สฺขปฺนํ ปสฺสตฺติ, ไม่ฝันร้าย (ไม่ฝันเห็นสิ่งชั่วร้าย)
๔. มนุสฺसानํ ปิโย โหตฺติ, เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
๕. อมฺนุสฺसानํ ปิโย โหตฺติ, เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย
๖. เทวตา รกฺขชฺนฺตฺติ, เทวตาทั้งหลายรักษา
๗. นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตฺถํ วา กมตฺติ, ไฟ ยาพิษ หรือศัสตรา กล้ากรายบุคคล นั้นไม่ได้
๘. ตฺวํ จิตฺตํ สฺมาชฺยตฺติ, จิตตั้งมั่นได้เร็ว
๙. มุขวณฺโณ วิปฺปลีทตฺติ, สีหน้าสดใส (สีหน้าผ่องใส)
๑๐. อสมฺมุพฺโห กาลํ กโรตฺติ, ไม่หลงลืมสติตาย
๑๑. อุตฺตริ อปฺปฏิวิชฺฌนฺโต พฺรหฺมโลกฺูปโค โหตี’ติ, เมื่อยังไม่บรรลुकุณวิเศษอันยิ่ง ขึ้นไป ย่อมเข้าถึงพรหมโลก

ปุน จ ตุมฺเห ภณฺถ ‘สาโม กุมารो เมตฺตาวิหารี มิคสฺสฺเมน ปริวุโต ปวเน
 วิจฺรฺนฺโต ปิพฺยกฺเขน รณฺฎา วิทุโธ วิสปีเตน สลฺเลน ตตฺถเว มุจฺฉิโต ปติโต’ติ ฯ

และพวกท่านยังกล่าวไว้อีกว่า ‘สามกุมาร (สุวรรณสามกุมาร) ผู้อยู่ด้วยเมตตาศรรรม มี
 หมูเนื้อแหวดล้อม เทียวไปในป่า ถูกพระเจ้าปิพยักษใช้ศรอาบยาพิษยิง ก็ล้มสลบอยู่ ณ ที่นั้น
 นั้นแหละ’ ดังนี้

“ยถิ ภานฺเต นาคเสน ภควตา ภณฺติ ‘เมตฺตตาย ภิกฺขเว...เป... พุรฺหมโลกุโปโค
 โหตี’ติ, เตนฺหิ ‘สาโม กุมารो เมตฺตาวิหารี มิคสฺสฺเมน ปริวุโต ปวเน วิจฺรฺนฺโต ปิพฺยกฺเขน
 รณฺฎา วิทุโธ วิสปีเตน สลฺเลน ตตฺถเว มุจฺฉิโต ปติโต’ติ ยํ วจฺนํ, ตํ มิจฺฉา ฯ ยถิ สาโม
 กุมารो เมตฺตาวิหารี มิคสฺสฺเมน ปริวุโต ปวเน วิจฺรฺนฺโต ปิพฺยกฺเขน รณฺฎา วิทุโธ
 วิสปีเตน สลฺเลน ตตฺถเว มุจฺฉิโต ปติโต, เตนฺหิ ‘เมตฺตตาย ภิกฺขเว...เป... สตุถํ วา
 กมตี’ติ ตมฺปิ วจฺนํ มิจฺฉา ฯ อยมฺปิ อุกาโต โภกฺกโก ปณฺโห สุนฺปิณฺโณ ปริสณฺโห สุขุโม
 คมภีโร, อปิ สุนฺปิณฺณํ มนุชานํ คตฺเต เสทํ โมเจยย, โส ตวานุปฺปโต, วิชฺเฎหิ ตํ
 มหาชฎาชฎิตํ, อนาคตानํ ชินฺปฺตฺตานํ จกฺขุ เทหิ นิพฺพาหนายา”ติ ฯ

พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตต
 เจโตวิมุตติบุคคลเสพแล้ว ฯลฯ ย่อมเข้าถึงพรหมโลก’ ดังนี้ จริ่งไซร์ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า ‘สาม
 กุมารผู้อยู่ด้วยเมตตาศรรรม มีหมูเนื้อแหวดล้อม เทียวไปในป่า ถูกพระเจ้าปิพยักษใช้ศรอาบยา
 พิษยิงเอา ก็ล้มสลบอยู่ ณ ที่นั้นนั้นแหละ’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากว่า สามกุมารผู้
 อยู่ด้วยเมตตาศรรรม มีหมูเนื้อแหวดล้อมเทียวไปในป่า ถูกพระเจ้าปิพยักษใช้ลูกศรอาบยาพิษยิง
 เอา ก็ล้มสลบอยู่ ณ ที่นั้นนั้นแหละ จริ่งไซร์ ถ้าอย่างนั้น คำที่ตรัสไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เมื่อ
 เมตตเจโตวิมุตติ ภิกษุเสพแล้ว ฯลฯ ก็ย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด
 ปัญหาแม้มี ก็มี ๒ เจื่อน เป็นปัญหาที่ละเอียดอ่อนนัก สุขุม ลึกซึ้ง ทั้งอาจทำเหงื่อในกายของผู้
 ละเอียดอ่อนให้หึ่งออกมาได้ ปัญหานี้ ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านจงสง่างปัญหาที่
 รกยุ่งจุกจุกชุกใหญ่หนักเกิด ขอจงมอบดวงตาเพื่อใช้ขจัดปัญหาอันเป็นจุกจุกชุกแก่ภิกษุผู้เป็น
 ชินบุตรในอนาคตกาลเถิด”

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา ‘เมตฺตตาย ภิกฺขเว...เป... สตุถํ วา กมตี’ติ ฯ สาโม
 จ กุมารो เมตฺตาวิหารี มิคสฺสฺเมน ปริวุโต ปวเน วิจฺรฺนฺโต ปิพฺยกฺเขน รณฺฎา วิทุโธ
 วิสปีเตน สลฺเลน ตตฺถเว มุจฺฉิโต ปติโต, ตตฺถ ปน มหาราช การณํ อตฺถิ ฯ กตมํ ตตฺถ
 การณํ ? เนเต มหาราช คุณา ปุคฺคลสฺส, เมตฺตาทวานายเตเต คุณา, สาโม มหาราช

กุมารโ ฆฎิ อุกุชิปนโต ตสมี ขณ เมตตาทาภานาย ปมตโต อโหสิ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง ภาษิตความข้อนีว่า ‘เมื่อเมตตาทาเจโตวิมุตติ ที่บุคคลเสพแล้ว ฯลฯ ก็จะเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก’ ดังนี้ จริง และเรื่องสามกุมารผู้อยู่ด้วยเมตตาทาธรรม มีหมู่นี้อวดล่อม เทียวไปในป่า ถูกพระ เจ้าปิพิยกษ์ใช้ลูกศรอาบยาพิษยิงเอาจนล้มสลบ ณ ที่นั้นนั่นแหละ ก็เป็นความจริง ขอถวาย พระพร ก็แต่ว่า ในคำที่ว่านั้น มีเหตุผลอยู่ เหตุผลอะไรในคำที่ว่านั้น ขอถวายพระพร คุณ (๑๑ ประการ) เหล่านี้ ไม่ใช่คุณของบุคคล คุณเหล่านี้ เป็นคุณของเมตตาทานา ขอถวายพระพร สามกุมารพอยกหม้อน้ำขึ้นป่า ในขณะที่นั้น ก็เป็นผู้หลงลืมในการเจริญเมตตาทา

“ยสมี มหาราช ขณ ปุคคโล เมตตัม สวาปนโน โหติ, น ตสส ปุคคลสส ตสมี ขณ อคฺคิ วา วิสํ วา สตุถํ วา กมฺติ ๕ ตสส เย เกจิ อหิตกามา อุปฺคนฺตฺวา ตํ น ปสฺสนฺติ, น ตสมี โอกาสํ ลภฺนฺติ ๕ เนเต มหาราช, คุณา ปุคคลสส, เมตตาทานาเยเต คุณา ๕ อิธ มหาราช ปุริโส สงฺคามสุโร อภฺชชกวจจาลิกํ สนฺนยฺหิตฺวา สงฺคามํ โอตเรยฺย, ตสส สฺรา ชิตฺตา อุปฺคนฺตฺวา ปตฺนฺติ วิกรฺนฺติ, น ตสมี โอกาสํ ลภฺนฺติ, เนโส มหาราช คฺโณ สงฺคามสุรสฺส, อภฺชชกวจจาลิกาเยโส คฺโณ, ยสส สฺรา ชิตฺตา อุปฺคนฺตฺวา ปตฺนฺติ วิกรฺนฺติ ๕ เอวเมว โข มหาราช เนเต คุณา ปุคคลสส, เมตตาทานาเยเต คุณา ๕

ขอถวายพระพร ในขณะที่ใด บุคคลมีจิตจรดถึงเมตตาทา, ในขณะที่นั้น ไฟก็ดี ยาพิษก็ดี ศัสตราก็ดี ย่อมกล้ากรายเขาไม่ได้ ใครบางคนใคร่ความฉิบหายแก่เขา พอเข้ามาใกล้แล้ว ก็ มองไม่เห็นเขา จึงไม่ได้โอกาสในตัวเขา นั้น ขอถวายพระพร คุณดังกล่าวเหล่านี้ หาใช่คุณของ บุคคลไม่ คุณเหล่านี้เป็นคุณของเมตตาทานาต่างหาก ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษผู้กล้าหาญในการสงครามในโลกนี้ สวมเสื้อเกราะเหนียวแล้ว ก็ยังลงสู่สงคราม ลูกศรที่ ข้าศึกยิงมาถึงตัวเขาแล้ว ก็ย่อมตกหล่นกระจัดกระจายไป ย่อมไม่ได้โอกาสในตัวเขา นั้น ขอ ถวายพระพร ข้อที่ลูกศรที่ข้าศึกยิงมาถึงตัวเขาแล้ว ตกหล่นกระจัดกระจายไปนี้ หาใช่คุณของ บุรุษผู้กล้าหาญในการสงครามไม่ ข้อนี้ เป็นคุณของเสื้อเกราะเหนียวต่างหาก ฉันทใด ขอถวาย พระพร คุณดังกล่าวเหล่านี้ หาใช่คุณของบุคคลไม่ คุณเหล่านี้ เป็นคุณของเมตตาทานาต่าง หาก ฉันทนั้นเหมือนกันแล

“ยสมี มหาราช ขณ ปุคคโล เมตตัม สวาปนโน โหติ, น ตสส ปุคคลสส ตสมี ขณ อคฺคิ วา วิสํ วา สตุถํ วา กมฺติ ๕ ตสส เย เกจิ อหิตกามา อุปฺคนฺตฺวา ตํ น ปสฺสนฺติ, ตสมี โอกาสํ น ลภฺนฺติ, เนเต มหาราช คุณา ปุคคลสส, เมตตาทานาเยเต

คณา ฯ อิธ ปน มหาราช ปุริโส ทิพพ์ อนุตธานัน มุลล์ หตุเถ กเรยฺย, ยาว ตัง มุลล์ ตสฺส หตุถคตัง โหติ, ตาว น อญโณ โกจิ ปกติมนุสฺโส ตัง ปุริสํ ปสฺสตี ฯ เนโส มหาราช कुโณ ปุริสฺส, มุลฺลเสโส कुโณ อนุตธานสฺส, ยํ โส ปกติมนุสฺसानัน จกฺขุเปเถ น ทิสฺสตี ฯ เอวเมว โข มหาราช เนเต คณา ปุคฺคลสฺส, เมตตภาวนาเยเต คณา ฯ

ขอถวายพระพร ในขณะใด บุคคลเป็นผู้มีจิตจรตถึงเมตตา ในขณะนั้น ไฟก็ดี ยาพิษก็ดี ศัสตราก็ดี ย่อมมกล้ำกรายเขาไม่ได้ ใครบางคนใคร่ความฉิบหายแก่เขา พอเข้ามาใกล้แล้ว ก็จะไม่มองไม่เห็นเขา จึงไม่ได้โอกาสในตัวเขานั้น ขอถวายพระพร คุณดังกล่าวเหล่านี้ ไม่ใช่ของบุคคล คุณเหล่านี้เป็นคุณของเมตตภาวนาต่างหาก ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษบางคนในโลกนี้ พึงกำรากลมทิพย์ที่ใช้หยาตัวได้ไว้ในมือ ตราบใดที่รากลมนั้นยังอยู่ในมือของเขา ตราบนั้น ใครคนอื่นเป็นมนุษย์ปกติ ย่อมมองไม่เห็นบุรุษผู้นั้น ขอถวายพระพร ข้อที่บุรุษผู้นั้นไม่ปรากฏในสายตาของมนุษย์ปกติทั้งหลายนี้ หาใช่คุณของบุรุษไม่ ข้อนั้น เป็นคุณของรากลมทิพย์ที่ใช้หยาตัวได้ต่างหาก ฉนใด ขอถวายพระพร คุณดังกล่าวเหล่านี้ หาใช่คุณของบุคคลไม่ คุณเหล่านี้ เป็นคุณของเมตตภาวนาต่างหาก ฉนนั้นเหมือนกันแล

“ยสฺมี มหาราช ขณฺเ ปุคฺคโล เมตตํ สฺมาปฺนโน โหติ, น ตสฺส ปุคฺคลสฺส ตสฺมี ขณฺเ อคฺคิ วา วิสํ วา สตุถํ วา กมตี ฯ ตสฺส เย เกจิ อหิตกามา อุปฺคนฺตฺวา ตัง น ปสฺสนตี, น ตสฺมี โอกาสํ ลภนตี ฯ เนเต มหาราช คณา ปุคฺคลสฺส, เมตตภาวนาเยเต คณา ฯ ยถา วา ปน มหาราช ปุริสํ สุกตํ มหาเลณฺมฺนุปฺปฏิจฺฉิ มหติมหาเมโฆ อภิวสฺสนโต น สกฺโกติ เตมยิตฺตุ, เนโส มหาราช कुโณ ปุริสฺส, มหาเลณฺสเสโส कुโณ, ยํ มหาเมโฆ อภิวสฺสมาโน น ตัง เตเมตี ฯ เอวเมว โข มหาราช เนเต คณา ปุคฺคลสฺส, เมตตภาวนาเยเต คณา ฯ

ขอถวายพระพร ในขณะใด บุคคลเป็นผู้มีจิตจรตถึงเมตตา ในขณะนั้น ไฟก็ดี ยาพิษก็ดี ศัสตราก็ดี ย่อมมกล้ำกรายเขาไม่ได้ ใครบางคนใคร่ความฉิบหายแก่เขา พอเข้ามาใกล้แล้ว ก็จะไม่มองไม่เห็นเขา จึงไม่ได้โอกาสในเขา ขอถวายพระพร คุณดังกล่าวเหล่านี้ หาใช่คุณของบุคคลไม่ คุณดังกล่าวเหล่านี้เป็นคุณของเมตตภาวนาต่างหาก ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ฝนห่าใหญ่ ตกหนักอยู่ ก็ไม่อาจทำบุรุษผู้เข้าถ้ำใหญ่ที่สร้างไว้ดีให้เปียกได้ ขอถวายพระพร ข้อที่ฝนห่าใหญ่ตกหนักอยู่ ก็ไม่อาจทำบุรุษผู้เข้าถ้ำใหญ่ให้เปียกได้ นี้ หาใช่คุณของบุรุษไม่ ข้อนั้น เป็นคุณของถ้ำใหญ่ต่างหาก ฉนใด ขอถวายพระพร คุณดังกล่าวเหล่านี้ หาใช่คุณของบุคคลไม่ คุณเหล่านี้ เป็นคุณของเมตตภาวนาต่างหาก ฉนนั้น

เหมือนกันแล

“ยสุมี มหาราช ขณ ปุคฺคโล เมตฺตํ สมาปนฺโน โหติ, น ตสฺส ปุคฺคลสฺส ตสุมี ขณ อคฺคิ วา วิสฺสํ วา สตฺถํ วา กมฺติ ฯ ตสฺส เย เกจิ อหิตกามา อุปฺคนฺตฺวา ตํ น ปสฺสนฺติ, น ตสฺส สกฺโกณฺติ อหิตํ กาทฺตุ, เนเต มหาราช คุณฺา ปุคฺคลสฺส, เมตฺตาทาภาวนาเยเต คุณฺา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ในขณะใด บุคคลเป็นผู้มีจิตจรดถึงเมตตาทา ในขณะนั้น ไฟก็ดี ยาพิษก็ดี ศัสตราก็ดี ย่อมกล้ำกรายเขาไม่ได้ ใครบางคนใคร่ความฉิบหายแก่เขา พอเข้าไปใกล้แล้ว ก็จะไม่มองไม่เห็นเขา จึงไม่อาจสร้างความฉิบหายแก่เขาได้ ขอถวายพระพร คุณตั้งกล่าวเหล่านี้ หาใช่คุณของบุคคล คุณตั้งกล่าวเหล่านี้เป็นคุณของเมตตาทาภาวนาต่างหาก”

“อจฺฉริยํ ภาณฺเต นาคเสน อพฺภุตํ ภาณฺเต นาคเสน สพฺพปาปนิวารณา เมตฺตาทาภาวนา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “น้าอัศจรรย์จริง พระคุณเจ้านาคเสน นำแปลกใจจริงนะ พระคุณเจ้านาคเสน ข้อที่เมตตาทาภาวนาเป็นเครื่องป้องกันสิ่งชั่วร้ายได้ทุกอย่าง”

“สพฺพกุสลคุณฺาวหา มหาราช เมตฺตาทาภาวนา หิตานมฺปิ อหิตานมฺปิ, เย เต สตฺตาวินฺญาณพฺพธา, สพฺเพสํ มหานิสฺสา เมตฺตาทาภาวนา สํวิฆิตฺตพฺพา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เมตตาทาภาวนาเป็นเหตุนำมาซึ่งกุศลคุณทุกอย่าง ทั้งผู้ที่มีประโยชน์แก่กุล ทั้งผู้ที่ไม่มีความประโยชน์แก่กุล พระองค์พึงส่งเสพเมตตาทาภาวนาอันมีอานิสงส์มากต่อสัตว์ผู้ยังผูกพันกับวิญญูณ (ยังมีชีวิตอยู่)

เมตฺตาทาภาวนานิสฺสปฺนฺโท ฌฏฺโฏ ๑

จเมตฺตาทาภาวนานิสฺสปฺนฺทาซอที ๒

๗. กุสลากุศลสมวิสมปญห

๗. กุสลากุศลสมวิสมปัญห

ปัญหาว่าด้วยความที่กุศลและอกุศลมีวิบากเสมอหรือไม่เสมอกัน

[๗] “ภาณฺเต นาคเสน ‘กุสลการิสฺสปี อกุสลการิสฺสปี วิปาโก สมสโม อูทาหุ โภจิ

วิเสโส อตถิ'ติ ?

[๗] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน วิบากของผู้มีปกติทำกุศลก็ตาม ของผู้มีปกติทำอกุศลก็ตาม ย่อมเสมอเหมือนกัน หรือว่ามีความแตกต่างกันเป็นบางอย่างเล่า”

“อตถิ มหาราช กุสลสฺส จ อกุสลสฺส จ วิเสโส, กุสลํ มหาราช สุขวิปากํ สคฺค-
สํวตฺตนิกั, อกุสลํ ทฺกฺขวิปากํ นิริยสํวตฺตนิกนฺ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร กุศลและอกุศลมีความแตกต่างกัน ขอถวายพระพร กุศลมีวิบากเป็นสุข เป็นไปพร้อมเพื่อสวรรค์ อกุศลมีวิบากเป็นทุกข์ เป็นไปพร้อมสำหรับนรก

“ภนฺเต นาคเสน ตุมฺเห ภณฺถ ‘เทวทตฺโต เอกนฺตกณฺโห, เอกนฺตกณฺเหหิ ฌมฺเมหิ สมฺนนาโคโต, โปธิสฺสโต เอกนฺตสฺสูกโก, เอกนฺตสฺสูกเกหิ ฌมฺเมหิ สมฺนนาโคโต’ติ ฯ ปุณฺ จ เทวทตฺโต ภเว ภเว ยเสน จ ปกฺขเนน จ โปธิสฺสฺเตน สมฺสโม โหติ, กทาจิ อธิกตโร วา ฯ ยทา เทวทตฺโต นคเร พาราณสียํ พุรฺหมทตฺตสฺส รณฺโถ ปุโรหิตปฺตฺโต อโหสิ, ตทา โปธิสฺสโต ฉวกจณฺหาโล อโหสิ วิชฺชาธโร, วิชฺชํ ปริชฺชปฺติวา อกาเล อมฺพผลานิ นิพฺพตฺเตสิ, เอตฺถ ตาว โปธิสฺสโต เทวทตฺโต ชาติยา นิหีนो ยเสน จ นิหีนो ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พวกท่านกล่าวกันว่า พระเทวทัตเป็นผู้ที่จะเอาแต่ดำด้านเดียว ประกอบด้วยกรรมดำด้านเดียว ส่วนพระโพธิสัตว์เป็นผู้ที่จะเอาแต่ขาวด้านเดียว ประกอบด้วยกรรมขาวด้านเดียว แต่ยังคงกล่าวไว้ดีกว่า ทุก ๆ ภพชาติ พระเทวทัตจะเป็นผู้มียศ และพวกพ้องเสมอเหมือนกับพระโพธิสัตว์ หรือในบางภพชาติ ก็กลับยิ่งเสียกว่า เช่นในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นบุตรของปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัต ณ กรุงพาราณสี ส่วนพระโพธิสัตว์ ได้เกิดเป็นคนจัณฑาลชั้นต่ำผู้ทรงวิชา ร่ายวิชา ทำผลมะม่วงให้บังเกิดนอกฤดูกาลได้ ในชาตินี้ที่เดียว พระโพธิสัตว์ เป็นผู้มีชาติ ตระกูล และยศ ต่ำกว่าพระเทวทัต

“ปุณฺ จปรํ ยทา เทวทตฺโต ราชา อโหสิ มหา มหิปฺติ สพฺพกามสมฺมจฺฉิ, ตทา โปธิสฺสโต ตสฺสฺสฺสโปโค อโหสิ หตฺถินาโค สพฺพลกฺขณสมฺปนฺโน, ตสฺส จารุคฺติวิลาสํ อสฺหมานो ราชา วรมิจฺฉนฺโต หตฺถาจรียํ เอวมโวจ ‘อสิทฺธิโต เต อาจรีย, หตฺถินาโค, ตสฺส อากาสคมนํ นาม การณํ กโรหิ’ติ, ตตฺถปิ ตาว โปธิสฺสโต เทวทตฺโต ชาติยา นิหีนอ ลามโก ติรจฺฉานคฺโต ฯ

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง คือ ในกาลที่พระเทวทัต ได้เกิดเป็นพระจ้ามหามหิบัติ ผู้ร้งพร้อม

ด้วยสิ่งที่น่าใคร่ทุกอย่าง พระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นช่างที่พระเทวทัตนั้นมีไว้ใช้สอย ซึ่งเป็นช่างที่สมบูรณ์ด้วยลักษณะทุกอย่าง พระราชาเมื่อทรงทนทอดพระเนตรเห็นการเยื้องกรายไป ที่งดงามของช่างนั้นไม่ได้ ก็ทรงปรารภจะทรงฆ่าเสีย จึงรับสั่งกับนายคราญช่างว่า ท่านอาจารย์ช่างที่ท่านไม่ได้ฝึกสอนไว้ จงบอกเราถึงเหตุที่ทำให้ช่างตัวนั้นไปในอากาศได้เกิด ดังนี้ แม้นในชาตินั้น พระโพธิสัตว์ ผู้เป็นสัตว์เดรัจฉานต่ำทราม ก็เป็นผู้ที่มีชาติต่ำกว่าพระเทวทัต

“ปุณ จปรึ ยทา เทวตโต มนุสโส อโหสิ ปวเน นฏฺฐายโก, ตทา โพธิสฺสโต มหาปถวี นาม มกฺกโฏ อโหสิ, เอตถปิ ตาว ทิสฺสติ วิเสโส มนุสฺสสฺส จ ตีรจฺฉานคตฺสส จ, ตตถปิ ตาว โพธิสฺสโต เทวตฺตโต ชาตียา นิหิโน ๕

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง คือ ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นมนุษย์ ผู้มุ่งแต่ความฉิบหายอยู่ในป่า พระโพธิสัตว์เกิดเป็นวานรชื่อว่ามหาปถวี แม้นในชาตินี้ ก็ปรากฏความแตกต่างกัน แห่งผู้เป็นมนุษย์และผู้เป็นสัตว์เดรัจฉาน แม้นในชาตินั้นแหละ พระโพธิสัตว์เป็นผู้ที่มีชาติต่ำกว่าพระเทวทัต

“ปุณ จปรึ ยทา เทวตโต มนุสโส อโหสิ โสณฺตฺตโร นาม เนสาโท พลวา พลวตโร นาคพโล, ตทา โพธิสฺสโต จทฺทนฺโต นาม นาคราชา อโหสิ ๕ ตทา โส ลุฑฺโกลโก ตํ หตฺถินาคํ ฉาเตสิ, ตตถปิ ตาว เทวตฺตโตว อธิกตโร ๕

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นมนุษย์ ชื่อว่าโสณุตตระ เป็นนายพรานผู้มีกำลัง มีกำลังมากกว่า มีกำลังดุจช่าง พระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นพญาช่าง ชื่อว่าฉัททันต์ ในคราวนั้น นายพรานได้ฆ่าพญาช่างนั้น แม้นในชาตินั้น พระเทวทัตนั้นแหละ จัดว่าเป็นผู้ที่มีชาติยิ่งกว่า

“ปุณ จปรึ ยทา เทวตโต มนุสโส อโหสิ วนจรโก อนิเกตวาสิ, ตทา โพธิสฺสโต สกฺุณ อโหสิ ติตฺติโร มนฺตชฺฌายี, ตทาปิ โส วนจรโก ตํ สกฺุณํ ฉาเตสิ, ตตถปิ ตาว เทวตฺตโตว ชาตียา อธิกตโร ๕

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นมนุษย์ เป็นนายพรานป่า ไม่มีบ้านอยู่อาศัย พระโพธิสัตว์ได้เกิดมาเป็นนกกะทาคูแครงมนต์ แม้นในคราวนั้น นายพรานป่าผู้นั้น ก็ได้ฆ่านกตัวนั้นเสีย แม้นในชาตินั้น พระเทวทัตนั้นแหละ จัดว่าเป็นผู้ที่มีชาติยิ่งกว่า

“ปุณ จปรึ ยทา เทวตโต กลาพฺุ นาม กาสีราชา อโหสิ, ตทา โพธิสฺสโต ตาปโส อโหสิ ขนฺตฺวาที ๕ ตทา โส ราชา ตสฺส ตาปสฺสส กุฑฺโร หตฺถปาเท วสฺกพีเร วีย

เฉทาเปสิ, ตตฺถปิ ตาว เทวทตฺโต เวย อธิกตโร ชาตียา จ ยเสน จ ฯ

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นพระเจ้ากาสิ พระนามว่ากลาพุ พระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นขันตีวาทีดาบส ในกาลนั้น พระราชาพระองค์นั้น ทรงกริ้วดาบสผู้นั้น รับสั่งให้พนักงานตัดมือและเท้าเสีย เหมือนอย่างกับตัดข้อมือไม้ แม้ในชาตินั้น พระเทวทัตนั้นแหละ จัดว่าเป็นผู้ที่มีชาติและยศยิ่งกว่า

“ปุณ จปริ ยทา เทวทตฺโต มนุสฺโส อโหสิ วนจโร, ตทา โพธิสฺสโต นนฺทियो นาม วานรินฺโท อโหสิ, ตทาปิ โส วนจโร ตํ วานรินฺทํ ฆาเตสิ สทฺธิ มาตรา กนิฏฺฐภาติเกน จ, ตตฺถปิ ตาว เทวทตฺโตเวย อธิกตโร ชาตียา ฯ

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นมนุษย์นักเที่ยวป่า พระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นพญาวานร ชื่อว่าหนทียะ แม้ในคราวนั้น นักเที่ยวป่าผู้นั้นได้ฆ่าพญาวานรนั้นพร้อมทั้งมารดา น้องชายและพี่ชายเสีย แม้ในชาตินั้น พระเทวทัตนั้นแหละ จัดว่าเป็นผู้ที่มีชาติยิ่งกว่า

“ปุณ จปริ ยทา เทวทตฺโต มนุสฺโส อโหสิ อเจลกโ การมฺภियो นาม, ตทา โพธิสฺสโต ปณฺฑรโก นาม นาคราชา อโหสิ, ตตฺถปิ ตาว เทวทตฺโตเวย อธิกตโร ชาตียา ฯ

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นมนุษย์ซีเปลือย ชื่อว่าการ์มภियะ พระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นพญานาค ชื่อว่าปัณฑรกะ แม้ในชาตินั้น พระเทวทัตนั้นแหละ จัดว่าเป็นผู้ที่มีชาติยิ่งกว่า

“ปุณ จปริ ยทา เทวทตฺโต มนุสฺโส อโหสิ ปวเน ชฺฉิลโก, ตทา โพธิสฺสโต ตจฺจโก นาม มหาสฺสุโก อโหสิ, ตตฺถปิ ตาว เทวทตฺโตเวย ชาตียา อธิกตโร ฯ

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นมนุษย์ เป็นชฎิลอยู่ในป่า พระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นสุกรใหญ่ ชื่อว่าตัจจกะ แม้ในชาตินั้น พระเทวทัตนั้นแหละ จัดว่าเป็นผู้ที่มีชาติยิ่งกว่า

“ปุณ จปริ ยทา เทวทตฺโต เจตีสฺสุ สุรปริจโร นาม ราชา อโหสิ อุปริ ปุริสมตฺเต คคเน เวหาสฺงคโม, ตทา โพธิสฺสโต กบิลो นาม พุราหฺมเณ อโหสิ, ตตฺถปิ ตาว เทวทตฺโตเวย อธิกตโร ชาตียา จ ยเสน จ ฯ

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นพระราชา พระนามว่าสุรปริจระ ในกรุงเจตี ผู้ไปในอากาศกลางหาว่าได้สูง ๑ ชั่วโมง พระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อกปิละ แม่ในชาตินั้น พระเทวทัตนั้นแหละ จัดว่าเป็นผู้ที่มีชาติและยศยิ่งกว่า

“ปุณ จปริ ยทา เทวทตโต มนุสฺโส อโหสิ สาโม นาม, ตทา โพธิสฺสโต รุรุ นาม มิคราชา อโหสิ, ตตฺถปิ ตาว เทวทตฺโตเยว ชาตียา อธิกตโร ฯ”

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นมนุษย์ ชื่อว่าสามะ พระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นพญาเนื้อ ชื่อว่ารุรุ แม่ในชาตินั้น พระเทวทัตนั้นแหละ จัดว่าเป็นผู้ที่มีชาติยิ่งกว่า

“ปุณ จปริ ยทา เทวทตโต มนุสฺโส อโหสิ ลุฑฺทโก ปวนจโร, ตทา โพธิสฺสโต หตฺถินาโค อโหสิ, โส ลุฑฺทโก ตสฺส หตฺถินาถสฺส สตฺตกฺขตฺตํ ทนฺเต ฉินฺทิตฺวา หริ, ตตฺถปิ ตาว เทวทตฺโตเยว โยนียา อธิกตโร ฯ”

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นมนุษย์ เป็นพรานป่า พระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นพญาช้าง นายพรานผู้นั้นได้ตั้งขาของพญาช้างนั้นนำไปถึง ๗ ครั้ง แม่ในชาตินั้น พระเทวทัตนั้นเที่ยว จัดว่าเป็นผู้ที่มีกำเนิดยิ่งกว่า

“ปุณ จปริ ยทา เทวทตโต สิงฺคาโล อโหสิ ขตฺตियชฺโม, โส ยาวตา ชมฺพุทฺธิเป ปเทสราชาโน เต สพุเพ อนฺยุตเต อกาสิ, ตทา โพธิสฺสโต วิรุโร นาม ปณฺหิตโต อโหสิ, ตตฺถปิ ตาว เทวทตฺโตเยว ยเสน อธิกตโร ฯ”

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นสุนัขจิ้งจอก ผู้มีขัตติยธรรม พระองค์ทรงกระทำพระราชอาประจําประเทศทั้งหลายเท่าที่มีในชมพูทวีปทุกพระองค์ ให้ตกอยู่ใต้พระราชอำนาจได้ พระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นบัณฑิต ชื่อว่าวิรุระ แม่ในชาตินั้น พระเทวทัตนั้นแหละ จัดว่าเป็นผู้ที่มียศยิ่งกว่า

“ปุณ จปริ ยทา เทวทตโต หตฺถินาโค หุตฺวา ลฺภุกิกาย สกฺุณิกาย ปุตฺตเก ขมาเตสิ, ตทา โพธิสฺสโตปิ หตฺถินาโค อโหสิ ยฺยตฺติ, ตตฺถ ตาว อุภอปิ เต สมสฺมา อหฺสิ ฯ”

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นช้างตัวประเสริฐ ได้ฆ่าลูกนกมูลไถตาย แม่พระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นช้างจำฝูง ในชาตินั้น บุคคลทั้ง ๒ นั้น ได้เป็นผู้เสมอเหมือนกัน

“ปุณ จปรํ ยทา เทวทตฺโต ยกุโข อโหสิ ธมฺโม นาม, ตทา โพธิสตุโตปิ ยกุโข อโหสิ ธมฺโม นาม, ตตฺถปิ ตาว อุโกปิ สมสฺมา อหฺลํ ๕

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นยักษ์ ชื่อว่าอธรรมะ แม้พระโพธิสัตว์ ได้เกิดเป็นยักษ์ชื่อว่าธรรมะ แม้ในชาตินั้น บุคคลทั้ง ๒ นั้น ได้เป็นผู้เสมอเหมือนกัน

“ปุณ จปรํ ยทา เทวทตฺโต นาวิโก อโหสิ ปญฺจนฺนํ กุลสฺตานํ อิสฺสโร, ตทา โพธิสตุโตปิ นาวิโก อโหสิ ปญฺจนฺนํ กุลสฺตานํ อิสฺสโร, ตตฺถปิ ตาว อุโกปิ สมสฺมา อหฺลํ ๕

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นนายเรือ ผู้เป็นใหญ่แห่งตระกูล ๕๐๐ แม้พระโพธิสัตว์ก็ได้เกิดเป็นนายเรือผู้เป็นใหญ่แห่งตระกูล ๕๐๐ แม้ในชาตินั้น บุคคลทั้ง ๒ ก็ได้เกิดเป็นผู้เสมอเหมือนกัน

“ปุณ จปรํ ยทา เทวทตฺโต สตุถวาโห อโหสิ ปญฺจนฺนํ สกฺกฺสฺตานํ อิสฺสโร, ตทา โพธิสตุโตปิ สตุถวาโห อโหสิ ปญฺจนฺนํ สกฺกฺสฺตานํ อิสฺสโร, ตตฺถปิ ตาว อุโกปิ สมสฺมา อหฺลํ ๕

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นนายกองเกวียน ผู้เป็นใหญ่แห่งเกวียน ๕๐๐ เล่ม แม้พระโพธิสัตว์ก็ได้เกิดเป็นนายกองเกวียนผู้เป็นใหญ่แห่งเกวียน ๕๐๐ เล่ม แม้ในชาตินั้น บุคคลทั้ง ๒ ก็ได้เป็นผู้เสมอเหมือนกัน

“ปุณ จปรํ ยทา เทวทตฺโต สาโข นาม มิคฺรราชา อโหสิ, ตทา โพธิสตุโตปิ นิคฺโครฺธ นาม มิคฺรราชา อโหสิ, ตตฺถปิ ตาว อุโกปิ สมสฺมา อหฺลํ ๕

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นพญาเนื้อ ชื่อว่าสาชะ แม้พระโพธิสัตว์ ก็ได้เกิดเป็นพญาเนื้อชื่อนิโครธ แม้ในชาตินั้น บุคคลทั้ง ๒ ก็ได้เป็นผู้เสมอเหมือนกัน

“ปุณ จปรํ ยทา เทวทตฺโต สาโข นาม เสนาปติ อโหสิ, ตทา โพธิสตุโตปิ นิคฺโครฺธ นาม ราชา อโหสิ, ตตฺถปิ ตาว อุโกปิ สมสฺมา อหฺลํ ๕

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นเสนาบดีชื่อว่าสาชะ แม้พระโพธิสัตว์ ก็ได้เกิดเป็นพระราชานามว่านิโครธ แม้ในชาตินั้น บุคคลทั้ง ๒ ก็ได้เป็นผู้เสมอเหมือนกัน

“ปุณ จปริ ยทา เทวทตโต ขณฺหหาโล นาม พุราหฺมโณ อโหสิ, ตทา โพรสิตฺโต จนฺโท นาม ราชกุมารโ อโหสิ, ตทา โส ขณฺหหาโลเยว อธิกตโร ฯ

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตเกิดเป็นพราหมณ์ ชื่อว่าขันทหาละ แม้พระโพธิสัตว์ก็ได้เกิดเป็นพระราชกุมาร พระนามว่าจันทะ ในกาลนั้น ขันทหาลพราหมณ์นั้นนั้นแหละ จัดว่าเป็นผู้ที่ยิ่งกว่า

“ปุณ จปริ ยทา เทวทตโต พุราหฺมทตโต นาม ราชา อโหสิ, ตทา โพรสิตฺโต ตสฺส ปุตฺโต มหาปทุโม นาม กุมารโ อโหสิ, ตทา โส ราชา สกปฺตตํ โจรปปาเต ชิปาเปสิ, ยโต กุโตจิ ปิตาว ปุตฺตานํ อธิกตโร โหติ วิสิฏฺโฆจฺติ, ตตฺถปิ ตาว เทวทตฺโตเยว อธิกตโร ฯ

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตได้เกิดเป็นพระราชา พระนามว่าพรหมทัต พระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นพระโอรสของพระราชาพระองค์นั้น ทรงพระนามว่ามหาปทุมกุมาร ในกาลนั้น พระราชาพระองค์นั้น ได้รับสั่งให้ทั้งพระโอรสของพระองค์เองให้ตกไปในหุบเหวทั้งโจร ผู้เป็นบิดานั้นแหละ จัดว่าเป็นผู้ที่ยิ่งกว่า วิเศษกว่าบุตร โดยฐานะใดฐานะหนึ่ง แม้ในชาตินั้นพระเทวทัตนั้นแหละ จัดว่าเป็นผู้ที่ยิ่งกว่า

“ปุณ จปริ ยทา เทวทตโต มหาปตาโป นาม ราชา อโหสิ, ตทา โพรสิตฺโต ตสฺส ปุตฺโต ฆมฺมปาโล นาม กุมารโ อโหสิ, ตทา โส ราชา สกปฺตตสฺส หตฺถปาเท สีสมฺภจ เณทาเปสิ, ตตฺถปิ ตาว เทวทตฺโตเยว อุตฺตโร อธิกตโร ฯ

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในกาลที่พระเทวทัตเกิดเป็นพระราชา พระนามว่ามหาปตาปะ พระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นพระโอรสของพระราชาพระองค์นั้น ทรงพระนามว่าฆัมมपालกุมาร ในกาลนั้น พระราชาพระองค์นั้น รับสั่งให้ตัดพระหัตถ์ พระบาท และพระเศียรของพระโอรสของพระองค์ แม้ในชาตินั้น พระเทวทัตนั้นแหละ จัดว่าเป็นผู้ที่สูงส่งกว่า ยิ่งกว่า

อชฺเชตรฺหิ อุโภปิ สกฺยกุเล ชาयीสุ ฯ โพรสิตฺโต พุฑฺโธ อโหสิ สพุพฺพญฺญ โลกนายโก, เทวทตฺโต ตสฺส เทวาตีเทวสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺวา อิทธิ นิพฺพตฺเตตฺวา พุฑฺธาลโย อกาสิ ฯ กิณฺहु โข ภาณฺเต นาคเสน ยํ มยา ภาณิตํ, ตํ สพุพฺ ติ อฺทาหุ วิตถฺนฺ”ติ ?

มาในชาติปัจจุบันทุกวันนี้ บุคคลทั้ง ๒ ต่างได้เกิดในศากยตระกูล พระโพธิสัตว์ได้สำเร็จเป็นพระสัมพันธัญญพุทธเจ้า ผู้นำสัตว์โลก พระเทวทัตได้บวชในพระศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเทพพระองค์นั้น ทำฤทธิ์ให้บังเกิดแล้ว ได้ทำตนดูจะเป็น

พระพุทธเจ้า พระคุณเจ้านาคเสน คำที่โยมกล่าวมาทั้งหมดนั้น จริงหรือไม่จริงเล่า”

“ย่ ตูว์ มหาราช พหุวิธึ การณึ โอสาระสิ, สพุพฺพึ ตํ ตเถว, โน อญฺญถา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร เหตุการณ์ที่พระองค์ตรัสมา มากมายหลายเรื่อง ล้วนจริงทุกเรื่องทั้งนั้น ไม่ใช่ไม่จริง”

“ยถิ ฆนฺเต นาคเสน กณฺโหปิ สุกฺโกปิ สมสมคตिका โหนฺติ, เดนหิ กุสลมฺปิ อกุสลมฺปิ สมสมวิปากํ โหติ”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า ทั้งคนที่เอาแต่ดำ ทั้งคนที่เอาแต่ขาว ล้วนเป็นผู้มีคติเสมอเหมือนกันไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น ทั้งกุศลและอกุศล ก็ย่อมล้วนเป็นธรรมชาติที่มีวิบากเสมอเหมือนกัน”

“น หิ มหาราช กุสลมฺปิ อกุสลมฺปิ สมสมวิปากํ โหติ, น หิ มหาราช เทวทตฺโต สพุพฺพเนหิ ปฏิวิริทุโธ, โโพธิสตุเตเนว ปฏิวิริทุโธ ฯ โย ตสฺส โโพธิสตุเตน ปฏิวิริทุโธ, โส ตสฺมี ตสฺมีเยว ภาเว ปจฺจติ ผลํ เทติ ฯ เทวทตฺโตปิ มหาราช, อิสฺสรียะ จิตฺ ชนปเทสุ อารกฺขึ เทติ, เสตุํ สตุํ ปุญฺญสาละ การเต, สมณพฺรหฺมณานํ กปณฺทริกวณฺิพฺพกานํ นาทานาทานํ ยถาปณฺิหิตํ ทานํ เทติ ฯ ตสฺส โส วิปาเกน ภาเว ภาเว สมฺปตฺติโย ปฏฺิภตฺติ ฯ กสฺเสตํ มหาราช สุกฺกา วตฺตุํ วินา ทาเนน ทเมน สัยเมน อุโปสถกมฺเมน สมฺปตฺติ อณุภาวิสุสฺสตีติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ทั้งกุศลและอกุศล จะเป็นธรรมชาติที่มีวิบากเสมอเหมือนกัน หากมิได้ ขอถวายพระพร พระเทวทัตจะเป็นผู้ประพฤติผิดต่อชนทั้งหลายทุกคนไปก็หาไม่ เป็นผู้ประพฤติผิดเฉพาะพระโพธิสัตว์เท่านั้น บุคคลใด เป็นผู้ประพฤติผิดต่อพระโพธิสัตว์ ผู้นั้นก็จะหมกหมัวอยู่ในภพนั้น ๆ เท่านั้น บาปย่อมให้ผล ขอถวายพระพร แม้พระเทวทัต พอได้ดำรงอยู่ในอิสสรียยศแล้ว ก็ให้การคุ้มครองรักษาชนในท้องที่ ให้สร้างสะพาน ศาลาทำบุญตั้ง ๑๐๐ แห่ง ให้ทานเท่าที่เขาต้องการแก่พวกสมณะ และพราหมณ์ทั้งหลาย แก่คนกำพร้า คนเดินทางไกล วนิพกทั้งหลาย แก่คนที่หิวที่หิ่ ทั่วทั้งที่ที่หิวทั้งหลาย พระเทวทัตนั้น จึงได้รับสมบัติทั้งหลายในแต่ละภพ เพราะวิบากของกุศลนั้น ขอถวายพระพร ใคร ๆ อาจจะถูกกล่าวได้หรือว่า บุคคลแม้เว้นจากทาน จากศีลเครื่องฝึกตน จากธรรมเครื่องสำรวม จากอุโบสถกรรม ก็จักเสวยสมบัตินี้ได้ ?

“ยี่ ปน ตูว์ มหาราช เอวี วเทสิ ‘เทวทตโต จ โพธิสตุโต จ เอกโต
อนุปริวตุนตี’ติ, โส น ชาตีสตสสุ อจฺเจน สมาคโม อโหสิ, น ชาตีสตสสุ อจฺเจน,
น ชาตีสตสสุ อจฺเจน, กทาจิ กรหจิ พหุณฺ อโหโรตตานํ อจฺเจน สมาคโม
อโหสิ ฯ ยี่ ปนตํ มหาราช ภควตา กาณกจฺจโปปมํ อุปทสฺสิตํ มนุสฺสตตปปฏิลาภาย,
ตถูปมํ มหาราช อิมสฺ สมาคมํ ชาเรหิ ฯ

ขอถวายพระพร ข้อที่พระองค์ตรัสอย่างนี้ว่า พระเทวทัตและพระโพธิสัตว์ คอยเวียน
มาพบกันเป็นประจำ ดังนี้ พระเทวทัตและพระโพธิสัตว์นั้น เวลาล่วงไปแล้ว ๑๐๐ ชาติ ก็ยังไม่
ได้พบกัน เวลาล่วงไป ๑,๐๐๐ ชาติ ก็ยังไม่ได้พบกัน ล่วงไปแล้วแสนชาติ ก็ยังไม่ได้พบกัน
เวลาล่วงไปหลายวันหลายคืนหนักหนา จึงจะได้พบกันสักครั้งหนึ่ง สักภพหนึ่ง ขอถวาย
พระพร อุปมาเรื่องเต่าตาบอด ที่เปรียบเทียบการได้ความเป็นมนุษย์ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
อ้างไว้นี้ ขอจงใช้เป็นอุปมา เปรียบเทียบการได้พบเจอกันแห่งบุคคลทั้ง ๒ นี้เถิด

“น มหาราช โพธิสตุตสสุ เทวทตเตเนว สทฺธิ สมาคม อโหสิ, เถโรปิ มหาราช
สาริปฺตุโต อนนฺทสฺ ชาตีสตสสุเสสุ โพธิสตุตสสุ ปิตา อโหสิ, มหาปิตา อโหสิ, จุพปิตา
อโหสิ, ภาดา อโหสิ, ปุตุโต อโหสิ, ภาคินฺนโย อโหสิ, มิตฺโต อโหสิ ฯ

ขอถวายพระพร พระโพธิสัตว์หาได้มีการพบเจอกับพระเทวทัตเท่านั้นไม่ ขอถวาย
พระพร แม้พระสารีบุตรเถระ ในเวลาที่ล่วงไปแล้วหลายแสนชาติ ได้เกิดเป็นบิดา ได้เกิดเป็นปู่
ได้เกิดเป็นอา ได้เกิดเป็นพี่น้องชาย ได้เกิดเป็นบุตร ได้เกิดเป็นหลาน ได้เกิดเป็นมิตร ของ
พระโพธิสัตว์มาแล้ว

“โพธิสตุโตปิ มหาราช อนนฺทสฺ ชาตีสตสสุเสสุ เถรสฺ สาริปฺตุตสสุ ปิตา อโหสิ,
มหาปิตา อโหสิ, จุพปิตา อโหสิ, ภาดา อโหสิ, ปุตุโต อโหสิ, ภาคินฺนโย อโหสิ, มิตฺโต
อโหสิ, สพฺเพปิ มหาราช สตตนิกายปริยาปนฺนา สํสารโสตมฺนุคตา สํสารโสเตน วุยฺหนฺตา
อปฺปิเยหิปี ปิเยหิปี สมาคจฺจนฺติ ฯ ยถา มหาราช อุกกํ โสเตน วุยฺหฺมานํ สุจิจฺจิจฺจกฺลฺยาณ-
ปาปเกน สมาคจฺจติ, เอวเมว โข มหาราช สพฺเพปิ สตตนิกายปริยาปนฺนา สํสารโสต-
มฺนุคตา สํสารโสเตน วุยฺหนฺตา อปฺปิเยหิปี ปิเยหิปี สมาคจฺจนฺติ ฯ เทวทตโต มหาราช
ยกุโข สมานอ อตฺตนา อชฺมุโม ปเร อชฺมุเม นิโยเชตฺวา สตตปญฺญาสวสฺสโกฏฺฐิโย สฏฺฐิจิ จ
วสฺสสตสฺสสุ มหฺนฺริเย ปจฺจิจิ, โพธิสตุโตปิ มหาราช ยกุโข สมานอ อตฺตนา อชฺมุโม
ปเร อชฺมุเม นิโยเชตฺวา สตตปญฺญาสวสฺสโกฏฺฐิโย สฏฺฐิจิ จ วสฺสสตสฺสสุ สคฺเค โมทิ

สัพพกามสมมุติ,

ขอถวายพระพรมหาบพิตร แม้พระโพธิสัตว์ ในเวลาที่ล่วงไปแล้วหลายแสนชาติ ได้เกิดเป็นบิดา ได้เกิดเป็นปู่ ได้เกิดเป็นอา ได้เกิดเป็นพี่น้องชาย ได้เกิดเป็นบุตร ได้เกิดเป็นหลาน ได้เกิดเป็นมิตร ของพระสารีบุตรมาแล้ว ขอถวายพระพร ผู้นับเนื่องในสัตตนิกายแม้ทุกผู้ ไหลไปตามกระแสสังสารวัฏ ถูกกระแสสังสารวัฏพัดพาไปอยู่ ก็ย่อมประจวบกับสิ่งที่เกลียดบ้าง กับสิ่งที่รักบ้าง ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า น้ำที่กระแสน้ำพัดพาไป ย่อมไหลไปประจวบกับของสะอาดบ้าง สกปรกบ้าง ดีบ้าง เลวบ้าง ฉันทใด ขอถวายพระพร ผู้นับเนื่องในสัตตนิกายทุกผู้ ไหลไปตามกระแสสังสารวัฏ ถูกกระแสสังสารวัฏพัดพาไปอยู่ ก็ย่อมประจวบกับสิ่งที่น่าเกลียดบ้าง สิ่งที่รักบ้าง ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร พระเทวทัต คราวเป็นยักษ์ ตนเองไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชักชวนผู้อื่นไม่ให้ตั้งอยู่ในธรรม จึงหมกไหม้อยู่ในมหานครตลอด ๕๗ โทก ๖ ล้านปี ขอถวายพระพร แม้พระโพธิสัตว์คราวเกิดเป็นยักษ์ ตนเองตั้งอยู่ในธรรม แล้วก็ชักชวนผู้อื่นให้ตั้งอยู่ในธรรมด้วย จึงบันเทิงอยู่ในสวรรค์ พรังพร้อมด้วยสิ่งที่น่าใคร่ทุกอย่างตลอด ๕๗ โทก ๖ ล้านปี

อปิจ มหาราช เทวทัตโต อิมสมิ ภเว พุทฺธั อนาสาทนียมาสาทยิตฺวา สมคฺคณฺจ สมิ ภินฺทิตฺวา ปถวี ปาวิสฺสี, ตถาคโต พุชฺฌิตฺวา สพฺพธมฺเม ปรีนิพฺพุโต อุปฺธิสงฺขเย”ติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง ในภพนี้ พระเทวทัตไม่เลื่อมใสพระพุทธเจ้าผู้นำเลื่อมใส ทั้งยังได้ยุยงสงฆ์ให้แตกความสามัคคี จึงจมลงไปใ้แผ่นดิน (ถูกแผ่นดินสูบ) ส่วนพระตถาคตตรัสรู้ธรรมทั้งปวงแล้ว ก็เป็นผู้ดับกิเลสทั้งหลายได้ ทำอุปธิให้สิ้นไปได้”

“สาธุ ภนฺเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมปฺปฏิจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมาแล้วจะนี้”

กุสลากุสลสมวิสมปญฺโท สตุตฺโม ฯ

จบกุสลากุสลสมวิสมปญฺทาข้อที่ ๗

๘. อมราเทวีปัญห

๘. อมราเทวีปัญหา

ปัญหาว่าด้วยอมราเทวี

[๘] “ภนฺเต นาคเสน ภาสิตมฺเปตํ ภควตา –

“สเจ ลภถ ขณฺ วา รโห วา

นิมนฺตกํ วาปี ลภถ ตาทิสํ

สพฺพาว อิตฺถิ กยิรํ นุ ปาปํ

อณฺณํ อลทฺธา ปิจสฺสปินา สทฺธินฺฺติ ฯ

[๘] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาสิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า

“ถ้าว่า ฟังได้โอกาสหรือที่ลับ หรือว่า ฟังได้สถานที่ปิดบังเช่นนี้
หญิงทั้งปวงฟังกระทำความชั่วแน่นอน ไม่ได้ชายอื่นที่สมบุรณ์
ก็ฟังกระทำกับชายง่อยเปลี้ย” ดังนี้

“ปุณ จ กถียติ ‘มโหสฺสสฺส ภริยา อมรา นาม อิตฺถิ คามเก จปีตา ปวฺตถปติกา
รโห นิสินฺนา วิวิตตา ราชปฺปฏิสฺมํ สามิกํ กริตฺวา สหสฺเสน นิมนฺตียมานา ปาปํ
นากาสี’ติ ฯ ยถิ ภนฺเต นาคเสน ภควตา ภณฺตี ‘สเจ...เป.... สทฺธินฺฺติ เตนฺหิ ‘มโหสฺสสฺส
ภริยา...เป.... นากาสี’ติ ยํ วจนฺ, ตํ มิจฺฉา ฯ ยถิ มโหสฺสสฺส ภริยา...เป.... นากาสี,
เตนฺหิ ‘สเจ...เป.... สทฺธินฺฺติ ตมฺปิ วจนฺ มิจฺฉา ฯ อยมฺปิ อุกฺโต โกฏฺโถ ปณฺโห
ตวานุปฺปตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตพฺโพ’ติ ฯ

แต่ยังตรัสไว้อีกแห่งหนึ่งว่า ‘หญิงภรรยาของมโหสถบัณฑิต ชื่อว่าอมรา ถูกมโหสถ
บัณฑิตทั้งไว้ที่กระท่อม เมื่อนางผู้อยู่ห่างสามี ผู้นั่งอยู่ในที่ลับตามลำพัง ถูกชายอื่นใช้ทรัพย์ตั้ง
พันเล่าโลมอยู่ ก็ไม่ยอมทำชู้กับชายผู้เทียบเสมอกับพระราชสวามี ดังนี้ พระคุณเจ้านาคเสน
ถ้าหากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ถ้าว่า ฟังได้โอกาสหรือที่ลับ ฯลฯ ก็ฟังทำกับชายง่อย
เปลี้ย ดังนี้ จริงไซ้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า หญิงภรรยาของมโหสถบัณฑิต ฯลฯ ก็ไม่ยอมทำชู้
กับชายผู้เทียบเสมอพระราชสวามี ดังนี้ ก็ยอมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากว่า หญิงภรรยาของ
มโหสถบัณฑิต ฯลฯ ก็ไม่ยอมทำชู้กับชายผู้เทียบเสมอกับพระราชสวามี จริงไซ้ ถ้าอย่างนั้น
คำว่า ถ้าฟังได้โอกาสหรือที่ลับ ฯลฯ ก็ฟังกระทำกับชายง่อยเปลี้ย ดังนี้ ก็ยอมเป็นคำที่ผิด

ปัญหาแม่ชื่อนี้ ก็มี ๒ เงื่อน ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานั้นเถิด”

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา ‘สเจ...เป.... สหฺริ’นฺติ ฯ กถียติ จ ‘มโหสฺสสฺส ภริยา ...เป.... นากาสี’ติ ฯ กเรยฺย सा, มหาราช, อิตฺถิ สหฺสฺสํ ลภมาณา ตาทิเสน ปุริเสน สหฺริ ปापกมฺมํ, น सा กเรยฺย สเจ ชณฺ์ वा रโห वा นิมนฺตํ वाปิ ตาทิสํ लघेय, विजिनฺति सा मหาราช ओमरा अित्थि न ओतुส चณฺ์ वा रโह वा นิมนฺตํ वाปิ ตาทิสํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ถ้าวา พึงได้โอกาส หรือที่ลับ ฯลฯ ก็พึงทำกับชายง่อยเปลี้ย ดังนี้ จจริง และยังตรัสไว้อีกแห่งหนึ่งว่า หญิงภรรยาของมโหสถบัณฑิต ฯลฯ ก็ไม่ยอมทำชู้กับชายผู้เทียบเสมอพระราชสวามี ดังนี้ จจริง ขอถวายพระพร หญิงนั้น พอถูกเขาใช้ทรัพย์ตั้งพันเล่าโลมอยู่ ก็น่าจะทำการชู้กับชายผู้เป็นเช่นนั้น ถ้าหากว่า ได้ขณะก็ดี ที่ลับก็ดี แม่ชายผู้มาเกี่ยว ผู้เป็นเช่นกับสามีนั้นก็ดี (แต่ว่า) หญิงนั้นไม่ยอมทำ ขอถวายพระพร หญิงชื่อนอมรานั้น เมื่อใคร่ครวญไป ก็มองไม่เห็นขณะก็ดี ที่ลับก็ดี แม่ชายผู้มาเกี่ยว ผู้เป็นเช่นกับสวามี ก็ดี

“อิธ โลกํ ครหฺยา ชณฺ์ น ปสฺสิ, ปโรลกํ นิริยฺยา ชณฺ์ น ปสฺสิ, กฏฺกวิปากํ ปาปนฺติ ชณฺ์ น ปสฺสิ, ปิยํ อมฺฤจิตฺตํ ชณฺ์ น ปสฺสิ, สามิกสฺส ครุกตฺยา ชณฺ์ น ปสฺสิ, ฐมฺมํ อปจายนฺติ ชณฺ์ น ปสฺสิ, อนริยํ ครหฺนฺติ ชณฺ์ น ปสฺสิ, กิริยํ อภินฺทิตฺตํ ชณฺ์ น ปสฺสิ ฯ เอวรฺุเปหิ พหฺุหิ การเณหิ ชณฺ์ น ปสฺสิ ฯ

นางอมรานั้น เพราะกลัวการตีเตียนในโลกนี้ จึงมองไม่เห็นขณะ เพราะกลัวนรกในโลกหน้า จึงมองไม่เห็นขณะ เพราะคิดว่า กรรมชู้มีผลเผ็ดร้อน จึงมองไม่เห็นขณะ เพราะไม่ต้องการจะสละมโหสถบัณฑิตผู้เป็นที่รัก จึงมองไม่เห็นขณะ เพราะมีความเคารพต่อมโหสถบัณฑิตผู้เป็นสามี จึงมองไม่เห็นขณะ นางผู้ประพฤตินอบน้อมต่อพระธรรม จึงมองไม่เห็นขณะ นางเป็นผู้ตีเตียนความประพฤติเลวทราม จึงมองไม่เห็นขณะ นางเป็นผู้ไม่ต้องการทำลายกรรมที่ควรทำ (คือกุศลกรรม) จึงมองไม่เห็นขณะ นางอมราย่อมมองไม่เห็นขณะ เพราะเหตุหลายอย่าง เห็นปานนี้

“รโหปี สา โลเก วิจินิตวา อปสฺสนฺตี ปาปํ นากาสี ๙ สเจ สา มนุสฺเสหิ รโห
 ลเภยฺย, อถ อมนุสฺเสหิ รโห น ลเภยฺย ๙ สเจ อมนุสฺเสหิ รโห ลเภยฺย, อถ ปรจิตฺตวิฑูหิ
 ปพฺพชิตฺเตหิ รโห น ลเภยฺย ๙ สเจ ปรจิตฺตวิฑูหิ ปพฺพชิตฺเตหิ รโห ลเภยฺย, อถ ปรจิตฺต-
 วิฑูหีนีหิ เทวตาหิ รโห น ลเภยฺย ๙ สเจ ปรจิตฺตวิฑูหีนีหิ เทวตาหิ รโห ลเภยฺย, อตฺตนาเว
 ปาเปหิ รโห น ลเภยฺย ๙ สเจ อตฺตนาเว ปาเปหิ รโห ลเภยฺย, อถ อธฺมเมเน รโห น
 ลเภยฺย ๙ เอวรุเปหิ พหฺวิเชหิ การเณหิ รโห อลภิตฺวา ปาปํ นากาสี ๙

นางอมรานั้น ใคร่ครวญแล้ว มองไม่เห็นแม่ที่ลับในโลก จึงไม่ยอมทำชั่ว ถ้าหากว่า
 นางได้ที่ลับจากพวกมนุษย์ ถึงอย่างไร ก็ไม่ได้ที่ลับจากพวกอมมนุษย์ ถ้าหากว่า ได้ที่ลับจาก
 พวกอมมนุษย์ ถึงอย่างไรก็ไม่ได้ที่ลับจากพวกนักบวชผู้รู้จักของผู้อื่น ถ้าหากได้ที่ลับจากพวก
 นักบวชผู้รู้จักของผู้อื่น ถึงอย่างไร ก็ไม่ได้ที่ลับจากพวกเทวดาทั้งหลายผู้รู้จักของผู้อื่น ถ้า
 หากว่า ได้ที่ลับจากพวกเทวดาผู้รู้จักของผู้อื่น ถึงอย่างไร ก็ไม่ได้ที่ลับพอที่ตนจะทำความชั่ว
 ได้ ถ้าหากว่า ได้ที่ลับพอที่ตนจะทำความชั่วได้ ถึงอย่างไรก็ไม่ได้ที่ลับพอที่จะเสพอสังกรรม
 ได้ นางอมราไม่ได้ที่ลับเพราะเหตุหลายอย่าง เห็นปานนี้ จึงไม่ยอมทำชั่ว

“นิมนตฺกมฺปิ สา โลเก วิจินิตฺวา ตาหิสฺส อลภนฺตี ปาปํ นากาสี ๙ มโหสฺสโร
 มหาราช ปณฺฑิตฺโต อฏฺฐวีสฺตียา องฺเคหิ สมฺนนาคโต ๙ กตฺเมหิ อฏฺฐวีสฺตียา องฺเคหิ
 สมฺนนาคโต ? มโหสฺสโร มหาราช สุโร หิริมา โอตตปฺปปี สปกฺโข มิตฺตสมฺปนฺโน ขโม
 สีลวา สจฺจวาที โสเจยฺยสมฺปนฺโน อุกฺโกธโน อนฺติมานี อนฺนุสฺยโก วีรียวา อายุหโก
 สงฺคาหโก สวิภาคี สขิลो นีวาตฺตฺตฺติ สณฺโหน อสฺสโร อมายาวี อติพฺพุทฺธิสมฺปนฺโน กิตฺติมา
 วิชฺชาสมฺปนฺโน หิตฺเตสี อฺปนฺนีสฺสิตานํ ปตฺถิตฺโต สพฺพชนฺสฺส ธนฺวา ยสฺวา ๙

นางอมรานั้น ใคร่ครวญถึงชายแม่ผู้มาเกี่ยวแล้ว ไม่ได้ชายผู้เป็นเหมือนสามีนั้น จึงไม่
 ยอมทำชั่ว ขอถวายพระพร มโหสถบัณฑิต เป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๒๘ เป็นผู้ประกอบด้วย
 องค์ ๒๘ เป็นไฉน ? องค์ ๒๘ คือ

๑. มโหสถบัณฑิตเป็นคนกล้าหาญ
๒. มีหิริ ความละอายบาป
๓. มีโอดตັปะ ความเกรงกลัวบาป
๔. มีพวกพ้อง
๕. ถึงพร้อมด้วยกัลยาณมิตร
๖. อตทน

๗. มีศีล
๘. มีปกติพูดแต่คำจริง
๙. ถึงพร้อมด้วยความสะอาด
๑๐. ไม่มักโกรธ
๑๑. ไม่เย่อหยิ่ง
๑๒. ไม่ริษยา
๑๓. มีความเพียร
๑๔. รู้จักหา (ทรัพย์) มา
๑๕. รู้จักสงเคราะห์ (ผู้อื่น)
๑๖. รู้จักแบ่งปัน
๑๗. มีวาจาอ่อนโยน (น่าคบเป็นสหาย)
๑๘. ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน
๑๙. เป็นคนนุ่มนวล
๒๐. ไม่โอ้อวด
๒๑. ไม่มีมารยา
๒๒. ถึงพร้อมด้วยความรู้ดีล้ำ
๒๓. มีเกียรติ
๒๔. ถึงพร้อมด้วยวิชา
๒๕. แสวงหาแต่ประโยชน์แก่ผู้เข้าไปอาศัย
๒๖. เป็นที่ปรารถนาแห่งชนทั้งปวง
๒๗. มีทรัพย์
๒๘. มียศ ดังนี้

มโหสถ มหาราช ปณฺฑิต อิเมหิ อฏฺฐวีสตียา องฺเคหิ สมฺนุณาคโต ฯ สา อญฺญํ
ดาทิสํ นิมนฺตกํ อลภิตฺวา ปาปํ นากาสี”ติ ฯ

ขอถวายพระพร มโหสถบัณฑิต เป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๒๘ เหล่านี้ นางอมรานั้นไม่ได้
ได้ชายอื่นผู้มาเกี่ยว ผู้เป็นเช่นกับมโหสถบัณฑิต จึงไม่ยอมทำชั่ว”

“สาธุ ภาณเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมุปปฏิจามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมาแล้วดังนี้”

อมราวาทวีปญโท อฏฺฐโม ฯ

จบอมราวาทวีปญทาข้อที่ ๘

๙. อรหนตอภายนปญห

๙. อรหันตอภายนปัญหา

ปัญหาว่าด้วยความไม่กลัวแห่งพระอรหันต์

[๙] “ภาณเต นาคเสน ภาสิตมเปตํ ภควตา ‘วิคตภยสนฺตาสา อรหนฺโต’ติ ฯ ปุณ จ นครเร ราชคเห ธนपालกํ หตฺถิ ภควติ โอบตฺนตํ ทิสฺวา ปญจ ชีณาสวสตานิ ปริจฺจชิตฺวา ชินฺวรี ปกฺกนฺตานิ ทิสฺวาวิสิํ เอกํ จเปตฺวา เถรํ อานนฺทํ ฯ กิณฺนุ โข ภาณเต นาคเสน เต อรหนฺโต ภยา ปกฺกนฺตา, ปญฺญาภิสฺสติ สเกน กมฺเมนาติ ทสพฺลํ ปาเตตฺตูกามา ปกฺกนฺตา อุทาทุ ตถาคตฺสฺส อตฺถลํ วิปฺลมสมฺมํ ปาฏิหาริยํ ทฏฺฐูกามา ปกฺกนฺตา? ยถิ ภาณเต นาคเสน ภควตา ภณิตํ ‘วิคตภยสนฺตาสา อรหนฺโต’ติ, เตนหิ ‘นคร...เป.... อานนฺท’ติ ยํ วจนํ ตํ มิจฺฉา ฯ ยถิ นครเร ราชคเห ธนपालกํ หตฺถิ ภควติ โอบตฺนตํ ทิสฺวา ปญจ ชีณาสว- สตานิ ปริจฺจชิตฺวา ชินฺวรี ปกฺกนฺตานิ ทิสฺวาวิสิํ เอกํ จเปตฺวา เถรํ อานนฺทํ, เตนหิ ‘วิคตภยสนฺตาสา อรหนฺโต’ติ ตมปิ วจนํ มิจฺฉา ฯ อยมปิ อุภโต โกฏิโก ปญฺโห ตวานุ- ปตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตพฺโ’ติ ฯ

[๙] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาษิตความ ข้อนีไว้ว่า พระอรหันต์ทั้งหลายเป็นผู้ปราศจากความกลัว ความพรั่นพรึง ดังนี้ แต่อีกแห่งหนึ่ง กล่าวว่า ที่กรุงราชคฤห์ พระชีณาสพจำนวน ๕๐๐ รูป พอเห็นช้างธนบาลพุ่งเข้าใส่พระผู้มีพระ ภาคเจ้าแล้ว ก็พากันสละทิ้งองค์พระชินวร หลบหนีไปยังทิศน้อยทิศใหญ่ เหลืออยู่แต่พระ อานนท์เถระรูปเดียว ดังนี้ พระคุณเจ้านาคเสน พระอรหันต์เหล่านั้น หลบหนีไปเพราะกลัว หรือไร ต้องการจะให้พระทศพลถูกช้างล้ม ด้วยคิดว่า พระองค์จักทรงปรากฏด้วยกรรมของ พระองค์เอง ดังนี้ จึงหลบหนีไปหรือไร หรือว่า ต้องการจะเห็นพระปาฏิหาริย์ที่วัดไม่ได้ ที่

ไพบูลย์ หาปาฏิหาริย์ของผู้อื่นเสมอมิได้ของพระตถาคต จึงได้หลีกไป พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า พระอรหันต์ทั้งหลายเป็นผู้ปราศจากความกลัว ความพรั่นพรึง ดังนี้ จริงไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำว่า ที่กรุงราชคฤห์ เหลืออยู่แต่พระอานนท์เถระรูปเดียว ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากว่า ที่กรุงราชคฤห์ พระชีนาสพจำนวน ๕๐๐ รูป พอเห็นช้างธนบาลพุ่งเข้าไปใส่พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็พากันสละทิ้งองค์พระชินวร หลบหลีกไปยังทิศน้อยทิศใหญ่ เหลืออยู่แต่พระอานนท์เถระรูปเดียว จริงไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า พระอรหันต์ทั้งหลายเป็นผู้ปราศจากความกลัว ความพรั่นพรึง ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ปัญหาแม้ข้อนี้ก็มิ ๒ เงื่อน ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานั้นเถิด”

“ภาสิตมเปตํ มหาราช ภควตา ‘วิคตภยสนฺตาสา อรหฺนโตะติ, นคเร ราชคเห ธนบาลกํ หตฺถิ ภควติ โอบตฺนตํ ทิสฺวา ปญฺจ ชีนาสวสฺตานิ ปริจฺจชิตฺวา ชินวโร ปกฺกนฺตานิ ทิสาวิทิสํ เอกํ จเปตฺวา เถโร อานนฺทํ, ตณฺจ ปน น ภยา, นาปี ภควนฺตํ ปาเตตฺกามตฺตยา ฯ”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง ภาษิตความข้อนี้ว่า พระอรหันต์ทั้งหลาย เป็นผู้ปราศจากความกลัว ความพรั่นพรึง ดังนี้ จริง เรื่องที่ว่า ที่กรุงราชคฤห์ พระชีนาสพ จำนวน ๕๐๐ รูป พอเห็นช้างธนบาลพุ่งเข้าไปใส่พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็พากันสละทิ้งองค์พระชินวร หลบหลีกไปยังทิศใหญ่ทิศน้อย เหลืออยู่แต่พระอานนท์เถระรูปเดียว ดังนี้ ก็เป็นเรื่องจริง แต่ว่า ข้อที่ท่านเหล่านั้นสละทิ้งพระผู้มีพระภาคเจ้า หลบหลีกไปนั้น ไม่ใช่เพราะความกลัว ไม่ใช่เพราะต้องการจะให้พระองค์ทรงถูกช้างชนล้ม

“เยน ปน มหาราช เหตุนา อรหฺนโตะ ภาเยยฺยํ วา ตาเสยฺยํ วา, โส เหตุ อรหฺนฺตานิ สมฺมุจฺฉินฺโน, ตสฺมา วิคตภยสนฺตาสา อรหฺนโตะ, ภายติ นุ มหาราช มหาปถฺวี ขณฺนฺเตปี ภินฺนฺเตปี ธาเรณฺเตปี สมฺมทฺทปพฺพตคิริสิขเรติ ?”

ขอถวายพระพร เหตุที่ทำให้พระอรหันต์ทั้งหลายกลัวก็ดี หวาดหวั่นก็ดี พระอรหันต์ทั้งหลายได้ตัดขาดด้วยดี เพราะฉะนั้น พระอรหันต์ทั้งหลายจึงเป็นผู้ปราศจากความกลัว ความพรั่นพรึง ขอถวายพระพร เมื่อเขาขุดทะเลก็ดี ทะลายภูเขาก็ดี ทูบยอดเขาออกก็ดี แผ่นดินใหญ่ย่อมกลัวหรือ”

“น หิ ภาณฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หามีได้ พระคุณเจ้า”

“เกน การณน มหาราชา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “เพราะเหตุไรหรือ มหาบพิตร ?”

“นตฺถิ ภาณฺเต มหาปถวียา โส เหตุ, เยน เหตุนา มหาปถวี ภาเยยฺย วา ตาเสยฺย วา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้า เหตุที่ทำให้แผ่นดินใหญ่ กลัวก็ดี หวาดหวั่นก็ดี ไม่มีแก่แผ่นดินใหญ่”

“เอวเมว โข มหาราช นตฺถิ อรหฺนฺตานํ โส เหตุ, เยน เหตุนา อรหฺนฺโต ภาเยยฺยฺย วา ตาเสยฺยฺย วา ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ เหตุที่ทำให้พระอรหันต์ทั้งหลายกลัวก็ดี หวาดหวั่นก็ดี หามีแก่พระอรหันต์ทั้งหลายไม่”

“ภายติ ญฺ มหาราช คิริสิขรํ ฉินฺทนฺเต วา ภินฺทนฺเต วา ปตฺนฺเต วา อคฺคินา ทนฺเต วา”ติ ?

ขอถวายพระพร ยอดเขาจะกลัวหรือไม่ เมื่อเขาตัดเสียก็ดี ทูบทิ้งเสียก็ดี จะทำให้ล้มเสียก็ดี ใช้ไฟเผาเสียก็ดี”

“น หิ ภาณฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “ไม่กลัวหรือก พระคุณเจ้า”

“เกน การณน มหาราชา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “เพราะเหตุไรหรือ มหาบพิตร”

“นตฺถิ ภาณฺเต คิริสิขรสฺส โส เหตุ, เยน เหตุนา คิริสิขรํ ภาเยยฺย วา ตาเสยฺย วา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้า เหตุที่จะทำให้ยอดเขากลัวก็ดี พรันฝรั่งก็ดี ไม่มีแก่ยอดเขา”

“เอวเมว โข มหาราช นตฺถิ อรหฺนฺตานํ โส เหตุ, เยน เหตุนา อรหฺนฺโต ภาเยยฺยฺย วา ตาเสยฺยฺย วา ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ เหตุที่จะ

ทำให้พระอรหันต์ทั้งหลายกลัวก็ดี หวาดหวั่นก็ดี ห้ามแก่พระอรหันต์ทั้งหลายไม่

“ยทิปิ มหาราช โลกธาตุสตสหัสเสสุ เย เกจิ สตตนิกายปริยาปนฺหา สพฺเพปิ เต สตฺติหตฺถา เอกํ อรหฺนฺตํ อุปรชาวิตฺวา ตาเสยฺยํ, น ภเวยฺย อรหฺโต จิตฺตสฺส กิณฺจ โฉนฺนตฺตํ ๕ ก็ การณ์ ? อฏฺฐานมนวกาสตาย ๕

ขอถวายพระพร แม้หากว่า ผู้นับเนื่องในสัตตนิกายเหล่านี้ใดเหล่านี้หนึ่งในแสนโลกธาตุ ผู้นับเนื่องในสัตตนิกายเหล่านั้นทั้งหมด มีมือถือหอกหลาว เข้าไปรุ่มล้อมพระอรหันต์รูปหนึ่ง ชูให้ท่านพรันพริ้งไซ้ริ จิตของพระอรหันต์จะไม่มีความเป็นอย่างอื่นใด ๆ ถามว่า เพราะเหตุไร ? ตอบว่า เพราะความที่จิตของท่านไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาส (ที่จะทำให้พรันพริ้งได้)

“อปิจ มหาราช เตสํ ชีณาสวานํ เอวํ เจโตปริวิตกฺโก อโหสิ ‘อชฺช นรฺวรวเร ชินฺวรวสฺสเก นรฺวรวมนุปรวิภูเจ วิถิยา ธนฺपालโก หตฺถิ อาปติสฺสติ, อสํสยมติเทวเทวํ อุปรจฺจาโก น ปริจฺจชิสฺสติ, ยทิ มยํ สพฺเพปิ ภควนฺตํ น ปริจฺจชิสฺสาม, อานนฺทสฺส कुโณ ปากโฏ น ภวิสฺสติ, น เหว จ ตถาคตํ สมฺปกมิสฺสติ หตฺถินาโค, นนฺท มยํ อปคจฺจาม, เอวมิํ มหโต ชนฺกายสฺส กิเลสพฺพชฺชโมกฺโข ภวิสฺสติ, อานนฺทสฺส จ कुโณ ปากโฏ ภวิสฺสตี’ติ ๕ เอวํ เต อรหฺนฺโต อานิสฺสํ ทิสฺวา ทิสฺวาทิสํ ปกฺกนฺตา’ติ ๕

ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า พระชีณาสพเหล่านั้น เกิดความคิดในใจอย่างนี้ว่า “วันนี้ เมื่อพระชินวรผู้องอาจ ผู้ประเสริฐยิ่งกว่าชนผู้ประเสริฐ เสด็จเข้าไปในพระนคร ช้างชนบาล จักวิ่งมาเผชิญที่ถนน พระอาณนทพุทธรูปผู้ปรากฏ จักไม่สละทิ้งพระองค์ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ถ้าหากว่า พวกเราแม้ทุกคนไม่สละทิ้งพระผู้มีพระภาคเจ้าไซ้ริ คุณของพระอาณนท จักไม่ปรากฏ และอีกอย่างหนึ่ง ช้าง จักไม่เข้าไปจนถึงองค์พระตถาคตหรือ เออเออ พวกเราจงหลีกไปเสีย ข้อนี้จะเป็นเหตุให้ชนหมู่ใหญ่มีการพ้นจากกิเลสเครื่องพันธนาการได้ที่เดียว ทั้งคุณของพระอาณนทก็จักปรากฏ ดังนี้ พระอรหันต์เหล่านั้น พอเห็นอาณิสสตั้งกล่าวมาแล้ว ก็พากันหลบหลีกไปยังทิศใหญ่ ทิศน้อยเสีย”

“สุวิทฺโต ฆนฺเต นาคเสน ปญฺโห, เอวเมตํ นตฺถิ อรหฺนฺตานํ ภยํ วา สนฺดาโส วา, อานิสฺสํ ทิสฺวา อรหฺนฺโต ปกฺกนฺตา ทิสฺวาทิสนฺ’ติ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านจำแนกปัญหาก็ได้แล้ว ข้อที่พระอรหันต์ทั้งหลายไม่มีความกลัว หรือความพรันพริ้ง นี้เป็นอย่างไรเอง พระอรหันต์ทั้งหลาย หลบหลีกไปยังทิศใหญ่ทิศน้อย เพราะเห็นอาณิสสต่างหาก”

อรทนต์อภายนปญโท นวโม ๖
 จบอรทนต์อภายนปญทาข้อที่ ๘

๑๐. พุทธสัพพัญญูภาวะปญห

๑๐. พุทธสัพพัญญูภาวะปัญหา

ปัญหาว่าด้วยความเป็นพระสัพพัญญูของพระพุทธเจ้า

[๑๐] “ภนฺเต นาคเสน ตุมฺहे ภณฺถ ‘ตถาคโต สพฺพญฺญู’ติ ๗ ปุณฺ จ ภณฺถ ‘ตถาคเตน สาริปฺตฺตโมคคฺคฺลลานปฺปมฺฺเข ภิกฺขุสฺสเม ปณามิตฺเต จาตุเมยฺยกา จ สกฺยา พุรฺหฺมา จ สหฺมปฺติ พฺีชฺฐปมฺยจ วจฺจตรฺรฺณปมฺยจ อฺุปทสฺเสตฺวา ภควนฺตํ ปสาเทสฺสุ ขมาเปสฺสุ นิชฺฌตฺตํ อภิสฺสู’ติ ๗ กิณฺุ โข ภนฺเต นาคเสน อณฺเฑาตา ตา อฺุปมา ตถาคตสฺส, ยาหิ ตถาคโต อฺุปมาหิ โอรโต ขมิโต อฺุปสนฺโต นิชฺฌตฺตํ คโต?

[๑๐] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พวกท่านกล่าวกันว่า พระตถาคตทรงเป็นพระสัพพัญญูทรงรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง และยังกล่าวอีกว่า เมื่อภิกษุสงฆ์อันมีท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะเป็นประมุข ถูกพระตถาคตทรงขับไล่แล้ว พวกเจ้าตากยะชาวเมืองจาตุมาและท้าวสหัมบดีพรหม ก็ได้ทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเลื่อมใส ให้ทรงอดโทษ ให้ทรงพอพระทัย โดยแสดงอุปมาเรื่องพืช และอุปมาเรื่องลูกโคอ่อน พระคุณเจ้านาคเสน พระตถาคตไม่ทรงทราบอุปมาที่จะเป็นเหตุให้พระองค์ทรงยินดี ทรงอดโทษ ทรงสงบ ทรงถึงความพอพระทัย หรือไร ?

“ยทิ, ภนฺเต นาคเสน ตถาคตสฺส ตา อฺุปมา อณฺเฑาตา, เตนฺหิ พุทฺโธ อสพฺพญฺญู, ยทิ ฉาตา, เตนฺหิ โอกฺสฺส ปสฺยฺห วิมฺสาเปกฺโข ปณฺนามสิ, เตนฺหิ ตสฺส อการุญฺยตา สมฺภวติ ๗ อยมฺปิ อฺุภโต โภกฺวิโก ปญฺโห ตวานฺุปฺตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตพฺโ”ติ ๗

พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระตถาคตไม่ทรงทราบอุปมาเหล่านั้น ถ้าอย่างนั้น พระพุทธเจ้าก็หาใช่พระสัพพัญญูไม่ ถ้าหากว่าทรงรู้ ถ้าอย่างนั้น ก็ทรงมุ่งจะทดสอบจิตใจตามความพอพระทัย จึงทรงขับไล่ ถ้าเป็นอย่างนั้น พระตถาคตนั้นก็ไม่ต้องมีพระกรุณา ปัญหาแม้ข้อนี้ก็มิ ๒ เดือน ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานั้นเถิด”

“สัพพัญญู มหาราช ตถาคต, ตาหิ จ อุปมาหิ ภควา ปสนฺโน โอรโต ขมิโต
 อุปสนฺโต นิชฺฌตฺตํ คโต ฯ ชมฺมสฺสามิ มหาราช ตถาคต ตถาคตปฺปเวทิตฺเตหฺเว เต
 โอปมฺเมหิ ตถาคตํ อาราเชสฺสุ โตเสสฺสุ ปสาเทสฺสุ, เตสญฺจ ตถาคตโต ปสนฺโน ‘สาธฺฐ’ติ
 อพฺภานฺโมทิตฺติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระตถาคตทรงเป็น
 สัพพัญญูจริง และพระผู้มีพระภาคทรงเลื่อมใส ทรงยินดี ทรงอดโทษให้ ทรงสงบ ทรงถึงความ
 พอพระทัย เพราะอุปมาเหล่านั้น จริง ขอถวายพระพร พระตถาคตทรงเป็นพระธรรมสามิ
 (เจ้าของธรรม) เทวดาและคนเหล่านั้นได้ใช้อุปมาที่พระตถาคตทรงประกาศไว้ นั่นแหละ ทำ
 พระตถาคตให้ทรงยินดี ให้ทรงพอพระทัย ให้ทรงเลื่อมใส ซึ่งพระตถาคตก็ทรงเลื่อมใส
 อนุโมทนาบุคคลเหล่านั้นว่า ‘สาธฺฐ’

“ยถา มหาราช อิตฺถิ สามิกสฺส สนฺตเกเนว ธเนน สามิกํ อาราเชติ โตเสติ
 ปสาเทติ, ตญฺจ สามิกโก ‘สาธฺฐ’ติ อพฺภานฺโมทิตฺติ, เอวเมว โข มหาราช จาตุเมยฺยกา จ
 สกฺขยา พุรฺหฺมา จ สหฺมปติ ตถาคตปฺปเวทิตฺเตหฺเว โอปมฺเมหิ ตถาคตํ อาราเชสฺสุ โตเสสฺสุ
 ปสาเทสฺสุ, เตสญฺจ ตถาคตโต ปสนฺโน ‘สาธฺฐ’ติ อพฺภานฺโมทิตฺติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า หญิงใช้ทรัพย์ที่เป็นของสามิ นั่นแหละ ทำให้สามิ
 ยินดี ให้พอใจ ให้เลื่อมใส ซึ่งผู้เป็นสามิกก็เลื่อมใสหญิงนั้น กล่าวชื่นชมว่า ดีจริง ฉันใด ขอถวาย
 พระพร พวกเจ้าศากยชนชาวเมืองจาตุมา และท่านท้าวสหัมบดีพรหม ก็ได้ใช้อุปมาที่พระ
 ตถาคตได้ทรงประกาศไว้แล้วนั้นแหละ ทำพระตถาคตให้ทรงยินดี ให้ทรงพอพระทัย ให้ทรง
 เลื่อมใส และพระตถาคตก็ได้ทรงเลื่อมใสบุคคลเหล่านั้น ตรัสอนุโมทนาว่า สาธฺฐ ฉะนั้นเหมือน
 กัน

“ยถา วา ปน มหาราช กปฺปโก รณฺโณ สนฺตเกเนว สุวณฺณผณฺเณน รณฺโณ
 อุตฺตมํคํ ปสาชฺยมาโน ราชานํ อาราเชติ โตเสติ ปสาเทติ, ตสฺส จ ราชา ปสนฺโน ‘สาธฺฐ’ติ
 อพฺภานฺโมทิตฺติ, ยถิจฺฉิตฺตมนุสฺสฺสเทติ, เอวเมว โข มหาราช จาตุเมยฺยกา จ สกฺขยา พุรฺหฺมา
 จ สหฺมปติ ตถาคตปฺปเวทิตฺเตหฺเว โอปมฺเมหิ ตถาคตํ อาราเชสฺสุ โตเสสฺสุ ปสาเทสฺสุ, เตสญฺจ
 ตถาคตโต ปสนฺโน ‘สาธฺฐ’ติ อพฺภานฺโมทิตฺติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ช่างแต่งผมใช้แผ่นทองของพระราชานั่นเอง
 ปรับทรงพระเกศาของพระราชา ทำพระองค์ให้ทรงยินดี ให้ทรงพอพระทัย ให้ทรง

เลื่อมใส พระราชาก็ทรงเลื่อมใสเขา ตรัสชื่นชมว่า ดีจริง ฉันทใด ขอถวายพระพร พวกเจ้าศากยะ ชาวเมืองจาตุมา และท่านท้าวสหัมบดีพรหม ก็ได้ใช้อุปมาที่พระตถาคตได้ทรงประกาศไว้แล้ว นั้นแหละ ทำพระตถาคตให้ทรงยินดี ให้ทรงพอพระทัย ให้ทรงเลื่อมใส ซึ่งพระตถาคตก็ได้ทรง เลื่อมใสบุคคลเหล่านั้น ตรัสอนุโมทนาว่า ‘สาธุ’ ฉันทนั้น

“ยถา วา ปน มหาราช สัทธีวิหาริกโก อุปชฌายาภตํ ปิณฑุพาตํ คเหตฺวา
 อุปชฌายสุส อุปนาเมหุโต อุปชฌายํ อาราเชติ โตเสติ ปสาเทติ, ตถจ อุปชฌายโ
 ปสนุโน ‘สาธุ’ติ อพฺภานุโมทติ, เอวเมว โข มหาราช จาตุเมยฺยกา จ สกฺยา พุรฺหฺมา จ
 สหฺมปติ ตถาคตฺตปเวทิตฺเตหฺเว โอปมฺเมหิ ตถาคตํ อาราเชสุ โตเสสุ ปสาเทสุ, เตสญฺจ
 ตถาคโต ปสนุโน ‘สาธุ’ติ อพฺภานุโมทิตฺวา สพฺพทฺกฺขปริมุตฺติยา ธมฺมํ เทเสสี’ติ ฯ”

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า สัทธีวิหาริก ถือเอาปิณฑุพาตที่พระ
 อุปัชฌาย์หามาได้นั้นแหละ น้อมเข้าไปถวายพระอุปัชฌาย์ ทำพระอุปัชฌาย์ให้ยินดี ให้พอใจ
 ให้เลื่อมใส พระอุปัชฌาย์ก็เลื่อมใสสัทธีวิหาริกผู้นั้น กล่าวชื่นชมว่า ดีจริง ฉันทใด ขอถวาย
 พระพร พวกเจ้าศากยะชาวเมืองจาตุมา และท่านท้าวสหัมบดีพรหม ก็ได้ใช้อุปมาที่พระ
 ตถาคตได้ทรงประกาศไว้แล้วนั้นแหละ ทำพระตถาคตให้ทรงยินดี ให้ทรงพอพระทัย ให้ทรง
 เลื่อมใส ซึ่งพระตถาคตก็ได้ทรงเลื่อมใสบุคคลเหล่านั้น ตรัสอนุโมทนาว่า ‘สาธุ’ แล้วทรงแสดง
 ธรรมเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ฉันทนั้นเหมือนกัน”

“สาธุ ภาเนเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺฐิจฺฉามีติ ฯ”

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมา
 แล้วจะนี้”

พุทธสัพพัญญูภาวะปญโท ทสโม ฯ

จบพุทธสัพพัญญูภาวะปญหาข้อที่ ๑๐

สัพพัญญุตญาณวคฺโค จตฺตฺโต ฯ

จบสัพพัญญุตญาณวรรคที่ ๔

อิมสฺมิ วคฺเค ทส ปญฺหา ฯ

ในวรรคนี้มีปัญหา ๑๐ ข้อ

๔.๕ สันถวรรค

๔.๕ สันถวรรค หมวดว่าด้วยความเขยชิด

๑. สันถปณฺห

๑. สันถปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยความเขยชิด

[๑] “ภนฺเต นาคเสน ภาสิตมฺเปตํ ภควตา –

“สนฺถวโต ภยฺ ชาตํ นิเกตา ชายเต รโฆ
อนิเกตมสนฺถวํ เอตํ เว มุนิทฺสสนฺหุติ ๗

[๑] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาสิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า

“ภัยเกิดจากความเขยชิด รุสี (คือราคะ โทสะ และโมหะ) เกิด
จากอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส ความไม่มีกิเลส ไม่มีความเขย
ชิดนั้นแล เป็นลักษณะของมุนี” ดังนี้

“ปุณ จ ภควตา ภณิตํ ‘วิหาเร การเย รมฺเม, วาสเยตฺถ พหุสฺสุเต’ติ ๗ ยถิ ภนฺเต
นาคเสน ตถาคเตน ภณิตํ ‘สนฺถวโต ภยฺ ชาตํ, นิเกตา ชายเต รโฆ ๗ อนิเกตมสนฺถวํ,
เอตํ เว มุนิทฺสสนฺหุติ, เตนหิ ‘วิหาเร การเย รมฺเม, วาสเยตฺถ พหุสฺสุเต’ติ ยํ วจฺนํ, ตํ
มิจฺฉา ๗ ยถิ ตถาคเตน ภณิตํ ‘วิหาเร การเย รมฺเม, วาสเยตฺถ พหุสฺสุเต’ติ, เตนหิ
‘สนฺถวโต ภยฺ ชาตํ, นิเกตา ชายเต รโฆ ๗ อนิเกตมสนฺถวํ, เอตํ เว มุนิทฺสสนฺหุติ ตมฺปิ
วจฺนํ มิจฺฉา ๗ อยมฺปิ อุกฺโต โภกฺกโก ปณฺโห ตวานุปรตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตพฺโพ’ติ ๗

และพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้อีกว่า ‘(ผู้ฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ของตน) พึงสร้าง
วิหารอันน่านีรรมย์ถวายเป็นพหุสูต ให้อยู่ในที่นี้เกิด’ พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า
พระตถาคตตรัสว่า ‘ภัยเกิดจากความเขยชิด รุสี คือ ราคะ โทสะ และโมหะเกิดจากอารมณ์เป็น
ที่ตั้งแห่งกิเลส ความไม่มีกิเลส ไม่มีความเขยชิด นั้นแล เป็นลักษณะของมุนี’ ดังนี้ จริงไซ้ร ถ้า
อย่างนั้น คำที่ว่า ‘พึงสร้างวิหารอันน่านีรรมย์ถวายเป็นพหุสูตให้อยู่ในที่นี้เกิด’ ดังนี้ ก็
ย่อมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากว่า พระตถาคตตรัสว่า ‘พึงสร้างวิหารอันน่านีรรมย์ ถวายเป็นพหุสูต
ให้อยู่ในที่นี้เกิด’ ดังนี้ จริงไซ้ร ถ้าอย่างนั้น คำที่ตรัสว่า ‘ภัยเกิดจากความเขยชิด รุสีคือ

ราคะ โทสะ และโมหะ เกิดจากอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส ความไม่มีกิเลส ไม่มี ความเซยชิด นั้นแล เป็นลักษณะของมุนี' ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ปัญหาแม้ข้อนี้ ก็มี ๒ เรื่อง ตกถึงแก่ท่าน แล้วโดยลำดับ ขอท่านฟังคี่คลายปัญหานั้นเถิด”

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา 'สนฺถวโต ภยํ ชาตํ, นิเกตา ชายเต รโช ๕ อนิเกตมสนฺถวํ, เอตํ เว มุนิทสฺสนนฺ'ติ ๕ ภณิตถจ 'วิหาเร การเย รฺมเม, วาสเยตถ พหุสฺสุเต'ติ ๕ ยํ มหาราช ภควตา ภณิตํ 'สนฺถวโต ภยํ ชาตํ, นิเกตา ชายเต รโช ๕ อนิเกตมสนฺถวํ, เอตํ เว มุนิทสฺสนนฺ'ติ, ตํ สภาวจณํ อเสสวจณํ นิสฺเสสวจณํ นิปรียาย- วจณํ สมณานุจจวํ สมณสารูปป์ สมณปฺปติรูปป์ สมณารหํ สมณโคจรํ สมณปฺปฏฺิปปทา สมณปฺปฏฺิปปตฺติ ๕ ยถา มหาราช อารญญโก มิโค อรญฺเณ ปวเน จรมาโน นีราลโย อนิเกโต ยถิจฺจกํ สยติ, เอวเมว โช มหาราช ภิกฺขุณา 'สนฺถวโต ภยํ ชาตํ, นิเกตา ชายเต รโช ๕ อนิเกตมสนฺถวํ, เอตํ เว มุนิทสฺสนนฺ'ติ จินฺเตตพุพฺ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า ‘ภัยเกิดจากความเซยชิด ชุสฺสีคือ ราคะ โทสะ และโมหะ เกิดจากอารมณ์ เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส ความไม่มีกิเลส ไม่มี ความเซยชิด นั้นแล เป็นลักษณะของมุนี' ดังนี้ จริง และตรัสไว้อีกว่า ‘พึงสร้างวิหารอันน่านำรรมย์ถวายภิกษุผู้เป็นพหุสูตให้อยู่ในที่นี้เถิด’ ดังนี้ จริง ขอถวายพระพร คำที่ตรัสไว้ว่า ‘ภัยเกิดจากความเซยชิด ชุสฺสีคือ ราคะ โทสะ และโมหะ เกิดจาก อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส ความไม่มีกิเลส ไม่มี ความเซยชิด นั้นแล เป็นลักษณะของมุนี' ดังนี้ เป็นคำพูดไปตามสภาวะ เป็นคำพูดหาส่วนเหลือมิได้ เป็นคำพูดที่ไม่มีส่วนเหลือ เป็นคำพูด โดยนิปรียาย เป็นคำพูดที่เหมาะสม เป็นคำพูดที่ควรเหมาะสม เป็นคำพูดที่คู่ควรแก่ สมณะ เป็นคำพูดที่ใช้เฉพาะสมณะ เป็นอารมณ์ของสมณะ เป็นปฏิบัติสำหรับสมณะ เป็นข้อ ปฏิบัติสำหรับสมณะ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า เนื้อป่าผู้ท่องเที่ยวไปในป่าทึบ ย่อม เป็นผู้ปราศจากที่อยู่ ไม่มีบ้าน อาศัยอยู่ตามที่ต้องการ ฉะนั้น ขอถวายพระพร ผู้เป็นภิกษุควร คำนี้ว่า ‘ภัยเกิดจากความเซยชิด ชุสฺสีคือ ราคะ โทสะ และโมหะ เกิดจากอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่ง กิเลส ความไม่มีกิเลส ไม่มี ความเซยชิด นั้นแล เป็นลักษณะของมุนี' ดังนี้ ฉะนั้นเหมือนกัน

“ยํ ปน มหาราช ภควตา ภณิตํ 'วิหาเร การเย รฺมเม, วาสเยตถ พหุสฺสุเต'ติ, ตํ เทว อตุถวเส สมฺปสฺสฺสมาเนน ภควตา ภณิตํ ๕ กตเม เทว? วิหารทานํ นาม สพุพพุฑฺเชหิ วณฺณิตํ อนุมตํ โถมิตํ ปสฺตถ, ตํ เต วิหารทานํ ทตฺวา ชาตฺติชรามรณา ปริมุจฺจิสฺสนนฺ'ตฺติ ๕

อัย ตาว ปจโม อานิสโส วิหารทานะ ฯ

ขอถวายพระพร ส่วนคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า พึงสร้างวิหารอันนารีนรมย์ ถวายภิกษุผู้เป็นพหูสูตให้อยู่ในที่นี้ ดังนี้ ได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำนั้น เพราะทรงเล็งเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ อย่าง อำนาจประโยชน์ ๒ อย่าง เป็นไฉน ? ขึ้นชื่อว่าการถวายวิหาร พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงยกย่อง ทรงเห็นชอบ ทรงชมเชย ทรงสรรเสริญ บุคคลเหล่านั้น ถวายวิหารเป็นทานแล้ว จักหลุดพ้นจากชาติ ชรา และมรณะได้ นี่เป็นอานิสงส์ข้อแรกในการถวายวิหารก่อน

“ปุณ จปร วิหาระ วิชชมาเน ภิกขุณิโย พยตตสงเกตา ภวิสสนติ, สุลภํ ทสสนํ ทสสนกามาณํ, อนิเกตะ ทุทฺทสสนา ภวิสสนตฺติติ ฯ อัย ทุติโย อานิสโส วิหารทานะ ฯ อิเม เทว อตฺตวเส สมฺปสฺสมาเนน ภควตา ภณิตํ ‘วิหาระ การเย รุมเม, วาสเยตถ พหุสฺสุเต’ติ, น ตตฺถ พุทฺธปรุตฺเตน อาลโย กรณิโย นิเกตะ”ติ ฯ

ยังมีอีกข้อหนึ่ง เมื่อวิหารมีอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ก็จักเป็นผู้ที่ใคร ๆ สังเกตเห็นได้ดี ผู้ที่ต้องการจะพบเห็น ก็พบเห็นได้ง่าย เมื่อไม่มีที่อยู่ ก็จักเป็นผู้ที่เขามองเห็นได้ยาก นี่เป็นอานิสงส์ข้อที่ ๒ ในการถวายวิหาร พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อเล็งเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ อย่างนี้ จึงตรัสว่า พึงสร้างวิหารอันนารีนรมย์ ถวายภิกษุผู้เป็นพหูสูตให้อยู่ในที่นี้ ดังนี้ ภิกษุผู้เป็นพุทธบุตรไม่พึงทำความอาลัยในที่อยู่นั้น”

“สาธุ ภนฺเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺิจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามลิந்த์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมาแล้วจะนี้”

สนฺถวปญฺโท ปจโม ฯ

จบสันถวปัญหาข้อที่ ๑

๒. อุทระลัษยตปญฺห

๒. อุทระลัษยตปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยการสำรวมห้อง

[๒] “ภนฺเต นาคเสน ภาสิตมฺเปตํ ภควตา –

“อุตฺตติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย อุทเร ลัษฺยโต ลียา’ติ ฯ

[๒] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาสิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า

“ภิกษุไม่พึงประมาทในภินทบาตที่ตนยืนรับ ควรเป็นผู้สำรวม
ในห้อง” ดังนี้

“ปุณ จ ภควตา ภณฺติ ‘อหํ โข ปนฺทายี, อปฺเปกทา อิมินา ปตฺเตน สมตฺตติฏฺเฐปิ
ภุญฺชามิ, ภียโยปิ ภุญฺชามิ’ติ ฯ ยถิ ภนฺเต นาคเสน ภควตา ภณฺติ ‘อุตฺตติฏฺเฐ
นปฺปมชฺเชยฺย, อุทเร ลัษฺยโต ลียา’ติ, เตเนหิ ‘อหํ โข ปนฺทายี, อปฺเปกทา อิมินา ปตฺเตน
สมตฺตติฏฺเฐปิ ภุญฺชามิ, ภียโยปิ ภุญฺชามิ’ติ ยํ วจฺนํ, ตํ มิจฺฉา ฯ ยถิ ตถาคเตน ภณฺติ ‘อหํ
โข ปนฺทายี, อปฺเปกทา อิมินา ปตฺเตน สมตฺตติฏฺเฐปิ ภุญฺชามิ, ภียโยปิ ภุญฺชามิ’ติ, เตเนหิ
‘อุตฺตติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย, อุทเร ลัษฺยโต ลียา’ติ ตมฺปิ วจฺนํ มิจฺฉา ฯ อยมฺปิ อุภโต โภกฺกโก
ปญฺโห ตวานุปฺปตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตพฺโพ’ติ ฯ

และพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ยังตรัสไว้อีกว่า ‘อุทายี ส่วนเราสิ บางครั้งฉันอาหารเสมอ
ขอบปากบาตรนี้ก็มี ยิ่งกว่าก็มี’ ดังนี้ พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
ว่า ‘ภิกษุไม่พึงประมาทในภินทบาตที่ตนยืนรับ ควรเป็นผู้สำรวมในห้อง’ ดังนี้ จริ่งไชรั ถ้าอย่าง
นั้นคำที่ตรัสไว้ว่า ‘อุทายี ส่วนเราสิ บางครั้งฉันอาหารเสมอขอบปากบาตรนี้ก็มี ยิ่งกว่าก็มี’
ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากพระตถาคตตรัสว่า ‘อุทายี ส่วนเราสิ บางครั้งฉันอาหารเสมอ
ขอบปากบาตรนี้ก็มี ยิ่งกว่าก็มี’ ดังนี้ จริ่งไชรั ถ้าอย่างนั้น คำที่ตรัสว่า ‘ภิกษุไม่พึงประมาท
ในภินทบาตที่ตนยืนรับ ควรเป็นผู้สำรวมห้อง’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ปัญหาแม้ข้อนี้ ก็มี ๒
เงื่อนไข ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานั้นเถิด”

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา ‘อุตฺตติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย, อุทเร ลัษฺยโต ลียา’ติ,
ภณฺติตฺถจ ‘อหํ โข ปนฺทายี, อปฺเปกทา อิมินา ปตฺเตน สมตฺตติฏฺเฐปิ ภุญฺชามิ, ภียโยปิ

ภุชชามี'ติ ฯ ยี่ มหาราช ภควตา ภณิต์ 'อุตฺตติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย, อุทเร สยฺโต ลียา'ติ,
 ตั สภาววจนั อเสสวจนั นิสฺเสสวจนั นิปฺปริยายวจนั ภูตวจนั ตจฺจวจนั ยาถาววจนั
 อวิปรีตวจนั อีสิวจนั มุณีวจนั ภควนฺตวจนั อรหนฺตวจนั ปจฺเจกพุทฺธวจนั ชินวจนั
 สพฺพญญวจนั ตถาคตฺสฺส อรหฺโต สมนฺมาสมฺพุทฺธสฺส วจนั ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
 ภาษิตความข้อนีไว้ว่า ‘ภิกษุไม่พึงประมาทภินทบาทที่ตนยืนรับ ควรเป็นผู้สำรวมในท้อง’
 ดังนี้ จริง และยังตรัสไว้อีกว่า ‘อุทายี ส่วนเราสิ บางครั้งฉันอาหารเสมอขอบปากบาตรนี้ก็มี ยิ่ง
 กว่าก็มี’ ดังนี้ จริง ขอถวายพระพร คำที่ตรัสไว้ว่า ‘ภิกษุไม่ควรประมาทภินทบาทที่ตนยืนรับ
 ควรเป็นผู้สำรวมในท้อง’ ดังนี้ ไต คำนั้น เป็นคำที่ตรัสไปตามสภาวะ เป็นคำพูดหาส่วนเหลือ
 มิได้ เป็นคำพูดที่ไม่มีส่วนเหลือ เป็นคำพูดโดยนិปรียาย เป็นคำจริง เป็นคำแท้ เป็นคำกล่าว
 ไปตามความเป็นจริง เป็นคำพูดที่ไม่วิปริต เป็นคำพูดของท่านผู้เป็นฤาษี เป็นคำของพระมุณี
 เป็นคำตรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นคำของพระอรหันต์ เป็นคำของพระปัจเจกพุทธเจ้า เป็น
 คำตรัสของพระชินเจ้า เป็นคำตรัสของพระสัมพันธัญญ เป็นพระคำตรัสของพระตถาคตอรหันต-
 สัมมาสัมพุทธเจ้า

“อุทเร อสยฺโต มหาราช ปาณมฺปิ หนฺติ, อทินฺนมฺปิ อาทียติ, ปฺรทารมฺปิ คจฺจติ,
 มุสาปิ ภณฺติ, มชฺชมฺปิ ปิวติ, มาตฺรมฺปิ ชีวิตา โวโรเปติ, ปีตฺรมฺปิ ชีวิตา โวโรเปติ,
 อรหนฺตมฺปิ ชีวิตา โวโรเปติ, สงฺขมฺปิ ภินฺทติ, ทุฏฺเฐน จิตฺเตน ตถาคตฺสฺส โลหิตมฺปิ
 อุปฺปาเทติ ฯ หนุ, มหาราช, เทวทฺโต อุทเร อสยฺโต สฺมึ ภินฺทิตฺวา กปฺปฏฺฐิจฺย กมฺมํ
 อายฺหิ ฯ เอรูปานิ มหาราช อญฺญานิปิ พหุวิธานิ การณานิ ทิสฺวา ภควตา ภณิต์
 ‘อุตฺตติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย, อุทเร สยฺโต ลียา'ติ ฯ

ขอถวายพระพร บุคคลผู้ไม่สำรวมในท้อง ย่อมฆ่าสัตว์บ้าง ย่อมถือเอาของที่เขามิได้
 ให้บ้าง ย่อมคบหาภรรยาของผู้อื่นบ้าง ย่อมกล่าวคำเท็จบ้าง ย่อมดื่มน้ำเมาบ้าง ย่อมปลงชีวิต
 มารดาบ้าง ย่อมปลงชีวิตบิดาบ้าง ย่อมปลงชีวิตพระอรหันต์บ้าง ย่อมยุยงให้สงฆ์แตกกันบ้าง
 ย่อมเป็นผู้มีจิตประทุษร้ายทำพระโลหิตของพระตถาคตให้ห้อขึ้นบ้าง ขอถวายพระพร พระ
 เทวทัตเป็นผู้ไม่สำรวมในท้อง มิใช่หรือ จึงยุยงสงฆ์ให้แตกแยกกัน พยายามทำกรรมที่มีผลตั้ง
 อยู่ได้ตลอดกัป ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเล็งเห็นเหตุการณ์หลายอย่าง เห็น
 ปานฉะนี้ ทั้งอย่างอื่น ๆ ด้วย จึงตรัสไว้ว่า ไม่ควรประมาทภินทบาทที่ตนยืนรับ ควรเป็นผู้
 สำรวมในท้อง ดังนี้

“อุทเร สยโต มหาราช จตุสจจาภิสมย อภิสเมติ, จตุตารี สามณฺณผลานิ สจฺฉิกโรติ, จตุสฺ ปฏิสมภิทาสฺ อฏฺฐสฺ สมปาตตีสฺ ฉสฺ อภินฺณาสฺ วสีภาวํ ปาปฺภนาติ, เกวลญจ สมณธมฺมํ ปุเรติ ฯ นนุ มหาราช สุกโปตโก อุทเร สยโต หุตฺวา ยาว ตาวตีส-
ภาวนํ กมฺเปตฺวา สกุกํ เทวานมินฺหํ อฏฺฐจฺานมฺุปนฺสิ, เอรฺฐปานิ มหาราช อณฺณานิปิ พหุวิธานิ การณานิ ทิสฺวา ภควตา ภณฺตี ‘อฺตุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย, อุทเร สยโต สียา’ติ ฯ

ขอถวายพระพร บุคคลผู้สำรวมในท้อง ย่อมตรัสรู้ธรรมที่ควรตรัสรู้ คือ สัจจะ ๔ ย่อม
ทำสามัญผล ๔ ให้แจ่มแจ้งได้ ย่อมบรรลุลุสัภาวะในปฏิสัมภทา ๔ ในสมาบัติ ๘ ในอภิญญา ๖
ได้ ทั้งยังทำสมณธรรมทั้งสิ้นให้เต็มเปี่ยมได้ ขอถวายพระพร นกแขกเต้าเป็นผู้สำรวมในท้อง
มิใช่หรือ จึงทำโลกธาตุให้ไหวไปตลอดถึงภพดาวดึงส์ ทำให้ท้าวสักกะจอมเทพต้องเสด็จมา
ทะนุบำรุง ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเล็งเห็นเหตุการณ์หลายอย่าง เห็นปาน
ฉะนี้ ทั้งอย่างอื่น ๆ ด้วย จึงตรัสไว้ว่า ไม่ควรประมาทในภินทบาตที่ตนยืนรับ ควรเป็นผู้
สำรวมในท้อง

“ยํ ปน มหาราช ภควตา ภณฺตี ‘อหํ โข ปนฺทายิ อปฺเปกทา อิมินา ปตฺเตน
สมตฺตติกมฺปิ ภูณฺชามิ, ภียโยปิ ภูณฺชามิ’ติ, ตํ กตฺกิจฺเจน นินฺนิจิตฺกิริเยน สิทฺชตฺเถน
วุสิตฺโวลฺลาเนน นีรารเณน สพฺพญญฺนา สยมฺภฺนา ตถาคเตน อตฺตानํ อุปาทาย ภณฺตี ฯ

ขอถวายพระพร ส่วนคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า อุทายี ส่วนเราสิ บางครั้งฉัน
อาหารเสมอขอบบาตรนี้บ้าง ยิ่งกว่าบ้าง ดังนี้ ใด คำนั้น พระตถาคตผู้ทรงทำกิจเสร็จแล้ว ผู้
สิ้นสฤทธิกิจที่ควรทำแล้ว ผู้สำเร็จประโยชน์แล้ว ผู้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ผู้หาธรรมเครื่องกางกั้น
มิได้ ผู้เป็นพระสัพพัญญู ผู้เป็นพระสยัมภู ตรัสหมายเอาพระองค์เองเท่านั้น

“ยถา มหาราช วนฺตสฺส วิริตฺตสฺส อนฺุวาสิตฺตสฺส อาตฺตฺรสฺส สปฺปายกิริยา อิจฺฉิตฺพฺพา
โหติ, เอรฺเมว โข มหาราช สกิลฺลสฺส อทฺธิฏฺฐสจฺจสฺส อุทเร สยโม กรณฺเีย โหติ ฯ ยถา
มหาราช มณฺิรตฺนสฺส สปฺปภาสฺสฺส ชาติมฺนฺตสฺส อภิชฺาติปริสฺทฺทฺสฺส มชฺชนนฺิฉฺสนปริโสฺชเนน
กรณฺเีย น โหติ, เอรฺเมว โข มหาราช ตถาคตฺสฺส พุทฺทฺวิสเย ปารมฺี คตฺสฺส กิริยากรเณสฺ
อวารณฺเีย น โหตี’ติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า สำหรับผู้ที่เป็นโรค เอาแต่เอาเจียน เอาแต่ถ่าย เป็น
ไข้อยู่ ก็จำปรารณาหยูกยามาทำให้สบายหายจากโรค ฉนั้นใด ขอถวายพระพร สำหรับผู้ที่มี
กิเลส ยังไม่เห็นสัจธรรม ก็ย่อมมีอันต้องทำความสำรวมในท้อง (เพื่อทำให้สบายหายจากโรค

คือ กิเลส ฉะนั้น) ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า สำหรับแก้วมณีที่มีแสงรุ่งเรือง มีค่า
บริสุทธิ์ เป็นอภิวาติอยู่แล้ว ก็หาต้องมีต้องทำกิจโดยการขัดสีเจียรระไนให้บริสุทธิ์ไม่ ฉันท
ขอถวายพระพร สำหรับพระตถาคตผู้บรรลุพระบารมีในพุทธวิสัยแล้ว หากทรงมีอันต้องคอย
สำรวมระวังในการกระทำกิจที่ควรทำทั้งหลายไม่ ฉันทนั้นเหมือนกัน”

“สาธุ ภาณุเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมปฏิจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมา
แล้วจะนี้”

อุทฺรสังฺขตปญฺโท ทฺติโย ฯ

จบอุทฺรสังฺขตปญฺหาข้อที่ ๒

๓. พุทธอุปปาพาสปญห

๓. พุทธอุปปาพาสปญหา

ปัญหาว่าด้วยความเป็นผู้มีอาพาทน้อยแห่งพระพุทธเจ้า

[๓] “ภาณุเต นาคเสน ภาสิตมเปตํ ภควตา ‘อหฺมสมฺมิ ภิกฺขเว พุราหฺมณเณ ยาจโยโค
สทา ปยตปาณิ อนุตฺตมเทหโร อนุตฺตโร ภิสฺสโก สลฺลกตฺโต’ติ ฯ ปุณ จ ภณิตํ ภควตา
‘เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สวากานํ ภิกฺขุณํ อุปฺปาพาทานํ ยทิทํ พากุโล’ติ ฯ ภควโต จ สรีเร
พหุขตฺตํ อาพาโธ อุปฺปนฺโน ทิสฺสติ ฯ ยทิ ภาณุเต นาคเสน ตถาคโต อนุตฺตโร, เตนหิ
‘เอตทคฺคํ...เป.... พากุโล’ติ ยํ วจฺนํ, ตํ มิจฺฉา ฯ ยทิ เถโร พากุโล อุปฺปาพาทานํ อคฺโค,
เตนหิ ‘อหฺมสมฺมิ...เป.... สลฺลกตฺโต’ติ ตมปิ วจฺนํ มิจฺฉา ฯ อยมปิ อุภโต โภกฺกโก ปญฺโห
ตวานุปฺปตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตพฺโพ”ติ ฯ

[๓] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาสิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เราทั้งหลายเป็นพราหมณ์ ผู้ควรแก่การขอ ขวนขวายในธรรมทานตลอด
เวลา ทรงไว้ซึ่งอติภาพสุดท้าย เป็นศัลยแพทย์ ผู้ยอดเยี่ยม’ ดังนี้ และพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ยัง
ตรัสไว้อีกว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย พระพากุละนี้ จัดว่าเป็นยอดบรรดาภิกษุทั้งหลายผู้มีอาพาทน้อย
ซึ่งเป็นสาวกของเรา’ ดังนี้ แต่ปรากฏว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเกิดพระอาพาธขึ้นในพระ
สรีระหลายครั้ง พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระตถาคตทรงเป็นผู้ยอดเยี่ยม จริงแล้วไซ้

ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย พระพากุละนี้ จัดว่าเป็นยอดแห่งบรรดาภิกษุทั้งหลายผู้มีอาหารน้อย ซึ่งเป็นสาวกของเรา’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากว่า พระพากุละเถระเป็นยอดแห่งบรรดาภิกษุทั้งหลายผู้มีอาหารน้อย จริงแล้วไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เรา นี้แลเป็นพราหมณ์ ฯลฯ เป็นผู้ยอดเยี่ยม เป็นศัลยแพทย์’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ปัญหาแม้ข้อนี้ ก็มี ๒ เงื่อน ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานั้นเถิด”

“ภาสิตมเปตัม มหาราช ภควตา ‘อหฺมสมฺมิ...เป.... สลฺลกตฺโตตฺติ, ภณฺนิตฺตญฺจ ‘เอตทคฺคํ... เป.... พากุโล’ติ, ตตฺตญฺจ ปน พาทิหรานํ อากฺมานํ อริคฺคฺมานํ ปรียตฺตํ อตฺตนิ วิชฺชมาณตํ สนฺธาย ภาสิตํ ฯ”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภวิสความข้อนี้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เรา นี้แลเป็นพราหมณ์ ฯลฯ เป็นศัลยแพทย์’ ดังนี้ จริง และตรัสไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย พระพากุละนี้ ฯลฯ ซึ่งเป็นสาวกของเรา’ ดังนี้ จริง ก็ข้อที่ว่า พระพากุละเป็นยอดแห่งบรรดาภิกษุทั้งหลาย ผู้มีอาหารน้อยนั้น ตรัสหมายเอาภาวะที่คนภายนอก (ไปจากพระองค์) ก็มีองค์คุณแต่ละอย่าง คือ อากม อริคม ปรียติ เป็นต้น อยู่ในตนได้

“สนฺติ โข ปน มหาราช ภควโต สาวกา จานจฺงกมิกา, เต จาเนน จงฺกเมน ทิวารตฺตํ วิตฺตินาเมตฺติ, ภควา ปน มหาราช จาเนน จงฺกเมน นิสฺสชฺชาย สยเนน ทิวารตฺตํ วิตฺตินาเมตฺติ, เอ เต มหาราช ภิกฺขุ จานจฺงกมิกา, เต เตเน องฺเคน อติเรกา ฯ”

ขอถวายพระพร สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้อธิษฐานการยืนและการจงกรม ก็มีอยู่แล สาวกเหล่านั้น ยับยั้งอยู่ตลอดวันและคืน ด้วยการยืนการจงกรม ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยับยั้งอยู่ด้วยการยืน ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่ง ด้วยการนอน ขอถวายพระพร ภิกษุผู้อธิษฐานการยืนและการจงกรมนั้น ก็จัดว่าเป็นผู้ยิ่งกว่า ด้วยองค์คุณนั้น ๆ

“สนฺติ โข ปน มหาราช ภควโต สาวกา เอกาสนิกา, เต ชีวิตฺเตหฺตฺปิ ทฺตฺติโย โภชนํ น ภฺญชฺชนฺติ, ภควา ปน มหาราช ทฺตฺติยมฺปิ ยาว ตตฺติยมฺปิ โภชนํ ภฺญชฺชนฺติ, เอ เต มหาราช ภิกฺขุ เอกาสนิกา, เต เตเน องฺเคน อติเรกา, อนเนกวิธานิ มหาราช ตานิ การณานิ เตสํ เตสํ ตํ ตํ สนฺธาย ภณฺนิตฺตานิ ฯ”

ขอถวายพระพร สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้อธิษฐานการฉัน ณ อาสนะเดียว (ฉันหนเดียว) ก็มีอยู่แล สาวกเหล่านั้น จะไม่ยอมฉันหนที่ ๒ แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้า เสวยพระกระยาหารแม้หนที่ ๒ จนกระทั่งแม้หนที่ ๓ ขอถวายพระพร ภิกษุผู้

อธิษฐานการจันอาสาณะเดี่ยวเหล่านั้น จัดว่าเป็นผู้ยิ่งกว่าด้วยองค์คุณ (คือ เจเพาะการอธิษฐาน การจัน ณ อาสนะเดี่ยว) นั้น ๆ ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเล็งเอาองค์คุณนั้น ๆ แห่งภิกษุเหล่านั้น ๆ จึงตรัสเหตุการณหลายอย่างต่าง ๆ กัน เหล่านั้นไว้

ภควา ปน มหาราช อนุตฺตโร สีเลน สมานินา ปญญา ยิมุตฺติยา วิมุตฺติ-
ญาณทสฺสเนน ทสฺหิ จ พลฺลหิ จตฺตฺหิ เวสสฺสชฺเชหิ อฏฺฐจฺจสฺสหิ พุทฺถมฺเมหิ ฉหิ อสฺสชฺชเรณฺหิ
ญาณฺหิ เกวเล จ พุทฺถวิสเย ตํ สนฺชย ภณฺตี ‘อหฺมสมฺมิ...เป.... สลฺลกตฺโต’ติ ฯ

ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้ยอดเยี่ยมด้วยศีล ด้วยสมาธิ ด้วยปัญญา ด้วยวิมุตติ ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ ด้วยพละ ๑๐ ด้วยเวสสัชชญาณ ๔ ด้วย พระพุทธรธรรม ๑๘ ด้วยญาณที่ไม่สาชารณะ ๖ ก็ที่ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นพราหมณ์ ฯลฯ เป็นศัลยแพทย์ ดังนี้ ทรงหมายเอาองค์คุณในพระพุทธรวิสัยนั้น แต่อย่างเดียว

“อิธ มหาราช มนุสฺเสสุ เอโก ชาติมา โหติ, เอโก ธนวา, เอโก วิชฺชวา, เอโก
สิปฺปวา, เอโก สุโร, เอโก วิจฺจฺชโณ, สพฺเพเปเต อภิภวีย ราชายเว เตสํ อุตฺตโม โหติ,
เอวเมว โข มหาราช ภควา สพฺพสฺสตุตฺตานิ อคฺโค เชฏฺโฐ เสฏฺโฐ ฯ”

ขอถวายพระพรมหาบพิตร เปรียบเหมือนว่า ในบรรดามนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้ มนุษย์
พวกหนึ่งมีชาติตระกูลสูงส่ง อีกพวกหนึ่ง เป็นผู้มั่งคั่งทรัพย์มาก อีกพวกหนึ่ง เป็นผู้มั่งมีวิชามาก
อีกพวกหนึ่ง เป็นผู้มั่งมีศิลปะมาก อีกพวกหนึ่ง เป็นคนกล้าหาญ อีกพวกหนึ่ง มีปัญญาหลัก
แหลม ผู้เป็นพระราชทานั้น จัดว่าเป็นผู้สูงสุดแห่งบุคคลเหล่านั้น ครอบงำบุคคลเหล่านั้น
แม้ทุกคน จันใด ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้าจัดว่าทรงเป็นยอด เป็นใหญ่ ประเสริฐ
สุด แห่งบรรดาสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จันนั้นเหมือนกันแล

“ยํ ปน อายสฺมา พากุโล อปฺปาปาโธ อโหสิ, ตํ อภินิหารวเสน, โส หิ มหาราช
อโนมทสฺสิสฺส ภควโต อุตฺตวตฺตวาเช อปฺปนฺเน วิปฺสฺสิสฺส จ ภควโต อฏฺฐจฺจสฺสจฺจา จ
ภิกฺขุสฺสทสฺสทสฺสานํ ตินฺนปฺปกโรเค อปฺปนฺเน สยํ ตาปโส สมานो นานาเกสฺสชฺเชหิ ตํ พุยาธึ
อปเนตฺวา อปฺปาปาชตํ ปตฺโต, ภณฺตีโต จ ‘เอตทคฺคํ...เป.... พากุโล’ติ ฯ”

การที่ท่านพระพากุละ เป็นผู้มีความพหุเป็น เพราะอภินิหารที่ท่านทำได้ คือว่า ใน
ชาติที่ตัวท่านเองเกิดเป็นดาบส เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าอโนมทัสสีทรงเกิดพระโรค
ลมในท้องขึ้น และในชาติที่เกิดเป็นดาบสอีกชาติหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า
วิปัสสี และพระภิกษุจำนวน ๖,๘๐๐,๐๐๐ รูป เกิดเป็นไข้เพราะดอกหญ้าขึ้น ก็ได้ใช้ยาหลาย

อย่างต่าง ๆ กัน ถวายการรักษาความเจ็บป่วยนั้น จึงได้บรรลุความเป็นผู้มีอาพาธน้อย พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสสรรเสริญท่านว่า ภิกษุทั้งหลาย พระพาลุละนี้ จักว่าเป็นยอดแห่งบรรดาภิกษุทั้งหลายผู้อาพาธน้อย ซึ่งเป็นสาวกของเรา ดังนี้

“ภควโต มหาราช พยาธิมฺหิ อุပ္ปชฺชนฺเตปิ อนฺอุปชฺชนฺเตปิ รุตฺตํคํ อาทียนฺเตปิ
อนาทียนฺเตปิ นตฺถิ ภควตา สทิสฺโส โกจิ สตุโต ๕

ขอถวายพระพร แม้เมื่อความเจ็บป่วยเกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคแล้วก็ตาม ยังไม่เกิดขึ้นก็ตาม แม้เมื่อพระองค์จะทรงถือธุดงค์แต่ละข้อก็ตาม ไม่ทรงถือก็ตาม ถึงอย่างไร สัตว์ผู้เสมอเหมือนพระผู้มีพระภาคสักคนหนึ่ง หามิได้

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวณ สยฺยตฺตนิกายวรลฺลยฺจเก -

“ยาวตา ภิกฺขเว สตฺตา อปทา วา ทฺวิปทา วา จตฺตูปทา วา พหุูปทา วา
รูปิโน วา อรูปิโน วา สณฺณิโน วา อสณฺณิโน วา เวนสณฺณินาสณฺณิโน วา, ตถาคโต เตสํ
อคฺคฺมกฺขายติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธติ ๕

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความข้อนี้ไว้ในสังยุตตนิกายวรลัญจก ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเท้า มีสองเท้า มีสี่เท้า หรือมีมากเท้าก็ตาม มีรูป หรือไม่มีรูปก็ตาม มีสัญญา ไม่มีสัญญา หรือมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ก็ตาม มีประมาณเท่าใด พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า บัณฑิตกล่าวว่า เลิศกว่าสัตว์มีประมาณเท่านั้น” ดังนี้

“สาธุ ภาณฺเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺิจฺฉามิ”ติ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่กล่าวมานี้”

พุทธอปฺปาพาทฺปญฺโท ตติโย ๖

จบพุทธอปฺปาพาทฺปญฺหาข้อที่ ๓

๔. มคฺคุปปาทนปญฺห

๔. มคฺคุปปาทนปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยการทำมรรคให้เกิดขึ้น

[๔] “ภนฺเต นาคเสน ภาสิตมฺเปตํ ภควตา ‘ตถาคต ภิภฺชเว อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อหฺมปฺนฺนสฺส มคฺคสฺส อหฺมปฺาเทตา’ติ ฯ ปุณฺ จ ภณฺตี ‘อหฺมสํ ขวาทํ ภิภฺชเว ปุราณํ มคฺคํ ปุราณํ อณฺชสํ ปุพฺพเกหิ สมฺมาสมฺพุทฺเธหิ อหฺมยาดนฺ’ติ ฯ ยถิ ภนฺเต นาคเสน ตถาคต อหฺมปฺนฺนสฺส มคฺคสฺส อหฺมปฺาเทตา, เตเนหิ ‘อหฺมสํ ขวาทํ ภิภฺชเว ปุราณํ มคฺคํ ปุราณํ อณฺชสํ ปุพฺพเกหิ สมฺมาสมฺพุทฺเธหิ อหฺมยาดนฺ’ติ ยํ วจนํ, ตํ มิจฺฉา ฯ ยถิ ตถาคตเตเน ภณฺตี ‘อหฺมสํ ขวาทํ ภิภฺชเว ปุราณํ มคฺคํ ปุราณํ อณฺชสํ ปุพฺพเกหิ สมฺมาสมฺพุทฺเธหิ อหฺมยาดนฺ’ติ, เตเนหิ ‘ตถาคต ภิภฺชเว อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อหฺมปฺนฺนสฺส มคฺคสฺส อหฺมปฺาเทตา’ติ ตมฺปิ วจนํ มิจฺฉา ฯ อยมฺปิ อหฺมโต โภภฺมโก ปญฺโห ตวานุหฺมปฺตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตพฺุ’ติ ฯ

[๔] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า ‘ภิภฺชทั้งหลาย พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทำทางที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น’ ดังนี้ และยังตรัสไว้อีกว่า ‘ภิภฺชทั้งหลาย เราได้พบเห็นแล้วซึ่งมรรคเก่า ทางเก่า ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในปางก่อน เสด็จดำเนินตามกันไป’ พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระตถาคต ทรงทำทางที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น จริ่งไชร์ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า ‘ภิภฺชทั้งหลาย เราได้พบเห็นแล้ว ซึ่งมรรคเก่า ทางเก่า ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในปางก่อน เสด็จดำเนินตามกันไป’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากว่า พระตถาคตตรัสว่า ภิภฺชทั้งหลาย เราได้พบเห็นแล้ว ซึ่งมรรคเก่า ทางเก่า ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในปางก่อน เสด็จดำเนินตามกันไป ดังนี้ จริ่งไชร์ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า ภิภฺชทั้งหลาย ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำทางที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ปัญหาแม้ข้อนี้ ก็มี ๒ เจ็อน ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานี้เถิด”

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา ‘ตถาคต ภิภฺชเว อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อหฺมปฺนฺนสฺส มคฺคสฺส อหฺมปฺาเทตา’ติ ฯ ภณฺตีตมฺจ ‘อหฺมสํ ขวาทํ ภิภฺชเว ปุราณํ มคฺคํ ปุราณํ อณฺชสํ ปุพฺพเกหิ สมฺมาสมฺพุทฺเธหิ อหฺมยาดนฺ’ติ, ตํ ทวยมฺปิ สภาววจนเมว ปุพฺพกานํ มหาราช ตถาคตานํ อหฺมตฺรชานเนน อสตี อหฺมสาสเก มคฺโค อหฺมตฺรชายิ, ตํ ตถาคต มคฺคํ ลุคฺคํ ปฺลฺลคฺคํ กุพฺุหํ ปิหิตํ ปฺฏิจฺฉนฺนํ อสณฺจรณํ ปญฺญาจกฺขฺนา

สมปัสสุมานโ อทุทส ปุพฺพเกหิ สมฺมาสมฺพุทฺเธหิ อนุยาดํ, ตํการณา อาห ‘อทุทสฺ ขวาทํ ภิกฺขเว ปุราณํ มคฺคํ ปุราณํ อณฺชสฺ ปุพฺพเกหิ สมฺมาสมฺพุทฺเธหิ อนุยาดนฺ’ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง ภาษิตความข้อนีไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำทางที่ยังไม่เกิดให้ เกิดขึ้น’ ดังนี้ จริง และตรัสไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เราได้พบเห็นแล้ว ซึ่งมรรคเก่า ทางเก่า ที่พระ สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในปางก่อนเสด็จดำเนินตามกันไป’ ดังนี้ จริง คำตรัสทั้ง ๒ คำนั้น เป็นคำตรัสไปตามสภาวะ ขอถวายพระพร เพราะเมื่อความที่พระตถาคตทั้งหลายในปางก่อน ทรงล่วงลับไป ไม่มีผู้อนุศาสน์ มรรคก็ยอมอันตรธานหายไป พระตถาคต (พระองค์นี้) ทรงใช้ ปัญญาจักขุค้นหาอยู่ ก็ได้พบแล้ว ซึ่งมรรคที่ขาดไปแล้ว ที่พังทลายไปแล้ว ที่ลึกลับที่ถูกปิดไว้ ที่ถูกบังไว้ ที่สัญจรมิได้แล้ว ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในปางก่อนเคยเสด็จตามกันไป นั้น เพราะเหตุนั้น จึงตรัสไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เราได้พบเห็นแล้ว ซึ่งมรรคเก่า ทางเก่า ที่พระ สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในปางก่อน เคยเสด็จดำเนินตามกันไป’ ดังนี้

“ปุพฺพกานํ มหาราช ตถาคตานํ อนุตฺตธานเนน อสฺติ อนุสฺสาเสก ลุคฺคํ ปุลุคฺคํ กุพฺพํ ปิหิตํ ปฏิจฺจนนํ อสฺมจฺจณํ มคฺคํ ยํ ทานิ ตถาคโตะ สฺมจฺจณํ อกาสิ, ตํการณา อาห ‘ตถาคโตะ ภิกฺขเว อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเตตา’ติ ฯ

ขอถวายพระพร บัดนี้ มรรคที่ขาดไปแล้ว ทางที่พังทลายไปแล้ว ลึกลับ ถูกปิดไว้ ถูก บังไว้ ใช้สัญจรมิได้ เพราะเหตุที่เมื่อพระตถาคตทั้งหลายในปางก่อน ทรงล่วงลับไป ไม่มีผู้ อนุศาสน์ พระตถาคตพระองค์นี้ ทรงทำให้เป็นมรรค (ทาง) ที่ใช้สัญจรได้ เพราะเหตุนั้น จึง ตรัสว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น’ ดังนี้

“อิธ มหาราช รมฺโยจ จกฺกวตฺติสฺส อนุตฺตธานเนน มณฺธิรตฺนํ คิริสิขนฺตเร นิลียติ, อปรสฺส จกฺกวตฺติสฺส สมฺมาปฏิปตฺติยา อุปคจฺจติ, อปิ นฺุ โข ตํ มหาราช มณฺธิรตฺนํ ตสฺส ปกตนฺ’ติ ?

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า พอพระเจ้าจักรพรรดิในโลกนี้ ทรงล่วงลับไปแล้ว แก้วมณีก็หลบซ่อนอยู่ภายในยอดเขาเสีย พระเจ้าจักรพรรดิองค์ต่อมา จะทรงได้รับ ด้วยข้อ ปฏิบัติชอบ ขอถวายพระพร แก้วมณีนั้น ชื่อว่ามีเป็นปกติแล้วแก่พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์ นั้นหรือไร ?

“น หิ ภาณเต ปากติกัเยว ตํ มณฺธิรตฺนํ, เตน ปน นิพฺพตฺติตนฺ’ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หามิได้ พระคุณเจ้า แก้วมณีนั้น ชื่อว่าพระเจ้าจักรพรรดิ พระองค์นั้นนั้นแหละ ทรงทำให้ปรากฏ พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์นั้น ทรงทำให้บังเกิด”

“เอวเมว โข มหาราช ปากติกั ปุพฺพเกหิ ตถาคเตหิ อนุจฺฉิณฺโณ อฏฺฐจฺจกิกั สิวิ มคฺคํ อสตี อนุสาสเก ลุคฺคํ ปลุคฺคํ คุพฺพหิ ปิหิตํ ปฏฺวิจฺฉนฺโณ อสณฺจรณฺโณ ภควา ปณฺญาจกฺขุณา สมฺปสฺสมาโน อุปฺปาเทสิ, สณฺจรณฺโณ อกาสิ, ตํการณา อาห ‘ตถาคโต ภิกฺขเว อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเตตา’ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั้นแหละ มรรค อันสงบเย็น ประกอบด้วยองค์ ๘ พระตถาคตทั้งหลายในปางก่อน ทรงทำให้ปรากฏแล้ว ทรงสั่งสมไว้แล้ว เมื่อไม่มีท่านผู้อนุศาสน์ ก็ขาดไป พังทลายไป เป็นของลึกลับ ถูกปิดไว้ ถูกบังไว้ ใช้สัตตวจรมิได้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงใช้ปัญญาจักขุคั่นพบ ทำให้เกิดขึ้น ทำให้เป็นทางที่ใช้สัตตวจรได้ เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น’ ดังนี้

“ยถา วา ปน มหาราช สนฺตํเยว ปุตฺตํ โยนินยา ชนยิตฺวา มาตา ‘ชนิกา’ติ วุจฺจติ, เอวเมว โข มหาราช ตถาคโต สนฺตํเยว มคฺคํ ลุคฺคํ ปลุคฺคํ คุพฺพหิ ปิหิตํ ปฏฺวิจฺฉนฺโณ อสณฺจรณฺโณ ปณฺญาจกฺขุณา สมฺปสฺสมาโน อุปฺปาเทสิ, สณฺจรณฺโณ อกาสิ, ตํการณา อาห ‘ตถาคโต ภิกฺขเว อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเตตา’ติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ผู้เป็นมารดา อาศัยช่องกำเนิดทำบุตร ที่มีอยู่ (ในท้อง) นั้นแหละ ให้เกิด คนทั้งหลายจึงเรียกว่า ‘ชนิกา’ (ผู้ทำให้เกิด) ฉนฺโต ขอถวายพระพร มรรคที่มีอยู่นั้นเที่ยว ซึ่งขาดไป พังทลายไป ลึกลับ ที่ถูกปิด ถูกบัง ใช้สัตตวจรมิได้ พระตถาคตทรงใช้ปัญญาจักขุคั่นพบ ทำให้เกิดขึ้น ทำให้ใช้สัตตวจรได้ ฉนฺตํนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนี้ จึงตรัสไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทำทางที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น’ ดังนี้

“ยถา วา ปน มหาราช โกจิ ปุริโส ยํ กิณฺจิ นนฺจํ ปสฺสตี, ‘เตน ตํ ภณฺทํ นิพฺพตฺติตฺนุ’ติ ชโน โวหริ, เอวเมว โข มหาราช ตถาคโต สนฺตํเยว มคฺคํ ลุคฺคํ ปลุคฺคํ คุพฺพหิ ปิหิตํ ปฏฺวิจฺฉนฺโณ อสณฺจรณฺโณ ปณฺญาจกฺขุณา สมฺปสฺสมาโน อุปฺปาเทสิ, สณฺจรณฺโณ อกาสิ, ตํการณา อาห ‘ตถาคโต ภิกฺขเว อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเตตา’ติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือน บุรุษบางคน พบสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งที่ได้หายไปแล้ว ผู้คนจึงกล่าวว่า ‘บุรุษผู้นั้น ทำสิ่งของนั้นให้บังเกิด’ ดังนี้ ฉนใด ขอถวายพระพร มรรคที่มีอยู่นั้นแหละ ซึ่งขาดไป พังทลายไป ลีกลับ ถูกปิด ถูกบัง ใช้สัญจรไม่ได้ พระตถาคตทรงใช้ปัญญาจักษุคั่นพบ ทำให้เกิดขึ้น ทำให้ใช้สัญจรได้ ฉนนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น จึงตรัสไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำทางที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น’ ดังนี้

“ยถา วา ปน มหาราช โกจิ ปริโส วน โสเชตวา ภูมี นีหริติ, ‘ตสฺส सा ภูมี’ติ ชโน โวหริติ, น เจसा ภูมิ เตน ปวตฺติตา, ตं ภูมี การณं กตฺวา ภูมิสามิโก นาม โหติ, เอวเมว โข มหาราช ตถาคโต สนฺตฺเยว มคฺคํ ลุคฺคํ ปลุคฺคํ คุพฺหํ ปิหิตํ ปฏิจฺจนนํ อสญฺจณํ ปญฺญาय สมฺปสฺสमानो อุปฺปาเทสิ, สญฺจณํ อกาสิ, ตํการณา อาห ‘ตถาคโต ภิกฺขเว อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเตตา’ติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษถางป่า ชำระที่ดินให้สะอาด ผู้คนย่อมกล่าวว่า ‘นั่นเป็นที่ดินของบุรุษนั้น’ ดังนี้ ก็ที่ดินนี้หาใช่ที่ดินที่บุรุษผู้นั้นทำให้เป็นไป (ทำให้เกิดขึ้น) ไม่ เขาชื่อว่าเป็นเจ้าของที่ดิน เพราะทำที่ดินนั้นให้เป็นเหตุ ฉนใด ขอถวายพระพร มรรคที่มีอยู่นั้นแหละ ซึ่งขาดไป พังทลายไป ลีกลับ ถูกปิด ถูกบัง ใช้สัญจรไม่ได้ พระตถาคตทรงใช้ปัญญาจักษุคั่นพบ ทำให้เกิดขึ้น ทำให้ใช้สัญจรได้ ฉนนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น จึงตรัสไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำทางที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น’ ดังนี้

“สาธุ ภาณเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปปฏิจฺจามี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมาแล้วดังนี้”

มคฺคูปฺปาทนปญฺโท จตฺตโต ฯ

จมมคฺคูปฺปาทนปญฺหาชอฺธิ ๔

๕. พุทธอวิหะกปณฺห

๕. พุทธอวิหะกปณฺหา

ปัญหาว่าด้วยความที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงเป็นผู้เบียดเบียนสัตว์

[๕] “ภนฺเต นาคเสน ภาสิตมฺเปตํ ภควตา ‘ปฺพุเพวาทํ มนุสฺสญฺโต สฺมาโน สตุตฺตานํ อวิหะกชาติโก อโหสิหฺ’ติ ฯ ปฺน จ ภณฺติ ‘โลมสฺกสฺสโป นาม อสิ สฺมาโน อเนกสฺเต ปาณฺเ ฉาตยิตฺวา วาฆเปยฺยํ มหายนฺณํ ยชฺ’ติ ฯ ยถิ ภนฺเต นาคเสน ภควตา ภณฺติ ‘ปฺพุเพวาทํ มนุสฺสญฺโต สฺมาโน สตุตฺตานํ อวิหะกชาติโก อโหสิหฺ’ติ, เตนหิ ‘โลมสฺกสฺสเปเน อสิเนา อเนกสฺเต ปาณฺเ ฉาตยิตฺวา วาฆเปยฺยํ มหายนฺณํ ยชิตฺ’ติ ยํ วจฺนํ, ตํ มิจฺจนา ฯ ยถิ ‘โลมสฺกสฺสเปเน อสิเนา อเนกสฺเต ปาณฺเ ฉาตยิตฺวา วาฆเปยฺยํ มหายนฺณํ ยชิต’, เตนหิ ‘ปฺพุเพวาทํ มนุสฺสญฺโต สฺมาโน สตุตฺตานํ อวิหะกชาติโก อโหสิหฺ’ติ ตมฺปิ วจฺนํ มิจฺจนา ฯ อยมฺปิ อุกฺโต โภกฺกโก ปณฺโห ตวานุปฺปตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตฺพุ’ติ ฯ

[๕] พระเจ้ามีลีนที่ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า ‘ในชาติก่อน ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ เป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย’ และยังตรัสไว้อีกว่า ‘เราเป็นฤๅษี ชื่อว่าโลมสกัสสปะ ได้ฆ่าสัตว์หลายร้อย บุษาวาฆเปยยมหายัญญ (ยัญญคือเครื่องดื่มที่ประกอบด้วยเนยใสและน้ำผึ้งที่เสกด้วยมนต์)’ ดังนี้ พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ในชาติก่อน ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ เป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย’ ดังนี้ จริงไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า ‘เราเป็นฤๅษี ชื่อว่าโลมสกัสสปะ ได้ฆ่าสัตว์หลายร้อย บุษาวาฆเปยยมหายัญญ’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากว่า พระองค์เป็นโลมสกัสสปะฤๅษี ได้ฆ่าสัตว์หลายร้อยบุษาวาฆเปยยมหายัญญ จริงไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า ‘ในชาติปางก่อนนั้นแหละ เราเกิดเป็นมนุษย์ เป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย’ ดังนี้ ย่อมไม่ถูกต้อง ปัญหาแม้ข้อนี้ ก็มี ๒ เจื่อน ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านฟังคลี่คลายปัญหานั้นเถิด”

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา ‘ปฺพุเพวาทํ มนุสฺสญฺโต สฺมาโน สตุตฺตานํ อวิหะกชาติโก อโหสิหฺ’ติ, ‘โลมสฺกสฺสเปเน อสิเนา อเนกสฺเต ปาณฺเ ฉาตยิตฺวา วาฆเปยฺยํ มหายนฺณํ ยชิต’, ตณฺจ ปน ราชวเสน วิสณฺณินา, โน สเจตเนนา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า ‘ในชาติปางก่อนนั้นแหละ เราเกิดเป็นมนุษย์ เป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย’ ดังนี้ จริง และทรงเป็นโลมสกัสสปะฤๅษี ฆ่าสัตว์หลายร้อยบุษาวาฆเปยยมหายัญญ จริง

ข้อที่ฆ่าสัตว์หลายร้อยนั้น เป็นวิสัยญี (คนเลอะเลือน คนพินเพื่อน) กระทำไปด้วยอำนาจระคะหาได้มีเจตนากระทำไปไม่”

“อภูจิเม ภนฺเต นาคเสน ปุคฺคลา ปาณํ หนฺนติ ฯ กตฺเม อภูจ ? รตฺโต รากฺวเสน ปาณํ หนฺนติ, ทุฏฺฐโจ โทสฺวเสน ปาณํ หนฺนติ, มุพฺโพ โมหฺวเสน ปาณํ หนฺนติ, มานี มานวเสน ปาณํ หนฺนติ, ลุทฺโธ โลภวเสน ปาณํ หนฺนติ, อภิญฺจโน ชีวิกตฺถาย ปาณํ หนฺนติ, พาโล หสฺสวเสน ปาณํ หนฺนติ, ราชา วินยฺนวเสน ปาณํ หนฺนติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน บุคคล ๘ จำพวกเหล่านี้ ย่อมฆ่าสัตว์ บุคคล ๘ จำพวก เป็นไฉน ? บุคคล ๘ จำพวก ได้แก่

๑. คนกำหนัด ย่อมฆ่าสัตว์ด้วยอำนาจแห่งระคะ
๒. คนโกรธเคือง ย่อมฆ่าสัตว์ด้วยอำนาจแห่งโทสะ
๓. คนหลง ย่อมฆ่าสัตว์ด้วยอำนาจแห่งโมหะ
๔. คนถือตัว ย่อมฆ่าสัตว์ด้วยอำนาจแห่งมานะ
๕. คนโลภ ย่อมฆ่าสัตว์ด้วยอำนาจแห่งโลภะ
๖. คนขาดแคลน ย่อมฆ่าสัตว์เพื่อเลี้ยงชีพ
๗. คนพาล ย่อมฆ่าสัตว์ด้วยอำนาจความสนุกสนาน (ด้วยอำนาจความไม่รู้)
๘. พระราชา ย่อมฆ่าสัตว์โดยเกี่ยวกับเป็นกฏวินัย

อิเม โข ภนฺเต นาคเสน อภูจ ปุคฺคลา ปาณํ หนฺนติ ฯ ปากติกัเยว ภนฺเต นาคเสน โพรฺชิสฺตฺเตน กตฺนฺ”ติ ฯ

พระคุณเจ้านาคเสน คน ๘ จำพวกเหล่านี้แล ย่อมฆ่าสัตว์, พระคุณเจ้านาคเสน ก็เป็นอันว่า พระโพธิสัตว์ทำการฆ่าสัตว์เป็นปกติ”

“น มหาราช ปากติกั โพรฺชิสฺตฺเตน กตฺ, ยถิ มหาราช โพรฺชิสฺตฺโต ปกฺติภาเวน โอนเมยฺย มหฺยญฺญิ ยชิตฺุ, นยิมิ คาทิ ภณฺเยย –

“สสมฺพุทฺทปริยาโย มหิ สาคฺรกฺุณฺทลํ

น อิจฺเจ สห นินฺหฺยาย เหวํ เสยฺห วิชานหิ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระโพธิสัตว์หาได้ทำการฆ่าสัตว์เป็นปกติไม่ ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า พระโพธิสัตว์พึงน้อมใจทำการบูชาญใหญ่ โดยเป็นปกติ ก็จะไม่ตรัสคาถานี้ว่า

“อาตมาไม่ปรารถนาแผ่นดินอันมีสมุทรเป็นขอบเขต มีสาคร
ล้อมรอบประดุจต่างหู พร้อมกับคำนิทาน ท่านจงทราบอย่างนี้
เถิด เสยหอำมาตย์”

“เออว่าที่ มหาราช โพธิสตุโต สห ทสฺสเนน จนฺทวติยา ราชกณฺณาย วิสณฺณิ อโหสิ
ชิตฺตจิตฺโต รตฺโต วิสณฺณิภูโต อากุลาคุโล ตฺริตตฺริโต เตน วิกุชิตฺตภนฺตลฺลพิตฺตจิตฺเตน
มหติมหาปสุฆาตคฺลรฺหิรสมฺจยํ วาฆเปยฺยํ มหายนฺณํ ยชิ ๕

ขอถวายพระพร พระโพธิสัตว์ผู้มีปกติกเล่าอย่างนี้ ทันทที่ที่ได้เห็นนางจันทวดีราช
กัญญา ก็มีจิตฟุ้งซ่าน กำหนด ถูกความเลอะเลือนครอบงำ วุ่นวาย สับสนไป ได้บูชาวาฆเปยย
มหาัยญ อันเป็นกองโลหิตจากคอของสัตว์มากมายหมู่มหาใหญ่ที่ถูกฆ่า ด้วยจิตที่ฟุ้งซ่าน พลุ่ง
พล่าน วุ่นวายนั้น

“ยถา มหาราช อุมฺมตฺตโก ชิตฺตจิตฺโต ชลิตมฺปิ ชาตเวทํ อุกมฺติ, กุปิตมฺปิ
อาสีวีสํ คณฺหาติ, มตฺตมฺปิ หตฺถิ อุเปติ, สมฺทุกมฺปิ อติรทสฺสี ปกฺขนฺทติ, จนฺทนิกมฺปิ
โอพิคฺลลมฺปิ โอมทฺทติ, กณฺณกาธานมฺปิ อภิรฺหติ, ปปาเตปิ ปตติ, อสุจิมฺปิ ภกฺเขติ,
นคฺโคปิ รติยา จรติ, อณฺณมฺปิ พหุวิธํ อภิริยํ กโรติ ๕ เอวเมว โข มหาราช โพธิสตุโต
สห ทสฺสเนน จนฺทวติยา ราชกณฺณาย วิสณฺณิ อโหสิ ชิตฺตจิตฺโต รตฺโต วิสณฺณิภูโต
อากุลาคุโล ตฺริตตฺริโต, เตน วิกุชิตฺตภนฺตลฺลพิตฺตจิตฺเตน มหติมหาปสุฆาตคฺลรฺหิรสมฺจยํ
วาฆเปยฺยํ มหายนฺณํ ยชิ ๕

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า คนบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน ย่อมเหยียบกองไฟที่ลุกโพลง
ร้อนแรงบ้าง ย่อมจับอสรพิษที่กำลังโกรธบ้าง ย่อมเข้าไปหาช้างตกมันบ้าง ย่อมแค้นลงไปสู่
มหาสมุทรกว้างใหญ่มองไม่เห็นฝั่งบ้าง ย่ำบ่อน้ำคร่ำบ้าง อย่างเหยียบแท่นหนามบ้าง พลาดตก
ไปในเหวบ้าง กินของสกปรกบ้าง เปลือยกายเที่ยวไปตามถนนบ้าง ย่อมทำกิริยาที่ไม่สมควร
อย่างอื่น ๆ หลายอย่างบ้าง ฉันท ขอถวายพระพร พระโพธิสัตว์ทันทที่ที่ได้เห็นนางจันทวดีราช
กัญญา มีจิตฟุ้งซ่าน กำหนด ถูกความเลอะเลือนครอบงำ วุ่นวาย สับสนไป ได้บูชาวาฆเปยย-
มหาัยญ อันเป็นกองโลหิตจากคอของสัตว์มากมายหมู่มหาใหญ่ที่ถูกฆ่าด้วยจิตที่ฟุ้งซ่าน พลุ่ง
พล่าน วุ่นวายนั้นฉันนั้นเหมือนกัน

“ชิตฺตจิตฺเตน มหาราช กตํ ปาปํ ทิฏฺฐจฺมเมปิ น มหาสาวชฺชํ โหติ, สมฺปฺราเย
วิปาเคนปิ โน ตถา ๕ อิธ มหาราช โกจิ อุมฺมตฺตโก วชฺฌมาปชฺเชยฺย, ตสฺส ตุมฺहे กิ

ทณฺห์ ธาเรธา”ติ ?

ขอถวายพระพร บาบที่ผู้มีจิตฟุ้งซ่านทำ ไม่เป็นบาปมีโทษมาก แม้อัตภาพนี้ เช่น เดียวกัน ไม่เป็นบาปที่มีโทษมาก แม้โดยการให้วิบากในกายภาคหน้า ขอถวายพระพร อาตมภาพขอถามว่า คนบ้างบางคนในพระนครนี้ทำผิด พระองค์จะรับสั่งให้ลงโทษเขาหรือไร”

“โก ภนฺเต อุมฺมตฺตกสฺส ทณฺโฑ ภาวิสฺสตี, ตํ มยฺ โปถาเปตฺวา นีหฺราเปม, เอโสว ตสฺส ทณฺโฑ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้า จักมีการลงโทษคนบ้างได้กระไรเล่า โยมจะสั่งให้ตี แล้วไล่เขาไป นี่แหละเป็นการลงโทษเขาล่ะ”

“อิติ โข มหาราช อุมฺมตฺตกสฺส อปฺราเช ทณฺโฑปี น ภวตี, ตสฺมา อุมฺมตฺตกสฺส กเตปี น โทโส ภวตี สเตกิจฺโจ ฯ เอวเมว โข มหาราช โลมสฺกสฺสโป อีสึ สห ทสฺสเนน จนฺทวดียา ราชกณฺณาย วิสณฺณิ อโหสิ ชิตฺตจิตฺโต รตฺโต วิสณฺณิภูโต วิสณฺณปฺยาโต อากุลา- กุโล ตฺริตฺตฺริโต, เตน วิกฺขิตฺตภนฺตลฺลพิตฺตเจเตน มหติมหาปสฺสุมาตคฺลฺรุหิรสนฺจยฺ วาชเปยฺยํ มหายณฺณํ ยชฺ ฯ ยทา จ ปน ปกตฺติจิตฺโต อโหสิ ปฏฺวิลทฺทสฺสตี, ตทา ปฺนทเว ปพฺพชิตฺวา ปญฺจาภิญฺญาโย นิพฺพตฺเตตฺวา พุรหฺมโลกฺูปโค อโหสิ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร สำหรับคนบ้าง ย่อมไม่มีการลงโทษใน เพราะความผิดที่เขาทำ อย่างนี้ เพราะฉะนั้น โทษแม้ในกรรมที่คนบ้างทำ ย่อมไม่มี (หรือ) ย่อม เป็นโทษ ที่บ่าบัดได้ ฉันใด ขอถวายพระพร โลมสกัสสปฤๅษีท่านที่ได้เห็นนางจันทวดีราช กัญญา ก็มีจิตฟุ้งซ่าน กำหนด ถูกความเลอะเลือนครอบงำ วุ่นวาย สับสนไป ได้บูชาชาวาชเปยย มหัยญ อันเป็นกองโลहितจากคอของสัตว์มากมายหมู่ใหญ่ที่ถูกฆ่าด้วยจิตที่ฟุ้งซ่าน พลุ่ง พล่าน วุ่นวายนั้น แต่ว่า ในคราวที่ท่านเป็นผู้มีจิตปกติกลับคืน ท่านก็บวชใหม่ ทำภิญญา ๕ ให้บังเกิดได้อีกครั้งหนึ่ง แล้วก็เป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก ฉะนั้นเหมือนกัน”

“สาธุ ภนฺเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺิจฺจามี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมา แล้วจะนี่”

พุทธวิเทจกปญฺโท ปญฺจโม ๑

จบพุทธวิเทจกปัญหาค้อที่ ๕

๖. จตุหนตฺโตชติपालารพฺภปญฺห

๖. ฉัททันตฺโตชติपालารพฺภปญฺหา

ปัญหาปรารภญาข้างฉัททันต์และชติपालมาณพ

[๖] “ภนฺเต นาคเสน ภาสิตมเปตํ ภควตา จตุหนฺโต นาคราชา –
“วชิสฺสเมตฺตุนฺติ ปรามสนฺโต
กาสาวมทฺทกฺขิ ฐชฺ อีสินํ
ทุกฺเขน มุฏฺฐสฺสุทฺปาที สณฺญา
อรหฺตฺตฺช โส พฺภิกิ อวชฺฌรฺูปํติ ฯ

[๖] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาสิตความ
ข้อนี้ไว้ เมื่อคราวเป็นพญาข้างฉัททันต์ว่า

“พญาข้างจับนายพรานนั้นด้วยหมายใจว่า ‘เราจักฆ่ามัน’ ได้
เห็นผ้ากาสาวพัสตร์อันเป็นธงชัยแห่งฤาษีทั้งหลาย ทั้ง ๆ ที่ได้
รับทุกขเวทนา ก็เกิดสัจญญาขึ้นว่า ‘บุคคลผู้ทรงธงชัยแห่งพระ
อรหันต์ สัตบุรุษไม่ควรฆ่า’ ดังนี้

“ปุณ จ ภณฺตี ‘ชติपालมาณโว สฺมาโน กสฺสปี ภควนฺตํ อรหฺนฺตํ สฺมมาสมฺพุทฺธํ
มฺฤตฺตฺกฺวาเทน สมนฺกฺวาเทน อสพฺภาที ผรุสฺสาที วาจาที อุกฺโกสิ ปรีภาสี’ติ ฯ ยที ภนฺเต
นาคเสน โปธิสฺตฺโต ตีรจฺฉานคฺโต สฺมาโน กาสาวํ อภิปฺปูชยิ, เตนฺหิ ‘ชติปาเลน มาณเวณ
กสฺสโป ภควา อรหํ สฺมมาสมฺพุทฺโธ มฺฤตฺตฺกฺวาเทน สมนฺกฺวาเทน อสพฺภาที ผรุสฺสาที
วาจาที อุกฺกุฏฺโจ ปรีภาสี’โตติ ยํ วจนํ, ตํ มิจฺฉา ฯ ยที ชติปาเลน มาณเวณ กสฺสโป
ภควา อรหํ สฺมมาสมฺพุทฺโธ มฺฤตฺตฺกฺวาเทน สมนฺกฺวาเทน อสพฺภาที ผรุสฺสาที วาจาที
อุกฺกุฏฺโจ ปรีภาสี’โต, เตนฺหิ ‘จตุหนฺเตน นาคฺราเชน กาสาวํ ปุชฺชิต’นฺติ ตมฺปิ วจนํ
มิจฺฉา ฯ ยที ตีรจฺฉานคฺเตน โปธิสฺตฺเตน กกฺขพฺพรกฺกุฏฺกเวทหนํ เวทยมาเนน ลุทฺทเกน
นิวตฺตํ กาสาวํ ปุชฺชิตํ, กิ มนุสฺสญฺโต สฺมาโน ปรีปกฺกณฺวาเณ ปรีปกฺกาย โปธียา กสฺสปี
ภควนฺตํ อรหฺนฺตํ สฺมมาสมฺพุทฺธํ ทสพฺลํ โลกนายนํ อุทิตฺทิตํ ชลิตฺตฺพฺยาโมภาสํ ปวฺรุตฺตมํ
ปวฺรจฺจิริกาสิกกาสาวมภิปารุตํ ทิสฺวา น ปุชฺชยิ ? อยมฺปิ อุกฺโธ โกฏฺโถ ปณฺโห ตวา-
นุปฺปตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตฺตฺโพติ ฯ

และตรัสไว้อีกว่า ‘เราเป็นชติपालมาณพ ได้ด่าว่าบริภาษพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสนป-

อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยคำว่า สมณะโปลัน ด้วยวาจาหยาบซ้ำทั้งหลาย ดังนี้ พระคุณเจ้า นาคเสน ถ้าหากพระโพธิสัตว์ผู้เป็นสัตว์เดรัจฉาน ได้บูชาซึ่งซึ่งผ้ากาสาฬพัศตร์ จริงไชร์ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า เราเป็นโชติपालมาณพ ได้ด่าว่าบริภาษพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสนสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยคำว่า สมณะโปลัน ด้วยวาจาหยาบซ้ำทั้งหลาย ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากว่า โชติपालมาณพด่าว่า บริภาษพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสนสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยคำว่า สมณะโปลัน ด้วยวาจาหยาบซ้ำทั้งหลาย จริงไชร์ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า พญาช้างฉันทันต์บูชาผ้ากาสาฬพัศตร์ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากพระโพธิสัตว์ผู้เป็นสัตว์เดรัจฉาน กำลังเสวยเวหนารุนแรง เผ็ดร้อนทารุณ ก็ยังบูชาผ้ากาสาฬพัศตร์ที่นายพรานนุ่งห่มอยู่ได้ไชร์ เพราะเหตุไร พระโพธิสัตว์ผู้เป็นมนุษย์มีญาณแก่กล้า เพื่อการตรัสรู้ที่แก่กล้า เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสนสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงมีพระทศพลญาณ ผู้ทรงเป็นผู้นำสัตว์โลก ผู้สูงส่ง มีพระรัศมีรุ่งเรือง แผ่ไปประมาณ ๑ วา ผู้ยอดเยี่ยมสูงสุด นุ่งห่มผ้ากาสาฬพัศตร์ที่ทอจากแคว้นกาสิงดงามยอดเยี่ยมแล้ว ก็ไม่บูชาเล่า ปัญหาแม้ข้อนี้ก็มี ๒ เงื่อน ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานั้นเถิด”

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา จตุทนต์ นาคราชา ‘วชิรสเมตนฺติ...เป.... อวชฺฌ-
 ฐโป’ติ ฯ โชติปาเลน จ มาณเวน กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ มุณฺฑทกฺวาเทน
 สมณกฺวาเทน อสพฺภาหิ ผรุสฺสาหิ วาจาหิ อุกฺกุฏฺโจ ปริภาสิตโต, ตณฺจ ปน ชาติวเสน
 กุลวเสน ฯ โชติปาโล มหาราช มาณโว อสฺสทฺเช อปฺปสนฺเน กุเล ปจฺจาชาโต, ตสฺส
 มาตาปิตโร ภคินีภาตโร ทาสีทาสเจฏฺฐกปริวารกมนุสฺสา พุรฺหมเทวตา พุรฺหมครุกา, เต
 ‘พุรฺหมณฺณา เอว อุตฺตมา ปวรา’ติ อวเสเส ปพฺพชิตฺเต ครหนฺติ ชิกฺขุจฺจนฺติ, เตสํ ตํ วจฺนํ
 สุตฺวา โชติปาโล มาณโว จมฺภิกาเรน กุมฺภกาเรน สตฺถารํ ทสฺสนาย ปกุโกสิโต เอวมาน
 ‘เกี ปน เตน มุณฺฑทเกน สมณเกน ทิฏฺฐเจนา’ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
 ภาสิตความข้อนี้ไว้ เมื่อคราวที่ทรงเป็นพญาช้างฉันทันต์ว่า เราพอจับตัวนายพรานได้ ก็คิดว่า
 จักฆ่ามันเสีย ฯลฯ เป็นผู้ที่ไม่ควรฆ่า ดังนี้ จริง และโชติपालมาณพก็ได้ด่าว่า บริภาษพระผู้
 มีพระภาคเจ้ากัสนสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยคำว่า สมณะโปลัน ด้วยวาจาหยาบซ้ำทั้ง
 หลาย จริง ก็แต่ว่า ข้อที่โชติपालมาณพด่าว่า บริภาษ พระผู้มีพระภาคเจ้ากัสนสปนั้น เป็นด้วย
 อำนาจแห่งชาติสกุล ขอถวายพระพรโชติपालมาณพ กลับมาเกิดในสกุลที่ไม่มีศรัทธา ไม่
 เลื่อมใส มารดาบิดา พี่น้องหญิง พี่น้องชาย พวกทาสหญิงทาสชาย คนรับใช้ คนที่เป็นบริวาร

ของโชติपालมาณพนั้น ล้วนแต่เป็นผู้เกิดทุนพรหม ล้วนแต่เคารพรหม คนเหล่านั้น ล้วนสำคัญว่า พราหมณ์เหล่านั้น เป็นผู้สูงสุด เป็นผู้ยอดเยี่ยม ดังนี้ แล้วพากันตำหนิ รังเกียจพวกนักบวชที่เหลือ โชติपालมาณพ ก็ฟังแต่คำของคนพวกนั้น พอช่างปั้นหม้อชื่อขมฏิกการร้องเรียกชวนไปเฝ้าพระศาสดา จึงกล่าวอย่างนี้ว่า ประโยชน์อะไรด้วยการพบเห็นสมณะไลน์ผู้นั้นเล่า” ดังนี้

“ยถา มหาราช อมตํ วิสมาสซุช ติตตํโก โหติ, ยถา จ สีโตทกํ อคคิมาสซุช อุณ्हโหติ, เอเวเมว โข มหาราช โชติปาโล มาณโว อสสุทฺเท อปฺปสนฺเน กุเล ปจฺจาสาโต, โส กุลวเสน อนฺโธ หุตฺวา ตถาคตํ อุกโกสิ ปริภาสิ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ยาอมฤตไปแตะยาพิษเข้า ก็กลายเป็นยาขมไป ฉนฺได อหนึ่ง น้ำเย็น ฝนไฟเข้า ก็กลายเป็นน้ำร้อนไป ฉนฺได ขอถวายพระพร โชติपालมาณพ เป็นผู้กลับมากเกิดในสกุลที่ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส เขาเป็นคนมีตบอดไปด้วยอำนาจแห่งสกุล จึงได้ตำว่าบริภาษพระตถาคต ฉนฺนนั้นเหมือนกัน

“ยถา มหาราช ชลิตปฺชชลิโต มหาอคคิกฺขนฺโธ สปฺปภาโส อุทกมาสซุช อุปฺหตปฺปภาเตโช สีตโล กาทโก ภวติ ปรีปกุกนิกคฺคณฺทิลผลสทิสฺโส, เอเวเมว โข มหาราช โชติปาโล มาณโว ปุณฺณวา สทฺโธ ฌาณวิปุลสปฺปภาโส อสสุทฺเท อปฺปสนฺเน กุเล ปจฺจาสาโต, โส กุลวเสน อนฺโธ หุตฺวา ตถาคตํ อุกโกสิ ปริภาสิ, อุปคฺคตฺวา จ พุทฺทคฺคณฺมณฺณยา เจฏฺฐกฺกุโถ วิย อโหสิ, ชินสาสเน ปพฺพชิตฺวา อภิญญา จ สมာปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา พุทฺทมโลกุปโค อโหสิ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า กองไฟใหญ่ลุกโพลงก็มีแสงสว่างดี แต่พอโดนน้ำเข้า แสงสว่างรุ่งเรืองก็ถูกขจัดไป กลายเป็นไม้เย็นท่อนดำ ๆ ไป เหมือนผลไม้แก่หอม หลุดจากขั้ว เน่าไป ฉนฺได ขอถวายพระพร โชติपालมาณพ เป็นผู้มึนบุญ มีศรัทธา มีแสงสว่างอันไพบูรณ์คือญาณ แต่กลับมากเกิดในสกุลที่ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส เขาจึงเป็นเหมือนคนมีตบอดไปด้วยอำนาจแห่งสกุล ได้ตำว่า บริภาษพระตถาคต ฉนฺนนั้นเหมือนกัน แต่พอได้เข้าเฝ้า รู้จักพระพุทฺทคฺคณฺแล้ว ก็เหมือนจะกลายเป็นคนรับใช้ไป ได้บวชในพระศาสนาของพระชินวร ทำอภิญญาและสมาบัติทั้งหลายให้บังเกิดได้แล้ว ก็ได้เป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก”

“สาธฺฐ ภนฺเต นาคเสน เอเวเมตํ ตถา สมปฺปฏิจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมา

แล้วจะนี่”

ฉทุทนต์ชิตีปาลารพุกปญโท ฉฏโจ ๑
 จบฉัททนต์ชิตีปาลารพุกปญทาข้อที่ ๒

๗. ฆฎิการปลยห

๗. ฆฎิการปัญหา

ปัญหาว่าด้วยนายช่างหม้อชื่อว่าฆฎิการ

[๗] “ภนฺเต นาคเสน ภาสิตมเปตํ ภควตา ‘ฆฎิการสฺส กุมภการสฺส อาเวสนํ สพฺพํ เตมาสํ อากาสจฺจนํ อฏฺฐจาสิ, น เทโวติวสฺสี’ติ ๗ ปฺน จ ภณิตํ ‘กสฺสปสฺส ตถาคตสฺส กุฎิ โวสฺสตี’ติ ๗ กิสฺส ปน ภนฺเต นาคเสน ตถาคตสฺส เอวมุสฺสนฺนกุสลมฺมูลสฺส กุฎิ โวสฺสตี, ตถาคตสฺส นาม โส อานุภาโว อิจฺฉิตพฺโพ ? ยถิ ภนฺเต นาคเสน ฆฎิการสฺส กุมภการสฺส อาเวสนํ อโนวสฺสํ อากาสจฺจนํ อโหสิ, เตนหิ ‘ตถาคตสฺส กุฎิ โวสฺสตี’ติ ยํ วจนํ, ตํ มิจฺฉา ๗ ยถิ ตถาคตสฺส กุฎิ โวสฺสตี, เตนหิ ‘ฆฎิการสฺส กุมภการสฺส อาเวสนํ อโนวสฺสํ อโหสิ อากาสจฺจนนฺ’ติ ตมปิ วจนํ มิจฺฉา ๗ อยมปิ อุกฺโกโต โกฎิโก ปญฺโห ตวานุปรตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตพฺโพ’ติ ๗

[๗] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า ‘ที่อยู่ของช่างหม้อชื่อฆฎิการ มีอากาศเป็นหลังคาอยู่ตลอด ๓ เดือน ถึงฝนตกก็ไม่รั่ว’ และยังตรัสไว้อีกว่า ‘พระคันธกฺฎิของพระตถาคตกัสสปพุทธเจ้า ฝนรั่ว’ ดังนี้ พระคุณเจ้านาคเสน เพราะเหตุไร พระคันธกฺฎิของพระตถาคต ผู้ทรงมีกุศลมูลหนาแน่นอย่างนี้ ฝนยังรั่วรดได้แล้ว ขึ้นชื่อว่า พระอนุภาพของพระตถาคตนั้น ใคร ๆ ก็ปรารถนา พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า ที่อยู่ของช่างหม้อชื่อฆฎิการ มีอากาศเป็นหลังคา ฝนรั่วรดมิได้ จริงแล้วไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า ‘พระคันธกฺฎิของพระตถาคต ฝนรั่ว’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากว่า พระคันธกฺฎิของพระตถาคตฝนรั่ว จริงแล้วไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า ‘ที่อยู่ของช่างหม้อชื่อฆฎิการมีอากาศเป็นหลังคา ฝนรั่วรดมิได้’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ปัญหาแม้ข้อนี้ ก็มี ๒ เดือน ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานั้นเถิด”

“ภาสิตมเปตัง มหาราช ภควดา ‘ขมฏิกการุสส กุมภการุสส อาเวสนัง สพุพฺพ เตมาสํ อากาสจจนนํ อฏฺฐาสิ, น เทโวติวสุสํติ’ ๗ ภณิตตยจ ‘กสฺสปสฺส ตถาคตฺสฺส กุฏฺฐิ โววสุสตี’ติ ๗ ขมฏิการิ มหาราช กุมภการิ สีลวา กลฺยาณธมฺโม อุตฺตสนฺนกุสฺลมูลิ อนนฺเช ชินฺณเณ มาตาปิตโร โปเสติ, ตสฺส อสมมุขา อนาปุจฺจาเยวสฺส ขฺมเร ตินฺนํ หริตฺวา ภควโต กุฏฺฐิ จาเทสุํ, โส เตน ตินฺนหฺรเณน อกมฺปิตํ อสณฺจลิตํ สฺสณฺจจิตํ วิปุลมสฺมํ ปีตี ปฏฺฐิลภติ, ภิชฺโย โสมนสฺสณฺจ อตุลํ อปุปาเทสิ ‘อโห วต เม ภควา โลกุตฺตโม สุวิสุตฺตโถ’ติ, เตน ตสฺส ทิฏฺฐจรมฺมิโก วิปาโก นิพฺพุตฺโต ๗ น หิ มหาราช ตถาคโต ดาวตเกน วิกาเรน จลติ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง ภาษิตความข้อนีไฉนว่า ‘ที่อยู่ของช่างหม้อชื่อว่าขมฏิกการทั้งหมด มีอากาศเป็นหลังคาอยู่ตลอด ๓ เดือน ถึงฝนตกก็ไม่รั่ว’ และตรัสไว้ว่า ‘กุฏฐิของตถาคตกัสปพุทธเจ้า ฝนรั่ว’ ดังนี้ จจริง ขอ ถวายพระพร ช่างหม้อชื่อว่าขมฏิกการ เป็นผู้มั่งคั่ง มีกัลยาณธรรม มีกุศลมูลหนาแน่น เลี้ยงดู มารดาบิดาผู้แก่เฒ่าตาบอด ภิกษุทั้งหลายไม่ได้ขอเขาต่อหน้าเลย ก็รื้อเอาหม้อมุงเรือนของเขาไปมุงพระคันธกุฏฐิของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะการรื้อเอาหม้อไปนั้น ช่างหม้อก็ได้รับความปลาบปลื้มมากมาย หากที่เสมอเหมือนมิได้ อันเป็นความปลาบปลื้มใจที่ตั้งมั่นดี ไม่สิ้น ไม่หวั่นไหว ทั้งได้ทำโสมนัสสิไม่อาจจะวัดได้ ให้เกิดขึ้นยิ่ง ๆ ขึ้นว่า ‘โอหนอ พระผู้มีพระภาค เจ้าผู้สูงสุดในโลก ทรงเป็นผู้ที่แสนค้ำค้ำกับเรา’ ดังนี้ วิบากในอภัตภาพนี้ ได้บังเกิดแก่เขาแล้ว เพราะเหตุานั้น ขอถวายพระพร เป็นความจริง พระตถาคตมิได้ทรงหวั่นไหว เพราะอาการที่ผิด แปลกไปเพียงเท่านั้น

“ยถา มหาราช สิเนรุ คิริราชา อเนกสตสหฺสฺสวาทสมฺปหารณปิ น กมฺปติ น จลติ, มโหทธิ วรฺปฺปวรสาคโร อเนกสตนฺหุตฺตมาคฺงคาสตสหฺสฺสเสหิปี น ปฺรูติ น วิการ- มาปชฺชติ, เอเวเมว โข มหาราช ตถาคโต น ดาวตเกน วิกาเรน จลติ ๗

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า พญานาคเขาสิเนรุ ย่อมไม่สิ้น ไม่ไหว แม้เพราะถูกลม ตีตั้งหลายแสนครั้ง ฉนฺได มหาสมุทรซึ่งเป็นทะเลประเสริฐยอดเยี่ยม ก็ย่อมไม่เต็มเปี่ยม ไม่ถึงความเปลี่ยนแปลงไป แม้เพราะน้ำหลายหมื่นหลายแสนสายจากมหาคงคา ฉนฺได ขอถวาย พระพร พระตถาคต ก็ไม่ทรงหวั่นไหว เพราะอาการที่ผิดแปลกไปเพียงเท่านั้น ฉนฺไดนั้นเหมือนกันแล

“ยัม ปน มหาราช ตถาคตสฺส กุฎฺฐิ โววสฺสตี, ตัม มหโต ชนกายสฺส อณุกมฺปาย ฯ
 เทวเม มหาราช อตฺถวเส สมฺปสฺสมานา ตถาคตา สยัม นิมฺมิต्तํ ปจฺจยัม นปฺปฏิเสวนฺตฺติ,
 ‘อโย อคฺคทกฺขิณฺเณโย สตฺถา’ติ ภควโต ปจฺจยัม ทตฺวา เทวมนุสฺสา สพฺพทุคฺคิตโต
 ปริมุจฺจิสฺสนฺตฺติ, ปาฎฺฐิหิโร ทสฺเสตฺวา วุตฺตี ปริเยสนฺตฺติ ‘มา อญฺเณ อฺปวเทยฺยฺนฺตฺติ ฯ อิเม
 เทว อตฺถวเส สมฺปสฺสมานา ตถาคตา สยัม นิมฺมิต्तํ ปจฺจยัม นปฺปฏิเสวนฺตฺติ ฯ ยถิ มหาราช
 สกฺโก วา ตัม กุฎฺฐิ อโนวสฺสํ กเรยฺย พุรฺหฺมา วา สยัม วา, สาวชฺชํ ภเวยฺย ตํเยว กรณฺ
 สโทสํ สนิคฺคหํ, อิเม วิภูตํ กตฺวา โลกํ สมฺโมเหฺนตี อธิกตํ กโรนฺตฺติ, ตสฺมา ตัม กรณฺ
 วชฺชนฺตฺติ ฯ น มหาราช ตถาคตา วตฺถุํ ยาจนฺตี, ตาย อวตฺถุยาจนาย อปฺริภาสิยา
 ภวานฺตฺติ’ติ ฯ

ขอถวายพระพร ก็ข้อที่พระคัมภีร์ของพระตถาคต ฝนร่ำได้ ไต ข้อนั้น ทรงยอมให้
 เป็นไป เพื่อจะทรงอนุเคราะห์ชนหมู่ใหญ่ ขอถวายพระพร พระตถาคตทั้งหลาย เมื่อทรงเล็ง
 เห็นอำนาจประโยชน์ ๒ อย่างเหล่านี้อยู่ ก็ไม่ทรงเสพปัจจัยที่ทรงเนรมิตขึ้นเอง คือ พระ
 ตถาคตทั้งหลาย ทรงเล็งเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ นี้ คือ

๑. พวกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คิดว่า ‘พระศาสดานี้ เป็นอัครทักษิณียบุคคล’
 ดังนี้ จึงถวายปัจจัยแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วก็จักหลุดพ้น จากทุกคติทั้งปวง

๒. คนอื่น อย่างติเตียนได้ว่า ‘ผู้นี้เอาแต่แสดงปาฏิหาริย์ แสวงหาเครื่องยังชีพ’
 จึงไม่ทรงเสพปัจจัยที่ทรงเนรมิตขึ้นเอง ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง ถ้าหากว่า ท่านทำ
 ลักกะ หรือท่านทำมหาพรหม หรือพระองค์เองพึงกระทำพระคัมภีร์นั้น ไม่ให้ฝนร่ำไชร
 การกระทำนั้น ก็พึงน่าติเตียน มีโทษ มีข้อที่นักปราชญ์อื่นจะข่มขีเอาได้ว่า ‘ท่านเหล่านี้ ทำแต่
 สิ่งแปลก ๆ ให้ชาวโลกงมงาย สร้างแต่สิ่งน่าพิศวง’ ดังนี้ เพราะฉะนั้น การกระทำนั้น จึงจัดว่า
 น่าตำหนิ ขอถวายพระพร พระตถาคตทั้งหลาย จะไม่ตรัสขอสิ่งของ เพราะการที่ไม่ตรัสขอ
 สิ่งของนั้น จึงเป็นผู้ที่ใคร ๆ ไม่อาจกล่าวติเตียนได้”

“สาธุ ภนฺเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺฐิจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมา
 แล้วจะนี่”

สมุฏฺฐการปญฺโท สตฺตโม ๖

จบสมุฏฺฐการปญฺหาข้อที่ ๗

๘. พราหมณราชวาทปัญหา

๘. พราหมณราชวาทปัญหา

ปัญหาว่าด้วยพระพุทธเจ้าโดยพระนามว่าพราหมณ์และว่าพระราชา

[๘] “ภนฺเต นาคเสน ภาสิตมฺเปตํ ตถาคตฺน ‘อหฺมสฺมิ ภิกฺขเว พฺราหฺมโณ ยาจโยโค’ติ ฯ ปุณฺ จ ภณฺติ ‘ราชาหฺมสฺมิ เสลา’ติ ฯ ยถิ ภนฺเต นาคเสน ภควตา ภณฺติ ‘อหฺมสฺมิ ภิกฺขเว พฺราหฺมโณ ยาจโยโค’ติ, เตนฺหิ ‘ราชาหฺมสฺมิ เสลา’ติ ยํ วจนฺ, ตํ มิจฺฉา ฯ ยถิ ตถาคตฺน ภณฺติ ‘ราชาหฺมสฺมิ เสลา’ติ, เตนฺหิ ‘อหฺมสฺมิ ภิกฺขเว พฺราหฺมโณ ยาจโยโค’ติ ตมฺปิ วจนฺ มิจฺฉา ฯ ขตฺติโย วา หิ ภเวยฺย พฺราหฺมโณ วา, นตฺถิ เอกาย ชาตียา เทว วณฺณา นาม, อยมฺปิ อุกฺโถ โกฏฺโถ ปญฺโห ตวานุปฺปตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตฺพุโป’ติ ฯ

[๘] พระเจ้ามีลทินที่ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระตถาคตทรงภาษิตความข้อนีไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เรานี้แล เป็นพราหมณ์ผู้ควรแก่การขอ’ ดังนี้ และยังตรัสไว้อีกว่า ‘เสลพราหมณ์ เราเป็นพระราชาอยู่แล้ว’ ดังนี้ พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นพราหมณ์ผู้ควรแก่การขอ’ ดังนี้ จจริงไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ตรัสไว้ว่า ‘ท่านเสลพราหมณ์ เราเป็นพระราชาอยู่แล้ว’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากพระตถาคต ตรัสไว้ว่า ‘เสลพราหมณ์ เราเป็นพระราชาอยู่แล้ว’ ดังนี้ จจริงไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ตรัสไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นพราหมณ์ผู้ควรแก่การขอ’ ดังนี้ ก็ย่อมไม่ถูกต้อง ทรงเป็นกษัตริย์บ้าง เป็นพราหมณ์บ้าง ในชาติเดียวกัน ชื่อว่าจะมี ๒ วรรณะได้ก็หาไม่ ปัญหาแม้นี้ ก็มี ๒ เงื่อน ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานั้นเถิด”

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา ‘อหฺมสฺมิ ภิกฺขเว พฺราหฺมโณ ยาจโยโค’ติ, ปุณฺ จ ภณฺติ ‘ราชาหฺมสฺมิ เสลา’ติ, ตตฺถ การณํ อตฺถิ เยน การณฺน ตถาคตฺน พฺราหฺมโณ จ ราชชา จ โหตี’ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาษิตความข้อนีไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นพราหมณ์ผู้ควรแก่การขอ’ ดังนี้ จจริง และตรัสไว้ อีกว่า ‘ท่านเสลพราหมณ์ เราเป็นพระราชาอยู่แล้ว’ ดังนี้ จจริง ก็เหตุที่เป็นเหตุให้พระตถาคต ทรงได้ชื่อว่าเป็นทั้งพราหมณ์ เป็นทั้งพระราชา มีอยู่”

“ก็ ปน ตั ภาตเต นาคเสน การณั, เยน การณน ตถาคโต พุราหุมนเ จ ราชา จ โหติ”?

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “เหตุที่เป็นเหตุให้พระตถาคตทรงได้ชื่อว่าเป็นทั้งพราหมณ์ เป็นทั้งพระราชา มีอยู่ คืออะไรเล่า ? พระคุณเจ้านาคเสน”

“สพฺเพ มหาราช ปาปกกา อุกุสลา ฌมา ตถาคตสฺส พาหิตา ปหีนา อปกตา พุยปกตา อุจฺฉินฺหา ขีณา ขยั ปตฺตา นิพฺพุตา อุปฺสนฺตา, ตสฺมา ตถาคโต ‘พุราหุมนเ’ติ วุจฺจติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร อุกุศลธรรมอันชั่วช้าทั้งหลายทั้งปวง พระตถาคตทรงล่องไปเสียได้แล้ว คือ ทรงละได้แล้ว ไปปราศแล้ว ถึงความพินาศแล้ว ตัดขาดแล้ว ลีนแล้ว ถึงความสิ้นไปแล้ว ดับแล้ว สงบแล้ว เพราะเหตุนั้น บัณฑิตจึงเรียกขานพระตถาคตว่า เป็นพราหมณ์

“พุราหุมนเ นาม สัสมนเกกัสมั วิมติปถั วิตฺตวฺโต, ภควาปิ มหาราช สัสมนเกกัสมั วิมติปถั วิตฺตวฺโต, เตน การณน ตถาคโต ‘พุราหุมนเ’ติ วุจฺจติ ฯ

ธรรมดาว่าพราหมณ์ ย่อมเป็นผู้ล่วงพ้นความสงสัย ความคลางแคลงใจ ความลังเลใจ ขอถวายพระพร แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงเป็นผู้ล่วงพ้นความสงสัย ความคลางแคลงใจ ความลังเลใจ เพราะเหตุนั้น บัณฑิตจึงเรียกขานพระตถาคตว่าเป็นพราหมณ์

“พุราหุมนเ นาม สพฺพภวคฺติโยนินิสฺสโฏ มลฺลชคตฺวิปฺมุตฺโต อสหาโย, ภควาปิ มหาราช สพฺพภวคฺติโยนินิสฺสโฏ มลฺลชคตฺวิปฺมุตฺโต อสหาโย, เตน การณน ตถาคโต ‘พุราหุมนเ’ติ วุจฺจติ ฯ

ธรรมดาว่าพราหมณ์ ย่อมเป็นผู้สลัดออกไปจากภพ คติ กำเนิดทั้งปวง หลุดพ้นจากมลทิน ละออง หาผู้ทัดเทียมกันมิได้ ขอถวายพระพร แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงเป็นผู้สลัดออกไปจากภพ คติ กำเนิดทั้งปวง หลุดพ้นจากมลทิน ละออง หาผู้ทัดเทียมกันมิได้ เพราะเหตุนั้น บัณฑิตจึงเรียกขานพระตถาคตว่าเป็นพราหมณ์

“พุราหุมนเ นาม อคฺคเสฏฺฐจฺวรปวฺรทฺธิพฺพวิหารพฺหุโล, ภควาปิ มหาราช อคฺคเสฏฺฐจฺวรปวฺรทฺธิพฺพวิหารพฺหุโล, เตนปิ การณน ตถาคโต ‘พุราหุมนเ’ติ วุจฺจติ ฯ

ธรรมดาว่าพราหมณ์ ย่อมเป็นผู้มากด้วยทิพยวิหารอันยอดเยี่ยม ประเสริฐ เป็นเลิศ ขอถวายพระพร แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงเป็นผู้มากด้วยทิพยวิหารอันยอดเยี่ยม ประเสริฐ

เป็นเลิศ แม้เพราะเหตุนั้น บัณฑิตจึงเรียกขานพระตถาคตว่าเป็นพราหมณ์

“พราหมโณ นาม อชฺฌยนอชฺฌมาปนทานปฏิกุคฺคทณฺทมสัสมนียมปุพฺพมนุสฺสิจิ-
ปเวณิวัสฺสรโณ, ภควาปิ มหาราช อชฺฌยนอชฺฌมาปนทานปฏิกุคฺคทณฺทมสัสมนียมปุพฺพ-
ชิณาจินฺณนอชฺฌิจิปเวณิวัสฺสรโณ เตนาปิ การณฺณ ตถาคโต ‘พราหมโณ’ติ วุจฺจติ ฯ

ธรรมเนียมว่าพราหมณ์ ย่อมเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งการศึกษา (ท่องพระเวท) การสอน (พระเวท)
วิธีการรับทาน การทรมานตน ความสำรวมตน ขนบธรรมเนียม คำอนุศาสน์ก่อนเก่า และ
ประเพณีวงศ์ ขอถวายพระพร แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งการศึกษา การสอน วิธี
การรับทาน การทรมานตน ความสำรวมตน ขนบธรรมเนียม คำอนุศาสน์ก่อนเก่า และ
ประเพณีวงศ์ แม้เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกขานพระตถาคตว่าเป็นพราหมณ์

“พราหมโณ นาม พุรหาสฺสขุวิหารชฺฌมานณายี; ภควาปิ มหาราช พุรหาสฺสขุวิหารช-
ฌมานณายี, เตนาปิ การณฺณ ตถาคโต ‘พราหมโณ’ติ วุจฺจติ ฯ

ธรรมเนียมว่าพราหมณ์ ย่อมเป็นผู้มีปกติเข้ามาน ด้วยสุขวิหารธรรมที่ยิ่งใหญ่ ขอถวาย
พระพร แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงเป็นผู้มีปกติเข้ามาน ด้วยสุขวิหารธรรมที่ยิ่งใหญ่ แม้
เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกขานพระตถาคตว่าเป็นพราหมณ์

“พราหมโณ นาม สพฺพภาวภาวคตีสฺส อภิชชาติวตฺตติตมฺนุจฺริตํ ชานาติ, ภควาปิ
มหาราช สพฺพภาวภาวคตีสฺส อภิชชาติวตฺตติตมฺนุจฺริตํ ชานาติ, เตนาปิ การณฺณ ตถาคโต
‘พราหมโณ’ติ วุจฺจติ ฯ

ธรรมเนียมว่าพราหมณ์ ย่อมรู้จักอภิชาติ (ประเภทหรือพันธุ์ของสัตว์) ความเป็นไปและ
ความท่องเที่ยวไปในภพน้อยภพใหญ่และคติทั้งปวง ขอถวายพระพร แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า
ก็ทรงรู้จักอภิชาติ ความเป็นไปและความท่องเที่ยวไปในภพน้อยภพใหญ่และคติทั้งปวง แม้
เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกขานพระตถาคตว่าเป็นพราหมณ์

“พราหมโณติ มหาราช ภควโต เนตํ นามํ มาตรา กตํ, น ปิตรา กตํ, น ภาตฺรา
กตํ, น ภคินิยา กตํ, น มิตฺตามจฺเจहि กตํ, น ฌาติสาลโหิตฺเทहि กตํ, น สมณพฺราหมณฺเห
กตํ, น เทวตาहि กตํ, วิโมกฺขนฺตฺกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตฺนํ นามํ โพธิยาเยว มฺมุ
ลมารเสนํ วิชฺมิตฺวา อตีตํ นาคตปจฺจุปฺปนฺเน ปาปเก อกฺุสเล ฌมฺเม พาเหตุวา สห
สพฺพพณฺณตฺถาณสฺส ปฏฺฐิลภา ปฏฺฐิลทฺฐปาตฺถุสฺสุมฺปฺปนฺนตฺเต สจฺฉนิกา ปณฺณตฺติ ยทฺธิ
พฺราหมโณติ, เตน การณฺณ ตถาคโต วุจฺจติ ‘พฺราหมโณ’ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระนามว่าพราหมณ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ไม่ใช่พระนามที่มารดาตั้งให้ ไม่ใช่พระนามที่บิดาตั้งให้ ไม่ใช่พระนามที่พี่น้องชายตั้งให้ ไม่ใช่พระนามที่พี่น้องหญิงตั้งให้ ไม่ใช่พระนามที่มีมิตรและอำมาตย์ตั้งให้ ไม่ใช่พระนามที่พวกญาติสายโลหิตตั้งให้ ไม่ใช่พระนามที่พวกสมณะและพราหมณ์ตั้งให้ ไม่ใช่พระนามที่พวกเทวดาตั้งให้ พระนามว่า พราหมณ์ ของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้านี้ มีในที่สุดแห่งวิโมกข์ (วิโมกข์คือพระอรหัตตผล) คำว่า ‘พราหมณ์’ นี้ เป็นสัจฉิกาบัญญัติ ในเพราะเหตุสักว่าเป็นบัญญัติที่ปรากฏขึ้น โดยเป็นพระนามที่ทรงได้มาพร้อมกับการทรงย้ายกองทัพนาร กัจจอกุศลธรรมทั้งหลายอันชั่วช้าที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบัน ได้มาซึ่งพระสัมพันธัญญัตถญาณที่โคณโฑธิพุกษ เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกขานพระตถาคตว่าเป็นพราหมณ์

“เคน ปน ภนฺเต นาคเสน การณฺเนน ตถาคตโต วุจฺจติ ‘ราชา’ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน เพราะเหตุไร จึงเรียกขานพระตถาคตว่า พระราชาเล่า ?”

“ราชา นาม มหาราช โย โภจิ รชฺชํ การฺเตติ โลกมนุสฺสชาติ, ภควาปิ มหาราช ทสฺสทสฺสียา โลกธาดุยา ฌมฺเมเน รชฺชํ การฺเตติ, สทฺเวกํ โลกํ สมารํ สปุรหฺมกํ สสฺสมณปุรหฺมณฺณี ปชํ สทฺเวมนุสฺสํ อนุสฺสชาติ, เตนาปิ การณฺเนน ตถาคตโต วุจฺจติ ‘ราชา’ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ธรรมดาว่า พระราชาพระองค์ใดองค์หนึ่ง ย่อมครองราชสมบัติ ปกครองชาวโลก ขอถวายพระพร แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม ทรงปกครองชาวโลกพร้อมทั้งเทวดา พร้อมทั้งมาร พร้อมทั้งพรหม หมู่ประชาพร้อมทั้งสมณะและพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ในหมีนโลกธาตุ เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกขานพระตถาคตว่าพระราชา

“ราชา นาม มหาราช สพุพชนมนุสฺเส อภิภวิตฺวา นนฺทยนฺโต ฉาติสฺสํ, โสจยนฺโต อมิตฺตสฺสํ, มหติมหายสฺสิริหฺรํ ธิรฺสสารทณฺฑํ อนุสฺสตสฺสาลกฺกตํ อุสฺสาเปติ ปณฺฑุรวิมลเสตจฺจตฺตํ, ภควาปิ มหาราช โสจยนฺโต มารฺเสนํ มิจฺฉาปฏิปนฺนํ, นนฺทยนฺโต เทวมนุสฺเส สมฺมาปฏิปนฺเน ทสฺสทสฺสียา โลกธาดุยา มหติมหายสฺสิริหฺรํ ขนฺธุติรฺสสารทณฺฑํ ฉาณวรสฺตสฺสาลกฺกตํ อุสฺสาเปติ อคฺควรวิมฺุตติปณฺฑุรวิมลเสตจฺจตฺตํ, เตนาปิ การณฺเนน ตถาคตโต วุจฺจติ ‘ราชา’ติ ฯ

ขอถวายพระพร ธรรมดาว่าพระราชา ทรงครอบงำมนุษย์ทุกคน ทรงทำหมู่พระญาติให้บังเทิง ทำหมู่ศัตรูให้เศร้าโศก ทรงยกเศวตฉัตรอันขาวสะอาดปราศจากมลทิน ที่มีคันทือเป็นไม้แก่นมันคง ประดับด้วยซี่ไม้ต่ำกว่าร้อย นำมาซึ่งพระยศและพระสิริที่ยิ่งใหญ่ ขอถวายพระพร แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงทำทัฬหมาสผู้ปฏิบัติผิดให้เศร้าโศก ทรงทำเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้ปฏิบัติชอบให้บังเทิง ทรงยกเศวตฉัตรอันขาวสะอาดปราศจากมลทิน คือวิมุติอันประเสริฐยอดเยี่ยม มีคันทือเป็นไม้แก่นอันมันคงคือขันติ ประดับด้วยซี่ตั้งร้อย คือพระญาณอันประเสริฐ นำมาซึ่งพระยศและพระสิริที่ยิ่งใหญ่ในหมื่นโลกธาตุ แม้เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกขานพระตถาคตว่า ‘พระราชา’

“ราชา นาม อุปคตสมปตตชานัน พหุณมภิวนุทนีโย ภวติ, ภควาปี महाराज उपकतसम्पत्तत्त्वमनुससान् พหุณมภิวนุทนีโย, เตनाปี การณเณ ตถาคตโต วุจ्जติ ‘ราชา’ติ ฯ”

ธรรมดาว่าพระราชา ย่อมทรงเป็นผู้ที่ชนทั้งหลายมากมาย ผู้เข้าไปเฝ้าหรือผู้พบเห็น ควรถวายบังคม ขอถวายพระพร แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงเป็นผู้ที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายมากมาย ผู้เข้าไปเฝ้า หรือผู้พบเห็น ควรถวายบังคม แม้เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกขานพระตถาคตว่า ‘พระราชา’

“ราชา นาม ยสฺส กสฺสจि आराधकस्स पसीति วา วริत्तं वरि तद्वा गा मेन त्पप्यति, ภควापी महाराज यस्स कस्सजि गा येन वा जाय मनसा आराधकस्स पसीति วา वरित्तं वरमनुत्तरि सपुपทุกुขปริमुत्ति तद्वा ओ ससकामवरेण ज त्पप्यति, तेनापी การणเณ ตถาคตโต วุจ्जติ ‘ราชา’ติ ฯ”

ธรรมดาว่าพระราชา ทรงโปรดปรานบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งที่ทำถูกต้องแล้ว ก็ทรงพระราชทานพรอันประเสริฐ ทำให้เขาพอใจด้วยสิ่งที่ต้องการ ขอถวายพระพร แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงโปรดปรานบุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง ผู้ทำถูกต้องทางกายและทางวาจา ทางใจแล้ว ก็ทรงให้พรอันประเสริฐยอดเยี่ยม คือความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง และทรงทำให้พอใจ ด้วยพรที่ต้องการได้อย่างไม่มีเหลือ แม้เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกขานพระตถาคตว่า ‘พระราชา’

“ราชา นาม อาณิ วิติกกมฺนุตํ วิครหติ ฉาเปติ ชฺเสติ, ภควโตปี महाराज सासनवरे आणि ओतिकम्नोโต ओ लक्ष्मी मङ्गुगावेण ओ ण्णाโต ही पिโต करहिโต गविट्वा वच्छति चिनसासनवरमहा, तेनापी การणเณ ตถาคตโต วุจ्जติ ‘ราชา’ติ ฯ”

ธรรมดาว่าพระราชา ย่อมทรงติเตียน รับสั่งให้ฆ่า ให้กำจัดบุคคลผู้ละเมิดข้อบังคับ ขอถวายพระพร ภิกษุอลัชชี เมื่อละเมิดกฎข้อบังคับในพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ย่อมเป็นผู้ถูกดูหมิ่นให้เก้อเขิน ถูกตำหนิ ถูกติเตียน เคลื่อนไปจากพระศาสนาของพระชินวร แม้เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกขานพระตถาคตว่า ‘พระราชา’

“ราชา นาม ปุพฺพกาณํ ฐมมิกานํ ราชฺฐนํ ปเวณินนุสฺสิจฺฉิยา ฐมฺมาฐมฺมมฺนุที่ปยิตฺวา ฐมฺเมเน รชฺชํ การยมาโน ปิหฺยิตโต ปิโย ปตฺถิตโต ภวติ ชนมฺนุสฺसानํ, จิรํ ราชกฺกุลวํสํ จปยติ ฐมฺมคฺคุณพฺเลน, ภควาปิ มหาราช ปุพฺพกาณํ ฐมฺมกฺกุณํ ปเวณินนุสฺสิจฺฉิยา ฐมฺมาฐมฺมมฺนุที่ปยิตฺวา ฐมฺเมเน โลกมฺนุสฺสามาโน ปิหฺยิตโต ปิโย ปตฺถิตโต เทวมฺนุสฺसानํ จิรํ สาสนํ ปวตฺเตติ ฐมฺมคฺคุณพฺเลน, เตนาปิ การเณน ตถาคโต วุจฺจติ ‘ราชา’ติ ฯ เอวเมนกวิธํ มหาราช การณํ, เยน การเณน ตถาคโต พุราหฺมโณปิ ภเวยฺย ราชาปิ ภเวยฺย, สฺหิปุโณ ภิกฺขุ กปฺปมฺปิ โน นํ สมฺปาเทยฺย, ก็ อติพหุํ ภณิตฺเตน, สํชิตฺตํ สมฺปฏฺิจฺฉิตฺตพฺพน”ติ ฯ

ธรรมดาว่าพระราชา เมื่อทรงครองราชสมบัติโดยธรรม แสดงสิ่งที่เป็นธรรมและไม่ใช้ธรรม ด้วยคำอนุศาสน์ตามประเพณีแห่งพระราชาผู้ทรงธรรมองค์ก่อน ๆ ก็ย่อมเป็นที่น่าชื่นใจเป็นที่รัก เป็นที่น่าปรารถนาของผู้คนทั้งหลาย ดำรงราชกุลวงศ์ไว้ได้ตลอดกาลนาน ด้วยพลังคุณธรรม ขอถวายพระพร แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงแต่สิ่งที่เป็นธรรมและไม่ใช้ธรรม พรั่สอนชาวโลก โดยธรรม ด้วยคำอนุศาสน์ตามประเพณีแห่งพระสยัมภูพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ก็ทรงเป็นที่น่าชื่นใจ เป็นที่รัก เป็นที่ปรารถนาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทำพระศาสนาให้เป็นไปตลอดกาลนาน ด้วยกำลังแห่งคุณธรรม แม้เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกขานพระตถาคตว่า ‘พระราชา’ ขอถวายพระพรมหาบพิตร เหตุที่เป็นเหตุให้พระตถาคตทรงได้ชื่อว่า เป็นทั้งพราหมณ์ เป็นทั้งพระราชา มีหลายอย่างตามประการดังกล่าวมานี้ ภิกษุผู้มีวิหารธรรมอันละเอียดอ่อน พรรณนาเหตุนี้ไปแม้ตลอดกับ ก็ไม่อาจทำให้สิ้นสุดได้ (เพราะฉะนั้น) ประโยชน์อะไรด้วยการพรรณนาถึงเหตุให้มากเกินไปแล้ว ควรจะรับเอาเหตุที่พรรณนาอย่างสังเขปนี้เท่านั้นเถิด”

“สาธุ ภาณเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺิจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมานี้”

พุราหฺมณราชวาทปญฺโท อฏฺฐโม ฯ

จบพราหมณราชวาทปัญหาค์ที่ ๘

๙. คาถาภิกษิตโกชนกถาปณฺห

๙. คาถาภิกษิตโกชนกถาปณฺหา

ปัญหาว่าด้วยโกชนะที่ช้บกล่อมคาถาได้มา

[๙] “ภนฺเต นาคเสน ภาสิตมเปตํ ภควตา –

“คาถาภิกษิตํ เม อโกชนเณยฺยํ

สมฺปสฺสตํ พุราหฺมณฺ เนส ฌมฺมา

คาถาภิกษิตํ ปนฺทนฺติ พุทฺธา

ฌมฺเม สตี พุราหฺมณฺ วุตฺติเรสา’ติ ฯ

[๙] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาศิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า

“โกชนะที่เราช้บกล่อมคาถาได้มา เป็นของที่ไม่ควรบริโภค
พราหฺมณฺ นี้ไม่ใช่ธรรมเนียมปฏิบัติของผู้พบเห็น พระพุทธเจ้า
ทั้งหลายไม่รับอาหารที่ได้มาเพราะการกล่าวคาถา พราหฺมณฺ
เมื่อธรรมเนียมมีอยู่ จึงมีการประพฤติดังนี้”

“ปุน จ ภควา ปริสาย ฌมฺมํ เทเสนฺโต กเถนฺโต อนฺุพฺพุพิภฺถํ ปจฺมํ ตาว ทานกถํ
กเถติ, ปจฺฉา สีสกถํ ตสฺส ภควโต สพฺพลอกิสฺสรสฺส ภาสิตํ สุตฺวา เทวมนุสฺสา
อภิสงฺขริตฺวา ทานํ เทนฺติ, ตสฺส ตํ อญฺโฆชิตํ ทานํ สวากา ปริภุญฺชนฺติ ฯ ยถิ ภนฺเต
นาคเสน ภควตา ภณฺตี ‘คาถาภิกษิตํ เม อโกชนเณยฺยนฺ’ติ, เตนฺหิ ‘ภควา ทานกถํ ปจฺมํ
กเถตี’ติ ยํ วจฺนํ, ตํ มิจฺฉา ฯ ยถิ ทานกถํ ปจฺมํ กเถติ, เตนฺหิ ‘คาถาภิกษิตํ เม
อโกชนเณยฺยนฺ’ติ ตมฺปิ วจฺนํ มิจฺฉา ฯ ก็ การณฺ? โย โส, ภนฺเต ทกฺขิเณยฺโย คิหิณฺ
ปิณฑฺปาตทานสฺส วิปากํ กเถติ, ตสฺส เต ฌมฺมกถํ สุตฺวา ปสนฺนจิตฺตา อปรารฺปริ ทานํ
เทนฺติ, เย ตํ ทานํ ปริภุญฺชนฺติ, สพฺเพ เต คาถาภิกษิตํ ปริภุญฺชนฺติ ฯ อยมฺปิ อุกาโต
โกฏฺโถ ปณฺโห นิพฺุณฺ คมฺภีโร ตวานุปรฺปตฺโต, โส ตยา นิพฺุพาทิตฺพุ’ติ ฯ

แต่ว่าอีกครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงธรรม กล่าวธรรมแก่บริษัท ก็
ตรัสอนุพฺพุพิภฺถา คือ ทานกถาก่อน ตรัสสีสกถาทีหลัง เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้สดับคำ
ตรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นอิสระในโลกทั้งปวงพระองค์นั้น แล้วก็จัดแจงถวายทาน
สวาททั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ก็ทรงบริโภคใช้สอยทานที่เขาจัดถวายนั้น พระคุณ

เจ้านาคนั้น ถ้าหากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ‘การที่เรากล่าวคาถามิใช่เพื่ออาหาร’ ดังนี้ จริง ถ้าอย่างนั้น คำที่ตรัสไว้ว่า ‘พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสทานกถาก่อน’ ดังนี้เป็นต้น ก็ย่อมเป็น คำที่ผิด ถ้าหากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสทานกถาก่อน จริงไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า ‘การที่เรา กล่าวคาถามิใช่เพื่ออาหาร’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด เพราะเหตุไรหรือ พระคุณเจ้า ท่านผู้ เป็นทักขิไณยบุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง กล่าวถึงวิบากผลแห่งการถวายบิณฑบาตของพวกคฤหัสถ์ พวกคฤหัสถ์เหล่านั้น ฟังธรรมกถาของท่านผู้นั้นแล้ว เป็นผู้มึจิตเลื่อมใส ถวายทานอยู่เรื่อย ๆ ท่านเหล่าใด บริโภคใช้สอยทานที่เขาถวายนั้น ท่านเหล่านั้นทุกท่าน ล้วนชื่อว่า บริโภคใช้สอย โภชนะที่ขบกล่อมคาถาได้มา ปัญหาที่ละเอียดลึกซึ้งแม้ข้อนี้ ก็มี ๒ เงื่อน ตกถึงแก่ท่านแล้ว โดยลำดับ ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานี้เถิด”

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา ‘คาถาภิกิถํ เม อโฆชนเยยฺย, สมฺปสฺสตํ พฺราหฺมณ เนส ฐมฺโม ๗ คาถาภิกิถํ ปนฺุหนฺติ พุทฺธา, ฐมฺเม สตี พฺราหฺมณ วุตฺติเรสา’ติ, กเถติ จ ภควา ปจฺมํ ทานกถํ ตณฺจ ปน กิริยํ สพฺเพสํ ตถาคตานิ ปจฺมํ ทานกถาย, ตตฺถ จิตฺตํ อภิริมาเปตฺวา ปจฺจา สีเล นิโยเชนฺติ ๗ ยถา มหาราช มนุสฺสา ตรฺุณทารกานํ ปจฺมํ ตาว กิพาภณฺทกานิ เทนฺติ ๗ เสยฺยถิํ, วรฺกํ ฆฏฺิกํ จิงฺคฺลํ ปตฺตปาพฺหํ รถํ ฌนฺกํ, ปจฺจา เต สเก สเก กมฺเม นิโยเชนฺติ ๗ เอวเมว โข มหาราช ตถาคโต ปจฺมํ ทานกถาย จิตฺตํ อภิริมาเปตฺวา ปจฺจา สีเล นิโยเชนฺติ ๗

พระนาคนั้นถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า การที่เรากล่าวคาถามิใช่เพื่ออาหาร พราหมณ์ นี้ไม่ใช่ธรรมเนียมของผู้ เห็นธรรม พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่รับอาหารที่ได้มาเพราะการกล่าวคาถา พราหมณ์เมื่อ ธรรมเนียมมีอยู่ จึงมีการประพฤติดังนี้ ดังนี้ จริง และพระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมตรัสทานกถา ก่อนจริง ก็การตรัสทานกถาก่อนนั้น เป็นกิจที่พระตถาคตทั้งหลายทุกพระองค์ทรงกระทำ ทรง ทำจิตของสัตว์ทั้งหลายให้ยินดีในทานกถานั้นแล้ว ภายหลัง ทรงชักชวนให้ประกอบในศีล ขอ ถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า พวกคนทั้งหลาย ย่อมให้ของเล่น เช่นว่า คันไถน้อย ๆ ไม่หึ่ง กังหันน้อย ๆ เครื่องตวงน้อย ๆ รถน้อย ๆ ฌนุ่่น้อย ๆ แก่พวกเด็กน้อยทั้งหลาย ก่อนเที่ยว ภายหลัง จึงชักชวนเด็กเหล่านั้นให้ประกอบในการงานที่สมควรของตน ฉนัใด ขอถวาย พระพร พระตถาคตก็ทรงทำจิตของสัตว์ทั้งหลายให้ยินดีในทานกถาก่อน ภายหลังจึงทรง ชักชวนให้ประกอบในศีล ฉนันั้นเหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช ภิสกุโก นาม อาตุรานํ ปจมี ดาว จตุหปญจาหํ เตลล์ ปาเยติ พลกรณาย สิเนหนาย, ปจฉา วิเรเจติ ฯ เอวเมว โข มหาราช ตถาคโต ปจมี ดาว ทานกถาย จิตตํ อภิรมาเปตฺวา ปจฉา สีเล นิโยเชติ ฯ ทายกานํ มหาราช ทานปตีเน จิตตํ มุทุกํ โหติ มทุทวํ สินิทฺธํ, เตเน เต ทานเสตฺตฺสงฺกเมน ทานนาวาย สํสารสาครปาร- มนุคฺฉณฺติ, ตสฺมา เตสํ ปจมี กมฺมฏฺฐิมินุสาสติ, น จ เกนจิ วิญญตฺติมาปฺชชตี”ติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ธรรมดาว่าแพทย์ ตลอด ๔-๕ วันแรก ก็ให้ผู้เจ็บป่วยดื่มน้ำมาก่อน เพื่อเสริมสร้างกำลัง เพื่อให้ยีนดี ภายหลังจึงให้ขบถ่าย ฉันท ขอ ถวายพระพร พระตถาคตก็ทรงทำจิตของสัตว์ทั้งหลายให้ยีนดีในทานกถาก่อน ภายหลัง จึง ทรงชักชวนให้ประกอบในศีล ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร จิตของทายกผู้เป็นทานบดี ย่อมเป็นธรรมชาติที่อ่อนโยน มีความนุ่มนวล แจ่มใส พวกทายกเหล่านั้น ย่อมไปถึงฝั่งทะเล คือสังสารวัฏ ได้ด้วยสะพานคือทาน ด้วยเรือคือทานนั้น เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึง ทรงอนุศาสน์ทานกถา อันเป็นพื้นฐานแห่งการงาน ของคนเหล่านั้นก่อน แต่มิได้ทรงยอมให้ ภิกษุรูปไหน ๆ ใช้วิญญูติ”

“ภนฺเต นาคเสน ‘วิญญตฺตินฺ’ติ ยํ วเทสิ, กติ ปน ตา วิญญตฺติโย”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวถึงคำว่า วิญญูติ โยมขอถามว่า ชื่อว่าวิญญูตินั้น มีเท่าไร ?”

“เทวมา มหาราช วิญญตฺติโย กายวิญญตฺติ วจีวิญญตฺติ จาติ ฯ ตตฺถ อตฺถิ กายวิญญตฺติ สาวชฺชา, อตฺถิ อนวชฺชา ฯ อตฺถิ วจีวิญญตฺติ สาวชฺชา, อตฺถิ อนวชฺชา ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร วิญญูติมี ๒ อย่าง คือ กาย วิญญูติและวจีวิญญูติ ในวิญญูติทั้ง ๒ นั้น กายวิญญูติที่มีโทษก็มีอยู่ ที่ไม่มีโทษก็มีอยู่ วจ วิญญูติที่มีโทษก็มีอยู่ ที่ไม่มีโทษก็มีอยู่

“กตมา กายวิญญตฺติ สาวชฺชา? อิธกฺจฺโจ ภิกฺขุ กุลาณี อุปกนฺตฺวา อโนกาเส จิโต จานํ ภณฺชติ, อยํ กายวิญญตฺติ สาวชฺชา ฯ ตาย จ วิญญาปิตํ อริยา น ปริภุญฺชนฺติ, โส จ ปุคฺคโล อริยานํ สมเย โอบุณาโต โหติ หีพิโต ชีพิโต ครหิตโต ปริภูโต อจิตฺตีกโต, ภินฺนาชีโวเตวว สงฺขํ คจฺฉติ ฯ

กายวิญญูติที่มีโทษ เป็นไฉน ? ภิกษุบางรูปในพระศาสนานี้ เข้าไปสู่ตระกูลแล้ว ก็ยืน อยู่ในโอกาสที่ไม่สมควร ทำการยืนให้เสียหายไป นี้ ชื่อว่ากายวิญญูติที่มีโทษ พระอริยบุคคล

ทั้งหลายย่อมไม่บริโภคปัจจัยที่ใช้กายวิญญูติที่มีโทษนั้นบอกให้ทายกรู้ และบุคคลนั้น ก็ยอมเป็นผู้ที่น่าดูหมิ่น น่าตำหนิ น่ารังเกียจ น่าติเตียน น่าเหยียดหยาม ไม่น่าเคารพ ในความเห็นของพระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมถึงความนับว่าเป็นผู้มีอาชีวะแตกทำลาย

“ปุณ จปริ มหาราช อิธกัจจโ จ ภิกขุ กุลานิ อุปคณฺตฺวา อนิกาสเส จิตฺตํ คลฺมสํ ปณฺนามेतฺวา โมรเปกฺขิตํ เปกฺขติ ‘เอวํ อิมํ ปสฺสนฺตํ’ติ, เตน จ เต ปสฺสนฺติ ฯ อยมฺปิ กายวิญญตฺติ สวาทฺตฺวา ฯ ตาย จ วิญญาปิตํ อริยา น ปริภุญฺชนฺติ, โส จ ปุคฺคโล อริยานํ สมเย โอบุณฺนาโต โหติ หีพิโต ชีพิโต ครหิตो ปริภุโต อจิตฺตีกโต, ภินฺนาชีโวเตวเว สงฺขํ คจฺจติ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง ภิกษุบางรูปในพระศาสนานี้ เข้าไปสู่ตระกูลแล้ว ก็ยืนอยู่ในโอกาสที่ไม่สมควร โกงคอง เฟ่งมองไป เหมือนอย่างนกยูงเฟ่งมอง ด้วยคิดว่า ทายกเหล่านี้ จะมองเห็นเราได้ โดยวิธีการอย่างนี้ เพราะเหตุนั้น พวกทายกเหล่านั้น จึงมองเห็นเธอ แม้ก็เชื่อว่ากายวิญญูติที่มีโทษ พระอริยบุคคลทั้งหลาย ย่อมไม่บริโภคปัจจัยที่ใช้กายวิญญูติที่มีโทษนั้น บอกให้พวกทายกรู้ และบุคคลนั้น ก็ยอมเป็นผู้ที่น่าดูหมิ่น น่าตำหนิ น่ารังเกียจ น่าติเตียน น่าเหยียดหยาม ไม่น่าเคารพ ในความเห็นของพระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมถึงความนับว่าเป็นผู้มีอาชีวะแตกทำลาย

“ปุณ จปริ มหาราช อิธกัจจโ จ ภิกขุ หนุกาย วา ภมฺภุกาย วา อญฺญุเจเน วา วิญญาเปติ, อยมฺปิ กายวิญญตฺติ สวาทฺตฺวา, ตาย จ วิญญาปิตํ อริยา น ปริภุญฺชนฺติ, โส จ ปุคฺคโล อริยานํ สมเย โอบุณฺนาโต โหติ หีพิโต ชีพิโต ครหิตो ปริภุโต อจิตฺตีกโต, ภินฺนาชีโวเตวเว สงฺขํ คจฺจติ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกข้อหนึ่ง ภิกษุบางรูปในพระศาสนานี้ เข้าไปสู่ตระกูลแล้ว ใช้คางบ้าง ใช้คิ้วบ้าง ใช้หัวแม่มือบ้าง บอกให้ทายกรู้ แม้ก็จัดว่าเป็นกายวิญญูติที่มีโทษ พระอริยบุคคลทั้งหลาย ย่อมไม่บริโภคปัจจัยที่ใช้กายวิญญูติอย่างที่มีโทษนั้นบอกให้ทายกรู้ และบุคคลนั้น ก็ยอมเป็นผู้ที่น่าดูหมิ่น น่าตำหนิ น่ารังเกียจ น่าติเตียน น่าเหยียดหยาม ไม่น่าเคารพ ในความเห็นของพระอริยบุคคลทั้งหลาย ย่อมถึงความนับว่าเป็นผู้มีอาชีวะแตกทำลาย

“กตฺมา กายวิญญตฺติ อนวชฺชา ? อิธ ภิกขุ กุลานิ อุปคณฺตฺวา สโต สมหิโต สมฺปชาโน จาเนปิ อญฺญาเนปิ ยถานุสิญฺจํ คณฺตฺวา จาเน ติฏฺฐติ, ทาทุกาเมสุ ติฏฺฐติ, อทาทุกาเมสุ ปกุกมฺติ ฯ อยํ กายวิญญตฺติ อนวชฺชา, ตาย จ วิญญาปิตํ อริยา

ปริกฤษณหติ, โส จ ปุคฺคโล อริยานํ สมเย วณฺณโต โหติ ฤโต ปสตุโถ สลฺলেখิตาจาโร,
 ปริสฺสุธาชีโวเตวฺว สงฺขํ คจฺจติ ฯ ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิตฺเวเน –

‘น เว ยาจนฺติ สปรปญฺญา ธีโร จ เวทิตุมฺรหติ

อุทฺทิสฺส อริยา ติฏฺฐนฺติ เอสา อริยาน ยาจนา’ติ ฯ

กายวิญญูติที่ไม่มีโทษ เป็นไฉน ? ภิกษุในพระศาสนาไปสู่อะภังคิยทั้งหลายแล้ว เป็นผู้
 มีสติ มีจิตตั้งมั่น มีสัมปชัญญะ ไปในที่ที่สมควรบ้าง ในที่ที่ไม่สมควรบ้าง ตามที่ทรงอนุศาสน์
 ไว้ หยุดยีนในที่ที่สมควร เมื่อมีผู้ต้องการถวาย ก็หยุดยีน เมื่อไม่มีผู้ต้องการถวาย ก็หลีกไป นี้
 ชื่อว่ากายวิญญูติที่ไม่มีโทษ ก็พระอริยบุคคลทั้งหลาย ย่อมบริโภคปัจจัยที่ใช้กายวิญญูติที่ไม่มี
 โทษนั้น บอกให้หายกฐ์ และบุคคลนั้น ในความเห็นของพระอริยะทั้งหลาย ก็เป็นผู้ที่น่ายกย่อง
 น่าชมเชย น่าสรรเสริญ มีความประพฤติซุกซุกเกลือกเลส ถึงความนับว่าเป็นผู้มีอาชีพะบริสุทธิ์
 ที่เดียว ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเทพ ได้ทรงภาษิตความข้อ
 นี้ไว้ว่า

“ผู้มีปัญญาย่อมไม่ขอแล ชีรชนย่อมควรเพื่อจะรู้เอง พระอริยะ
 ทั้งหลาย ย่อมยินเจะจง นั้น เป็นการขอแบบพระอริยเจ้า
 ทั้งหลาย” ดังนี้

“กตมา วจฺจิณฺณตฺตติ สวาชฺชา ? อิท มหาราช ภิกฺขุ วาจา ย พหุริทํ วิณฺญาเปติ
 จีวรปิณฑปาตเสนาสนคิลานปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ, อโย วจฺจิณฺณตฺตติ สวาชฺชา, ตาย จ
 วิณฺญาปิตํ อริยา น ปริกฤษณหติ, โส จ ปุคฺคโล อริยานํ สมเย โอยฺญาโต โหติ ธีพิโต
 ชีพิโต ครหิตโต ปริกฺภูโต อจฺจิตฺตโกโต, ภัณฺนาชีโวเตวฺว สงฺขํ คจฺจติ ฯ

วจฺจิณฺณตฺตติที่มีโทษ เป็นไฉน ? ขอถวายพระพร ภิกษุบางรูปในพระศาสนา กล่าวขอ
 ของหลายอย่าง คือ จีวร ปิณฑปาต เสนาสนะ และเครื่องบริขารคือยาอันเป็นปัจจัยสำหรับคน
 ป่วยไข้ ด้วยวาจา นี้ชื่อว่าวจฺจิณฺณตฺตติที่มีโทษ ก็พระอริยบุคคลทั้งหลาย ย่อมไม่บริโภคปัจจัยที่
 ใ้ช้วจฺจิณฺณตฺตติที่มีโทษนั้น บอกให้หายกฐ์ และบุคคลผู้นั้น ก็ย่อมเป็นผู้ที่น่าดูหมิ่น น่าติเตียน น่า
 ตำหนิ น่ารังเกียจ น่าเหยียดหยาม ไม่น่าเคารพในความเห็นของพระอริยะทั้งหลาย ย่อมถึง
 ความนับว่าเป็นผู้มีอาชีพะแตกทำลาย

“ปุณ จปรํ มหาราช อิธกจฺโจ ภิกฺขุ ปเรสํ สวเวณฺโต เอวํ ภณฺติ ‘อิมินา เม
 อตุโถ’ติ, ตาย จ วาจา ย ปเรสํ สวิตาย ตสฺส ลาโภ อุปฺปชฺชติ, อยมฺปิ วจฺจิณฺณตฺตติ

สาวชชา, ตาย จ วิญญาปิต์ อริยา น ปริภุณฺชนฺติ, โส จ ปุคฺคโล อริยานํ สมเย
โธณฺณาโต โหติ หีพิโต ชีพิโต ครหิตโต ปริภฺโต อจิตฺตีกโต, ภินฺนาซีโวตฺเตว สงฺขํ
คจฺจติ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกข้อหนึ่ง ภิกษุบางรูปในพระศาสนา นี้ เมื่อจะกล่าวให้ผู้อื่น
ได้ยิน จึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘อาตมภาพมีความต้องการด้วยสิ่งนี้’ ดังนี้ และภิกษุรูปนั้น ก็มีความ
อยากเกิดขึ้นพร้อมกับวาจาที่กล่าวให้ผู้อื่นได้ยินนั้น แม่นี่ก็จัดว่าเป็นวจีวิญญูติที่มีโทษ ก็พระ
อริยบุคคลทั้งหลายย่อมไม่บริโภคนปัจจัยที่ชั่ววิญญูติที่มีโทษนั้น บอกให้ทายกู้ และบุคคล
ผู้นั้น ก็ย่อมเป็นผู้ที่น่าดูหมิ่น น่าตำหนิ น่ารังเกียจ น่าติเตียน น่าเหยียดหยาม ไม่น่าเคารพ
ในความเห็นของพระอริยะทั้งหลาย ย่อมถึงความนับว่าเป็นผู้มีอาชีวะแตกทำลาย

“ปุณ จปรํ มหาราช อิธกจฺโจ ภิกฺขุ วจฺวีปฺผาเรน ปริสาย สาเวติ ‘เอวญฺจ เอวญฺจ
ภิกฺขุณฺ ทาทพฺพนฺ’ติ, ตณฺจ เต วจฺนํ สุตฺวา ปริกิตฺติตํ อภิหรนฺติ, อยมฺปิ วจฺวีญฺญตฺติ
สาวชชชา, ตาย จ วิญญาปิต์ อริยา น ปริภุณฺชนฺติ, โส จ ปุคฺคโล อริยานํ สมเย
โธณฺณาโต โหติ หีพิโต ชีพิโต ครหิตโต ปริภฺโต อจิตฺตีกโต, ภินฺนาซีโวตฺเตว สงฺขํ
คจฺจติ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกข้อหนึ่ง ภิกษุบางรูปในพระศาสนา นี้ เปล่งวาจาให้บริษัท
ได้ยินว่า ควรถวายของแก่ภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้และอย่างนี้เถิด ดังนี้ คนเหล่านั้น พอได้สดับ
คำของภิกษุรูปนั้น ก็น้อมถวายปัจจัยที่ภิกษุรูปนั้นแนะนำ แม่นี่ ก็จัดว่าเป็นวจีวิญญูติที่มีโทษ
ก็พระอริยบุคคลทั้งหลาย ย่อมไม่บริโภคนปัจจัย ที่ชั่ววิญญูติที่มีโทษนั้น บอกให้ทายกู้ และ
บุคคลผู้นั้น ก็ย่อมเป็นที่น่าดูหมิ่น น่าตำหนิ น่ารังเกียจ น่าติเตียน น่าเหยียดหยาม ไม่น่า
เคารพในความเห็นของพระอริยะทั้งหลาย ย่อมถึงความนับว่าเป็นผู้มีอาชีวะแตกทำลาย

“นฺนุ มหาราช เถโรปิ สาริปฺตฺโต อตฺถงฺคเต สฺฐิเย รตฺติภาเค คิลานो สมานो เถเรน
มหาโมคคฺคฺลาเนน เกสชฺชํ ปุจฺฉิยมาโน วาจํ ภินฺทิกิ, ตสฺส เตน วจฺภิเกเทน เกสชฺชํ
อุปฺปชฺชติ ฯ อถ เถโร สาริปฺตฺโต ‘วจฺภิเกเทน เม อิมํ เกสชฺชํ อุปฺปนฺนํ, มา เม อาซีโว
ภิกฺขชีติ อาชีวะภทฺทภา ตํ เกสชฺชํ ปชฺหิ น อุปฺชีวิ ฯ เอวมฺปิ วจฺวีญฺญตฺติ สาวชชชา,
ตาย จ วิญญาปิต์ อริยา น ปริภุณฺชนฺติ ฯ โส จ ปุคฺคโล อริยานํ สมเย โธณฺณาโต
โหติ หีพิโต ชีพิโต ครหิตโต ปริภฺโต อจิตฺตีกโต, ภินฺนาซีโวตฺเตว สงฺขํ คจฺจติ ฯ

ขอถวายพระพร แม้พระสารีบุตรเถระ เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตคตินหนึ่ง เกิดป่วยไข้ขึ้น
พอพระมหาโมคคัลลานเถระถามถึงยา ก็เปล่งวาจาบอกไป ยาเกิดขึ้น (แสงหามาได้) เพราะ

การที่ท่านเปล่งวาจาฉันนั้น ครั้งนั้น พระสารีบุตรเถระ คิดว่า ยานี้ เกิดขึ้นเพราะการเปล่งวาจาของเรา อาชีวะของเราอย่าแตกทำลายเลย ดังนี้ เพราะกลัวการแตกทำลายแห่งอาชีวะ ท่านจึงสละทั้งยานั้นเสีย ไม่ใช่เลี้ยงชีพ วจีวิญญูติอย่างนี้ ก็จัดว่ามีโทษ พระอริยบุคคลทั้งหลาย ย่อมไม่บริโภคน้ำปัจจัยที่ใช่วจีวิญญูติที่มีโทษนั้น บอกให้ทายกรู้ และบุคคลผู้นั้น ก็ย่อมเป็นผู้ที่น่าดูหมิ่น น่าตำหนิ น่ารังเกียจ น่าติเตียน น่าเหยียดหยาม ไม่น่าเคารพ ในความเห็นของพระอริยะทั้งหลาย ย่อมถึงความนับว่าเป็นผู้มีอาชีวะแตกทำลาย

“กตมา วจีวิญญูติ อนวชชา ? อิท มหาราช ภิกขุ สติ ปัจเจเย เกสชชั วิญญาเปติ ฌาติปวาริตเสสุ กุเลสุ, อยั วจีวิญญูติ อนวชชา, ตาย จ วิญญาปิถั อริยา ปริภุชชุตติ, โส จ ปุคฺคโล อริยานั สมเย วณฺณโต โหติ โถมิโต ปสตุโถ, ปริสุทฺธาชีโว เตวว สงฺขั คจฺจติ, อนุมโต ตถาคเตหิ อรหฺนเตหิ สมฺมาสมฺพุทฺเธหิ ฯ”

วจีวิญญูติที่ไม่มีโทษ เป็นไหน ? ขอถวายพระพร ภิกษุบางรูปในพระศาสนา นี้ เมื่อปัจจัยมีอยู่ ก็กล่าวขอยาในตระกูลทั้งหลายที่พวกญาติได้ปวารณาไว้ นี้ ชื่อว่าวจีวิญญูติที่ไม่มีโทษ ก็พระอริยบุคคลทั้งหลาย ย่อมบริโภคน้ำปัจจัยที่ใช่วจีวิญญูติที่ไม่มีโทษนั้น บอกให้ทายกรู้ และบุคคลผู้นั้น ก็ย่อมเป็นผู้ที่น่ายกย่อง น่าชมเชย น่าสรรเสริญ ในความเห็นของพระอริยะทั้งหลาย ถึงความนับว่าเป็นผู้มีอาชีวะบริสุทธิ์ทีเดียว เธอเป็นผู้ที่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายทรงอนุโมทนา

“ยั ปน มหาราช ตถาคโต กสิการทฺวาชสฺส พฺราหฺมณสฺส โภชนั ปชฺหิ, ตั อเวจฺจนวินิเวจฺน กทฺถนนิคฺคหปฺปฏิกมฺเมน นิพฺพตฺติ, ตสฺมา ตถาคโต ตั ปิณฺหปาตํ ปฏิกฺขิพิน อฺปชีวี”ติ ฯ”

ขอถวายพระพร ส่วนข้อที่พระตถาคตทรงละเว้นโภชนะของกสิการทวาชพราหมณ์ บังเกิดเพราะการผูกปัญหา การแก้ปัญห การจุดคร่ำ การข่มขี้และการทำคั้น เพราะฉะนั้นพระตถาคตจึงทรงปฏิเสธบิณฑบาตนั้น ไม่ทรงใช้เลี้ยงชีพ

“สพฺพกาลั ฆนฺเต นาคเสน ตถาคเต ภูณฺชมาเน เทวตา ทิพฺพั โอชั ปตฺเต อากิรฺนฺติ, อุทฺทาหุ ‘สฺตรมทฺทเว จ มรฺุปายาเส จา’ติ ทฺวิสุเยว ปิณฺหปาเตสฺส อากิรฺสู”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน เมื่อพระตถาคตเสวยพระกระยาหาร เทวตาไปรยปรายทิพยโอชะลงในบาตร ทุกคราว หรือว่าไปรยปรายในบิณฑบาต ๒ คราว คือในสุกรมัททวะ และในข้าวมธุปายาสเท่านั้นเล่า ?”

“สพุกกาลั มหาราช ตถาคต ภูษมาเน เทวตา ทิพพั โອชะ คเหตุวา
อุปติฏฐิตวา อุกุฏฐิตวา อาโลเป อากิรณติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร เมื่อพระตถาคตเสวยพระ
กระยาหาร เทวดาย่อมถือเอาทิพยโอชะ ยืนอยู่ใกล้ ๆ แล้วไปรยปรายลงในคำข้าวแต่ละคำที่
ทรงตักขึ้นมาทุกคราวไป

“ยถา มหาราช รมโธ สุโท รมโธ ภูษนตสฺส สุปปี คเหตุวา อุปติฏฐิตวา กพเพ
กพเพ สุปปี อากิรติ, เอวเมว โข มหาราช สพุกกาลั ตถาคต ภูษมาเน เทวตา ทิพพั
โອชะ คเหตุวา อุปติฏฐิตวา อุกุฏฐิตวา อาโลเป ทิพพั โອชะ อากิรณติ ฯ เวรณชามปิ
มหาราช ตถาคตสฺส สุกุชวปุลเก ภูษมานสฺส เทวตา ทิพเพเน โອเชน เตมยิตวา
เตมยิตวา อุปสัหริสฺส, เตเน ตถาคตสฺส กาโย อุปจิตโต อโหสิ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า นายวิเสท (พ่อครัว) ของพระราชชา เมื่อพระราชชา
เสวยพระกระยาหาร ย่อมถือเอาแกงมายืนอยู่ใกล้ ๆ แล้วคอยเกลี่ยแกงลงในคำข้าวทุก ๆ คำ
ฉันใด ขอถวายพระพร เมื่อพระตถาคตเสวยพระกระยาหาร เทวดาย่อมถือเอาทิพยโอชะมา
ยืนอยู่ใกล้ ๆ คอยเกลี่ยทิพยโอชะลงในคำข้าวที่ทรงตักขึ้นมาทุกคราวไป ฉะนั้นเหมือนกัน ขอ
ถวายพระพร แม้ที่เมืองเวรัญชา เมื่อพระตถาคตจะเสวยพระกระยาหาร ที่สุกขวปุลกวิหาร
เทวดาก็ใช้ทิพยโอชะคอยน้อมเข้าไปทำแต่ละคำให้ชุ่ม เพราะเหตุนั้น พระวรกายของพระ
ตถาคตจึงได้กระปรี้กระเปร่า”

“ลาภา วต ฆนเต นาคเสน ตาสั เทวตานั, ยา ตถาคตสฺส สรีรปปฏิชคฺคเน สตตัง
สมิตัง อุตฺตูกุมาปนฺนา ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ข้อที่พวกเทวดาเป็นผู้ถึงความขวนขวาย
อยู่เป็นประจำสม่ำเสมอ ในการปรนนิบัติพระสรีระของพระตถาคต จัดว่าเป็นลาภของพวก
เทวดาเหล่านั้นหนอ

“สาธุ ฆนเต นาคเสน เอวเมตัง ตถา สมปฏิจฺฉามิ”ติ ฯ

ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมานี้”

คาถาภิกิตโกชนกถาปญโท นวโม ๑

จบคาถาภิกิตโกชนกถาปัญหาคอที่ ๔

๑๐. ธรรมเทศนายอโปสสุกทุกปณฺห

๑๐. ธรรมเทศนายอโปสสุกทุกปัญหา

ปัญหาว่าด้วยความที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้มีความชวนชวายน้อยในการแสดงธรรม

[๑๐] “ภนฺเต นาคเสน ตุมฺเห ภณฺถ ‘ตถาคเตน จตฺุหิ จ อสงฺขเยเยยฺหิ กปฺปานํ สตสฺหสฺเสน จ เอตฺถนฺตเร สพฺพณฺณุตตฺตมาณํ ปรีปฺปาจิตํ มหฺโต ชนกายสฺส สมฺมทฺตรณายา’ติ ฯ ปน จ ‘สพฺพณฺณุตฺตํ ปตฺตสฺส อโปสฺสุกฺกตฺตาย จิตฺตํ นมิ, โน ธรรมเทศนายา’ติ ฯ

[๑๐] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พวกท่านกล่าวกันว่า พระตถาคตทรงใช้เวลาในระหว่าง ๔ อสงไขยกับอีกแสนกัปนี้ บ่มพระสัพพัญญุตญาณ เพื่อโปรดชนหมู่ใหญ่ ดังนี้ และยังกล่าวอีกว่า เมื่อทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ก็ทรงน้อมพระทัยไปเพื่อความชวนชวายน้อย ไม่ใช่เพื่อแสดงธรรม” ดังนี้

“ยถา นาม ภนฺเต นาคเสน อีสฺสาโส วา อีสฺสาสนฺตฺวาสิ วา พฺุกเก ทิวเส สงฺคามตฺถาย อุปาสนํ ลิกฺขิตฺวา สมฺปตฺเต มหฺยทฺุเช โอสฺกเกยฺย, เอวเมว โข ภนฺเต นาคเสน ตถาคเตน จตฺุหิ จ อสงฺขเยเยยฺหิ กปฺปานํ สตสฺหสฺเสน จ เอตฺถนฺตเร สพฺพณฺณุตตฺตมาณํ ปรีปฺปาเจตฺวา มหฺโต ชนกายสฺส สมฺมทฺตรณาย สพฺพณฺณุตฺตํ ปตฺเตน ธรรมเทศนาย โอสฺกุกิตํ ฯ

พระคุณเจ้านาคเสน เปรียบเหมือนว่า นายขมังธนู หรือศิษย์ของนายขมังธนู ได้ซ้อมวิธีการยิงธนูไว้ เพื่อประโยชน์แก่การสงคราม มาตลอดหลายวันแล้ว แต่เมื่อการรบครั้งใหญ่มาถึง ก็กลับท้อแท้ใจไปเสีย ฉะนั้น พระคุณเจ้านาคเสน พระตถาคตใช้เวลาในระหว่าง ๔ อสงไขยกับอีกแสนกัปนี้ บ่มพระสัพพัญญุตญาณ เพื่อโปรดชนหมู่ใหญ่ แต่พอพระองค์ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ก็กลับทรงท้อแท้พระทัยในอันจะแสดงธรรมไปเสีย ฉะนั้น

“ยถา วา ปน ภนฺเต นาคเสน มลฺโล วา มลฺลนฺตฺวาสิ วา พฺุกเก ทิวเส นิพฺพุทฺธํ ลิกฺขิตฺวา สมฺปตฺเต มลฺลยฺทฺุเช โอสฺกเกยฺย, เอวเมว โข ภนฺเต นาคเสน ตถาคเตน จตฺุหิ จ อสงฺขเยเยยฺหิ กปฺปานํ สตสฺหสฺเสน จ เอตฺถนฺตเร สพฺพณฺณุตตฺตมาณํ ปรีปฺปาเจตฺวา มหฺโต ชนกายสฺส สมฺมทฺตรณาย สพฺพณฺณุตฺตํ ปตฺเตน ธรรมเทศนาย โอสฺกุกิตํ ฯ

พระคุณเจ้านาคเสน อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า นักมวย หรือลูกศิษย์ของนักมวย ซ้อมการชกต่อย ตลอดเวลาหลายวันแล้ว แต่เมื่อการชกมวยมาถึง ก็กลับท้อแท้ใจไปเสีย ฉะนั้น พระคุณเจ้านาคเสน พระตถาคตทรงใช้เวลาในระหว่าง ๔ อสงไขยกับอีกแสนกัป บ่ม

พระสัพพัญญุตญาณ เพื่อโปรดชนหมู่ใหญ่ แต่พอพระองค์ทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ก็กลับทรงท้อแท้พระทัยในอันจะแสดงธรรมไปเสีย ฉะนั้น

“กินุ โข ภาณเต นาคเสน ตถาคเตน ภายา โอสกุกิตฺ อุกาหุ อปากกุตตาย โอสกุกิตฺ อุกาหุ ทุพฺพลตาย โอสกุกิตฺ อุกาหุ อสพฺพณฺณุตตาย โอสกุกิตฺ, กิ ตตฺถ การณํ, อิงฺฆ เม ตวํ การณํ พุรุหิ กงฺขาวิตรณาย ๕ ยถิ ภาณเต นาคเสน ตถาคเตน จตฺตฺหิ จ อสงฺขเยเยยฺหิ กปฺปานํ สตสฺสเสเน จ เอตฺถนฺตเร สพฺพณฺณุตตยาณํ ปริปาจิตํ มหโต ชนกายสฺส สมฺมทฺตรณาย, เตนหิ ‘สพฺพณฺณุตฺ ปตฺตสฺส อปฺโปสฺสูกุกตตาย จิตฺตํ นมิ, โน ฆมฺมเทสนายา’ติ ยํ วจฺนํ, ตํ มิจฺฉา ๕ ยถิ สพฺพณฺณุตฺ ปตฺตสฺส อปฺโปสฺสูกุกตตาย จิตฺตํ นมิ โน ฆมฺมเทสนาย, เตนหิ ‘ตถาคเตน จตฺตฺหิ จ อสงฺขเยเยยฺหิ กปฺปานํ สตสฺสเสเน จ เอตฺถนฺตเร สพฺพณฺณุตตยาณํ ปริปาจิตํ มหโต ชนกายสฺส สมฺมทฺตรณายา’ติ ตมฺปิ วจฺนํ มิจฺฉา ๕ อยมฺปิ อุกาโต โภกฺกโก ปณฺโห คมฺภีโร ทฺนุณีพฺเพโจ ตวานุปฺปตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตพฺโพ’ติ ๕

พระคุณเจ้านาคเสน พระตถาคตทรงท้อแท้พระทัย เพราะทรงกลัวหรือหนอ หรือว่า ทรงท้อแท้พระทัยเพราะไม่ทรงประสงค์จะปรากฏตัว หรือว่าทรงท้อแท้พระทัย เพราะทรงอ่อนแอ หรือว่า ทรงท้อแท้พระทัย เพราะทรงหาความเป็นพระสัพพัญญูมิได้แล้ว เหตุผลในเรื่องนั้น คืออะไร นิมนต์ท่านจงช่วยบอกเหตุผล เพื่อข้ามความสงสัยเถิด พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระตถาคตทรงใช้เวลาในระหว่าง ๔ อสงไขยกับอีกแสนกัป บ่มพระสัพพัญญุตญาณ เพื่อโปรดชนหมู่ใหญ่ จริงไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า เพื่อทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ก็ทรงน้อมพระทัยไปเพื่อความขวนขวายน้อย ไม่ใช่เพื่อแสดงธรรม ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากว่า เมื่อทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ก็ทรงน้อมพระทัยไปเพื่อความขวนขวายน้อย ไม่ใช่เพื่อการแสดงธรรม จริงไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ว่า พระตถาคตทรงใช้เวลาในระหว่าง ๔ อสงไขยกับอีกแสนกัป บ่มพระสัพพัญญุตญาณ เพื่อโปรดชนหมู่ใหญ่ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ปัญหาแม้ข้อนี้ ก็มี ๒ เงื่อน ลึกซึ้ง คลี่คลายได้ยาก ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานี้เถิด”

“ปริปาจิตตฺวจ มหาราช ตถาคเตน จตฺตฺหิ จ อสงฺขเยเยยฺหิ กปฺปานํ สตสฺสเสเน จ เอตฺถนฺตเร สพฺพณฺณุตตยาณํ มหโต ชนกายสฺส สมฺมทฺตรณาย, ปตฺตสพฺพณฺณุตสฺส จ อปฺโปสฺสูกุกตตาย จิตฺตํ นมิ, โน ฆมฺมเทสนาย ๕ ตตฺถจ ปน ฆมฺมสฺส คมฺภีรนิปฺนทฺททฺส- ทฺรฺนุโพรฺสขุมฺทฺปปฏิเวธตํ สตฺตฺตานญจ อาลยารามตํ สกฺกายทิกฺกุจฺยา ทพฺพสฺสคฺคหิตตตฺตจ

ทิสวา ‘กินฺนุ โข กถํ นุ โข’ติ อปโปสฺสูกฺกตตาย จิตฺตํ นมิ, โน ฌมฺมเทสนาย, สุตตานํ ปฏิเวธจินฺตนมานสํ เยเวตํ ฯ

พระภาคเสนาถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระตถาคตทรงใช้เวลาในระหว่าง ๔ อสงไขยกับอีกแสนกัป บมพระสัพพัญญุตญาณ เพื่อโปรดชนหมู่ใหญ่ จริง และเมื่อทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ก็น้อมพระทัยไปเพื่อความชวนชวายน้อย ไม่ใช่เพื่อแสดงธรรม นั้น เพราะทรงเล็งเห็น ความที่ธรรมเป็นของลึกซึ้ง ละเอียดย่อน เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สุขุม แหว่งตลอดได้ยาก เล็งเห็น ความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ยินดีในอาลัย และยึดถือสักกายทิฏฐิมั่นคองนัก แล้วก็ทรงเกิดพระปริวิตกว่า เราจะทำอะไรดีหนอ เราจะทำอย่างไรดีหนอ ดังนี้ แล้วก็ทรงน้อมพระทัยไปเพื่อความชวนชวายน้อย ไม่ใช่เพื่อแสดงธรรม ข้อนี้ จัดว่าเป็นพระทัยที่คิดคำนึงถึงการแหงตลอดของสัตว์ทั้งหลาย

“ยถา มหาราช ภิสกฺโก สลฺลกตฺโต อเนกพฺยาธิปริปีฬิตํ นริ อฺปฺสงฺกมิตฺวา เอวํ จินฺตยติ ‘เกณ นุ โข อฺปกกฺกเมน กตฺเมน วา ภสฺสชฺเชน อิมสฺส พฺยาธิ วุปฺสเมยฺยา’ติ, เอวเมว โข มหาราช ตถาคตฺตสฺส สพฺพกิลฺเลสพฺยาธิปริปีฬิตํ ชนํ ฌมฺมสฺส จ คมฺภีรนิปฺปนฺนํ ททฺสทฺรณฺโพนฺทสฺสุมทฺปฺปฏิเวธํ ทิสฺวา ‘กินฺนุ โข กถํ นุ โข’ติ อปโปสฺสูกฺกตตาย จิตฺตํ นมิ, โน ฌมฺมเทสนาย, สุตตานํ ปฏิเวธจินฺตนมานสํ เยเวตํ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า หมอผ่าตัด เข้าไปหาคนที่ถูกโรคหลายอย่างบีบคั้นแล้ว ก็คิดอย่างนี้ จะใช้วิธีการอย่างไรหนอ หรือว่า จะใช้ยาอะไรเล่าหนอ คนผู้นี้ จึงจะหายเจ็บป่วยได้ ดังนี้ ฉันทใด ขอถวายพระพร พระตถาคตทรงเล็งเห็นชนผู้ถูกโรคคือกิเลสทั้งปวงบีบคั้น และทรงเห็นว่าพระธรรมเป็นของลึกซึ้ง ละเอียดย่อน เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สุขุม แหว่งตลอดได้ยาก แล้ว ก็ทรงดำริอย่างนี้ว่า เราจะทำอะไรดีหนอ เราจะทำอย่างไรดีหนอ ดังนี้ แล้วก็ทรงน้อมพระทัยไปเพื่อความชวนชวายน้อย ไม่ใช่เพื่อแสดงธรรม ฉันทนั้นเหมือนกัน ข้อนี้จัดว่าเป็นพระทัยที่คิดคำนึงถึงการแหงตลอดของสัตว์ทั้งหลาย

“ยถา มหาราช รณฺโณ ชตฺตยสฺส มุทฺทาวสิตฺตสฺส โทวาริกอนิโกฏฺฐปาริสชฺชเนคมภฺญพลอมจฺจราชณฺดรราชูปชีวีเน ชเน ทิสฺวา เอวํ จิตฺตมฺุปฺปชฺเชยฺย ‘กินฺนุ โข กถํ นุ โข อิมํ สงฺคณฺหิสฺสามิ’ติ, เอวเมว โข มหาราช ตถาคตฺตสฺส ฌมฺมสฺส คมฺภีรนิปฺปนฺนํ ททฺสทฺรณฺโพนฺทสฺสุมทฺปฺปฏิเวธํ สุตตานณฺจ อาลยารามตํ สกฺกกายทิฏฺฐิจฺยา ทพฺพหฺสุคฺคหิตตณฺจ ทิสฺวา ‘กินฺนุ โข กถํ นุ โข’ติ อปโปสฺสูกฺกตตาย จิตฺตํ นมิ, โน ฌมฺมเทสนาย, สุตตานํ

ปฏิเวชจินตนามานสิ เยเวตํ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ชัตติยราชาผู้ทรงได้มูรธาภิเษก ทรงเห็นชนทั้งหลาย คือ คนเฝ้าประตู ทหารยาม ชาวบริษัท ชาวนิคม ลูกจ้าง ไพร่พล อำมาตย์ ขุนนาง ข้าราชการ แล้วก็ทรงเกิดพระทัยคิดอย่างนี้ว่า เราจะทำอะไรดีหนอ เราจะช่วยเหลือคนเหล่านี้ อย่างไรดีหนอ ดังนี้ ฉันทัด ขอถวายพระพร พระตถาคตทรงเล็งเห็นความที่ธรรมเป็นของลึกซึ้ง ละเอียดอ่อน เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สุขุม แหว่งตลอดได้ยาก เล็งเห็นความที่สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้ยินดีในอาลัย และยึดถือสักกายทิฏฐิมั่นคงนัก ก็ทรงเกิดพระปริวิตกว่า เราจะทำอะไรดีหนอ เราจะทำอย่างไรหนอ ดังนี้แล้ว ก็ทรงน้อมพระทัยไปเพื่อความชวนชวายน้อย ไม่ใช่เพื่อแสดงธรรม ฉันทันนั้นเหมือนกัน ข้อนี้จัดว่าเป็นพระทัยที่คิดคำนึงถึงการแสวงตลอดธรรมของสัตว์ทั้งหลาย

“อปิจ มหาราช สพุเพสํ ตถาคตานํ ธมฺมตา เอสา, ยํ พุรหฺมูนา อายาจิตา ธมฺมเทเสนฺติ ฯ ตตฺถ ปน กิ ภารณํ ? เย เตน สมเยน มนุสฺสา ตาปสฺสปริพฺพาชกา สมณพฺราหฺมณา, สพุเพเต พุรหฺมเทวตา โหนฺติ พุรหฺมครุกา พุรหฺมปฺรายณา, ตสฺมา ตสฺส พลวโต ยสวโต ฌาตสฺส ปญฺญาตสฺส อุตฺตรสฺส อจฺจุคฺคตสฺส โอนมเนน สเทวโก โลโก โอนมิสฺสติ โอกปฺเปสฺสติ อธิมฺจฺจิสฺสตีติ อิมินา จ มหาราช การเณน ตถาคตตา พุรหฺมูนา อายาจิตา ธมฺม เทเสนฺติ ฯ

ขอถวายพระพรมหาบพิตร อีกอย่างหนึ่ง ข้อที่พระพรหมจะต้องทูลขอร้องให้ทรงแสดงธรรม เป็นธรรมดาสำหรับพระตถาคตทุกพระองค์ ก็ในข้อที่ว่านั้น มีเหตุผลอะไรอยู่แล้ว ในสมัยนั้น พวกคนทั่วไปทั้งหลาย ดาบสปริพพาชก พวกสมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ล้วนเป็นผู้เกิดทุนพระพรหม เคารพพระพรหม นับถือพระพรหมไว้เบื้องหน้า เพราะเหตุที่พระพรหมทูลขอร้องให้ทรงแสดงธรรมนั้น ชาวโลกพร้อมทั้งเทวดา จักนอบน้อม ปลงใจเชื่อ น้อมใจเชื่อ ด้วยความนอบน้อมต่อพระตถาคต ผู้มีพละานุภาพ มีพระอิสริยยศ ผู้มีญาณ มีปัญญา ผู้ยอดเยี่ยม สูงส่งพระองค์นั้น ขอถวายพระพร พระพรหมทูลขอร้องให้พระตถาคตทรงแสดงธรรม ก็ด้วยเหตุผลดังกล่าวมากระนี้

“ยถา มหาราช โกจิ ราชฺวา วา ราชมฺหามตฺโต วา ยสฺส โอนมฺติ อปฺจิตี กโรตี, พลวตฺรสฺส ตสฺส โอนมเนน อวเสสา ชนฺตา โอนมฺติ อปฺจิตี กโรตี, เอวเมว โข มหาราช พุรหฺเม โอนมิเต ตถาคตานํ สเทวโก โลโก โอนมิสฺสติ, ปุชฺชิตฺปุชฺชโก มหาราช โลโก,

ตสุมา โส พุรหุมา สพุเพสั ตถาคตานัน อายาจติ ฐมมเทสนาย, เตน จ การเณน ตถาคตา พุรหุมา อายาจิตา ฐมม เทเสนตี”ติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า พระราชา หรือราชมหากษัตริย์บางคน ย่อม นอบน้อม กระทำความยำเกรงต่อบุคคลใด หมู่ชนที่เหลือก็ย่อมนอบน้อม กระทำความยำเกรง ด้วยความนอบน้อม ต่อบุคคลผู้มีพละานุภาพยิ่งกว่าผู้นั้น ฉะนั้น ขอถวายพระพร เมื่อพระ พรหมนอบน้อม ชาวโลกพร้อมทั้งเทวดา ก็จักนอบน้อม ต่อพระตถาคต ฉะนั้นเหมือนกัน ขอ ถวายพระพร ชาวโลกย่อมบูชาผู้ที่พระพรหมบูชา เพราะฉะนั้น พระพรหมนั้น จึงทูลขอร้อง พระตถาคตทุกพระองค์ เพื่อให้ทรงแสดงธรรม เพราะเหตุที่นั่นแหละ พระตถาคตถูกพระ พรหมทูลขอร้องแล้ว จึงทรงแสดงธรรม

“สาธู ภนฺเต นาคเสน สุนิพฺเพจิติ ปญฺโห, อติภทฺรํ เวยยากรณฺ, เอเวเมตํ ตถา สมฺปฏฺิจจามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน ท่านคลี่คลายปัญหาได้ดีแล้ว เป็นคำ กล่าวเฉลยที่งดงามยิ่ง โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมานี้”

ฐมมเทสนาย อโปโสสุกุกปญฺโห ทสโม ฯ
จบฐมมเทสนายอโปโสสุกุกปัญหาค้อที่ ๑๐

สนฺถววคฺโค ปญฺจโม ฯ
จบสันถวรรคที่ ๕

อิมฺสุมิ วคฺเค ทส ปญฺทา ฯ
โนววรรคนี้มีปัญหา ๑๐ ข้อ

๔.๖ อาจารย์ยานาจริยวคค

๔.๖ อาจารย์ยานาจริยวคค ทมวดว่าด้วยความเป็นผู้มีอาจารย์หรือไม่มีอาจารย์

๑. อาจารย์ยานาจริยปณฺห

๑. อาจารย์ยานาจริยปัญหา

ปัญหาว่าด้วยความเป็นผู้มีอาจารย์หรือไม่มีอาจารย์

[๑] “ภนฺเต นาคเสน ภาสิตมฺเปตํ ภควตา –

“น เม อจฺริโย อตฺถิ สทิสฺโส เม น วิชฺชติ
สทฺเวกฺขฺมึ โลกฺขฺมึ นตฺถิ เม ปฏิปฺคฺคโล’ติ ฯ

[๑] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า

“เราไม่มีอาจารย์ เราไม่มีผู้เสมอเหมือนกับเรา ไม่มีผู้ทัดเทียม
ในโลกกับทั้งเทวโลก” ดังนี้

“ปุณฺ จ ภณฺติ ‘อิตฺติ โข ภิกฺขเว อปาโร กาลาโม อจฺริโย เม สฺมานอ นฺนเตวาสี
มํ สฺมานํ อตฺตนา สฺมสมํ จเปสฺสิ, อุพาราย จ มํ ปุชฺชาย ปุชฺเชสฺสิ’ติ ฯ

และยังตรัสไว้อีกว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย อापารดาบส กาลามโคตร ทั้งที่เป็นอาจารย์ของ
เรา ก็ยกย่องเราผู้เป็นศิษย์ให้เสมอกับตน และบูชาเราด้วยการบูชาอย่างดี ด้วยประการอย่าง
นี้’ ดังนี้

ยทฺธิ ภนฺเต นาคเสน ตถาคเตน ภณฺติ ‘น เม อจฺริโย อตฺถิ สทิสฺโส เม น
วิชฺชติ ฯ สทฺเวกฺขฺมึ โลกฺขฺมึ นตฺถิ เม ปฏิปฺคฺคโล’ติ, เตนทฺธิ ‘อิตฺติ โข ภิกฺขเว อปาโร
กาลาโม อจฺริโย เม สฺมานอ นฺนเตวาสี มํ สฺมานํ อตฺตนา สฺมสมํ จเปสฺสิ’ติ ยํ วจฺหนํ, ตํ
มิจฺฉา ฯ ยทฺธิ ตถาคเตน ภณฺติ ‘อิตฺติ โข ภิกฺขเว อปาโร กาลาโม อจฺริโย เม สฺมานอ
นฺนเตวาสี มํ สฺมานํ อตฺตนา สฺมสมํ จเปสฺสิ’ติ, เตนทฺธิ ‘น เม อจฺริโย อตฺถิ สทิสฺโส เม น
วิชฺชติ ฯ สทฺเวกฺขฺมึ โลกฺขฺมึ, นตฺถิ เม ปฏิปฺคฺคโล’ติ ตมฺปิ วจฺหนํ มิจฺฉา ฯ อยมฺปิ อุกฺโก
โกภฺภิโก ปณฺโห ทวานุปฺปตฺโต, โส ตยา นิพฺพาหิตฺตพฺโพ’ติ ฯ

พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระตถาคตตรัสไว้ว่า เราไม่มีอาจารย์ เราไม่มีผู้เสมอ
เหมือน เราไม่มีผู้ทัดเทียมในโลกกับทั้งเทวโลก ดังนี้ ไซ้จริง ไซ้จริง ถ้าอย่างนั้น คำที่ตรัสไว้ว่า ภิกษุ

ทั้งหลาย อาพารดาบส กาลามโคตรทั้งที่เป็นอาจารย์ของเรา ก็ยกย่องเราผู้เป็นศิษย์ให้เสมอกับตน ดังนี้ ก็ยอมเป็นคำที่ผิด ถ้าหากว่า พระตถาคตตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านอาพารดาบส กาลามโคตร ทั้งที่เป็นอาจารย์ของเรา ก็ยกย่องเราผู้เป็นศิษย์ให้เสมอกับตน ดังนี้ จริงไชรั ถ้าอย่างนั้น คำที่ตรัสไว้ว่า เราไม่มีอาจารย์ เราไม่มีผู้เสมอเหมือน เราไม่มีผู้ทัดเทียมในโลกกับทั้งเทวโลก ดังนี้ ก็ยอมเป็นคำที่ผิด ปัญหาแม้ข้อนี้ ก็มี ๒ เงื่อน ตกถึงแก่ท่านแล้วโดยลำดับ ขอท่านพึงคลี่คลายปัญหานั้นเถิด”

“ภาสิตมเปตัง มหาราช ตถาคตเนน ‘น เม อัจฉริโย อตถิ สทิสโส เม น วิชฺชติ ฯ สเทวกสฺมี โลกสฺมี, นตถิ เม ปฏิปุคฺคโล’ติ, ภณฺฑิตถจ ‘อิตติ โข ภิกฺขเว อาพาโร กาลาโม อัจฉริโย เม สมานิ อนนฺเตवासึ มํ สมานิ อตตนา สมสมํ จเปสิ, อุพาราย จ มํ ปุชฺชาย ปุชฺเชสิ’ติ ฯ “ตถจ ปน วจันํ ปุพฺพเว สมนุโพธา อนภิสมฺพุทฺธสฺส โปชิสตฺตสฺเสว สโต อัจฉริยาภาวํ สนฺธาย ภาสิตํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระตถาคตตรัสความข้อนี้ไว้ว่า เราไม่มีอาจารย์ เราไม่มีผู้เสมอเหมือน เราไม่มีผู้ทัดเทียมในโลกกับทั้งเทวโลก และตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย อาพารดาบส กาลามโคตร ทั้งที่เป็นอาจารย์ของเรา ก็ยกย่องเราผู้เป็นศิษย์ให้เสมอกับตน และบูชาเราด้วยการบูชาอย่างดี ดังนี้ จริง ก็แต่ว่า คำนั้นตรัสหมายเอาความที่พระองค์ทรงเป็นผู้มีอาจารย์ ก่อนการตรัสรู้ ยังไม่ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่เท่านั้น

‘ปณฺจิเม มหาราช ปุพฺพเว สมนุโพธา อนภิสมฺพุทฺธสฺส โปชิสตฺตสฺเสว สโต อัจฉริยา, เยหิ อนุสสิฏฺโฐ โปชิสตฺโต ตตฺถ ตตฺถ ทิวสํ วิดีนาเมสิ ฯ กตเม ปณฺจ ? เย เต มหาราช อฏฺฐจ พุราหฺมณา ชาตมตฺเตเต โปชิสตฺเตเต ลกฺขณานิ ปริคฺคณฺหิสฺสุ, เสยฺยถิทํ, ราโม ฐโช ลกฺขโณ มนฺตี ยณฺโณ สุยาโม สุโกโช สุทฺโตติติ ฯ เต ตสฺส สโตถิ ปเวทยิตฺวา รกฺขากมฺมํ อกฺกิสฺสุ, เต จ ปจฺจมี อัจฉริยา ฯ

ขอถวายพระพร ก่อนการตรัสรู้ พระองค์ผู้ยังไม่ตรัสรู้ ยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ทรงมีอาจารย์ถึง ๕ พวก ซึ่งเป็นบรรดาอาจารย์ที่อนุเคราะห์พระโพธิสัตว์ ให้พระองค์ทรงใช้เวลาตลอดทั้งวันให้ล่วงไปในศาสนานั้น ๆ อาจารย์ ๕ พวก มีใครบ้าง ? ขอถวายพระพร พวกแรก ได้แก่พราหมณ์ ๘ คน ที่ได้ทำนายพระลักษณะ เมื่อคราวพระโพธิสัตว์ประสูติใหม่ ๆ คือ ท่านรามะ ท่านธชะ ท่านลักษณะ ท่านมันตี ท่านยัญญะ (โกณฑัญญะ) ท่านสุยามะ ท่านสุโกชะ ท่านสุทัตตะ พวกพราหมณ์ทั้ง ๘ นั้น ได้สวดถวายโสดาภิมังคล ทำการรักษาพระโพธิสัตว์นั้น ก็พราหมณ์พวกนั้น จัดเป็นอาจารย์พวกแรก

“ปุณ จปร มหาราช โพธิสตุตสสุ ปิตา สุทุโธทโน ราชชา ย เตน สมเยน อภิชาติ
อุทิจจชาติมนุตฺต ปทกั เวยยากรณั ฉพงควนุตฺต สพพมิตตฺต นาม พุราหุมนั อุปเนตฺวา
โสวณฺเณน ภิงคาเรน อุทกั โอโณเชตฺวา ‘อิมั กุมารั สิग्ขาเปหิ’ติ อทาสิ, อยั ทฺติโย
อาจริโย ๘

ขอถวายพระพร ยังมีอีกผู้หนึ่ง พระเจ้าสุทุโธทนะ พระราชชนกของพระโพธิสัตว์ ทรง
นำพระโพธิสัตว์เข้าไปหาพราหมณ์ ชื่อว่าสัพพมิตตะ ผู้รับบถมนต์ชั้นสูง อภิชาติ รู้คัมภีร์
พยากรณ์อันมีองค์ ๖ ทรงใช้พระเต้าทองหลั่งน้ำ (เห็นอิมโพรหมณ์นั้น) มอบพระกุมารไป
รับสั่งว่า ท่านจงฝึกสอนเด็กคนนี้เถิด ดังนี้ สัพพมิตตพราหมณ์ผู้นี้ จัดว่าเป็นอาจารย์คนที่ ๒

“ปุณ จปร มหาราช ยา सा त्वेता पोथिसत्तुत्तु สवेเชสี, ยสุสา วจัน สุตฺวา
โพธิสตุโต สํวิโค อุพฺพิโค ตสฺมีเยว ขณเ เนกขมมํ นิग्ขमितฺวา ปพฺพชฺชि, อยั ตฺติโย
อาจริโย ๙

ขอถวายพระพร ยังมีอีกผู้หนึ่ง เทวดาผู้ที่ทำให้พระโพธิสัตว์สลดพระทัย เป็นผู้ที่พระ
โพธิสัตว์ทรงสดับคำพูดแล้วก็ทรงสลดหวาดหวั่นพระทัย เสด็จมหาภิเนษกรรมในขณะนั้นนั้น
แหละ เทวดาตนนี้ จัดว่าเป็นอาจารย์คนที่ ๓

“ปุณ จปร มหาราช อาพาโร กาลาโม อากิญจณฺเวยตฺนสฺส ปริกมฺมํ อัจฺจิกฺขิ, อยั
จตุตฺโต อาจริโย ๑๐

ขอถวายพระพร ยังมีอีกผู้หนึ่ง อาพาโรดาบส กาลามโคตร ผู้บอกสอนการบริกรรม
อากิญจัญญายตนฌาน ท่านผู้นี้ จัดว่าเป็นอาจารย์คนที่ ๔

“ปุณ จปร มหาราช อุทโก รามปฺตุโต เวนฺสณฺเวยตฺนสฺส ปริกมฺมํ
อัจฺจิกฺขิ, อยั ปญฺจโม อาจริโย ๑๑

ขอถวายพระพร ยังมีอีกผู้หนึ่ง ท่านอุทกดาบสรามบุตร ผู้บอกสอนการบริกรรมเว
สัญญานาสัญญายตนฌาน ท่านผู้นี้ จัดว่าเป็นอาจารย์คนที่ ๕

อิเม โข มหาราช ปุพฺเพว สมฺโพธา อนภิสมฺพุทฺทสฺส โพธิสตุตสฺส สโต ปญฺจ
อาจริยา ๘ เต จ ปน อาจริยา โลกิเย ชมฺเม ๘ อิมสฺมิญฺจ ปน มหาราช โลกุตฺตเร ชมฺเม
สพฺพณฺเวยตฺนสฺส ปฏฺฐิเวชฺชาน นตฺถิ ตถาคตฺสฺส อนุตฺตโร อนุสาสโก, สยมฺภู มหาราช
ตถาคโต อนาจริโย, ตสฺมา การณา ตถาคเตน ภณฺตี ‘น เม อาจริโย อตฺถิ สทิสฺส เม
น วิชฺชติ ๘ สเทวกสฺมี โลกสฺมี นตฺถิ เม ปฏฺฐิปุคฺคโล’ติ ๘

ขอถวายพระพร ก่อนการตรัสรู้ พระองค์ผู้ยังไม่ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ทรงมีอาจารย์ ๕ พวก เหล่านี้แล ก็แต่ว่า ท่านเหล่านั้น ล้วนเป็นอาจารย์ผู้อนุศาสน์ในโลกียธรรม ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า อาจารย์ผู้ยอดเยี่ยม อนุศาสน์พระตถาคต เพื่อการแทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณในโลกุตตรธรรมนี้ หามิได้ ขอถวายพระพร พระตถาคตทรงเป็นพระสยัมภู ไม่มีอาจารย์ เพราะเหตุนั้น พระตถาคต จึงตรัสว่า เราไม่มีอาจารย์ เราไม่มีผู้เสมอเหมือน เราไม่มีผู้ทัดเทียมในโลกกับทั้งเทวโลก” ดังนี้

“สาธุ ฆนฺเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมปฏิจฺจนามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมานี้”

อาจารย์ยานาจริยปญฺโท ปจฺโม ฯ

จบอาจารย์ยานาจริยปัญหาข้อที่ ๑

๒. ทวินนํพุทธานํอนุปฺปชฺชมานปญฺห

๒. ทวินนังพุทธานังอนุปฺปชฺชมานปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยความไม่เกิดขึ้นพร้อมกันแห่งพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์

[๒] “ฆนฺเต นาคเสน ภาสิตมฺเปตํ ภควตา ‘อฏฺฐจฺานเมตํ ภิกฺขเว อนวกาโส, ยํ เอภิสฺสา โลกธาตฺยา เทว อรหฺนโต สมฺมาสมฺพุทฺธา อปฺพุพฺ อจฺริมํ อฺปฺปชฺเชยฺยํ, เนตํ จานํ วิชฺชตี’ติ ฯ เทเสนฺดา จ ฆนฺเต นาคเสน สพฺเพปิ ตถาคตา สตฺตตีส โพรธิปฺกฺขิยธฺมเม เทเสนฺติ, กถฺยมานา จ จตฺตารี อริยสจฺจจฺานิ กถฺนฺติ, สิฺกฺขาเปฺนฺตา จ ตีสุ สิฺกฺขาสฺสุ สิฺกฺขาเปฺนฺติ, อนุสาสมานา จ อฺปฺปมาทปฺปฏิปฺตติยํ อนุสาสนฺติ ฯ ยถิ ฆนฺเต นาคเสน สพฺเพสมฺปิ ตถาคตาณํ เอกา เทสนา เอกา กถา เอกา สิฺกฺขา เอกา อนุสิฺกฺขิ, เกน การณฺเน เทว ตถาคตา เอกกฺขณฺเน อนุปฺปชฺชนฺติ ? เอเกนฺปิ ตาว พุทฺธฺบุปฺปาเทน อยํ โลกโ อโภาสชาโต, ยถิ พุตฺติโย พุทฺโธ ภเวยฺย, ทวินนํ ปภาย อยํ โลกโ ภิยฺโยโส มตฺตตาย โอภาสชาโต ภเวยฺย, โอวทมานา จ เทว ตถาคตา สุขํ โอวเทยฺยํ, อนุสาสมานา จ สุขํ อนุสาเสยฺยํ, ตตฺถ เม การณํ พุรฺุหิ ยถาหํ นิสฺสํสโย ภเวยฺยน”ติ ฯ

[๒] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ท่านพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ จะเกิดพร้อมกันในโลกธาตุเดียวกันนั้น ไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาสที่จะเป็นไปได้ พระคุณเจ้านาคเสน พระตถาคต แม้ทุกพระองค์ เมื่อจะทรงแสดงธรรม ก็ทรงแสดงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เมื่อจะตรัสบอกธรรม ก็ตรัสบอกอริยสัจ ๔ เมื่อจะทรงให้ศึกษาก็ทรงให้ศึกษาในสิกขา ๓ และเมื่อจะทรงอนุศาสน์ (พราสสอน) ก็ทรงอนุศาสน์ในข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความไม่ประมาท พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระตถาคตแม้ทุกพระองค์ ทรงมีคำเทศนาเป็นอย่างเดียวกัน มีคำบอกกล่าวเป็นอย่างเดียวกัน มีข้อที่ฟังศึกษาเป็นอย่างเดียวกัน มีคำอนุศาสน์เป็นอย่างเดียวกัน ไชรั เพราะเหตุไร พระตถาคต ๒ พระองค์ จะทรงอุบัติในขณะเดียวกันมิได้เล่า โลกนี้เกิดควมสว่างไสว แม้เพราะพระพุทธรองค์เดียวทรงอุบัติ ถ้าหากว่า พระพุทธรเจ้าองค์ที่ ๒ ก็มีได้ไชรั โลกนี้ก็มีอันแต่จะเกิดควมสว่างไสว มีประมาณยิ่งขึ้นไป ด้วยแสงสว่างแห่งพระพุทธรเจ้า ๒ พระองค์ อนึ่ง พระตถาคต ๒ พระองค์ เวลาจะทรงตักเตือนเวไนยสัตว์ ก็ทรงตักเตือนได้ง่าย (ไม่ลำบาก) เวลาจะทรงพราสสอนก็จะทรงพราสสอนได้ง่าย ขอท่านจงบอกเหตุผลในข้อที่วานั้น แก่โยม โดยประการที่โยมจะได้หายสงสัยเถิด”

“อัย มหาราช ทสสหสฺสี โลกธาตุ เอกพุทฺธธารณิ, เอกสุเสว ตถาคตสุสฺ คุณฺชาเรติ, ยถิ ทฺติโย พุทฺโธ อุปฺปชฺเชยฺย, นાયํ ทสสหสฺสี โลกธาตุ ฐาเรยฺย, จเลยฺย กมฺเปยฺย นเมยฺย โอนเมยฺย วินเมยฺย วิกิเรยฺย วิธเมยฺย วิทฺธฺเสยฺย, น จานมฺปกฺจเจยฺย ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร เหมือนโลกธาตุนี้เป็นที่รองรับพระพุทธรเจ้าได้เพียงพระองค์เดียว ย่อมรองรับพระคุณของพระตถาคตได้เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น ถ้าหากว่า พระพุทธรเจ้าพระองค์ที่ ๒ ฟังอุบัติไชรัเหมือนโลกธาตุนี้ จะฟังรองรับไม่ไหว จะฟังสั้นไหว โอนเอน คลอนแคลน แผลงกระจาย ถึงควมทรงตัวอยู่ไม่ได้

“ยถา มหาราช นาวา เอกปฺริสสนฺธารณิ ภาเวยฺย, เอกสุมี ปฺริเส อภิรุพฺุเห สา นาวา สมฺปาทิกา ภาเวยฺย ฯ อถ ทฺติโย ปฺริโส อากฺจเจยฺย ตาทิโส आयุนา วณฺเณน วเณน ปมาเณน กิสฺสุเลน สพฺพวงฺคปจฺจกฺเคน, โส ตํ นาวํ อภิรุเหยฺย, อปี นฺุ สา มหาราช นาวา ทฺวิหนมฺปิ ฐาเรยฺยา”ติ ?

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า เรือลำหนึ่ง อัจรรองรับบุรุษได้เพียงคนเดียว เมื่อมีบุรุษเพียงคนเดียวขึ้นเรือ เรือลำนั้น จึงจะเป็นเรือที่แล่นไปในทะเลได้ ต่อมา มีบุรุษคนที่ ๒ มา

ถึง เป็นผู้เสมอเหมือนบุรุษคนแรกนั้น ด้วยอายุ วรรณะ วัย ขนาด ความผอม ความอ้วน ด้วย อวัยวะใหญ่่น้อยทุกส่วน บุรุษคนที่ ๒ นั้น ก็ขึ้นเรือลำนั้น ขอถวายพระพร เรือลำนั้น รองรับ บุรุษทั้ง ๒ ได้หรือหนอ ?”

“น หิ ภานเต จลเยย กมฺเปยฺย นเมยฺย โอนเมยฺย วินเมยฺย วิกิเรยฺย วิชเมยฺย วิทุสฺเสยฺย, น จานมฺปกฺจเญยฺย, โอสีเทยฺย อุทเก”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “มิได้หรือก พระคุณเจ้า เรือลำนั้น จะพึงสั้นไหว โอนเอน คลอนแคลน แผลกกระจาย ถึงความทรงตัวอยู่ไม่ได้ ย่อมจมน้ำไป”

“เอวเมว โข มหาราช อัย ทสสหัสฺสี โลกชาตุ เอกพุทฺธชาเรณิ, เอกสุเสว ตถาคตฺตสฺส คุณฺโณ ชาเรติ, ยถิ ทฺติโย พุทฺโธ อุปฺปชฺเชยฺย, นายํ ทสสหัสฺสี โลกชาตุ ชาเรยฺย, จลเยย กมฺเปยฺย นเมยฺย โอนเมยฺย วินเมยฺย วิกิเรยฺย วิชเมยฺย วิทุสฺเสยฺย, น จานมฺปกฺจเญยฺย ฯ

พระภาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ เหมือน โลกชาตุนี เป็นที่รองรับพระพุทธเจ้าได้เพียงพระองค์เดียว ย่อมรองรับพระคุณของพระตถาคต ได้เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น ถ้าหาก พระพุทธเจ้าองค์ที่ ๒ พึงอุบัติได้ไซ้ร้ เหมือนโลกชาตุนี จะ พึงรองรับไว้ไม่ไหว จะพึงสั้นไหว โอนเอน คลอนแคลน แผลกกระจาย ถึงความทรงตัวอยู่ไม่ได้

“ยถา วา ปน มหาราช ปุริโส ยาวตตฺถ โภชนํ ภูณฺชเยยฺย ฉาเทนฺตํ ยาว กณฺจ- มภิปุริยิตฺวา, โส ธาโต ปิณฺโณ ปรีปฺภุณฺโณ นิรฺนฺตโร ตนฺทิกโต อโนนฺมิตทณฺทชาโต ปุนฺเทว ตตฺตกํ โภชนํ ภูณฺชเยยฺย, อปิ นฺ โข โส มหาราช ปุริโส สฺขิตโต ภเวยฺยา”ติ ?

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บุรุษผู้หนึ่ง บริโภคอาหารตราบเท่าที่ ต้องการ ยินดีพอใจเสียดจกระทั่งล้นขึ้นมาถึงคอ เขาผู้ล้นหน้าเต็มที ผู้เอาแต่เชื่องซึมอยู่ไม่ ขาดระยะ งามตัวก็มีได้ แข็งเหมือนท่อนไม้แล้วนั้น ยังขึ้นบริโภคอาหารจำนวนเท่ากันนั้นนั่นแหละอีก ขอถวายพระพร บุรุษผู้นั้น จะพึงเป็นสุขอยู่หรือหนอ ?”

“น หิ ภานเต สกึ ภูตฺโตว มเรยฺยา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หากมิได้ พระคุณเจ้า เขาบริโภคอีกครั้งเดียวเท่านั้น ก็จะมีตายได้”

“เอวเมว โข มหาราช อัย ทสสหัสสี โลกชาตุ เอกพุทฺธชารณี, เอกสุเสว ตถาคตสฺส คุณิ ชาเรติ, ยทิ ทฺติโย พุทฺโธ อุปฺปชฺชเยย, นายิ ทสสหัสสี โลกชาตุ ชาเรยฺย, จเลยฺย กมุเปยฺย นเมยฺย โอนเมยฺย วินเมยฺย วิกิเรยฺย วิชเมยฺย วิทฺธฺเสยฺย, น จานมฺปกจฺเจยฺยา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ เหมือนโลกชาตุนี้ เป็นที่รองรับพระพุทฺธเจ้าได้เพียงพระองค์เดียว ย่อมรองรับพระคุณของพระตถาคตได้เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น ถ้าหากว่า พระพุทฺธเจ้าองค์ที่ ๒ ฟิงอุบัติไซ้ร้ เหมือนโลกชาตุนี้ จะฟิงรองรับไว้ไม่ไหว จะฟิงสั้นไหว โอนเอน คลอนแคลน แผลกกระจาย ถึงความทรงตัวอยู่ไม่ได้”

“กินฺนุ โข ภาณฺเต นาคเสน อติธมฺมภาเรน ปถวี จลตี”ติ ?

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน แผ่นดิน ย่อมไหว เพราะคุณธรรมที่หนักยิ่งได้เขี้ยวหรือ ?”

“อิธ มหาราช เทว สกฺกฺวา รตนปริปุริตา ภาเวยฺยํ ยาว มฺขสฺมา, เอกสฺมา สกฺกฺโต รตนํ คเหตุวา เอกสฺมี สกฺกฺเฏ อากิเรยฺยํ, อปิ นฺุ โข ตํ มหาราช สกฺกฺมฺ ทุวิณฺนมปิ สกฺกฺวานํ รตนํ ชาเรยฺยา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร มีเกวียนอยู่ ๒ เล่ม บรรทุกรัตนะเต็มจนถึงทางด้านหน้า บุคคลขนเอารัตนะจากเกวียนเล่มหนึ่ง ไปเทใส่เกวียนเล่มหนึ่ง ขอถวายพระพร เกวียนเล่มนั้น จะฟิงรับเอารัตนะแห่งเกวียนทั้ง ๒ เล่ม ได้หรือหนอ ?”

“น หิ ภาณฺเต นาภิปี ตสฺส ผลเยย, อราปี ตสฺส ภิชฺชเยยฺยํ, เนมิปี ตสฺส โอปเตยฺย, อกุโขปี ตสฺส ภิชฺชเยยฺยา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “ไม่ได้หรอก พระคุณเจ้า ดุมเกวียนเล่มนั้น จะต้องแตก แม้ซี่ก่าเกวียนก็ต้องหัก แม้กงล้อเกวียน ก็จะต้องล้มพับ แม้เพลากวียนก็ต้องหัก”

“กินฺนุ โข มหาราช อติรัตนภาเรน สกฺกฺมฺ ภิชฺชตี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เกวียน ย่อมพังไป เพราะรัตนะที่หนักยิ่งได้เขี้ยวหรือ ?”

“อาม ภนเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ได้ พระคุณเจ้า”

“เอเวเมว โข มหาราช อติชมมภาเรน ปถวี จลติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ แผ่นดิน ย่อมไหว เพราะคุณธรรมที่หนักยิ่งได้”

“อปิจ มหาราช อิมิ การณิ พุทฺธพลปริทีปนาย โอสาริตฺติ ฯ อณฺณมปิ ตตฺถ อภิรุปี การณิ สุโณหิ เยน การณฺเนน เทว สมฺมาสมฺพุทฺธา เอกกฺขณฺเณ นุปฺปชฺชนฺติ ฯ ยถิ มหาราช เทว สมฺมาสมฺพุทฺธา เอกกฺขณฺเณ อุปฺปชฺเชยฺยํ, เตสํ ปริสาย วิวาโท อุปฺปชฺเชยฺย ‘ตุมฺหากํ พุทฺโธ อมฺหากํ พุทฺโธ’ติ, อุภโต ปกฺขชาตา ภเวยฺยํ, ยถา มหาราช ทฺวิเนน พลวามจฺจานํ ปริสาย วิวาโท อุปฺปชฺเชยฺย ‘ตุมฺหากํ อมจฺโจ อมฺหากํ อมจฺโจ’ติ, อุภโต ปกฺขชาตา โหนฺติ, เอเวเมว โข มหาราช ยถิ เทว สมฺมาสมฺพุทฺธา เอกกฺขณฺเณ อุปฺปชฺเชยฺยํ, เตสํ ปริสาย วิวาโท อุปฺปชฺเชยฺย ‘ตุมฺหากํ พุทฺโธ อมฺหากํ พุทฺโธ’ติ, อุภโต ปกฺขชาตา ภเวยฺยํ ฯ อิทิ ดาว มหาราช เอกํ การณิ, เยน การณฺเนน เทว สมฺมาสมฺพุทฺธา เอกกฺขณฺเณ นุปฺปชฺชนฺติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกนัยหนึ่ง เหตุที่จะว่าต่อไปนี้เป็นข้อที่อาตมภาพรวบรวมมา เพื่อแสดงพระพลานุภาพของพระพุทธเจ้า ขอพระองค์จงสดับเหตุผลที่ดงามยิ่งแม้ข้อหนึ่งในบรรดาเหตุผลทั้งหลายเหล่านั้นว่า เพราะเหตุใด พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ จึงทรงอุบัติในขณะเดียวกันมิได้ ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ ทรงอุบัติในขณะเดียวกันได้แล้วไซ้ บริษัทของพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์นั้น ก็จะพึงเกิดทะเลาะวิวาทกันว่า พระพุทธเจ้าของพวกท่าน พระพุทธเจ้าของพวกเรา ดังนี้ได้ ก็จะพึงเกิดแตกเป็น ๒ ฝ่าย ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บริษัทของอำมาตย์ที่มีกำลัง (เท่า ๆ กัน) ๒ คน พึงเกิดการทะเลาะวิวาทกันว่า อำมาตย์ของพวกท่าน อำมาตย์ของพวกเรา ดังนี้ ก็จะพึงเกิดแตกเป็น ๒ ฝ่าย ฉนฺโต ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ ทรงอุบัติในขณะเดียวกันไซ้ บริษัทของพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์นั้น ก็จะพึงเกิดการทะเลาะวิวาทกันว่า พระพุทธเจ้าของพวกท่าน พระพุทธเจ้าของพวกเรา ดังนี้ ก็จะพึงเกิดแตกเป็น ๒ ฝ่าย ฉนฺตํนั้น ขอถวายพระพร นี้ก็จัดว่าเป็นเหตุผล อีกข้อหนึ่งว่า เพราะเหตุใด พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ จึงทรงอุบัติในขณะเดียวกันมิได้

“อปรมปิ มหาราช อุตตรี การณ์ สุโณหิ เยน การณน เทว สมมาสมพุทธา เอกกขณน นุปปชชนติ ฯ ยถิ มหาราช เทว สมมาสมพุทธา เอกกขณน อุปปชชเยยฺย, ‘อคโค พุทฺโธติ ยํ วจัน, ตํ มิจฉา ภเวยฺย, ‘เสฏฺโฐ พุทฺโธติ ยํ วจัน, ตํ มิจฉา ภเวยฺย, ‘เสฏฺโฐ พุทฺโธติ, ‘วิสิฏฺโฐ พุทฺโธติ, ‘อตุตโหม พุทฺโธติ, ‘ปวโร พุทฺโธติ, ‘อสมโหม พุทฺโธติ, ‘อสมสโหม พุทฺโธติ, ‘อปปภฺวิโหม พุทฺโธติ, ‘อปปภฺวิภาโค พุทฺโธติ, ‘อปปภฺวิปุคฺคโล พุทฺโธติ ยํ วจัน, ตํ มิจฉา ภเวยฺย ฯ อิทมปิ โข ตวํ มหาราช การณ์ อตถโต สมฺปฏฺฐิจฉ, เยน การณน เทว สมมาสมพุทธา เอกกขณน นุปปชชนติ ฯ

ขอถวายพระพร ขอพระองค์จงสดับเหตุผลที่ยิ่งขึ้นไปแม้อีกข้อหนึ่ง ที่ว่า เพราะเหตุใด พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ จึงทรงอุบัติในขณะเดียวกันมิได้ ขอถวายพระพร ถ้าหาก พระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ ทรงอุบัติในขณะเดียวกันได้ไซ้ร้ คำที่ว่า ‘พระพุทธเจ้าทรงเป็นยอดบุคคล’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด คำที่ว่า ‘พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด คำที่ว่า ‘พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ประเสริฐสุด’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด คำที่ว่า ‘พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้วิเศษสุด’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด คำที่ว่า ‘พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ยอดเยี่ยม’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด คำที่ว่า ‘พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ล้าเลิศ’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด คำที่ว่า ‘พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่หาผู้เสมอเหมือนมิได้’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด คำที่ว่า ‘พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่เสมอด้วยบุรุษที่หาผู้เสมอเหมือนมิได้’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด คำที่ว่า ‘พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่ใคร ๆ หาส่วนเปรียบมิได้’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด คำที่ว่า ‘พระพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลหาผู้อื่นเปรียบเทียบกันมิได้’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด คำที่ว่า ‘พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้หาผู้เปรียบปานมิได้’ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำที่ผิด ขอถวายพระพร เหตุผลที่ว่า เพราะเหตุใด พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ จึงทรงอุบัติในขณะเดียวกันมิได้ แม้ข้อนี้ก็ขอพระองค์จงทรงยอมรับตามความเป็นจริงเถิด

“อปิจ โข มหาราช พุทฺธานํ ภควนฺตํ สภาวปกตฺติ เอสายํ, เอโก เยว พุทฺโธ โลเก อุปปชชติ ฯ กสฺมา การณา ? มหนฺตตาย สพุทฺถญฺญพุทฺธคฺคณานํ ฯ อณฺณมฺปิ มหาราช ยํ โลเก มหนฺตํ, ตํ เอกํเยว โหติ ฯ ปถวี มหาราช มหนฺติ, สธา เอกายเว ฯ สาคโร มหนฺโต, โส เอกายเว ฯ สิเนรุ คิริราชา มหนฺโต, โส เอกายเว ฯ อากาโส มหนฺโต, โส เอกายเว ฯ สกฺโก มหนฺโต, โส เอกายเว ฯ มารโ มหนฺโต, โส เอกายเว ฯ มหาพฺรหฺมา มหนฺโต, โส เอกายเว ฯ ตถาคโต อรหํ สมมาสมพุทฺโธ มหนฺโต, โส เอกายเว โลกสุมี ฯ ยตถ เต อุปปชชนติ, ตตฺถ อณฺณสฺส โอกาโส น โหติ, ตสฺมา มหาราช ตถาคโต อรหํ

สมุมาสมพุทฺโธ เอโกเยว โลกสฺมี อูปฺปชฺชตี”ติ ๙

ขอถวายพระพร ก็แล ข้อที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงอุบัติได้เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น นี้เป็นสภาวะปกติ แห่งพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย เพราะเหตุไรหรือ ตอบว่า เพราะพระคุณทั้งหลายของพระสัมพันธัญญพุทธเจ้าเป็นของยิ่งใหญ่ ขอถวายพระพร ของที่ยิ่งใหญ่แม้อย่างอื่นในทางโลก ก็ยังมีได้เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ขอถวายพระพร แผ่นดินเป็นของยิ่งใหญ่ แผ่นดินนั้น ก็มีเพียงหนึ่งเท่านั้น ทะเลก็เป็นของยิ่งใหญ่ ทะเลนั้นก็ยังมีเพียงหนึ่งเท่านั้น ขุนเขาสิเนรุก็เป็นของยิ่งใหญ่ ขุนเขาสิเนรุนั้นก็ยังมีเพียงหนึ่งเท่านั้น อากาศก็เป็นของยิ่งใหญ่ อากาศนั้นก็ยังมีเพียงหนึ่งเท่านั้น ท้าวสักกะก็ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ท้าวสักกะนั้นก็ยังมีเพียงหนึ่งเท่านั้น พญามารก็เป็นผู้ยิ่งใหญ่ พญามารนั้นก็ยังมีเพียงหนึ่งเท่านั้น ท้าวมหาพรหมก็ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ท้าวมหาพรหมนั้นก็ยังมีเพียงหนึ่งเท่านั้น พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ก็มีเพียงหนึ่งเท่านั้นในโลก พระตถาคตทั้งหลายเหล่านั้น ทรงอุบัติในสถานที่ใดก็ได้ก็ตาม ณ สถานที่นั้น ย่อมหาโอกาสสำหรับพระตถาคตองค์อื่นมิได้ ขอถวายพระพร เพราะฉะนั้น พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงอุบัติในโลกได้เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น”

“สุกฺกิตฺโต ภนฺเต นาคเสน ปญฺโห โอบมุเมหิ การณฺเห ๙ อนินฺปุณฺเณเปตํ สุตฺวา อุตฺตมโน ภเวยฺย, กิ ปน มาทิสฺโส มหาปญฺโณ ๙

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านตอบปัญหาเมื่ออุปมา มีเหตุผลดีแล้ว คนที่หาปัญญาละเอียดอ่อนมิได้ ฟังคำตอบนี้แล้ว ก็ยังเกิดความพอใจได้ จะกล่าวไปไปถึงคนที่มีปัญญามากเช่นโยมเล่า

สาธุ ภนฺเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺิจฺฉามิ”ติ ๙

ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมานี้”

ทฺวิณฺฑํพุทฺธานอฺนุปฺปชฺชมานปญฺโห ทฺติโย ๑

จบทวิณฺฑํพุทฺธานอฺนุปฺปชฺชานปญฺหาข้อที่ ๒

๓. โคตมिवัตถทานปญห

๓. โคตมिवัตถทานปัญหา

ปัญหาว่าด้วยการที่พระนางปชาบดีโคตมีถวายผ้า

[๓] “ภนฺเต นาคเสน ภาสิตมฺเปตํ ภควตา มาตุจฺฉาย มหาปชาบดียา โคตมียา วสุสิทฺถสวภูทิกาย ทียมานาย ‘สฺเม โคตมิ เทหิ สฺเม เต ทินฺเน อหฺมฺเจว ปุชฺชิตฺว ภาวิสฺสามิ สฺโฆ จา’ติ ฯ กิณฺนุ โข ภนฺเต นาคเสน ตถาคโต สฺมรตฺนโต น ภาริโก น คุรุโก น ทกฺขิณฺญโย, ยํ ตถาคโต สกาย มาตุจฺฉาย สยํ ปิณฺชิตํ สยํ ลุณฺจิตํ สยํ โปถิตํ สยํ กนฺธิตํ สยํ วายิตํ วสุสิทฺถสวภูทิกํ อตฺตโน ทียมานํ สฺมสฺส ทาเปสิ ฯ ยถิ ภนฺเต นาคเสน ตถาคโต สฺมรตฺนโต อุตฺตโร ภเวยฺย อธิโก वा วิสิทฺฐโจะ वा, ‘มยิ ทินฺเน มหฺปผลํ ภาวิสฺสตี’ติ น ตถาคโต มาตุจฺฉาย สยํ ปิณฺชิตํ สยํ ลุณฺจิตํ สยํ โปถิตํ วสุสิทฺถสวภูทิกํ สฺเม ทาเปยฺย, ยสฺมา จ โข ภนฺเต นาคเสน ตถาคโต อตฺตानํ น ปตฺถยติ น อฺปนฺนิสฺสยติ, ตสฺมา ตถาคโต มาตุจฺฉาย ตํ วสุสิทฺถสวภูทิกํ สฺมสฺส ทาเปสิ’ติ ฯ”

[๓] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาสิตความข้อนี้ แก่พระมาตุจฉา (พระน้านาง) มหาปชาบดีโคตมี ผู้กำลังถวายผ้าอาบหน้าฝนว่า ‘โคตมี ขอพระนางจงถวายแก่สงฆ์เถิด เมื่อพระนางถวายสงฆ์แล้ว จักเป็นอันบูชาอาตมภาพและสงฆ์ พระคุณเจ้านาคเสน พระตถาคตทรงเป็นบุคคลที่ไม่ควรตระหนก ไม่ควรเคาระพ ไม่ทรงเป็นทักขิณญบุคคลยิ่งกว่าพระสังฆรัตนะหรือไร ? พระตถาคตจึงรับสั่งพระมาตุจฉาของพระองค์ ถวายผ้าอาบหน้าฝนที่พระนางทรงย้อมสีเอง ปอก (ฝ้าย) เอง ระบบเอง ปั่นเอง ทอเอง ที่กำลังถวายพระองค์อยู่ แก่พระสงฆ์ พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระตถาคตทรงเป็นผู้สูงส่งกว่า ยิ่งกว่า หรือวิเศษกว่า พระสังฆรัตนะ พระตถาคตก็จะตรัสว่า เมื่อได้ถวายในอาตมภาพ ก็จักมีผลมาก ดังนี้ จะไม่รับสั่งให้พระมาตุจฉาถวายผ้าอาบหน้าฝนที่ทรงย้อมสีเอง ปอก (ฝ้าย) เอง ระบบเองแก่พระสงฆ์ เพราะเหตุที่พระตถาคตไม่โปรดให้ปรารภนาพระองค์ ไม่โปรดให้อิงอาศัยพระองค์ พระตถาคตจึงทรงรับสั่งให้พระมาตุจฉาถวายผ้าอาบหน้าฝนนั้นแก่พระสงฆ์เสีย”

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา มาตุจฺฉาย มหาปชาบดียา โคตมียา วสุสิทฺถสวภูทิกาย ทียมานาย ‘สฺเม โคตมิ เทหิ สฺเม เต ทินฺเน อหฺมฺเจว ปุชฺชิตฺว ภาวิสฺสามิ สฺโฆ จา’ติ ฯ ตํ ปนฺ น อตฺตโน ปติมานนฺสฺส อวิปากตฺยา น อทกฺขิณฺญยตฺยา, อปีจ โข มหาราช หิตตฺถาย อนุกมฺพาย อนาคตมฺทฺธานํ สฺโฆ มมจฺเจยน จิตฺตีกโต ภาวิสฺสตี’ติ

วิชชมานเนยว คุณเณ ปริกิตตยนฺโต เอวมาห ‘สัสมเ โคตมิ เทหิ สัสมเ เต ทินฺเน อหฺมฺเจว ปุชฺชิตฺโต ภวิสฺสามิ สัสมเ จา’ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง ภาษิตความข้อนี้ แก่พระมาตุจฉามาหาปชาบดีโคตมี ผู้กำลังถวายผ้าอาบน้ำฝนว่า โคตมี ขอ พระองค์จงทรงถวายแก่พระสงฆ์เถิด เมื่อพระองค์ถวายแก่พระสงฆ์แล้ว ก็จักเป็นอันได้บูชา อาตมภาพและสงฆ์ ดังนี้ก็จริง ก็ค้ำนั้นตรัสไว้ เพราะความที่ท่าน ของผู้น้อมถวายเฉพาะ พระองค์เป็นของมีวิบาก (ผลตอบแทน อานิสงส์) น้อย ก็หาไม่ เพราะความที่พระองค์มิใช่ ทักขิไณยบุคคล ก็หาไม่ ขอถวายพระพร พระตถาคตทรงดำริว่า ในอนาคตกาล เมื่อเราล่วง ลับไปแล้ว พระสงฆ์จักเป็นผู้ที่ชาวบริษัทกระทำความยำเกรง ดังนี้ แล้วประสงค์จะยกย่องคุณ (ของพระสงฆ์) ที่มีอยู่จริงนั้นแหละ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่ออนุเคราะห์ (พระสงฆ์เหล่านั้น) จึงตรัสอย่างนี้ว่า พระนางโคตมี ขอพระองค์ถวายแก่พระสงฆ์เถิด เมื่อพระองค์ได้ถวายแก่ พระสงฆ์แล้ว ก็จักเป็นอันได้บูชาอาตมภาพด้วย ได้บูชาพระสงฆ์ด้วย’

“ยถา มหาราช ปิตา ฐรมาโน เยว อมจฺจภฏฺพโลทวาริกอนิภฏฺจปาริสชฺชชนมชฺเช รมฺปิเย สนฺติเก ปุตุตฺตสฺส วิชฺชมานเนยว คุณเณ ปริกิตฺเตติ ‘อิธ จปิโต อนาคตมทฺธานํ ชนมชฺเช ปุชฺชิตฺโต ภวิสฺสตี’ติ ฯ เอวเมว โข มหาราช ตถาคโต หิตตฺถาย อนุกมฺปาย อนาคตมทฺธานํ สัสมเ มมจฺเจเนน จิตฺติกโต ภวิสฺสตีติ วิชฺชมานเนยว คุณเณ ปริกิตตยนฺโต เอวมาห ‘สัสมเ โคตมิ เทหิ สัสมเ เต ทินฺเน อหฺมฺเจว ปุชฺชิตฺโต ภวิสฺสามิ สัสมเ จา’ติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ผู้เป็นบิดา ขณะที่ยังทรงชีพอยู่ ก็กล่าวยกย่องคุณ ของบุตรซึ่งก็มีอยู่จริงนั้นแหละ ในพระราชสำนักของพระราชา ท่ามกลางพวกอำมาตย์ ข้าราชการ กำลังพล นายประตูเมือง นายทหารรักษาพระองค์ และชาวบริษัททั้งหลาย ด้วย คิดว่า บุตรของเรา ได้รับการแต่งตั้งในที่นี้แล้ว ต่อไปในอนาคต จักเป็นผู้ที่คนทั้งหลาย บูชา’ ดังนี้ ฉันทไต ตถาคตทรงดำริว่า ในอนาคตกาล เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว สงฆ์จักเป็นผู้ที่ชาว บริษัทกระทำความยำเกรง ดังนี้แล้ว ทรงประสงค์จะยกย่องคุณ (ของพระสงฆ์) ที่มีอยู่จริงนั้น แหละ เพื่อเกื้อกูล เพื่ออนุเคราะห์ (พระสงฆ์เหล่านั้น) จึงตรัสอย่างนี้ว่า พระนางโคตมี ขอ พระองค์จงทรงถวายแก่พระสงฆ์เถิด เมื่อพระองค์ได้ถวายแก่พระสงฆ์แล้ว ก็จักเป็นอันได้ บูชาอาตมภาพด้วย ได้บูชาพระสงฆ์ด้วย ดังนี้ ฉันทนั้นเหมือนกัน

“น โข มหาราช ตาวตเคน วสฺสิกสภาฏิกานุปฺปทานมตฺตเคน สํโฆ ตถาคตโต อธิโก นาม โหติ วิสิฏฺโง วา ๗ ยถา มหาราช มาตาศิปฺโตโร ปุตฺตทานํ อจฺจนาเทนฺติ ปริมทฺทนฺติ นหาเปฺนฺติ สมฺพาเหฺนฺติ, อปี นุ โข มหาราช ตาวตเคน อจฺจนาทฺนปริมทฺทนฺนหาปน- สมฺพาหนมตฺตเคน ‘ปุตฺโต มาตาศิปฺตฺติ อธิโก นาม โหติ วิสิฏฺโง วา’ติ ?

ขอถวายพระพร พระสงฆ์หาซื่อว่าเป็นผู้ยิ่งกว่า หรือวิเศษกว่าพระตถาคต เพราะเหตุ สักว่ารับสั่งให้ถวายผ้าอาบนํ้าฝนเท่านั้นไม่ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ผู้เป็นมารดา หรือบิดา ย่อมแต่งตัวให้บุตร ถูตัวให้ อาบนํ้าให้ สระผมให้ ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า ผู้เป็นบุตร ซื่อว่าเป็นผู้ยิ่งกว่า หรือวิเศษกว่าผู้เป็นมารดาและบิดา เพราะเหตุสักว่า เขาแต่งตัวให้ ถูตัวให้ อาบนํ้าให้ สระผมให้ เท่านั้นเองหรือ ?

“น หิ ภาเนเต อกามกรณียา ภาเนเต ปุตฺตา มาตาศิปฺตฺตฺนํ, ตสฺมา มาตาศิปฺโตโร ปุตฺตทานํ อจฺจนาทฺนปริมทฺทนฺนหาปนสมฺพาหนํ กโรนฺตี”ติ ๗

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “หามีได้ พระคุณเจ้า พระคุณเจ้า สำหรับมารดาและบิดา บุตร เป็นผู้ไม่อาจทำกิจ (มีการแต่งตัวเป็นต้น) ตามที่ตนต้องการได้ เพราะฉะนั้น มารดาและบิดา (พอเห็นว่าเป็นกาลที่สมควรทำกิจนั้น ๆ ให้) จึงต้องทำกิจทั้งหลายให้ คือ การแต่งตัวให้ ถูตัวให้ อาบนํ้าให้ สระผมให้”

เอวเมว โข มหาราช น ตาวตเคน วสฺสิกสภาฏิกานุปฺปทานมตฺตเคน สํโฆ ตถาคตโต อธิโก นาม โหติ วิสิฏฺโง วาติ ๗ อปีจ ตถาคโต อกามกรณียํ กโรนฺโต มาตุจฺจาย ตํ วสฺสิกสภาฏิกํ สํขสฺส ทาเปสิ ๗

พระภาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ พระ สงฆ์ หาซื่อว่าเป็นผู้ยิ่งกว่า หรือวิเศษกว่าพระตถาคต เพราะเหตุสักว่ารับสั่งให้ถวายผ้าอาบนํ้าฝนให้เท่านั้นไม่ ก็แต่ว่า พระตถาคต เมื่อจะทรงทำกิจที่พระสงฆ์ไม่อาจทำตามที่ต้องการได้ จึงโปรดให้พระมาตุจฉาถวายผ้าอาบนํ้าฝนนั้นแก่พระสงฆ์

“ยถา วา ปน มหาราช โกจิเทว ปุริโส รมฺโง อุบายนํ อหเรยฺย, ตํ ราชฯ อุบายนํ อณฺฏตรสฺส ภาณฺสฺส วา พลสฺส วา เสนาปติสฺส วา ปุโรหิตสฺส วา ทเพยฺย ๗ อปี นุ โข โส มหาราช ปุริโส ตาวตเคน อุบายนปฏฺฐิลาภมตฺตเคน รมฺญา อธิโก นาม โหติ วิสิฏฺโง วา”ติ ?

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บุรุษบางคน ฟังน้อมเกล้า ถวายเครื่อง

บรรณาการแก่พระราชา พระราชาพระราชทานเครื่องบรรณาการนั้นแก่คนอื่น ซึ่งเป็นข้าราชการบ้าง กำลังพลบ้าง เสนาบดีบ้าง บุโรหิตบ้าง ขอถวายพระพร บุรุษผู้นั้น ชื่อว่าเป็นผู้ยิ่งกว่า หรือวิเศษกว่าพระราชา เพราะเหตุสักว่าได้รับเครื่องบรรณาการเท่านั้นหรือหนอ ?”

“น หิ ฆนเต ราชภตฺติโก, ฆนเต โส ปุริโส ราชูปชีวี, ตมฺมจาเน จเปนฺโต ราชอาปายนํ เทตี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “เรามีได้ พระคุณเจ้า, พระคุณเจ้า บุรุษผู้นั้น เป็นผู้ที่พระราชาทรงชุบเลี้ยง เป็นผู้ที่อาศัยพระราชาลี้นงชีพ พระราชา เมื่อทรงดำรงอยู่ในอิสริยฐานะนั้น ก็ย่อมมีอำนาจพระราชทานเครื่องบรรณาการ (แก่คนอื่น) ได้”

“เอเวเมว โข มหาราช น ตาวตเคน วสฺสสิกสาฎิกานุปฺพานมตฺตเคน สํโฆ ตถาคตโต อริโก นาม โหติ วิสิฎฺฐโจ วา, อถ โข ตถาคตภตฺติโก ตถาคตูปชีวี ฯ ตมฺมจาเน จเปนฺโต ตถาคโต สํฆสฺส วสฺสสิกสาฎิกํ ทาเปสิ ฯ

พระภาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ พระสงฆ์ หาชื่อว่าเป็นผู้ยิ่งกว่า หรือวิเศษกว่าพระตถาคต เพราะเหตุสักว่า รับสั่งให้ถวายผ้าอาบน้ำฝนให้เท่านั้นไม่ ทว่า พระสงฆ์เป็นผู้ที่พระตถาคตทรงชุบเลี้ยง เป็นผู้ที่อาศัยพระตถาคตเลี้ยงชีพ พระตถาคตดำรงอยู่ในฐานะที่วานั้น ก็ยอม (มีอำนาจ) รับสั่งให้ถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระสงฆ์ได้

“อปิจ มหาราช ตถาคตสฺส เอวํ อโหสิ ‘สภาวาปฏิปุชฌนีโย สํโฆ, มม สนฺตเคน สํฆปฏิปุชเชสฺสามิ’ติ สํฆสฺส วสฺสสิกสาฎิกํ ทาเปสิ, น มหาราช ตถาคโต อตฺตโนเยว ปฏิปุชฌนํ วณฺเณติ, อถ โข เย โลเก ปฏิปุชฌนารหา, เตสฺมปิ ตถาคโต ปฏิปุชฌนํ วณฺเณติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง พระตถาคตทรงมีพระดำริอย่างนี้ว่า พระสงฆ์เป็นผู้ที่ชาวโลกควรบูชาโดยสภาวะ เราจักให้ชาวโลกบูชาพระสงฆ์ในสำนักของเรา ดังนี้แล้ว ก็รับสั่งให้ถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระสงฆ์ ขอถวายพระพร หากตรัสสรรเสริญการบูชาเฉพาะพระองค์เท่านั้นไม่ ทว่า บุคคลเหล่าใด เป็นผู้ควรบูชาเฉพาะในโลก พระตถาคตจะสรรเสริญการบูชาแม้ต่อบุคคลเหล่านั้น

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา เทวาติเทเวณ มชฺฌิมนิกายวรลณฺณเก ฐมฺมทายาท-ฐมฺมปริยาเย อปฺปิจฺจปฺปฏิปตฺตี ปกิตฺตยมาเนน ‘อสุ เยว เม ปุริโม ภิกขุ ปุชฺชตโร จ ปาสํสตรโร จา’ติ ฯ “นตฺถิ มหาราช ภเวสุ โภจิ สตฺโต ตถาคตโต ทกฺขิณฺเอยโย วา อุตฺตรโร

วา อธิโก วา วิสิฎฐโจะ วา, ตถาคตโต อุตฺตโร อธิโก วิสิฎฐโจะ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ เมื่อจะทรงยกย่องข้อปฏิบัติมีก่น้อย ได้ภาสิตความข้อนั้นไว้ในธรรมปริยายเรื่องธรรมทายาท (ธรรมทายาสสูตร) ในมัชฌิมนิกาย ซึ่งเป็นแนวทางประเสริฐว่า ‘ภิกษุรูปแรกนั้นแหละ ก็ยังเป็นผู้นำบูชาและนำเสนอสรรเสริญกว่า สำหรับเรา’ ดังนี้ ขอถวายพระพร ในภาพทั้งหลาย สัตว์ผู้เป็นทักษิณียบบุคคลไหน ๆ ที่สูงกว่าหรือยิ่งกว่า หรือวิเศษกว่าพระตถาคต หามิได้ พระตถาคตนั้นแหละ ทรงเป็นผู้สูงส่งกว่า ยิ่งกว่า วิเศษกว่า

“ภาสิตมเปตํ มหาราช สยฺยุตฺตนิกายเว มาณวคามิเกน เทวปฺตุเตน ภควโต ปฺรโต จตุวา เทวมนุสฺสมชฺเฌ –

“วิบุโล ราชคหียานํ	คิริ เสฎฐโจะ ปวฺจจติ
เสโต หิมวตํ เสฎฐโจะ	อาทิจฺจ อชฺคามินํ ฯ
สมฺพุทฺโธ อุตฺธินํ เสฎฐโจะ	นทฺขตฺตทานญจ จนฺทิมมา
สเทวกสฺส โลกสฺส	พฺพุโธ อคฺโค ปวฺจจตีติ ฯ

ขอถวายพระพร มาณวคามิกเทพบุตร ยืนอยู่เบื้องพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ท่ามกลางเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ได้ภาสิตข้อความนี้ไว้ในสังยุตตนิกายอันประเสริฐว่า

“ภูเขาวิปุละเยี่ยมที่สุด บรรดาภูเขที่ตั้งอยู่ในป่าหิมพานต์
ภูเขาสเทบรรพตเยี่ยมที่สุด บรรดาสิ่งที่ลอยอยู่ในอากาศ ดวง
อาทิตย์เยี่ยมที่สุด บรรดาห้วงน้ำทั้งหลาย สมุทรรเยี่ยมที่สุด
บรรดาดวงดาวทั้งหลาย ดวงจันทร์เยี่ยมที่สุด บัณฑิตตกลงว่า
พระพุทธเจ้าเลิศกว่าชาวโลกพร้อมทั้งเทวดา”

“ตา โข ปเนตา มหาราช มาณวคามิเกน เทวปฺตุเตน คธา สุกฺคิตา น ทฺคุคฺคิตา, สุกฺภาสิตา น ทฺพุภาสิตา, อนุมฺตา จ ภควตา, นนฺ มหาราช เถเรนปี สาริปฺตุเตน ชมฺมเสนาปตฺตินา ภณฺตี –

“เอโก มโนปฺสาโท	สรณคฺมนมฺภฺชลิปฺณาโม วา
อุสฺสหเต ตารยฺตี	มารพฺลนฺิสฺสูทเน พฺพุเรตีติ ฯ

ขอถวายพระพร ก็คธานี้ นั่น เป็นคธาที่มาณวคามิกเทพบุตรขับไว้ดี ไม่ใช่ขับไว้ไม่ดี กล่าวไว้ดี ไม่ใช่กล่าวไว้ไม่ดี และพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงเห็นชอบ ขอถวายพระพร แม้ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระ ก็ได้กล่าวไว้เหมือนกันมิใช่หรือว่า

“ความเลื่อมใสแห่งใจ ก็ดี การถึงว่าเป็นสรณะ ก็ดี การน้อม
อัญชลีไป ก็ดี เพียงอย่างเดียว ในพระพุทธเจ้า ผู้ทรงทำลาย
กำลังมารได้ ย่อมสามารถช่วยสัตว์ให้ข้ามภพกันดารได้” ดังนี้

“ภควตา จ ภณิตํ เทวาทิเทเวณ ‘เอกปุคฺคโล ภิกฺขเว โลเก อุปฺปชฺชมาโน
อุปฺปชฺชติ พุชฺชนหิตาย พุชฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानํ”ติ ฯ
กตโม เอกปุคฺคโล ? ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ...เป.... เทวมนุสฺसानนฺ”ติ ฯ

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพได้ตรัสไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย
บุคคลผู้เป็นเอก เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้น เพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก
เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
บุคคลผู้เป็นเอกคือใคร คือ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ฯลฯ แห่งเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลาย’ ดังนี้

“สาธุ ภนฺเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺิจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมา
อย่างนี้”

โคตมिवตฺตทานปญฺโท ตติโย ๑

จบโคตมिवตฺตทานปญฺหาข้อที่ ๓

๔. คิหิปปพชิตสมมาปฏิบัติปัญห

๔. คิหิปปพชิตสัมมาปฏิบัติปัญหา

ปัญหาว่าด้วยการปฏิบัติชอบแห่งผู้เป็นคฤหัสถ์และผู้เป็นบรรพชิต

[๔] “ภนฺเต นาคเสน ภาสิตมฺเปตํ ภควตา ‘คิหิโน วาหํ ภิกฺขเว ปพฺพชิตสฺส วา
สมฺมาปฏิบัติ วณฺณณฺมิ, คิหิ วา ภิกฺขเว ปพฺพชิตो วา สมฺมาปฏิปนฺโน สมฺมาปฏิบัติตา-
ธิกรณเหตุ อาราทโก โหติ ฌายํ ฌมฺมํ กุสฺลนฺ”ติ ฯ ยถิ ภนฺเต นาคเสน คิหิ โอทาทวสโน
กามโมคิ ปุตฺตทารสมฺพาทสยนํ อชฺชวาวสนฺโต กาสิกจนฺทนํ ปจฺจนฺโภนฺโต มาลาคนฺธวิเลปนํ
ธาเรนฺโต ชาตฺรฐปรชตํ สาทียนฺโต มณิกฺกณฺทล วิจิตฺตโมพิพฺพุโธ สมฺมาปฏิปนฺโน อาราทโก
โหติ ฌายํ ฌมฺมํ กุสฺลํ, ปพฺพชิตอปิ ภณฺฑุกาสาววตฺถวสโน ปรปฺนิชฺชมฺชฺฌุปกโต จตุสฺสุ

สีลกษณฺเรสุ สมมาปริปุรการี ทิยฺชฺเชนฺสุ สีกฺขาปทสฺเตสุ สมาทาย วตฺตนฺโต เตรสฺสุ
 ชฺตฺตคฺเณสุ อนวเสสํ วตฺตนฺโต สมมาปฏิปนฺโน อาราทโก โหติ ฌายํ ฌมฺมํ กุสฺลํ ๕ ตตฺถ
 ภาเน โก วิเสโส คิหิโน วา ปพฺพชิตฺตสฺส วา ? อผลํ โหติ ตโปกมฺมํ, นีรตฺตกา
 ปพฺพชฺชา ๕ วมฺเณ สีกฺขาปทโคปนา, โมฆิ ชฺตฺตคฺคฺณสมาทานํ, ก็ ตตฺถ ทฺกฺขมฺนุจฺฉินฺเณน,
 นนฺ นาม สุเขเนว สุขํ อธิคฺนฺตพฺพนฺ”ติ ๕

[๔] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาสิตความ
 ข้อนี้นี้ไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เราสรรเสริญการปฏิบัติชอบของคฤหัสถ์ หรือของบรรพชิต ภิกษุทั้ง
 หลาย คฤหัสถ์หรือบรรพชิต ปฏิบัติชอบ เพราะการปฏิบัติชอบเป็นเหตุ ย่อมทำอายุกุศลธรรม
 สำเร็จบริบูรณ์’ พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พวกคฤหัสถ์ครองผ้าขาว บริโภคคาม ครองที่
 อยู่ที่อยู่อาศัยด้วยบุตรและภรรยา เสวยจันทน์หอมจากแคว้นกาสิ ทัดทรงพวงดอกไม้ของหอม
 เครื่องลูบไล้ ยินดีทองและเงิน ประดับต่างหูและมุ่นมวยผมแปลก ๆ กัน ก็เป็นผู้ปฏิบัติชอบทำ
 ญายธรรมที่เป็นกุศลให้สำเร็จได้ แม้ผู้เป็นบรรพชิตครองผ้ากาสาเว อาศัยก่อนข้าวของผู้อื่น ผู้
 ทำให้บริบูรณ์โดยชอบในกองศีล ๔ ประพฤติสมาทานสิกขาบท ๑๕๐ ประพฤติในรุดงค์คุณ
 ๑๓ ไม่มีเหลือ ก็ชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติชอบทำญายธรรมที่เป็นกุศลให้สำเร็จได้ไซ้ พระคุณเจ้า
 (เมื่อเป็นเช่นนั้น) ในบุคคล ๒ จำพวกนั้น ผู้เป็นคฤหัสถ์ก็ดี ผู้เป็นบรรพชิตก็ดี จะมีอะไรเป็น
 ข้อที่แตกต่างกันเล่า การบำเพ็ญตบะก็เป็นอันว่าไร้ผล การบวชก็เป็นอันว่าหาประโยชน์ได้
 การรักษาสิกขาบทก็เป็นอันว่าเป็นหมัน การสมาทานรุดงค์ก็เป็นอันว่าเหลวเปล่า ประโยชน์
 อะไรด้วยการสั่งสมแต่ความทุกข์ยากในความเป็นบรรพชิตนั้นเล่า เพราะว่ามีความสุขสบาย
 นั้นแหละ ก็อาจบรรลุสุขได้มิใช่หรือ ?”

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา ‘คิหิโน วาหิ ภิกฺขเว ปพฺพชิตฺตสฺส วา สมมา
 ปฏิปตฺตี วณฺเณมิ, คิหิ วา ภิกฺขเว ปพฺพชิตฺโต วา สมมาปฏิปนฺโน สมมาปฏิปตฺตาธิกรณ-
 เหตุ อาราทโก โหติ ฌายํ ฌมฺมํ กุสฺลนฺ”ติ ๕ เอเวเมตํ มหาราช สมมาปฏิปนฺโนว, เสฏฺโฐ
 ปพฺพชิตฺโตปิ มหาราช ‘ปพฺพชิตฺโตมฺหิ’ติ น สมมา ปฏิปชฺเชยฺย, อถ โข โส อารกาว
 สามณฺเณ, อารกาว พฺรหฺมณฺเณ, ปเคว คิหิ โอทาทวสโน ๕ คิหิปี มหาราช สมมา
 ปฏิปนฺโน อาราทโก โหติ ฌายํ ฌมฺมํ กุสฺลํ, ปพฺพชิตฺโตปิ มหาราช สมมาปฏิปนฺโน
 อาราทโก โหติ ฌายํ ฌมฺมํ กุสฺลํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
 ภาสิตความข้อนี้นี้ไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เราสรรเสริญการปฏิบัติชอบของผู้เป็นคฤหัสถ์และของผู้

เป็นบรรพชิต ภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นคฤหัสถ์ก็ดี ผู้เป็นบรรพชิตก็ดี ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติชอบ ย่อมเป็นผู้ทำอายุธรรม ที่เป็นกุศลให้สำเร็จได้ เพราะการปฏิบัติชอบเป็นเหตุ' ดังนี้ จจริง ขอถวายพระพร ข้อที่ว่าเป็นอย่างที่ตรัสมาอย่างนี้ บุคคลผู้ปฏิบัติชอบนั้นเทียว ชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐสุด ขอถวายพระพร แม้ว่าเป็นบรรพชิต แต่ถ้าคิดว่า เราบวชแล้ว แล้วไม่ปฏิบัติชอบ เมื่อเป็นเช่นนั้น เขานั้นก็จัดว่าอยู่ห่างไกลจากความเป็นสมณะ อยู่ห่างไกลจากความเป็นผู้ประเสริฐ จะป่วยกล่าวไปไปถึงผู้เป็นคฤหัสถ์ครองผ้าขาวเล่า ขอถวายพระพร ทั้งคฤหัสถ์ผู้ปฏิบัติชอบ ก็เป็นผู้ทำอายุธรรมที่เป็นกุศลให้สำเร็จได้ ทั้งบรรพชิตผู้ปฏิบัติชอบ ก็เป็นผู้ทำอายุธรรมที่เป็นกุศลให้สำเร็จได้

“อปิจ โข มหาราช ปพฺพชฺโิตว สามณฺณสฺส อีสฺสโร อธิปติ; ปพฺพชฺชา มหาราช พหุคฺคณา อเนกคฺคณา อปฺปมาณคฺคณา, น สกฺกา ปพฺพชฺชาย คฺคณฺ์ ปริมาณํ กาทํ ๫

ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า ผู้เป็นบรรพชิตเท่านั้น ย่อมเป็นอิสระเป็นใหญ่แห่งสามัญญผล ขอถวายพระพร การบวชมีคุณมากมาย มีคุณหลายอย่าง มีคุณหาประมาณมิได้ บุคคลไม่อาจทำการนับคุณของการบวชได้

“ยถา มหาราช กามททสฺส มณฺีรตนสฺส น สกฺกา ธเนน อคฺโข ปริมาณํ กาทํ ‘เอตตฺถกํ มณฺีรตนสฺส มฺูลนฺ์ติ, เอวเมว โข มหาราช ปพฺพชฺชา พหุคฺคณา อเนกคฺคณา อปฺปมาณคฺคณา, น สกฺกา ปพฺพชฺชาย คฺคณฺ์ ปริมาณํ กาทํ ๫

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุคคลไม่อาจใช้ทรัพย์ ทำการนับค่าของแก้วมณี (ของพระเจ้าจักรพรรดิ) ที่บันดาลแต่สิ่งที่จะต้องการว่า แก้วมณีมีค่าเท่านั้นเท่านั้นได้ ฉะนั้นใด ขอถวายพระพร การบวชมีคุณมากมาย มีคุณหลายอย่าง มีคุณหาประมาณมิได้ บุคคลไม่อาจทำการนับคุณของการบวชได้ ฉะนั้นเหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช มหาสมฺมุทเท อุมฺิโย น สกฺกา ปริมาณํ กาทํ ‘เอตตกา มหาสมฺมุทเท อุมฺิโย’ติ, เอวเมว โข มหาราช ปพฺพชฺชา พหุคฺคณา อเนกคฺคณา อปฺปมาณคฺคณา, น สกฺกา ปพฺพชฺชาย คฺคณฺ์ ปริมาณํ กาทํ ๫

ขอถวายพระพร เหมือนอย่างว่า บุคคลไม่อาจทำการนับลูกคลื่นในมหาสมุทรได้ว่า ในมหาสมุทรมีลูกคลื่นอยู่เท่านั้นเท่านั้นได้ ฉะนั้นใด ขอถวายพระพร การบวชมีคุณมากมาย มีคุณหลายอย่าง มีคุณหาประมาณมิได้ บุคคลไม่อาจทำการนับคุณของการบวชได้ ฉะนั้นเหมือนกัน

“ปพฺพชิตฺตสฺส มหาราช ยํ กิณฺณจึ กรณฺณิยํ, สพฺพํ ตํ ชิปฺปเมว สมฺมุชฺชติ โน จิรฺรตฺตตาย
 ฯ กิการณา ? ปพฺพชิตฺโต มหาราช อปฺปิจฺโณ โหติ สนฺตุฏฺโฐ ปวิวิตฺโต อสฺสฏฺโฐ อารทฺธ-
 วัริโย นิราลโย อนิเกโต ปริปุณฺณสีโล สลฺลехิตาจาโร ชุตฺตปฺปฏิปตฺติกุสโล โหติ, ตํ การณา
 ปพฺพชิตฺตสฺส ยํ กิณฺณจึ กรณฺณิยํ, สพฺพํ ตํ ชิปฺปเมว สมฺมุชฺชติ โน จิรฺรตฺตตาย ฯ ยถา มหาราช
 นิคฺคณฺณจิสฺมสุโรตฺตชฺชวิมลนาราโจ สฺสชฺชชิตฺโต สมฺมา วหติ, เอวเมว โข มหาราช ปพฺพชิตฺตสฺส
 ยํ กิณฺณจึ กรณฺณิยํ, สพฺพํ ตํ ชิปฺปเมว สมฺมุชฺชติ โน จิรฺรตฺตตฺตยา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร กิจที่ควรทำอย่างใดอย่างหนึ่ง กิจทั้งหมดนั้น ย่อมสำเร็จได้โดยพลัน
 ที่ได้ยว แก่ผู้เป็นบรรพชิต หาสำเร็จได้โดยพลันแก่ผู้เป็นคฤหัสถ์ไม่ เพราะเหตุไรหรือ ? ขอ
 ถวายพระพร ผู้เป็นบรรพชิตเป็นผู้มักน้อย สันโดษ สงัดวิเวก ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ ปรารภความ
 เพียร ไม่มีที่อยู่ ไม่มีบ้าน มีศีลบริบูรณ์ มีความประพฤติขุดเกลากิเลส ฉลาดในข้อปฏิบัติที่เป็น
 องค์คุณกำจัดกิเลส เพราะเหตุนั้น กิจที่ควรทำอย่างใดอย่างหนึ่ง มีอยู่ กิจทั้งหมดนั้น ย่อม
 สำเร็จได้โดยพลันที่ได้ยว แก่ผู้เป็นบรรพชิต หาสำเร็จโดยพลันแก่ผู้เป็นคฤหัสถ์ไม่ ขอถวาย
 พระพร เปรียบเหมือนว่า ลูกศรที่ปราศจากปม ชัดเรียบดี ตรงดี ไม่มีสนิม เวลานายขมังธนูยิง
 ไป ก็ยอมไปได้ด้วยดี ฉันทใด ขอถวายพระพร กิจที่ควรทำอย่างใดอย่างหนึ่ง มีอยู่ กิจทั้งหมด
 นั้น ย่อมสำเร็จได้โดยพลันที่ได้ยวแก่ผู้เป็นบรรพชิต หาสำเร็จได้โดยพลันแก่ผู้เป็นคฤหัสถ์ไม่
 ฉันทนั้นเหมือนกันแล

“สาธุ ภาเนเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏิจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมา
 นี้”

คิปปพฺพชิตฺตสฺมาปฺปฏิปตฺติปญฺโท จตฺตโต ๑
 จบคิปปพฺพชิตฺตสฺมาปฺปฏิปตฺติปญฺทาซอที ๔

๕. ปฏิปทาโทสปณฺห

๕. ปฏิปทาโทสปัญหา

ปัญหาว่าด้วยโทษแห่งปฏิปทา

[๕] “ภนฺเต นาคเสน ยทา โพรฺสตุโต ทุกฺกรการิกํ อกาลิ, เนตาทิสฺส อณฺฺตฺร อารมฺภโ อโหสิ นิฏฺกโม กิเลสฺสุทฺธํ มจฺจุเสนํ วิชมนํ อาหารปริคฺคโห ทุกฺกรการิกา, เอรูเป ปฺรกกฺเข กิณฺจि อสฺสาทํ อลภิตฺวา ตเมว จิตฺตํ ปฺริหาเปตฺวา เอมวโจจ ‘น โข ปนาหํ อิมาย กฏฺฏกาย ทุกฺกรการิกาย อธิคจฺฉามิ อุตฺตริมนุสฺสธฺรมมํ อลมฺรียฆาณทสฺสนวิเสสํ, สียานุ โข อณฺโณ มคฺโค โพรชยา’ติ, ตโต นิพฺพินฺนิตฺวา อณฺเณน มคฺเคน สพฺพณฺณตฺตํ ปตฺโต, ปุณฺ ตาย ปฏิปทาย สวเก อนุสาสติ สมาทเปตี ฯ

“อารมฺภถ นิฏฺขมถ

ยฺยชถ พุทฺธสฺสเน

ธฺนถ มจฺจุโน เสนํ

นพาคารวํ กุณฺชโร’ติ ฯ

[๕] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ในคราวที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญทุกกรกิริยาแล้ว การประกอบความเพียร การทำความเพียร อย่างหยุดยั้ง การรบกับกิเลส การกำจัดมารและเสนามาร การกำหนดอาหาร การบำเพ็ญทุกกรกิริยาที่เป็นเช่นนี้ ก็มีได้มีในคราวอื่นอีก เมื่อทรงมีความบากบั่นเห็นปานฉะนี้ ก็มีทรงได้รับคุณพิเศษอะไร ๆ จึงทรงเลิกล้มพระทัย ตรัสอย่างนี้ว่า ‘เราไม่บรรลุอุตฺตริมนุสฺสธฺรรม ซึ่งเป็นความรู้ความเห็นพิเศษของพระอริยเจ้า ด้วยการบำเพ็ญทุกกรกิริยาที่เผ็ดร้อนนี้ได้ ทางไปสู่การตรัสรู้ทางอื่น ฟังมีหรือหนอ’ ดั่งนี้ ทรงเบื่อหน่ายคลายจากทางนั้นแล้ว ก็ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณโดยทางอื่น แต่กลับทรงอนุศาสน์ชักชวนสาวกทั้งหลายด้วยปฏิปทานั้นอีกว่า

“ท่านทั้งหลายจงปรารภความเพียร จงทำความเพียรอย่างหยุด

ยั้ง จงประกอบความเพียรในพระพุทฺธศาสนา จงกำจัดกองทัพบ

แห่งมัจจุ เหมือนช้างกำจัดเรือนต้นอ้อ ฉะนั้น” ดั่งนี้

“เกณ น โข ภนฺเต นาคเสน การเณน ตถาคโต ยาย ปฏิปทาย อตฺตนา นิพฺพินฺโน วิรตฺตรูโป, ตตฺถ สวเก อนุสาสติ สมาทเปตี”ติ ?

พระคุณเจ้านาคเสน เพราะเหตุไร พระตถาคตพระองค์เอง ทรงเบื่อหน่าย ไม่ทรงยินดี ปฏิปทาใด แต่กลับทรงอนุศาสน์ ชักชวนสาวกทั้งหลายด้วยปฏิปทานั้นเล่า ?”

“ตทापि महाराज ऐतरेहिपि सायेव प्रुपिपथा, तंयेव प्रुपिपथं प्रुपिपथुचिदुवा षोचिस्तुदो
 सपुषणुदुत्तं पदुदो ५ अपिच महाराज षोचिस्तुदो अदिविरियं कुरोनुदो निरुवसेसुदो आहारं
 उप्रनुथि ५ तसुस आहारुप्रुरेचनं चिदुततुपुपुलयं उप्रुपथुचि ५ सो तेन तुपुपुपुलेन नुसगुथि
 सपुषणुदुत्तं पापुणुदुत्तं, सो मत्तुदुत्तं कपुपुकिरुआरुहं सेवनुदो दुरेव प्रुपिपथुय नुचिरुसेव
 सपुषणुदुत्तं पापुणुदुत्तं ५ सायेव महाराज प्रुपिपथा सपुषेसुं तदुआकतनुं सपुषणुदुत्तनुअनु-
 प्रुपुलिगुआय ५

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ปฏิปทา ทั้งในคราวนั้น ทั้ง
 ในคราวนี้นั้นก็เป็นอันเดียวกันนั้นแหละ พระโพธิสัตว์ทรงได้บรรลुพระสัพพัญญุตญาณ เพราะ
 ได้ปฏิบัติปฏิปทานั้นนั้นแหละ ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า พระโพธิสัตว์ทรงกระทำความเพียร
 เกินไป ทรงห้ามขาดอาหารโดยสิ้นเชิง จึงเกิดพระทัยอ่อนกำลังไป เพราะมีพระทัยอ่อนกำลัง
 ไป จึงไม่ทรงสามารถบรรลุพระสัพพัญญุตญาณได้ พระโพธิสัตว์นั้น เมื่อ (ทรงหวนกลับมา)
 เสวยพระกฬิงการอาหารอย่างเพียงพอ ก็ได้ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณต่อกาลไม่นานเลย
 ด้วยปฏิปทานั้นนั้นแหละ ขอถวายพระพร พระตถาคตทุกพระองค์ ล้วนทรงมีปฏิปทาเพื่อ
 บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ เป็นอย่างเดียวกันนั้นนั้นแหละ

“ยถา महाराज सपुषेसुं सुदनुनुं आहारो उप्रुत्तमुषो, आहारुपुनुसुसิดुआ सपुषे
 सुदनुनु सुชु ओनुगनुनु, ऐवเมव โช महाराज सायेव प्रुपिपथा सपुषेसुं तदुआकतनुं
 सपुषणुदुत्तनुअनुप्रुपुलिगुआय, नेโส महाराज तोโส อารुमुกसुส, न นิกुगมุสुส, न
 กิเลसुยทุทสุส, येन तदुआคโต तसुมิ सुमे ये न पापुणुदुत्तनु, ओถ โช
 आहारुप्रुरุชเสเวโส तोโส, สथा प्रुथियตุदुरेเวसा प्रुपिपथा ५

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ล้วนมีอาหารเป็นสิ่งอุปถัมภ์
 ค้ำจุน สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงผู้อิงอาศัยอาหาร ย่อมเสวยสุข ฉันทิ ขอถวายพระพร พระตถาคต
 ทุกพระองค์ ล้วนทรงมีปฏิปทาเพื่อการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ เป็นอย่างเดียวกันนั้นนั้น
 แหละ ฉันทิเหมือนกัน ขอถวายพระพร เหตุที่ทำให้พระตถาคตไม่ทรงบรรลุพระสัพพัญญุต-
 ญาณในสมัยนั้นได้นี้ ไม่ใช่โทษของการปรารภความเพียร ไม่ใช่โทษของการทำความเพียร
 อย่างไม่หยุดยั้ง ไม่ใช่โทษของการรบกับกิเลส ทว่า นี้เป็นโทษของการห้ามขาดอาหาร
 ปฏิปทานี้เป็นอันต้องมีประจำตลอดกาลทุกเมื่อเทียว

“ยถา महाराज प्रुริโส อทุธานं อติवेเคน कुเจय, तेन सो ปกุขहुโต वा กवेय

ปีศาจปี่ วา อสณฺจโร ปรถิตเล ๗ อปี นุ โข มหาราช มหาปถวียา โทโส อตฺถิ เยน โส ปฺริโส ปกฺขหโต อโหสิ”ติ ?

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่งเดินทางไกล วิ่งไปด้วยความเร็วยิ่ง เพราะเหตุนั้น เขาจึงขาดเจ็บบ้าง งอเยเปลี้ยเปลี้ยไปบ้าง สัจฺจฺรไปบนพื้นแผ่นดินมิได้อีก ขอถวายพระพร โทษของแผ่นดินใหญ่ที่เป็นเหตุให้บุรุษผู้นั้นเป็นคนขาดเจ็บมีอยู่หรือ ?

“น หิ ฆนฺเต; สทา ปฏฺยตฺตา, ฆนฺเต มหาปถวี, กุโต ตสฺสา โทโส ? วายามสฺเสวโส โทโส, เยน โส ปฺริโส ปกฺขหโต อโหสิ”ติ ๗

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ไม่มีหรอก พระคุณเจ้า แผ่นดินใหญ่มีเป็นประจำตลอดกาลทุกเมื่อ พระคุณเจ้า แผ่นดินใหญ่นั้นจะมีโทษได้แต่ไหนเล่า เหตุที่ทำให้บุรุษผู้นั้นเป็นคนขาดเจ็บไปนี้ คือ โทษของความพยายามนั่นเอง”

“เอวเมว โข มหาราช เนโส โทโส อารมฺภสฺส, น นิกฺกมสฺส, น กิเลสฺยทฺทสฺส, เยน ตถาคโต ตสฺมี สมเย น ปาปุณฺนิ สพฺพญฺญตฺตญาณํ, อถ โข อหารูปโรธสฺเสวโส โทโส สทา ปฏฺยตฺตาเยเวสา ปฏฺยปทา ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ เหตุที่ทำให้พระตถาคตไม่ทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณในสมัยนั้นได้นี้ ไม่ใช่โทษของการปรารภความเพียร ไม่ใช่โทษของการทำความเพียรอย่างไม่หยุดยั้ง ไม่ใช่โทษของการรบกับกิเลส ทว่า นี่เป็นโทษของการห้ามขาดอาหารแล ปฏิปทานี้ เป็นอันต้องมีประจำตลอดกาลทุกเมื่อทีเดียว

“ยถา วา ปน มหาราช ปฺริโส กิลิฏฺจํ สากฺกํ นีวาเสยฺย, น โส ตํ โชวาเปยฺย, เนโส โทโส อุทกสฺส, สทา ปฏฺยตฺตํ อุทกํ ๗ ปฺริสฺสเสวโส โทโส ๗ เอวเมว โข มหาราช เนโส โทโส อารมฺภสฺส, น นิกฺกมสฺส, น กิเลสฺยทฺทสฺส, เยน ตถาคโต ตสฺมี สมเย น ปาปุณฺนิ สพฺพญฺญตฺตญาณํ, อถ โข อหารูปโรธสฺเสวโส โทโส, สทา ปฏฺยตฺตาเยเวสา ปฏฺยปทา, ตสฺมา ตถาคโต ตาเยว ปฏฺยปทาย สวเก อนุสาสติ สมาทเปติ, เอว โข มหาราช สทา ปฏฺยตฺตา อนวชฺชา सा ปฏฺยปทา”ติ ๗

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่ง นุ่งผ้าสาฎกเศร้าหมอง เขาไม่ใช้น้ำซักผ้าผืนนั้นให้สะอาด ข้อที่เขาไม่ได้ใช้น้ำซักผ้าผืนนั้นให้สะอาดนี้ ไม่ใช่โทษของน้ำ น้ำมีประจำอยู่ตลอดกาลทุกเมื่อ ข้อนี้เป็นโทษของบุรุษผู้นั้นเองเชียว ฉันทใด ขอถวาย

พระพร เหตุที่ทำให้พระตถาคตไม่ทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณในสมัยนั้นได้นี้ ไม่ใช่โทษของการปรารถนาความเพียร ไม่ใช่โทษของการทำความเพียรอย่างไม่หยุดยั้ง ไม่ใช่โทษของการรบกับกิเลส ทว่า นี่เป็นโทษของการห้ามขาดอาหารแล ปฏิปทานี้ เป็นอันต้องมีประจำตลอดกาลทุกเมื่อ ฉะนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น พระตถาคตจึงทรงอนุศาสน์ ชักชวน สาวกทั้งหลายด้วยปฏิปทานั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร ปฏิปทานั้น หาโทษมิได้ เป็นอันต้องมีประจำตลอดกาลทุกเมื่อ อย่างนี้แล”

“สาธุ ภาณเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมุปฏิจจาเม”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมานี้”

ปฏิปทาโทสปญฺโท ปญฺจโม ฯ
จบปฏิปทาโทสปัญหาข้อที่ ๕

๖. หีนายาวตตนปญฺห

๖. หีนายาวตตนปัญญา

ปัญหาว่าด้วยการเวียนมาสู่เพศที่เลว

[๖] “ภาณเต นาคเสน มหฺนตํ อิทํ ตถาคตสาสนํ สารํ วรํ เสฏฺฐจํ ปวริ อนุปมํ ปริสุทฺธํ วิมลํ ปญฺหฺรํ อนวชฺชํ, น ยุตฺตํ คิหิ ตาวตกํ ปพฺพเชตฺตุํ, คิหิเยว เอกสฺมี ผลเวเนตฺวา ยทา อปฺนรราวตฺตี โหติ ตทา โส ปพฺพชาเชตฺตพฺโพ ฯ กิการณฺหา ? อิเม ทุชฺชนา ตาว ตตฺถ สาสนเ วิสุทฺเท ปพฺพชิตฺวา ปฏินิวตฺติตฺวา หีนายาวตฺตนฺติ, เตสํ ปจฺจาคมเนน อยํ มหาชนเ เอวํ วิจินฺเตติ ‘ตฺถจกํ วต โภ เอตํ สมณฺสฺส โคตมฺสฺส สาสนํ ภวิสฺสติ, ยํ อิเม ปฏินิวตฺตนฺตี’ติ, อิทมุตฺถ การณฺน”ติ ฯ

[๖] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระศาสนาของพระตถาคตนี้ ยิ่งใหญ่ มีสาระ ดีงาม ประเสริฐ ยอดเยี่ยม หาสิ่งเปรียบมิได้ บริสุทธ์ ปราศจากมลทิน ผ่องแผ้ว หาข้อติเตียนมิได้ จึงไม่ควรให้ผู้นั้นเป็นคฤหัสถ์บวชก่อน ต่อในเวลาใด ผู้นั้นเป็นคฤหัสถ์ก็สำเร็จในผลสักอย่างหนึ่งแล้ว เป็นผู้ไม่กลับมาสู่เพศที่เลวอีก ในเวลานั้น จึงค่อยให้เขาบวช เพราะเหตุไร หรือพวกคนไม่ดีเหล่านี้ พอได้บวชในพระศาสนาที่บริสุทธ์นี้แล้ว ก็ยังถอยกลับ (ลาสิกขา, ลีก)

เวียนกลับมาสู่เพศที่เลวได้อีก เพราะการถอยกลับมาแห่งพวกเขา มหาชนนี้ ก็ย่อมคิดอย่างนี้ว่า “(เห็นที่ว่า) ศาสนาของพระสมณโคตม จักเป็นของเหลวเปล่าหนอ พวกคนเหล่านี้จึงได้ถอยกลับมา” ดังนี้ได้ ข้อที่ว่า จัดเป็นเหตุผลในการที่ไม่ควรให้พวกคฤหัสถ์ได้บวชก่อนนี้”

“ยถา มหาราช ตพาโก ภเวยฺย สมฺปฺนุณฺณสุจิวิมลสีตลสลิโล, อถ โย โกจิ กิลิฏฺโฏโจ มลกทฺทมคโตะ ตํ ตพากํ คนฺตฺวา อนฺหายิตฺวา กิลิฏฺโฏโจว ปฏินิวตฺเตยฺย, ตตฺถ มหาราช กตมํ ชโน ครหฺยฺย กิลิฏฺโฏจํ วา ตพากํ วา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร เปรียบเหมือนว่า มีสระน้ำอยู่แห่งหนึ่ง ซึ่งมีน้ำอยู่เต็มเปี่ยม ไสสะอาด ปราศจากมลทิน เย็นดี ต่อมา มีบุรุษคนใดคนหนึ่ง ผู้เปราะเปื้อนเหงื่อ เปื้อนสิ่งสกปรกเปือกตม ไปถึงสระน้ำนั้นแล้ว ก็ไม่ยอมอาบน้ำ เนื้อตัวยังเปราะเปื้อนอยู่เที่ยว ก็ถอยกลับมาเสียก่อน ขอถวายพระพร ในบุรุษและสระน้ำนั้น ผู้คนพึงติเตียนอะไร บุรุษผู้เปราะเปื้อนเหงื่อโคล หรือว่าสระน้ำเล่า ?”

“กิลิฏฺโฏจํ ภานฺเต ชโน ครหฺยฺย ‘อํยํ ตพากํ คนฺตฺวา อนฺหายิตฺวา กิลิฏฺโฏโจว ปฏินิวตฺโต, ก็ อิมํ อนฺหายิตฺุกามํ ตพากโก สยํ นฺหาเปสฺสตี, โโก โทโส ตพากสฺสา’ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้า ผู้คนพึงติเตียน บุรุษผู้เปราะเปื้อนเหงื่อโคลว่า ผู้นี้ไปถึงสระน้ำแล้ว ก็ไม่ยอมอาบน้ำ เนื้อตัวยังเปราะเปื้อนอยู่นั้นแหละ ก็ถอยกลับมาเสียก่อน สระน้ำนี้ จักอาบน้ำให้บุรุษผู้ไม่ต้องการอาบนี้ได้เองกระไรเล่า ความผิดอะไรของสระน้ำเล่า ?”

เอวเมว โข มหาราช ตถาคโตะ วิมุตฺติวรสลิลสมฺปฺนุณฺณ สทฺทฺมมฺวรตพากํ มาเปสิ ‘เย เกจิ กิเลสฺมกิลิฏฺโฏจา สเจตนา พุธา, เต อิธ นฺหายิตฺวา สพฺพกิเลสฺส ปฺวาหยิสฺสนฺหี’ติ ฯ ยทิ โกจิ ตํ สทฺทฺมมฺวรตพากํ คนฺตฺวา อนฺหายิตฺวา สกิลฺโสว ปฏินิวตฺติตฺวา หีนายาวตฺตติ ตํเยว ชโน ครหิสฺสตี ‘อํยํ ชินฺสาสนํ ปพฺพชิตฺวา ตตฺถ ปติฏฺโฏจํ อลภิตฺวา หีนายาวตฺโต, ก็ อิมํ อปฺปฏิปชฺชนฺตํ ชินฺสาสนํ สยํ โโพเชสฺสตี, โโก โทโส ชินฺสาสนสฺสา’ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ พระตถาคต สร้างสระน้ำ คือ พระสัทธรรมอันประเสริฐขึ้น ซึ่งเต็มเปี่ยมด้วยน้ำคือวิมุตติอันประเสริฐ ด้วยทรงดำริว่า บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ผู้เปราะเปื้อนด้วยมลทินคือกิเลส แต่รู้สำเนียง มีความตั้งใจ บุคคลเหล่านั้น ได้อาบน้ำในสระคือพระสัทธรรมอันประเสริฐนี้แล้ว ก็ จะลอยกิเลสทั้งปวงไปเสียได้ ดังนี้ ถ้าหากว่า จะมีบางคนไปถึงสระน้ำคือพระสัทธรรมอันประเสริฐนั้นแล้ว ก็กลับไม่ยอมอาบ ยังเป็นผู้มีกิเลสอยู่นั้นแหละ ก็ถอยกลับมาเสีย เวียนมาสู่

เพศที่เลวอีก ผู้คนก็จักติเตียนผู้นั้นนั่นแหละว่า คนผู้นี้บวชในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าแล้ว ยังไม่ได้ที่พึ่งในพระศาสนานั้นเลย ก็เวียนกลับมาสู่เพศที่เลว พระศาสนานี้ จักทำคนผู้ไม่ปฏิบัติผู้นี้ให้ตรัสรู้เสียเองได้กระไรเล่า ความผิดอะไรของพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าเล่า ?

“ยถา วา ปน มหาราช, ปุริโส ปรมพฺยชาติโต โรคฺขปฺปตฺติกุสฺลํ อโมขชฺวสิทฺทกมฺมํ ภิสกฺกํ สลฺลกตฺตํ ทิสฺวา อตฺติกฺจณาเปตฺวา สพฺยชาติโกว ปฏฺินิวตฺเตยฺย, ตตฺถ กตมํ ชโน ครเหยฺย อาตุรํ วา ภิสกฺกํ วา”ติ ?

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่งป่วยหนักอยู่ ได้พบหมอ ผ่าตัดผู้ฉลาดในเหตุที่เกิดขึ้นแห่งโรค ผู้สำเร็จการงานมั่นคง ไม่ใช่คนโลเลแล้ว ก็ไม่ยอมให้ หมอรักษา ยังป่วยอยู่นั่นเอง ก็ถอยกลับไปเสีย ในบุคคล ๒ คนนั้น ผู้คนพึงติเตียนคนไหน คนไข้หรือว่าหมอเล่า ? ดังนี้ได้

“อาตุรํ ภาเนเต ชโน ครเหยฺย ‘อัยํ โรคฺขปฺปตฺติกุสฺลํ อโมขชฺวสิทฺทกมฺมํ ภิสกฺกํ สลฺลกตฺตํ ทิสฺวา อตฺติกฺจณาเปตฺวา สพฺยชาติโกว ปฏฺินิวตฺโต, ก็ อิมํ อตฺติกฺจณาเปเนตํ ภิสกฺโก สยํ ตฺติกฺจนิสฺสตี, โโก โทโส ภิสกฺกสฺสา”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้า ผู้คนพึงติเตียนคนไข้ว่า ผู้นี้ได้หมอผ่าตัดผู้ฉลาดในเหตุเกิดแห่งโรค ผู้สำเร็จการงานมั่นคง ไม่ใช่คนเหลวไหลแล้ว ก็ไม่ยอมให้หมอรักษา ยังป่วยอยู่นั่นแหละ ก็ถอยกลับไปเสียได้ หมอเองจะรักษาคนผู้ไม่ยอมให้รักษานี้ได้กระไรเล่า ความผิดอะไรของหมอเล่า” ดังนี้ได้

“เอวเมว โข มหาราช ตถาคโต อนฺโตสาสนสมฺมุเค เกวลํ สกฺลกิเลสพฺยชาติวูปสมน-สมตฺถํ อมโตสฺสํ ปกฺขิปปิ, ‘เย เกจิ กิเลสพฺยชาติปิพิตา สเจตนา พฺฐา, เต อิมํ อมโตสฺสํ ปิวิตฺวา สพฺพกิเลสพฺยชาติ วูปสมเมสฺสนฺตี’ติ ฯ ยถิ โภจิ ตํ อมโตสฺสํ อปิวิตฺวา สกิเลโสว ปฏฺินิวตฺติตฺวา หีนายาวตฺตตี, ตํ เยว ชโน ครหิสฺสตี ‘อัยํ ชินสาสนเน ปพฺพชิตฺวา ตตฺถ ปตฺติภูจฺจํ อลภิตฺวา หีนายาวตฺโต, ก็ อิมํ อปฺปฏิปชฺชนฺตํ ชินสาสนํ สยํ โโพเชสฺสตี, โโก โทโส ชินสาสนสฺสา’ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ พระตถาคตทรงบรรจุโอสถอมตะที่สามารถสงบความป่วยไข้ คือ กิเลสทั้งสิ้น ไว้ในตัลบายาคือพระศาสนาด้วยทรงดำริว่า บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ผู้ถูกความป่วยไข้คือกิเลส บีบคั้น แต่ว่า รู้

สำเหนียก มีความตั้งใจ บุคคลเหล่านั้น ตีมีโสตถอมตะนี้แล้ว ก็จักสงบความป่วยไข้ คือ กิเลส ทั้งปวงได้ ดังนี้ ถ้าหากว่า มีบางคน ไม่ยอมตีมีโสตถอมตะนั้นแล้ว ทั้ง ๆ ที่ยังเป็นผู้มีกิเลสอยู่นั้นแหละ ก็ถอยกลับไป เวียนกลับมาสู่เพศที่เลวไซ้ร้ ผู้คนจักติเตียนเขานั้นแหละว่า คนผู้นี้ บวชในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าแล้ว ยังไม่ทันได้ที่พึงในพระศาสนานั้นเลย ก็เวียนกลับมาสู่เพศที่เลว พระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า จักทำให้เขาผู้นั้นไม่ยอมปฏิบัตินี้ได้ตรัสรู้เสียเองได้กระไรเล่า ความผิดอะไรของพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าเล่า' ดังนี้ได้

“ยถา วา ปน มหาราช ฉาโต ปุริโส มหติมหาปุณณภตตปริเวสนัน คนุตวา ตัง ภตตัง อภุชชิตวา ฉาโตว ปฏินิวตเตยฺย, ตตถ กตมํ ชโน ครเหยฺย ฉาตํ วา ปุณณภตตัง วา”ติ ?

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บุรุษผู้หิวข้าวคนหนึ่ง ไปถึงสถานที่ เลี้ยงอาหารบุญครั้งยิ่งใหญ่สำคัญแล้ว ก็ไม่ยอมบริโภคอาหารนั้น ยังหิวอยู่นั่นเอง ก็ถอยกลับไป เสีย ในบุรุษคนผู้หิวข้าวและอาหารบุญนั้น ผู้คนพึงติเตียนอะไรเล่า บุรุษผู้หิวอยู่หรืออาหารบุญ ?”

“ฉาตํ ภนฺเต ชโน ครเหยฺย ‘อัย ชุหาปีพิโต ปุณณภตตัง ปฏิลกิตวา อภุชชิตวา ฉาโตว ปฏินิวตโต, ก็ อิมสฺส อภุชชนตฺสส โภชนัน สยํ มุขํ ปวิสิสฺสติ, โโก โทโส โภชนสฺสา”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้า ผู้คนพึงติเตียนบุรุษผู้หิวอยู่ว่า ผู้นี้ถูกความหิวบีบคั้นอยู่ ได้อาหารบุญแล้ว ก็ยังไม่ยอมบริโภค ยังหิวอยู่นั้นแหละ ก็ถอยกลับมาเสีย ของกินจักเข้าปากบุรุษผู้ไม่ยอมบริโภคคนนี้ได้เองกระไรเล่า ความผิดอะไรของของกินเล่า' ดังนี้ได้

“เอวเมว โข มหาราช ตถาคโต อนฺโตสาสนสมฺมุคฺเค ปรมปวโร สนฺตํ สิโว ปณฺตีตํ อมตํ ปรมมรฺุรํ กายคตาสติโภชนัน จเปสิ ‘เย เกจิ กิเลสฉาตชฺฉตฺตา ตณฺหาปรตฺตมานสา สเจตนา พุธา, เต อิมํ โภชนัน ภุชชิตวา กามรูปารูปกเวสุ สพุพฺพํ ตณฺหมปเนสฺสนฺตี”ติ ฯ ยถิ โภจิตํ โภชนัน อภุชชิตวา ตณฺหาสิโตว ปฏินิวตฺติตวา หีนายาวตฺตติ, ตณฺเวยว ชโน ครหิสฺสติ ‘อัย ชินสาสนเน ปพฺพชิตวา ตตถ ปตฺติฏฺจํ อลภิตวา หีนายาวตฺโต, ก็ อิมํ อปปฏิปชฺชนตํ ชินสาสนนํ สยํ โฟเชสฺสสิ, โโก โทโส ชินสาสนสฺสา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ พระตถาคตทรงวางของกินคือกายคตาสติ อันประเสริฐ ยอดเยี่ยม สงบ เกษม ประณีต เป็นอมตะ

มีรสอร่อยอย่างยิ่งไว้ในสำหรับคือพระศาสนา ด้วยทรงดำริว่า บุคคลเหล่านี้แหละหนึ่ง ผู้ถูกความหิวคือกิเลสแผดเผา ผู้ถูกตัณหาครอบงำจิต แต่เป็นผู้รู้สำเหนียก มีความตั้งใจ บุคคลเหล่านั้นบริโภคนั้นแล้ว ก็จักขจัดตัณหาทั้งปวงในกามภพ รูปภพ และอรุภพได้ ดังนี้ ถ้าหากจะมีบางคนไม่ยอมบริโภคนั้น เป็นผู้อาศัยตัณหาเที่ยว กลับเวียนมาสู่เพศที่เลว ไชร์ ผู้คนจักติเตียนคนผู้นั้นนั่นแหละว่า คนผู้นี้ บวชในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าแล้ว ยังไม่ทันได้ที่พึงในพระศาสนานั้นเลย ก็เวียนกลับมาสู่เพศที่เลว พระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า ก็จักช่วยบวชผู้ไม่ยอมปฏิบัติผู้นี้ให้ตรัสรู้เสียเองได้กระไรเล่า ความผิดอะไรของพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าเล่า' ดังนี้ได้

“ยทิ มหาราช ตถาคต คิหิเยว เอกสุมี ผล เวณีตํ ปพฺพาเชยฺย, น นามายํ ปพฺพชฺชา กิเลสฺปฺพานาย วิสุทฺธิยา วา, นตฺถิ ปพฺพชฺชาย กรณียํ ฯ ยถา มหาราช ปุริโส อเนกสฺเตน กมฺเมน ตพากํ ขณาเปตฺวา ปริสาย เอวมนุสฺสาเวยฺย ‘มา เม โภโกโต เกจิ สกิลิฏฺฐา อิมํ ตพากํ โอตฺรธ, ปฺวาหิตฺรโชนฺนลา ปริสุทฺธา วิมลมฺภูจฺจา อิมํ ตพากํ โอตฺรธา’ติ ฯ อปิ นุ โข มหาราช เตสํ ปฺวาหิตฺรโชนฺนลานํ ปริสุทฺธานํ วิมลมฺภูจฺจานํ เตน ตพากเณ กรณียํ ภเวยฺยา”ติ ?

ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า พระตถาคตทรงอนุญาตให้ภุคภัตต์ผู้สำเร็จในผลสักอย่างหนึ่งเสียก่อนเท่านั้นได้บวช ไชร์ ชื่อว่าการบวชนี้ ก็จะไม่พึงเป็นไปเพื่อการละกิเลส หรือเพื่อวิสุทฺธิ กิจที่จะพึงทำด้วยการบวชก็ไม่มี ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่งให้เขาขุดสระน้ำไว้ด้วยการกระทำ (การขุด) หลายร้อยครั้ง แล้วบอกให้ได้ยินต่อ ๆ กันไป ในบริษัทอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายเอ๋ย ใคร ๆ ผู้เปราะเปื้อนเหงื่อไคลขอลงสู่สระนี้เลย ผู้ที่ล้างขี้ฝุ่นเหงื่อไคลเนื้อตัวสะอาด ขัดสีมลทินออกแล้ว ขอจงก้าวอย่างลงสู่สระน้ำเถิด ดังนี้ ขอถวายพระพร สำหรับคนที่ล้างขี้ฝุ่นเหงื่อไคล เนื้อตัวสะอาด ขัดสีมลทินออกแล้วเหล่านั้น พึงมีกิจที่พึงทำด้วยสระน้ำนั้นอยู่อีกหรือ ?

“น หิ ภนฺเต ยสฺสตุถาย เต ตํ ตพากํ อุปฺกจฺเจยฺยํ, ตํ อญฺญตฺเรว เตสํ กตํ กรณียํ, กิ เตสํ เตน ตพากเณา”ติ ?

พระเจ้ามลินทตรัสว่า “ไม่มีหรือ พระคุณเจ้า บุคคลเหล่านั้น เข้าไปสู่สระน้ำนั้นเพื่อประโยชน์แก่อะไรใด พอเว้นกิจที่พึงทำนั้น ซึ่งคนเหล่านั้น ได้ทำเสียก่อนแล้วเท่านั้น ประโยชน์อะไรด้วยสระน้ำนั้นสำหรับคนเหล่านั้นอีกเล่า”

“เอวเมว โข มหาราช ยทิ ตถาคต คิหิเยว เอกสุมิ ผล วินีตัม ปพฺพาเชยฺย, ตตฺถเวว เตสํ กตํ กรรมิณฺเญ, ก็ เตสํ ปพฺพชฺชาย ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละแล ถ้าหากว่า พระตถาคตทรงอนุญาตเฉพาะคฤหัสถ์ผู้สำเร็จในผลสักอย่างหนึ่งเสียก่อนเท่านั้น ให้บวชได้ไซ้ร้ กิจที่พึงทำในการบวชนั้นนั่นแหละ คนเหล่านั้นก็ได้ทำแล้ว ประโยชน์อะไรด้วยการบวชสำหรับคนเหล่านั้นอีกเล่า

“ยถา วา ปน มหาราช สภาวอิสิภตฺติโก สุตมฺนตฺปทโร อตฺตกฺกิกโก โรคฺคฺคฺปตฺตฺกฺกุสโล อโฆมฺชฺฐสฺสิทฺทกมฺโม ภิสฺสโก สลฺลกตฺโต สพฺพโรคฺคฺคฺปสมภสฺสชฺชํ สนนฺนิปาเตตฺตฺวา ปริสฺสาย เอวมนุสฺสาเวยฺย ‘มา โข โภโกโต เกจิ สพฺยาธิกา มม สนฺติเก อุปคจฺจณฺถ, อพฺยาธิกา อโรคา มม สนฺติเก อุปคจฺจณฺถ’ติ ๗ อปิ นุ โข มหาราช เตสํ อพฺยาธิกานํ อโรคานํ ปริปฺกฺกณฺณานํ อุทฺคคานํ เตน ภิสฺสเกณ กรรมิณฺเญ ภเวยฺยา”ติ ?

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า หมอรักษาโรคผู้อันฤาษีชุบเลี้ยงมา ผู้ทรงจำบทมนต์ที่สดับมาได้ คงแก่เรียน ฉลาดในเหตุเกิดขึ้นแห่งโรค สำเร็จการงานมั่นคง ประยูรที่ใช้รักษาโรคทั้งปวงได้แล้ว ก็บอกให้ได้ยินต่อ ๆ กันไปในบริษัทว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ใคร ๆ ที่มีความเจ็บป่วย ของจงอย่าได้เข้าไปในสำนักของเราเลย ผู้ที่ไม่มีความเจ็บป่วย ไม่มีโรค ของจงเข้าไปในสำนักของเราเถิด ดังนี้ ขอถวายพระพร สำหรับคนผู้ไม่เจ็บป่วย ไม่มีโรค บริบูรณ์อยู่สบายใจอยู่แล้วนั้น พึงมีกิจที่ต้องให้หมอบำบัดหรือหนอ ?”

“น หิ ภาเนเต ยสฺสสตฺถาย เต ตํ ภิสฺสกํ สลฺลกตฺตํ อุปคจฺเจยฺย, ตํ อณฺเฏตฺตฺเรว เตสํ กตํ กรรมิณฺเญ, ก็ เตสํ เตน ภิสฺสเกนา”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ไม่มีหรือ คุณเจ้า คนเหล่านั้น พึงเข้าไปหาหมอรักษาโรค เพื่อประโยชน์แก่กิจใด เว้นกิจที่พึงทำ ซึ่งคนเหล่านั้นได้ทำแล้วนั้นเสียเท่านั้น (เมื่อเป็นเช่นนี้) ประโยชน์อะไรด้วยหมอบำบัดคนเหล่านั้นเล่า”

“เอวเมว โข มหาราช ยทิ ตถาคต คิหิเยว เอกสุมิ ผล วินีตัม ปพฺพาเชยฺย, ตตฺถเวว เตสํ กตํ กรรมิณฺเญ, ก็ เตสํ ปพฺพชฺชาย ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ ถ้าหากว่า พระตถาคตทรงอนุญาตคฤหัสถ์ ผู้สำเร็จในผลสักอย่างหนึ่งเสียก่อนเท่านั้น ให้บวชได้ไซ้ร้ กิจที่พึงทำในการบวชนั้นนั่นแหละ คนเหล่านั้นก็ได้ทำแล้ว ประโยชน์อะไรด้วยการบวช

สำหรับคนเหล่านั้นอีกเล่า”

“ยถา วา ปน มหาราช โกจิ ปุริโส อเนกถาติปากสโต โภชนํ ปฏิยาทาเปตวา ปริสาย เอวมนุสสาเวยฺย ‘มา เม โภญโต เกจิ ฉาตา อิมํ ปริเวสนํ อุปคจฺจณ, สุภุตฺตา ติตฺตา สุหิตา ธาตา ปิณฺฑา ปริปฺปณฺณา อิมํ ปริเวสนํ อุปคจฺจณา’ติ ฯ อปิ นุ โข มหาราช เตสํ ภุตฺตาวิเน ติตฺตานํ สุหิตานํ ธาตานํ ปิณฺฑานํ ปริปฺปณฺณานํ เตน โภชนเนน กรณียํ ภเวยฺยา”ติ ?

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่งจัดเตรียมโภชนาหาร มีของสุกหลายร้อยถาด แล้วก็บอกกล่าวให้ได้ยินต่อ ๆ กันไปในบริษัทว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ใคร ๆ ที่หิว ขอจงอย่าเข้าไปสู่สถานที่เลี้ยงอาหารนี้ของโยมเลย ผู้ที่บริโภคดีแล้ว อิ่มหนำแล้ว เพียงพอแล้ว เอิบอิ่มเต็มที่แล้ว จงเข้าไปสู่สถานที่เลี้ยงอาหารนี้เถิด ขอถวายพระพร สำหรับคนที่บริโภคดีแล้ว อิ่มหนำแล้ว เพียงพอแล้ว เอิบอิ่มเต็มที่แล้วเหล่านั้น พึงมีกิจที่ต้องทำด้วยโภชนาหารนั้นอีกหรือ ?”

“น หิ ภาตุเต ยสฺสตุถาย เต ตํ ปริเวสนํ อุปคจฺเจยฺย, ตํ อณฺเฏตุเรว เตสํ กตํ กรณียํ, กิ เตสํ ตาย ปริเวสนายา”ติ ?

พระเจ้ามิลินทร์ตรัสว่า “ไม่มีหรือ พระคุณเจ้า คนเหล่านั้น พึงเข้าไปสู่สถานที่เลี้ยงอาหาร เพื่อประโยชน์แก่กิจใด เว้นกิจที่พึงทำนั้น ซึ่งคนเหล่านั้นได้ทำแล้วเท่านั้น (เมื่อเป็นเช่นนั้น) ประโยชน์อะไรด้วยสถานที่เลี้ยงอาหารสำหรับคนเหล่านั้นอีกเล่า”

“เอวเมว โข มหาราช ยถิ ตถาคโต คิหิเยว เอกสฺมี ผเล วินิตํ ปพฺพาเชยฺย, ตตฺถเอว เตสํ กตํ กรณียํ, กิ เตสํ ปพฺพชฺชาย ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ ถ้าหากว่า พระตถาคตทรงอนุญาตคฤหัสถ์ผู้สำเร็จในผลสักอย่างหนึ่งเสียก่อนเท่านั้น ให้บวชได้ไซ้ร้ กิจที่พึงทำในการบวชนั้นนั่นแหละ คนเหล่านั้นก็ได้ทำแล้ว (เมื่อเป็นเช่นนั้น) ประโยชน์อะไรด้วยการบวชสำหรับคนเหล่านั้นอีกเล่า

“อปิจ มหาราช เย หีนายาวตฺตุนฺติ, เต ชินฺสาสนสฺส ปญฺจ อตุลฺลียे कुณฺเ ทสฺเสนฺติ ฯ กตเม ปญฺจ ? ภูมิมหนฺตภาวํ ทสฺเสนฺติ, ปริสุทฺทวิมลภาวํ ทสฺเสนฺติ, ปาเปหิ อสํวาสฺยภาวํ ทสฺเสนฺติ, ทุปฺปฏิเวธภาวํ ทสฺเสนฺติ, พหุสํวรฺรกุขฺยภาวํ ทสฺเสนฺติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง บุคคลเหล่านี้ เวียนกลับมาสู่เพศที่เลว บุคคลเหล่านั้น ยังทำคุณที่ไม่อาจชั่งได้ ๕ อย่าง แห่งพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าให้ปรากฏได้ ทำคุณ ๕ อย่างอะไรบ้างให้ปรากฏได้ ได้แก่

๑. ทำความที่พระศาสนาเป็นภูมิอันยิ่งใหญ่ให้ปรากฏ
๒. ทำความที่พระศาสนาเป็นของบริสุทธิ์ ปราศจากมลทินให้ปรากฏ
๓. ทำความที่พระศาสนาอันพวกคนชั่วไม่อาจอยู่ร่วมได้ให้ปรากฏ
๔. ทำความที่พระศาสนาเป็นของแทงตลอดได้ยากให้ปรากฏ
๕. ทำความที่พระศาสนาอันบุคคลรักษาได้ด้วยสังวรเป็นอันมากให้ปรากฏ

“กถั ภูมิมหุตถาวุ ทสฺเสนฺติ ? ยถา มหาราช ปุริโส ธฺโน หีนชจฺโจ นิพฺพิเสโส พุทฺธิปริหีโน มหารชฺช ปฏฺลิภิตฺวา น จิรฺสฺเสว ปรีปตฺติ ปรีธฺสติ ปรีหายติ ยสโต, น สกฺโกติ อิสฺสรียํ สนฺธาเรตุํ ๕ กิ การณํ ? มหฺนตฺตฺตา อิสฺสรียสฺส ๕ เหวเมว โข มหาราช เย เกจิ นิพฺพิเสสา อกตปฺญญา พุทฺธิปริหีนา ชินฺสาสเน ปพฺพชนฺติ, เต ตํ ปพฺพชฺชํ ปวฺรุตฺตมํ สนฺธาเรตุํ อวิสฺนฺตฺตา น จิรฺสฺเสว ชินฺสาสเน ปรีปตฺติวา ปรีธฺสิตฺวา ปรีหายิตฺวา หีนายาวตฺตฺนฺติ, น สกฺโกนฺติ ชินฺสาสนํ สนฺธาเรตุํ ๕ กิ การณํ ? มหฺนตฺตฺตา ชินฺสาสน- ภูมียา ๕ เหว ภูมิมหุตถาวุ ทสฺเสนฺติ ๕

ชื่อว่ายอมทำความที่พระศาสนาเป็นภูมิอันยิ่งใหญ่ให้ปรากฏ เป็นอย่างไร ? ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษผู้ไร้ทรัพย์ มีชาติต่ำทราม หาข้อดีพิเศษมิได้ ความรู้ก็เสื่อม ได้รับความสมบัติที่ยิ่งใหญ่แล้ว ก็ยอมตกไป เลิกร้างไป เสื่อมไปจากอิสริยยศต่อกาลไม่นานเลย เทียบ ย่อมไม่อาจจะทรงอิสริยยศเอาไว้ได้ เพราะอะไร เพราะอิสริยยศเป็นภูมิที่ยิ่งใหญ่ ฉะนั้น ขอถวายพระพร บุคคลเหล่านี้เหล่านี้ ผู้หาข้อดีพิเศษมิได้ ไม่ได้ทำบุญไว้ ความรู้ก็เสื่อม บวชในศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า บุคคลเหล่านั้น เมื่อไม่สามารถจะทรงการบวชที่ ประเสริฐสุดเอาไว้ได้ ก็ยอมตกไป เลิกร้างไป เสื่อมไปจากพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า เวียนกลับมาสู่เพศที่เลว ต่อกาลไม่นานเลยทีเดียว ย่อมไม่อาจที่จะทรงพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าเอาไว้ได้ เพราะเหตุไร เพราะภูมิคือพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าเป็นของยิ่งใหญ่ ฉะนั้นเหมือนกัน ชื่อว่าย่อมทำความที่พระศาสนาเป็นภูมิอันยิ่งใหญ่ให้ปรากฏ ตามประการดังกล่าวมานี้

“กถํ ปริสุทฺถวิมลภาวํ ทสฺเสนฺตํ ? ยถา มหาราช วาริ โปกฺขรปตฺเต วิกริติ วิธมฺติ วิธฺเสติ, น จานมฺปกจฺจติ นฺนฺปฺลิมฺปติ ฯ กิ การณํ ? ปริสุทฺถวิมลตฺตา ปทฺมสฺส ฯ เหวเมว โข มหาราช เย เกจฺจิ สจฺจา กุฏฺฐา วงฺกา กุฏฺฐิลา วิธมฺทิกฺกุจฺจโน ชินฺสาสเน ปพฺพชฺนฺติ, เต ปริสุทฺถวิมลนิกฺกณฺณกฺกณฺทวรวรปฺปวรสาสนโต น จิรสฺเสว วิกริตฺวา วิธมิตฺวา วิธฺเสตฺวา อสฺสจฺจหิตฺวา อนฺนฺปฺลิมฺปิตฺวา หีนายาวตฺตฺนฺติ ฯ กิ การณํ ? ปริสุทฺถวิมลตฺตา ชินฺสาสนสฺส ฯ เหว ปริสุทฺถวิมลภาวํ ทสฺเสนฺตํ ฯ

ชื่อว่าย่อมทำความที่พระศาสนาเป็นของบริสุทธิ์ปราศจากมลทินให้ปรากฏ อย่างไร ? ขอถวายพระพร น้ำตกลงไปในใบบัวแล้ว ก็ย่อมกระเซ็นไหลกลับไปไม่ถึงความตั้งอยู่ได้ ไม่ได้ติดอยู่ เพราะเหตุไร ? เพราะใบบัวเป็นของเกลี้ยงเงลา ปราศจากมลทิน ฉนั้นใจ ขอถวายพระพร บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ซึ่งเป็นคนเจ้าเล่ห์ คดโกง มีความเห็นไม่สมควร บวชในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า บุคคลเหล่านั้น กระเซ็นไหลกลับไปจากพระศาสนาที่บริสุทธิ์ ปราศจากมลทิน ไม่มีเสี้ยนหนาม ผ่องแผ้ว ประเสริฐยอดเยี่ยม ตั้งอยู่ไม่ได้ ติดอยู่ไม่ได้ แล้วก็ย่อมเวียนกลับมาสู่เพศที่เลว ต่อกาลไม่นานเลยเทียว เพราะเหตุไร ? เพราะพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าเป็นของบริสุทธิ์ ปราศจากมลทิน ฉนั้นเหมือนกัน ชื่อว่าย่อมทำความที่พระศาสนาเป็นของบริสุทธิ์ปราศจากมลทินให้ปรากฏ ตามประการดังกล่าวมานี้

“กถํ ปาเปหิ อสฺวาสิยภาวํ ทสฺเสนฺตํ ? ยถา มหาราช มหาสมฺมุทโท น มเตน กุณฺเปน สํวสฺติ, ยํ โหติ มหาสมฺมุทเท มตํ กุณฺเป, ตํ ชิปฺปเมว ตีรํ อุปเนติ ถลํ วา อฺสฺสาเรติ ฯ กิ การณํ ? มหาภูตานิ ภวนตฺตา มหาสมฺมุทสฺส ฯ เหวเมว โข มหาราช เย เกจฺจิ ปาปกา อสฺวุตฺตา อหิริกา อภิรียา โอสฺสนนวิรียา กุสีตฺตา กิลิฏฺฐา ทฺขุชฺชา มนฺุสฺสา ชินฺสาสเน ปพฺพชฺนฺติ, เต น จิรสฺเสว ชินฺสาสนโต อรฺหนฺตวิมลชฺีณาสวมหาภูตภวนโต นิกฺขมิตฺวา อสฺวลิตฺวา หีนายาวตฺตฺนฺติ ฯ กิ การณํ ? ปาเปหิ อสฺวาสิยตฺตา ชินฺสาสนสฺส ฯ เหว ปาเปหิ อสฺวาสิยภาวํ ทสฺเสนฺตํ ฯ

ชื่อว่าย่อมแสดงความที่พระศาสนาอันพวกคนชั่วไม่อาจอยู่ร่วมด้วยได้ ให้ปรากฏ อย่างไร ? ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า มหาสมุทร ย่อมไม่อยู่ร่วมกับซากสัตว์ตาย ซากสัตว์ตายใดมีอยู่ในมหาสมุทร มหาสมุทรย่อมช้ตซากสัตว์ตายนั้นไปสู่ฝั่ง หรือช้ตขึ้นไปบนบก โดยเร็วที่เดี๋ย เพราะเหตุไร ? เพราะมหาสมุทรเป็นที่อยู่ของสัตว์เป็นใหญ่ทั้งหลาย ฉนั้นใจ ขอถวายพระพร บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ซึ่งเป็นคนชั่วช้า ไม่สำรวม ไม่ละอาย หากิริยาไม่ได้ ย่อหย่อนความเพียร เกียจคร้าน มัวหมอง เป็นคนทรชน บวชในพระศาสนาของพระชินวร

พุทธเจ้า บุคคลเหล่านั้น ย่อมต้องออกไปจากพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า อันเป็นที่อยู่ของสัตว์ใหญ่คือพระอรหันตชัณฺหาสพผู้ปราศจากมลทิน อยู่ร่วมกันมิได้ ต้องเวียนกลับมาสู่เพศที่เลว เพราะเหตุใด ? เพราะพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าอันคนชั่วไม่อาจอยู่ร่วมด้วยได้ ฉะนั้นเหมือนกัน ชื่อว่าย่อมทำความที่พระพุทธานันพวกคนชั่วไม่อาจอยู่ร่วมด้วยได้ให้ปรากฏ ตามประการดังกล่าวมานี้

“กถํ ทุปฺปฏิเวธภาวํ ทสฺเสนฺติ ? ยถา มหาราช เย เกจิ อเนกา อสิกฺขิตา อสิปฺปิโน มติวิปฺปหีนา อิสฺสาสา วาลคฺคเวรํ อวิสหนฺตา วิคฺพนฺติ ปกฺกมฺนฺติ ฯ กิ การณํ ? สณฺหสฺสุมฺทุปฺปฏิเวธตฺตา วาลคฺคสฺส ฯ เอวเมว โข มหาราช เย เกจิ ทุปฺปญฺญา ชพา เอพฺมุคา มุพฺพา ทนฺธคฺติกา ชนา ชินฺสาสเน ปพฺพชฺนฺติ, เต ตํ ปรมสณฺหสฺสุมฺจตฺตฺสจฺจปฺปฏิเวธํ ปฏฺฏิวิชฺฌิตุํ อวิสหนฺตา ชินฺสาสนา วิคฺพิตฺวา ปกฺกมิตฺวา น จิรฺสฺเสว หีนา ยาวตฺตฺนฺติ ฯ กิ การณํ ? ปรมสณฺหสฺสุมฺทุปฺปฏิเวธตฺตา ย สจฺจจฺณํ ฯ เอวํ ทุปฺปฏิเวธภาวํ ทสฺเสนฺติ ฯ

ชื่อว่าย่อมทำความที่พระศาสนาเป็นของแท่งตลอดได้ยากให้ปรากฏ อย่างไร ? ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า พวกนายขมังธนูพวกใดพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นคนไม่ฉลาด ไม่ได้ศึกษา (ในการยิงธนู) ไม่ได้เรียนศิลปะ (การยิงธนู) มีความรู้เสื่อมทราม เมื่อไม่สามารถจะยิงถูกชนทราย (ซึ่งปักไว้ที่เป้า) ได้ ก็ย่อมล้มเหลวหลีกเลี่ยงไป เพราะเหตุใด ? เพราะชนทรายเป็นของละเอียดอ่อน ยิงไปให้ถูกได้ยาก ฉะนั้น ขอถวายพระพร บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ซึ่งเป็นคนทรามปัญญา บ้าเข่อ หลงเลอะ เป็นคนมีคติมืดบอด ย่อมบวชในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า บุคคลเหล่านั้น เมื่อไม่สามารถจะแท่งตลอดธรรมที่ควรแท่งตลอดคืออริยสัจ ๔ อันละเอียดสุขุมอย่างยิ่งได้ ก็ต้องล้มเหลวหลีกเลี่ยงไปจากพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า ย่อมเวียนกลับมาสู่เพศที่เลว ต่อกาลไม่นานเลย เพราะเหตุใด ? เพราะอริยสัจทั้งหลายเป็นของละเอียด สุขุม แท่งตลอดได้ยากยิ่ง ฉะนั้นเหมือนกัน ชื่อว่าย่อมทำความที่พระศาสนาเป็นของแท่งตลอดได้ยากให้ปรากฏตามประการดังกล่าวมานี้

“กถํ พหุสฺวรรกฺขิยภาวํ ทสฺเสนฺติ ? ยถา มหาราช โกจิเทว ปุริโส มหติมหายฺตุทฺฐมฺมุปกโต ปฺรเสนาย ทิสาวิทิสาทิ สมฺนฺตา ปรีวาริต สตฺติหตฺถํ ชนฺมุเปนฺตํ ทิสฺวา ภิโต โอสกฺกติ ปฏฺฏินิวตฺตติ ปฺลายติ ฯ กิ การณํ ? พหุวิชฺยุทฺทมฺขรฺกฺษณฺภยา ฯ เอวเมว โข มหาราช เย เกจิ ปาปกา อสฺวุตา อหิริกา อกิริยา อกฺขนฺตี จปฺลา จลิตา อิตฺตฺรา

พาลชนา ชินสาสนเน ปพพชนุตติ, เต พหุวิธึ สิทธิขาปทํ ปริรทฺขิตุํ อวิสหนฺตา โอสกฺกิตฺวา
ปฏินิวตฺติตฺวา ปลายิตฺวา น จิรสฺเสว หีนายาวตฺตนฺติ ฯ ก็ การณ์ ? พหุวิธึสัรรทฺขีย-
ภาวตฺตา ชินสาสนสฺส ฯ เอวํ พหุวิธึสัรรทฺขียภาวํ ทสฺเสนฺติ ฯ

ชื่อว่ายอมทำความที่พระศาสนาอันบุคคลรักษาไว้ด้วยสังวรเป็นอันมากให้ปรากฏ
อย่างไร ? ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษบางคนเข้าไปสู่ยุทธภูมิครั้งยิ่งใหญ่ ถูก
กองทัพปรบักษ์ห้อมล้อมทางทิศใหญ่ทิศน้อย โดยรอบอยู่ เห็นชนผู้มื้อมือถือหอก มุ่งเข้ามาก็
กลัว ถอยกลับหนีไป เพราะเหตุไร เพราะกลัวการรักษายุทธวิธีอย่างต่าง ๆ เป็นอันมาก ฉันท
ขอถวายพระพร บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ซึ่งเป็นคนชั่ว ไม่สำรวม ไม่มีความละอาย หากิรียา
มิได้ ไม่อดทน กลอกกลิ้ง โลเล สดูล เป็นคนพาล ย่อมบวชในพระศาสนาของพระชินวรพุทธ
เจ้า บุคคลเหล่านั้น เมื่อไม่อาจรักษาสิกขาบทต่าง ๆ มากมายได้ ก็ทำถอย หนีกลับไป เวียน
กลับมาสู่เพศที่เลว ต่อกาลไม่นานเลย เพราะเหตุไร ? เพราะพระศาสนาของพระชินวรพุทธ
เจ้าเป็นของที่ต้องรักษาไว้ด้วยสังวรมีอย่างต่าง ๆ เป็นอันมาก ฉันทนั้นเหมือนกัน ชื่อว่าย่อม
ทำความที่พระศาสนาอันบุคคลรักษาไว้ด้วยสังวรเป็นอันมากให้ปรากฏ ตามประการดังกล่าว
มานี้

“ถลชฺตตเมปิ มหาราช วสฺสิกาคุมฺเพ กิมิวิฑฺธานิ ปุปฺพานิ โหนฺติ, ตานิ องฺกุรานิ
สงฺกฺภูตานิ อนฺตรา เยว ปริปฺตนฺติ, น จ เตสฺ ปริปฺติเตสฺ วสฺสิกาคุมฺโพ หีพิโต นาม
โหติ ฯ ยานิ ตตฺถ จิตฺตานิ ปุปฺพานิ, ตานิ สมฺมา คนฺธเณ ทิสาวิทิสํ อภิปฺยาเปฺนฺติ ฯ
เอวเมว โข มหาราช เย เต ชินสาสนเน ปพฺพชิตฺวา หีนายาวตฺตนฺติ, เต ชินสาสนเน
กิมิวิฑฺธานิ วสฺสิกาปุปฺพานิ วีย วณฺณคนฺธรหิตา นิพฺพณฺณาการสีลา อภิปฺวา เวปฺลฺลยา, น
จ เตสํ หีนายาวตฺตเนน ชินสาสนํ หีพิตํ นาม โหติ ฯ เย ตตฺถ จิตฺตา ภิกฺขู, เต สเทวํ
โลกํ สีลวรคนฺธเณ อภิปฺยาเปฺนฺติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ในกอมะลิซ้อน แม้บัวว่าสูงสุดแห่งบรรดาดอกไม้ที่
เกิดบนบก ก็ยังมีบางดอกถูกหนอนเงาะ ดอกที่ถูกหนอนเงาะเหล่านั้น มีขั้วดอกที่เหี่ยวโรย
แล้ว ก็ยอมอ่อนร่วงหล่นไปเสียในระหว่างที่เดียว ก็แล กอดอกมะลิจะจะได้ชื่อว่าเป็นกอดอกไม้
ชั้นแล้ว เพราะมีบางดอกถูกหนอนเงาะร่วงหล่นไป ก็หาไม่ ดอกที่ยังดำรงอยู่ได้ในกอมะลิซ้อน
นั้น ย่อมมีกลิ่นหอมแพร่ไปสู่ทิศใหญ่ทิศน้อย ฉันท ขอถวายพระพร บุคคลที่บวชในพระ
ศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าแล้ว ก็ยังเวียนกลับมาสู่เพศที่เลวได้อีกนั้น บุคคลเหล่านั้น ชื่อ
ว่าเป็นผู้ปราศจากศีลและกลิ่น มีอาการที่หาข้อสรรเสริญมิได้เป็นปกติ ดุจดอกมะลิซ้อนที่ถูก

หนอนเจาะ เป็นคนอากัปกต์ต่อความเจริญงอกงามในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า ก็แล พระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า จะชื่อว่าเป็นของต่ำทราม เพราะการที่บุคคลเหล่านั้นยัง เวียนกลับมาสู่เพศที่เลว ก็หาไม่ พวกภิกษุที่ยังดำรงอยู่ได้ในพระศาสนาของพระชินวรพุทธ เจ้านั้น ย่อมเป็นผู้มีกลิ่นหอมคือศีลประเสริฐแพร่ไปตลอดโลกพร้อมทั้งเทวดา ฉะนั้นเหมือนกัน

“สาลินมปิ มหาราช นีราตงกานํ โลहितกานํ อนฺตเร กรุมภกํ นาม สาลิชาติ อุปฺปชฺชิตฺวา อนฺตราเยว วินฺสฺสตี, น จ ตฺสฺสา วินฺนฺจฺจตฺตา โลहितกาสาลี หีพิตฺตา นาม โหนฺติ ฯ เย ตตฺถ จิตฺตา สาลี, เต ราชฺฐปโภคา โหนฺติ ฯ เอวเมว โข มหาราช เย เต ชินฺสาสเน ปพฺพชฺชิตฺวา หีนายาวตฺตฺนฺติ, เต โลहितกาสาลีนฺมนฺตเร กรุมภกา วีย ชินฺสาสเน น วทฺธิตฺวา เวปฺปุลลํ น ปาปฺพนิตฺวา อนฺตรา เยว หีนายาวตฺตฺนฺติ, น จ เตสํ หีนายาวตฺตเนน ชินฺสาสนํ หีพิตํ นาม โหติ ฯ เย ตตฺถ จิตฺตา ภิกฺขุ เต อรหฺตฺตฺสฺส อญฺจนฺวิกา โหนฺติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บรรดาข้าวสาลีแดงทั้งหลายที่ปราศจากโรคภัย ข้าว สาลีแดงชนิดหนึ่ง ชื่อว่ากรุมภกะ เกิดขึ้นแล้ว ก็เสียไปในระหว่างเที่ยว ก็แล ข้าวสาลีแดงทั้ง หลายจะได้ชื่อว่าเป็นข้าวสาลีชั้นเลว เพราะการที่ข้าวสาลีชนิดนั้นเสียไป ก็หาไม่ ในบรรดา ข้าวสาลีแดงเหล่านั้น ข้าวสาลีที่ดำรงอยู่ได้ ก็สมควรเป็นเครื่องเสวยสำหรับพระราชา ฉะนั้น ขอถวายพระพร บุคคลพวกที่บวชในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าแล้วก็ยังเวียนกลับมาสู่ เพศที่เลวได้อีกนั้น บุคคลเหล่านั้นไม่เจริญ ไม่ถึงความงอกงามในพระศาสนาของพระชินวร พุทธเจ้า ย่อมเวียนกลับมาสู่เพศที่เลวในระหว่างนั้นแหละ ดูกในบรรดาข้าวสาลีแดงทั้งหลาย ข้าวสาลีกรุมภกะไม่เจริญ ไม่ถึงความงอกงาม ย่อมเสียไปในระหว่างนั่นเอง ฉะนั้น ก็แล พระ ศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า จะได้ชื่อว่าเป็นของต่ำทราม เพราะการที่บุคคลเหล่านั้น เวียน กลับมาสู่เพศที่เลวก็หาไม่ ภิกษุทั้งหลายที่ดำรงอยู่ได้ในพระศาสนานั้น ภิกษุเหล่านั้น ย่อม เป็นผู้สมควรต่อความเป็นพระอรหันต์ ฉะนั้นเหมือนกัน

“กามททฺสฺสาปิ มหาราช มณฺริตฺนสฺส เอกเทสํ กุกฺกสํ อุปฺปชฺชตี, น จ ตตฺถ กุกฺกสฺสปฺนฺตฺตา มณฺริตฺนํ หีพิตํ นาม โหติ ฯ ยํ ตตฺถ ปริสฺสุทฺธํ มณฺริตฺนสฺส, ตํ ชนฺสฺส หาสฺการ์ โหติ ฯ เอวเมว โข มหาราช เย เต ชินฺสาสเน ปพฺพชฺชิตฺวา หีนายาวตฺตฺนฺติ, กุกฺกสา เต ชินฺสาสเน ปปฺปฏิกา, น จ เตสํ หีนายาวตฺตเนน ชินฺสาสนํ หีพิตํ นาม โหติ ฯ

เย ตตถ จิตา ภิกขุ, เต เทวมนุสฺसानํ หาสชนกา โหนฺติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า แม้แต่แก้วมณีที่คอยมอบแต่สิ่งที่ต้องการให้ ก็ยังมีบางส่วนเกิดเป็นปมหยาบกระด้างขึ้นมาได้ ก็แล แก้วมณีจะได้ชื่อว่าเป็นแก้วชั้นแล้ว เพราะการที่ตรงส่วนนั้นเกิดเป็นปมหยาบกระด้างขึ้นมา ก็หาไม่ ในทุกส่วนแห่งแก้วมณีนั้น ส่วนใดบริสุทธิ์ ส่วนนั้น ย่อมบันดาลแต่ความบันเทิงแก่ผู้คน ฉนใด ขอถวายพระพร บุคคลพวกที่บวชในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าแล้ว ก็ยังเวียนกลับมาสู่เพศที่เลวได้อีกนั้น บุคคลเหล่านั้น จัดว่าเป็นคนหยาบกระด้าง เป็นสะกิดในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า ก็แล พระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า จะได้ชื่อว่าเป็นศาสนาต่ำทราม เพราะการที่บุคคลเหล่านั้นยังเวียนกลับมาสู่เพศที่เลวได้อีก ก็หาไม่ ภิกษุทั้งหลายดำรงอยู่ได้ในพระศาสนานั้น ย่อมเป็นผู้ทำความบันเทิงให้เกิดแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ฉนนั้นเหมือนกัน

“ชาติสมฺปนฺนสฺสปี มหาราช โลหิตจฺนฺทนสฺส เอกเทสํ ปุตฺติกํ โหติ อปฺปคณฺธ์ํ ฯ น เตน โลหิตจฺนฺทนํ หีพิตํ นาม โหติ ฯ ยํ ตตถ อปฺปตฺติกํ สุกณฺธ์ํ, ตํ สมฺนฺดา วิฐุเปตฺติ อภิปฺยาเปตฺติ ฯ เอวเมว โข มหาราช เย เต ชินฺสาสเน ปพฺพชิตฺวา หีนายาวตฺตุนฺติ, เต โลหิตจฺนฺทนฺสวารนฺตเร ปุตฺติกเทสฺมิว ฉทฺทฺชนียา ชินฺสาสเน, น จ เตสํ หีนายาวตฺตเนน ชินฺสาสนํ หีพิตํ นาม โหติ ฯ เย ตตถ จิตา ภิกขุ, เต สเทวํ โลกํ สีลฺวารจฺนฺทนคณฺเฐน อนฺุลิมฺปยนฺติ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า แม้แต่จันท์แดงที่สมบูรณ์ด้วยชาติพันธุ์ ก็ยังมีบางส่วนเน่าเสีย หมดกลิ้งไป จันท์แดงจะได้ชื่อว่าเป็นของเลว เพราะเหตุนั้น ก็หาไม่ ในบรรดาส่วนเหล่านั้น ส่วนที่ไม่เน่าเสีย มีกลิ่นหอมดี ย่อมแพร่ไป ทำให้หอมตลบไปโดยรอบ ฉนใด ขอถวายพระพร บุคคลพวกที่บวชในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าแล้ว ก็ยังเวียนกลับมาสู่เพศที่เลวได้อีก บุคคลเหล่านั้นจัดว่าเป็นผู้ที่ควรถูกขจัดทิ้ง ในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า ดูจส่วนที่เน่าเสียในแก่นจันท์แดง ฉนนั้น ก็แล พระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า จะได้ชื่อว่าเป็นศาสนาต่ำทราม เพราะการที่คนเหล่านั้นยังเวียนกลับมาสู่เพศที่เลวได้อีก ก็หาไม่ พวกภิกษุผู้ดำรงอยู่ได้ในพระศาสนานั้น ย่อมใช้กลิ่นจันท์แดงคือศีลอันประเสริฐคอยฉาบทาโลกพร้อมทั้งเทวดาเอาไว้ ฉนนั้นเหมือนกัน”

“สาธุ ภาณฺเต นาคเสน เตน เตน อนฺุจฺฉวิเกน เตน เตน สทฺธิเสน การณฺเณน นีรวัชฺชมนฺุปาปีตํ ชินฺสาสนํ เสฎฺฐกาเวน ปริทีปิตํ, หีนายาวตฺตมานาปี เต ชินฺสาสนสฺส

เสฏฐภาว์เยว ปริทีเปนุตี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน เป็นอันพระคุณเจ้าได้แสดงพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า อันถึงความไม่มีข้อน่าตำหนิ โดยความเป็นพระศาสนาที่ประเสริฐสุด ด้วยเหตุผลที่เหมาะสมนั้น ๆ แล้ว บุคคลแม้ว่าจะเวียนกลับมาสู่เพศที่เลวได้อีก ก็ยังทำความประเสริฐแห่งพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้าให้ปรากฏได้แล”

ทีนายาวตุนปญโท ญฺโฐ ๖

จบทีนายาวตุนปัญหาคอที่ ๖

๗. อรหันตเวทนาเวทียนปญห

๗. อรหันตเวทนาเวทียนปัญหา

ปัญหาว่าด้วยการเสวยเวทนาแห่งพระอรหันต์

[๗] “ภนฺเต นาคเสน ตุมฺहे ภณฺถ ‘อรหา เอกํ เวทณํ เวทยติ กายิกํ, น เจตสิกนฺฺติ ฯ กิณฺฺนุ โข ภนฺเต นาคเสน อรหโต จิตฺตํ ยํ กายํ นิสฺสาย ปวตฺตติ, ตตฺถ อรหา อนิสฺสโร อสฺสามิ อวสวตฺตี”ติ ?

[๗] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พวกท่านกล่าวกันว่า ‘พระอรหันต์เสวยเวทนาอย่างเดียว คือ เวทนาทางกาย มิได้เสวยเวทนาทางใจ’ ดังนี้ พระคุณเจ้านาคเสน จิตของพระอรหันต์อาศัยกายใดเป็นไป พระอรหันต์มิได้เป็นใหญ่ มิได้เป็นเจ้าของ มิได้มีอำนาจเป็นไปในกายนั้นหรืออย่างไร ?”

“อาม มหาราชา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ถูกต้องแล้ว มหาบพิตร”

“น โข ภนฺเต นาคเสน ยุตฺตเมตฺถํ, ยํ โส สกจิตฺตสฺส ปวตฺตมาเน กาเย อนิสฺสโร โหติ อสฺสามิ อวสวตฺตี; สกุณฺเปี ตาว ภนฺเต ยสฺมี กุลาวเก ปฏฺิวสติ, ตตฺถ โส อิสฺสโร โหติ สามิ วสวตฺตี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ข้อที่พระอรหันต์นั้นมิได้เป็นใหญ่ มิได้เป็นเจ้าของ มิได้มีอำนาจเป็นไปในกายที่เป็นไปสำหรับจิตของตนนี้ ไม่สมควรเลย พระคุณเจ้า แม้แต่นกอาศัยอยู่ประจำในรังใด ก็ยอมเป็นใหญ่ เป็นเจ้าของ มีอำนาจเป็นไปในรังนั้น”

“ทสยิเม มหาราช กายานุกตา ฌมมา ภเว ภเว กายั อนุชานนฺติ อนุปริวตฺตนฺติ ฯ กตเม ทส? สීตํ อุณฺหํ ชีฆจฺจนา ปิปาสา อุจฺจโร ปสฺสาโว มิทฺธํ ชฺรธา พฺยาธิ มรณํ ฯ อิเม โข มหาราช ทส กายานุกตา ฌมมา ภเว ภเว กายั อนุชานนฺติ อนุปริวตฺตนฺติ, ตตฺถ อรหา อนิสฺสโร อสฺสามี อวสวตฺตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ธรรม ๑๐ อย่างเหล่านี้ คล้อยตามกาย แล่นตามกาย แปรเปลี่ยนไปตามกายทุก ๆ ภพ ธรรม ๑๐ อย่าง อะไรบ้าง ได้แก่ (๑) ความเย็น (๒) ความร้อน (๓) ความหิว (๔) ความกระหาย (๕) ปวดอุจจาระ (๖) ปวดปัสสาวะ (๗) ความง่วง (๘) ความแก่ (๙) ความเจ็บป่วย (๑๐) ความตาย ขอถวายพระพร ธรรม ๑๐ อย่าง เหล่านี้ แล้ว คล้อยไปตามกาย แล่นไปตามกาย แปรเปลี่ยนไปตามกายทุก ๆ ภพ พระอรหันต์มิได้เป็นใหญ่ มิได้เป็นเจ้าของ มิได้มีอำนาจเป็นไปในกายนั้น”

“ภนฺเต นาคเสน เกน การณฺน อรหโต กายเ อาณา นปฺวตฺตติ อิสฺสรียํ วา, ตตฺถ เม การณํ พฺรหฺมี”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน เพราะเหตุไร พระอรหันต์จึงหาอำนาจหรือความเป็นใหญ่ในกายมิได้เล่า ? ขอท่านจงช่วยบอกเหตุผลในข้อที่ว่านั้นแก่โยมเถิด”

“ยถา มหาราช เย เกจิ ปถวินิสฺสิตา สตฺตา, สพฺเพ เต ปถวี นิสฺสาย จรฺนฺติ วิหรนฺติ วุตฺตี กปฺเปนฺติ, อปี นุ โข มหาราช เตสํ ปถเวยา อาณา ปวตฺตติ อิสฺสรียํ วา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า สัตว์ทั้งหลายที่อาศัยแผ่นดินเหล่าใดเหล่าหนึ่ง สัตว์เหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเที่ยวไปได้ อยู่ได้ สำเร็จความเป็นไปได้ เพราะล้วนแต่อาศัยแผ่นดิน ขอถวายพระพร สัตว์เหล่านั้นมีอำนาจ หรือความเป็นใหญ่ เป็นไปในแผ่นดินหรือ ?”

“น หิ ภนฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หามิได้ พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช อรหโต จิตฺตํ กายั นิสฺสาย ปวตฺตติ, น จ อรหโต กายเ อาณา ปวตฺตติ อิสฺสรียํ วา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ จิตของ

พระอรหันต์อาศัยกายเป็นไป แต่ว่า พระอรหันต์หาอำนาจหรือความเป็นใหญ่เป็นไปในกาย
ไม่”

“ภนฺเต นาคเสน เกน การณน ปุณฺณชฺโช กายิกมฺปิ เจตสิกมฺปิ เวทนํ
เวทยตี”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน เพราะเหตุไร ผู้เป็นปุณฺณชฺโชจึงเสวยเวทนา
ทางกายก็ได้ ทางใจก็ได้เล่า ?”

“อภาวิตตฺตา มหาราช จิตฺตสฺส ปุณฺณชฺโช กายิกมฺปิ เจตสิกมฺปิ เวทนํ เวทยตี ฯ
ยถา มหาราช โคโณ ฉาโต ปริตฺติโต อพฺลทฺทพฺพลปริตฺตกตฺติณฺสฺสุ วา ลตาย วา อุปฺนิพฺทฺโช
อสฺส, ยทา โส โคโณ ปริกฺกฺปิโต โหติ, ตทา สห อุปฺนิพฺนฺธเนน ปกฺกมฺติ ฯ เอวเมว โข
มหาราช อภาวิตจฺจิตฺตสฺส เวทนา อุปฺปชฺชติวฺวา จิตฺตํ ปริโกเปติ, จิตฺตํ ปริกฺกฺปิตํ กายํ
อาภฺษติ นิพฺภฺษติ สมฺปริวตฺตกํ กโรติ ฯ อถ โข โส อภาวิตจฺจิตฺโต ตสฺสิ รวติ เภรฺวราว-
มภฺริวติ, อิทเมตฺถ มหาราช การณํ, เยน การณน ปุณฺณชฺโช กายิกมฺปิ เจตสิกมฺปิ เวทนํ
เวทยตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ปุณฺณชฺโชเสวยเวทนาทางกายก็ได้ ทางใจ
ก็ได้ เพราะมิได้อบรมจิต ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า โคที่หิวอยู่ ที่อยากกินอยู่ ถูกเขา
ผูกติดไว้ที่คอหุ้ม่าเล็ก ๆ อันไม่มีกำลัง อ่อนกำลัง หรือที่เถาวัลย์ เวลาใด โคตัวนั้น กำเรบ
(หงุดหงิด) ขึ้นมา เวลานั้น มันจะหลีกไปเสียพร้อมกับสิ่งที่ผูกติด ฉันทฺใด ขอถวายพระพร
เวทนาของปุณฺณชฺโชผู้มีได้อบรมจิต เกิดขึ้นแล้ว ก็ทำจิตให้กำเรบ จิตที่กำเรบ ย่อมดัด ย่อมบิดซึ่ง
กาย ย่อมทำกายให้แปรปรวนไป ฉันทฺนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น ปุณฺณชฺโชผู้มีจิตมิได้อบรมนั้น จึงสะดุ้ง
กลัว จึงร้อง จึงส่งเสียงร้องดังน่ากลัว ขอถวายพระพร นี่คือเหตุในเรื่องนี้ ที่เป็นเหตุทำให้
ปุณฺณชฺโชเสวยเวทนาทางกายก็ได้ ทางใจก็ได้”

“กึ ปน ตํ การณํ, เยน การณน อรหา เอกํ เวทนํ เวทยตี กายิกํ, น
เจตสิกน”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ก็เหตุอะไรเล่า ? เป็นเหตุที่ทำให้พระอรหันต์เสวยเวทนาอย่าง
เดียว คือ เวทนาทางกาย มิได้เสวยเวทนาทางใจ”

“อรหโต มหาราช จิตต์ ภาวิต โหติ สุภาวิต ทนตํ สุขทนตํ อสสวํ วจนกรํ, โส
 ทุกุขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมนโน ‘อนิจฺจนฺ’ติ ทพฺหํ คณฺหาติ, สมာธิมฺภเ จิตฺตํ
 อุปนิพนฺชติ, ตสฺส ตํ จิตฺตํ สมာธิมฺภเ อุปนิพนฺชนํ น เวชติ น จลติ, จิตฺ โหติ อวิกฺขิตฺตํ,
 ตสฺส เวทนาวิกฺการวิปฺผาเรณ กาโย อาภุชฺชติ นิพฺภุชฺชติ สมปฺริวตฺตติ, อิทเมตฺถ มหาราช
 การณํ, เยน การเณน อรหา เอกํ เวทนํ เวชยติ กายิกํ, น เจตสิกนฺ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร จิตของพระอรหันต์เป็นธรรมชาติที่ได้
 อบรมแล้ว อบรมดีแล้ว ฝึกแล้ว ฝึกดีแล้ว จึงทำตามทีพุดแน่แท้ พระอรหันต์นั้น เมื่อถูก
 ทุกขเวทนากระทบเอา ก็ยอมถ่อมมันว่า ไม่เที่ยงเป็นต้น ย่อมผูกจิตที่เสาคือสมาธิ จิตของท่าน
 ที่ผูกไว้ที่เสาคือสมาธินั้น ย่อมไม่คลอนแคลน ไม่สั่นไหว เป็นธรรมชาติตั้งมั่นอยู่ไม่ซัดส่าย
 เพราะความแผ่ไปแห่งวิการของเวทนานั้น กายของท่านก็ยอมคดไป บิดไป แปรปรวนไป ขอ
 ถวายพระพร นี่คือเหตุในเรื่องนี้ จัดเป็นเหตุที่ทำให้พระอรหันต์เสวยเวทนาอย่างเดียว คือ
 ทางกาย มิได้เสวยเวทนาทางใจ”

“ภนฺเต นาคเสน ตํ นาม โลกเ อจฺจริยํ ยํ กาเย จลมาเน จิตฺตํ น จลติ, ตตฺถ
 เม การณํ พฺรุหิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ข้อที่ว่า เมื่อกายหวั่นไหว แต่จิตกลับไม่
 หวั่นไหว ซื่อว่าเป็นของน่าอัศจรรย์ในโลก ขอท่านจงบอกเหตุผลในเรื่องนั้นแก่โยมเถิด”

“ยถา มหาราช มหติมหารุกฺเข ขนฺธสาขาปฺลาสมฺปนฺเน อนิลพลสมฺมาหเต สาขา
 จลติ, อปิ นฺ ตสฺส ขนฺธโรปิ จลตี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตรเมื่อต้นไม้ต้นใหญ่โตสมบูรณ์
 ด้วยลำต้น กิ่งและใบ ถูกกำลังลมกระหน่ำ กิ่งไม้ก็ยอมสั่นไหว ลำต้นแห่งต้นไม้ต้นนั้น ก็ยอมสั่น
 ไหวด้วยหรือหนอ ?”

“น หิ ภนฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “หามีได้ พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช อรหา ทุกุขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมนโน ‘อนิจฺจนฺ’ติ ทพฺหํ
 คณฺหาติ, สมာธิมฺภเ จิตฺตํ อุปนิพนฺชติ, ตสฺส ตํ จิตฺตํ สมာธิมฺภเ อุปนิพนฺชนํ น เวชติ
 น จลติ, จิตฺ โหติ อวิกฺขิตฺตํ, ตสฺส เวทนาวิกฺการวิปฺผาเรณ กาโย อาภุชฺชติ นิพฺภุชฺชติ

สมปรีวตตติ, จิตตํ ปน ตสฺส น เวตติ น จลติ ขนฺโร วีย มหารุกฺขสฺสา”ติ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ พระอรหันต์พอถูกทุกขเวทนากระทบเอา ก็ยอมถือนั้นว่า ไม่เที่ยงเป็นต้น ย่อมผูกจิตไว้ที่เสาคือสมาธิ จิตของท่านที่ผูกไว้ที่เสาคือสมาธินั้น ย่อมไม่คลอนแคลนไม่สั่นไหว เป็นธรรมชาติตั้งมั่นไม่ซัดส่าย เพราะความแผ่ไปแห่งวิการของเวทนา กายของท่าน ก็ยอมคดไป บิดไป แปรปรวนไป แต่จิตของท่านยอมไม่คลอนแคลน ไม่สั่นไหว เหมือนลำต้นแห่งต้นไม้ใหญ่ ฉะนั้น

“อจฺจริยํ ภาฺเต นาคเสน, อพฺภุตํ ภาฺเต นาคเสน, น เม เอวฺรุโป สพฺพกาลิโก ฅมฺมปทีโป ทิฏฺฐปฺพุโป”ติ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “น้าอัศจรรย์จริง พระคุณเจ้านาคเสน น่าแปลกจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมไม่เคยเห็นประทีปส่องธรรมได้ตลอดกาลทั้งปวงเช่นนี้มาก่อนเลย”

อรทนต์เวทนาเวทียนปญฺโท สฺตตโม ๖

จฺบอรทนต์เวทนาเวทียนปญฺหาข้อที่ ๗

๘. ขีณาสวกายิกเวทนานานากรรมปญฺห

๘. ขีณาสวกายิกเวทนานานากรรมปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยการกระทำต่าง ๆ กันแห่งการเสวยเวทนาทางกายของพระขีณาสพ

[๘] “ภาฺเต นาคเสน ตํ นาม โลเก อจฺจริยํ ยํ กาเย จลฺมาเน จิตตํ น จลติ, ตตฺถ เม การณํ พุรุหี”ติ ๕

[๘] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ข้อที่ว่า เมื่อกายหวั่นไหว แต่จิตกลับไม่หวั่นไหว ชื่อว่าเป็นของน้าอัศจรรย์ในโลก ขอท่านจงบอกเหตุผลในเรื่องนั้นแก่โยมเถิด”

“ยถา มหาราช มหติมหารุกฺเข ขนฺธสาขาปฺลาสสมฺปนฺเน อนิลพลสมฺมาหเต สาขา จลติ, อปี นฺ ตสฺส ขนฺโรปี จลตีติ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร เมื่อต้นไม้ต้นใหญ่โตสมบูรณ์ด้วยลำต้น กิ่งและใบ ถูกกำลังลมกระหน่ำ กิ่งไม้ก็ยอมสั่นไหว ลำต้นแห่งต้นไม้ นั้น ก็ยอมสั่นไหวด้วยหรือหนอ ?”

“น หิ ฆนเตติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หามีได้ พระคุณเจ้า”

เอวเมว โข มหาราช อรหา ทุกุขาย เวทนาย ญฺญูโจ สมานิ ‘อนิจฺจนฺ’ติ ทพฺหํ
คณฺหาติ, สมาริถมฺเภ จิตฺตํ อุปนิพฺพชฺติ, ตสฺส ตํ จิตฺตํ สมาริถมฺเภ อุปนิพฺพชฺนํ น เวชฺติ
น จลติ, จิตฺ ฺโหติ อวิกฺขิตฺตํ, ตสฺส เวทนาวิกฺการวิปฺผาเรน กาโย อาภุชฺติ นิพฺภุชฺติ
สมฺปรีวตฺตติ, จิตฺตํ ปน ตสฺส น เวชฺติ น จลติ ขนฺโธ วีย มหารุกฺขสฺสาติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ พระ
อรหันต์พอถูกทุกขเวทนากระทบเอา ก็ยอมถือนั่นว่าไม่เที่ยงเป็นต้น ย่อมผูกจิตไว้ที่เสาคือ
สมาธิ จิตของท่านที่ผูกไว้ที่เสาคือสมาธินั้น ย่อมไม่คลอนแคลนไม่สั่นไหว เป็นธรรมชาติตั้ง
มั่นไม่ซัดส่าย เพราะความแผ่ไปแห่งวิกการของเวทนา กายของท่าน ก็ยอมกดไป บิดไป
แปรปรวนไป แต่จิตของท่านยอมไม่คลอนแคลน ไม่สั่นไหว เหมือนลำต้นแห่งต้นไม้ใหญ่
ฉะนั้น”

“อจฺจริยํ ฆนเต นาคเสน, อพฺภุตํ ฆนเต นาคเสน, น เม เอวฺรุโป สพฺพกาลิโก
ธมฺมปทีโป ทิฏฺฐปฺพุโพติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “นำอัจจรรย์จริง พระคุณเจ้านาคเสน นำแปลกจริง พระคุณเจ้า
นาคเสน โยมไม่เคยเห็นประทีปสองธรรมได้ตลอดกาลทั้งปวงเช่นนี้มาก่อนเลย”

ชีณาสวากายิกเวทนานานาการณปัญฺโท ฮฺจฺจโม ฯ

จบชีณาสวากายิกเวทนานานาการณปัญฺหาข้อที่ ๘

๙. อภิสมยนตรายกรปญฺห

๙. อภิสมยันตรายกรปัญหา

ปัญหาว่าด้วยบุคคลผู้มีธรรมที่ทำอันตรายต่อการบรรลุธรรม

[๙] “ฆนเต นาคเสน อิธ โย โกจิ คิหิ ปาราชิกํ อชฺฌาปนฺโน ภาเวยฺย, โส อปเรน
สมเยน ปพฺพาเชยฺย, อตฺตนาปิ โส น ชาเนยฺย ‘คิหิปาราชิกํ อชฺฌาปนฺโนสมิ’ติ, นปิ ตสฺส
อณฺโณ โภจฺติ อาจิกฺเขยฺย ‘คิหิปาราชิกํ อชฺฌาปนฺโนสิ’ติ ฯ โส จ ตถตฺตตาย ปฏฺิปชฺเชยฺย,
อปิ นุ ตสฺส ธมฺมาภิสมโย ภาเวยฺยา”ติ ?

[๙] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน คฤหัสถ์คนใดคนหนึ่งในโลกนี้เป็นผู้ต้องปาราชิก ในสมัยต่อมาอีก คฤหัสถ์ผู้นั้นได้บวช ทั้งตัวเขาเองก็ไม่รู้ว่า เราเป็นคฤหัสถ์ผู้ต้องปาราชิก ทั้งใครคนอื่นก็มีได้บอกเขาว่า ท่านเป็นคฤหัสถ์ผู้ต้องปาราชิก ก็คฤหัสถ์ผู้นั้น พึงปฏิบัติเพื่อความบรรลุธรรมนั้น เขาจะพึงมีการบรรลุธรรมได้หรือไม่หนอ ?”

“น หิ มหาราชา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เขาจะมีการบรรลุธรรมมิได้”

“เกน ภาเต การณนา”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “เพราะเหตุใดหรือ ? พระคุณเจ้า”

“โย ตสฺส เหตุ ธมฺมาภิสมฺยา, โส ตสฺส สมฺมุจฺฉินฺโน, ตสฺมา ธมฺมาภิสมฺโย น ภาเต”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “เหตุเพื่อการบรรลุธรรมใด เขาขาดเหตุนั้น เพราะฉะนั้น จึงไม่มีการบรรลุธรรม”

“ภาเต นาคเสน ตุมฺเห ภาถ ‘ชานนฺตสฺส กุกฺกัจฺจ โหติ, กุกฺกัจฺเจ สติ อวารณฺโหติ, อวารณฺเ จิตฺเต ธมฺมาภิสมฺโย น โหตี’ติ ฯ อิมสฺส ปน อชานนฺตสฺส อุกุกฺกัจฺจชาตสฺส สนฺตจิตฺตสฺส วิหโรโต เกน การณน ธมฺมาภิสมฺโย น โหติ, วิสเมน วิสเมนโส ปญฺโห คจฺฉติ, จินฺเตตฺวา วิสขุเชธา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พวกท่านกล่าวกันว่า ‘เมื่อรู้ที่อยู่ ก็ย่อมมี กุกกัจจะ (ความหงุดหงิดใจ ความกัลตกลุ้มใจ) เมื่อมีกุกกัจจะก็เชื่อว่ามีเครื่องขวางกัน เมื่อจิตถูกขวางกัน ก็ย่อมไม่มีการบรรลุธรรม’ ดังนี้ ก็แต่ว่า สำหรับบุคคลผู้ไม่รู้ที่อยู่ (ว่าต้องปาราชิก) ไม่เกิดกุกกัจจะ มีจิตสงบอยู่นี้ เพราะเหตุไร จึงไม่มีการบรรลุธรรมเล่า” ปัญหานี้ ย่อมตกถึงแก่ท่าน ผู้หาใครเสมอเหมือนมิได้ ขอท่านจงคิดเฉลยเถิด”

“รฺหติ มหาราชา สุกฺกฺเจ สุกฺกลเ มนฺตฺเขตฺเต สารทํ สุขสยิตํ พีชนุ”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พีชมีประโยชน์ที่เขาฝังไว้อย่างดี ในท้องไร่ ท้องนา อันไถพรวนดีแล้ว อันทำให้เป็นดินเปียกชุ่มดีแล้ว ย่อมงอกงามได้มิใช่หรือ ?”

“อาม ภาเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ใช่ ย่อมงอกงามได้ พระคุณเจ้า”

“อปี หนู มหาราช ตณฺเฎว พืชฺช ฆนเสลลิสลาตเล รุหฺเยยา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พืชอันเดียวกันนั้นนั้นนั้นแหละ พึงงอกงาม บนพื้นหินแห่งภูเขาหินที่บตันได้หรือไม่ ?”

“น หิ ภานเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “มิได้หรือ พระคุณเจ้า”

“กิสฺส ปน มหาราช, ตณฺเฎว พืชฺช กลเล รุหฺติ, กิสฺส ฆนเสเล น รุหฺตี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เพราะเหตุไร ? บนดินเปียกชุ่ม พืชนั้นนั้นแหละ จึงงอกงามได้ เพราะเหตุไร ? บนเขาหินที่บตัน จึงงอกงามไม่ได้”

“นตฺถิ ภานเต ตสฺส พืชฺชสฺส รุหนาย ฆนเสเล เหตุ, อเหตุนา พืชฺช น รุหฺตี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้า บนภูเขาหินที่บตันไม่มีเหตุเพื่อให้พืชนั้นงอกงาม พืชไม่งอกงาม เพราะไม่มีเหตุ”

“เอวเมว โข มหาราช เยน เหตุนา ตสฺส ฆมฺมาภิสมโย ภาเวยฺย, โส ตสฺส เหตุ สมฺมุจฺฉิโน, อเหตุนา ฆมฺมาภิสมโย น โหติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั้นนั้นแหละ บุคคลผู้นั้น จะพึงมีการบรรลุธรรมได้ เพราะเหตุใด เพราะขาดเหตุนั้นไป เพราะไม่มีเหตุ เขาจึงไม่มีการบรรลุธรรม

“ยถา วา ปน มหาราช ทณฺฑลฺเลทฺทลฺลคฺคฺพมฺมุคฺครา ปถวียา จานมฺุปคจฺฉนฺตี, อปี หนู มหาราช เตเยว ทณฺฑลฺเลทฺทลฺลคฺคฺพมฺมุคฺครา คคเน จานมฺุปคจฺฉนฺตี”ติ ?

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ท่อนไม้ ก้อนดิน ไม้ตะบอง ไม้ค้อน ย่อมถึงความตั้งอยู่ได้บนพื้นดิน ขอถวายพระพร ท่อนไม้ ก้อนดิน ไม้ตะบอง ไม้ค้อนเหล่านั้นนั้นแหละ ย่อมถึงความตั้งอยู่ในกลางท้องฟ้าได้หรือไม่ ?”

“น หิ ภานเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “มิได้หรือ พระคุณเจ้า”

“กึ ปเนตฺถ มหาราช การณฺ, เยน การณฺน เตเยว ทณฺฑลฺเลทฺทลฺลคฺคฺพมฺมุคฺครา ปถวียา จานมฺุปคจฺฉนฺตี, เกน การณฺน คคเน น ติฏฺฐจฺฉนฺตี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็มีเหตุอะไร ? ในเรื่องนี่ว่า ที่เป็นเหตุทำให้ท่อนไม้ ก้อนดิน ไม้ตะบอง ไม้ค้อนเหล่านั้นนั้นแหละ ถึงความตั้งอยู่ได้บนพื้นดิน เพราะเหตุไร ? ท่อนไม้เป็นต้นเหล่านั้นนั้นแหละ จึงตั้งอยู่ในกลางท้องฟ้ามิได้”

“นตฺถิ ภาณฺเต เตสํ ทณฺฑลฺลํทณฺฑลฺลํทณฺฑลฺลํทณฺฑลฺลํทณฺฑลฺลํ ปตฺติจฺฉานาย อากาเส เหตุ, อเหตุนา น ติฏฺฐจฺนตี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ไม่มีหรือ พระคุณเจ้า เหตุที่ทำให้ท่อนไม้ ก้อนดิน ไม้ตะบอง ไม้ค้อนเหล่านั้นนั้นแหละ ตั้งอยู่ในอากาศได้ หามิได้ เพราะไม่มีเหตุ จึงตั้งอยู่ไม่ได้”

“เอวเมว โข มหาราช ตสฺส เตน โทเสน อภิสมยเหตุ สมฺจุจฺฉินฺโน, เหตุสมฺมุขมาเต อเหตุนา อภิสมโย น โหตีติ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั้นแหละ บุคคลผู้ นั้นขาดเหตุที่จะบรรลุธรรม เพราะโทษนั้น เมื่อขาดเหตุเสียแล้ว เพราะไม่มีเหตุ เขาจึงไม่มีการบรรลุธรรม”

“ยถา วา ปน มหาราช ถเล อคฺคิ ชลตี, อปี นุ โข มหาราช โส เวย อคฺคิ อุกเก ชลตี”ติ ?

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ไฟยอมลุกโพลงได้บนบก ขอถวายพระพร ไฟนั้นนั้นแหละ ย่อมลุกโพลงในน้ำได้หรือหนอ”

“น หิ ภาณฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “มิได้หรือ พระคุณเจ้า”

“กึ ปเนตฺถ มหาราช การณฺ, เยน การณฺน โสเวย อคฺคิ ถเล ชลตี, เกน การณฺน อุกเก น ชลตี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “มีเหตุอะไร ? ในเรื่องนี้เล่า เป็นเหตุทำให้ไฟนั้นลุกโพลงบนบกได้ เพราะเหตุไร ? จึงลุกโพลงในน้ำมิได้”

“นตฺถิ ภาณฺเต อคฺคิสฺส ชลนายน อุกเก เหตุ, อเหตุนา น ชลตี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้า เหตุที่ทำให้ไฟนั้นนั้นแหละ ลุกโพลงในน้ำได้ หามิได้ เพราะไม่มีเหตุ จึงลุกโพลงไม่ได้”

“เอวเมว โข มหาราช ตสฺส เตน โทเสน อภิสมยเหตุ สมฺมจฺฉินฺโน, เหตุสมฺมจฺฉมาเต อเหตุนา ธมฺมาภิสมโย น โหตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ บุคคลผู้นั้น ขาดเหตุที่จะบรรลุธรรม เพราะโทษนั้น เมื่อขาดเหตุเสียแล้ว เพราะไม่มีเหตุ เขาจึงไม่มีการบรรลุธรรม”

“ภนฺเต นาคเสน ปุณฺเปตฺติ อตฺถํ จินฺเตหิ, น เม ตตฺถ จิตฺตสญฺญตฺติ ภาวติ, อชานนฺตสฺส อสตี กุกฺกจฺเจ อวารณฺ โหตีติ, การณฺน มํ สญฺญาเปหี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ขอท่านจงคิดอธิบายข้อนี้อีกครั้งหนึ่งเถิด ในข้อที่ว่า เมื่อไม่รู้ก็ไม่มีกุกกจะ เมื่อไม่มีกุกกจะ ก็ไม่มีสิ่งขวางกั้น ดังนั้น โยมยังไม่มีความเข้าใจ ขอท่านจงช่วยทำโยมให้เข้าใจ ด้วยเหตุผลเถิด”

“อปี นุ มหาราช วิสํ หลาหลํ อชานนฺเตน ขายิตํ ชีวิตํ หรตี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ยาพิษที่แรงกล้า ที่บุคคลไม่รู้ไปกินเข้า ย่อมคร่าชีวิตได้มิใช่หรือ ?”

“อาม ภนฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “ใช่ ย่อมคร่าชีวิตได้ พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช อชานนฺเตนปี กตํ ปาปํ อภิสมยฺนฺตฺรายกัรํ โหตี ฯ อปี นุ มหาราช อคฺคิ อชานิตฺวา อุกฺกมฺนฺตํ ทฺหตี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ บาปที่บุคคลผู้ไม่รู้กระทำ ย่อมเป็นสิ่งที่ทำอันตรายต่อการบรรลุธรรม, ขอถวายพระพร อนึ่ง ไฟ ที่บุคคลไม่รู้แล้วเหยียบเข้า ย่อมไหม้มิใช่หรือ ?”

“อาม ภนฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “ใช่ ย่อมไหม้ได้ พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช อชานนฺเตนปี กตํ ปาปํ อภิสมยฺนฺตฺรายกัรํ โหตี ฯ อปี นุ มหาราช อชานนฺตํ อาสีวิโส ทฺสิตฺวา ชีวิตํ หรตี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ บาปที่บุคคลผู้ไม่รู้กระทำ ย่อมเป็นสิ่งที่ทำอันตรายต่อการบรรลุธรรมได้, ขอถวายพระพร อนึ่ง

อสรพิษกัดผู้ที่ไม่รู้ ก็ย่อมคร่าชีวิตได้มิใช่หรือ ?”

“อาม ฆนเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ใช่ ย่อมคร่าชีวิตได้ พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช อชานนุเตนปิ กตํ ปาปํ อภิสมยนุตรายกรํ โหติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ บापที่บุคคลผู้แม้ไม่รู้กระทำ ย่อมเป็นสิ่งที่ทำอันตรายต่อการบรรลุธรรมได้

“นनु มหาราช กาลิงคราชา สมณโกลณโย สตุตฺรตนปริกฺขโณ หตฺถิรตนมภฺริยุห
กุลทสฺสนาย คจฺจนฺโต อชานนฺโตปิ นาสกฺขิ โปธิมณฺทสฺส อุปริโต คนฺตุํ อิทเมตฺถ
มหาราช การณํ, เยน การเณน อชานนุเตนปิ กตํ ปาปํ อภิสมยนุตรายกรํ โหตี”ติ ?

ขอถวายพระพร พระเจ้ากาลิงคะผู้มาจากสกุลสมณะ ผู้พร้อมด้วยแก้ว ๗ ประการ
เสด็จขึ้นช้างแก้วไปเยี่ยมสกุล แม้ว่า พระองค์ไม่ทรงรู้อยู่ ก็ไม่อาจเสด็จข้ามไปเหนือแดนตรัสรู้
ได้ เรื่องพระเจ้ากาลิงคะนี้ เป็นเหตุผลในข้อที่ว่า บापที่บุคคลผู้แม้ไม่รู้กระทำเข้า ก็ย่อมเป็นสิ่งที่
ที่ทำอันตรายต่อการบรรลุธรรมได้ นี้”

“ชินภาสิตํ ฆนเต นาคเสน การณํ น สกฺกา ปฏฺิโกสิตฺตุํ, เอโสเวตฺสฺส อตฺโต ตถา
สมฺปฏฺิจฺจามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน เหตุผลที่พระชินวรพุทธเจ้าตรัสไว้ ไคร ๆ
ไม่อาจปฏิเสธได้ อรรถาธิบายในเรื่องนี้ โยมขอยอมรับตามประการที่ท่านกล่าวมานั้น”

อภิสมยนุตรายการปญฺโท นวโม ฯ

จบอภิสมยนุตรายการปญฺหาข้อที่ ๙

๑๐. ทุสสีลปญห

๑๐. ทุสสีลปัญหา

ปัญหาว่าด้วยคนทุศีล

[๑๐] “ภนุเต นาคเสน คิหิตุสสีลสฺส จ สมณทุสสีลสฺส จ โก วิเสโส, กิ นานาการณ, อุโภเปเต สมสมคตिका, อุภินฺนम्ปิ สมสโม วิปาโก โหติ อุทาหุ กิญจิ นานาการณ อตฺถิ”ติ ?

[๑๐] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน อะไรเป็นความแปลกกัน อะไรเป็นข้อแตกต่างกัน ระหว่างคฤหัสถ์ทุศีลกับสมณทุศีล บุคคลทั้ง ๒ นี้ มีคติเสมอเหมือนกันหรือ ทานที่ให้แก่บุคคลทั้ง ๒ มีวิบากเสมอเหมือนกันหรือ หรือว่ายังมีอะไรที่เป็นข้อแตกต่างกันอยู่เล่า ?”

“ทส ยิเม มหาราช คุณา สมณทุสสีลสฺส คิหิตุสสีลโต วิเสเสน อติเรกา, ทสหิ จ การณหิ อุตฺตริ ทกฺขิณฺ วิโสเชติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร สมณทุศีลยังมีคุณธรรมยิ่งกว่าคุณธรรมของคฤหัสถ์ทุศีลโดยพิเศษอยู่ ๑๐ ประการเหล่านี้ และยังชำระทักษิณาทานให้หมดจดยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะเหตุ ๑๐ ประการ”

“กตเม ทส คุณา สมณทุสสีลสฺส คิหิตุสสีลโต วิเสเสน อติเรกา ? อิธ มหาราช สมณทุสสีโล พุกฺเข สการโว โหติ, ธมฺเม สการโว โหติ, สฺเม สการโว โหติ, สพุรหมจาริสฺส สการโว โหติ, อุทฺเทศปริปุจฺจาย วายมติ, สวณพฺหุโล โหติ, ภินฺนสีโลปิ มหาราช ทุสสีโล ปริสคโต อากปฺปิ อุปฺภุจเปติ, ครหฺภยา กายิกํ วาจสิกํ รกฺขติ, ปฺรานาภิมุจฺจสฺส โหติ จิตฺตํ, ภิกฺขุสามณฺณํ อุปคโต โหติ ฯ กโรนฺโตปิ มหาราช สมณทุสสีโล ปาปํ ปฏิจฺจนฺนํ อจฺจติ ฯ ยถา มหาราช อิตฺถิ สปติกา นิลียิตฺวา รหฺสฺเสเนว ปาปมาจฺจติ; เอวเมว โข มหาราช กโรนฺโตปิ สมณทุสสีโล ปาปํ ปฏิจฺจนฺนํ อจฺจติ ฯ

อิเม โข มหาราช ทส คุณา สมณทุสสีลสฺส คิหิตุสสีลโต วิเสเสน อติเรกา ฯ

สมณทุศีล ยังมีคุณธรรมยิ่งกว่าคุณธรรมของคฤหัสถ์ทุศีลโดยพิเศษอยู่ ๑๐ ประการ อะไรบ้าง ? ขอถวายพระพรมหาบพิตร สมณทุศีลในพระศาสนานี้

๑. ยังเป็นผู้มีความเคารพในพระพุทธเจ้า

๒. ยังเป็นผู้มีความเคารพในพระธรรม
๓. ยังเป็นผู้มีความเคารพในพระสงฆ์
๔. ยังเป็นผู้มีความเคารพในเพื่อนพรหมจารี
๕. ยังพยายามในอุทเทส (การเรียนพระบาลี) และปริปัจจา (การเรียนนอรรถกถา)
๖. ยังเป็นผู้มากด้วยการสดับตรับฟัง

๗. ขอถวายพระพร ผู้เป็นสมณะแม้ว่าศีลขาด เป็นคนทุศีลไปท่ามกลางบริษัทแล้ว ก็ยังรักษาอากัปกิริยาไว้ได้ รักษาความประพฤติทางกายไว้ได้ ความประพฤติทางวาจาไว้ได้ เพราะกลัวการตีเตียน

๘. ยังมีจิตบ้ายหน้าตรงต่อความเพียร

๙. ยังเป็นผู้เข้าถึงสมัญญาว่าภิกษุ

๑๐. ขอถวายพระพร สมณทุศีล แม้เมื่อจะทำการมชั้ว ก็ยอมประพฤติอย่างปิดบัง ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า หญิงมีสามี ย่อมประพฤติชั่วช้า เฉพาะแต่ในที่ลับเท่านั้น ฉะนั้น ขอถวายพระพร สมณทุศีล แม้เมื่อจะทำการมชั้ว ก็ยอมประพฤติอย่างปิดบัง ฉะนั้นเหมือนกันแล

ขอถวายพระพร สมณทุศีลยังมีคุณธรรมยิ่งกว่าคฤหัสถ์ผู้ทุศีล โดยเฉพาะอยู่ ๑๐ ประการเหล่านี้แล

“กตเมหิ ทสฺหิ การณฺเห อุตฺตรี ทกฺขิณฺ วิโสเชติ ? อนวชฺชกวางฺจธารณฺตยาปิ ทกฺขิณฺ วิโสเชติ, อีสฺสามณฺญภณฺทูลิงฺจธารณฺโตปิ ทกฺขิณฺ วิโสเชติ, สํสมมฺนุปฺปฏิฏฺฐตยาปิ ทกฺขิณฺ วิโสเชติ, พุทฺธมฺสงฺฆสฺสรณฺคตตยาปิ ทกฺขิณฺ วิโสเชติ, ปฺชานาสนฺนิเกตฺวาสิตตยาปิ ทกฺขิณฺ วิโสเชติ, ชินฺสาสนฺทร ปฺริเยสนฺโตปิ ทกฺขิณฺ วิโสเชติ, ปวฺรทฺมมฺเทสนฺโตปิ ทกฺขิณฺ วิโสเชติ, ทมฺมทฺปคฺติปฺรายนฺตยาปิ ทกฺขิณฺ วิโสเชติ, ‘อฺคฺโค พุทฺโธ’ติ เอกฺนฺตอฺชฺชุกฺกุจฺจิตตยาปิ ทกฺขิณฺ วิโสเชติ, อฺโปสฺถสฺมาทานฺโตปิ ทกฺขิณฺ วิโสเชติ ฯ อิมฺเห โข มหฺรราช ทสฺหิ การณฺเห อุตฺตรี ทกฺขิณฺ วิโสเชติ ฯ

ยังชำระทักษิณาทานให้หมดจดยิ่งขึ้นไปได้ เพราะเหตุ ๑๐ ประการ อะไรบ้าง ?

๑. ย่อมชำระทักษิณาทานให้หมดจดได้ แม้เพราะความที่ทรงเสื่อเกราะ (คือ ผ้า กาสาวพัสตร์) อันหาโทษมิได้

๒. ย่อมชำระพระทักษิณาทานให้หมดจดได้ แม้เพราะการได้ทรงเพศคนหัวโล้น ผู้มีสมัญญาว่าฤาษี (ภิกษุ)

๓. ย่อมชำระพระทักษิณาทานให้หมดจดได้ แม้เพราะความที่เข้าถึงความเป็น
ตัวแทนสงฆ์ที่เขานิมนต์

๔. ย่อมชำระพระทักษิณาทานให้หมดจดได้ แม้เพราะความเป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้า
พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ

๕. ย่อมชำระพระทักษิณาทานให้หมดจดได้ แม้เพราะความเป็นผู้อยู่อาศัยในบ้าน
พักอาศัยคือความเพียร

๖. ย่อมชำระพระทักษิณาทานให้หมดจดได้ แม้เพราะมีการแสวงหาทรัพย์ คือ พระ
ศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า

๗. ย่อมชำระพระทักษิณาทานให้หมดจดได้ แม้เพราะมีการแสดงธรรมที่ยอดเยียม

๘. ย่อมชำระพระทักษิณาทานให้หมดจดได้ แม้เพราะความที่มีพระธรรมเป็นที่ป
ส่องคิดเป็นที่ไปเบื้องหน้า

๙. ย่อมชำระพระทักษิณาทานให้หมดจดได้ แม้เพราะความที่มีความเห็นตรงแน่นอน
ว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นยอดบุคคล

๑๐. ย่อมชำระพระทักษิณาทานให้หมดจดได้ แม้เพราะความที่มีการสมาทานอุโบสถ
ขอถวายพระพร สมณกุศลยังชำระทักษิณาทานให้หมดจดยิ่งขึ้นไปได้ เพราะเหตุ ๑๐
ประการเหล่านี้แล

“สุวิปโนปิ หิ มหาราช สมณกุสโล ทายกานํ ทกุชินํ วิโสเชติ ฯ ยถา มหาราช
อุทกํ สุพหลมปิ กลลกทุมรโฆชลลํ อปเนติ; เอวเมว โข มหาราช สุวิปโนปิ สมณ-
กุสโล ทายกานํ ทกุชินํ วิโสเชติ ฯ

ขอถวายพระพร เป็นความจริงว่า สมณกุศล แม้ว่าแสนจะวิบัติ ก็ยังชำระทักษิณาทาน
ของทายกทั้งหลายให้หมดจดได้ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่าน้ำ แม้ว่าแสนจะขุ่นข้น ก็
ยังใช้กำจัดโคลนตม เหงื่อโคลน ชีฝุ่นได้ ฉันทใด สมณกุศล แม้แสนจะวิบัติ ก็ยังชำระทักษิณ
าทานของทายกทั้งหลายให้หมดจดได้ ฉันทนั้นเหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช อุณโหมทกํ สุกุริตมปิ ปชฺชนนฺตํ มหฺนตํ อคฺคิกฺขนฺธํ
นิพฺพาเปติ, เอวเมว โข มหาราช สุวิปโนปิ สมณกุสโล ทายกานํ ทกุชินํ วิโสเชติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนน้ำร้อนใช้ดับกองไฟกองใหญ่ที่กำลังลุก
โพลงได้ ฉันทใด สมณกุศล แม้ว่าแสนจะวิบัติ ก็ยังชำระทักษิณาทานของทายกทั้งหลายให้

หมดจดได้ ฉะนั้น

“ยถา วา ปน มหาราช โภชน วิรสุมปี ชุทาทุพพลย์ อปเนติ, เอวเมว โข มหาราช
สุวิปโนปิ สมณฑุสสีโล ทายกาน ทกฺขิณ วิโสเชติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่าโภชนาหาร แม้ว่าหารสชาติมิได้ ก็ยัง
ใช้กำจัดความหิว ความอ่อนเพลีย ฉนฺได สมณฑุสสีล แม้ว่าแสนจะวิบัติ ก็ยังชำระทักษิณาทาน
ของทายกทั้งหลายให้หมดจดได้ ฉะนั้น

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ตถาคเตน เทวาทิตเวเนน มชฺฌิมนิกายวรณฺญเก ทกฺขิณ-
วิมฺงฺเก เวยยาการเณ -

“โย สีลวา ทุสฺสีเลสุ ททาติ ทานํ
ธมฺเมเน ลทฺธํ สฺปฺสนฺนจิตฺโต
อภิสทฺทหํ กมฺมผลํ อุพารํ
สา ทกฺขิณา ทายกโต วิสุชฺฌตี”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระตถาคตผู้เป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาสิตความข้อนี้ไว้ใน
ทักษิณาวีรังกพยากรณ์ (ทักษิณาวีรังกสูตร) ในปกรณ์มชฌิมนิกายอันประเสริฐว่า

“ผู้ใดมีศีล ใต้ของมาโดยชอบธรรม มีจิตเลื่อมใสดี เชื้อกรรม
และผลแห่งกรรมอันโอฬาร ให้ท่านในชนผู้ทุศีล ทักษิณาของผู้
นั้น ชื่อว่าบริสุทธิ์ฝ่ายทายก” ดังนี้

“อจฺจิริยํ ภาเนเต นาคเสน, อพฺภุตํ ภาเนเต นาคเสน ตาวตกํ มยฺ ปญฺหํ อปฺจุจิมฺห,
ตํ ตฺวํ โอปมฺเมหิ การเณหิ วิภาเวเนโต อมตมธฺรํ สวณฺุปคํ อกาสิ ฯ ยถา นาม ภาเนเต
สุโท วา สฺุทฺนฺเตวาสิ วา ตาวตกํ มํสิ ลภิตฺวา นานาวิเชหิ สมฺภาเรหิ สมฺปาเทตฺวา
ราชาปฺโภคํ กโรติ; เอวเมว โข ภาเนเต นาคเสน ตาวตกํ มยฺ ปญฺหํ อปฺจุจิมฺห, ตํ ตฺวํ
โอปมฺเมหิ การเณหิ วิภาเวตฺวา อมตมธฺรํ สวณฺุปคํ อกาสิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “น่าอัศจรรย์จริง พระคุณเจ้านาคเสน นำแปลกจริง พระคุณเจ้า
นาคเสน โยมได้ถามปัญหาถึงเพียงนั้นแล้ว ท่านก็ได้เปิดเผยปัญหานั้น ทำให้มีรสชาติอร่อย
เป็นอมตะให้หน้าฟัง ด้วยอุปมา ด้วยเหตุผลทั้งหลายมากมาย ข้าแต่พระคุณเจ้า เปรียบเหมือน
ว่า พ่อครัว หรือลูกมือของพ่อครัว ได้เนื้อถึงเพียงนั้นแล้ว ก็ใช้เครื่องปรุงหลายอย่างต่าง ๆ กัน
มาปรุงให้สำเร็จ เป็นเครื่องเสวยของพระราชา ฉนฺได พระคุณเจ้านาคเสน โยมได้ถามปัญหา

ถึงเพียงนั้นแล้ว ท่านก็ได้เปิดเผยปัญหานั้น ทำให้มีรสชาติอร่อย เป็นอมตะ ให้นำฟังกด้วย
อุปมา ด้วยเหตุผลทั้งหลายมากมาย ฉะนั้น”

ทูลลิลปนุโ ทสโม ฯ

จบทูลลิลปัญหาคือที่ ๑๐

๑๑. อุทกสตัดชีวิตปัญหา

๑๑. อุทกสตัดชีวิตปัญหา

ปัญหาว่าด้วยความเป็นสัตว์ความเป็นชีวะแห่งน้ำ

[๑๑] “ภนฺเต นาคเสน อิมํ อุทกํ อคฺคิมฺหิ ตปฺปมานํ จิจฺจิกฺขายติ จิกฺขิจฺจิกฺขายติ
สทฺทายติ พหุวิธํ, กิณฺณุ โข ภนฺเต นาคเสน อุทกํ ชีวติ, กิ กิพฺมานํ สทฺทายติ อุทากุ
อณฺเณน ปฏิปฺพิตํ สทฺทายตี”ติ ?

[๑๑] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน น้ำที่ถูกต้มอยู่บนไฟนี้ พอเดือด ก็ส่ง
เสียงวี้ ๆ ชี้ด ๆ หลายอย่าง พระคุณเจ้านาคเสน น้ำมีชีวิตหรือหนอ ส่งเสียงเล่นหรือ หรือถูก
สิ่งอื่นบีบคั้น จึงส่งเสียง ?”

“น หิ มหาราช อุทกํ ชีวติ, นตฺถิ อุทเก ชิโว วา สตุโถ วา, อปิจ มหาราช
อคฺคิสนฺตฺวาปเวคฺสฺส มหนฺตตาย อุทกํ จิจฺจิกฺขายติ จิกฺขิจฺจิกฺขายติ สทฺทายติ พหุวิธนฺ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร น้ำหามีชีวิตไม่ ชีวะก็ดี สัตว์
ก็ดี ไม่มีอยู่ในน้ำ ขอถวายพระพร แต่ทว่า เพราะความที่กำลังความร้อนแห่งไฟมีมากมาย น้ำ
จึงส่งเสียงวี้ ๆ ชี้ด ๆ หลายอย่าง”

“ภนฺเต นาคเสน อิธฺกจฺเจ ติตฺถิยา อุทกํ ชีวตีติ สีโตทกํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อุทกํ
ตาเปตฺวา เวกตฺกเวกตฺกํ ปริภุญฺชนฺติ, เต ตุมฺहे ครหนฺติ ปริภวนฺติ ‘เอกิณฺทริยํ สมณฺา
สกุยฺปุตฺติยา ชีวํ วิเหเรนฺตี’ติ, ตํ เตสํ ครหํ ปริภวํ วิโนเทหิ อปเนหิ นิจฺฉาเรหิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พวกเดียรถีย์บางพวกในโลกนี้ คิดว่า ‘น้ำมี
ชีวิต จึงปฏิเสธน้ำเย็น ต้มน้ำให้ร้อนแล้ว บริโภคน้ำที่มีการทำให้ปริตผิดแปลกไป พวก
เดียรถีย์เหล่านั้น ย่อมติเตียน ดูหมิ่นพวกท่านว่า พวกสมณะศากยบุตรยังเบียดเบียนอินทรีย์
ชีวะอยู่อย่างหนึ่ง’ ดังนี้ ขอท่านจงบรรเทา จงขจัดปิดเป่าคำติเตียนดูหมิ่นนั้นของพวกเดียรถีย์

เหล่านั่นเกิด”

“น หิ มหาราช อุทกั ชีวติ, นตฺถิ มหาราช อุทเก ชีโว วา สตุโต วา, อปิ จ มหาราช อคฺคิสนฺตปาเวคฺสฺส มหฺนตฺตาย อุทกั จิจฺจิกฺขายติ จิฏฺฐิกฺขายติ สทฺทหายติ พหุวิธฺ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร น้ำไม่มีชีวิตหรือกึ่งชีวิตก็ดี สัตว์ก็ดี ไม่มีอยู่ในน้ำ ขอถวายพระพร แต่ทว่า เพราะความที่กำลังความร้อนแห่งไฟมีมากมาย น้ำจึงส่งเสียงป๊อป ๆ ฉี่ ๆ หลายอย่าง

“ยถา มหาราช อุทกั โสพฺภสฺสรตฺตทตฺตพากกนฺทรปฺทรอุทฺพานินฺนโปกฺขรณฺนิคตฺต วาตตปาเวคฺสฺส มหฺนตฺตาย ปรียาทียติ ปรีกฺขยฺ คจฺจติ, อปิ นฺ ตตฺถ อุทกั จิจฺจิกฺขายติ จิฏฺฐิกฺขายติ สทฺทหายติ พหุวิธฺ”นฺติ ?

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า เพราะความที่กำลังลมและแดดรุนแรง น้ำที่อยู่ในโพรง สระ ลำธาร ทะเล ตระพังน้ำ ร่องน้ำที่ซอกเขา บ่อน้ำ ที่ลุ่ม สระโบกขรณี จึงถูกขจัดจนถึงความสิ้นไป ก็แต่น้ำในสถานที่เหล่านั่น ย่อมส่งเสียงป๊อป ๆ ฉี่ ๆ หลายอย่างหรือหนอ”

“น หิ ภาฺนเต”ติ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หามีได้ พระคุณเจ้า”

“ยถิ มหาราช อุทกั ชีเวยฺย, ตตฺถาปิ อุทกั สทฺทาเยยฺย, อิมินาปิ มหาราช การณฺเน ชานาหิ ‘นตฺถิ อุทเก ชีโว วา สตุโต วา, อคฺคิสนฺตปาเวคฺสฺส มหฺนตฺตาย อุทกั จิจฺจิกฺขายติ จิฏฺฐิกฺขายติ สทฺทหายติ พหุวิธฺ”นฺติ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า น้ำเพียงมีชีวิตไซ้ไร น้ำแม้ในสถานที่เหล่านั่น ก็จะฟังส่งเสียง ขอถวายพระพร เพราะเหตุผลแม้ข้อนี้ ก็จงทรงทราบเถิดว่า ชีวะก็ดี สัตว์ก็ดี ไม่มีอยู่ในน้ำ แต่ทว่า เพราะความที่กำลังความร้อนแห่งไฟมีมากมาย น้ำจึงส่งเสียงป๊อป ๆ ฉี่ ๆ หลายอย่าง

“อปรมฺปิ มหาราช อุตฺตริ การณฺ สฺโณหิ ‘นตฺถิ อุทเก ชีโว วา สตุโต วา, อคฺคิสนฺตปาเวคฺสฺส มหฺนตฺตาย อุทกั สทฺทหายตี”ติ ๕ ยทา ปน มหาราช อุทกั ตณฺฑุเลหิ สมฺมิสฺสิตฺตํ ภาชนคตฺตํ โหติ ปิหิตฺตํ อุทฺชเน อจฺปีตํ, อปิ นฺ ตตฺถ อุทกั สทฺทหายตี”ติ ?

ขอถวายพระพร ขอพระองค์ทรงสดับเหตุผลแม้ข้ออื่นที่ว่า ชีวะก็ดี สัตว์ก็ดี ไม่มีอยู่ในน้ำ แต่ทว่า เพราะความที่กำลังความร้อนแห่งไฟมีมากมาย น้ำจึงส่งเสียง ขอถวายพระพร ใน

เวลาที่บุคคลยกน้ำที่ปนขาวสารซึ่งอยู่ในภาชนะปิดฝาขึ้นวางบนเตา ก็น้ำบนเตานั้นย่อมส่งเสียงหรือหนอ”

“น หิ ภาณเต อจลํ โหติ สนฺตสนฺตนุ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หามีได้ พระคุณเจ้า ย่อมเป็นอันสงบนิ่ง ไม่สั่นไหว”

“ตํเยว ปน มหาราช อุทกํ ภาชนคตํ อคฺคิ อฺชฺชาเลตฺวา อุทฺธเน จปีตํ โหติ, อปีนุ ตตฺถ อุทกํ อจลํ โหติ สนฺตสนฺตนุ”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร น้ำที่อยู่ในภาชนะนั้นนั้นแหละ เขาจุดไฟให้ลูกโพลงเสียก่อนแล้ว จึงค่อยวางบนเตา น้ำที่อยู่บนเตานั้น ยังคงสงบนิ่ง ไม่สั่นไหวอยู่นั่นเองหรือ”

“น หิ ภาณเต จลติ ชุพฺภติ ลุพฺพิ อาวิลติ อุมิชาตํ โหติ, อุทฺธมโห ทิสาวิทิสํ คจฺจนฺติ, อุตฺตรติ ปตรติ เผณมาลี โหตีติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หามีได้ พระคุณเจ้า มันย่อมสั่นไหว กระเพื่อม เตือด ชุ่นขึ้น เกิดเป็นระลอกคลื่น แล่นไปยังทิศใหญ่ ทิศน้อย ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เออ แผ่เป็นฟองไป”

“กิสฺส ปน ตํ มหาราช ปากติกํ อุทกํ น จลติ สนฺตสนฺตํ โหติ, กิสฺส ปน อคฺคิคตํ จลติ ชุพฺภติ ลุพฺพิ อาวิลติ อุมิชาตํ โหติ, อุทฺธมโห ทิสาวิทิสํ คจฺจนฺติ, อุตฺตรติ ปตรติ เผณมาลี โหตี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เพราะเหตุไร น้ำตามปกติจึงสงบนิ่ง ไม่สั่นไหว ส่วนน้ำที่อยู่บนไฟ เพราะเหตุไร จึงสั่นไหว กระเพื่อม เตือด ชุ่นขึ้น เกิดเป็นระลอกคลื่น แล่นไปยังทิศน้อยใหญ่ ทั้งเบื้องบนเบื้องล่าง เออ แผ่เป็นฟองไปแล้ว”

“ปากติกํ ภาณเต อุทกํ น จลติ, อคฺคิกตํ ปน อุทกํ อคฺคิสฺนฺตาปเวคฺสฺส มหฺนฺตตาย จิจฺจิจฺฉายติ จิจฺฉิจฺฉายติ สทฺทหายติ พหุวิชนุ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “น้ำตามปกติไม่สั่นไหว ส่วนน้ำที่อยู่บนไฟ ส่งเสียงบีบ ๆ ฉี ๆ หลายอย่าง เพราะความที่กำลังความร้อนแห่งไฟมีมากมาย”

“อิมินาปี มหาราช การณฺน ชานาหิ ‘นตฺถิ อุทฺธเก ชีโว วา สตฺโต วา, อคฺคิสฺนฺตาปเวคฺสฺส มหฺนฺตตาย อุทกํ สทฺทหายตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เพราะเหตุผลแม้ข้อนี้ ของจทราบเกิด

ว่า ชีวะก็ดี สัตว์ก็ดี ไม่มีอยู่ในน้ำ แต่ทว่า เพราะความที่กำลังความร้อนแห่งไฟ มีมากมาย น้ำ จึงส่งเสียงป๊บ ๆ ฉี่ ๆ หลายอย่าง”

“อปรมปิ มหาราช อุตฺตรั การณ สุโณหิ นตฺถิ อุกเก ชิโว วา สตุโต วา, อคฺคิสฺนฺดาปเวคฺสฺส มหฺนตฺตาย อุกกั สทฺทหายติ ฯ โหติ ตํ มหาราช อุกกั ฆเร ฆเร อุกกวารกคตํ ปิหิตนฺ”ติ ?

ขอถวายพระพร ขอพระองค์ทรงสดับเหตุผลแม้อีกข้อหนึ่งว่า ชีวะก็ดี สัตว์ก็ดี ไม่มีอยู่ในน้ำ แต่ทว่า เพราะความที่กำลังความร้อน แห่งไฟมีมากมาย น้ำจึงส่งเสียงป๊บ ๆ ฉี่ ๆ ได้ ยิ่งอีกหน่อยเกิด ขอถวายพระพรในเรือนแต่ละหลัง เขาจะมีการใส่น้ำไว้ในถังน้ำ และปิดฝาไว้ มิใช่หรือ”

“อาม ฆนฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ใช่ พระคุณเจ้า”

“อปี นุ ตํ มหาราช อุกกั จลติ ขุพฺภติ ลุพฺพิ อาวิลติ อุมิชาตํ โหติ, อุกฺทมฺโห ทิสาวิทิสํ คจฺฉติ, อุตฺตรติ ปตฺรติ เผณฺมาลี โหตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า น้ำนั้น ย่อมสั้นไหว กระเพื่อม เตือด ชุ่นขึ้นมา เกิดเป็นระลอกคลื่น เล่นไปสู่ทิศน้อยใหญ่ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เออ แม้เป็น ฟองไปหรือไร ?”

“น หิ ฆนฺเต อจฺฉํ ตํ โหติ ปากติกํ อุกกวารกคตํ อุกกนฺ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “เรามีได้ พระคุณเจ้า น้ำที่อยู่ในถังน้ำตามปกตินั้น ย่อมมีอันไม่สั้นไหว”

“สุตฺปุพฺพิ ปน ตยา มหาราช ‘มหาสมฺมุเท อุกกั จลติ ขุพฺภติ ลุพฺพิ อาวิลติ อุมิชาตํ โหติ, อุกฺทมฺโห ทิสาวิทิสํ คจฺฉติ, อุตฺตรติ ปตฺรติ เผณฺมาลี โหติ, อุสฺสกุทฺวา โสสฺสกุทฺวา เวลาย ปหฺรติ สทฺทหายติ พหฺวิชนฺ”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระองค์เคยทรงสดับมาหรือไม่ว่า น้ำ ในมหาสมุทรก็สั้นไหว กระเพื่อม เตือด ชุ่นขึ้นมา เกิดเป็นระลอกคลื่น เล่นไปสู่ทิศน้อยใหญ่ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เออ แม้เป็นฟองไป ชัดขึ้นไปกระแทกฝั่ง ส่งเสียงหลายอย่าง”

“อาม ภาตเต สุตปุพฺพํ เอตํ มया ทิฏฺฐปุพฺพญจ ‘มหาสมุทฺเท อุทกํ หตฺถสฺตมฺปิ เทวปี หตฺถสฺตานิ คคเน อุตฺตสฺสกฺกตี’ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “ใช่ พระคุณเจ้า โยมเคยได้สดับมาว่า และเคยเห็นมาว่า ‘น้ำในมหาสมุทรซัดขึ้นไปบนท้องฟ้า สูงชั่ว ๑๐๐ ศอกบ้าง ๒๐๐ ศอกบ้าง’”

“กิสฺส มหาราช อุทกฺวารกคตํ อุทกํ น จลติ น สทฺทหายติ, กิสฺส ปน มหาสมุทฺเท อุทกํ จลติ สทฺทหายตี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เพราะเหตุไร ? น้ำที่อยู่ในถังน้ำ ย่อมไม่สั่นไหว ไม่ส่งเสียง แต่เพราะเหตุไร ? น้ำในมหาสมุทร จึงสั่นไหว จึงส่งเสียง”

“วาทเวคฺสฺส มหฺนุตตาย ภาตเต มหาสมุทฺเท อุทกํ จลติ สทฺทหายติ, อุทกฺวารกคตํ อุทกํ อฆฺมฺภูฏิตํ เกหิจิ น จลติ น สทฺทหายตี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้า น้ำในมหาสมุทรสั่นไหว ส่งเสียง เพราะแรงลมมีมาก ฉันทไฉน น้ำที่อยู่ในถังน้ำ ไม่ถูกอะไร ๆ กระแทกกระทั้น จึงไม่สั่นไหว ไม่ส่งเสียง

“ยถา มหาราช วาทเวคฺสฺส มหฺนุตตาย มหาสมุทฺเท อุทกํ จลติ สทฺทหายติ เอวเมว อคฺคิสนฺหฺตฺตปเวคฺสฺส มหฺนุตตาย อุทกํ สทฺทหายตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร น้ำในมหาสมุทร ย่อมสั่นไหว ย่อมส่งเสียง เพราะแรงลมมีมาก ฉันทไฉน น้ำ (ที่อยู่บนไฟ) ย่อมส่งเสียง เพราะกำลังความร้อนแห่งไฟ มีมาก ฉันทนั้นเหมือนกัน”

“นฺนุ มหาราช เภริโปกฺขริํ สุกฺขํ สุกฺขเชน โคจฺมเมเน โอนฺนุณฺตี”ติ ?

ขอถวายพระพร ธรรมดาขอบปากหน้ากลองแห้ง เขาใช้หนังโคแห้งหุ้มไว้มิใช่หรือ ?”

“อาม ภาตเต” ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “ใช่ พระคุณเจ้า”

“อปิ นุ มหาราช เภริยา ชีโว วา สตฺโต วา อตฺถิ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า ชีวะก็ดี สัตว์ก็ดี มีอยู่ในกลองหรือ ?”

“น หิ ภาณเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ไม่มีหอรอก พระคุณเจ้า”

“กิสฺส ปน มหาราช เภรี สหุทายตี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เพราะเหตุไร กลองจึงส่งเสียงได้เล่า ?”

“อิตฺติยา วา ภาณเต ปุริสสฺส วา ตชฺเชน วายาเมนา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้า กลองส่งเสียงได้ เพราะความพยายาม (คือการตี) ที่เกิดขึ้น จากความประสงค์จะตีของหญิงหรือชาย”

“ยถา มหาราช อิตฺติยา วา ปุริสสฺส วา ตชฺเชน วายาเมเน เภรี สหุทายตี, เอวเมว อคฺคิสนฺตปาเวคฺสฺส มหนฺตตาย อุทกํ สหุทายตี ฯ อิมินาปิ มหาราช การณฺนชานาหิ ‘นตฺถิ อุทฺเท ชิโว วา สตุโถ วา, อคฺคิสนฺตปาเวคฺสฺส มหนฺตตาย อุทกํ สหุทายตี’ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร กลองส่งเสียงได้ เพราะความพยายาม จะตีของหญิงหรือชาย ฉันทัด น้ำส่งเสียงได้ เพราะกำลังความร้อนแห่งไฟมีมากฉันทันเหมือนกัน ขอถวายพระพร แม้เพราะเหตุผล ข้อนี้ ก็ขอพระองค์จงทรงทราบไว้เถิดว่า ชีวะก็ดี สัตว์ก็ดี ไม่มีอยู่ในน้ำ น้ำส่งเสียงได้ เพราะกำลังความร้อนแห่งไฟมีมาก”

“มยฺหฺมฺปิ ตาว มหาราช ตว ปุจฺฉิตพฺพํ อตฺถิ เอวเมโส ปณฺโห สุวินฺฉิตโถ โหติ, กิณฺนุ โข มหาราช สพฺเพหิปี ภาชเนหิ อุทกํ ตปฺปมานํ สหุทายตี อุทากุ เอกจฺเจหิเยว ภาชเนหิ ตปฺปมานํ สหุทายตี”ติ ?

ขอถวายพระพร คำที่พระองค์พึงตรัสถามอาตมภาพ ก็มีอยู่ เพียงเท่านั้น ข้อนี้ก็เป็นที่ปัญหาที่อาตมภาพวินิจฉัยดีแล้ว ตามประการดังกล่าวมานี้ ขอถวายพระพร น้ำที่เขาใช้ภาชนะแม้ทุกอย่าง ต้มให้ร้อน ก็ย่อมส่งเสียงได้ทั้งนั้นหรือไร หรือว่าที่ใช้ภาชนะบางอย่างต้มให้ร้อนเท่านั้น จึงจะส่งเสียงได้เล่า ?”

“น หิ ภาณเต สพฺเพหิปี ภาชเนหิ อุทกํ ตปฺปมานํ สหุทายตี, เอกจฺเจหิเยว ภาชเนหิ อุทกํ ตปฺปมานํ สหุทายตี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้า น้ำที่ถูกเขาใช้ภาชนะทุกอย่างต้มให้ร้อน ย่อมส่งเสียงร้องทั้งนั้น หามิได้ น้ำที่เขาใช้ภาชนะบางอย่างต้มให้ร้อนเท่านั้น จึงส่งเสียงได้”

“เตนหิ महाराज चहि तोसि सगसम्यं, पञ्जाक तोसि मम विसयं, नत्तुति ओत्तगे चि वो वा
 सत्तो वा च यति महाराज सपुเพहि पि भाखनेहि ओत्तकं तपप्पमानं सत्तायेय्य, युत्तम्मि
 ‘ओत्तकं चि वत्ति वत्तुत्तं च न हि महाराज ओत्तकं ทวยं โหติ, ยं สत्तायेยติ, ตं चิ वत्ติ, ยं
 สत्तायेยติ, ตं न चิ वत्ติ’ ยติ महाराज ओत्तकं चิ เวย्य, มหุตานัน หตฺถินาคานัน อุตฺตสนฺน-
 กายานัน ปภินฺนानัน โสณฺททาย อุตฺตสิณฺจิตฺวา มุขे ปกฺขิปปิตฺวา กุจฺฉิ ปเวสยฺนฺตानัน, ตมฺปิ
 ओत्तकं เตสं ทนฺตฺนฺตเร จิปปิยฺมานัน สत्तायेย्य च หตฺถสत्ติกาปิ महานาวา ครุกา ภारिका
 อเนกสत्ตสทฺสสภารปริปุรา มหาสมฺมุเท วิจฺรฺนฺติ, ตาหิ पि จิปปิยฺมานัน ओत्तकं สत्तायेย्य च
 महत्ति มหุตापि มจฺฉา อเนกสत्ตโยชนิกกายา ติมิ ติมิงฺคลา ติมิรฺปิงฺคลา อพฺภนฺตเร นิมฺกฺคา
 มหาสมฺมุเท นิवासญฺจानตฺตาย ปฏฺวิสนฺตฺตา มหาอุทกฺขารฺตา อจฺฉนฺติ ชฺฉนฺติ จ, เตสฺมฺปิ ตं
 ทนฺตฺนฺตเรปิ ओत्ตรฺนฺตเรปิ จิปปิยฺมานัน ओत्तकं สत्तायेย्य च ยสฺมา จ โช महाराज เอวฺรุเปहि
 เอวฺรุเปहि มหฺนฺเตहि ปฏฺวิปปฺเพเนहि ปฏฺวิปปิพฺพิตं ओत्तकं न สत्तायेยติ ตสฺมา पि นत्तुติ ओत्तगे
 चิ वो वा สत्तो वाติ, เอวเมตं महाराज ชาเรहि”ติ च

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ถ้าอย่างนั้นก็เป็นอย่างนั้นว่า พระองค์ละทิ้ง
 ความคิดเห็นของพระองค์ หันกลับมาสู่วิสัยของอาตมภาพที่ว่า ชีวะก็ดี สัตว์ก็ดี ไม่มีอยู่ในน้ำ
 ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า น้ำที่ถูกเขาใช้ภาชนะแม้ทุกอย่างต้มให้ร้อน ก็ฟังส่งเสียงได้ทั้งนั้น
 ไชร์ ก็ควรที่จะกล่าวคำว่า น้ำมีชีวิต คำนี้ได้ ขอถวายพระพร เป็นความจริงว่า น้ำ ย่อมไม่มี
 การแยกเป็น ๒ ประการ คือ (๑) ส่งเสียงได้อยู่ ก็ชื่อว่า มีชีวิต (๒) ส่งเสียงไม่ได้ ก็ชื่อว่า ไม่มี
 ชีวิต ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า น้ำฟังมีชีวิตไชร์ เวลาที่ช้างใหญ่มีร่างกายสูงใหญ่ กำลัง
 ตกมัน ไช้่วงดูหน้า แล้วพ่นเข้าไปในปากจนถึงท้อง น้ำเมื่อนั้นเมื่อถูกบดขยี้อยู่ระหว่างกราม
 ของช้างเหล่านั้น ก็น่าจะส่งเสียง แม้เรือใหญ่ยาวถึง ๑๐๐ ศอก เป็นเรือหนัก เต็มด้วยของหนัก
 ๆ หลายร้อยหลายพันอย่าง แล่นไปในมหาสมุทร น้ำถูกเรือใหญ่เหล่านั้นบดขยี้อยู่ ก็น่าจะส่ง
 เสียง แม้ปลาใหญ่ ๆ มีกายยาวหลายร้อยโยชน์ คือ ปลาติมิ ปลาติมิงคละ ปลาติมิรปิงคละ ดำ
 ลงไปภายในมหาสมุทร ไช้มหาสมุทรเป็นที่อาศัยอยู่ ทั้งกิน ทั้งพ่นธารน้ำใหญ่ น้ำที่ถูกบดขยี้
 ระหว่างฟันปลาแม้เหล่านั้น ก็น่าจะส่งเสียง ขอถวายพระพร ก็เพราะเหตุว่า น้ำถูกสิ่งบีบคั้น
 ใหญ่ ๆ ทั้งหลาย เห็นปานนี้ บีบคั้นอยู่ ก็ยังไม่ส่งเสียง เพราะฉะนั้น ชีวะก็ดี สัตว์ก็ดี ไม่มีอยู่ใน
 น้ำหรอก ขอพระองค์ จงทรงยอมรับความจริงข้อนี้ ตามประการดังกล่าวมานี้เถิด”

“สาธุ ภนฺเต นาคเสน โทสาคโต ปญฺโห อนุจฺฉวิกาย วิภตฺติยา วิภตฺโต, ยถา นาม
ภนฺเต นาคเสน มหคฺชํ มณฺริตนํ เจกํ อจฺฉริยํ กุสลํ ลิกฺขิตํ มณฺนิการํ ปาปฺภูติตฺวา กิตฺติ
ลภยฺย โถมนํ ปสฺสํ, มุตฺตตารตนํ วา มุตฺตติกํ ทุสฺสรตนํ วา ทุสฺสิกํ, โลหิตจฺนฺทนํ วา คนฺธิกํ
ปาปฺภูติตฺวา กิตฺติ ลภยฺย โถมนํ ปสฺสํ ฯ เอวเมว โข ภนฺเต นาคเสน โทสาคโต ปญฺโห
อนุจฺฉวิกาย วิภตฺติยา วิภตฺโต, เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺิจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน ปัญหาที่มีโทษ ท่านก็ได้จำแนก
อย่างเหมาะสมแล้ว พระคุณเจ้านาคเสน เปรียบเหมือนว่า แก้วมณีที่มีค่ามาก พอส่งไปถึงช่าง
แก้วมณีผู้ฉลาด อัจฉริยะ ชำนาญ มีการศึกษาแล้ว ก็พึงได้แต่ข้อที่นายยกย่อง ข้อที่น่าชมเชย
ข้อที่น่าสรรเสริญ อีกอย่างหนึ่ง แก้วมุกดา พอส่งไปถึงช่างแก้วมุกดา ก็พึงได้แต่ข้อที่นาย
ยกย่อง ข้อที่น่าชมเชย ข้อที่น่าสรรเสริญ อีกอย่างหนึ่ง ผ้าเนื้อดี พอส่งไปถึงช่างตัดเสื้อผ้าแล้ว
ก็พึงได้แต่ข้อนายยกย่อง ข้อที่น่าชมเชย ข้อที่น่าสรรเสริญ อีกอย่างหนึ่ง จันทน์แดง พอส่งไป
ถึงช่างไม้แก่น ก็พึงได้แต่ข้อที่นายยกย่อง ข้อที่น่าชมเชย ข้อที่น่าสรรเสริญ ฉันทใด พระคุณเจ้า
นาคเสน ปัญหาที่มีโทษ ท่านก็ได้จำแนกไว้อย่างเหมาะสมแล้ว ฉันทนั้นเหมือนกัน โยมขอ
ยอมรับคำสอนที่ท่านกล่าวมานี้”

อุทกสฺตตฺตชีวปญฺโห เอกาทสโม ฯ

จบอุทกสฺตตฺตชีวปญฺโหข้อที่ ๑๑

อจฺฉริยานาจริยวคฺโค ฉฎฺฐโง ๑

จบอจฺฉริยานาจริยวคฺคที่ ๒

อิมฺสฺมิ วคฺเค เอกาทสํ ปญฺโหา ฯ

โนววคฺคนี้มีปญฺโหา ๑๑ ข้อ

๔.๗ นิปุปพยวจาค

๔.๗ นิปุปพยวจารค หมวดว่าด้วยไม่มีธรรมเป็นเหตุเน้นซ้ำ

๑. นิปุปพยจปณห

๑. นิปุปพยจปัญหา

ปัญหาว่าด้วยความเป็นผู้ไม่มีธรรมเป็นเหตุเน้นซ้ำ

[๑] “ภนฺเต นาคเสน ภาสิตมเปตํ ภควตา ‘นิปุปพยจารามา ภิกฺขเว วิหรต นิปุปพยจรติโน’ติ, กตมํ ตํ นิปุปพยจนฺ”ติ ?

[๑] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงมีนิปุปพยจธรรม (ธรรมที่ไม่มีธรรมเป็นเหตุเน้นซ้ำ) เป็นที่ยินดี ยินดีในนิปุปพยจธรรมอยู่เถิด’ ดังนี้ นิปุปพยจธรรมเป็นไฉน ?”

“โสตาปัตติผลํ มหาราช นิปุปพยจํ, สกทาคามิผลํ นิปุปพยจํ, อนาคามิผลํ นิปุปพยจํ, อรหัตตผลํ นิปุปพยจนฺ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร โสตาปัตติผลก็ชื่อนิปุปพยจธรรม สกทาคามิผล ก็ชื่อนิปุปพยจธรรม อนาคามิผล ก็ชื่อนิปุปพยจธรรม อรหัตตผล ก็ชื่อนิปุปพยจธรรม”

“ยถิ ภนฺเต นาคเสน โสตาปัตติผลํ นิปุปพยจํ, สกทาคามิอนาคามิอรหัตตผลํ นิปุปพยจํ, กิสฺส ปน อิมเ ภิกฺขุ อุกฺกิสฺนฺติ ปริปุจฺจนฺติ สุตตํ เคยยํ เวยยากรณํ คาคํ อุกฺทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺกฺตธมฺมํ เวทลลํ, นวกมฺเมน ปลิพฺพชฺฉนฺติ ทาเนน จ ปุชฺชาย จ, นนฺ เต ชินฺนปฺปฏิกฺขิตฺตํ กมฺมํ กโรตี”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า โสตาปัตติผล ก็ชื่อนิปุปพยจธรรม สกทาคามิผล อนาคามิผล อรหัตตผล ก็ชื่อนิปุปพยจธรรมไซ้ เพราะเหตุไร ภิกษุเหล่านั้น จึงยังเล่าเรียน สอบถามซึ่งสุตตะ เคยยะ ไวยาकरणะ คาคา อุกทาน อิติวุตตกะ ชาตก อพภูตธรรม เวทลละ กันอยู่ ยังยุ่งเกี่ยวกับงานก่อสร้าง ยังยุ่งเกี่ยวกับทานและการบูชากันอยู่ ภิกษุเหล่านั้น จัดว่ากระทำการงานที่พระชินวรพุทธเจ้าทรงห้าม มิใช่หรือ ?”

“เย เต มหาราช ภิกฺขุ อุกฺกิสฺนฺติ ปริปุจฺจนฺติ สุตตํ เคยยํ เวยยากรณํ คาคํ อุกฺทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺกฺตธมฺมํ เวทลลํ, นวกมฺเมน ปลิพฺพชฺฉนฺติ ทาเนน จ ปุชฺชาย จ,

สพฺเพ เต นิปปปัญจสฺส ปตฺติยา กโรหนฺติ ฯ เย เต มหาราช สภาวปริสุทฺธา ปุพฺเพ
 วาสิตฺวาสนา, เต เอกจิตฺตกฺขณฺน นิปปปัญจา โหนฺติ ฯ เย ปน เต ภิกฺขุ มหารชฺชา, เต
 อิเมหิ ปโยเคหิ นิปปปัญจา โหนฺติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ภิกษุเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เล่าเรียน
 สอบถามซึ่งสุดตะ เคยยะ ไวยากรณ์ะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัมภุตธรรม เวทลละ ยัง
 ยุ่งเกี่ยวกับงานก่อสร้าง ยังยุ่งเกี่ยวกับทานและการบูชากันอยู่ ภิกษุเหล่านั้นทั้งสิ้น ล้วนชื่อว่า
 กระทำเพื่อบรรลุนิปปปัญจธรรม ขอถวายพระพร ภิกษุเหล่าใด เป็นผู้บริสุทธ์ตามสภาวะแล้ว
 อบรมวาสนาไว้แล้วในภวก่อน ภิกษุเหล่านั้น ย่อมสำเร็จเป็นผู้ไม่มีกรรมเป็นเหตุเนิ่นช้า โดย
 ขณะจิตเดียว ส่วนภิกษุเหล่าใด ยังเป็นผู้มีธุลีในดวงตามากอยู่ ภิกษุเหล่านั้น จะสำเร็จเป็นผู้
 ไม่มีกรรมเป็นเหตุเนิ่นช้า ก็โดยอาศัยปโยคะ (ความขวนขวายพยายาม) มีการเล่าเรียนเป็นต้น
 เหล่านี้

“ยถา มหาราช เอโก ปุริโส เขตฺเต พิชฺช โรเปตฺวา อตฺตโน ยถาลวิริเยน วินา
 ปาการวติยา ฌณฺณํ อุทฺทเรยฺย, เอโก ปุริโส เขตฺเต พิชฺช โรเปตฺวา วณฺํ ปวิสิตฺวา กฺกุณฺณจ
 สาขณฺจ ฉินฺทิตฺวา วติปการํ กตฺวา ฌณฺณํ อุทฺทเรยฺย ฯ ยา ตตฺถ ตสฺส วติปการ-
 ปริเยสนา, सा ฌณฺณตฺถาย ฯ เอวเมว โข มหาราช เย เต สภาวปริสุทฺธา ปุพฺเพ วาสิต-
 วาสนา, เต เอกจิตฺตกฺขณฺน นิปปปัญจา โหนฺติ, วินา วติปการํ ปุริโส วिय ฌณฺณทฺธาโร
 ฯ เย ปน เต ภิกฺขุ มหารชฺชา, เต อิเมหิ ปโยเคหิ นิปปปัญจา โหนฺติ, วติปการํ
 กตฺวา ปุริโส วिय ฌณฺณทฺธาโร ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่ง หวานพีชไว้ในที่นาดีแล้ว ก็พึงใช้ความ
 พยายามตามควรแก่กำลังของตน เก็บเกี่ยวธัญญาชาติได้โดยเว้นการล้อมรั้ว บุรุษอีกคนหนึ่ง
 หวานพีชไว้ในที่นาแล้ว ก็ยังต้องเข้าป่าตัดท่อนไม้และกึ่งก้านมาทำรั้วล้อม จึงจะพึงเก็บเกี่ยว
 ธัญญาชาติได้ในบุรุษ ๒ คนนั้น การต้องแสวงหารั้วล้อมของบุรุษ (คนที่ ๒) นั้นใด การแสวงหา
 รั้วล้อมนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ธัญญาชาติ ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่น
 แหละ ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้บริสุทธ์ตามสภาวะอยู่แล้ว ได้อบรมวาสนาไว้แล้วในภวก่อน ภิกษุ
 เหล่านั้น เป็นผู้ไม่มีกรรมเป็นเหตุเนิ่นช้า โดยขณะจิตเดียว เปรียบได้กับบุรุษผู้เก็บเกี่ยวธัญญา-
 ชาติได้โดยเว้นรั้วล้อม ฉะนั้น ส่วนว่า ภิกษุเหล่าใด เป็นผู้มีธุลีในดวงตามาก ภิกษุเหล่านั้น จะ
 สำเร็จเป็นผู้ไม่มีกรรมเป็นเหตุเนิ่นช้า ก็โดยอาศัยปโยคะมีการเล่าเรียนเป็นต้นเหล่านี้ เปรียบ
 ได้กับบุรุษผู้ต้องทำรั้วล้อมก่อน จึงจะเก็บเกี่ยวธัญญาชาติได้ ฉะนั้น

“ยถา วา ปน มหาราช ปุริโส มหติมหนเต อมฺพรุกฺขมตฺถเก ผลปิณฺฑติ ภาเวยฺย, อถ ตตฺถ โย โกจิ อิทฺธิมา อาคนฺตฺวา ตสฺส ผลํ หเรยฺย, โย ปน ตตฺถ อนิทฺธิมา, โส กฏฺฏจฺจ วลฺลิณฺจ จินฺหิตฺวา นิสฺเสถณี พนฺหิตฺวา ตาย ตํ รุกฺขํ อภิริหิตฺวา ผลํ หเรยฺย ฯ ยา ตตฺถ ตสฺส นิสฺเสถณีปริเยสนา, सा ผลतฺถาย ฯ เอวเมว โข มหาราช ये ते सभावप्रिसुत्था पुप्फेषु वासित्वासना, ते ऐकजित्तकฺขณฺเนน निप्रपญ्जा โหนฺติ, อิทฺธิมา วिय รุกฺขผลํ หรฺนฺโต ฯ ये ปน ते ภิกฺขु มหารชฺชฺชา, ते อิมिना ปโยเคน सจฺจानि อภิสเมนฺติ, นิสฺเสถนียา วिय ปุริโส รุกฺขผลํ หรฺนฺโต ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่ง พึ่งมีข้อแห่งผลไม้ อยู่บนยอดของต้นมะม่วงต้นใหญ่ ๆ ต่อมาจะมีบุรุษผู้มีฤทธิ์คนใดคนหนึ่ง (เหาะ) มาตอนบนของต้นมะม่วงนั้น เก็บเอามะม่วงของบุรุษผู้นั้นไป ส่วนผู้ที่ไม่มีฤทธิ์ มาที่ต้นมะม่วงนั้นแล้ว ก็ตัดไม้และเถาวัลย์ ผูกเป็นพะองแล้ว ก็ไต่ขึ้นต้นมะม่วงนั้นไปทางพะองนั้น เก็บเอาผลมะม่วงไป ในบุรุษ ๒ คนนั้น การต้องแสวงหาพะองของบุรุษผู้ไม่มีฤทธิ์นั้นใด การต้องแสวงหาพะองนั้นย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ผลมะม่วง ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้บริสุทธ์ตามสภาวะอยู่แล้ว ได้อบรมวาสนาไว้แล้วในภพก่อน ภิกษุเหล่านั้นย่อมสำเร็จเป็นผู้ไม่มีกรรมเป็นเหตุเนิ่นช้า โดยขณะจิตเดียว เปรียบได้กับบุรุษผู้มีฤทธิ์ ผู้มาเก็บเอาผลมะม่วงไป ฉะนั้น ส่วนว่า ภิกษุเหล่าใด เป็นผู้มีธุลีในดวงตามาก ภิกษุเหล่านั้นจะสำเร็จเป็นผู้ไม่มีกรรมเป็นเหตุเนิ่นช้า ก็โดยอาศัยปโยคะมีการเล่าเรียนเป็นต้นเหล่านี้ เปรียบได้กับบุรุษผู้ต้องใช้พะอง จึงจะเก็บผลไม้ได้ ฉะนั้น

“ยถา วา ปน มหาราช เอโก ปุริโส อตฺถกรณฺนิโก ऐกโก येव สามิกํ อุปคนฺตฺวา อตฺถํ साเชติ ฯ เอโก ธนฺวา ธนฺวเสน ปริสํ วฑฺฒเตตฺวา ปริสาย อตฺถํ साเชติ ฯ ยา ตตฺถ ตสฺส ปริสปริเยสนา, सा अत्तत्तथाय ฯ एवमेव โข महराच ये ते सभावप्रिसुत्था पुप्फेषु वासित्वासना, ते ऐकजित्तकฺขणฺเนน जसु अभिण्णवासु वलिणाम् पापुणฺนฺติ, ปุริโส विय ऐकโก अत्तत्तिरि กโรนฺโต ฯ ये ปน ते भिक्षु महरचक्षु, ते अमेहि पयोकेहि सामण्यत्तमभिसाเชन्ति, प्रिसाय विय पुริโส अत्तत्तिरि कโรन्तो ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่ง เป็นผู้ต้องการทำผลประโยชน์ (รายได้) เข้าถึงความเป็นเจ้าของ (เป็นนาย) แล้วก็ทำผลประโยชน์ให้สำเร็จได้ ลำพังตนคนเดียวเท่านั้น บุรุษผู้มีทรัพย์อีกหนึ่ง ต้องใช้ทรัพย์พอจ้างชาวบริษัท โดยการอาศัยชาวบริษัท จึงทำผลประโยชน์ให้สำเร็จได้ ในบุคคลทั้ง ๒ นั้น การต้องแสวงหาชาวบริษัทของ

บุรุษผู้มีทรัพย์นั้นใด การต้องแสวงหาชาวบริษัทนั้น ย่อมมีเพื่อผลประโยชน์ ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ ภิกษุเหล่านี้เป็นผู้บริสุทธ์ตามสภาวะอยู่แล้ว ได้อบรมวาสนา ไว้แล้วในภพก่อน ภิกษุเหล่านั้น ย่อมบรรลूसภาวะในอภิญญา ๖ โดยขณะจิตเดียว เปรียบได้ กับบุรุษผู้ทำผลประโยชน์ให้สำเร็จได้โดยลำพังตนคนเดียว ฉะนั้น ส่วนว่า ภิกษุเหล่านี้เป็นผู้ มีรุตีในดวงตามาก ภิกษุเหล่านั้น ย่อมทำสามัญญผลให้สำเร็จได้ โดยอาศัยประโยชน์การเล่าเรียนเป็นต้นเหล่านี้ เปรียบได้กับบุรุษผู้ทำผลประโยชน์ให้สำเร็จได้โดยอาศัยชาวบริษัท ฉะนั้น

“อุทฺเทโสปี มหาราช พหุกาโร, ปริปุจจาปี พหุการา, นวกมมมปิ พหุการัง, ทานมปิ พหุการัง, ปุชาปี พหุการา เตสุ เตสุ กรณียेषุ ๗ ยถา มหาราช ปุริโส ราชูปเสวี กตาวี อมจจภฏพลโทวาริกอนีกัญจปาริสชชชเนหิ เต ตสฺส กรณียเ อนุปรตเต สพฺเพปิ อุปการา โหนติ ๗ เอวเมว โข มหาราช อุทฺเทโสปี พหุกาโร, ปริปุจจาปี พหุการา, นวกมมมปิ พหุการัง, ทานมปิ พหุการัง, ปุชาปี พหุการา เตสุ เตสุ กรณียेषุ ๗ ยถิ มหาราช สพฺเพปิ อภิชาติปริสุทฺธา ภเวยฺยํ, อนุสาสเนน กรณียํ น ภเวยฺย ๗ ยสฺมา จ โข มหาราช สวเนน กรณียํ โหติ, เถโร มหาราช สาริปฺตโต อปริมิตมสงฺเขยฺยกปฺปํ อุปาทาย อุปจิตกฺขลฺมฺโมโล ปญฺญา ย โภฏี คโต, โสปี วินา สวเนน นาสกฺขิ อาสวกฺขยํ ปาปุณฺตี ๗ ตสฺมา มหาราช พหุการัง สวณฺ, ตถา อุทฺเทโสปี ปริปุจจาปี ๗ ตสฺมา อุทฺเทสปริปุจจาปี นิปปปญฺจา สงฺขตา”ติ ๗

ขอถวายพระพร แม้การเล่าเรียน ก็จัดว่ามีอุปการะมาก แม้การสอบถามก็จัดว่ามีอุปการะมาก แม้งานก่อสร้างก็จัดว่ามีอุปการะมาก แม้ทานก็จัดว่ามีอุปการะมาก แม้การบูชา ก็จัดว่ามีอุปการะมาก เมื่อกิจที่ควรทำทั้งหลายเหล่านั้น ๑ มีอยู่ ขอถวายพระพร เปรียบ เหมือนว่า บุรุษคนหนึ่ง เป็นผู้คบหากับพระราชา ได้ทำอุปการคุณไว้กับพวกอำมาตย์ พวกไพร่พล นายประตู่ทหารยามรักษาพระองค์และชนชาวบริษัททั้งหลาย เมื่อกิจที่ต้องทำตก ถึงแก่บุรุษผู้นั้น บุคคลแม้ทั้งปวงก็ยอมเป็นผู้อุปการะ (ช่วยเหลือ) เขาฉันใด ขอถวายพระพร แม้การเล่าเรียน ก็จัดว่ามีอุปการะมาก แม้การสอบถามก็จัดว่ามีอุปการะมาก แม้งานก่อสร้าง ก็จัดว่ามีอุปการะมาก แม้ทานก็จัดว่ามีอุปการะมาก แม้การบูชาก็จัดว่ามีอุปการะมาก เมื่อกิจ ที่ควรทำเหล่านั้น ๑ มีอยู่ ฉะนั้น ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า ภิกษุแม้ทุกรูปล้วนเป็นผู้มี อภิชาติบริสุทธ์ไซ้ร้ กิจที่ควรทำตามคำอนุศาสน์ ก็ไม่น่าจะมี ขอถวายพระพร เพราะเหตุผู้มี กิจที่ควรทำด้วยการสดับตรับฟังมีอยู่แล แม้แต่พระสารีบุตรเถระผู้สั่งสมกุกุศลมูลไว้นับได้หลาย

อสงไขยกัปปาประมาณมิได้ แล้วได้บรรลุที่สุดยอดแห่งปัญญา ก็ไม่อาจบรรลุอาสวัคชญาณได้โดยเว้นการสดับตรับฟัง ขอถวายพระพร เพราะเหตุนั้น การสดับตรับฟัง จึงจัดว่ามีอุปการะมาก แม้การเล่าเรียน แม้การสอบถาม ก็อย่างนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนี้ ทั้งการเล่าเรียน การสอบถาม ก็นับว่าเป็นนิปปัญจธรรมได้”

“สุนิซุฉาปิโต ฆนเต นาคเสน ปญโห, เอเวเมตํ ตถา สมฺปฏฺฐิจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านได้ทำให้โยมเข้าใจปัญหาดีแล้ว โยมขอยอมรับตามที่ท่านกล่าวมานี้”

นิปปญฺจปญฺโห ปจโม ฯ

จบนิปปัญจปัญหาข้อที่ ๑

๒. ชีณาสวภาวะปญห

๒. ชีณาสวภาวะปัญหา

ปัญหาว่าด้วยความเป็นพระชีณาสพ

[๒] “ฆนเต นาคเสน ตุมเห ภณถ โย คิหิ อรหตฺตํ ปตฺโต, เทว วาสส คติโย ฆนฺติ อนญฺญา, ตสฺมีเยว ทิวเส ปพฺพชฺติ วา ปรีนินฺพพฺยติ วา ฯ น โส ทิวโส สกฺกา อติกกฺกเมตฺตุนฺ”ติ ฯ สเจ โส ฆนเต นาคเสน ตสฺมี ทิวเส อัจจิริยํ วา อุชฺฉมฺมายํ วา ปตฺตจิวฺรํ วา น ลภถ, อปี นุ โข โส อรหา สยํ วา ปพฺพชฺชเยย ทิวสํ วา อติกกฺกเมยฺย, อญฺโณ โกจิ อรหา อิทฺธิมา อาคนฺตฺวา ตํ ปพฺพชฺชเยย วา ปรีนินฺพพฺยเยย วา”ติ ?

[๒] พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พวกท่านกล่าวกันว่า คฤหัสถ์ผู้ใด บรรลุความเป็นพระอรหันต์ คฤหัสถ์ผู้นั้น ย่อมมีคติ เป็น ๒ เท่านั้น ไม่เป็นอื่น คือ ต้องบวชหรือไม่ก็ต้องปรีนินพพานในวันนั้นนั่นแหละ ไม่ล่วงเลยวันนั้นไปได้ ดังนี้ พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า ในวันนั้นไม่อาจได้อาจารย์ อุปัชฌาย์ หรือบาตรและจีวร ท่านผู้เป็นอรหันต์นั้น จะบวชเองหรือล่วงเลยวันนั้นไป พระอรหันต์ผู้มีฤทธิ์รูปใดรูปหนึ่งพึงมาบวชให้จะได้หรือไม่ หรือล่วงเลยวันนั้นไปแล้ว จึงปรีนินพพาน จะได้หรือไม่ ?”

“น โส มหาราช อรหา สยํ ปพฺพชฺชเยย, สยํ ปพฺพชฺชนฺโต เถยฺยํ อาปชฺชติ, น จ ทิวสํ อติกกฺกเมยฺย, อญฺญสฺส อรหฺนฺตสฺส อาคมํ ภาเวยฺย วา น วา ภาเวยฺย, ตสฺมีเยว

ทิวเส ปรินิพพาเยยยา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระอรหันต์ไม่อาจบวชเองได้ เมื่อบวชเองก็ย่อมถึงความเป็นไทยสังวาส (ปลอมบวช) ทั้งไม่อาจล่วงเลยวันนั้นไปได้ จะมีพระอรหันต์รูปอื่นก็ตาม ไม่มีก็ตาม ท่านก็ต้องปรินิพพานในวันนั้นนั่นแหละ”

“เตนหิ ภนฺเต นาคเสน อรหตฺตสฺส สนฺตภาโว วิชฺหิตो โหติ, เยน อธิคตสฺส ชีวิตหาโร ภวตี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าอย่างนั้น ความเป็นพระอรหันต์แห่งพระอรหันต์ ย่อมเป็นเหตุคร่าชีวิต คือ เป็นเหตุให้บุคคลผู้บรรลุต้องเป็นผู้สิ้นชีวิต”

“วิสมํ มหาราช คิหิสิงฺคํ, วิสเม ลิงฺเค ลิงฺคทฺพฺพลตฺยา อรหตฺตํ ปตฺโต คิหิ ตสฺมีเยว ทิวเส ปพฺพชติ วา ปรินิพฺพายติ วา ฯ เนโส มหาราช โทโส อรหตฺตสฺส, คิหิ-ลิงฺคสฺเสเวโส โทโส ยทฺธิ ลิงฺคทฺพฺพลตฺยา ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เพศคฤหัสถ์ไม่สงบ เพราะความที่เมื่อเป็นเพศไม่สงบ ก็เป็นเพศที่ทราวมกำลัง คฤหัสถ์ผู้บรรลุความเป็นพระอรหันต์ จึงต้องบวชในวันนั้นนั่นแหละ หรือไม่ก็ต้องปรินิพพาน ขอถวายพระพร ข้อนี้อาไซ้โทษของความเป็นพระอรหันต์ไม่ ความเป็นเพศทราวมกำลังนี้ เป็นโทษของเพศคฤหัสถ์นั่นแหละ

“ยถา มหาราช โภชนํ สพฺพสฺตฺตานํ อายุปาลกํ ชีวิตรกฺขกํ วิสมโกฏฺฐสฺส มนฺท-ทฺพฺพลคหณิกสฺส อวิปาเกน ชีวิตํ หรติ ฯ เนโส มหาราช โทโส โภชนสฺส, โภฏฺฐสฺเสเวโส โทโส ยทฺธิ อคฺคิทฺพฺพลตฺยา ฯ เอวเมว โข มหาราช วิสเม ลิงฺเค ลิงฺคทฺพฺพลตฺยา อรหตฺตํ ปตฺโต คิหิ ตสฺมีเยว ทิวเส ปพฺพชติ วา ปรินิพฺพายติ วา ฯ เนโส มหาราช โทโส อรหตฺตสฺส, คิหิลิงฺคสฺเสเวโส โทโส ยทฺธิ ลิงฺคทฺพฺพลตฺยา ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า โภชนาหารซึ่งเป็นของหล่อเลี้ยงอายุ รักษาชีวิตของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ก็ยังคร่าเอาชีวิตได้ เพราะการที่ไฟธาตุ ย่อยอาหารอันเป็นโกฏฐาสะที่ไม่สงบ (มีข้อเสียบ) อ่อนกำลังไปจึงไม่อาจย่อยได้ ขอถวายพระพร นี้ไม่ใช่โทษของโภชนาหาร ความที่ไฟธาตุอ่อนกำลังไปนี้ เป็นโทษของโกฏฐาสะเท่านั้น ฉนฺได ขอถวายพระพร เพราะความที่ เมื่อเป็นเพศไม่สงบ ก็เป็นเพศที่ทราวมกำลัง คฤหัสถ์ผู้บรรลุความเป็นพระอรหันต์ จึงต้องบวชในวันนั้นนั่นแหละ หรือไม่ก็ต้องปรินิพพาน ขอถวายพระพร ข้อนี้อาไซ้โทษของความเป็นพระอรหันต์ไม่ ความเป็นเพศทราวมกำลังนี้ เป็นโทษของเพศคฤหัสถ์นั่นแหละ ฉนฺนํ

เหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช ปริตตํ ตินสลังกํ อูปริ ครุเก ปาสาณเ จปีเต ทุพฺพลตาย ภิชฺชิตฺวา ปตฺติ ฯ เอวเมว โข มหาราช อรหตฺตํ ปตฺโต คิหิ เตน ลิงฺเคน อรหตฺตํ ชาเรตฺตํ อสฺสโกนฺโต ตสฺมีเยว ทิวเส ปพฺพชฺติ วา ปรีนิพฺพายติ วา ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า เสื่อหญ้าผืนเล็ก ๆ เมื่อเขาเอาก้อนหินหนัก ๆ วางไว้เบื้องบน ก็ยอมฉีกขาดไป เพราะความที่เป็นของไม่แข็งแรง ฉันทใด ขอถวายพระพร คฤหัสถ์ผู้บรรลุความเป็นพระอรหันต์ เมื่อไม่อาจรองรับความเป็นพระอรหันต์ โดยเพศนั้นได้ ก็ต้องบวชเสียในวันนั้นนั่นแหละ หรือไม่ก็ต้องปรีนิพพาน ฉันทนั้นเหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช ปุริโส อพโล ทุพฺพลโ นินฺนชฺจโจ ปริตฺตปุณฺโณ มหติมหารชฺชํ ลภิตฺวา ขณฺน ปรีปตฺติ ปรีชฺสติ โอสกฺกตฺติ, น สกฺโกตฺติ อีสฺสรียํ ชาเรตฺตํ, เอวเมว โข มหาราช อรหตฺตํ ปตฺโต คิหิ เตน ลิงฺเคน อรหตฺตํ ชาเรตฺตํ, น สกฺโกตฺติ, เตน การณฺน ตสฺมีเยว ทิวเส ปพฺพชฺติ วา ปรีนิพฺพายติ วา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บุรุษผู้อ่อนแอ ทรามกำลัง มีชาติกำเนิดต่ำทราม มีบุญน้อย ได้รับราชสมบัติที่แสนยิ่งใหญ่แล้ว ก็ยอมตกไป ย่อมพลาดไป ถอยกลับไป มีอาจจะรองรับอิสสรียฐานะได้ ฉันทใด ขอถวายพระพร คฤหัสถ์ผู้บรรลุความเป็นพระอรหันต์ ก็ยอมไม่อาจรองรับความเป็นพระอรหันต์โดยเพศนั้น เพราะเหตุนั้น จึงต้องบวชในวันนั้นนั่นเอง หรือไม่ก็ต้องปรีนิพพาน ฉันทนั้นเหมือนกันแล”

“สาธุ ภานฺเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺิจฺจามี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมานี้”

ชีณาสวภาวปญฺโท ทฺติโย ๑

จบชีณาสวภาวปัญหาค์อที่ ๒

๓. ชีณาสวตีสุมโสมปัญหา

๓. ชีณาสวตีสัมโสมปัญหา

ปัญหาว่าด้วยพระชีณาสพมีความหลงลืมสติได้หรือไม่

[๓] “ภนฺเต นาคเสน อตฺถิ อรหฺโต สติสมฺโมโส”ติ ?

[๓] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระอรหันต์ยังมีความหลงลืมสติอยู่หรือไม่ ?”

“วิคตสติสมฺโมสา โข มหาราช อรหฺนฺโต, นตฺถิ อรหฺนฺตานํ สติสมฺโมโส”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระอรหันต์ทั้งหลาย เป็นผู้ปราศจากความหลงลืมสติแล พระอรหันต์ทั้งหลายไม่มีความหลงลืมสติหรอก”

“อาปชฺเชยฺย ปน ภนฺเต อรหา อาปตฺติโน”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้า ก็แต่ว่า พระอรหันต์ ก็ยังต้องอาบัติได้มิใช่หรือ ?”

“อาม มหาราช”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ใช่ มหาบพิตร พระอรหันต์อาจต้องอาบัติได้”

“กิสฺมี วตฺถุสฺมินฺ”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ต้องอาบัติ ในวัตถุอะไรบ้าง”

“กุฎฺฐิการํ มหาราช สมฺมจิริตฺเต วิกาเล กาลสมฺมณาย, ปวาริตฺเต อปฺปวาริตสมฺมณาย, อนติริตฺเต อติริตฺตสมฺมณายา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระอรหันต์ ยังอาจต้องอาบัติในเรื่องสร้างกุฎ ในเรื่องสี่ขา ในเรื่องสำคัญเวลาวิกาล ว่าเป็นกาล ในเรื่องสำคัญภิกษุผู้ปวารณา แล้วว่ายังมีได้ปวารณา ในเรื่องสำคัญภัตตที่มีได้เป็นเดนภิกษุใช้ ว่าเป็นเดนภิกษุใช้”

“ภนฺเต นาคเสน ตุมฺहे ภณฺถ ‘เย อาปตฺตี อาปชฺชนฺติ, เต ทฺวีหิ การณฺหิ อาปชฺชนฺติ อนาทรียน วา อชานเนน วา’ติ ฯ อปิ นฺ โข ภนฺเต อรหฺโต อนาทรียํ โหติ, ยํ อรหา อาปตฺตี อาปชฺชตี”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พวกท่านกล่าวกันว่า ภิกษุพวกที่ต้องอาบัติ ย่อมต้องอาบัติเพราะเหตุ ๒ ประการ คือ เพราะหาความเอื้อเฟื้อ (ในพระวินัยบัญญัติ)

มิได้ ประการหนึ่ง เพราะความไม่รู้ ประการหนึ่ง พระคุณเจ้า พระอรหันต์ ยังมีความไม่เอื้อเฟื้อ ที่เป็นเหตุให้ต้องอาบัติอยู่หรือ ?”

“น หิ มหาราชา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ไม่มีหรรอก มหาบพิตร”

“ยถิ ภานเต นาคเสน อรหา อาปตตี อาปชชติ, นตฺถิ จ อรหโต อนาทรียํ, เตนหิ อตฺถิ อรหโต สติสมฺโมโส”ติ ?

พระเจ้ามิลินทร์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระอรหันต์ยังต้องอาบัติได้ และพระอรหันต์ ก็มีความเอื้อเฟื้อไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น พระอรหันต์ก็ยังคงมีความหลงลืมสติ”

“นตฺถิ มหาราช อรหโต สติสมฺโมโส, อาปตฺตติญจ อรหา อาปชชตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระอรหันต์ไม่มีความหลงลืมสติหรรอก แต่พระอรหันต์ ก็ยังต้องอาบัติ”

“เตนหิ ภานเต การณน มํ สญฺญาเปหิ ก็ ตตฺถ การณน”ติ ?

พระเจ้ามิลินทร์ตรัสว่า “พระคุณเจ้า ถ้าอย่างนั้น ก็จงทำโยมให้เข้าใจ ด้วยเหตุผลเกิดในข้อที่ว่า พระอรหันต์ไม่มีความหลงลืมสติ แต่พระอรหันต์ก็ยังคงต้องอาบัติได้นั้น มีเหตุผลอะไร ?”

“เทวเม มหาราช กิเลสา โลกาชฺชํ ปณฺณตฺติวชฺชญฺจาติ ฯ กตมํ มหาราช โลกาชฺชํ ? ทส อกุสลกมฺมปถา, อิหํ วุจฺจติ โลกาชฺชํ ฯ กตมํ ปณฺณตฺติวชฺชํ ? ยํ โลก อตฺถิ สมณานํ อนนฺจจฺจวิกํ อนนฺจโลมิกํ, คิหีนํ อนวชฺชํ ฯ ตตฺถ ภควา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปติ ‘ยาวชฺชิวํ อนตฺติกมฺมเนียนุ’ติ ฯ วิกาลโกชนํ มหาราช โลกสฺส อนวชฺชํ, ตํ ชินสาสเน วชฺชํ ฯ ภูตคามวิโกปนํ มหาราช โลกสฺส อนวชฺชํ, ตํ ชินสาสเน วชฺชํ ฯ อุกเก หสฺสธมฺมํ มหาราช โลกสฺส อนวชฺชํ, ตํ ชินสาสเน วชฺชํ ฯ อิติ เอวรूपานิ เอวรूपานิ มหาราช ชินสาสเน วชฺชานิ, อิหํ วุจฺจติ ปณฺณตฺติวชฺชํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ความเศร้าหมองมี ๒ อย่าง คือ ที่เป็นโลกวัชชะ (เป็นโทษทางโลก) และที่เป็นปณณตติวชชะ (เป็นโทษทางพระวินัยบัญญัติ) ขอถวายพระพร ชื่อว่าที่เป็นโลกวัชชะเป็นไฉน ? ตอบว่า ได้แก่ อกุศลกรรมมถ ๑๐ อกุศลกรรมมถ ๑๐ นี้ เรียกว่าโลกวัชชะ ชื่อว่าที่เป็นปณณตติวชชะ เป็นไฉน ? ตอบว่า การกระทำที่

ไม่สมควรแก่ผู้เป็นสมณะทั้งหลาย ไม่อนุโลมแก่ความเป็นสมณะใด ย่อมมีอยู่ในโลก อันเป็นการกระทำที่ไม่เป็นโทษสำหรับคฤหัสถ์ทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลายในการกระทำนั้นว่า พวกเธอไม่ควรล่วงละเมิดตลอดชีวิต ขอถวายพระพร การฉันทในเวลาวิกาล ซึ่งไม่เป็นโทษสำหรับชาวโลก นั้นจัดว่าเป็นโทษในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า ขอถวายพระพร การพรากรุกตคาม ซึ่งไม่เป็นโทษสำหรับชาวโลก นั้นจัดว่าเป็นโทษในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า ขอถวายพระพร การเล่นน้ำซึ่งไม่เป็นโทษสำหรับชาวโลก นั้นจัดว่าเป็นโทษในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า ขอถวายพระพร การกระทำเห็นปานนี้ อันมีประการดังกล่าวมานี้ นี้ ชื่อว่าเป็นโทษในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า นี้เรียกว่าปณณัตติวัชชะ

“โลกวชฺช อภพฺโป ชีณาสโว ตํ อชฺฌมาจริตุํ, ยํ กิเลสํ ปณฺณตฺติวชฺชํ, ตํ อชานนฺโต อาปชฺเชยฺย ฯ อวิสโย มหาราช เอกจฺจสฺส อรหโต สพฺพํ ชานิตฺตุํ, น หิ ตสฺส พลํ อตฺถิ สพฺพํ ชานิตฺตุํ ฯ อนนฺณมาตํ มหาราช อรหโต อิตฺถิปุริสาณํ นามมฺปิ โคตตมฺปิ, มคฺโคปิ ตสฺส มหิยา อนนฺณมาโต; วิมุตฺตึเยว มหาราช เอกจฺโจ อรหา ชาเนยฺย; ฉพฺภิกฺขโณ อรหา สกวิสยํ ชาเนยฺย; สพฺพณฺณ มหาราช ตถาคโตว สพฺพํ ชานาตี”ติ ฯ

พระชีณาสพ เป็นผู้ไม่สามารถประพตติละเมิดการกระทำที่เป็นโลกวัชชะนั้นได้ เมื่อไม่รู้อยู่ ท่านก็อาจต้องอาบัติเศร้าหมองที่เป็นปณณัตติวัชชะ ขอถวายพระพร อันการจะรู้ทุกสิ่งทุกอย่างได้หมดไม่ใช่วิสัยของพระอรหันต์รูปไหน ๆ เพราะว่า ท่านไม่มีกำลังที่จะรู้ทุกสิ่งทุกอย่างได้หมด ขอถวายพระพร พระอรหันต์ท่านก็ยังมี การไม่รู้จักแม่ชื่อ แม่โคตรของหญิงชายทั้งหลายได้ พระอรหันต์นั้นก็ยังมีการไม่รู้จักเส้นทางบนแผ่นดินได้ ขอถวายพระพร วิมุตติเท่านั้น พระอรหันต์รูปไหน ๆ ก็รู้จัก พระอรหันต์ผู้ได้อภิญญา ๖ ต้องรู้สิ่งที่เป็นวิสัยของตน ขอถวายพระพร พระตถาคตผู้เป็นสัพพัญญูเท่านั้น ทรงรู้ทุกสิ่งทุกอย่างได้”

“สาธุ ภาเนเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปญฺจิฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมา
นี้”

ชีณาสวตีสัมโมสปัญโท ตติโย ๑

จบชีณาสวตีสัมโมสปัญทาข้อที่ ๓

๔. โลก นตติภาวปญห

๔. โลกนตติภาวปญหา

ปัญหาว่าด้วยความไม่มีอยู่ในโลก

[๔] “ภนฺเต นาคเสน ทิสฺสนฺติ โลก พุทฺธา, ทิสฺสนฺติ ปจฺเจกพุทฺธา, ทิสฺสนฺติ ตถาคตสฺส สาวกา, ทิสฺสนฺติ จกฺกวตฺติราชาโน, ทิสฺสนฺติ ปเทสราชาโน, ทิสฺสนฺติ เทวมนุสฺสา, ทิสฺสนฺติ สธนา, ทิสฺสนฺติ อธนา, ทิสฺสนฺติ สุกตา, ทิสฺสนฺติ ทุกคตา, ทิสฺสนฺติ ปุริสสฺส อิตฺถิลิงคํ ปาตุภฺตํ, ทิสฺสนฺติ อิตฺถียา ปุริสลิงคํ ปาตุภฺตํ, ทิสฺสนฺติ สุกตํ ทุกคตํ กมฺมํ, ทิสฺสนฺติ กลยาณปาปกาณํ กมฺมานํ วิปากูปโกคิโน สตฺตา, อตฺถิ โลก สตฺตา อณฺฑชา ชลาพุชา สํเสทชา โอปปาติกา, อตฺถิ สตฺตา อปทา ทฺวิปทา จตฺตูปทา พหุอุปทา, อตฺถิ โลก ยกฺขา รกฺขสา กุมฺภณฺฑา อสุรา ทานวา คนฺธพฺพา เปตา ปิสาจา, อตฺถิ กิณฺนรา มโหฺรคา นาคา สุปฺณฺณา สิทฺธา วิชฺชาธฺรา, อตฺถิ หตฺถิ อสฺสา คาโว มหีสา โยจฺจา คหฺรฺมา อชา เอพฺกา มิกา สุกฺรา สีหา พฺยคฺฆา ทีปํ อจฺจา โกกา ตฺรจฺจา โสธฺนา ลิงฺคาลา, อตฺถิ พหุวิชา สกฺกฺณา, อตฺถิ สฺวณฺณํ รชตํ มุตฺตา มณฺี สงฺโข สีลา ปวาฬํ โลหิตฺตงฺโก มสฺสารคฺลลํ เวพฺรุโย วชิรํ ฝลิกํ กापโลหํ ตมพโลหํ วฏฺฏโลหํ กัสมโลหํ, อตฺถิ โขมํ โโกเสยฺยํ กปฺปาสิกํ สาณํ ภงคํ กมฺพลํ, อตฺถิ สาสิ วิหิ ยโว กงฺคฺ กุทฺรุโส วรโก โคธฺโม มุคฺโค, มาโส ติลํ กุลตฺถํ, อตฺถิ มฺลคนฺโธ สารคนฺโธ เฝคฺคฺคนฺโธ ตจคนฺโธ ปตฺตคนฺโธ ปุปฺผคนฺโธ ฝลคนฺโธ สพฺพคนฺโธ, อตฺถิ ตินฺลตาคจฺจฺรฺกฺขโอสฺสิวนปฺปติเนทีปพฺพตสมฺมุทฺท- มจฺจกจฺจปา สพฺพํ โลก อตฺถิ ฯ ยํ ภนฺเต โลก นตฺติ ตํ เม กเถหิ”ติ ฯ

[๔] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ในโลก พระพุทธเจ้าก็ปรากฏ, พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ปรากฏ, พระสาวกของพระตถาคตก็ปรากฏ, พระเจ้าจักรพรรดิก็ปรากฏ, พระราชาประจำประเทศก็ปรากฏ, เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายก็ปรากฏ, คนมีทรัพย์ก็ปรากฏ, คนไม่มีทรัพย์ก็ปรากฏ, คนมั่งคั่งก็ปรากฏ, คนเข็ญใจก็ปรากฏ, ชายที่ปรากฏเพศเป็นหญิงก็ปรากฏ, หญิงที่ปรากฏเพศเป็นชายก็ปรากฏ, กรรมดี กรรมชั่วก็ปรากฏ, สัตว์ผู้แสวงวิบากของกรรมดีกรรมชั่วก็ปรากฏ, ในโลก สัตว์ผู้เป็นอันทชชะ (เกิดใหม่) เป็นชลาพุชะ (เกิดในมดลูก) เป็นสังเสทชะ (เกิดในที่แฉะชื้น) เป็นโอปปาติกะ (ผุดเกิดทันที) ก็มีอยู่, สัตว์ผู้ไม่มีเท้า สัตว์ผู้มี ๒ เท้า สัตว์ผู้มี ๔ เท้า สัตว์ผู้มีเท้ามากมาย ก็มีอยู่ ในโลก ยักษ์ รากษส กุมภภัณฑ์ อสุร ทานพ คนธรรพ์ พวกเปรต พวกปีศาจ ก็มีอยู่ กิณนร มโหระคะ นาค ครุฑ พวกสิททวิชชาธร ก็มีอยู่,

ช้าง ม้า โค กระบือ อุฐลา แพะ แกะ กวาง สุกร สึหะ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี หมาป่า เสือดาว
 สุนัข สุนัขจิ้งจอก ก็มีอยู่, นกชนิดต่าง ๆ ก็มีอยู่ ทอง เงิน แก้วมุกดา แก้วมณี สังข์ ศิลา แก้ว
 ประพาฬ ทับทิม เพชรตาแมว ไพฑูรย์ เพชร แก้วผลึก เหล็ก ทองแดง แร่เงิน แร่สัมฤทธิ์ ก็มี
 อยู่ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้าเปลือกป่าน ผ้าด้ายทอ ผ้าขนสัตว์ ก็มีอยู่ ข้าวสาลี ข้าว
 จ้าว ข้าวเหนียว ข้าวฟ่าง หญ้ากับแก๊ ลูกเดือย ข้าวละมาน ถั่ว ถั่วเขียว งา ถั่วพู ก็มีอยู่ ไม้ที่มี
 รากหอม ไม้ที่มีแก่นหอม ไม้ที่มีกระพี้หอม ไม้ที่มีเปลือกหอม ไม้ที่มีใบหอม ไม้ที่มีดอกหอม
 ไม้ที่มีผลหอม ไม้ที่มีทุกส่วนหอม ก็มีอยู่ หญ้าเครือเถา กอไม้ ต้นไม้ ดวงดาว ป่าไม้ แม่น้ำ
 ภูเขา ทะเล ปลา เต่า ทุกอย่าง มีอยู่ในโลก พระคุณเจ้า ของจงช่วยบอกถึงสิ่งที่ไม่มีในโลก”

“ตีณิมานิ มหาราช โลเก นตฺถิ ฯ กตมานิ ตีณิ ? สเจตนา วา อเจตนา วา
 อชรามรา โลเก นตฺถิ สงฺขารานํ นิจฺจตา นตฺถิ ปรมตฺถเณ สตฺตฺตฺพลทฺธิ นตฺถิ, อิมานิ โข
 มหาราช ตีณิ โลเก นตฺถิ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ในโลก ไม่มีสิ่ง ๓ อย่าง
 เหล่านี้ ๓ อย่าง อะไรบ้าง ? ได้แก่

๑. สิ่งที่มีเจตนาก็ตาม ไม่มีเจตนาก็ตาม ซึ่งไม่แก่ไม่ตาย ไม่มีในโลก
 ๒. ความที่สังขารทั้งหลายเป็นของเที่ยง ไม่มี
 ๓. ว่าโดยปรมัตถ์ สิ่งที่บุคคลอาจเข้าไปถือเอาว่า เป็นสัตว์ ไม่มี”
- ขอถวายพระพรมหาบพิตร สิ่ง ๓ อย่างเหล่านี้แล ไม่มีอยู่ในโลก”

“สาธุ ภาณุเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺิจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่กล่าวมานี้”

โลเก นตฺถิภาวปญฺโท จตฺตฺโต ฯ

จบโลเกนตฺถิภาวปญฺหาข้อที่ ๔

๕. นิพพานปญฺห (อกัมมชาทิปญฺห)

๕. นิพพานปัญหา (อกัมมชาทิปัญหา)

ปัญหาว่าด้วยการถึงพระนิพพาน

[๕] “ภนฺเต นาคเสน ทิสฺสนฺติ โลกเก กมฺมฺนิพฺพตฺตา, ทิสฺสนฺติ เหตฺุนิพฺพตฺตา, ทิสฺสนฺติ อุตฺตฺนิพฺพตฺตา, ยํ โลกเก อกมฺมชํ อเหตุชํ อนุตฺตชํ, ตํ เม กเถहि”ติ ฯ

[๕] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ในโลก สิ่งที่ยังเกิดจากกรรม ก็ปรากฏอยู่ สิ่งที่ยังเกิดจากเหตุก็ปรากฏอยู่ ขอท่านจงช่วยบอกโยมถึงสิ่งที่มีได้เกิดจากกรรม มีได้เกิดจากเหตุ มีได้เกิดจากอตุ ในโลก”

“เทวเม มหาราช โลกสมิ อกมฺมชา อเหตุชา อนุตฺตชา ฯ กตเม เทว ? อากาโส มหาราช อกมฺมช อเหตุช อนุตฺตช; นิพฺพานํ มหาราช อกมฺมช อเหตุช อนุตฺตช ฯ อิเม โข มหาราช เทว อกมฺมชา อเหตุชา อนุตฺตชา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ในโลก สิ่งที่มีได้เกิดจากกรรม มีได้เกิดจากเหตุ มีได้เกิดจากอตุ มี ๒ อย่างเหล่านี้ ๒ อย่างอะไรบ้าง ?

ได้แก่ (๑) อากาส มีได้เกิดจากกรรม มีได้เกิดจากเหตุ มีได้เกิดจากอตุ (๒) พระนิพพาน ก็เป็นสิ่งที่ได้เกิดจากกรรม มีได้เกิดจากเหตุ มีได้เกิดจากอตุ ขอถวายพระพร สิ่งที่มีได้เกิดจากกรรม มีได้เกิดจากเหตุ มีได้เกิดจากอตุ มี ๒ อย่าง เหล่านี้ แล”

“มา ภนฺเต นาคเสน ชินฺวจฺหนํ มกฺขเหหิ มา อชานิตฺวา ปญฺหํ พุยากรโหหิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ขอจงอย่าลบหลู่คำของพระชินวรเจ้าเลย ท่านไม่รู้ก็ขอจงอย่าตอบปัญหาเลย”

“กึ โข มหาราช อหํ วทามิ, ยํ มํ ตฺวํ เอวํ วเทสิ ‘มา ภนฺเต นาคเสน ชินฺวจฺหนํ มกฺขเหหิ มา อชานิตฺวา ปญฺหํ พุยากรโหหิ’ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร อาตมภาพกล่าวอะไร (ไม่ถูกต้อง) หรือ ซึ่งเป็นเหตุให้พระองค์รับสั่งกะอาตมภาพอย่างนี้ว่า พระคุณเจ้านาคเสน ขอจงอย่าลบหลู่คำของพระชินเจ้าเลย ท่านไม่รู้ก็ขอจงอย่าตอบปัญหาเลย”

“ภนฺเต นาคเสน ยุตฺตมิตํ ตาว วตฺตํ ‘อากาโส อกมฺมช อเหตุช อนุตฺตช’ติ ฯ อเนกสเทหิ ปน ภนฺเต นาคเสน การณฺเห ภควตา สวากานํ นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยา

มคฺโค อกฺขาทโต, อถ จ ปน ตฺวํ เอวํ วเทสิ ‘อเหตุขํ นิพฺพานนฺ’ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ก่อนอื่น การที่ท่านจะกล่าวว่า ‘อากาศ เป็นสิ่งที่มีได้เกิดจากกรรม มีได้เกิดจากเหตุ มีได้เกิดจากอตุ’ ดังนี้ นี้ ก็ถูกต้องแล้วละ พระคุณเจ้านาคเสน ก็แต่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบอกสาวกทั้งหลาย ถึงเหตุหลายร้อยอย่างที่เป็นหนทางทำพระนิพพานให้แจ้ง แต่ท่านก็กลับมากล่าวเสียอย่างนี้ว่า พระนิพพาน เป็นสิ่งที่มีได้เกิดจากเหตุ”

“สจฺจํ มหาราช ภควตา อนนฺทสเทหิ การณฺเหติ สาวกานํ นิพฺพานสฺส สจฺจิกิริยาเย มคฺโค อกฺขาทโต, น จ ปน นิพฺพานสฺส อปฺปาทาย เหตุ อกฺขาทโต”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เป็นความจริง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบอกสาวกทั้งหลาย ถึงเหตุหลายร้อยอย่างที่เป็นหนทางทำพระนิพพานให้แจ้ง ก็แต่ว่า จะเป็นอันตรัสบอกถึงเหตุทำพระนิพพานให้เกิดขึ้น ก็หาไม่”

“เอตฺถ มยํ ภนฺเต นาคเสน อนฺธการโต อนฺธการตฺรํ ปวิสाम, วนโต วนตฺรํ ปวิสाम, คหฺนโต คหฺนตฺรํ ปวิสाम, ยตฺร หิ นาม นิพฺพานสฺส สจฺจิกิริยาเย เหตุ อตฺถิ ตสฺส ปน ฐมฺมสฺส อปฺปาทาย เหตุ นตฺถิ ฯ ยถิ ภนฺเต นาคเสน นิพฺพานสฺส สจฺจิกิริยาเย เหตุ อตฺถิ เตนหิ นิพฺพานสฺส อปฺปาทายปิ เหตุ อิจฺฉิตฺตพฺโพ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ในข้อที่ท่านกล่าวว่า เหตุทำพระนิพพานให้แจ้งมีอยู่ แต่เหตุทำให้พระนิพพานธรรมนั้นเกิดขึ้น หามีไม่ นี้ ทำให้โยมเข้าสู่ที่มืดยิ่งกว่ามืด เข้าป่าเสียยิ่งกว่าป่า เข้าสู่ที่รกเสียยิ่งกว่าที่รก พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า เหตุทำพระนิพพานให้แจ้งมีอยู่แล้วไซ้ร้ ถึงอย่างนั้น แม้เหตุทำพระนิพพานให้เกิดขึ้น ฟังปรารภนาได้

“ยถา ปน ภนฺเต นาคเสน ปฺตฺตสฺส ปิตา อตฺถิ เตน การณฺนํ ปิตฺโนปิ ปิตา อิจฺฉิตฺตพฺโพ ฯ ยถา อนฺเตवासิกสฺส อาจฺริโย อตฺถิ เตน การณฺนํ อาจฺริยสฺสปิ อาจฺริโย อิจฺฉิตฺตพฺโพ ฯ ยถา องฺกฺรสฺส พีชํ อตฺถิ เตน การณฺนํ พีชสฺสปิ พีชํ อิจฺฉิตฺตพฺโพ ฯ เอวเมว โช ภนฺเต นาคเสน ยถิ นิพฺพานสฺส สจฺจิกิริยาเย เหตุ อตฺถิ เตน การณฺนํ นิพฺพานสฺส อปฺปาทายปิ เหตุ อิจฺฉิตฺตพฺโพ ฯ

พระคุณเจ้านาคเสน เปรียบเหมือนว่า สำหรับผู้เป็นบิดาของบุตรย่อมมีอยู่ เพราะเหตุ นั้น ผู้เป็นบิดาแม่ของบิดา ก็ฟังปรารภนาได้เหมือนกัน ฉนฺได สำหรับผู้เป็นอาจารย์ของศิษย์ ย่อมมีอยู่ เพราะเหตุ นั้น ผู้เป็นอาจารย์แม่ของอาจารย์ ก็ฟังปรารภนาได้เหมือนกัน ฉนฺได พีช

ของหน่อไม้ย่อมมีอยู่ เพราะเหตุนั้น พืชแม่ของพืช ก็พึงปรารถนาได้เหมือนกัน ฉนโต พระคุณ
เจ้าภาคเสน ถ้าหากว่า เหตุทำพระนิพพานให้แจ้งมีอยู่ เพราะเหตุนั้น แม่เหตุทำพระนิพพาน
ให้เกิดขึ้น ก็พึงปรารถนาได้เหมือนกัน ฉนนั้น

“ยถา รุกฺขสฺส วา ลตาย วา อคฺเค สติ เตน การณฺเน มชฺฌมฺปิ อตฺถิ มฺลฺมฺปิ
อตฺถิ ฯ เอวเมว โข ฆนฺเต นาคเสน ยถิ นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย เหตุ อตฺถิ เตน
การณฺเน นิพฺพานสฺส อุปฺปาทายปิ เหตุ อิจฺฉิตฺตฺวโ”ติ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ต้นไม้ก็ดี เครื่องเถาก็ดี เมื่อมียอดได้ เพราะเหตุนั้น แม่
กลาง แม้โคน ก็ย่อมมีได้ เหมือนกัน ฉนโต พระคุณเจ้าภาคเสน ถ้าหากว่า เหตุทำพระนิพพาน
ให้แจ้ง มีอยู่ไซ้ เพราะเหตุนั้น แม่เหตุทำพระนิพพานให้เกิดขึ้น ก็พึงปรารถนาได้เหมือนกัน
ฉนนั้น”

“อนุปฺปาทนิยฺย มหาราช นิพฺพานํ, ตสฺมา น นิพฺพานสฺส อุปฺปาทาย เหตุ
อกฺขาโต”ติ ฯ

พระภาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระนิพพานเป็นสิ่งที่ไม่อาจทำให้เกิด
ขึ้นได้ เพราะฉะนั้น จึงมิได้ตรัสเหตุทำพระนิพพานให้เกิดขึ้นไว้”

“อิจฺฉ ฆนฺเต นาคเสน การณฺ์ ทสฺเสตฺวา การณฺเน มํ สญฺญาเปหิ, ยถาหํ
ชาเนยฺย นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย เหตุ อตฺถิ, นิพฺพานสฺส อุปฺปาทาย เหตุ นตฺถิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “เอาเถอะ พระคุณเจ้าภาคเสน ขอท่านจงแสดงให้โยมเข้าใจ
เหตุผลด้วยเหตุผลเถิด โยมจะพึงรู้ได้โดยประการใดเล่าว่า เหตุทำพระนิพพานให้แจ้งมีอยู่ แต่
เหตุทำพระนิพพานให้เกิดไม่มี”

“เตนหิ มหาราช สกฺกจฺจํ โสตํ โอทท, สารุํ สุโณหิ, วกฺขามิ ตตฺถ การณฺ์,
สกฺกญฺเอยฺย มหาราช ปุริโส ปากติเกน พเลน อิตฺโต หิมวนฺตํ ปพฺพตฺราชํ อุปฺคนฺตฺนุ”ติ ?

พระภาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ถ้าอย่างนั้น ก็ขอพระองค์จงทรงเงี่ย
พระโสต สดับอย่างเคารพเถิด ขอจงทรงสดับด้วยดีเถิด อาตมภาพจักขอกล่าวถึงเหตุผลใน
ความข้อนั้น ขอถวายพระพร บุรุษอาจใช้กำลังตามปกติ ละจากที่นี้เข้าไปยังภูเขาคิมพานต์ได้
มิใช่หรือ ?”

“อาม ภนฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ได้ พระคุณเจ้า”

“สกุณฺเณยฺย ปน โส มหาราช ปุริโส ปากติเกน พเลน หิมวณฺตุํ ปพฺพตราชํ อิธ อหริตฺตฺนุ”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร บุรุษผู้นั้นอาจใช้กำลังที่มีตามปกติ ลากเอาภูเขาหิมพานต์มา ณ ที่นี้ได้หรือไม่ ?”

“น หิ ภนฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “มิได้หรือ พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช สกฺกา นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยา ย มคฺโค อกฺขาทุํ, น สกฺกา นิพฺพานสฺส อฺปฺปาทาย เหตุํ ทสฺเสตฺถุ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ บุคคลอาจกล่าวถึงมรรค เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้งได้ แต่ไม่อาจแสดงเหตุทำพระนิพพานให้เกิดขึ้นได้

“สกุณฺเณยฺย มหาราช ปุริโส ปากติเกน พเลน มหาสมฺมุทฺทํ นาวาย อุตฺตริตฺวา ปาริมตีริ คนฺตฺนุ”ติ ?

ขอถวายพระพร บุรุษอาจใช้กำลังที่มีตามปกติขึ้นเรือไปสู่มหาสมุทรได้ มิใช่หรือ ?”

“อาม ภนฺเต”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ได้ พระคุณเจ้า”

“สกุณฺเณยฺย ปน โส มหาราช ปุริโส ปากติเกน พเลน มหาสมฺมุทฺทสฺส ปาริมตีริ อิธ อหริตฺตฺนุ”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า บุรุษผู้นั้นอาจใช้กำลังที่มีตามปกติ ดึงเอาฝั่งไกลของมหาสมุทร มายังที่นี้ได้หรือไม่ ?”

“น หิ ภนฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “มิได้หรือ พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช สกกา นิพพานสส สจฺฉิกิริยาย มคฺโค อกฺขาตุํ, น สกกา นิพพานสส อุปฺปาทาย เหตุ ทสฺเสตุํ ๗ กิการณา? อสงฺขตตฺตา ฌมฺมสฺสา”ติ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ บุคคล อาจกล่าวถึงมรรค เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้งได้ แต่ไม่อาจแสดงเหตุทำพระนิพพานให้เกิดขึ้น ได้ ถ้ามว่า เพราะเหตุไร? ตอบว่า เพราะพระนิพพานเป็นอสังขตธรรม”

“อสงฺขตํ ภาฺนเต นาคเสน นิพพานนฺ”ติ ?

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระนิพพาน เป็นอสังขตธรรมหรือ ?”

“อาม มหาราช อสงฺขตํ นิพพานํ น เกหิจิ กตํ, นิพพานํ มหาราช น วตฺตพฺพํ อุปฺปนฺนนฺติ วา อนุปฺปนฺนนฺติ วา อุปฺปาทนียนฺติ วา อตีตฺนฺติ วา อนาคตฺนฺติ วา ปจฺจุปฺปนฺนนฺติ วา จกฺขุวิญญฺเอยนฺติ วา โสตฺวิญญฺเอยนฺติ วา ฆานวิญญฺเอยนฺติ วา ชิวฺหาวิญญฺเอยนฺติ วา กายวิญญฺเอยนฺติ วา”ติ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ถูกต้อง พระนิพพาน เป็นอสังขตธรรม อันปัจจัยอะไร ๆ ก็มีได้สร้างขึ้น ขอถวายพระพร ใคร ๆ ก็ไม่ควรกล่าวพระนิพพานว่า เกิดขึ้น แล้ว ยังไม่เกิดขึ้น อาจทำให้เกิดขึ้น ว่าเป็นอดีต ว่าเป็นอนาคต ว่าเป็นปัจจุบัน ว่าอันจักขุวิญญาณพึงรู้ได้ ว่าอันโสตวิญญาณ พึงรู้ได้ ว่าอันฆานวิญญาณ พึงรู้ได้ ว่าอันชิวหาวิญญาณ พึงรู้ได้ หรือว่าอันกายวิญญาณ พึงรู้ได้”

“ยทิ ภาฺนเต นาคเสน นิพพานํ น อุปฺปนฺนํ น อนุปฺปนฺนํ น อุปฺปาทนียํ น อตีตํ น อนาคตํ น ปจฺจุปฺปนฺนํ น จกฺขุวิญญฺเอยํ น โสตฺวิญญฺเอยํ น ฆานวิญญฺเอยํ น ชิวฺหาวิญญฺเอยํ น กายวิญญฺเอยํ, เตนหิ ภาฺนเต นาคเสน ตุมฺเห นตฺถิธมฺมํ นิพพานํ อปฺทิสถ ‘นตฺถิ นิพพานนฺ’ติ ๗

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระนิพพานไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้น แล้ว ไม่ใช่สิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น ไม่ใช่สิ่งที่อาจให้เกิดขึ้น ไม่ใช่สิ่งที่เป็ในอดีต ไม่ใช่สิ่งที่เป็อนาคต ไม่ใช่สิ่งที่เป็ปัจจุบัน ไม่ใช่สิ่งที่จักขุวิญญาณพึงรู้ได้ ไม่ใช่สิ่งที่โสตวิญญาณพึงรู้ได้ ไม่ใช่สิ่งที่ฆานวิญญาณพึงรู้ได้ ไม่ใช่สิ่งที่ชิวหาวิญญาณพึงรู้ได้ ไม่ใช่สิ่งที่กายวิญญาณพึงรู้ได้ไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น พระคุณเจ้านาคเสน ก็เป็นอันว่าพวกท่านระบุดังพระนิพพานอันไม่มีอยู่เป็นธรรมดาว่า พระนิพพานไม่มีอยู่จริง”

“อตุถิ महाराज निपुपानं, मन्विण्णयेय्यं निपुपानं, विसुत्थेन मानसेन पणितेन
उक्षुकेन अनारणेन निरामिसेन समुपाप्पिण्णो अरियसावโก निपुपानं पस्सत्ति”ติ ५

พระภาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระนิพพานมีอยู่จริง พระนิพพานเป็น
สิ่งที่มีโนวิญญานจะพึงรู้ได้ พระอริยสาวกผู้ปฏิบัติชอบ ย่อมมองเห็นพระนิพพานได้ด้วยจิตที่
บริสุทธิ์ ที่ประณีต ที่ตรง ที่หากรรมเครื่องขวางกั้นมิได้ ที่ปราศจากอามิสแล”

“กัถิสั ปน ตั ฆนเต นิพพานัง, ยั ตั โอปมฺเมหิ อาทีปนียั การณฺหิ มั สญฺญาเปหิ
ยถา อตุถิธมฺมํ โอปมฺเมหิ อาทีปนียนุ”ติ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้า ก็พระนิพพานนี้เป็นเช่นกับอะไร พระนิพพานเป็น
สิ่งที่อาจแจ่มแจ้งว่า เป็นของมีอยู่จริง เป็นธรรมดา ด้วยอุปมาทั้งหลาย โดยประการใด ขอ
ท่านจงทำโยมให้เข้าใจ พระนิพพานที่อาจแจ่มแจ้งได้ด้วยอุปมาทั้งหลายนั้น ด้วยเหตุผลทั้ง
หลายเกิด”

“อตุถิ महाराज वातो नामा”ติ ?

พระภาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ธรรมดาว่าลม มีอยู่จริงหรือ ?”

“อาม ฆนเต”ติ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ใช่ มีอยู่จริง พระคุณเจ้า”

“อิञ्ช महाराज वातं तस्येहि वण्णतो वा सण्णजानतो वा अणुं वा गुल्लं वा ที่ञ्च
वा रस्सुं वा”ติ ๕

พระภาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เอาละ ขอพระองค์จงแสดงลม โดยสี
บ้าง โดยสัณฐานบ้าง โดยความเป็นของละเอียดบ้าง โดยความเป็นของหยาบบ้าง โดยความ
เป็นของยาวบ้าง โดยความเป็นของสั้นบ้าง เกิด”

“น สกุกา ฆนเต นาคเสน वातो उपत्तस्यित्तु, न सो वातो हतुकुकुहन् वा
निममत्तन् वा उपेत, अपिञ् अตุถि सो वातो”ติ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ใคร ๆ ไม่อาจที่จะระบุม ลมโดยสี (เป็นต้น)
ได้หรือ ลมนั้นมิได้เข้าถึงการจับด้วยมือ หรือเข้าถึงการบีบคลำได้ แต่ว่า ลมนั้นก็มิอยู่จริง”

“ยทิ มหาราช น สกกา วาโต อุปทสฺสยิตุํ, เตนหิ นตฺถิ วาโต”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ถ้าหากว่าใคร ๆ ไม่อาจจะบรรลุ (โดยสืเป็นต้น) ได้ไซ้ไร ถ้าอย่างนั้น ลมก็หาไม่อยู่จริงไม่ ?”

“ชานามหิ ฆนฺเต นาคเสน วาโต อตฺถิตฺติ เม ททเย อนฺุปฏิฏฺฐํ, น จาหิ สกโกมิ วาตํ อุปทสฺสยิตฺตุนฺ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน โยมก็รู้ที่อยู่ เป็นของที่ซึมซาบอยู่ในใจของ โยมแล้วว่า ลมมีอยู่จริง แต่โยมก็ไม่อาจที่จะระบุถึงลม (โดยสืเป็นต้น) ได้”

“เอวเมว โข มหาราช อตฺถิ นิพฺพานํ, น จ สกกา นิพฺพานํ อุปทสฺสยิตุํ วนฺณเณน วา สณฺุจําเนน วา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ พระนิพพานก็มีอยู่จริง แต่ใคร ๆ ก็ไม่อาจที่จะระบุถึงพระนิพพานโดยสื หรือว่าโดยสัญญาณ (เป็นต้น) ได้”

“สาธุ ฆนฺเต นาคเสน สฺุปทสฺสิตํ โอปมฺมํ, สฺุณฺุทฺทิกฺกํ การณํ, เอวเมตํ ตถา สมฺุปฏิจําณามิ ‘อตฺถิ นิพฺพานนฺ’ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน ท่านชี้แจงอุปมาได้ดีแล้ว ท่านแสดง ไชเหตุผลได้ดีแล้ว โยมขอรับคำตามที่ท่านกล่าวมานี้ อย่างนี้ว่า พระนิพพาน มีอยู่จริง”

นิพฺพานปญฺุโท ปญฺุจโอมิ ฯ

จบนิพพานปัญหาข้อที่ ๕

๖. กัมมชาทิปญฺุห

๖. กัมมชาทิปญฺุหา

ปัญหาว่าด้วยสิ่งที่เกิดจากกรรมเป็นต้น

[๖] “ฆนฺเต นาคเสน กตเม เอตฺถ กมฺมชา, กตเม เหตุชา, กตเม อุตฺตชา, กตเม น กมฺมชา, น เหตุชา, น อุตฺตชา”ติ ?

[๖] พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ในบรรดาสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ อะไรเป็น

สิ่งที่เกิดจากกรรม อะไรเป็นสิ่งที่เกิดจากเหตุ อะไรเป็นสิ่งที่เกิดจากอตุ อะไรเป็นสิ่งที่ไม่เกิดจากกรรม ไม่เกิดจากเหตุ ไม่เกิดจากอตุ ?”

“เย เกจิ มหาราช สตุตา สเจตนา, สพุเพ เต กมฺมชา; อคฺคิ จ สพุพานิ จ พิชชาตานิ เหตุขานิ; ปถวี จ ปพุพตา จ อุทกญจ วาโต จ, สพุเพ เต อตุชา; อากาโส จ นิพุพานญจ อิเม เทว อกมฺมชา อเหตุชา อนตุชา ฯ นิพุพานํ ปน มหาราช น วตฺตพุพํ กมฺมชฺนติ วา เหตุชฺนติ วา อตุชฺนติ วา อุปฺปนฺนติ วา อนฺุปฺปนฺนติ วา อุปฺปาทนียฺนติ วา อตีตฺนติ วา อนาคตฺนติ วา ปจฺจุปฺปนฺนติ วา จกฺขุวิญญेยฺยฺนติ วา โสตฺวิญญेยฺยฺนติ วา ฆานวิญญेยฺยฺนติ วา ชิวฺหาวิญญेยฺยฺนติ วา กายวิญญेยฺยฺนติ วา, อปิจ มหาราช มโนวิญญेยฺยํ นิพุพานํ, ยํ โส สมฺมาปฏิปนฺโน อริยสวโก วิสุทฺเชน ญาเณน ปสฺสตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร สัตว์ผู้มีเจตนาทั้งหลายทั้งปวง ล้วนเป็นสิ่งที่เกิดจากกรรม ไฟและพืชที่เกิดมาทั้งหมด ล้วนเป็นสิ่งที่เกิดจากเหตุ แผ่นดิน ภูเขา น้ำ ลม ทั้งหมด ล้วนเป็นสิ่งที่เกิดมาจากอตุ สิ่ง ๒ อย่างเหล่านี้ คือ อากาศและพระนิพพาน เป็นสิ่งที่ไม่เกิดจากกรรม ไม่เกิดจากเหตุ ไม่เกิดจากอตุ ขอถวายพระพร ก็แล พระนิพพาน ใคร ๆ ไม่ควรกล่าวว่าเกิดจากกรรม ว่าเกิดจากเหตุ ว่าเกิดจากอตุ ว่าเกิดขึ้นแล้ว ว่ายังไม่ได้เกิดขึ้น ว่าอาจทำให้เกิดขึ้น ว่าเป็นอดีต ว่าเป็นอนาคต ว่าเป็นปัจจุบัน ว่าอันจักขุวิญญานพึงรู้ได้ ว่าอันโสตวิญญานพึงรู้ได้ ว่าอันฆานวิญญานพึงรู้ได้ ว่าอันชิวหาวิญญานพึงรู้ได้ หรือว่า อันกายวิญญานพึงรู้ได้ ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า พระนิพพาน อันมโนวิญญานจะพึงรู้ได้ คือ เป็นสิ่งที่พระอริยสาวกผู้ปฏิบัติชอบนั้น เห็นด้วยญาณที่หมดจด”

“รมณฺีโย ภาหุเต นาคเสน ปญฺโห สุวินิจฺฉิตฺโต นิสฺสํสโย เอกนฺตคฺคโต, วิมตฺติ อุปฺปจฺฉินฺหา, ตฺวํ คณฺีวรปวฺรมาสชฺชา”ติ ฯ

พระเจ้ามลินทร์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ปัญหาที่นารีนรมย์ใจ ท่านก็ได้วินิจฉัยดี จนหมดสงสัย ถึงความแน่นอนใจได้ ความกลางแกลงใจก็ถูกท่านตัดเสียได้ ท่านนับว่าเป็นผู้ประเสริฐยอดเยี่ยมองอาจในหมู่คณะแล”

กมฺมชาทิปญฺโห ฌญฺโใจ ฯ

จบกัมมชาทิปญฺหาข้อที่ ๒

๗. ยกขปัญหา

๗. ยักขปัญหา

ปัญหาว่าด้วยเรื่องยักข

[๗] “ภนฺเต นาคเสน อตฺถิ โลกํ ยกฺขา นามา”ติ ?

[๗] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ธรรมดาว่ายักขมีอยู่ในโลกหรือ ?”

“อาม มหาราช อตฺถิ โลกํ ยกฺขา นามา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ใช่แล้ว ธรรมดาว่า ยักขย่อมมีอยู่ในโลก”

“จวนฺติ ปน เต ภนฺเต ยกฺขา ตมฺหา โยนินา”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้า ก็พวกยักขเหล่านั้น ย่อมจตุติจากกำเนิดนั้นหรือ ?”

“อาม มหาราช จวนฺติ เต ยกฺขา ตมฺหา โยนินา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ใช่ พวกยักขเหล่านั้น ย่อมจตุติจากกำเนิดนั้น”

“ทิสฺส ปน ภนฺเต นาคเสน เตสํ มตฺตานํ ยกฺขานํ สรีรํ น ทิสฺสติ, กุณฺปนฺนุโรปิ น วายตี”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน เพราะเหตุใด ซากของยักขที่ตายแล้วเหล่านั้น จึงไม่ปรากฏ แม้กลืนศพก็ไม่ฟุ้งไป ?”

“ทิสฺสติ มหาราช มตฺตานํ ยกฺขานํ สรีรํ, กุณฺปนฺนุโรปิ เตสํ วายตี, มตฺตานํ มหาราช ยกฺขานํ สรีรํ ก็ฏฺวณฺเณน วา ทิสฺสติ, กิมิวณฺเณน วา ทิสฺสติ, กิปลฺลิกวณฺเณน วา ทิสฺสติ, ปฏฺฐจวณฺเณน วา ทิสฺสติ, อหิวณฺเณน วา ทิสฺสติ, วิจฺฉิกวณฺเณน วา ทิสฺสติ, สตปฺทิวณฺเณน วา ทิสฺสติ, ทิชฺวณฺเณน วา ทิสฺสติ, มิคฺวณฺเณน วา ทิสฺสติ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ซากของยักขที่ตายแล้ว ก็ปรากฏอยู่ แม้กลืนศพของยักขเหล่านั้นก็ฟุ้งไป ขอถวายพระพร ซากของยักขที่ตายแล้ว ย่อมปรากฏเป็นซากแมลงบ้าง ย่อมปรากฏเป็นซากหนอนบ้าง ย่อมปรากฏเป็นซากมดบ้าง ย่อมปรากฏเป็นซากตั๊กแตนบ้าง ย่อมปรากฏเป็นซากงูบ้าง ย่อมปรากฏเป็นซากแมลงป่องบ้าง ย่อม

ปรากฏเป็นซากตะขาบบ้าง ย่อมปรากฏเป็นซากนกบ้าง ย่อมปรากฏเป็นซากเนื้อบ้าง”

“โก หิ ฆนเต นาคเสน อญโฆ อิหํ ปญหํ ปุฏฺโฐ วิสชเชยฺย อญฺจตร ตวาทิสฺเสน พุทฺธิมตา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ยกเว้นผู้มีปัญญาเช่นอย่างท่านแล้ว ใครอื่นเล่า ถูกถามแล้ว จะอาจเฉลยปัญหานี้ได้”

ขกฺขปญฺโท สฺตฺตโม ฯ

จบขกขปัญหาค์ที่ ๗

๘. อนวเสสสิกขาปทปญห

๘. อนวเสสสิกขาปทปัญหา

ปัญหาว่าด้วยสิกขาบทที่ไม่มีส่วนเหลือ

[๘] “ฆนเต นาคเสน เย เต อหะสุํ ติกิจฺจนันํ ปุพฺพกา อัจริยา เสยฺยถิหํ, นารโท ฆมฺมุนฺตรึ อังคิโรโส กปิโล กณฺทรคฺคิ สาโม อตุโล ปุพฺพกจฺจาโย, สพุเพเปเต อัจริยา สกัเวย โรรุปรตฺตติญฺจ นิทานญฺจ สภาวญฺจ สมฺภูจฺจานญฺจ ติกิจฺจญฺจ กิริยญฺจ สิทฺธาสิทฺธญฺจ สพุพํ ตํ นิรวเสสํ ชานิตฺวา ‘อิมสฺมี กาเย เอตฺตกา โรคา อุปฺปชฺชิสฺสนฺตี’ติ เอกปรฺปหารเณ กลาปคฺคาหํ กริตฺวา สุตฺตํ พนฺธิสฺสุ, อสพุพญฺญโน เอเต สพุเพ, กิสฺส ปน ตถาคโต สพุพญฺญ สมานो อนาคตํ กิริยํ พุทฺธมาเณน ชานิตฺวา ‘เอตฺตเก นาม วตฺถุสฺมี เอตฺตกํ นาม สิกฺขาปทํ ปญฺชเปตฺตพฺพํ ภวิสฺสตี’ติ ปริจฺฉินฺหิตฺวา อนวเสสโต สิกฺขาปทํ น ปญฺชเปสิ, อุปฺปนฺนุปรฺปนฺเน วตฺถุสฺมี อยเส ปากฺกฺเห โทเส วิตุถาริเก ปุถฺจเต อฺชฺชมายนฺเตสุ มนฺุสฺเสสุ ตสฺมี ตสฺมี กाले สวากานํ สิกฺขาปทํ ปญฺชเปสิ”ติ ?

[๘] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน บรรดาอาจารย์ของพวกแพทย์ทั้งหลายแต่ปางก่อน มีอยู่ เช่นว่า ท่านนารทะ ท่านธัมมันตริ ท่านอังคิระสะ ท่านกปิละ ท่านกัณทรคคิ ท่านสามะ ท่านอตุละ ท่านปุพพกัจจาโย อาจารย์เหล่านี้แม้ทุกท่าน รู้จักความเกิดขึ้นแห่งโรค เหตุแห่งโรค สภาวะแห่งโรค สมุฏฐานของโรค วิธีบำบัด กิจที่ควรทำ และโรคที่รักษาสำเร็จ หรือไม่สำเร็จได้ทุกอย่างในคราวเดียวกัน เช่นว่า โรคเหล่านี้ จักเกิดขึ้นในร่างกายนี้ เป็นต้น เหมือนอย่างผูกเส้นด้ายทำให้จับกันเป็นพวง ๆ ในคราวเดียวกัน ฉะนั้น อาจารย์

เหล่านี้ทุกท่านหาเป็นสัพพัญญูไม่ แต่เพราะเหตุไร พระตถาคตผู้ทรงเป็นพระสัพพัญญู รู้กิจที่ควรทำในอนาคต ด้วยพุทธญาณ กำหนดได้ว่า จักมีสิกขาบทที่เราต้องบัญญัติเท่านั้น ในวัตรอุทานนี้ ดังนี้แล้ว ก็ยังไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทให้หมดสิ้นเสียเลย ว่า ต่อเมื่อเรื่องราวเกิดขึ้นแล้ว ความผิดแพร่ไปมากมายแล้ว คนทั้งหลายติเตียนแล้ว จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลายในคราวครั้งนั้น ๆ ?”

“เถาตเมตัม มหาราช ตถาคตสฺส อิมสฺมี สมเย อิมสฺสุ มนุสฺเสสฺสุ สาธิกัม ทิยขุณฺณ-
สิกขาบทสทฺถํ ปญฺญเปตพฺพัม ภาวิสฺสตี”ติ, อปิจ ตถาคตสฺส เอวํ อโหสิ ‘สเจ โข อหํ สาธิกัม
ทิยขุณฺณสิกขาบทสทฺถํ เอกปฺปหารํ ปญฺญเปสฺสามิ, มหาวโน สนฺตาสมาปชฺชิสฺสตี ‘พหุํ อีธ
รขิตฺตพฺพัม, ทุกฺกัรํ วัต โภ สมณฺณสฺส โคตมฺสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺตุนฺหติ, ปพฺพชิตฺตูกามาปิ น
ปพฺพชิตฺตสนฺหติ, วจนฺนจ เม น สทฺทหิตฺตสนฺหติ, อสทฺทหนฺตเต เต มนุสฺสา อปายคามิโน
ภาวิสฺสนฺหติ อุปฺปนฺนุปฺปนฺเน วัตตฺตสฺมี ฐมฺมเทสฺนาย วิญญาเปตฺวา ปากฺเฏ โทเส สิกฺขาบทํ
ปญฺญเปสฺสามิ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระตถาคตทรงทราบความ
ข้อนี้ว่า ในสมัยนี้จักมีสิกขาบทที่เราต้องบัญญัติในคนทั้งหลายเหล่านี้ อยู่ ๑๕๐ กว่าข้อ ดังนี้
แต่ทว่า พระตถาคตทรงมีพระดำริอย่างนี้ว่า ถ้าหากว่าเราจะบัญญัติสิกขาบททั้ง ๑๕๐ กว่าข้อ
คราวเดียวกันไซ้ มหาชนก็จะถึงความพริ้งพริ้วใจว่า สิกขาบทที่ต้องรักษาในพระศาสนานี้ มี
มากมาย เจ้าประคุณเอ๋ย อันการที่จะบวชในพระศาสนาของพระสมณโคตม เป็นกิจที่ทำได้
ยากเสียจริงหนอ ดังนี้แล้ว แม้อยากบวชก็ไม่กล้าบวช ทั้งจักไม่เชื่อคำของเราด้วย เมื่อไม่เชื่อ
ถือ พวกคนเหล่านั้นก็จักเป็นผู้ไปอบาย (เพราะฉะนั้น) เมื่อมีเรื่องราวเกิดขึ้นแล้ว เราจักทำคน
เหล่านั้นให้เข้าใจด้วยธรรมเทศนาแล้วจักบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อมีโทษปรากฏแล้วเท่านั้น”
ดังนี้

“อจฺฉริยํ ภาเนเต นาคเสน พุทฺธานํ, อพฺภุตํ ภาเนเต นาคเสน พุทฺธานํ, ยาว มหฺนฺตํ
ตถาคตสฺส สพฺพญฺญุตญาณํ, เอวเมตัม ภาเนเต นาคเสน สุนิหฺทิกฺกฺวจิ เอโส อตฺถโต ตถาคตเตน,
‘พหุํ อีธ สิกฺขิตฺตพฺพนฺหติ สุตฺวา สุตฺตานํ สนฺตาสโ สอุปฺปชฺเชยฺย, เอโกปิ ชินฺสาสเน น
ปพฺพชฺเชยฺย, เอวเมตัม ตถา สมปฺปฏิจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทร์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระสัพพัญญุตญาณของพระตถาคตยิ่ง
ใหญ่เพียงใด ข้อนี้จัดว่าเป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์แห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จัดว่าเป็นสิ่งที่น่าแปลก

ใจแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระคุณเจ้านาคเสน ข้อนี้ เป็นอย่างที่ท่านกล่าวมานี้ ก็เป็นอันพระตถาคตทรงไขความข้อนี้ไว้ดีแล้วว่า เมื่อสัตว์ทั้งหลายได้สดับว่า สิกขาบทที่พึงศึกษาในพระศาสนานี้มีมากมาย ดังนี้แล้ว ก็จะพึงถึงความพร้อมพรึง แม้สักคนหนึ่งก็ไม่กล้าบวชในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมานี้”

อนวเสสสิกขาบทปญโท อฏฺฐโม ฯ

จบอนวเสสสิกขาบทปัญหาข้อที่ ๘

๙. สूरียตปนปญห

๙. สूरียตปนปัญหา

ปัญหาว่าด้วยแสงร้อนแห่งดวงอาทิตย์

[๙] “ภนฺเต นาคเสน อัย สूरियो สพุพกาลํ กจिन्हํ ตปติ อุกาหุ กิจฺจิกาลํ มนุหํ ตปตี”ติ ?

[๙] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ดวงอาทิตย์นี้ ส่องแสงแรงกล้าอยู่ตลอดกาลทั้งปวงหรือ หรือบางครั้งก็ส่องแสงอ่อน ๆ บ้าง”

“สพุพกาลํ มหาราช สूरियो กจिन्हํ ตปติ, น กิจฺจิกาลํ มนุหํ ตปตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ดวงอาทิตย์ส่องแสงแรงกล้าตลอดกาลทั้งปวง ในกาลไหน ๆ ก็ไม่ส่องแสงอ่อน”

“ยถิ ภนฺเต นาคเสน สूरियो สพุพกาลํ กจिन्हํ ตปติ, กิสฺส ปน อปฺเปกทา สूरियो กจिन्हํ ตปติ, อปฺเปกทา มนุหํ ตปตี”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า ดวงอาทิตย์ส่องแสงแรงกล้าอยู่ตลอดกาลทั้งปวงไซ้ไร เพราะเหตุไร ในกาลบางคราว ดวงอาทิตย์ก็ส่องแสงแรงกล้า ในกาลบางคราวก็ส่องแสงอ่อน (อยู่อย่างนี้) เล่า ?”

“จตุตาโรเม มหาราช สूरียสฺส โรคา, เยสํ อญฺจตเรน โรเคน ปฏิปีพิโต สूरियो มนุหํ ตปติ ฯ กตเม จตุตาโร ? อพฺภํ มหาราช สूरียสฺส โรโค, เตน โรเคน ปฏิปีพิโต สूरियो มนุหํ ตปติ ฯ มหิกา มหาราช สूरียสฺส โรโค, เตน โรเคน ปฏิปีพิโต สूरियो มนุหํ ตปติ ฯ

เมโฆ มหาราช สุริยสุส โรโค, เตน โรเคน ปฏิปปีพิโต สุริโย มนุห์ ตปติ ฯ ราชู มหาราช
 สุริยสุส โรโค, เตน โรเคน ปฏิปปีพิโต สุริโย มนุห์ ตปติ ฯ อิเม โข มหาราช จตตารโ
 สุริยสุส โรคา, เยส อญตเรน โรเคน ปฏิปปีพิโต สุริโย มนุห์ ตปตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ดวงอาทิตย์นี้ มีโรคอยู่ ๔ อย่างเหล่านี้
 ดวงอาทิตย์ ถูกโรคอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาโรคเหล่านี้ บีบคั้นแล้ว ก็ยอมส่องแสงอ่อนไป
 โรค ๔ อย่างอะไรบ้าง ได้แก่

ก้อนเมฆหนา ๆ ก็เป็นโรคของดวงอาทิตย์อย่างหนึ่ง ดวงอาทิตย์ถูกโรคคือก้อนเมฆ
 หนา ๆ นั้น บีบคั้น (คือปิดบัง) ก็ยอมส่องแสงอ่อนไป

หมอกก็เป็นโรคของดวงอาทิตย์อย่างหนึ่ง ดวงอาทิตย์ถูกโรคคือหมอกนั้นบีบคั้นแล้ว
 ก็ยอมส่องแสงอ่อนไป

เมฆฝนก็เป็นโรคของดวงอาทิตย์อย่างหนึ่ง ดวงอาทิตย์ถูกโรคคือเมฆฝนนั้นบีบคั้น
 แล้ว ก็ยอมส่องแสงอ่อนไป

เทพราหูก็เป็นโรคของดวงอาทิตย์อย่างหนึ่ง ดวงอาทิตย์ถูกโรคคือเทพราหูนั้นบีบคั้น
 แล้ว ก็ยอมส่องแสงอ่อนไป

ขอถวายพระพร ดวงอาทิตย์มีโรคอยู่ ๔ อย่าง เหล่านี้แล ซึ่งดวงอาทิตย์ถูกโรคอย่าง
 ใดอย่างหนึ่ง บรรดาโรคเหล่านี้ บีบคั้นแล้วก็ส่องแสงอ่อนไป”

“อจฺฉริยํ ฆนฺเต นาคเสน อพุกุตฺตํ ฆนฺเต นาคเสน สุริยสุสปี ตาว เตโชสมฺปนฺนสุส
 โรโค อุปฺปชฺชิสฺสตี, กิมฺงคํ ปน อญฺเฆสํ สตฺตานํ, นตฺถิ ฆนฺเต เอสา วิภตฺติ อญฺตสุส
 อญฺตฺร ตวาทิเสน พุทฺธิมตา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “นำอัศจรรย์จริง พระคุณเจ้านาคเสน นำแปลกใจจริง พระคุณ
 เจ้านาคเสน ข้อที่ว่า ดวงอาทิตย์ ถึงพร้อมด้วยเดช ก็จักยังมีโรคเกิดขึ้นได้ จะป่วยกล่าวไปใย
 ถึงสัตว์เหล่าอื่นทั้งหลายเล่า พระคุณเจ้า ยกเว้นบุคคลผู้มีความรู้เช่นท่านเสียแล้ว บุคคลอื่น
 หาจะมีอันจำแนกปัญหาข้อนี้ได้ไม่”

สุริยตปนปญฺโท นวโม ฯ

จบสุริยตปนปัญหาค์อที่ ๔

๑๐. กฉินตปนปญห

๑๐. กฉินตปนปัญหา

ปัญหาว่าด้วยแสงแดดแผดกล้า

[๑๐] “ภนฺเต นาคเสน กิสฺส เหมนฺเต สุริโย กฉินฺ ตปติ, โน ตถา คิมเห”ติ ?

[๑๐] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน เพราะเหตุไร ในฤดูหนาว ดวงอาทิตย์จึงส่องแสงแรงกล้า แต่ในฤดูร้อนมิได้ส่องแสงแรงกล้าอย่างนั้น ?”

“คิมฺเห มหาราช อนุปหตฺ โหติ รโฆชฺลลฺ, วาทกฺขุภิตา เรณฺญ คคณานุกตา โหนฺติ, อากาเสปี อพฺภา สุพฺพหลา โหนฺติ, มหาวาโต จ อธิมตฺตํ วายติ, เต สพฺเพ นานากฺลา สมายุตฺตา สุริยริสฺสโย ปิทฺทหนฺติ, เตน คิมฺเห สุริโย มนฺทํ ตปติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ในฤดูร้อน ฐลีชี้ฝุ่นมิได้ถูกลมขจัด (จนหมดสิ้นไป) ละอองถูกลมตีให้ฟุ้งขึ้นไปอยู่บนท้องฟ้า ทั้งในอากาศก็มีแต่ก้อนเมฆหนา ๆ ลมแรงพัดไปแรง สิ่งที่มีอย่างต่าง ๆ เหล่านั้นทั้งหมด รวมกันเข้าก็ปิดบังรัศมีดวงอาทิตย์ไว้ เพราะเหตุนั้น ในฤดูร้อน ดวงอาทิตย์จึงส่องแสงอ่อน

“เหมนฺเต ปน มหาราช เหมฺจฺจา ปถวี นิพฺพุตา โหติ, อุปริ มหาเมฆเ อฺปฏฺฐจฺจิโต โหติ, อฺปสนฺตํ โหติ รโฆชฺลลฺ, เรณฺญ จ สนฺตสนฺตํ คคเน จรติ, วิคตฺวลาหโก จ โหติ อากาโส, วาโต จ มนฺทมนฺทํ วายติ, เอเตสํ อฺปรติยา วิสุทฺธา โหนฺติ สุริยริสฺสโย, อฺปชฺมาต- วิมุตฺตสฺส สุริยสฺส ตาโป อติ วิย ตปติ ฯ อิทฺเมตฺถ มหาราช การณฺ, เยน การณฺน สุริโย เหมนฺเต กฉินฺ ตปติ, โน ตถา คิมฺเห”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ส่วนว่า ในฤดูหนาว แผ่นดินเบื้องล่างเย็น เบื้องบนก็มีเมฆใหญ่ตั้งขึ้น ฐลีชี้ฝุ่นหนึ่งสงบอยู่ ทั้งละอองก็เคลื่อนไปช้า ๆ บนท้องฟ้า ทั้งอากาศก็ปราศจากเมฆฝน ทั้งลมก็พัดไปอ่อน ๆ รัศมีดวงอาทิตย์ ย่อมเป็นธรรมชาติที่หมดจด เพราะสิ่งเหล่านี้มีความสงบระงับ เมื่อดวงอาทิตย์พ้นจากสิ่งขัดข้อง แสงแดดย่อมแผดกล้ายิ่งนัก ขอถวายพระพร ที่กล่าวมานี้เป็นเหตุผลในเรื่องนี้ ที่เป็นเหตุทำให้ดวงอาทิตย์ส่องแสงแรงกล้าในฤดูหนาว ในฤดูร้อนมิได้ส่องแสงแรงกล้าอย่างนั้น”

“สพพีติมุทุโต ฆนเต สฺริโย กจันํ ตปติ, เมฆาทิสหคโต กจันํ น ตปตี”ติ ฯ
 พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้า ดวงอาทิตย์พ้นจากเสนียดจัญไรทั้งปวงได้ ก็ยอม
 ส่องแสงแรงกล้า ประจวบกันเข้ากับเมฆฝนเป็นต้น ก็ไม่ส่องแสงแรงกล้า”

กจันตปนปญฺโท ทสโม ฯ

จบกจันตปนปัญหาข้อที่ ๑๐

นิปฺปญฺจวคฺโต สฺตฺตโม ฯ

จบนิปปัญจวรรคที่ ๗

อิมสฺมิ วคฺเต ทส ปญฺทา ฯ

ในวรรคนี้มีปัญหา ๑๐ ข้อ

๔.๘ เวสสันตรวคค

๔.๘ เวสสันตรวรรค หมวดว่าด้วยเรื่องพระเวสสันดร

๑. เวสสันตรปญห

๑. เวสสันตรปัญหา

ปัญหาว่าด้วยเรื่องพระเวสสันดร

[๑] “ฆนเต นาคเสน สพฺเพว โปธิสฺตฺตา ปุตุตทาร์ เทนฺติ อุทาทุ เวสฺสนฺตเรเนว
 รณฺณา ปุตุตทาร์ ทินฺนุ”ติ ?

[๑] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระโปธิสัตว์ทุกพระองค์ล้วนแต่ให้
 บุตรและภรรยาหรือ หรือว่า เฉพาะพระราชเวสสันดรเท่านั้นให้บุตรและภรรยา”

“สพฺเพปิ มหาราช โปธิสฺตฺตา ปุตุตทาร์ เทนฺติ, น เวสฺสนฺตเรเนว รณฺณา ปุตุตทาร์
 ทินฺนุ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระโปธิสัตว์ทุกพระองค์
 ล้วนแต่ให้บุตรและภรรยา ไม่ใช่เฉพาะพระราชเวสสันดรเท่านั้นที่ให้บุตรและภรรยา”

“อปัจ โข ฆนเต นาคเสน เตสึ อนุมเตน เทนตี”ติ ฯ

พระเจ้ามลิந்தร์สว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ก็แต่ว่า พระโพธิสัตว์ยอมให้ตามความยินยอมของบุคคลเหล่านั้นหรือ ?”

“ภริยา มหาราช อนุมตา, ทารกา ปน พาลตาย วิลปีสุ, ยทิ เต อตุตโตชาเนยฺย, เตปิ อนูโมเทยฺย, น เต วิลเปยฺยุน”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระชายาทรงยินยอม แต่ว่าโอรสธิดาซึ่งยังเป็นเด็ก ร้องไห้ เพราะความที่ยังไร้เดียงสา ถ้าหากพวกเด็ก ๆ เหล่านี้รู้เดียงสา พวกเด็ก ๆ แม่เหล่านั้น ก็จะฟังยินยอม เด็ก ๆ เหล่านี้ จะไม่ร้องไห้”

“ทุกกริ ฆนเต นาคเสน โพธิสตุเตน กตํ, ยํ โส อตุตโน โอรเส ปิเย ปุตเต พุราหฺมณฺสฺส ทาสตุถาย อทาสิ ฯ

พระเจ้ามลิந்தร์สว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ข้อที่พระโพธิสัตว์นั้นทรงมอบบุตรที่รักอันเป็นโอรสธิดาของพระองค์เองให้เป็นทาสแก่พราหมณ์ จัดว่าเป็นข้อที่ทำได้ยาก ข้อที่ ๑

“อิหฺมปิ ทุดิยํ ทุกกรโต ทุกกรตรํ, ยํ โส อตุตโน โอรเส ปิเย ปุตเต พาลเก ตรุณเก ลตาย พนฺธิตฺวา เตน พุราหฺมณฺเนน ลตาย อนุมชฺชียนฺเต ทิสฺวา อชฺฌเปกฺขิ ฯ

แม้ข้อที่พระโพธิสัตว์นั้น เห็นบุตรเป็นที่รักซึ่งเป็นโอรสธิดาของพระองค์ ผู้ยังไร้เดียงสา อ่อนเยาว์ ถูกพราหมณ์นั้นใช้เถาวัลย์ผูกมัด กระชากลากถูไป แล้วก็ยังวางเฉยอยู่ได้ จัดเป็นข้อที่ทำได้ยากยิ่งกว่ายาก ข้อที่ ๒

“อิหฺมปิ ตติยํ ทุกกรโต ทุกกรตรํ, ยํ โส สเกน พเลน พนฺธนา มุจฺจิตฺวา อาคเต ทารเก สารชฺชมุปกเต ปฺนทเว ลตาย พนฺธิตฺวา อทาสิ ฯ

แม้ข้อที่พระองค์ ใช้เถาวัลย์ มัดพวกเด็ก ๆ ผู้ใช้กำลังของตนแก้มัดวิ่งกลับมาถึงความหวาดกลัวอยู่ มอบให้ไปอีก ก็จัดว่าเป็นข้อที่ทำได้ยากเสียยิ่งกว่ายาก ข้อที่ ๓

“อิหฺมปิ จตุตถํ ทุกกรโต ทุกกรตรํ, ยํ โส ทารเก ‘อยํ โข ตาต, ยกุโข ชาทิตฺุเนติ อมฺเห’ติ วิลปนฺเต ‘มา ภายิตฺถา’ติ น อสฺสาเสสิ ฯ

แม้ข้อที่เมื่อพวกเด็ก ๆ รำพันอยู่ว่า เสด็จพ่อ ผู้นี้ เป็นยักษ์ มันจะพาลูกไปกิน พระองค์จะทรงปลอมโยนว่า จงอย่ากลัวเลย ดังนี้บ้าง ก็หาไม่ จัดว่าเป็นข้อที่ทำได้ยากเสียยิ่งกว่ายาก ข้อที่ ๔

“อิทฺมปิ ปญจมํ ทุกฺกรโต ทุกฺกรตรํ, ยํ โส ชาลิสฺส กุมารสฺส รุทฺมานสฺส ปาทฺเสฏฺฐินํ ปิตฺตฺวา ‘อลํ ตาต, กณฺหาชินฺ นีวตฺเตหิ, อหเมว คจฺจามิ ยกฺเขน สห, ขาทตฺถ มํ ยกฺโข’ติ ยาจฺมานสฺส เอวํ น สมฺปฏฺิจฺฉิ ฯ”

แม้ข้อที่เมื่อซาลิกุมารร้องให้ หมอบลงที่พระบาท วิงวอนอยู่ว่า เอาละ เสด็จพ่อ ลูกขอร้อง ขอจงทรงโปรดให้ค้นหาชีนาได้กลับไป ลูกคนเดียวจะไปกับยักษ์ ขอยักษ์จงกินลูกคนเดียวเถิด ดังนี้ พระองค์ก็ไม่ทรงยอมรับตามคำวิงวอนนี้ ก็จัดว่าเป็นข้อที่ทำได้ยากเสียยิ่งกว่ายาก ข้อที่ ๕

“อิทฺมปิ จฉฺฉํ ทุกฺกรโต ทุกฺกรตรํ, ยํ โส ชาลิสฺส กุมารสฺส ‘ปาสาณสมํ ญฺน เตตฺตาต หทฺยํ ยํ ตฺวํ อมฺหากํ ทุกฺขิตานํ เปกฺขมาโน นิมนฺนุสฺสเก พุรฺหารณฺเณ ยกฺเขน นียมาเน น นีวาเรสี’ติ วิลปฺมานสฺส การุณฺณํ นากาสิ ฯ”

แม้ข้อที่ เมื่อซาลิกุมารร้องให้รำพันว่า เสด็จพ่อ มีพระทัยแข็งกระด้างดั่งแผ่นศิลาเสียนี้กระไร ที่เมื่อพวกหม่อมฉันทั้ง ๒ เป็นทุกข์อยู่ ก็ยังทรงเพิกเฉย กำลังจะถูกยักษ์พาไปในป่าที่ปราศจากผู้คน ก็ไม่ทรงป้องกัน ดังนี้ ก็ไม่ทรงพระกรุณา ก็จัดว่าเป็นข้อที่ทำได้ยากเสียยิ่งกว่ายาก ข้อที่ ๖

“อิทฺมปิ สตฺตมํ ทุกฺกรโต ทุกฺกรตรํ, ยํ ตสฺส รุพฺรพฺสส ภิมฺภิมฺสฺส นีเต ทารเก อทฺสสนํ คมิเต น ผลิ หทฺยํ สตฺธา วา สหสฺสธา วา, ปุณฺณกาเมเน มนุเชเน กิปรทุกฺขาปนเน, นนุ นาม สกฺทานํ ทาทพฺพํ โหติ”ติ ?”

แม้ข้อที่เมื่อพวกเด็ก ๆ ถูกพราหมณ์ที่แสนร้าย แสนน่าสะพรึงกลัวนั้น นำไปจนพ้นสายพระเนตร พระทัยก็หาได้แตกเป็น ๑๐๐ เสียง หรือ ๑,๐๐๐ เสียงไม่ ก็จัดว่าเป็นข้อที่ทำได้ยากเสียยิ่งกว่ายาก ข้อที่ ๗ เพราะเหตุใด พระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นคนที่ใคร่บุญ จึงเป็นผู้น่าไม่ขจัดทุกข์ของผู้อื่นเล่า ? ธรรมดาว่า น่าจะให้ทานของตนมิใช่หรือ ?”

“ทุกฺกรสฺส มหาราช กตฺตฺตา โภทิสฺส ตฺตฺสส กิตฺติสฺส ทุโท ทสฺส สหสฺสียา โลกธาตฺตฺยา สเทวมนุสฺสเสฏฺฐ อพฺภุคฺคโต, เทวา เทวภวเน ปกิตฺเตนฺติ, อสุรา อสุรภวเน ปกิตฺเตนฺติ, ครุพา ครุพภวเน ปกิตฺเตนฺติ, นาคา นาคภวเน ปกิตฺเตนฺติ, ยกฺขา ยกฺขภวเน ปกิตฺเตนฺติ, อนุปฺพุเพเน ตสฺส กิตฺติสฺส ทุโท ปรมฺปราย อชฺเชตรหิ อิธ อมฺหากํ สมยํ อนุปฺปตฺโต, ตํ มยํ ทานํ ปกิตฺเตนฺตา วิโกเปนฺตา นิสินฺนา สุทินฺนํ อุทาทุ ทฺทฺทินฺนฺติ ฯ โส โข ปนายํ มหาราช กิตฺติสฺส ทุโท นิปฺณฺนํ วิญฺญนํ วิทฺนํ วิภาวีณํ โภทิสฺส ตานํ ทสฺส กุณฺเณ อนุทสฺสติ ฯ”

กตเม ทส ? อเคธตา นีรालยตา จาโค ปหาน์ อปฺนราวตฺติตา สุขุมตา มหฺนุตตา
 ทุรฺนุโพธตา ทูลลภตา อสทิสตา พุทฺธมฺมสฺส, โส โข ปนายิ มหาราช กิตฺติสทฺโท
 นิปุณฺหานิ วิญญฺณิ วิหฺนุ วิภาวินิ โพธิสฺตฺตานิ อิเม ทส คุณฺเณ อนฺุทสฺสตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระกิตติศัพท์ของพระโพธิสัตว์พึงขจร
 ไป ในหมื่นโลกธาตุ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ เพราะได้ทรงทำสิ่งที่ทำได้ยาก พวกเทวดาก็
 พากันสรรเสริญอยู่ในที่อยู่ของพวกเทวดา พวกอสูรก็พากันสรรเสริญอยู่ในที่อยู่ของพวกอสูร
 พวกครุฑก็พากันสรรเสริญอยู่ในที่อยู่ของพวกครุฑ พวกนาคก็พากันสรรเสริญอยู่ในที่อยู่ของ
 พวกนาค พวกยักษ์ก็พากันสรรเสริญอยู่ในที่อยู่ของพวกยักษ์ พระกิตติศัพท์ของพระโพธิสัตว์
 นั้นพึงขจรสืบต่อกันมาตามลำดับ จนกระทั่งถึงสมัยของพวกเรา ณ ที่นี้ ในปัจจุบันนี้ พวกเรา
 สรรเสริญท่านนั้นอยู่ ก็กลับมานั่งกลางแครงใจเสียได้ ว่าเป็นท่านดี หรือว่าท่านไม่ดี ขอถวาย
 พระพร พระกิตติศัพท์ข้อนี้ นั้น ย่อมชี้ให้เห็นพระคุณ ๑๐ ประการ ของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย
 ผู้ทรงเป็นวิญญูชน ละเอียดอ่อน รอบรู้ มีปัญญาเห็นแจ่มแจ้ง

พระคุณ ๑๐ ประการ อะไรบ้าง ? ได้แก่

๑. อเคธตา ความไม่ติดข้อง
๒. นีราลยตา ความเป็นผู้หาอาลัยมิได้
๓. จาโค ความสละได้
๔. ปหาน์ ความเลิกละเสียได้
๕. อปฺนราวตฺติตา ความไม่หวนกลับมาอีก (ตกลงใจแน่วแน่ไม่เปลี่ยนใจกลับกลอก)
๖. สุขุมตา ความสุขุม
๗. มหฺนุตตา ความเป็นผู้นำบูชา (หรือความเป็นบุรุษผู้ยิ่งใหญ่)
๘. ทุรฺนุโพธตา ความเป็นผู้ที่ใคร ๆ ตามรู้ (จิตใจ) ได้ยาก
๙. ทูลลภตา ความเป็นบุคคลที่หาได้ยาก
๑๐. อสทิสตา พุทฺธมฺมสฺส ความที่พระพุทฺธเจ้าทรงเป็นบุคคลผู้หาใครเสมอ
 เหมือนมิได้

ขอถวายพระพร พระกิตติศัพท์นี้ ย่อมชี้ให้เห็นพระคุณของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย
 ผู้ทรงเป็นวิญญูชนละเอียดอ่อนรอบรู้ มีปัญญาเห็นแจ่มแจ้ง ๑๐ ประการ เหล่านี้แล”

“ภนเต นาคเสน โย ปรี ทุกฺขาเปตฺวา ทานํ เทติ, อปี นุ ตํ ทานํ สุขวิปากํ โหติ สคฺคสํวตฺตนิกฺข”ติ ?

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ผู้ใดให้ทาน ทำผู้อื่นให้เป็นทุกข์ ทานนั้น มีวิบากเป็นสุข อำนวยผลให้เกิดในสวรรค์ได้ด้วยหรือ ?”

“อาม มหาราช ก็ วตฺตพฺพนุ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ได้ มหาบพิตร ไฉนใครเล่าจะกล่าวถึงได้”

“อิงฺฆ ภนฺเต นาคเสน การณํ อุปทสฺเสหิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “เอาละ พระคุณเจ้านาคเสน ขอท่านโปรดชี้แจงเหตุผลเถิด”

“อิธ มหาราช โกจิ สมโณ วา พุราหฺมโณ วา สีลฺวา โหติ กลฺยาณธมฺโม, โส ภเวยฺย ปกฺขหโต วา ปิจฺสปปี วา อณฺณตริ วา พฺยาธึ อาปนฺโน, ตเมณฺ โย โกจิ ปุณฺณกาโม ยานํ อารोเปตฺวา ปตฺถิตํ เทสฺมนุปาเปยฺย, อปี นุ โข มหาราช กสฺส ปุริสสฺส ตโตนิทานํ กิจฺจึ สุขํ นิพฺพตฺเตยฺย สคฺคสํวตฺตนิกํ ตํ กมฺมณ”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม สมณะหรือพราหมณ์ผู้นั้นเกิดป่วย ซาไปแถบหนึ่ง จนนงอยเปลี้ยไปก็ดี ถึงความป่วยไข้อย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี บุรุษผู้ใดบุรุษคนใดคนหนึ่ง ยกสมณะหรือพราหมณ์ผู้นั้นขึ้นยานพาหนะ พาไปส่งถึงสถานที่ที่ต้องการ ขอถวายพระพร ความสุขอะไร ๆ ที่มีกรรมนั้นเป็นเหตุ ฟังบังเกิดแก่บุรุษคนไหนบ้างหรือหนอ กรรมนั้นอำนวยผลให้เกิดในสวรรค์หรือไม่ ?”

“อาม ภนฺเต ก็ วตฺตพฺพํ ? หตฺถิยานํ วา โส ภนฺเต ปุริโส ลภยฺย อสฺสยानํ วา รตฺยานํ วา, ถลฺล ถลฺลยานํ ชลฺล ชลฺลยานํ เทเวสุ เทเวยานํ มนุสฺสเสสุ มนุสฺสยานํ, ตทฺนุจฺจวิกิํ ตทฺนุโลมิกิํ ภเว ภเว นิพฺพตฺเตยฺย, ตทฺนุจฺจวิกานิ ตทฺนุโลมิگانิ จสฺส สุขานิ นิพฺพตฺเตยฺย, สคฺคิโต สคฺคิ คจฺเจยฺย, เตเนว กมฺมาภิสฺสทฺเทน อิทธิยานํ อภิรุยฺห ปตฺถิตํ นิพฺพานนคฺริ ปาปุณฺเญยฺวา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “ใช่ พระคุณเจ้า ไฉนใครฟังกล่าวถึงได้ บุรุษผู้นั้นจะพึงได้รับยานคือช้างบ้าง ยานคือม้าบ้าง ยานคือรถบ้าง อยู่บนบก จะพึงได้รับยานบก อยู่ในน้ำ ก็พึงจะได้รับยานพาหนะน้ำ อยู่ในหมู่เทวดา ก็พึงจะได้รับยานพาหนะเทวดา อยู่ในหมู่มนุษย์ก็พึง

ได้รับยานพาหนะมนุษย์ ยานพาหนะที่เหมาะสมแก่กรรมนั้น ที่อนุโลมตามกรรมนั้น ก็จะมีบังเกิดแก่เขา ในทุก ๆ ภพ เขาจะมีสิ่งละจากสุดดีไปสู่อุบัติ จะยิ่งขี้นิธิชยานไปนิพพาน นครที่ปรารถนาได้ ก็ด้วยการจัดแจงแห่งกรรมนั้นนั่นแหละ”

“เตนหิ มหาราช ปรทุกุขาปนเน ทินฺนทานํ สุขวิปากํ โหติ สคฺคสํวตฺตนิกํ, ยํ โส ปุริโส พลีพทุเท ทุกุขาเปตฺวา เอวรูปํ สุขํ อนุภวติ ฯ”

พระภาคเสนาถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ถ้าอย่างนั้น ก็เป็นว่า ทานที่บุรุษผู้นั้น ให้ โดยมีการทำให้ผู้อื่นเป็นทุกข์ ย่อมมีวิบากเป็นสุข อำนวยผลให้เกิดในสวรรค์ เป็นเหตุให้บุรุษผู้ทำโคพลีพทุเททั้งหลาย ให้เป็นทุกข์ เสวยความสุขเห็นปานฉะนี้”

“อปรมปิ มหาราช อุตฺตริ การณํ สุโณหิ ยถา ปรทุกุขาปนเน ทินฺนทานํ สุขวิปากํ โหติ สคฺคสํวตฺตนิกํ ฯ อิธ มหาราช โย โกจิ ราชา ชนปทโต ธมฺมิกํ พลี อุกุทฺธาเปตฺวา อาณาปวตฺตเนน ทานํ ทเทยฺย, อปี นุ โข โส มหาราช ราชา ตโตนิทานํ กิณฺจิ สุขํ อนุภเวยฺย สคฺคสํวตฺตนิกํ ตํ ทานนุ”ติ ?

ขอถวายพระพร ขอจงทรงสดับเหตุผลที่ยิ่งขึ้นไปแม้ข้ออื่นอีกเกิดว่า เพราะเหตุใด ทานที่พระโพธิสัตว์มอบให้ โดยมีการทำให้ผู้อื่นเป็นทุกข์จึงมีวิบากเป็นสุข ย่อมอำนวยผลให้เกิดในสวรรค์ ขอถวายพระพร พระราชาองค์ใดองค์หนึ่งในโลกนี้ รับสั่งให้มีการประกาศพระราชโองการเก็บภาษีโดยชอบธรรมจากชนบทนำมาถวายทาน ขอถวายพระพร พระราชาพระองค์นั้น จะทรงได้รับความสุขอะไร ๆ เพราะเหตุที่ทรงได้ถวายทานนั้นหรือหนอ ทานนั้น อำนวยผลให้เกิดในสวรรค์หรือ ?”

“อาม ภนฺเต กิ วตฺตพฺพํ, ตโตนิทานํ โส ภนฺเต ราชา อุตฺตริ อเนกสตสฺสสุคฺคณฺโณ ลเภยฺย ฯ ราชนํ อติราชา ภเวยฺย, เทวานํ อติเทโว ภเวยฺย, พุทฺทมานํ อติพุทฺฐมา ภเวยฺย, สมณานํ อติสมโณ ภเวยฺย, พุทฺทมณฺณํ อติพุทฺฐมโณ ภเวยฺย, อรหฺนฺตานํ อติอรทา ภเวยฺยา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ใช่แล้ว พระคุณเจ้า ใครจะกล่าวถึงได้ เพราะเหตุที่ทรงได้ถวายทานนั้น พระราชาพระองค์นั้น จะทรงได้รับผลหลายแสนเท่า ยิ่ง ๆ ขึ้นไป จะทรงเป็นพระราชาที่ยิ่งกว่าพระราชาทั้งหลาย จะทรงเป็นเทวดายิ่งกว่าเทวดาทั้งหลาย จะทรงเป็นพรหมที่ยิ่งกว่าพรหมทั้งหลาย จะทรงเป็นสมณะที่ยิ่งกว่าสมณะทั้งหลาย จะทรงเป็นพราหมณ์ที่ยิ่งกว่าพราหมณ์ทั้งหลาย จะทรงเป็นพระอรหันต์ที่ยิ่งกว่าพระอรหันต์ทั้งหลาย”

“เตนहि महाराज प्रतुक्खापनेन तिनुनทานं सुखविपाकं โหति सकुसुत्वदनिकं, ยं โส
 ราช्ञา पलिना चन् ปิเพตวา तिनुनทานेन एवरूपं उतुत्त्री यस्सुขं अनुภาत्ति”ติ ५

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ถ้าอย่างนั้น ทานที่พระราชอาพระองค์
 นั้นถวายโดยมีการทำให้ผู้อื่นเป็นทุกข์ ย่อมมีวิบากเป็นสุข อำนวยผลให้เกิดในสวรรค์ เป็น
 เหตุให้พระราชอาผู้ทรงบีบบังคับผู้คนด้วยภาษีที่ทรงใช้ถวายเป็นทาน พระองค์นั้น ทรงได้รับ
 ยศและความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป เห็นปานฉะนี้”

“อติทานं ฆนเต นาคเสน เวสฺสนุตเรน รณฺญา ทินฺนํ, ยं โส สกํ ภริยํ प्रसुस
 ภริยตुถाय अथासि, सगे ओरसे पुत्ते पुराहฺमणसुस तासुतुถाय अथासि, अतिทานं नाम
 ฆनते नาคसेन लोके विभुहि निनुतित्तं करहित्तं, यथा नाम, ฆनते नาคसेन अतिภาเรน
 सकुसुस अग्घो गिच्छति, अतिภาเรน नावा ओสีหति, अतिภุत्तेन गोचन् विสมं परिณฺมติ,
 अतिवसฺसेน चण्णं विनुसुสति, अतिทานेन โภคกฺขยं อูเปติ, अतितापेन ปถวี อูปथยหति,
 अतिराकेन อุมฺมตฺตโก โหติ, अतिโทसेน วชฺโฆ โหติ, अติโมहेन อนยं आपच्छति, अติโลภेन
 โจरकुคฺคณฺมุपคฺคจฺจติ, अतिภयेन นิรุชฺชติ, अติปุเรन น्हี उतुत्ตรति, अतिวาเตन อสนि पत्ति,
 अติอฺคคฺคินา ओทन् उतुत्ตรति, अติสญฺจเรण न จिरं ชีवति ५ เอवमेव โข ฆนते नาคसेन
 अतिทานं नाम लोके विभुहि निनुतित्तं करहित्तं, अतिทานं ฆนते नาคसेन เวสฺสนุตเรน रणฺญา
 ทินฺนํ, न तत्तु गिच्चि फलं อिच्चิต्तपुพฺพ”ติ ५

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ทานที่พระราชอาเสสนันดรทรงมอบให้ไป
 นั้น จัดว่าเป็นอติทาน คือ ข้อที่ทรงมอบพระชายาของพระองค์ให้เป็นภรรยาของผู้อื่น ทรง
 มอบบุตรที่เป็นโอรสธิดาของพระองค์เองให้เป็นทาสของพราหมณ์ พระคุณเจ้านาคเสน ขึ้นชื่อ
 ว่าอติทาน เป็นทานที่ผู้รู้ทั้งหลายในโลก ตำนานิตีเตียน พระคุณเจ้านาคเสน เปรียบเหมือนว่า
 เพราะบรรทุกของหนักเกินไป เผลาเกวียน ย่อมหักได้ เพราะบรรทุกของหนักเกินไป เรือก็
 ย่อมจมได้ เพราะบริโภคมามากเกินไป ของกิน ย่อมกลายเป็นของแสลงไปได้ เพราะมีฝนตก
 มากเกินไป รัชชาติก็ย่อมเสียหายได้ เพราะให้มากเกินไป ก็ย่อมถึงความสิ้นทรัพย์ เพราะมี
 แดดร้อนเกินไป แผ่นดินก็ย่อมร้อนได้ เพราะกำหนดเกินไป ก็ย่อมกลายเป็นคนบ้าไปได้
 เพราะโกรธเกินไป ก็ย่อมถูกเขาฆ่า (หรือฆ่าเขา) ได้ เพราะหลงเกินไป ย่อมถึงความแนะนำ
 ไม่ได้ เพราะอยากได้มากเกินไป ก็ย่อมเข้าถึงการถูกจับตัวว่าเป็นโจร เพราะกลัวเกินไป ย่อม
 ผิดพลาดได้ แม่น้ำ เพราะเต็มเกินไป ก็ย่อมล้นฝั่งได้ เพราะลมแรงเกินไป สายฟ้าก็ฟาดตกลง
 มาได้ เพราะไฟร้อนเกินไป ข้าวสุก ก็ล้นหม้อได้ เพราะสัญญากรรมมากเกินไป ก็ย่อมมีชีวิตอยู่ได้ไม่

นาน ฉันท พระคุณเจ้านาคเสน ขึ้นชื่อว่าอดิทาน ผู้รู้ทั้งหลายในโลกตำหนิติเตียน พระคุณเจ้านาคเสน อดิทานที่พระราชเวสสันดรทรงบำเพ็ญ ผลอะไร ๆ ในอดิทานนั้น เป็นผลที่ไม่น่าปรารถนาเลย”

“อดิทาน มหาราช โลเก วิฑูหิ วณฺณิตํ ฤๅตํ ปสฺตถํ, เย เกจิ ยาหิสํ กิหิสํ ทานํ เทนฺติ, อดิทานทายี โลเก กิตฺตี ปาปฺณาติ ๕ ยถา มหาราช อดิปรวตตาย ทิพฺพํ วนมฺลํ คหิตมฺปิ หตฺถปาเส จิตานํ ปรชฺชานํ น ทสฺสยติ, อคโท อดิซจฺจตาย ปิพาย สมฺมุขชาติโก ไรคานํ อนุตฺกโร, อคฺคิ อดิซิติตาย ๗หฺติ, อุกกํ อดิสิติตาย นิพฺพาเปติ, ปทุมํ ปริสฺสุทฺธตาย น อฺปลิมฺปติ วาริกทฺทเมน, มณฺนิ อดิคุณฺตาย กามทโท, วชิรํ อดิติชิณฺตาย วิชฺฌติ มณฺนิมฺุตตาผลิกํ, ปถวี อดิมหฺนฺตตาย นโรรมิกปฏฺชิชฺลเสลปพฺพตฺทเม ฐาเรติ, สมฺมุทโท อดิมหฺนฺตตาย อปริปฺรุโณ, สิเนรุ อดิภารตาย อจโล, อากาโส อดิวิตถารตาย อนนฺโต, สุริโย อดิปรปฺกตาย ติมิรํ ฆาเตติ, สีโห อดิชาติตาย วิคตภโย, มลฺโล อดิพลวตาย ปฏฺมิมฺลลํ ฆิปปํ อุกฺฆิปปติ, ราชฺชา อดิปรุณฺตตาย อธิปติ, ภิกฺขุ อดิสีลวฺนฺตตาย นาคยฺกฺขนรมฺรุหิ นมฺสฺสนีโย, พุทฺโธ อดิอคฺคตาย อนุปโม ๕ เหวเมว โข มหาราช อดิทานํ นาม โลเก วิฑูหิ วณฺณิตํ ฤๅตํ ปสฺตถํ, เย เกจิ ยาหิสํ กิหิสํ ทานํ เทนฺติ, อดิทานทายี โลเก กิตฺตี ปาปฺณาติ, อดิทาเนน เวสฺสนฺตโร ราชฺชา ทสฺสหฺสฺสฺสฺยา โลกธาตฺยา วณฺณิตอ ฤๅโต ปสฺตโถ มหิโต กิตฺติโต, เตเนว อดิทาเนน เวสฺสนฺตโร ราชฺชา อชฺเชตฺรหิ พุทฺโธ ชาติ อคฺโค สเทวเก โลเก ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร อดิทาน เป็นทานที่ผู้รู้ทั้งหลายในโลก ยกย่อง ชมเชย สรรเสริญ บุคคลผู้ให้ออดิทาน ให้ทานที่เป็นเช่นนั้น อย่างไม่อย่างหนึ่ง ย่อมได้รับเกียรติ (ฐานะที่นายยกย่องสรรเสริญ) ในโลก ขอถวายพระพร รากไม้ป่าที่เป็นทิพย์ แม้เพียงแต่ถือไว้ ก็ทำให้คนผู้อื่นที่อยู่ในช่วงหัตถบาสน์ไม่อาจมองข้ามได้ เพราะความเป็นของประเสริฐยิ่ง (เป็น) ยาถอนความเจ็บป่วยได้ กระทำโรคทั้งหลายให้สิ้นสุดไปได้ ก็เพราะความเป็นยาชนิดที่ยิ่ง ไฟไหม้สิ่งทั้งปวงได้ ก็เพราะมีความร้อนยิ่ง น้ำทำให้ไฟดับได้ ก็เพราะมีความเย็นยิ่ง ปทุมไม่เปราะเปื้อนโคลนตม ก็เพราะความเป็นสิ่งที่หมจดจกเกลี้ยงเกลา แก้วมณี มอบแต่สิ่งที่ต้องการ ก็เพราะเป็นสิ่งที่มีความงามยิ่ง เพชร เจาะแก้วมณี แก้วมุกดา แก้วผลึกได้ ก็เพราะเป็นธรรมชาติที่แข็งแกร่งยิ่ง แผ่นดินรองรับคน ฐ เนื้อ นก น้ำ ก้อนหิน ภูเขา ต้นไม้ได้ ก็เพราะความเป็นสิ่งใหญ่ยิ่ง มหาสมุทรไม่เต็ม เพราะใหญ่ยิ่ง ภูเขาสิเนรุไม่ไหว ก็เพราะหนักยิ่ง อากาศที่หาที่สุดมิได้ ก็เพราะกว้างขวางยิ่ง ดวงอาทิตย์ กำจัดความมืดได้ ก็เพราะมีแสงสว่าง

แรงกล้ายิ่ง ราชสีห์ ปราศจากความกลัว ก็เพราะมีชาติกำเนิดที่สูงส่งยิ่ง นักมวยปล้ำ ยกนักมวยฝ่ายตรงข้ามกันทุ่มกระเด็นไปได้พลัน ก็เพราะมีกำลังยิ่ง พระราชา ทรงเป็นผู้ใหญ่ยิ่ง ก็เพราะทรงมีบุญยิ่ง ภิกษุเป็นผู้ที่นาค ยักษ์ คนและเทวดา ควรนมัสการ ก็เพราะเป็นผู้มีศีลยิ่ง พระพุทธเจ้า ทรงเป็นผู้ที่หาบุคคลอื่นเปรียบเทียบมิได้ เพราะทรงเป็นบุคคลผู้ยอดเยี่ยม ฉันทิขอถวายพระพร ชื่นชื่อว่าอติทาน เป็นทานที่ผู้รู้ทั้งหลายในโลกยกย่อง ชมเชย สรรเสริญ บุคคลผู้ให้อติทาน ให้ทานที่เป็นเช่นนั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมได้รับเกียรติในโลก ฉันทิ พระราชาเวสสันดร ทรงเป็นผู้ที่ผู้รู้ทั้งหลายยกย่อง ชมเชย สรรเสริญ บุษบา แซ่ซ้อง ในหมื่นโลกชาติ ก็เพราะอติทาน ฉันทินั้นเหมือนกัน เพราะอติทานนั้นนั่นเอง พระราชาเวสสันดรจึงทรงได้เกิดมา สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า เป็นบุคคลผู้ยอดเยี่ยมในโลกที่มีพร้อมพรทั้งเทวดา ในกาลปัจจุบันนี้

“อตฺถิ ปน มหาราช, โลเก จปนียํ ทานํ, ยํ ทกฺขิณฺเวยฺเย อณุปฺปตฺเต น ทาทพฺพน”ติ ?

ขอถวายพระพร ทานที่ควรยกเว้น อันจัดเป็นทานไม่ควรให้ในพระทักษิณบุคคลผู้มาถึง มีอยู่ในโลกบ้างหรือไม่ ?”

“ทส โข ปนิมานิ ฆนฺเต นาคเสน ทานานิ, ยานิ โลเก อทานสมฺมตานิ, โย ตานิทานานิ เทติ, โส อปายคามิ โหติ ฯ กตมานิ ทส ? มชฺชทานํ, ฆนฺเต นาคเสน โลเก อทานสมฺมตํ, โย ตํ ทานํ เทติ, โส อปายคามิ โหติ ฯ สมชฺชทานํ...เป.... อิตฺถิทานํ...เป.... อุสภทานํ...เป.... จิตฺตกมฺมทานํ...เป.... สตุถทานํ ...เป.... วิสทานํ...เป.... สงฺขลิกทานํ...เป.... กุกฺกุฏสฺสุกรทานํ...เป.... ตฺลาคฺกุฏฺฆมานุกฺกุฏทานํ, ฆนฺเต นาคเสน โลเก อทานสมฺมตํ โหติ, โย ตํ ทานํ เทติ, โส อปายคามิ โหติ ฯ อิมานิ โข ฆนฺเต นาคเสน ทส ทานานิ โลเก อทานสมฺมตานิ, โย ตานิทานานิ เทติ, โส อปายคามิ โหติ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทร์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน การให้ ๑๐ อย่างเหล่านี้แล เป็นการให้ที่บัณฑิตทั้งหลายไม่นับว่าเป็นทาน ผู้ใดให้สิ่ง ๑๐ อย่างเหล่านั้นเป็นทาน ผู้นั้นมีอันต้องไปอบาย การให้ ๑๐ อย่าง อะไรบ้าง ได้แก่

๑. มชฺชทานํ การให้น้ำเมา บัณฑิตทั้งหลาย ไม่นับว่าเป็นทาน ผู้ใดให้น้ำเมานั้นเป็นทาน ผู้นั้น มีอันต้องไปอบาย

๒. สมชฺชทานํ การให้มหรสพฟ้อนรำ ขับร้อง ฯลฯ

๓. อิตถิทานํ การให้หญิงแก่ชาย ฯลฯ
 ๔. อุกุสทานํ การให้โคตัวผู้แก่โคตัวเมีย เพื่อประโยชน์แก่การตั้งครรภ์ ฯลฯ
 ๕. จิตตกมมํ การให้ภาพจิตรกรรม ฯลฯ
 ๖. สตถุทานํ การให้ศาสตรา ฯลฯ
 ๗. วิสทานํ การให้ยาพิษ ฯลฯ
 ๘. สงฺขลิกทานํ การให้โชตรวน ฯลฯ
 ๙. กุกกุฏสุกรทานํ การให้ไก่ สุกร เป็นต้น ฯลฯ
 ๑๐. ตุลาภูฏมานุกุฏทานํ การให้เครื่องชั่งโก่ง เครื่องตวงวัดโก่ง บัณฑิตทั้งหลายไม่นับว่าเป็นทานในโลก ผู้ใดให้ทานเครื่องชั่งโก่ง เครื่องตวงวัดโก่งนั้น ผู้นั้นมีอันต้องไปอบาย
- พระคุณเจ้านาคเสน การให้ ๑๐ อย่างเหล่านี้แล เป็นการให้ที่บัณฑิตทั้งหลายไม่นับว่าเป็นทาน ผู้ใดให้สิ่ง ๑๐ อย่างเหล่านี้เป็นทาน ผู้นั้นมีอันต้องไปอบาย”

“นาหํ ตํ มหาราช อทานสมมตํ ปุจฺฉามิ, อิมํ ขวาทํ มหาราช ตํ ปุจฺฉามิ ‘อตุถิ ปน มหาราช โลเก จปนียํ ทานํ, ยํ ทกฺขิณฺเวยเย อนุปฺปตฺเต น ทาทพฺพนฺ’ติ ฯ

พระนาคเสน “ขอถวายพระพร อาตมภาพมิได้ถามถึงการให้ที่บัณฑิตทั้งหลายไม่นับว่าเป็นทานนั้น ขอถวายพระพร อาตมภาพถามถึงการให้ที่นับว่าเป็นทานนั้นนั้นแหละว่า ขอถวายพระพร ทานที่ควรยกเว้น อันจัดเป็นทานที่ไม่ควรให้ในพระทักษิณบุคคลผู้มาถึง มีอยู่ในโลกบ้างหรือไม่”

“นตุถิ ภาเนเต นาคเสน โลเก จปนียํ ทานํ ฯ ยํ ทกฺขิณฺเวยเย อนุปฺปตฺเต น ทาทพฺพํ, จิตฺตปฺปสาเท อุปฺปนฺเน เกจิ ทกฺขิณฺเวยยานํ โภชนํ เทนฺติ, เกจิ อจฺฉาทนํ, เกจิ สยนํ, เกจิ อวสฺถํ, เกจิ อตฺถรณฺปาวฺรณํ, เกจิ ทาสิทาสํ, เกจิ เขตฺตวตฺถุํ, เกจิ ทฺวิปทจฺตูปฺปทํ, เกจิ สตํ สหสฺสํ สตสฺหสฺสํ, เกจิ มหารชฺชํ, เกจิ ชีวิตมฺปิ เทนฺตี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ทานที่ควรยกเว้น อันจัดเป็นทานที่ไม่ควรให้ในทักษิณบุคคลผู้มาถึง หามีอยู่ในโลกไม่ บางพวก เมื่อเกิดจิตเลื่อมใสขึ้นมา ย่อมให้โภชนาหารแก่ทักษิณบุคคลทั้งหลาย บางพวกให้เครื่องนุ่งห่ม บางพวกให้ที่นอน บางพวกให้ที่อยู่อาศัย บางพวกให้เครื่องปลูาดและผ้าห่ม บางพวกให้ทาสหญิงทาสชาย บางพวกก็ให้ทุ่งนา ท้องนา บางพวกให้สัตว์ ๒ เท้า ๘ เท้า บางพวกให้ทรัพย์หนึ่งร้อย หนึ่งในพัน หนึ่งในแสน บางพวกให้ราชสมบัติบางพวก ก็ให้แม่ชีวิต”

“ยทิ ปน มหาราช เกจิ ชีวีตมปิ เทนติ, กีกาธนา เวสฺสนุตฺรึ ทานปตี
อติพาพฺหึ ปริปาเตสิ สุทินฺเน ปุตฺเต จ ทาเร จ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร บางพวก แม้แต่ชีวิตก็ยังให้ได้ เพราะ
เหตุใด ผู้คน จึงพากันโจมตี พระเวสสันดรอย่างรุนแรงยิ่ง เมื่อพระองค์ทรงให้โอรสธิดาและ
ชายาเป็นทานบดีแล้วเล่า ?

“อปิ นุ โข มหาราช อตฺถิ โลกปกฺกิตฺติ โลกาคิณฺณํ, ลภติ ปิตา ปุตฺตํ อिณฺณุโณ วา
อาชีวิกปกฺกิตฺติ วา อาวปีตํ วา วิกุทฺติตํ วา”ติ ?

ขอถวายพระพร เรื่องที่บิดากู้หนี้เขาก็ตาม หาเลี้ยงชีพอยู่เป็นปกติก็ตาม ย่อมได้บุตร
ไปใช้ขัดหนี้บ้าง เอาบุตรขายไปบ้าง เป็นเรื่องปกติของชาวโลก ชาวโลกคุ้นเคยกันอยู่มิใช่
หรือ ?”

“อาม ภนฺเต ลภติ ปิตา ปุตฺตํ อิณฺณุโณ วา อาชีวิกปกฺกิตฺติ วา อาวปีตํ วา
วิกุทฺติตํ วา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “ใช่ พระคุณเจ้า เรื่องที่บิดากู้หนี้เขาก็ตาม หาเลี้ยงชีพอยู่
เป็นปกติก็ตาม ย่อมได้บุตรไปใช้ขัดหนี้บ้าง เอาบุตรขายไปบ้าง เป็นเรื่องปกติของชาวโลก
ชาวโลกคุ้นเคยกันอยู่”

“ยทิ มหาราช ลภติ ปิตา ปุตฺตํ อิณฺณุโณ วา อาชีวิกปกฺกิตฺติ วา อาวปีตํ วา
วิกุทฺติตํ วา, เวสฺสนุตฺโรปิ มหาราช ราชา อลภมาโน สพฺพญณฺตุตฺตยาณฺ อูปทุทฺโต ทุกฺขิตฺโต
ตสฺส ฐมฺมชนฺสฺส ปฏฺฐิลาภาย ปุตฺตทาริ อาวเปสิ จ วิกุทฺติ จ ฯ อิติ มหาราช เวสฺสนุตฺเรน
รณฺญา อญฺเณสํ ทินฺนํ เยว ทินฺนํ, กตํ เยว กตํ ฯ กิสฺส ปน ตฺวํ มหาราช เตน ทาเนน
เวสฺสนุตฺรึ ทานปตี อติพาพฺหึ อปฺสาเทสิ”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า บิดากู้หนี้เขาก็ตาม หา
เลี้ยงชีพอยู่เป็นปกติก็ตาม ย่อมได้บุตรไปใช้ขัดหนี้ก็ได้ เอาบุตรขายไปก็ได้ไซ้ ขอถวาย
พระพร แม้พระเวสสันดร เมื่อไม่ทรงได้พระสัพพัญญุตญาณ ทรงลำบาก เป็นทุกข์อยู่ ก็ยอม
ทรงให้โอรสธิดาและชายาเป็นมัตจำและขายไป เพื่อประโยชน์แก่การได้มาซึ่งทรัพย์คือพระ
ธรรมนั้นได้เหมือนกัน ขอถวายพระพร เพราะเหตุนั้น ก็เป็นอันว่า พระเวสสันดรให้สิ่งที่คนอื่น
ๆ ให้กันนั้นแหละ ทรงกระทำสิ่งที่คนอื่น ๆ กระทำนั้นแหละ ขอถวายพระพร เพราะเหตุไร
พระองค์จึงทรงติเตียนพระเวสสันดรผู้ทรงเป็นทานบดี ด้วยทานนั้น อย่างรุนแรงยิ่งเล่า”

“นาหิ ภานเต นาคเสน เวสฺสนฺตรสฺส ทานปตีโน ทานํ ครหามิ, อปิจ ปุตฺตทาร์ ยาจนฺเต นิมนิตฺวา อตฺตทานํ ทาทพฺพน”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน โยมมิได้ติเตียนทานของพระเวสสันดรผู้เป็นทานบดี เพียงแต่ว่า เมื่อมีผู้มาขอโอรสธิดาและภรรยา ก็น่าจะมอบตนเองให้แทน”

“เอตํ โข มหาราช อสพฺภิการณํ, ยํ ปุตฺตทาร์ ยาจนฺเต อตฺตทานํ ททฺเหยย, ยํ ยํ หิ ยาจนฺเต ตํ ตทฺเวท ทาทพฺพํ, เอตํ สบฺปริสํ นํ กมฺมํ ฯ ยถา มหาราช โกจิ ปฺริโส ปานีโย ออาหาราเปยฺย, ตสฺส โย โภชนํ ททฺเหยย, อปี นุ โส มหาราช ปฺริโส ตสฺส กิจฺจการี อสฺสา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ข้าพเจ้าเห็นว่า เมื่อมีผู้มาขอโอรสธิดาและชายา ก็น่าจะมอบตนเองให้แทน จัดว่าเป็นเหตุที่ไม่ดีงาม เมื่อมีผู้มาขอสิ่งใด ๆ ก็น่าจะให้สิ่งนั้น ๆ นั้นแหละ นี่จึงจัดว่า เป็นการกระทำของผู้เป็นสัตบุรุษ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษบางคน ให้ขอ น้ำดื่มมาให้ บุรุษผู้ใดให้ข้าวเขากิน ขอถวายพระพร บุรุษผู้นั้น ชื่อว่าเป็นผู้ทำกิจที่ควรทำแก่เขาหรือ ?”

“น หิ ภานเต ยํ โส ออาหาราเปตี, ตเมว ตสฺส เทนฺโต กิจฺจการี อสฺสา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ไม่ชื่อว่าเป็นผู้ทำกิจที่ควรกระทำหรือ พระคุณเจ้า เขาให้ขอสิ่งใด เมื่อให้สิ่งนั้นนั้นแหละแก่เขา จึงจะชื่อว่าเป็นผู้ทำกิจที่ควรทำ”

“เอวเมว โข มหาราช เวสฺสนฺตโร ราชา พฺราหฺมณเณ ปุตฺตทาร์ ยาจนฺเต ปุตฺตทาร์-เยว อทาสี ฯ สเจ มหาราช พฺราหฺมโณ เวสฺสนฺตรสฺส สรีริ ยาเจยฺย, น โส มหาราช อตฺตทานํ รกฺขเยย น กมฺเปยฺย น รชฺชเยย, ตสฺส ทินฺนํ ปริจฺจตฺตํเยว สรีริ ภาเวยฺย ฯ สเจ มหาราช โกจิ เวสฺสนฺตรํ ทานปตี อุกฺคนฺตฺวา ยาเจยฺย ‘ทาสตฺตํ เม อฺเปหี’ติ, ทินฺนํ ปริจฺจตฺตํเยวสฺส สรีริ ภาเวยฺย, น โส ทตฺวา ตเปยฺย, รมฺโถ มหาราช เวสฺสนฺตรสฺส กาโย พหุสาธารโณ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั้นแหละ เมื่อพราหมณ์มาทูลขอโอรสธิดาและชายา พระเวสสันดรก็ทรงมอบโอรสธิดาและชายาให้ไป ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า พราหมณ์จะพึงทูลขอพระสรีระของพระเวสสันดรไซ้ พระองค์ก็จะไม่ทรงรักษาพระองค์เองไว้ ไม่ทรงหวั่นไหว ไม่ทรงหวั่นไหวพระองค์เอง พระองค์ก็จะทรงมีอันมอบพระสรีระไปให้ บริจาคไปแน่นอน ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า จะมีบางคนเข้าไปหาพระ

เวสสันดรผู้เป็นทานบดี แล้วทูลขอว่า ขอจงเป็นทาสของเราเสียเถิด ดังนี้ พระองค์ก็จะทรงมีอันมอบพระสร้อยให้ไป บริจาคไปแน่นอน พอได้ให้เขาไปแล้ว พระองค์จะไม่ทรงเดือดร้อน ขอถวายพระพร พระกายของพระเวสสันดร จัดว่าเป็นของสาธารณะแก่สัตว์ทั้งหลายมากมาย

“ยถา มหาราช ปกุกา มंसเปสิ พหุสาธารณา, เอวเมว โข มหาราช รมญเณ เวสสันดรสุส กาโย พหุสาธารโณ ฯ

ขอถวายพระพร ชื่นเนื้อสุก ย่อมเป็นสาธารณะแก่คนมากมาย ฉันทิ พระกายของพระเวสสันดร ก็จัดว่าเป็นของสาธารณะแก่สัตว์มากมาย ฉันทินัน

ยถา วา ปน มหาราช ผลิโต รุกุโข นานาทิขคณสาธารโณ, เอวเมว โข มหาราช รมญเณ เวสสันดรสุส กาโย พหุสาธารโณ ฯ ก็การณา ? ‘เอวาทิ ปฏิปชฺชนโต สมฺมาสมโพธิ ปาปฺณิสสามิ’ติ ฯ

ขอถวายพระพร หรืออีกอย่างหนึ่ง ต้นไม้ที่ผลิดอกออกผลแล้ว ย่อมเป็นของสาธารณะแก่หมู่ชนกานาชนิด ฉันทิ ขอถวายพระพร พระกายของพระเวสสันดร ก็จัดว่าเป็นของสาธารณะแก่สัตว์มากมาย ฉันทินัน เพราะเหตุไรหรือ ? เพราะทรงดำริว่า เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ เราก็จักบรรลุประสัมมาสัมโพธิญาณได้ ดังนี้

“ยถา มหาราช ปุริโส อธโน ธนตฺถิโก ธนปริเยสนํ จรมาโน อชปถํ สงฺกุปถํ เวตฺตปถํ คจฺจติ, ชลลฉวณิซฺชํ กโรติ, กาเยน วาจาเย มนสา ธนํ อาราเชติ, ธนปปฏิลาภาย วายมติ ฯ เอวเมว โข มหาราช เวสสันดรโร ทานปติ อธโน พุทฺธชนน สพุพฺพญฺตตฺตณรตนปปฏิลาภาย ยาจกานํ ธนธณฺณํ ทาสิทาสํ ยานวาหนํ สกลสาปเตยฺยํ สกํ ปุตุตฺตทารํ อตฺตทานญจ จชิตฺวา สมฺมาสมโพธิเยว ปริเยสตี ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนบุรุษผู้ไร้ทรัพย์คนหนึ่ง มีความต้องการทรัพย์ เทียวแสวงหาทรัพย์ ย่อมเดินไปตามทางแพะเดิน ตามทางที่มีขวากหนาม ตามทางที่มีป่าหวาย กระทำการค้าขายทั้งทางบกทางน้ำ ยินดีทรัพย์ พยายามเพื่อการได้มาซึ่งทรัพย์ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ฉันทิ ขอถวายพระพร พระเวสสันดรผู้เป็นทานบดี ไร้ทรัพย์ ด้วยทรัพย์ของพระพุทธรเจ้า ทรงบริจาคทรัพย์ ฐัญญาหาร ทาสหญิง ทาสชาย ยานพาหนะ สมบัติทั้งปวงบุตร และภรรยาของพระองค์เอง และตัวพระองค์เอง แก่คนทั้งหลายผู้มาขอ เพื่อการได้มาซึ่งรัตนะ คือพระสัมโพธิญาณ แสวงหาอยู่แต่พระสัมมาสัมโพธิญาณ ฉันทินันเหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช อมจฺใจ มุฑุกาโม มุฑุกาธิกรณํ ยํ กิจฺจึ เคเห ธนธณฺญํ หิรณฺยสุวณฺณํ, ตํ สพฺพํ ทตฺวาปิ มุฑุกาปฏฺฐิลาภาย วายมติ ฯ เอวเมว โข มหาราช เวสฺสนฺตโร ทานปติ สพฺพํ ตํ พาหิรพฺพานฺตรธนํ ทตฺวา ชีวิตมฺปิ ปเรสํ ทตฺวา สมฺมาสมฺโพธิเยว ปรีเยสตี ฯ

ขอถวายพระพร อีกเรื่องหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า อำมาตย์ผู้ต้องการฐานะที่เป็นใหญ่ คือ ตำแหน่งอัครมหาเสนาบดี ย่อมพยายามเพื่อจะได้มาซึ่งตำแหน่งอัครมหาเสนาบดี แม้ว่าต้องใช้ทรัพย์ ธัญญาหาร เงินและทองอย่างใดอย่างหนึ่งในเรือนทั้งหมดก็ตาม ฉันทิ ขอถวายพระพร พระเวสสันดรผู้ทรงเป็นทานบดี ทรงใช้ทรัพย์ทั้งภายนอกทั้งภายในนั้นไปทั้งหมด แม้ชีวิตก็ทรงให้ได้ ก็ทรงแสวงหาแต่พระสัมมาสัมโพธิญาณ ฉันทิเหมือนกัน

“อปิจ มหาราช เวสฺสนฺตรสฺส ทานปติโน เอวํ อโหสิ ‘ยํ โส พฺราหฺมโณ ยาจตี, ตเมวาทํ ตสฺส เทนฺโต กิจฺจการี นาม โหมี’ติ, เอวํ โส ตสฺส ปุตฺตทารมทาสิ ฯ น โข มหาราช เวสฺสนฺตโร ทานปติ เทสฺสตาย พฺราหฺมณฺสฺส ปุตฺตทารมทาสิ, น อทสฺสนกามตาย ปุตฺตทารมทาสิ, น อติพฺหูกา เม ปุตฺตทารา, ‘น สกฺโกมิ เต ไปเสตฺ’นฺติ ปุตฺตทารมทาสิ, น อุกฺกณฺจฺโต ‘อปฺปียา เม’ติ นิหริตฺตูกามตาย ปุตฺตทารมทาสิ ฯ อถ โข สพฺพณฺุตฺตญาณรตนฺสฺเสว ปียตฺตา สพฺพณฺุตฺตญาณฺสฺส การณา เวสฺสนฺตโร ราชา เอวรูปํ อตุลํ วิปฺล-มนฺุตฺตรํ ปิยํ มนาปี ทยิตํ ปาณสมํ ปุตฺตทาทานาวรี พฺราหฺมณฺสฺส อทาสิ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง พระเวสสันดรผู้ทรงเป็นทานบดี ทรงเกิดพระดำริขึ้นว่า พราหมณ์ผู้นั้นขอสิ่งใด เราเมื่อให้สิ่งนั้นแก่เขา ก็ชื่อว่าเป็นผู้ทำกิจที่ควรทำ ดังนี้ พระเวสสันดรนั้น ทรงดำริอย่างนี้แล้ว ก็ทรงมอบโอรสธิดาและชายาแก่พราหมณ์ผู้นั้นไป ขอถวายพระพร พระเวสสันดรผู้ทรงเป็นทานบดี ทรงมอบโอรสธิดาและชายาแก่พราหมณ์ไป ไม่ใช่เพราะทรงมีความรังเกียจ ทรงมอบโอรสธิดาและชายาแก่พราหมณ์ไป ไม่ใช่เพราะไม่ทรงต้องการจะพบเห็น ทรงมอบโอรสธิดาและชายาแก่พราหมณ์ไป เพราะทรงดำริว่า บุตรและชายาของเรามีมากเกินไป เราไม่อาจเลี้ยงดูคนเหล่านั้นได้ ดังนี้ ก็หาไม่ ทรงมอบโอรสธิดาและชายาให้ไป เพราะทรงเอือมระอา คิดว่า ไม่เป็นที่รักของเรา ดังนี้แล้ว ต้องการจะขจัดไปเสีย ก็หาไม่ แต่ทว่า พระเวสสันดร ทรงมอบโอรสธิดาและชายาผู้มีคุณอันซึ่งไม่ได้ ผู้เปรียบพร้อม ยอดเยี่ยม ผู้เป็นที่รักที่ชบชอม ผู้นำเอ็นดู เสมอด้วยชีวิต เห็นปานฉะนี้ แก่พราหมณ์ไป เพราะเหตุแห่งพระสัพพัญญุตญาณ เพราะทรงมีแก้วประเสริฐ คือ พระสัพพัญญุตญาณนั้นแหละเป็นที่รัก

“ภาสิตมเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิตเวเวน จริยาปิฏเก –

“น เม เทสสา อุโก ปุตฺตา มทุที เทวี น เทสฺลिया
สพฺพญญตํ ปิยํ มยฺหํ ตสฺมา ปิเย อทาสหนฺติ ๕

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ในปกรณ์จริยาปิฏกว่า

“บุตรทั้ง ๒ คนเป็นที่เกลียดชัง ของเราก็อหามิได้ พระนางมัทรี
เทวี จะไม่เป็นที่รักของเราก็อหามิได้ แต่พระสัพพัญญุตญาณ
เป็นที่รักของเรา ฉะนั้น เราจึงได้ให้ของซึ่งเป็นที่รัก”

“ตสฺมา มหาราช เวสฺสทโร ราชา ปุตฺตทานํ ทตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชิ ๕
ตสฺส อติเปเมน ทุกฺขิตสฺส พฺลวโสโก อุปฺปชฺชิ, ททฺยวตฺถุ อุนฺหนโหสิ ๕ นาลิกาย
อปปโหนฺติยา มุเชน อุนฺหน อสฺสาสปฺสสาเส วิสฺสชฺเชสิ, อสฺสูนิ ปรีวตฺติตฺวา โลหิตพิณฺฑุ
หุตฺวา เนตฺเตหิ นิกฺขมีสุ ๕ เอวเมว โข มหาราช ทุกฺขเณ เวสฺสทโร ราชา พฺราหฺมณสฺส
ปุตฺตทารมทาสี ‘มา เม ทานปโถ ปรีหายี’ติ ๕

ขอถวายพระพร เพราะฉะนั้น พระเวสสันดร ครั้นทรงมอบโอรสธิดาและชายาแล้ว ก็
เสด็จเข้าไปไสยาสน์ยังบรรณศาลา ความเศร้าโศกมีกำลังเกิดขึ้นแก่พระเวสสันดรผู้เป็นทุกข์
เพราะความอาลัยรักยิ่งนักนั้น พระทัยก็เร่าร้อน เมื่อพระนาลิกไม่พอ หายใจอยู่ ก็ทรงปล่อย
ลมหายใจร้อน ๆ ทางพระโอษฐ์ พระอัสนุส กลายเป็นหยาดพระโลหิตไหลออกทางพระเนตร
ขอถวายพระพร พระเวสสันดรทรงมอบโอรสธิดาและชายาให้แก่พราหมณ์ไปด้วยความทุกข์
อย่างนี้แล ทรงดำริว่า ทานบถ (หนทางทาน) ของเรา ขอจงอย่าได้เสียหายไปเลย ดังนี้

“อปิจ มหาราช เวสฺสทโร ราชา เทว อตฺถวเส ปฏิจฺจ พฺราหฺมณสฺส เทว
ทารเก อทาสี ๕ กตเม เทว? ทานปโถ จ เม อปรีหิโน ภวิสฺสตี, ทุกฺขิตฺเต จ เม ปุตฺตเก
วณฺณผลฺลหิ อิตฺถินิทานํ อยฺยโก โมเจสฺสตีติ ๕ ชานาติ หิ มหาราช เวสฺสทโร ราชา
‘น เม ทารกา สกฺกา เกนจิ ทาสโภเคน ภูฏชฺชิตฺตุ, อิเม จ ทารเก อยฺยโก นิกฺกนิสฺสตี,
เอวํ อมฺหากมฺปิ คมนํ ภวิสฺสตี’ติ ๕ อิเม โข มหาราช เทว อตฺถวเส ปฏิจฺจ พฺราหฺมณสฺส
เทว ทารเก อทาสี ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง พระเวสสันดร ทรงอาศัยอำนาจประโยชน์ ๒
ประการ จึงทรงมอบโอรสธิดาทั้ง ๒ แก่พราหมณ์ไป อำนาจประโยชน์ ๒ ประการ อะไรบ้าง?
ทรงอาศัยอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ อย่างนี้ว่า ทานบถของเรา จักไม่เป็นอันเสียหายไป

ดังนี้ ประการหนึ่ง พระอัยยกา (ปู่) จักทรงเปลื้องบุตรทั้ง ๒ ของเรา ผู้ประสบทุกข์ เพราะเหตุที่ต้องอยู่ป่า นอนตามโคนไม้ กินแต่ผลไม้ ให้พ้นเสียได้ ดังนี้ ประการหนึ่ง ขอถวายพระพร พระเวสสันดร ทรงทราบ ว่า ใคร ๆ ไม่อาจใช้ลูกทั้ง ๒ ของเราเป็นทาสได้ และพระอัยยกา จะทรงไถ่ตัวลูกยาทั้ง ๒ ของเรา เมื่อเป็นอย่างนี้ แม้พวกเราจักมีอันได้พบกัน ดังนี้ ขอถวายพระพร พระเวสสันดร ทรงอาศัยประโยชน์ ๒ ประการเหล่านี้ แล จึงทรงมอบโอรสธิดาทั้ง ๒ แก่พราหมณ์ไป

“อปิจ มหาราช เวสฺสนฺดรโ รธา ซานาติ ‘อัย โข พฺราหฺมโณ ชินฺโณ วุฑฺฒิ มหฺลลโก พุพฺพล ภาโค ทนฺทปรายโณ ชินฺยาโย ปรีตฺตปฺญโย, เนโส สมตฺโต อิม ทารเก ทาสโภาเคน ภูฏชิตฺนฺติ’ ๙ สกฺกณฺเยย ปน มหาราช ปฺริโส ปากติเกน พเลน อิม จนฺทิมสฺสุริเย เอวฺมหิทธิเก เอวฺมฺหานุภาเว คเหตุวา เปพาย วา สมฺมุเค วา ปกฺขิปิตฺวา นิปปเก กตฺวา ถาลกปรีโภาเคน ปรีภูฏชิตฺนฺติ ?

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง พระเวสสันดรทรงทราบว่า พราหมณ์ผู้นี้ เป็นคนชราแก่เฒ่า ทรามกำลัง ใกล้แตกดับ ต้องใช้ไม้เท้าพยุงตัวไป สิ้นอายุแล้วใกล้หมดบุญเต็มที พราหมณ์ผู้นี้ ไม่อาจใช้ลูกทั้ง ๒ ของเราเป็นทาสได้ ดังนี้ ขอถวายพระพร บุรุษพึงอาจใช้กำลังตามปกติคิดว่าเอาดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ที่มีฤทธิ์มากอย่างนี้ ที่มีอานุภาพมากอย่างนี้ ใส่ไว้ในหีบหรือในดลับ ทำให้หมดรัศมี เพื่อใช้เป็นจานชามได้หรือ ?

“น หิ ภาเน”ติ ๙

พระเจ้ามลิந்தร์สว่า “มิได้หรอก พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช อิมสฺมี โลก จนฺทิมสฺสุริยปฺปฏิภาคสฺส เวสฺสนฺดรสฺส ทารกา น สกฺกา เกนจิ ทาสโภาเคน ภูฏชิตฺนฺติ ๙

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ พระโอรสธิดาของพระเวสสันดรผู้ทรงมีส่วนเปรียบด้วยดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ใคร ๆ ในโลกนี้ ไม่อาจที่จะใช้เป็นทาสได้”

“อปรมฺปิ มหาราช อุตฺตริ การณฺ สฺโณหิ เยน การณฺ เวสฺสนฺดรสฺส ทารกา น สกฺกา เกนจิ ทาสโภาเคน ภูฏชิตฺ ๙ ยถา มหาราช รณฺโย จกฺกวตฺติสฺส มณฺริตฺนํ สฺกํ ซาติมนฺตํ อฏฺฐจฺสํ สฺปริกมฺมกตฺ จตฺตตฺตยามํ สกฺกนาภิปริณฺหา น สกฺกา เกนจิ ปีโลติกาย เวเจตฺวา เปพาย ปกฺขิปิตฺวา สตฺถกนิสฺสานปรีโภาเคน ปรีภูฏชิตฺ, เอวเมว โข มหาราช

โลกะ จุกกวดตริณโย มณิรตนปปฏิภาคสส เวสสุนทรสส ทารกา น สกุกา เกนจิ ทาสโกเคน ภูณชิตู ๆ

ขอถวายพระพร ขอพระองค์จงทรงสดับเหตุผลที่ยิ่งขึ้นไปแม้อีกข้อหนึ่งเกิดว่า เพราะเหตุใด พระโอรสธิดาของพระเวสสันดร ไคร ๆ จึงไม่อาจที่จะใช้เป็นทาสได้ เปรียบเหมือนว่า แก้วมณีของพระเจ้าจักรพรรดิอันสวยงาม มีชาติสูงส่ง มีค่าสูงส่ง ตกแต่งไว้ดี กว้าง ๔ ฝ่ามือ ชักวางรอบได้เท่ากับคุมเกวียน ไคร ๆ ไม่อาจใช้ผ้าชีริ้วห่อเก็บไว้ในหีบ เพื่อใช้เป็นหินลับมีดได้ ฉนั้นใด ขอถวายพระพร พระโอรสธิดาของพระเวสสันดรผู้มีส่วนเปรียบได้กับแก้วมณีของพระเจ้าจักรพรรดิไคร ๆ ก็ไม่อาจที่จะใช้เป็นทาสได้ ฉนั้นนั้นเหมือนกัน

“อปรมปิ มหาราช อุตตรี การณ สุโณหิ เยน การณน เวสสุนทรสส ทารกา น สกุกา เกนจิ ทาสโกเคน ภูณชิตู ๆ ยถา มหาราช ติธา ปกนิโน สพพเสโต สตุตป- ปติภูจโตะ อภูจรัตนุพเพโตะ นวรัตนายามปรีณาโห ปาสาทิโก ทสสนีโย อุโปสโธ นาคราชา น สกุกา เกนจิ สุปเปเน วา สราเวน วา ปิททิตู, โควจณโก วีย วจจกศาลาย ปกขิปิตวา ปรีหิตู วา, เอเวเมว โข มหาราช โลกะ อุโปสถนาคราชาปปฏิภาคสส เวสสุนทรสส ทารกา น สกุกา เกนจิ ทาสโกเคน ภูณชิตู ๆ

ขอถวายพระพร ขอพระองค์จงทรงสดับเหตุผลที่ยิ่งขึ้นไปแม้อีกข้อหนึ่งเกิดว่า เพราะเหตุใด พระโอรสธิดาของพระเวสสันดร ไคร ๆ จึงไม่อาจที่จะใช้เป็นทาสได้ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า พญาช้างอุโบสถซึ่งขาวปลอดทั้งตัว มีอวัยวะ ๗ ส่วน จรดถึงพื้น สูง ๘ ศอก ความยาวรอบตัว ๘ ศอก นำเลื่อมใส นำชม กำลังตกมันอยู่ถึง ๓ ทาง ไคร ๆ ไม่อาจที่จะใช้ กระดังหรือขันปิดบังได้ หรือไม่อาจจะขังไว้ในโรงฝึกลูกโค เพื่อฝึก เหมือนอย่างฝึกลูกโคได้ ฉนั้นใด ขอถวายพระพร พระโอรสธิดาของพระเวสสันดรผู้มีส่วนเปรียบเหมือนกับพญาช้างอุโบสถ อันไคร ๆ ในโลกไม่อาจที่จะใช้เป็นทาสได้ ฉนั้นนั้นเหมือนกัน

“อปรมปิ มหาราช อุตตรี การณ สุโณหิ เยน การณน เวสสุนทรสส ทารกา น สกุกา เกนจิ ทาสโกเคน ภูณชิตู ๆ ยถา มหาราช มหาสมุทโท ที่ขมุถุลวิตติณโณ คมภีโร อปบเมโย ทูตตุโร อปรีโยคาพโห อนาวโฏ น สกุกา เกนจิ สพพตถ ปิททิตวา เอกตติเถน ปรีโกค กาคู, เอเวเมว โข มหาราช โลกะ มหาสมุททปปฏิภาคสส เวสสุนทรสส ทารกา น สกุกา เกนจิ ทาสโกเคน ภูณชิตู ๆ

ขอถวายพระพร ขอพระองค์จงทรงสดับเหตุผลที่ยิ่งขึ้นไปแม้อีกข้อหนึ่งเกิดว่า เพราะ

เหตุใด พระโอรสธิดาของพระเวสสันดร ใคร ๆ ไม่อาจที่จะใช้เป็นทาสได้ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า มหาสมุทรที่กว้างใหญ่ไพศาล ลึก ไม่อาจประมาณได้ ข้ามได้ยาก หยั่งไม่ถึง หารสิ่งปิดกั้นมิได้ ใคร ๆ ไม่อาจที่จะทำการปิดหมดทุกท่า เหลือไว้ใช้สอยเพียงท่าเดียวได้ ฉันทิด ขอถวายพระพร พระโอรสธิดาของพระเวสสันดร ผู้มีส่วนเปรียบได้กับมหาสมุทรในโลก ใคร ๆ ไม่อาจที่จะใช้เป็นทาสได้ ฉันทันั้นเหมือนกัน

“อปรมปิ महाराज उदुत्तरी कार्ण सुโणहि येन कार्णेन वेसुनदुरसुस तारका न सकुगा केनचि तासโกकेन गुणुच्छित्तु ५ यथा महाराज हिमवन्तोत्त पपुपतराखा पणुजโยชนसत्त ओजुकुकโต नगे तिसहसुसโยชนายामवितुटाโร जदुरासित्तुगुणुसहसुसपुणुग्गिणुคुत्तो पणुजनุ महानत्तिस्तान् ปग्गวो महागुत्तคณालโย नानาविचคनुत्तरโร तिพุโพสสรसत्तสมलगुत्तो नगे वालाहโก विय ओजुकुकโต तिसुสत्ति, เอวमेव โข महाराज โลกเก हिमवन्तोत्तपपुपतराखापु-
णुग्गิणาคसुส वेसुनदुरसुस तारका न सकुगा केनचि तासโกकेन गुणुच्छित्तु ५

ขอถวายพระพร ขอพระองค์จงทรงสดับเหตุผลที่ยิ่งขึ้นไปแม้อีกข้อหนึ่งเถิดว่า เพราะเหตุใด พระโอรสธิดาของพระเวสสันดร ใคร ๆ จึงไม่อาจที่จะใช้เป็นทาสได้ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ขุนเขาหิมาพานต์สูงขึ้นไปในท้องฟ้าถึง ๕๐๐ โยชน์ กว้างยาวไปถึง ๓,๐๐๐ โยชน์ ประดับด้วยยอด ๘๔,๐๐๐ ยอด เป็นแดนเกิดแห่งแม่น้ำ ๕๐๐ สาย เป็นที่อาศัยแห่งหมู่สัตว์มากมาย เป็นที่รองรับไม้หอมต่าง ๆ มีทิพยโอสถหลากหลาย มองเห็นสูงตระหง่านขึ้นไป ในท้องฟ้า ดุจเมฆฝน ฉะนั้น ฉันทิด ขอถวายพระพร พระโอรสธิดาของพระเวสสันดร ผู้มีส่วนเปรียบได้กับขุนเขาหิมาพานต์ในโลก ใคร ๆ ก็ไม่อาจที่จะใช้เป็นทาสได้ ฉันทันั้นเหมือนกัน

“อปรมปิ महाराज उदुत्तरी कार्ण सुโणहि येन कार्णेन वेसुनदुरसुस तारका न सकुगा केनचि तासโกकेन गुणुच्छित्तु ५ यथा महाराज रदुत्तनुत्तरการत्तिमितายั ओปฺริปपुพตคुकเค ชลमानो महाओकुकिणुखुत्तो सुवित्तुเรपि पणुณायत्ति, एवमेव โข महाराज वेसुनदुरโร राखा पपुพตคुकเค ชลमानो महाओकुकिणुखุत्तो विय सुवित्तुเรपि ปากโणु पणुณायत्ति, तसुस तारका न सकुगा केनचि तासโกकेन गुणुच्छित्तु ५

ขอถวายพระพร ขอพระองค์จงทรงสดับเหตุผลที่ยิ่งขึ้นไปแม้อีกข้อหนึ่งเถิดว่า เพราะเหตุใด พระโอรสธิดาของพระเวสสันดร ใคร ๆ จึงไม่อาจที่จะใช้เป็นทาสได้ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า กองไฟใหญ่ที่ลุกโพลงอยู่บนยอดภูเขา ในเวลากลางคืนมืดมิด ย่อมปรากฏเห็นได้แม้ในที่แสนไกล ฉันทิด พระเวสสันดร ย่อมทรงปรากฏชัดแม้ในที่แสนไกล ดุจกองไฟ

ใหญ่ที่ลูกโพลงบนยอดภูเขานั้น ฉะนั้น พระโอรสธิดาของพระองค์ ใคร ๆ จึงไม่อาจที่จะใช้
เป็นทาสได้

“อปรมปิ มหาราช อุตตริ การณ สุโณหิ เยน การณน เวสฺสนุตฺตสฺส ทารกา น
สฎฺกกา เกนจิ ทาสโกเคน ภูณฺชิตฺตํ ๗ ยถา มหาราช หิมวฺนฺเต ปพฺพเต นาคปฺปฺพสมเย
อุชฺฐาเต วายนฺเต ทส ทฺวาทส โยชนานิ ปฺปฺพคนฺโธ วายติ, เอวเมว โข มหาราช
เวสฺสนุตฺตสฺส รมฺโถ อปิ โยชนสฺสเสหิปี ยาว อกนิฏฺฐวณฺ์ เอตถนฺตเร สุราสุรคฺรุพ-
คณฺุพฺพยทฺขรทฺสมโหระคินฺนรณินฺทวเนสุ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต, สีลวรคณฺโธ จสฺส
สมฺปวายติ, เตน ตสฺส ทารกา น สฎฺกกา เกนจิ ทาสโกเคน ภูณฺชิตฺตํ ๗ อนุสิฏฺฐโจ มหาราช
ชาลี กุมารโ ปิตรา เวสฺสนุตฺเรน รมฺเภา ‘ออยฺโย เต ตาต, ตุมฺเห พฺราหฺมณฺสฺส ฐนฺ
ทตฺวา นิกฺกิณฺนโต ตํ นิกฺขสฺสสฺสํ ทตฺวา นิกฺกิณฺนตฺ, กณฺหาชินฺ นิกฺกิณฺนโต ทาสสฺตํ
ทาสสฺตํ หตฺถิสฺตํ อสฺสสฺตํ เรนฺสฺตํ อสฺสสฺตํ นิกฺขสฺตนฺติ สพฺพสฺตํ ทตฺวา นิกฺกิณฺนตฺ, ยถิ เต
ตาต, ออยฺโย ตุมฺเห พฺราหฺมณฺสฺส หตฺถโต อาณาย พลสา มฺฐา คณฺหาติ, มา ตุมฺเห
ออยฺยกสฺส วจฺนํ กริตฺถ, พฺราหฺมณฺสฺสเว อนุยายโน โหธา’ติ, เอวมนฺุสาสิตฺวา ปฺตฺเต เปเสสิ,
ตโต ชาลีกุมารโ คณฺตฺวา ออยฺยเกน ปฺภุโจ กเถสิ –

“สฺสสฺสคฺขมฺ์ หิ มํ ตาต พฺราหฺมณฺสฺส ปิตา อทา
อโถ กณฺหาชินฺ กณฺณํ หตฺถินฺนจ สฺเตน จา”ติ ๗

ขอถวายพระพร ขอพระองค์จงทรงสดับเหตุผลที่ยิ่งขึ้นไปแม้อีกข้อหนึ่งเถิดว่า เพราะ
เหตุใด พระโอรสธิดาของพระเวสสันดร ใคร ๆ จึงไม่อาจที่จะใช้เป็นทาสได้ ขอถวายพระพร
เปรียบเหมือนว่า ในสมัยที่บนภูเขาคิณพินด์มีดอกกากะทิง เมื่อมีลมอ่อนพัดอยู่ กลิ่นดอกไม้
ย่อมฟุ้งตกลงไป ๑๐-๒๐ โยชน์ ฉะนั้น ขอถวายพระพร กิตติศัพท์ของพระเวสสันดร ย่อมฟุ้ง
กระจายไป ในที่ระหว่างหลายพันโยชน์ จนถึงพรหมชั้นออกนิฏฐภาพ ในที่อยู่ของพวกเทวดา
อสุร ครุฑ คนธรรพ์ ยักษ์ รากษส มโหระกะ กิณนร พระอินทร์ ทั้งกลิ่นศีลประเสริฐของพระองค์
ก็ฟุ้งตกลงไป ฉะนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น พระโอรสธิดาของพระองค์อันใคร ๆ ไม่อาจที่จะ
ใช้เป็นทาสได้ ขอถวายพระพร ชาลีกุมาร อันพระเวสสันดรผู้เป็นพระชนกได้ทรงกำชับแล้วว่า
นี่แน่พ่อ เจ้าจงกราบทูลพระอัยยกาให้ทรงมอบทรัพย์แก่พราหมณ์ได้ตัวเจ้าทั้ง ๒ เถิด จง
มอบทองพันตำลึงได้ตัวเจ้า เมื่อจะไถ่กัณหาชิโน ก็จงมอบไปอย่างละ ๑๐๐ ทุกอย่าง คือ ทาส
ชาย ๑๐๐ ทาสหญิง ๑๐๐ ช้าง ๑๐๐ เชือก ม้า ๑๐๐ ตัว โคนม ๑๐๐ ตัว โคนผู้ ๑๐๐ ตัว ทอง ๑๐๐
แท่ง ได้ตัวมา นี่แน่พ่อ ถ้าหากว่า พระอัยยกาจะทรงใช้พระอำนาจกำลัง ยึดเอาเปล่า ๆ จากมือ

ของพราหมณ์ ขอเจ้าจงอย่าทำตามดำรัสของอัยยกา จงติดตามพราหมณ์ไปเถิด ดังนี้ ครั้น
ทรงพร่ำสอนอย่างนี้แล้ว ก็ทรงส่งพระโอรสพระธิดาไป หลังจากนั้น ชาลีกุมารไปแล้ว ซึ่งถูก
พระอัยยกาถาม จึงทูลตอบว่า

“ข้าแต่พระอัยยกา พระบิดาทรงตีราคาหม่อมฉัน มีค่าเท่าราคา
ทองคำ ๑,๐๐๐ แห่ง ทรงตีราคาน้องกัณหาชินาราชกัญญา
ด้วยสัตว์พาหนะมีช้างเป็นต้นอย่างละ ๑๐๐ แล้ว จึงได้
พระราชทานให้แก่พราหมณ์” ดังนี้

“สุนิพฺเพจฺจิตฺ ภาณเต นาคเสน ปญฺโห, สุนินฺนํ ทิฏฺฐิจฺชาลํ, สุมทฺหิตฺโต ปรวาโท,
สกสมโย สุทฺธิปิตฺโต, พุญฺชนํ สุปริโสธิตํ, สุวิภตฺโต อตฺโต, เอวเมตํ ตถา สมปฺภิจฺฉามิ”ติ ฯ
พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านคลี่คลายปัญหาได้ดีแล้ว ท่านทำลาย
ข่ายคือทิวฐิฐิได้ดีแล้ว ย่ำยิวาทะฝ่ายอื่นได้ดีแล้ว ท่านได้แสดงความเห็นของตนได้ดีแล้ว ทั้งยัง
ได้ทำพญูชนะให้บริสุทฺธิดี จำแนกอรรถไว้ได้ดี โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมาอย่างนี้”

เวสฺสฺสูตฺรปญฺโห ปจฺโม ฯ
จบเวสฺสฺสูตฺรปญฺโหข้อที่ ๑

๒. ทุกฺกรการิกปญฺห

๒. ทุกฺกรการิกปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยเรื่องพระโพธิสัตว์ผู้กระทำการสิ่งที่ไม่ได้ยาก

[๒] “ภาณเต นาคเสน สพฺเพว โพธิสฺตฺตา ทุกฺกรการิกํ กโรนฺติ อุทาทู โคตเมเนว
โพธิสฺตฺเตน ทุกฺกรการิกา กตา”ติ ?

[๒] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระโพธิสัตว์ย่อมทำทุกกรการิกาทุก
พระองค์หรือว่า เฉพาะพระโคตมโพธิสัตว์เท่านั้นที่ทำทุกกรการิกาทุก”

“นตฺถิ มหาราช สพฺเพสฺส โพธิสฺตฺตานํ ทุกฺกรการิกา, โคตเมเนว โพธิสฺตฺเตน
ทุกฺกรการิกา กตา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย มิได้
ทำทุกกรการิกาทุกพระองค์ เฉพาะพระโคตมโพธิสัตว์เท่านั้นที่ทำทุกกรการิกาทุก”

“ภนเต นาคเสน ยถิ เอวํ อยฺยตฺตํ, ยํ โปธิสฺสฺตฺตานํ โปธิสฺสฺตฺเตหิ เวมตฺตตฺตา โหตี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระโพธิสัตว์ยังมีความแตกต่างกับพระโพธิสัตว์ (องค์อื่น ๆ) อย่างนี้ไซ้ร้ ก็ย่อมเป็นเรื่องไม่สมควร”

“จตุหิ มหาราช จานเหติ โปธิสฺสฺตฺตานํ โปธิสฺสฺตฺเตหิ เวมตฺตตฺตา โหตี ฯ กตเมหิ จตุหิ ? กุลเวมตฺตตฺตา ปชานเวมตฺตตฺตา อายุเวมตฺตตฺตา ปมาณเวมตฺตตฺตาติ ฯ อิเมหิ โข มหาราช จตุหิ จานเหติ โปธิสฺสฺตฺตานํ โปธิสฺสฺตฺเตหิ เวมตฺตตฺตา โหตี ฯ สพุเพสมปิ มหาราช พุทฺธานํ รูเป สีเล สมาริหมิ ปญญา ยิมุตฺติยา วิมุตฺติญาณทสฺสเน จตุเวสารชฺเช ทสฺสธาคตพฺเล ฉอสาธาธณญาณे จุทฺทสพุทฺธญาณे อฏฺฐจารสพุทฺธชฺชมเม เกวเล จ พุทฺธ-คฺุณเณ นตฺถิ เวมตฺตตฺตา, สพุเพปิ พุทฺธา พุทฺธชฺชมเมหิ สมสฺมา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระโพธิสัตว์ย่อมมีความแตกต่างกับพระโพธิสัตว์ (องค์อื่น ๆ) ด้วยฐานะ ๔ ด้วยฐานะ ๔ อะไรบ้าง ? ได้แก่

๑. ความต่างกันด้วยสกุล
๒. ความต่างกันด้วยความเพียร
๓. ความต่างกันด้วยอายุ
๔. ความต่างกันด้วยขนาดพระวรกาย

ขอถวายพระพร พระโพธิสัตว์ย่อมมีความแตกต่างกับพระโพธิสัตว์ด้วยฐานะ ๔ เหล่านี้แล ขอถวายพระพร พระพุทธเจ้าแม่ทุกพระองค์ไม่ทรงมีความต่างกันในรูปแบบ ในศีล ในสมาธิ ในปัญญา ในวิมุตติ ในวิมุตติญาณทัสสนะ ในเวสารัชชญาณ ๔ ในพระญาณที่เป็นกำลังของพระตถาคต ๑๐ ในพระญาณที่ไม่สาธาธนะ ๖ ในพระพุทฺธญาณ ๑๔ ในพระพุทฺธธรรม ๑๘ และในพระพุทฺธคุณทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าแม่ทุกพระองค์ทรงเป็นผู้เสมอเหมือนกันด้วยพระพุทฺธธรรมทั้งหลายแล”

“ยถิ ภนเต นาคเสน สพุเพปิ พุทฺธา พุทฺธชฺชมเมหิ สมสฺมา, เกน การเณน โคตเมเนว โปธิสฺสฺตฺเตน ทฺกฺกรการิกา กตฺตา”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระพุทธเจ้าแม่ทุกพระองค์ทรงเป็นผู้เสมอเหมือนกับด้วยพระพุทฺธธรรมทั้งหลาย จริงแล้วไซ้ร้ เพราะเหตุไร เฉพาะพระโคตมโพธิสัตว์เท่านั้น ทรงกระทำทุกกรกิริยาเล่า ?”

“อปริปกุเก มหาราช ฉาณ อปริปกุกาย โพธิยา โคตโม โพธิสตุโต เนกขมุมม-
ภินิกขนุโต อปริปกุ กั ฉาณ ปรีปาจยมาเนน ทุกุการิกา กตา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เมื่อญาณยังไม่แก่กล้า เมื่อธรรมเครื่อง
ตรัสรู้ยังไม่แก่กล้า พระโคตมโพธิสัตว์ เสด็จมหาภิเนษกรรมแล้ว ก็ทรงทำทุกกรกิริยา ด้วย
ทรงประสงค์จะทรงปมพระญาณ”

“ภนฺเต นาคเสน เกณ การณน โพธิสตุโต อปริปกุเก ฉาณ อปริปกุกาย
โพธิยา มหาภินิกขมนํ นิกขนุโต, นนุ นาม ฉาณํ ปรีปาเจตฺวา ปรีปกุเก ฉาณ
นิกขमितฺตพฺพนํ”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน เพราะเหตุไร เมื่อญาณยังไม่แก่กล้า เมื่อ
ธรรมเครื่องตรัสรู้ ยังไม่แก่กล้าเลย พระโพธิสัตว์ยังเสด็จออกมหาภิเนษกรรมแล้ว น่าจะปม
พระญาณจนพระญาณแก่กล้าแล้ว จึงค่อยเสด็จมหาภิเนษกรรม มีไฉนหรือ ?”

“โพธิสตุโต มหาราช วิปริตํ อิตถาคารํ ทิสฺวา วิปฺปฏิสาร์ อโหสิ, ตสฺส
วิปฺปฏิสาร์ิสฺส อรติ อฺปฺปชฺชิ, อรติจิตฺตํ อฺปฺปนฺนํ ทิสฺวา อณฺณตโร มารกาโย เทวปฺตฺโต
‘อโย โข กาโล อรติจิตฺตสฺส วินทนายา’ติ เวหาเส จตฺวา อิํ วจนมพฺรวิ –

“มาริส มา โข ตวํ อุกฺกณฺจโตะ อโหสิ, อโตะ เต สตฺตเม ทิวเส ทิพฺพํ จกฺกรตณํ
ปาตฺภวิสฺสตี สหฺสฺสาร์ สเนมิกํ สนาภิกํ สพฺพาการปรีปฺรํ, ปถวิคตานิ จ เต รตนา
อากาศฺฏจฺจานิ จ สยเมว อฺปคจฺจิสฺสนฺติ, ทฺวิสฺสสปริตตตีปปริวารสฺส จตฺตฺส มหาทีเปสฺ
เอกมุขเน อาณา ปวตฺตติสฺสตี, ปโรสหฺสสญฺจ เต ปฺตฺตา ภวิสฺสนฺติ สุรา วีรฺงฺครุปา
ปรเสนปฺมทฺทนา, เตหิ ปฺตฺเตหิ ปรีกัณฺโณ สตฺตรตนสมนฺนาคโตะ จตฺทุกิพฺมนุสาลิสฺสตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นนาง
สนมกำนัลที่มีอาการวิปริตแล้ว ก็ทรงเป็นผู้มีความเดือดร้อนพระทัย พระองค์ผู้ทรงมีพระ
วิปฏิสาร ทรงเกิดความไม่ยินดีขึ้น เทพบุตรที่เป็นพวกมารคนหนึ่ง เล็งเห็นจิตที่ไม่ยินดีเกิดขึ้น
คิดว่า นี่เป็นเวลาที่เราจะบรรเทาจิตที่เบื่อหน่าย ดังนี้ ยืนเปล่งคำนี้อยู่ในอากาศว่า

“ท่านผู้รุกรุกข์ ขอท่านอย่าได้เบื่อหน่ายเลย ในวันที่ ๗ นับแต่วันนี้ไป จักรแก้วที่เป็น
ทิพย์ จักปรากฏแก่ท่าน เป็นจักรที่มีซี่ก่าตั้งพัน พร้อมทั้งกง พร้อมทั้งดุม บริบูรณ์โดยอาการ
ทั้งปวง รัตนะทั้งหลายที่อยู่บนพื้นดิน และที่ดำรงอยู่ในอากาศ จักมาหาท่านเองแน่นอน ท่าน
จักมีอำนาจเป็นไปในมหาทวีปทั้ง ๔ อันมีทวีปน้อย ๒,๐๐๐ เป็นบริวาร โดยอาการออกปาก

เพียงคราวเดียว และท่านจักมีบุตรมากกว่า ๑,๐๐๐ คน ซึ่งล้วนแต่แก่กล้า อัจฉริยะ ย่อม
ย้ายีกองทัพฝ่ายอื่นได้ ตัวท่านผู้ร่ำพร้อมด้วยบุตรเหล่านั้น ประกอบพร้อมด้วยรัตนะทั้ง ๗
แล้ว จักปกครองทวีปทั้ง ๔ ได้” ดังนี้

“ยถา นาม ทิวสสนุตตตํ อโยสฺสํ สพฺพตฺถ อุปฺพหฺนตํ กณฺณโสตํ ปวิเสยฺย, เอวเมว
โฆ มหาราช โปธิสฺสตฺตสฺส ตํ วจฺนํ กณฺณโสตํ ปวิสิตฺถ, อิติ โส ปกฺติยา ว อุกฺกณฺจฺจิโต
ตสฺสา เทวตยา วจฺเนน ภฺยโยโส มตฺตยา อุพฺพิชฺชติ สํวิชฺชติ สํเวคมาปชฺชติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า หลาวเหล็กที่เขาเผาไฟตลอดทั้งวัน ฟิงที่มแทงช่อง
หูทะลุ เข้าไปเผาไหม้ได้ทุกส่วน ฉันทใจ คำของเทวดานั้น ก็ที่มแทงช่องพระกรรณของพระ
โพธิสัตว์ เพราะเหตุนั้น พระโพธิสัตว์นั้น ผู้เบื่อบ่นหายอยู่แล้วตามปกติ พอได้ยินคำของเทวดา
ตนนั้น ก็เบื่อบ่นหาย สลดใจ ถึงความหวาดหวั่นใจ มากยิ่งขึ้นไปอีก ฉันทนั้น”

“ยถา ปน มหาราช มหฺติมหาอคฺคิกฺขนุโฆ ชลมาโน อณฺเณน กฏฺเณน อุปฺพหฺนโต
ภฺยโยโส มตฺตยา ชเลยฺย, เอวเมว โฆ มหาราช โปธิสฺสโต ปกฺติยา ว อุกฺกณฺจฺจิโต ตสฺสา
เทวตยา วจฺเนน ภฺยโยโส มตฺตยา อุพฺพิชฺชติ สํวิชฺชติ สํเวคมาปชฺชติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า กองไฟใหญ่ ๆ ที่ลุกโพลงอยู่ ไซ้ไม้แห้งอื่นสุขเข้าไป
อีก ก็ฟิงลุกโพลงมากยิ่งขึ้น ฉันทใจ ขอถวายพระพร พระโพธิสัตว์ผู้เบื่อบ่นหายแล้ว ตามปกติ
พอได้ยินคำของเทวดานั้น ก็เบื่อบ่นหาย สลดใจ ถึงความหวาดหวั่นใจ มากยิ่งขึ้นไปอีก ฉันทนั้น”

“ยถา วา ปน มหาราช มหาปถวี ปกฺติดินฺตา นิพฺพตฺตหฺริตสฺสทฺถลา อาสิตฺโตทกฺกา
จิกฺขลฺลชาตา ปฺนเทว มหาเมฆเ อภิวุฏฺเฐน ภฺยโยโส มตฺตยา จิกฺขลฺลตรา อสฺส, เอวเมว โฆ
มหาราช โปธิสฺสโต ปกฺติยา ว อุกฺกณฺจฺจิโต ตสฺสา เทวตยา วจฺเนน ภฺยโยโส มตฺตยา
อุปฺปชฺชติ สํวิชฺชติ สํเวคมาปชฺชติ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า แผ่นดินใหญ่ ซึ่งเปียกชื้นอยู่แล้วตามปกติ มีหญ้า
เขียว ๆ บ้างเกิด มีน้ำฝนประปรายอยู่เสมอ ก็เกิดเป็นโคลน เมื่อมีฝนฟ้าใหญ่ตกหนักลงมาอีก
ก็จะฟิงเป็นโคลนมากขึ้นไปอีก ฉันทใจ ขอถวายพระพร พระโพธิสัตว์ ผู้เบื่อบ่นหายแล้วตาม
ปกติ พอได้ยินคำของเทวดาตนนั้น ก็เบื่อบ่นหาย สลดใจ ถึงความเร่าร้อนใจมากยิ่งขึ้นไปอีก
ฉันทนั้นเหมือนกัน”

“อปิ ญ โฆ ภาเนเต นาคเสน โปธิสฺสตฺตสฺส ยถิ สตฺตเม ทิวเส ทิพฺพํ จกฺกรตณฺ
นิพฺพตฺเตยฺย, ปฏฺินิวตฺเตยฺย โปธิสฺสโต ทิพฺเพ จกฺกรตเน นิพฺพตฺเต”ติ ?

พระเจ้ามลิन्ह์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า ในวันที่ ๗ จักรแก้วอันเป็นทิพย์ จะพึงบังเกิดแก่พระโพธิสัตว์จริงไซ้ร พระโพธิสัตว์จะพึงเสด็จกลับมาทำจักรแก้วที่เป็นทิพย์ให้บังเกิดหรือไม่ ?”

“น หิ มหาราช สตุตเม ทิวเส โพธิสตุตสสุ ทิพพ์ จกฺกรตณฺ์ นิพฺพตฺเตยฺย, อปีจ ปโลภนตฺถาย ตาย เทวตฺถาย มุสา ภณฺิตํ, ยทิปี, มหาราช, สตุตเม ทิวเส ทิพพ์ จกฺกรตณฺ์ นิพฺพตฺเตยฺย, โพธิสตุโต น นีวตฺเตยฺย ฯ ก็ การณฺ์ ? ‘อนิจฺจ’นฺฺติ มหาราช โพธิสตุโต ทพฺพ์ อคฺคฺเหลสิ, ‘ทุกฺขํ อนตฺตา’ติ ทพฺพ์ อคฺคฺเหลสิ, อุปาทานกฺขยํ ปตฺโต ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ในวันที่ ๗ จักรแก้วอันเป็นทิพย์จะไม่พึงบังเกิดแก่พระโพธิสัตว์หรือ ก็แต่ว่า เป็นเพียงคำพูดที่เทวดาผู้ต้องการประเล้าประโลมใจตนนั้น กล่าวเท็จ ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า ในวันที่ ๗ จักรแก้วอันเป็นทิพย์ พึงบังเกิดจริงไซ้ร พระโพธิสัตว์จะไม่พึงเสด็จกลับ เพราะเหตุไร ? ขอถวายพระพร พระโพธิสัตว์ ทรงได้ถ้อมันคงแล้วว่า ไม่เที่ยง ทรงได้ถ้อมันคงแล้วว่า เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ทรงเป็นผู้บรรลุถึงธรรมอันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปาทานแล้ว

“ยถา มหาราช อนินตตฺตทฺโหโต อุทกํ คงคํ นทฺิ ปวิสฺติ, คงคาย นทฺิยา มหาสมฺมุทํ ปวิสฺติ, มหาสมฺมุทฺโหโต ปาตาลมฺุขํ ปวิสฺติ, อปี นุ มหาราช ตํ อุทกํ ปาตาลมฺุขตํ ปฏฺินีวตฺติตฺวา มหาสมฺมุทํ ปวิเสยฺย, มหาสมฺมุทฺโหโต คงคํ นทฺิ ปวิเสยฺย, คงคาย นทฺิยา ปฺน อนินตตฺตํ ปวิเสยฺยา”ติ ?

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า น้ำจากสระอนินดาต ย่อมไหลไปสู่แม่น้ำคงคา น้ำจากแม่น้ำคงคา ย่อมไหลไปสู่มหาสมุทร น้ำจากมหาสมุทร ย่อมไหลไปสู่ปากบาดาล ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า น้ำที่ถึงปากบาดาลแล้วนั้น จะพึงไหลกลับไปสู่มหาสมุทร น้ำจากมหาสมุทร พึงไหลไปสู่แม่น้ำคงคา น้ำจากแม่น้ำคงคา พึงไหลไปสู่สระอนินดาตอีกหรือไม่”

“น หิ ภนฺฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามลิन्ह์ตรัสว่า “หามิได้ พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช โพธิสตุเตน กปฺปานํ สตสฺหสฺสํ จตุโร จ อสงฺเขยฺยเย กุสฺลํ ปรีปาจิตํ อิมสฺส ภวสฺส การณฺา, โสยํ อนฺฺติมภโว อนฺฺนุปฺตโต ปรีปกกํ โพธิธณฺ์ จหิ วสฺเสหิ พุทฺโธ ภวิสฺสติ สพฺพญฺญ โลก อคฺคฺปุคฺคฺโล, อปี นุ โข มหาราช โพธิสตุโต จกฺกรตณฺ์การณฺา ปฏฺินีวตฺเตยฺยา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนอย่างนั้นนั่นแหละเหมือนกัน พระโพธิสัตว์ทรงบำกุศล ตลอด ๔ อสงไขยกับอีกแสนกับ เพราะเหตุแห่งภพ (ที่จะได้สำเร็จ เป็นพระพุทธรเจ้า) นี้ พระโพธิสัตว์นั้น ทรงมีภพนี้เป็นภพสุดท้าย จะทรงเป็นผู้บรรลุโพธิญาณ ที่แก่กล้าตามลำดับ ใช้เวลาอีก ๖ ปี ก็จักสำเร็จเป็นพระสัมพันธัญญะพุทธรเจ้า ผู้เป็นยอดบุคคลใน โลก ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า พระโพธิสัตว์จะพึงเสด็จกลับมา เพราะเหตุแห่งจักรแก้วอีก หรือ ?”

“น หิ ภาณเต”ติ ฯ

พระเจ้ามลินทตรัสว่า “หามีได้ พระคุณเจ้า”

“อปิจ มหาราช มหาปถวี ปริวตเตยย สกานนา สปพพตา, นเตวว โพธิสตุโต ปฏินิวตเตยย อปตวา สมมาสมโพธิ ฯ อาโรหะยปี เจ, มหาราช, คงคาย อุทกั ปฏิสโต, นเตวว โพธิสตุโต ปฏินิวตเตยย อปตวา สมมาสมโพธิ; วิสุสเสยยปี เจ มหาราช มหาสมุทโท อปริมิตชลโร โคปเท อุทกั วีย, นเตวว โพธิสตุโต ปฏินิวตเตยย อปตวา สมมาสมโพธิ; ฝลลยปี เจ มหาราช สินรุพพตราชชา สตชา วา สหสสชา วา, นเตวว โพธิสตุโต ปฏินิวตเตยย อปตวา สมมาสมโพธิ; ปเตยยุมปี เจ มหาราช จนุทิมสุริยา สตารกา เลหุหุ วีย ฉมายั, นเตวว โพธิสตุโต ปฏินิวตเตยย อปตวา สมมาสมโพธิ; สัวตเตยยปี เจ มหาราช อากาโส กิลณขมิว, นเตวว โพธิสตุโต ปฏินิวตเตยย อปตวา สมมาสมโพธิ ฯ ก็การณา ? ปทาลิตตดา สพพพนุชานน”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ต่อให้แผ่นดินใหญ่ พร้อมทั้งป่าไม้ พร้อมทั้งภูเขา พึงพลิกผันไปก็ตาม พระโพธิสัตว์ไม่ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็จะไม่เสด็จหวนกลับมา ขอถวายพระพร แม้หากว่า น้ำในแม่น้ำคงคา จะพึงไหลเอ่อทวนกระแส ก็ตาม ส่วนพระโพธิสัตว์ไม่ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็จะไม่พึงเสด็จหวนกลับมา ขอถวายพระพร แม้หากว่า มหาสมุทรอันเป็นที่รองรับน้ำหาปริมาณมิได้ จะพึงเหือดแห้งไป เหมือนน้ำในรอยเท้าโคก็ตาม พระโพธิสัตว์ไม่ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็จะไม่พึงเสด็จหวนกลับมา ขอถวายพระพร แม้หากว่า ขุนเขาสิเนรุ จะพึงแตกเป็น ๑๐๐ เสียง หรือ ๑,๐๐๐ เสียงก็ตาม พระโพธิสัตว์ไม่ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็ไม่พึงเสด็จหวนกลับมา ขอถวายพระพร แม้หากว่าดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ พร้อมทั้งดวงดาว จะพึงตกลงมาที่ พื้นดิน เหมือนก้อนดินก็ตาม พระโพธิสัตว์ไม่ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็จะไม่พึง

เสด็จหวนกลับมา ขอถวายพระพร แม้หากว่า อากาศจะฟุ้งอม้วนไป เหมือนเสื่อลำแพนก็ตาม พระโพธิสัตว์ไม่ทรงบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็จะไม่ฟังเสด็จหวนกลับมา ถามว่า “เพราะเหตุไรหรือ ?” ตอบว่า เพราะทรงทำลายกรรมเครื่องพันธนาการทั้งปวงได้แล้ว”

“ภนุเต นาคเสน กติ โลเก พนุชนานี”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ธรรมเครื่องพันธนาการในโลก มีเท่าไร ?”

“ทส โข ปนิมานิ มหาราช โลเก พนุชนานิ, เยหิ พนุชเนหิ พุทธา สตุตา น นิกุขมฺหติ, นิกุขมิตฺวาปิ ปฏินิวตฺตฺนฺติ ฯ กตมานิ ทส ? มาตา มหาราช โลเก พนุชน, ปิตา มหาราช โลเก พนุชน, ภริยา มหาราช โลเก พนุชน, ปุตุตา มหาราช โลเก พนุชน, ญาติ มหาราช โลเก พนุชน, มิตุตฺ มหาราช โลเก พนุชน, ฐน มหาราช โลเก พนุชน, ลากสกุภาโร มหาราช โลเก พนุชน, อิสฺสรีย มหาราช โลเก พนุชน, ปญจ กามคฺคฺนา มหาราช โลเก พนุชน, อิมานิ โข มหาราช ทส โลเก พนุชนานิ, เยหิ พนุชเนหิ พุทธา สตุตา น นิกุขมฺหติ, นิกุขมิตฺวาปิ ปฏินิวตฺตฺนฺติ, ตานิ ทส พนุชนานิ โพธิสตุตฺตฺส จินฺนฺนานิ ปทาลิตานิ, ตสฺมา มหาราช โพธิสตุโต น ปฏินิวตฺตฺตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ธรรมเครื่องพันธนาการ มี ๑๐ อย่าง เหล่านี้ เป็นเหตุให้สัตว์ถูกผูกมัดแล้ว ก็ไม่ก้าวออกไป (จากกาม จากเรือน) แม้ก้าวออกไปแล้ว ก็ต้องหวนกลับมา ๑๐ อย่าง อะไรบ้าง ?” ได้แก่

๑. มารดา จัดว่าเป็นเครื่องพันธนาการในโลก
๒. บิดา จัดว่าเป็นเครื่องพันธนาการในโลก
๓. ภรรยา จัดว่าเป็นเครื่องพันธนาการในโลก
๔. บุตร จัดว่าเป็นเครื่องพันธนาการในโลก
๕. ญาติ จัดว่าเป็นเครื่องพันธนาการในโลก
๖. มิตรสหาย จัดว่าเป็นเครื่องพันธนาการในโลก
๗. ทรัพย์ จัดว่าเป็นเครื่องพันธนาการในโลก
๘. ลากสักการะ จัดว่าเป็นเครื่องพันธนาการในโลก
๙. อิสฺสรียศ จัดว่าเป็นเครื่องพันธนาการในโลก
๑๐. กามคุณ ๕ จัดว่าเป็นเครื่องพันธนาการในโลก

ขอถวายพระพร ธรรมเครื่องพันธนาการในโลกมี ๑๐ อย่างเหล่านี้แล เป็นเหตุให้สัตว์

ถูกผูกมัดแล้วก็ไม่ก้าวออกไป แม้ก้าวออกไปแล้ว ก็ต้องหวนกลับมา ขอถวายพระพร พระโพธิสัตว์ตัดทำลายเครื่องพันธนาการ ๑๐ อย่างเหล่านั้นได้ เพราะฉะนั้น จึงไม่เสด็จกลับมา”

“ภนฺเต นาคเสน ยถิ โปธิสฺสโต อุปฺปนฺเน อรติจิตฺเต เทวตาย วจเนน อปริปกฺกเณ ฌาเณ อปริปกฺกาย โปธิยา เนกฺขมมมฺภินิฺกฺขนฺโต, ก็ ตสฺส ทฺกฺกรการิกาย กตาย, นนฺนาม สพฺพภกฺเขน ภวิตพฺพิ ฌาณปริปากํ อาคมฺยมาเนนา”ติ ?

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า เมื่อมีจิตไม่ยินดีเกิดขึ้น เมื่อญาณยังไม่แก่กล้า เมื่อความรู้ยังไม่แก่กล้า พระโพธิสัตว์ก็เสด็จมหาภิเนษกรรมณ์ ตามคำทูลของเทวดาไซรั ประโยชน์อะไรด้วยทุกกรกิริยาที่ทรงทำนั้นแล้ว พระองค์ทรงเป็นผู้สวดยพระกระยาหารทุกวัน ก็เพราะทรงรอคอยความแก่กล้าแห่งญาณ มีไฉหรือ ?”

“ทส โข ปนิเม มหาราช ปุคฺคฺลา โลกสฺมี โอยฺฆาตา อวฺฆาตา หีพิตา ขีพิตา ครหิตา ปริภฺวตา อจิตฺตีกตา ฯ กตเม ทส ? อิตฺถิ มหาราช วิชฺวา โลกสฺมี โอยฺฆาตา อวฺฆาตา หีพิตา ขีพิตา ครหิตา ปริภฺวตา อจิตฺตีกตา ฯ ทพฺพล มหาราช ปุคฺคฺโล...เป... ..อมิตฺตมาติ มหาราช ปุคฺคฺโล...เป.... มหคฺขฺโส มหาราช, ปุคฺคฺโล...เป.... อครุฑฺลวาลิโก มหาราช ปุคฺคฺโล...เป.... ปาปมิตฺโต มหาราช ปุคฺคฺโล...เป.... ธนหิโน มหาราช ปุคฺคฺโล...เป.... อาจารย์โน มหาราช ปุคฺคฺโล...เป.... กมฺมหิโน มหาราช ปุคฺคฺโล...เป.... ปโยคหิโน มหาราช ปุคฺคฺโล โลกสฺมี โอยฺฆาโต อวฺฆาโต หีพิโต ขีพิโต ครหิตโต ปริภฺวโต อจิตฺตีกโต ฯ อิม โข มหาราช ทส ปุคฺคฺลา โลกสฺมี โอยฺฆาตา อวฺฆาตา หีพิตา ขีพิตา ครหิตา ปริภฺวตา อจิตฺตีกตา ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร บุคคล ๑๐ จำพวกเหล่านี้ เป็นผู้ที่เขาดูหมิ่น ดูถูกเหยียดหยาม ต่ำหนิ ตีเตียน บริภาษ ไคร ๆ ก็ไม่ยำเกรงในโลก ๑๐ จำพวก อะไรบ้าง ขอถวายพระพร ได้แก่

๑. หญิงม่าย เป็นผู้ที่เขาดูหมิ่น ดูถูกเหยียดหยาม ต่ำหนิ ตีเตียน บริภาษ ไคร ๆ ก็ไม่ยำเกรงในโลก
๒. คนอ่อนแอ เป็นผู้ที่เขาดูหมิ่น ฯลฯ
๓. คนที่ปราศจากญาติมิตร เป็นผู้เขาดูหมิ่น ฯลฯ
๔. คนตะกละ เป็นผู้เขาดูหมิ่น ฯลฯ
๕. คนผู้อยู่ในสกุลอันไม่น่าเคารพ เป็นผู้เขาดูหมิ่น ฯลฯ

๖. คนผู้คบคนชั่วเป็นมิตร เป็นผู้ที่เขาดูหมิ่น ฯลฯ
๗. คนผู้เสื่อมทรัพย์ เป็นผู้ที่เขาดูหมิ่น ฯลฯ
๘. คนผู้เสื่อมความประพฤติ เป็นผู้ที่เขาดูหมิ่น ฯลฯ
๙. คนผู้เสื่อมการทำงาน เป็นผู้ที่เขาดูหมิ่น ฯลฯ
๑๐. คนผู้เสื่อมความเพียร เป็นผู้ที่เขาดูหมิ่น ดูถูกเหยียดหยาม ตำหนิ ดิเตียน
บริภาษใคร ๆ ก็ไม่ยำเกรงในโลก

ขอถวายพระพร บุคคล ๑๐ จำพวกนี้แล เป็นผู้ที่เขาดูหมิ่น ฯลฯ ใคร ๆ ก็ไม่ยำเกรง
ในโลก

อิมานิ โข มหาราช ทส จานานิ อนุสฺสรมานสฺส โปธิสฺตตฺสฺส เหวํ สญฺญา
อุปฺปชฺชติ ‘มาหํ กมฺมฺหีนํ อสฺสํ ปโยคฺหีนํ ครหิตํ เทวมนุสฺसानํ, ยํภูนาหํ กมฺมฺสฺสํมํ อสฺสํ
กมฺมฺครุ กมฺมาธิปเตยฺโย กมฺมฺสึโล กมฺมฺโชรยฺโห กมฺมฺนิเกตฺวา อุปฺปมตฺโต วิหเรยฺยนฺ’ติ,
เอวํ โข มหาราช โปธิสฺตฺโต ฌาณํ ปริปาเจนฺโต ทุกฺกรกัรฺกํ อกาสิ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงระลึกถึงฐานะ ๑๐ เหล่านี้อยู่ ก็เกิดหมายพระทัย
อย่างนี้ว่า ขอเรา จงอย่าเป็นผู้เสื่อมการทำงาน เสื่อมความเพียร ถูกมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย
ดิเตียนเลย ไฉนหนอ เราพึงเป็นนายแห่งการทำงาน หนักแน่นในการทำงาน เป็นใหญ่ในการทำงาน มี
การทำงานเป็นปกติ ทรงไว้ซึ่งการทำงาน มีการทำงานเป็นที่อาศัย เป็นผู้ไม่ประมาทอยู่ ดังนี้ ขอถวาย
พระพร พระโพธิสัตว์ เมื่อจะทรงบ่มญาณ ก็ได้ทรงทำทุกกรกิริยาแล”

“ภนฺเต นาคเสน โปธิสฺตฺโต ทุกฺกรกัรฺกํ กโรนฺโต เอวมาห ‘น โข ปนาหํ อิมาย
กญฺญกาย ทุกฺกรกัรฺกาย อธิคจฺฉามิ อุตฺตริมนุสฺสชฺรมมํ อลฺมรียฌาณทสฺสนวิเสสํ, ลียา นุ โข
อญฺเอย มคฺโค โปธายา’ติ ฯ อปิ นุ ตสฺมี สมเย โปธิสฺตฺตฺสฺส มคฺคํ อารพฺภ สติสมฺโมโส
อโหสิ”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระโพธิสัตว์ผู้ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา ได้
ตรัสอย่างนี้ว่า เราหาบรรลुอุตฺตริมนุสฺสชฺรรม คือญาณทัสสนวิเศษที่เป็นของพระอรียะ ด้วย
ทุกกรกิริยาอันแผ่ตร้อนนี้ได้ไม่ พอกันที น่าจะมีหนทางตรัสรู้ผู้อื่น ก็แต่ว่า ในสมัยนั้น พระ
โพธิสัตว์ทรงมีการหลงลืมพระสติ ปรารภหนทางหรือหนอ ?”

“ปญฺจวิสฺติ โข ปนิเม มหาราช จิตฺตทพฺพสิกรณา ฐมฺมา, เยหิ ทพฺพสิกฺกตํ จิตฺตํ น
สมฺมา สมาริยฺติ อาสวานํ ขยาย ฯ กตฺเม ปญฺจวิสฺติ ? โกโธ มหาราช จิตฺตทพฺพสิกรโณ

ธมฺโม, เยน ทุพฺพลิกตํ จิตฺตํ น สมฺมา สมฺมาธิยตี อาสวานํ ขยาย, อุปนาโห...เป....
 มกุโข...เป.... ปพาโส...เป.... อีสสา...เป.... มัจฉริยํ...เป.... มายา...เป.... สาเจยยํ...เป
 ฌมฺโห...เป.... สารมฺโห...เป.... มาโน...เป.... อติมานो ...เป.... มโห...เป....
 ปมาโท...เป.... ถินมิทฺธํ...เป.... ตนฺหิ ...เป.... อาลสฺยํ...เป.... ปาปมิตฺตตา...เป....
 ฐปา...เป.... สทฺทา...เป.... คนฺธา...เป.... รสา...เป.... โฝฏฺฐพฺพา...เป.... ชุทาปิปาสา...
 เป.... อรติ, มหาราช, จิตฺตทุพฺพลีกรโณ ธมฺโม, เยน ทุพฺพลิกตํ จิตฺตํ น สมฺมา สมฺมาธิยตี
 อาสวานํ ขยาย ฯ อิเม โข มหาราช ปณฺจวีสติ จิตฺตทุพฺพลีกรณา ธมฺมา, เยหิ ทุพฺพลิกตํ
 จิตฺตํ น สมฺมา สมฺมาธิยตี อาสวานํ ขยาย ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ธรรมเป็นเหตุ กระทำความทุกข์ผล
 (ความอ่อนแอ) แห่งจิตมี ๒๕ อย่างเหล่านี้ อันเป็นธรรมที่เป็นเหตุที่จิตถูกกระทำให้ทุกข์ผลแล้ว
 ก็ไม่ตั้งมั่นเสมอ โดยชอบเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ๒๕ อย่าง อะไรบ้าง ? ขอถวาย
 พระพร ได้แก่

๑. โภคะ (ความโกรธ) เป็นธรรมเป็นเหตุทำความทุกข์ผลแห่งจิต เป็นเหตุให้จิต ถูก
 กระทำให้ทุกข์ผลแล้ว ก็ไม่ตั้งมั่นเสมอโดยชอบ เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

๒. อุปนาหะ (ความผูกโกรธ) ฯลฯ
๓. มักขะ (ความลบหลู่) ฯลฯ
๔. ปพาสะ (ความตีเสมอ) ฯลฯ
๕. อีสสา (ความริษยา) ฯลฯ
๖. มัจฉริยะ (ความตระหนี่) ฯลฯ
๗. มายา (ความหลอกลวง) ฯลฯ
๘. สาถะยยะ (ความเสแสร้งแก้งทำ) ฯลฯ
๙. ถัมภะ (ความดีอวด) ฯลฯ
๑๐. สาร์หมะ (ความแข่งดี) ฯลฯ
๑๑. มานะ (ความถือตัว) ฯลฯ
๑๒. อติมานะ (ความเย่อหยิ่ง) ฯลฯ
๑๓. มทะ (ความมัวเมา) ฯลฯ
๑๔. ปมาทะ (ความประมาท) ฯลฯ
๑๕. ถินมิททะ (ความหดหู่ท้อถอย) ฯลฯ

๑๖. ตันที (ความเกียจคร้าน) ฯลฯ
๑๗. อาลสยะ (ความเฉื่อยชา) ฯลฯ
๑๘. ปาปมิตตา (ความคบคนชั่วเป็นมิตร) ฯลฯ
๑๙. รูป (รูป) ฯลฯ
๒๐. สัททะ (เสียง) ฯลฯ
๒๑. คันธะ (กลิ่น) ฯลฯ
๒๒. รสชะ (รส) ฯลฯ
๒๓. โผฏฐัพพะ (อารมณ์ที่กระทบกาย) ฯลฯ
๒๔. ขุหาปิปาสา (ความหิวและความกระหาย) ฯลฯ

๒๕. อรติ (ความไม่ยินดี) เป็นธรรมเป็นเหตุกระทำความทຸรพลแห่งจิต เป็นเหตุให้จิตถูกกระทำให้ทຸรพลแล้ว ก็ไม่ตั้งมั่นเสมอโดยชอบ เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ขอถวายพระพร ธรรมเป็นเหตุกระทำความทຸรพลแห่งจิต มี ๒๕ อย่าง เหล่านี้แล ฯลฯ เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

โพธิสตุตสฺส โข มหาราช ขุหาปิปาสา กายํ ปริยาทียีสุ, กาเย ปริยาทินุเน จิตฺตํ น สมมา สมายิตฺติ อาสวานํ ขยาย ฯ สตสฺสฺสฺสํ, มหาราช, กปฺปานํ จตุโร จ อสงฺขเยเย กปฺเป โโพธิสตุโต จตฺนุเนเยว อริยสจฺจานํ อภิสมยํ อนฺเวสิ ตาสฺ ตาสฺ ชาตีสุ, กิ ปนสฺส ปจฺฉิเม ภเว อภิสมยชาติยํ มคฺคํ อารพฺภ สติสมฺโมโส เสสฺสตี ? อปิจ มหาราช โโพธิสตุตสฺส สมฺณามตฺตํ อุปฺปชฺชติ ‘สียา นุ โข อญฺเญ มคฺโค โพรชายา’ติ ฯ ปุพฺเพ โข มหาราช โโพธิสตุโต เอกมาสิโก สมานो ปิตุ สกฺกสฺส กมฺมนฺเต สีตาย ชมฺพฺจฉายาย สิริสยเน ปลฺลงฺกํ อากฺขิตฺวา นิสินฺโน วิวิจฺเจว กาเมหิ วิจิจฺจ อกฺุสเลหิ ชฺมเมหิ สวิตกฺกํ สฺวิจารํ วิเวกชํ ปิตฺติสุขํ ปจฺมํ ฌานํ อุปฺสมฺปชฺช วิหาสิ...เป.... จตฺตถํ ฌานํ อุปฺสมฺปชฺช วิหาสิ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ความหิวและความกระหาย ได้ทำพระวรกายของพระโพธิสัตว์ ให้สิ้นเรี่ยวแรงไป เมื่อพระวรกายสิ้นเรี่ยวแรงไป พระทัยก็ไม่ตั้งมั่นโดยชอบ เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ขอถวายพระพร พระโพธิสัตว์ ทรงแสวงหาการตรัสรู้ร้อยสี่ ๔ นั้นแหละ มาตลอด ๔ อสงไขยกับอีกแสนกัป ในพระชาติทั้งหลายนั้น ๆ ไฉน ในชาติที่จะตรัสรู้ในภพสุดท้าย พระองค์จักเป็นผู้หลงลืมพระสติปรารถนาทางอีกเล่า ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า พระโพธิสัตว์เพียงแต่เกิดหมายพระทัยว่า น่าจะมีหนทางตรัสรู้เป็นอย่างอื่น ดังนี้เท่านั้น ขอถวาย

พระพร ในกาลก่อน พระโพธิสัตว์ทรงเป็นผู้มีพระทัยเป็นหนึ่ง เมื่อเจ้าศากยะผู้เป็นพระชนก ลงประกอบพระราชพิธีอยู่ ก็ทรงนั่งคู้บัลลังก์บนพระที่บรรทม ใต้เงาต้นหว่าอันเย็น ทรงสงัด จากกาม สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าปฐมฌานอันมีวิตก มีวิจารณ์ เกิดจากวิเวก มีปีติและ สุขอยู่ ฯลฯ เข้าจตุตถฌานอยู่แล”

“สาธุ ภานเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมปญฺญิจฺฉามิ, ญาณํ ปริปาเจนุโต โปธิสตุโต ทุกฺกรการิกํ อกาสิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมา นี้ พระโพธิสัตว์เมื่อจะทรงบำเพ็ญพระญาณ จึงได้ทรงทำทุกกรกิริยา”

ทุกฺกรการิกปญฺโท ทุตฺติโย ฯ

จพบทุกฺกรการิกปญฺหาข้อที่ ๒

๓. กุสลากุศลพลวตรปญห

๓. กุสลากุศลพลวตรปญหา

ปัญหาว่าด้วยธรรมที่มีกำลังมากกว่ากันแห่งกุศลกับอกุศล

[๓] “ภานเต นาคเสน กตมํ อธิมตฺตํ พลวตรํ กุสลํ वा อกุสลํ वा”ติ ?

[๓] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน กุศลกับอกุศลอย่างไร มีประมาณยิ่ง กว่ากัน มีกำลังมากกว่ากัน ?”

“กุสลํ มหาราช อธิมตฺตํ พลวตรํ, โน ตถา อกุสสนุ’ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร กุศลมีประมาณยิ่งกว่า มี กำลังมากกว่า อกุศลหาเป็นเช่นนั้นไม่”

“นาหิ ภานเต นาคเสน ตํ วจฺนํ สมปญฺญิจฺฉามิ ‘กุสลํ อธิมตฺตํ พลวตรํ, โน ตถา อกุสสนุ’ติ, ทิสฺสนุติ ภานเต นาคเสน อิธ ปาณาติปาติโน อทินฺนาทายิโน กาเมสุมิจฺฉา- จาริโน มุสาวาทิโน คามฆาติกา ปนฺถุสกา เนกติกา วญฺจนิกา, สพฺเพ เต ตาวตเกน ปาเปน ลภฺนฺติ หตฺถจฺเจทํ ปาทจฺเจทํ หตฺถปาทจฺเจทํ กณฺณจฺเจทํ นาสิกจฺเจทํ กณฺณนาสิก- จฺเจทํ ฟิลงฺคถาลิกํ สงฺขมฺมุทิกํ ราหุมุขํ โชติมาลิกํ หตฺถปชฺโชติกํ เอรกวตฺติกํ จีรกวาสิกํ

เอณเณยยกั พพิสมมัสสิกั กหาปณิกั ขาราบตัจจิกั ปลิมปวิวัตติกั ปลาลปีจกั ตตเตนปี เตเลน
 โอลิณจนั สุนเขหิปี ขาทาปนั ชิวสุลาโรปนั อสินาปี สีสจเจทัง, เกจิ รตตี ปาปี กตวา
 รตตีเยว วิปากัง อนุภวานุติ, เกจิ รตตี กตวา ทิวาเยว อนุภวานุติ, เกจิ ทิวา กตวา
 ทิวาเยว อนุภวานุติ, เกจิ ทิวา กตวา รตตีเยว อนุภวานุติ, เกจิ เทว ตโย ทิวเส วีติวตเต
 อนุภวานุติ, สพุเพปี เต ทิฏฺเฐว ฐมเม วิปากัง อนุภวานุติ ๗ อตติ ปน ภานเต นาคเสน
 โภจิจิ เอกสส วา ทิวินัน วา ตินุณัน วา จตุนัน วา ปณจุนัน วา ทสนัน วา สตสส วา
 สหสสสส วา สตสสสสส วา สปริวารัง ทานัง ทตฺวา ทิฏฺฐธมฺมิกัง โภคัง วา ยสั วา สุขัง วา
 อนุภวิตา สีเลน วา อุโปสถกมฺเมน วา”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน คำตอบที่ว่า กุศลมีประมาณยิ่งกว่า ‘มี
 กำลังมากกว่า อกุศลหาเป็นเช่นนั้นไม่’ ดังนี้ นั้น โยมยอมรับไม่ได้หรือ พระคุณเจ้านาคเสน
 ในโลกนี้ ก็ปรากฏอยู่ว่า คนที่มักฆ่าสัตว์ มักถือเอาของที่เขามิได้ให้ มักประพฤตินิดในกาม
 มักกล่าวเท็จ คนที่เป็นโจรปล้นบ้าน เป็นโจรปล้นตามหนทาง เป็นคนหลอกหลวง เป็นคน
 คดโกง ทุกคนเหล่านั้นผู้มีบาปที่ทำไว้เพียงเท่านั้น ย่อมได้รับผลคือการถูกตัดมือ การถูกตัด
 เท้า การถูกตัดทั้งมือทั้งเท้า การถูกตัดหู การถูกตัดจมูก การถูกตัดทั้งหูทั้งจมูก การถูกถลก
 หนังศีรษะ การถูกถลกหนังทั้งตัว การถูกทำปากกรากู (จัดปากให้อ้า เอาผ้าชุบน้ำมันยัดปาก
 แล้วจุดไฟ) การถูกทำมาลิกะ (มาลัยเปลวไฟส่องสว่าง คือ เอาผ้าชุบน้ำมันพันตลอดทั้งตัวแล้ว
 จุดไฟ) การถูกทำหัตถ์ปชโชติกะ (มือส่องแสง คือเอาผ้าชุบน้ำมันพันนิ้วมือแล้วจุดไฟ) การถูก
 ทำเอรกวัตติกะ (นุ่งผ้าแเกาะ คือ ถลกหนังตั้งแต่คอมาจนถึงข้อเท้า แล้วตีให้วิ่งเหยียบหนัง
 ตนเอง) การถูกทำจिरกวาสิกะ (นุ่งผ้าเปลือกปอกคือถลกหนังเป็นริ้ว ๆ ตั้งแต่คอลงมาถึงข้อเท้า)
 การถูกทำเอณเณยยกะ (ทำให้เป็นเนื้อทราย คือให้คุกเข้าคุกศอกลงบนหลาวเหล็ก) การถูกทำ
 พพิสมมัสสิกะ (ตกเบ็ด คือเอาเบ็ดเกี่ยวตามเนื้อตัว แล้วดึงให้หนัง เนื้อ เอ็น หลุดขาดเป็นชิ้น ๆ)
 การทำกหาปณิกะ (ทำเหรียญ คือเอามีดเจียนเนื้อออกทีละก้อน เป็นก้อนกลม ๆ ขนาดเท่า
 เหรียญ) การทำขารบตัจจิกะ (รดน้ำแสบ คือ สับพื้นเนื้อทั่วทั้งตัวแล้วใช้น้ำแสบราดรด) การ
 ทำปลิมปวิวัตติกะ (ตอกลิ้ม คือ ให้นอนตะแคง แล้วใช้หลาวเหล็กตอกเข้าไปในช่องหูให้ทะลุ
 ไปปักติดกับพื้นดินข้างล่าง แล้วจับข้อเท้าพาเดินให้หมุนไปโดยรอบ) การให้นอนเตียงหนาม
 เหล็ก การถูกราดรดด้วยน้ำมันเดือด ๆ การถูกเขาให้สุนัขขบกัด การถูกเสียบอยู่บนปลาย
 หลาว การถูกตัดศีรษะด้วยดาบ บางพวกทำชั่วตอนกลางคืน ก็ได้รับผลตอนกลางคืนนั้นแหละ
 บางพวกทำชั่วตอนกลางคืน ก็ได้รับผลในตอนกลางวัน บางพวกทำชั่วตอนกลางวัน ได้รับผล

ในตอนกลางวันนั้นแหละ บางพวกทำชั่วตอนกลางวัน แต่ได้รับผลในตอนกลางคืน บางพวกทำชั่วไว้ เมื่อล่วงไปแล้ว ๒-๓ วัน จึงได้รับผล คนเหล่านั้นแม้ทุกคน ย่อมได้รับผลในปัจจุบันนั้นแหละ พระคุณเจ้านาคเสน บุคคลบางคนให้ทานพร้อมทั้งเครื่องบริวารแก่ภิกษุคณาหกคน เดียวบ้าง ๒ คนบ้าง ๓ คนบ้าง ๔ คนบ้าง ๕ คนบ้าง ๑๐ คนบ้าง ร้อยคนบ้าง พันคนบ้าง หรือแสนคนบ้าง แล้วก็ได้รับปริโภคทรัพย์บ้าง ยศบ้าง ความสุขบ้าง อันมีอยู่ในปัจจุบัน ด้วยศีลหรือด้วยอุโบสถกรรม มีอยู่บ้างหรือไม่ ?”

“อตุถิ มหาราช จตตารุ ปุริสา ทานํ ทตฺวา สິลํ สมายิตฺวา อุโปสถกมฺมํ กตฺวา ภิฏฺฐเจว ฌมฺเม เตเนว สิริรเทเหเน ติสฺสปุเร สมฺนุปรตฺตา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร บุรุษผู้ให้ทาน สมทานศีลกระทำอุโบสถกรรมแล้ว ได้เสวยวิบากในเมืองสวรรค์ในอัทภาพปัจจุบัน ด้วยสิริกายนั้นนั้นแหละ ก็มีอยู่ถึง ๔ คน”

“โก จ โโก จ ฆนฺเต”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า “มีใครกันบ้างละ พระคุณเจ้า ?”

“มฺนุชฺชตา มหาราช ราชานิมิ ราชาสาธึโน ราชาคุตุติโล จ ฆนฺตฺพุโป”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร มีพระเจ้านันชัตตุ พระเจ้านิมิ พระเจ้าสาธินะ และคนธรรพ์ชื่อคุตติละ”

“ฆนฺเต นาคเสน อนเนเกหิ ภาวสฺหสฺเสหิ อนฺตริตฺตํ ทฺวินฺนมนุเปตฺตํ อมฺหากํ ปโรกฺขํ ยทิสฺมตฺโถสิ วตฺตมานเก ภาเว ภาควโต ฌรฺมานกาลे กเถหิ”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน เรื่องบุคคลทั้ง ๔ นั้น ล่วงเลยมาแล้วหลายพันภพชาติ เรื่องของบุคคลทั้ง ๔ นี้ ลับสายตาเราทั้ง ๒ คนไปนานแล้ว ถ้าหากว่าท่านสามารถ ก็จงกล่าวถึงบุคคลในภพปัจจุบัน ในกาลสมัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่เถิด”

“วตฺตมานเกปิ มหาราช ภาเว ปุณฺณโก ทาโส เถรสฺส สาริปุตฺตสฺส โภชนํ ทตฺวา ตทเหว เสฏฺฐิจฺฐจฺฉานํ อชฺฌนฺตฺโคโต, โส เอตฺรหิ ปุณฺณโก เสฏฺฐิจฺฉิตฺติ ปณฺณายิ, โคपालมาตา เทวี อตฺตโน เกเส วิกฺกิตฺตฺวา ลทฺเชหิ อฏฺฐหิ กหาปเณหิ เถรสฺส มหากจฺจายนฺตฺส อตฺตจฺฐมกฺสฺส ปิณฺฑปาตํ ทตฺวา ตทเหว รมฺโถ จนฺทปชฺชิตฺตฺส อคฺคมเหสิฏฺฐจฺฉานํ ปตฺตา ฯ สฺสูปฺเปีย อุปาสิกา อณฺณตฺรสฺส คิลานภิกฺขุโน อตฺตโน อูรุมฺเสน ปฏฺิจฺฉาทนียํ ทตฺวา

ทุดิยทิวเสเยว รุพฺพหวนา สญฺฉวี อโรคา ซาตา ๕ มลฺลิกา เทวี ภควโต อภิโทสิกั กุมฺมาสปีณฺหิ ทตฺวา ตทเหว รณฺโณ โกสลสฺส อคฺคมเหสี ซาตา ๕ สุมโน มาลาภาโร อฏฺฐหิ สุมนปฺปมฺภูจฺจฺหิ ภควนฺตํ ปุเชตฺวา ตํทิวสฺเยว มหาสมฺปตฺตี ปตฺโต ๕ เอกสภาโก พฺราหฺมโณ อุตฺตรสภาเกน ภควนฺตํ ปุเชตฺวา ตํทิวสฺเยว สพฺพภูจฺกั ลภิ, สพฺเพเปเต มหาราช ทิฏฺฐธมฺมิกั โภคณฺจ ยสณฺจ อนฺภวีสฺสู”ติ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร แม้ในภพปัจจุบัน นายปุกณะได้ถวาย โภชนาหารแก่ท่านพระสารีบุตร แล้วก็ได้ครองตำแหน่งเศรษฐีในวันเดียวกันนั้นนั้นแหละ นาย ปุกณะนั้น ได้ปรากฏแล้วว่าเป็นเศรษฐีในปัจจุบันนี้ พระนางโคपालมาตาเทวีทรงขายพระ เกศขาของพระองค์เองได้ ๘ กหาปณะ แล้วถวายบิณฑบาตแก่พระเถระ มีพระมหากัจจายนะ เป็นรูปที่ ๘ ได้รับตำแหน่งอัครมเหสีของพระเจ้าจันทปัชชโชติในวันนั้นนั้นแหละ อุบาสิกาชื่อ สุปิยา ได้ใช้เนื้อขาของตนต้มเป็นน้ำชุปถวายแก่ภิกษุใช้รูปหนึ่ง แล้วแผลงอกเต็มหายเจ็บ ป่วยในวันที่ ๒ นั้นเอง นางมลลิกาเทวี ได้ถวายก้อนขนมที่ปรุงเมื่อเย็นวานแก่พระผู้มีพระ ภาคว่าเจ้า แล้วก็เกิดได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าโกศลในวันเดียวกันนั้น นายสุมณมาลาการได้ บุษบาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยดอกมะลิ ๘ กำมือ แล้วได้รับมหาสมบัติในวันนั้นนั้นแหละ, เอก สภาภพราหณ์บุษบาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยผ้าเจียงป่า แล้วก็ได้รับพระราชทานของทุกสิ่ง สิ่งละ ๘ ในวันเดียวกันนั้น, ขอถวายพระพร บุคคลเหล่านี้แม้ทุกคน ล้วนได้รับโภคสมบัติและ ยศในอัทธภาพปัจจุบันนี้”

“ภนฺเต นาคเสน วิจฺฉินฺตฺวา ปรีเยสิตฺวา ฉ ชเนเยว อทฺทสาสี”ติ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านค้นหาแล้วพบเห็นอยู่เพียง ๖ คน เท่านั้นหรือ ?”

“อาม มหาราช”ติ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ใช่ มหาบพิตร”

“เตนหิ ภนฺเต นาคเสน อกฺุสลฺเยว อธิมตฺตํ พลวตฺรํ, โน ตถา กุสลํ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ถ้าอย่างนั้นนะ พระคุณเจ้านาคเสน อกุศลนั้นแหละ มีประมาณ ยิ่งกว่า มีกำลังมากกว่า กุศลหาเป็นเช่นนั้นไม่”

อหฺนฺหิ ฆนฺเต นาคเสน เอกทิวสํเยว ทสฺปิ ปุริเส ปสฺสามิ ปาปสฺส กมฺมสฺส
 วิปาเกน สฺวุเลสุ อารโปนฺเต เวสฺมปิ ธีสมฺปิ จตฺตาลีสมฺปิ ปณฺณาสมฺปิ ปุริสฺสตมฺปิ ปุริส-
 สหฺสสมฺปิ ปสฺสามิ ปาปสฺส กมฺมสฺส วิปาเกน สฺวุเลสุ อารโปนฺเต ๕ นนฺทกุลสฺส ฆนฺเต
 นาคเสน ภทฺทสาโล นาม เสนาปติปฺตฺโต อโหสิ ๕ เตน จ รณฺเณ จนฺทกฺตฺเตน สงฺคาโม
 สมฺพุพฺพุโ อโหสิ ๕ ตสฺมี โข ปน ฆนฺเต นาคเสน สงฺคาเม อฺภาโต พลกาเย อสีติ-
 พนฺธฺรฺรฺพานิ อหฺลฺลํ, เอกสฺมี กิร สีสกพฺนฺเช ปริปาเต เอกํ กพฺนฺธฺรฺรฺปี อฏฺฐหฺติ, สพฺเพเปเต
 ปาปสฺเสว กมฺมสฺส วิปาเกน อนยพฺยสนํ อापฺนฺหา ๕ อิมินาปิ, ฆนฺเต นาคเสน การเณน
 ฆณามิ อฺกฺุสฺลํเยว อหฺมิตฺตํ พลวตฺรํ, โน ตถา กุสฺลนฺ”ติ ๕

พระคุณเจ้านาคเสน โยมเห็นบุรุษ ๑๐ คน ถูกเสียบบนปลายหลาว เพราะผลของกรรม
 ชั่ว เห็นบุรุษ แม่ ๒๐ คน แม่ ๓๐ คน แม่ ๔๐ คน แม่ ๕๐ คน แม่ ๑๐๐ คน แม่ ๑,๐๐๐ คน
 ถูกเสียบบนปลายหลาว เพราะผลของกรรมชั่ว ในวันเดียวกันนั่นเอง พระคุณเจ้านาคเสน
 บุตรเสนาบดี ชื่อว่าภักทสาละ แห่งนั้นทสฺกุล ได้ก่อบสงครามกับพระเจ้าจันทคุต พระคุณเจ้า
 นาคเสน ในการสงครามคราวนั้น ในหมู่ไพร่พลทั้ง ๒ ฝ่าย มีผีหัวขาดอยู่ ๘๐ ร่าง เมื่อผีหัวขาด
 ร่างหนึ่งล้มลงไป ร่างหนึ่งก็ลุกขึ้นมา, ไพร่พลเหล่านั้นทุกคน ล้วนถึงความย่อยยับไป เพราะ
 วิบากของกรรมชั่ว, พระคุณเจ้านาคเสน แม้เพราะเหตุนี้ โยมจึงกล่าวว่า อฺกฺุสฺลนั้นแหละ
 มีประมาณยิ่งกว่า มีกำลังมากกว่า กุสฺลหาเป็นเช่นนั้นไม่”

“สุยฺยติ ฆนฺเต นาคเสน อิมสฺมี พุทฺธสาสเน โกสเลน รณฺเณ อสทิสทานํ ทินฺนนฺ”ติ?
 พระคุณเจ้านาคเสน ท่านเคยได้ยินเรื่อง พระเจ้าโกศลได้ถวายอสทิสทานในพระพุทธ-
 ศาสนานี้หรือไม่?”

“อาม มหาราช สุยฺยติ”ติ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ใช่ อาตมภาพเคยได้ยิน”

“อปี นุ โข ฆนฺเต นาคเสน โกสลราชา ตํ อสทิสํ ทานํ ทตฺวา ตโตนิทานํ กณฺจิ
 ทิฏฺฐมฺมิ กํ โภคํ วา ยสํ วา สุขํ วา ปฏฺฐิถิ”ติ ?

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ก็แต่ว่า พระเจ้าโกศลทรงถวายอสทิสทาน
 นั้นแล้ว ทรงได้รับโภคสมบัติ ยศ ความสุขอะไร ๆ ในอรรถภาพปัจจุบันนี้ เพราะเหตุที่ได้ทรง
 ถวายอสทิสทานนั้น บ้างหรือไม่?”

“น หิ มหาราช”ติ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ไม่ทรงได้รับหรรอก มหาบพิตร”

“ยถิ ภาณเต นาคเสน โกศลราชา เอวรूपิ อนุตฺตริ ทานํ ทตฺวาปิ น ลภิ, ตโตนิทานํ กณฺจิ ทิฏฺฐธมฺมิโก โภคํ วา ยสํ วา สุขํ วา, เตนหิ ภาณเต นาคเสน อกุสลํเยว อธิมตฺตํ พลวตฺรํ, โน ตถา กุสลนฺ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า พระเจ้าโกศล แม้ได้ทรงถวาย อสทิสถานที่ยอดเยี่ยมเห็นปานจะนี้แล้ว ยังมีทรงได้รับโภคทรัพย์ ยศ หรือว่าความสุขอะไร ๆ ในอัฐภาพปัจจุบัน เพราะเหตุที่ทรงถวายอสทิสถานนั้นแล้วไซริ์ ถ้าอย่างนั้นนะ พระคุณเจ้านาคเสน อกุศลนั้นแหละ มีประมาณยิ่งกว่า มีกำลังมากกว่า กุศลหาเป็นเช่นนั้นไม่”

“ปริตฺตตฺตฺตา มหาราช อกุสลํ ขิปปํ ปริณมตี, วิปฺลตฺตฺตา กุสลํ ทีฆเณ กาเลน ปริณมตี, อุปฺมายปิ มหาราช เอตํ อุปฺปริกฺขิตพฺพํ ฯ ยถา มหาราช อปรนฺเต ชนฺปเท กุมฺภกณฺฐิกิภา นาม ฐณฺฐชาติ มาสฺสฺสุนา อนฺโตเคหคตฺตา โหตี, สาลโย จปฺปญฺจมาเสหิ ปริณมฺนตี, กิ ปเนตฺถ มหาราช อนฺตริ โโก วิเสโส กุมฺภกณฺฐิกิภา จ สาลีนฺญจา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร อกุศลให้ผลเร็ว เพราะเป็นของต่ำต้อย กุศลให้ผลในเวลานานช้า เพราะเป็นของอุดม ขอถวายพระพร ข้อที่ว่านี้ ฟังพิจารณาได้แม้ ด้วยอุปมา ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ที่ชนบทชายแดน ราชอาณาจักร ชื่อว่ากุมภกัณฐิกิภา ปลูกไว้เดือนเดียว ก็เก็บเกี่ยวหาไว้ในเรือนได้ ส่วนข้าวสาลี ใช้เวลาถึง ๖ เดือน จึงจะให้ผล ขอถวายพระพร ในราชอาณาจักร ๒ อย่างนี้ ระหว่างข้าวกุมภกัณฐิกิภากับข้าวสาลี เพราะเหตุไร จึงมีความแตกต่างกันเล่า ?”

“ปริตฺตตฺตฺตา ภาณเต กุมฺภกณฺฐิกิภา วิปฺลตฺตฺตา จ สาลีนํ ฯ สาลโย ภาณเต นาคเสน ราชาธราหา ราชโฆชนํ, กุมฺภกณฺฐิกิภา ทาสกมฺมกรานํ โภชนนฺ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้า เพราะข้าวกุมภกัณฐิกิภา เป็นข้าวชั้นเลว และเพราะ ข้าวสาลีเป็นข้าวชั้นดี พระคุณเจ้านาคเสน ข้าวสาลีเป็นของควรแก่พระราชา เป็นเครื่องเสวย สำหรับพระราชา ข้าวกุมภกัณฐิกิภา เป็นของกินสำหรับพวกทาสกรรมกรทั้งหลาย”

“เอวเมว โข มหาราช ปริตฺตตฺตฺตา อกุสลํ ขิปปํ ปริณมตี, วิปฺลตฺตฺตา กุสลํ ทีฆเณ กาเลน ปริณมตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนอย่างนั้นนั้นแหละ อกุศลให้ผลเร็ว เพราะเป็นของต่ำต้อย กุศลให้ผลในเวลานานช้า เพราะเป็นของอุดม”

“ยัม ตตถ ฆนเต นาคเสน ชิปป์ ปริณมติ, ตัม นาม โลเก อธิมตต์ พลวตรัม, ตสฺมา อกุสลัม พลวตรัม, โน ตถา กุสลัม ฯ ยถา นาม ฆนเต นาคเสน โย โกจิ โยโซ มหติ- มหายุทฺธัม ปริสิตฺวา ปฏิสตฺตุมฺ อุกกจฺจเก คเหตุวา อากทฺตฺมิตฺวา ชิปป์ตฺรํ สามิโน อูปเนยฺย, โส โยโซ โลเก สมตฺโต สฺสูโร นาม ฯ โย จ ภิสฺสโก ชิปป์ สลลํ อุกฺทฺรติ โรคมฺปนฺติ, โส ภิสฺสโก เจโก นาม ฯ โย คณโก สีมฺสิมฺ คณฺเตวา ชิปป์ ทสฺสยติ, โส คณโก เจโก นาม ฯ โย มลฺโล ชิปป์ ปฏิมลฺลํ อุกฺกชิตฺวา อุตฺตานกัม ปาเตติ, โส มลฺโล สมตฺโต สฺสูโร นาม ฯ เอวเมว โช ฆนเต นาคเสน ยัม ชิปป์ ปริณมติ กุสลัม วา อกุสลัม วา, ตัม โลเก อธิมตต์ พลวตรนฺ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ในธรรมชาติ ๒ อย่างนั้น ในทางโลก ธรรมชาติใดให้ผลเร็ว ธรรมชาตินั้น ซึ่งว่ามีประมาณยิ่งกว่า มีกำลังมากกว่า เพราะฉะนั้น อกุศล จัดว่ามีกำลังมากกว่า กุศลหาเป็นเช่นนั้นไม่ พระคุณเจ้านาคเสน เปรียบเหมือนว่า นักรบคนใดคนหนึ่งเข้าสูการรบครั้งยิ่งใหญ่ จับตัวศัตรูฝ่ายตรงข้ามที่ชายกระเบนเหน็บ คร่าตัวมาแล้วก็นำเข้าไปหาผู้เป็นนายได้เร็วยิ่ง ในทางโลก นักรบผู้หนึ่งชื่อว่า เป็นผู้เก่งกล้า สามารถ หนึ่ง หมอผ่าตัดผู้ใด ถอนลูกศรออก ขจัดความเจ็บป่วยได้โดยฉับพลัน หมอผ่าตัดผู้ นั้น ก็ชื่อว่าเป็นหมอที่ฉลาดสามารถ คนนับคะแนนผู้ใด นับได้รวดเร็ว แสดงได้ฉับพลัน คน นับคะแนนผู้หนึ่ง ชื่อว่าเป็นคนฉลาดสามารถ นักมวยปล้ำผู้ใด ยกนักมวยปล้ำฝ่ายตรงข้าม ได้ทันที แล้วทำให้ตกนอนหงาย นักมวยนั้น ชื่อว่าเก่งกล้าสามารถ กล้าหาญ ฉับไฉน พระคุณ เจ้านาคเสน ธรรมชาติใด จะเป็นกุศลก็ตาม เป็นอกุศลก็ตามให้ผลเร็วพลัน ในทางโลก ธรรมชาตินั้น ซึ่งว่ามีประมาณยิ่งกว่า มีกำลังมากกว่า ฉะนั้นนั้นเหมือนกัน”

“อุภยมฺปิ ตัม มหาราช กมฺมํ สมฺปรายเวทนีเยว, อปิจ โช อกุสลัม สวาชฺชตฺย ขณฺเณ ทิฏฺฐธมฺมเวทนีเย โหติ, ปุพฺพเกหิ มหาราช ขตฺติเยหิ จปิโต เอโส นียโม ‘โย ปาณฺ หนฺติ, โส ทณฺฑารโห. โย อทินฺนํ อาทียติ. โย พรทาร์ คจฺจติ. โย มุสา ภณฺติ. โย คามํ ฆาเตติ. โย ปนฺถํ ทูเสติ. โย นิกตี กโรติ. โย วณฺจณํ กโรติ, โส ทณฺฑารโห วริตฺตพฺโพ เจตฺตพฺโพ เกตฺตพฺโพ หนฺตพฺโพ’ติ ฯ ตัม เต อฺปาทาย วิจินิตฺวา วิจินิตฺวา ทณฺฑนฺตฺติ วเรณฺติ จินฺทนฺตฺติ ภินฺทนฺตฺติ หนฺนฺติ จ, อปิ นุ มหาราช อตฺถิ เกหิจิ จปิโต นียโม ‘โย ทานํ วา เทติ, สิลฺลํ วา รกฺขติ, อฺโปสฺถกมฺมํ วา กโรติ, ตสฺส ธนํ วา ยสฺส วา ทาทพฺพนฺตฺติ; อปิ นุ ตัม วิจินิตฺวา วิจินิตฺวา ธนํ วา ยสฺส วา เทนฺติ, โจรสฺส กตฺกมฺมสฺส วรพฺพนฺธนํ วิทยา’ติ ?

พระนาคนเสนาถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร กรรมแม่ทั้ง ๒ อย่างนั้น ต่างก็เป็น สัมปรายเวทนียกรรม (กรรมมีวิบากที่พึงเสวยในภพหน้า) ไปด้วยกัน แต่ว่า อุกุศลกรรมเป็น ทิฏฐิธัมมเวทนียกรรม (กรรมมีวิบากที่พึงเสวยในอัตภาพนี้) โดยพลัน ก็เพราะความเป็นกรรม ที่มีโทษ ขอถวายพระพร พวกบรรพบุรุษกษัตริย์ทั้งหลาย ได้ตั้งข้อกำหนดโดยข้อนี้ไว้ว่า ‘ผู้ใด ฆ่าสัตว์ ผู้ใดถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ ผู้ใดคบหาภรรยาผู้อื่น ผู้ใดกล่าวเท็จ ผู้ใดปล้นบ้าน ผู้ใด ประทุษร้ายคนเดินทาง ผู้ใดทำการหลอกลวง ผู้ใดทำการคดโกง ผู้นั้นสมควรถูกลงทัณฑ์ คือ ควรถูกฆ่า ควรถูกตัด ควรถูกทำลาย ควรถูกเขี่ยนตี’ ดังนี้ พวกกษัตริย์เหล่านั้น ครั้นได้ วินิจฉัยไต่สวน เทียบข้อกำหนดโทษนั้นแล้ว จึงลงทัณฑ์ คือ จึงฆ่า จึงตัด จึงทำลาย และจึง เขี่ยนตี ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า ข้อกำหนดรางวัลที่กษัตริย์บางพวกตั้งไว้ว่า ‘ผู้ใด ให้ทานกัฏฐิ รักษาศีลกัฏฐิ ทำอุโบสถกรรมกัฏฐิ ควรให้ทรัพย์หรือยศแก่ผู้นั้น’ ดังนี้ มีอยู่หรือ ซึ่งพวกกษัตริย์ เหล่านั้น ครั้นวินิจฉัยไต่สวนเทียบข้อกำหนดรางวัลนั้นแล้ว จึงให้ทรัพย์บ้าง ยศบ้าง เหมือน อย่างที่ให้การฆ่า การจองจำ แก่พวกโจร ผู้ทำโจรกรรม”

“น หิ ภาหุเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ไม่มีหรือ คุณเจ้า”

“ยทิ มหาราช ทายกานํ วิจินิตฺวา วิจินิตฺวา ฐนํ วา ยสํ วา ทททยุํ, กุสลมฺปิ ทิฏฐธมฺมเวทนียํ ภาเวยฺย, ยสฺมา จ โข มหาราช ทายเก น วิจินนฺติ ‘ฐนํ วา ยสํ วา ทสฺสามา’ติ, ตสฺมา กุสลํ น ทิฏฐธมฺมเวทนียํ ฯ อิมินา มหาราช การณฺน อุกุสลํ ทิฏฐธมฺมเวทนียํ, สมฺปฺราเยว โส อธิมตฺตํ พลวตฺริ เวทนํ เวทยตี”ติ ฯ

พระนาคนเสนาถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า พวกกษัตริย์เหล่านั้น วินิจฉัย ไต่สวนแล้ว พึงให้ทรัพย์บ้าง ยศบ้าง แก่พวกคนผู้ให้ทานทั้งหลาย แม้กุศลกรรมก็พึงจัดว่า เป็นทิฏฐิธัมมเวทนียกรรม ขอถวายพระพร แต่เพราะเหตุที่พวกพระราชเหล่านั้น ไม่ได้ วินิจฉัยไต่สวนคนผู้ให้ทานทั้งหลาย จึงไม่มีดำริว่า ‘พวกเราจักให้ทรัพย์หรือยศ’ ดังนี้ เพราะ ฉะนั้น กุศลกรรม จึงไม่จัดว่าเป็นทิฏฐิธัมมเวทนียกรรม ขอถวายพระพร เพราะเหตุนี้ อุกุศล กรรม จึงจัดว่าเป็นทิฏฐิธัมมเวทนียกรรม สัตว์ (ผู้ทำกุศล) ย่อมเสวยเวทนา มีประมาณยิ่งกว่า มีกำลังยิ่งกว่า ในภายหลังนั้นแหละ”

“สาธุ ฆนเต นาคเสน ตวาทิสเน พุทธิมนฺเตน วินา เนโส ปญฺโห สุนิพฺเพจโย,
โลกิกํ ฆนเต นาคเสน โลกุตฺตเรน วิญญาปิตนฺ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน ยกเว้นผู้มีความรู้เช่นท่านแล้ว
ปัญหานี้ ใคร ๆ ก็ไม่อาจคลี่คลายให้ติได้เลย พระคุณเจ้านาคเสน ท่านใช้ความรู้ที่เป็น
โลกุตตระ ทำให้เข้าใจความรู้ที่เป็นโลกียะได้แล้ว”

กุสลากุสลพลวตฺรปญฺโท ตติโย ฯ

จบกุสลากุสลพลวตฺรปัญหาค้อที่ ๓

๔. ปุพฺพเปตาทิสปญฺห

๔. ปุพฺพเปตาทิสปัญหา

ปัญหาว่าด้วยการอุทิศบุญที่ทำแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว

[๔] “ฆนเต นาคเสน อิเม ทายกา ทานํ ทตฺวา ปุพฺพเปตานิ อาทิสนฺติ ‘อิทํ เตสํ
ปาปฺพณฺตฺตฺติ, อปิ นฺ เต กิณฺจิ ตโตนิทานํ วิปากํ ปฏฺฐิลนฺติ”ติ ?

[๔] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พวกทายกทั้งหลายนี้ ให้ทานแล้ว ก็
มักจะอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับไปก่อนแล้วว่า ‘ขอบุญนี้ จงถึงแก่คนเหล่านั้น’ ดังนี้ คนที่ล่วงลับไป
ก่อนแล้วเหล่านั้น ย่อมได้รับวิบาก (ผล) อะไร ๆ เพราะเหตุแห่งการอุทิศนั้น บ้างหรือไม่ ?”

“เกจิ มหาราช ปฏฺฐิลนฺติ, เกจิ นปฺปฏฺฐิลนฺตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปเรตบางพวกได้รับ บางพวกไม่ได้รับ”

“เก ฆนเต ปฏฺฐิลนฺติ, เก นปฺปฏฺฐิลนฺตี”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้า พวกไหนได้รับ พวกไหนไม่ได้รับ ?”

“นิริยฺยปฺนฺหา มหาราช นปฺปฏฺฐิลนฺติ, สคฺคคตา นปฺปฏฺฐิลนฺติ, ติริจฺฉานโยนิคตา
นปฺปฏฺฐิลนฺติ, จตฺตุนฺ เปตานิ ตโย เปตา นปฺปฏฺฐิลนฺติ วนฺตาสิกา ขุปฺปิपालิโน นิชฺฌาม-
ตณฺ्हิกา, ลนฺติ เปตา ปฺรทตฺตฺตฺตฺตฺวิโน, เตปิ สรมานาเยว ลนฺตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พวกเข้าถึงนรกไม่ได้รับ พวกไปสวรรค์
ไม่ได้รับ พวกไปกำเนิดเป็นสัตว์เดรัจฉานไม่ได้รับ บรรดาเปเรต ๔ จำพวก เปเรต ๓ จำพวก คือ

วันตาสิกเปรต ขูปปีปาสิกเปรต นิชฌานตันตสิกเปรต ไม่ได้รับ ปรทัตตูปชีวีเปรตเท่านั้น ย่อมได้รับ พวกปรทัตตูปชีวีเปรตแม่เหล่านั้น ต่อเมื่อระลึกได้นั้นแหละ จึงจะได้รับ”

“เตนหิ ภนฺเต นาคเสน ทายกานํ ทานํ วิโสสิตํ โหติ อผลํ, เยสํ อุทฺทิสฺส กตํ ยทิเต นปฺปฏิลภนฺตี”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ถ้าอย่างนั้น พระคุณเจ้านาคเสน ทานของพวกทายกทั้งหลาย ก็เป็นอันเสียเปล่า ไม่มีผล ถ้าว่า ทำอุทิศแล้ว คนเหล่านั้นก็ไม่ได้รับ”

“น หิ ตํ มหาราช ทานํ อผลํ โหติ อวิปากํ, ทายกาเยว ตสฺส ผลํ อนุภวนฺตี”ติฯ
พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ทานนั้น จะเป็นอันไม่มีผล ไม่มีวิบาก หามิได้ พวกทายกทั้งหลายนั้นแหละ ได้เสวยผลแห่งทานนั้น”

“เตนหิ ภนฺเต นาคเสน การณน มํ สญฺญาเปหิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าอย่างนั้น ก็โปรดทำโยมให้เข้าใจด้วย เหตุผลเถิด”

“อิธ มหาราช เกจิ มนุสฺสสา มจฺจมนํ สสุรภตฺตชชฺชกานิ ปฏฺิยาเทตฺวา ฌาติกุลํ คจฺจนฺติ, ยทิ เต ฌาตกา ตํ อุบายนํ น สมฺปฏฺิจฺเจยฺยํ, อปิ นุ ตํ อุบายนํ วิโสสิตํ คจฺเจยฺย วินฺสฺเสยฺย วา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร คนบางพวกในโลกนี้ จัดเตรียมปลา เนื้อ สุรา ข้าว ของขบเคี้ยว แล้วไปสู่สกุลญาติ ถ้าหากว่า พวกญาติเหล่านั้นไม่รับของกำนัลนั้นไซ้ร้ ของกำนัลนั้น ฟึ่งถึงความเสียเปล่าหรือฟึ่งพินาศไปหรือไร ?”

“น หิ ภนฺเต, สามิกานํ เยว ตํ โหตี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หามิได้ พระคุณเจ้า ของกำนัลนั้น ก็ยังคงตกเป็นของคนผู้เป็นเจ้าของนั่นเอง”

“เอวเมว โข มหาราช ทายกาเยว ตสฺส ผลํ อนุภวนฺตี ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ พวกทายกทั้งหลายนั่นเองได้เสวยผลแห่งทานนั้น

ยถา ปน มหาราช ปุริโส คพุกัม ปวิภูโจ อสติ ปุโรโต นิกขมณมุเข เกน
นิกขเมยยา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่ง เข้าห้องไปแล้ว เมื่อไม่มีประตูออกอื่น
อีกประตูหนึ่ง เขาจะพึงออกมาทางไหนได้”

“ปวิภูเจเนว ภานเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “เขาพึงออกทางประตูที่เข้าไปนั้นแหละ พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช ทายกาเยว ตสฺส ผลํ อณุภานฺติ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ พวกทายก
ทั้งหลายนั่นแหละ ได้ส่วยผลแห่งทานนั้น”

“โหตุ ภานเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺิจฺฉามิ, ทายกาเยว ตสฺส ผลํ
อณุภานฺติ, น มยํ ตํ การณํ วิโลเมมาติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน เหตุผลตามที่ท่านกล่าวมาอย่างนี้ว่า พวก
ทายกทั้งหลายนั่นแหละ ได้ส่วยผลแห่งทานนั้น ดังนี้ นี้ โยมก็ขอรับฟังละ แต่โยมไม่เห็น
คล้อยตามเหตุผลนั้นหรือ”

“ภานเต นาคเสน ยถิ อิมสฺส ทายกานํ ทินฺนทานํ ปุพฺพเปตानํ ปาปฺณาติ, เต จ
ตสฺส วิปาโก อณุภานฺติ ฯ เตนหิ โย ปาณาติปาตี ลุทฺโท โลहितปาณี ปทฺฐจฺมฺนสงฺกปโป
มนุสฺเส ฆาเตตฺวา ทารุณํ กมฺมํ กตฺวา ปุพฺพเปตानํ อาทิสฺเสยฺย อิมสฺส เม กมฺมสฺส
วิปาโก ปุพฺพเปตानํ ปาปฺณาตฺตุ”ติ, อปิ น ตสฺส วิปาโก ปุพฺพเปตानํ ปาปฺณาติ”ติ ?

พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า ทานที่พวกทายกเหล่านี้ให้แล้ว ตกไปถึงพวกที่ล่วงลับ
ไปก่อนได้ และคนเหล่านั้นก็ส่วยวิบากแห่งทานนั้นไซ้ร้ ถ้าอย่างนั้น บุคคลใดเป็นพรานนัก
ฆ่าสัตว์ มีมือเปื้อนเลือด มีใจคิดประทุษร้าย ฆ่าพวกมนุษย์ ทำทารุณกรรม แล้วอุทิศแก่พวกที่
ล่วงลับไปก่อนว่า ‘วิบากแห่งกรรมของโยมนี่ ขอจงถึงแก่คนที่ล่วงลับไปก่อนแล้วเถิด’ ดังนี้
วิบากแห่งกรรมนั้นจะถึงแก่คนผู้ล่วงไปก่อนแล้วหรือไม่หนอ ?”

“น หิ มหาราช”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ไม่ถึงหรือ มหาบพิตร”

“ภนฺเต นาคเสน โก ตตฺถ เหตุ ก็ การณฺ, เยน กุสลํ ปาปฺณาติ, อกุสลํ น ปาปฺณาติ”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ในคำตอบของท่านนั้น เหตุที่ทำให้กุศลถึงได้ อกุศลถึงไม่ได้ คืออะไรเล่า ?”

“เนโส มหาราช ปณฺโห ปุจฺฉิตฺตํ, มา จ ตฺวํ มหาราช วิสฺสชฺชโก อตฺถิํติ อปุจฺฉิตฺตํ ปุจฺฉิ, ‘กิสฺส อากาโส นิราลมฺโพ, กิสฺส คงฺคา อุตฺตมฺมุขานํ สนฺทติ, กิสฺส อีเม มนุสฺसानํ จ ทิชา จ ทวิปทา มิคา จตฺตูปทา’ติ ตมปิ มํ ตฺวํ ปุจฺฉิสฺสสิ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร นี้ไม่ใช่ปัญหาที่น่าถาม ขอถวายพระพร ขอพระองค์อย่าทรงถามปัญหาที่ไม่น่าถาม ด้วยทรงดำริว่า ‘คนตอบมีอยู่’ ดังนี้ เลย เหมือนอย่างพระองค์จักทรงถามอาตมภาพว่า ‘เพราะเหตุไร อากาศจึงไม่มีเครื่องค้ำจุน เพราะเหตุไร แม่น้ำคงคา จึงไม่ไหลบ่ายหน้าไปยังเบื้องบน เพราะเหตุไร พวกมนุษย์และนกทั้งหลายเหล่านี้ จึงมี ๒ เท้า พวกเนื้อจึงมี ๔ เท้า’ ดังนี้ ฉะนั้นแหละ”

“นาหํ ตํ ภนฺเต นาคเสน วิเหสาเปกฺโข ปุจฺฉามิ, อปิ จ นิพฺพาหนตฺถาย สนฺเทหสฺส ปุจฺฉามิ, พหุ มนุสฺसानํ โลเก วามคามิโน วิจกฺขุกา, ‘กิณฺติ เต โอตารํ น ลภฺยยุณฺ’ติ เอวาทํ ตํ ปุจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน โยมมิได้ถาม มุ่งจะเบียดเบียนท่านหรอก แต่ว่าถามเพื่อที่จะขจัดความฉงนสนนเทห์ มนุษย์ผู้เดินเอียงซ้าย มีดาพรามัว ก็มีอยู่มากมายในโลก โยมคิดว่า ‘คนเหล่านั้น จะไม่มีโอกาสบ้างหรือไร’ ดังนี้แล้ว จึงถามท่าน”

“น สกฺกา มหาราช สห อกฺเตน อนนฺนฺเตน สห ปาปํ กมฺมํ สฺวิภฺชิตฺตํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ใคร ๆ ไม่อาจจะแบ่งปันบาปกรรมให้กับคนที่ไม่ได้ทำ ให้กับคนที่ไม่ยินยอมได้”

“ยถา มหาราช มนุสฺसानํ อุกฺกนิพฺพาหเนน อุกฺกํ สุวितฺตมฺปิ หรฺนติ, อปิ ญํ มหาราช สกฺกา ฆนฺมหาเสลปฺพโตะ นิพฺพาหเนน ยถิจฺฉิตฺตํ หริตฺตฺนุ”ติ ?

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า คนทั้งหลาย ย่อมคัตน้ำออก นำน้ำไปสู่ที่แม่แสนไกลได้ ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า พวกเขาอาจคัตภูเขาหินที่บตัน นำไปสู่ที่ตามปรารถนาได้หรือไม่ ?”

“น หิ ภาณเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “มิได้หรอก พระคุณเจ้า”

“เออเมว โข มหาราช สกกา กุสลํ สัมภิชิตฺตุํ, น สกกา อกุสลํ สัมภิชิตฺตุํ ฯ ยถา วา ปน มหาราช สกกา เตเลน ปทีโป ชาเลตฺตุํ, อปี นุ มหาราช สกกา อุกถเนน ปทีโป ชาเลตฺนุ”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ ใคร ๆ ก็อาจแบ่งปันกุศลได้ ไม่อาจแบ่งปันอกุศลได้ ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่าใคร ๆ อาจใช้น้ำมันจุดประทีปให้ลูกโพลงได้ ก็แต่ว่า ใคร ๆ อาจใช้น้ำจุดประทีปให้ลูกโพลงได้หรือไม่ ?”

“น หิ ภาณเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “มิได้หรอก พระคุณเจ้า”

“เออเมว โข มหาราช สกกา กุสลํ สัมภิชิตฺตุํ, น สกกา อกุสลํ สัมภิชิตฺตุํ ฯ ยถา วา ปน มหาราช กสฺสกา ตพากโต อุกกํ นีหริตฺวา ฌณฺณํ ปริปาเจนฺติ, อปี นุ โข มหาราช สกกา มหาสมฺมุทโต อุกกํ นีหริตฺวา ฌณฺณํ ปริปาเจตฺนุ”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ ใคร ๆ อาจแบ่งปันกุศลได้ ไม่อาจแบ่งปันอกุศลได้ ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่าพวกชาวนาตักน้ำจากตระพังน้ำไป (ใช้) หุงข้าวได้ ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า เขาอาจตักน้ำจากมหาสมุทรไป (ใช้) หุงข้าวได้หรือไม่หนอ ?”

“น หิ ภาณเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “มิได้หรอก พระคุณเจ้า”

“เออเมว โข มหาราช, สกกา กุสลํ สัมภิชิตฺตุํ, น สกกา อกุสลํ สัมภิชิตฺนุ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ ใคร ๆ อาจแบ่งปันกุศลได้ (แต่) ไม่อาจแบ่งปันอกุศลได้”

“ภาณเต นาคเสน เกน การณน สกกา กุสลํ สัมภิชิตฺตุํ, น สกกา อกุสลํ สัมภิชิตฺตุํ ฯ การณน มํ สญฺญาเปหิ นาหํ อนุโธ อนาโลโก สุตฺวา เวทิสฺสามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน เพราะเหตุไร ใคร ๆ อาจแบ่งปันกุศลได้

ไม่อาจแบ่งปันอกุศลได้แล้ว โปรดทำโยมให้เข้าใจด้วยเหตุผลเถิด โยมไม่ใช่คนบอด ไม่ใช่คนมืด ฟังแล้วก็จู้จู้ได้”

“อกุศล มหาราช โลกั, กุศล พหุ, โลกตุดา อกุศล กตตารเยว ปรียาทียติ, พหุกตุดา กุศล สเทวกั โลกั อชฺโหมตถรตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร อกุศลมีปริมาณน้อย กุศลมีปริมาณมาก อกุศลครอบงำได้เฉพาะคนทำเท่านั้น เพราะมีปริมาณน้อย กุศล แผ่คลุมไปได้ ตลอดทั้งโลกพร้อมทั้งเทวดา เพราะมีปริมาณมาก”

“โอปมมัม กโรหี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ขอท่านช่วยทำอุปมาให้หน่อยเถอะ”

“ยถา มหาราช ปรีตตัม เอกัม อุกกพินทุ นิปเตยย, อปี นุ โข ตัม มหาราช อุกกพินทุ ทสปี ทวาทสปี โยชนานิ อชฺโหมตถเรยยา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า น้ำหยาดหนึ่งซึ่งเป็นของเล็กน้อย ตกไปบนพื้นดิน ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า น้ำหยาดนั้น ฟังไหลท่วมบ่าไปตลอดที่ ๑๐ โยชน์บ้าง ๑๒ โยชน์บ้าง หรือไร ?”

“น หิ ฆนเต ยตถ ตัม อุกกพินทุ นิปตติ, ตตถเวว ปรียาทียติ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หามิได้ พระคุณเจ้า หยาดน้ำนั้น ตกไปบนที่ใด ก็ซึมซาบได้เฉพาะที่นั้น”

“เกน การณน มหาราชา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “เพราะเหตุไรหรือ มหาบพิตร ?”

“ปรีตตตุดา ฆนเต อุกกพินทุสสา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “เพราะหยาดน้ำมีปริมาณเพียงนิดหน่อย พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช ปรีตตัม อกุศลัม ปรีตตตุดา กตตารเยว ปรียาทียติ, น สกกา สวิภชิตุ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ อกุศลมีปริมาณนิดหน่อย เพราะมีปริมาณนิดหน่อย จึงครอบงำได้เฉพาะผู้ที่ทำเท่านั้น จึงไม่อาจแบ่งปันได้

“ยถา วา ปน มหาราช มหติมหาเมโฆ อภิวิสุเสยย ตปฺปยนฺโต ธรณิตลํ, อปี นุ โข โส มหาราช มหาเมโฆ สมฺนฺโต โอตฺถเรยฺยา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ฝนห่าใหญ่ ฟุ้งตกกระหน่ำ ทำพื้นแผ่นดินให้อิ่มเอิบ ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า น้ำฝนห่าใหญ่นั้น ฟุ้งไหลท่วมบ่าไปตลอดที่โดยรอบได้หรือไม่ ?”

“อาม ภาเต ปฺรยิตฺวา โส มหาเมโฆ โสพฺกสฺสรตฺตสาขากนฺทรปฺทรทตฺตพาก-
อุทฺพานโปกฺขรณฺโณ ทสฺปิ ทฺวาทสฺปิ โยชนานิ อชฺโฌตฺถเรยฺยา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “ได้ พระคุณเจ้า น้ำฝนห่าใหญ่นั้น ทำบ่อ สระ ห้วย ลำธาร ซอกเขา เหมือน ผาย บึง อ่างเก็บน้ำ สระบัวให้เต็มเปี่ยมแล้ว ก็ยังไหลท่วมบ่าไปตลอดที่ ๑๐ โยชน์บ้าง ๑๒ โยชน์บ้าง”

“เกน การณฺน มหาราช”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “เพราะเหตุไรหรือ มหาบพิตร ?”

“มฺหฺนฺตตฺตา ภาเต เมฆสฺสา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “เพราะเป็นฝนห่าใหญ่ พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช กุสลํ พหุํ, พหุํตฺตา สกฺกา เทวมนุสฺเสหิปี
สํวิภชิตฺถุ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ กุศลมีปริมาณมาก เพราะมีมาก จึงอาจแบ่งปันให้แม่แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้”

“ภาเต นาคเสน เกน การณฺน อกุสลํ โถกํ กุสลํ พหุํตฺรณฺ”ติ ?

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน เพราะเหตุไร อกุศลจึงมีปริมาณเล็กน้อย กุศลมีปริมาณมากกว่าเล่า ?”

“อิธ มหาราช โย โกจิ ทานํ เทติ, สีสํ สมาทิยติ, อุโปสถกมฺมํ กโรติ, โส ญฺหฺโวจิ
ปญฺหฺโวจิ หฺลิตฺโต ปมุทิตฺโต ปสนฺนฺมานโส เวทชาโต โหติ, ตสฺส อปรารฺปํ ปีติ อุปฺปชฺชติ,
ปีติมนสฺส ภิยฺโย ภิยฺโย กุสลํ ปวทฺตติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร บุคคลใดคนหนึ่งในโลกนี้ ให้ทาน สมาทานศีล ทำอุโบสถกรรม บุคคลนั้น เป็นผู้ร่าเริง บันเทิง ยิ้มแย้ม ยินดี มีใจผ่องใส เกิด

ความปลื้มใจ เขาย่อมเกิดความอímเอิบใจอยู่เรื่อย ๆ กุศลของผู้มีใจอímเอิบ ย่อมเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

“ยถา มหาราช อุทปานะ พหุสลิลสมปฺปนฺเน เอเกน เทเสน อุทกั ปวิเสยฺย, เอเกน นิกุขเมยฺย, นิกุขมฺนุเตปิ อปราปรึ อุปฺปชฺชติ, น สกฺกา โหติ ขยฺ ปาเปตฺตํ ฯ เอวเมว โข มหาราช กุสลั กิโยโย กิโยโย ปวทฺตมฺติ ฯ วสุสฺสเตปิ เจ มหาราช ปุริโส กตฺ กุสลั อวชฺชชยฺย, อวชฺชชิตฺ อวชฺชชิตฺ กิโยโย กิโยโย กุสลั ปวทฺตมฺติ ฯ ตสฺส ตํ กุสลั สกฺกา โหติ ยถิจฺจเกหิ สหฺริ สัวิภชฺชิตฺ, อิทมุตฺถ มหาราช การณฺ, เยน การณฺน กุสลั พหุตรึ ฯ

ขอถวายพระพร เมื่ออ่างเก็บน้ำเต็มด้วยน้ำมากมายแล้ว น้ำไหลเข้าไปทางด้านหนึ่ง ไหลออกไปทางด้านหนึ่ง แม้เมื่อน้ำไหลออกไป น้ำก็ยังคงเกิดขึ้นอยู่เรื่อย ๆ ใคร ๆ จึงไม่อาจทำให้หมดไปได้ ฉนใด ขอถวายพระพร กุศลย่อมเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้ ฉนนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า บุรุษจะพึงนึกถึงกุศลที่ตนได้ทำไว้ แม้ ๑๐๐ ปีมาแล้ว เมื่อเขานึกถึงไป นึกถึงไป กุศลก็ย่อมเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป กุศลของเขานั้น เขาอาจแบ่งให้กับคนทั้งหลายเท่าที่ปรารถนาได้ ขอถวายพระพร ที่กล่าวมานี้ เป็นเหตุในความข้อนี ซึ่งเป็เหตุที่ทำให้กุศลมีปริมาณมากกว่า

“อกุสลั ปน มหาราช กโรนฺโต ปจฺจนา วิปฺปฏิสารึ โหติ, วิปฺปฏิสาริโน จิตฺตํ ปฏิลียติ ปฏิกุฎฺติ ปฏิวตฺตติ น สมฺปสารียติ โสจติ ตปฺปติ หายติ ชียติ น ปริวทฺตมฺติ ตตฺถเวว ปริยาทียติ ฯ ยถา มหาราช สุกฺขาย นทียา มหาปุพฺพินาย อุณฺนตวานตาย กุฎฺฐิลสงฺกุฎฺฐิลาย อุปฺริโต ปฺริตฺตํ อุทกั อากจฺจนฺตํ หายติ ชียติ น ปริวทฺตมฺติ ตตฺถเวว ปริยาทียติ ฯ เอวเมว โข มหาราช อกุสลั กโรนฺตสฺส จิตฺตํ ปฏิลียติ ปฏิกุฎฺติ ปฏิวตฺตติ น สมฺปสารียติ โสจติ ตปฺปติ หายติ ชียติ น ปริวทฺตมฺติ ตตฺถเวว ปริยาทียติ, อิทมุตฺถ มหาราช การณฺ, เยน การณฺน อกุสลั โถกนฺ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ส่วนว่า อกุศล เมื่อทำเข้า ก็ย่อมเป็นผู้มีความเดือดร้อนใจในภายหลัง จิตของบุคคลผู้มีความเดือดร้อน ย่อมหดกลับ ย่อมงอกกลับ ไม่เหยียดไป ย่อมแห้งแล้ง ย่อมเร้าร้อน จึงละลดไป หมดสิ้นไป ไม่เจริญ เหือดหายไปในที่นั้นนั้นแหละ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า น้ำปริมาณน้อย เมื่อไหลมาถึง เบื้องบนเนินทรายใหญ่ สูง ๆ ต่ำ ๆ เลี้ยวลดคดโค้งในแม่น้ำที่แห้งเหือดแล้ว ก็ย่อมหมดไปไม่เจริญ ย่อมเหือดหายไปในที่นั้นนั้น

แหละ ฉันใด ขอถวายพระพร จิตของบุคคลทำอกุศล ย่อมหดกลับ ย่อมงอกกลับ ไม่เหยียดไป
 ย่อมแห้งแล้ง ย่อมเร้าร้อน จึงละลไ้ไป หมดสิ้นไป ไม่เจริญ เหือดหายไปในที่นั้นนั้นแหละ ฉัน
 นั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร ที่กล่าวมานี้ เป็นเหตุในความนี้ ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้อกุศลเป็น
 ของมีปริมาณเล็กน้อย”

“สาธุ ภาหุเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมุปฏิจามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมา
 นี้”

ปุพฺพเปตาทิสฺสปัญฺโท จตฺตโก ๑

จปฺพฺพเปตาทิสฺสปัญฺหาอฺทฺธิ ๔

๕. สุปินปณฺห

๕. สุปินปัญฺหา

ปัญฺหาว่าด้วยความฝึน

[๕] “ภาหุเต นาคเสน อิมสฺมี โลเก นรนาโรโย สุปินํ ปสฺสนฺติ กลฺยาณมฺปิ ปาปกมฺปิ,
 ทิฏฺฐปุพฺพมฺปิ อทิฏฺฐปุพฺพมฺปิ, กตปุพฺพมฺปิ อกตปุพฺพมฺปิ, เขมมฺปิ สภยมฺปิ, ทูเรปิ
 สนฺติเกปิ, พหุวิธานิปิ อนเนกวณฺณสหสฺसानิ ทิสฺสนฺติ, กิณฺเจตํ สุปินํ นาม, โโก เจตํ
 ปสฺสตี”ติ ?

[๕] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ชายหญิงทั้งหลายในโลกนี้ ต่างก็ฝึน
 เห็นสิ่งต่าง ๆ หลายพันอย่าง เป็นสิ่งดีบ้าง สิ่งชั่วร้ายบ้าง สิ่งที่เคยเห็นบ้าง สิ่งที่ไม่เคยเห็น
 บ้าง สิ่งที่เคยทำบ้าง สิ่งที่ไม่เคยทำบ้าง สิ่งที่ปลอดภัยบ้าง สิ่งที่มีภัยบ้าง สิ่งที่อยู่ไกลบ้าง สิ่ง
 ที่อยู่ใกล้บ้าง ชื่อว่าความฝึนนี้คืออะไร ? ใครบ้างเล่า ? ย่อมฝึน”

“นิมิตฺตเมตํ มหาราช สุปินํ นาม, ยํ จิตฺตสฺส อาปาตมฺปกจฺจติ ฯ จยิเม มหาราช
 สุปินํ ปสฺสนฺติ, วาติโก สุปินํ ปสฺสตี, ปีตติโก สุปินํ ปสฺสตี, เสมหิโก สุปินํ ปสฺสตี,
 เทวตฺตปสฺสหารโต สุปินํ ปสฺสตี, สมฺมทาจินฺณโต สุปินํ ปสฺสตี, ปุพฺพนินิมิตฺตโต สุปินํ ปสฺสตี,
 ตตร มหาราช ยํ ปุพฺพนินิมิตฺตโต สุปินํ ปสฺสตี, ตํเยว สจฺจํ, อวเสสํ มิจฺฉา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ชื่อว่าความฝันนี้ คือ นิมิตที่เข้าถึงคลองแห่งจิต ขอถวายพระพร บุคคล ๖ จำพวกเหล่านี้ ย่อมเห็นนิมิตที่เป็นความฝัน (ย่อมฝันเห็นนั่นแหละ) คือ คนที่มีชาติกำเริบ ก็ย่อมฝันเห็นได้ คนที่มีดีกำเริบ ก็ย่อมฝันเห็นได้ คนที่มีเสมหะกำเริบ ก็ย่อมฝันเห็นได้ เพราะถูกเทวดาโหม่นำใจ ก็ย่อมฝันเห็นได้ เพราะมีจิตหมกมุ่น ก็ย่อมฝันเห็นได้ เพราะเป็นบุพพนิมิต (อารมณ์ที่เป็นเหตุการณืบอกล่วงหน้า) ก็ย่อมฝันเห็นได้ ขอถวายพระพร ในความฝัน ๖ อย่างนั้น ความฝันเพราะเป็นบุพพนิมิตเท่านั้นจริง ความฝันที่เหลือ ไม่จริง”

“ภนฺเต นาคเสน โย ปุพฺพนิมิตฺตโต สฺปิโน ปสฺสตี, ก็ ตสฺส จิตฺตํ สยํ คนฺตุวา ตํ นิมิตฺตํ วิจินาตี, ตํ วา นิมิตฺตํ จิตฺตสฺส อาปาตมฺปกจฺจตี, อญฺโฆ วา อาคนฺตุวา ตสฺส อาโรเจตี”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน บุคคลใดฝันเพราะเป็นบุพพนิมิต จิตของบุคคลนั้นไปค้นหานิมิตนั่นเอง, นิมิตนั้น มาถึงคลองแห่งจิตของเขา หรือว่าคนอื่นมาบอกแก่เขาเล่า ?”

“น มหาราช ตสฺส จิตฺตํ สยํ คนฺตุวา ตํ นิมิตฺตํ วิจินาตี, นาปี อญฺโฆ โกจิ อาคนฺตุวา ตสฺส อาโรเจตี, อถ โข ตํเยว นิมิตฺตํ จิตฺตสฺส อาปาตมฺปกจฺจตี ฯ ยถา มหาราช อาทาโส น สยํ กุหฺินฺยจิ คนฺตุวา ฉายํ วิจินาตี, นาปี อญฺโฆ โกจิ ฉายํ อาเนตฺวา อาทาสํ อาโรเปตี, อถ โข ยโต กุโตจิ ฉายา อาคนฺตุวา อาทาสสฺส อาปาตมฺปกจฺจตี, เอวเมว โข มหาราช น ตสฺส จิตฺตํ สยํ คนฺตุวา ตํ นิมิตฺตํ วิจินาตี, นาปี อญฺโฆ โกจิ อาคนฺตุวา อาโรเจตี, อถ โข ยโต กุโตจิ นิมิตฺตํ อาคนฺตุวา จิตฺตสฺส อาปาตมฺปกจฺจตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร จิตของเขาจะไปค้นหานิมิตนั่นเอง ก็หาไม่ ทั้งจะมีใครคนใดคนหนึ่ง มาบอกแก่เขาก็หาไม่ แต่ทว่า นิมิตนั้นนั่นแหละ มาถึงคลองแห่งจิตของเขา ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า กระจกเงาจะไปค้นหาเงาแม่ในที่ไหน ๆ เสียเอง ก็หาไม่ ทั้งจะมีใครคนใดคนหนึ่งยกเงาขึ้นสู่กระจก (ให้ปรากฏในกระจกเงา) ก็หาไม่ แต่ทว่า เงามาจากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วก็เข้าถึงคลองแห่งกระจกเงา ฉันทใด ขอถวายพระพร จิตของบุคคลนั้นจะไปค้นหานิมิตนั่นเอง ก็หาไม่ ทั้งจะมีใครคนใดคนหนึ่งมาบอก ก็หาไม่ แต่ทว่า นิมิตนั้นนั่นแหละ มาถึงคลองแห่งจิตของเขา”

“ภนฺเต นาคเสน ยํ ตํ จิตฺตํ สฺปิณฺ ปรสฺสติ, อปี นุ ตํ จิตฺตํ ชานาติ ‘เอวํ นาม วิปาโก ภวิสฺสติ เขมํ วา ภยํ วา’ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน จิตที่ฝันเห็นนั้น จะทราบหรือไม่ว่า ‘ผลอย่างนี้ อันเป็นความเกษมก็ตาม เป็นภัยก็ตาม จักเกิดขึ้น’ ดังนี้ ?”

“น หิ มหาราช ตํ จิตฺตํ ชานาติ ‘เอวํ วิปาโก ภวิสฺสติ เขมํ วา ภยํ วา’ติ, นิमितฺเต ปน อุปฺปนฺเน อญฺเฆสํ กเถติ, ตโต เต อตุถํ กเถนฺตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร จิตนั้นหาทราบไม่ว่า ‘ผลอย่างนี้ อันเป็นความเกษมก็ตาม เป็นภัยก็ตาม จักเกิดขึ้น’ แต่ว่า เมื่อนิมิตเกิดขึ้นแล้ว เขาก็จะบอกแก่คนอื่น ๆ คนเหล่านั้นก็จะบอกผลจากนิมิตให้เขาฟัง’

“อิํชฺม ภนฺเต นาคเสน การณํ เม ทสฺเสหิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ขอนิมนต์ช่วยทำโยมให้ได้มองเห็นเหตุผลเถิด”

“ยถา มหาราช สรีเร ติลกา ปีพกา ททฺฑุณี อฏฺฐจฺหนฺติ ลากาย วา อลากาย วา, ยสาย วา อยสาย วา, นิหนฺทาย วา ปสฺสํสาย วา, สฺขาย วา ทฺกขาย วา, อปี นุ ตา มหาราช ปีพกา ชานิตฺวา อุปฺปชฺชนฺติ ‘อิมํ นาม มยํ อตุถํ นิปฺพาเทสฺสามา’ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า โรคผิวหนังชนิดปรู เป็นตุ่มดำ ๆ ขนาดเท่าเมล็ดงา ตั้งขึ้นในร่างกาย เพื่อความมีลาภก็ตาม เพื่อความเสื่อมลาภก็ตาม เพื่อความมียศก็ตาม เพื่อความเสื่อมยศก็ตาม เพื่อได้รับความนิทานก็ตาม เพื่อได้รับคำสรรเสริญก็ตาม เพื่อได้รับความสุขก็ตาม เพื่อได้รับความทุกข์ก็ตาม ขอถวายพระพร ก็ แต่ว่า ตุ่มดำ ๆ เหล่านี้รู้ว่า พวกเราจักทำผลชื่อนี้ให้เกิดขึ้น ดังนี้แล้ว จึงเกิดขึ้นหรือไร ?”

“น หิ ภนฺเต ยาทีเส ตา โອกาเส ปีพกา สมฺภวานฺติ, ตตุถ ตา ปีพกา ทิสฺวา เนमितฺตกา พฺยากรโณติ ‘เอวํ นาม วิปาโก ภวิสฺสติ’ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หามิได้ พระคุณเจ้า คือว่า พวกนักทำนายนิมิตเห็นตุ่มดำ ๆ ในโอกาสที่เกิดขึ้นแล้ว ก็พยากรณ์กันไปว่า จักเกิดผลอย่างนี้ขึ้น”

“เอวเมว โข มหาราช ยํ ตํ จิตฺตํ สฺปิณฺ ปรสฺสติ, น ตํ จิตฺตํ ชานาติ ‘เอวํ นาม วิปาโก ภวิสฺสติ เขมํ วา ภยํ วา’ติ, นิमितฺเต ปน อุปฺปนฺเน อญฺเฆสํ กเถติ, ตโต เต อตุถํ

กเถนุตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ จิตที่ฝัน เห็นนั้น หาทราบไม่ว่า ผลอย่างนี้ อันเป็นความเกษมก็ตาม เป็นภัยก็ตาม จะเกิดขึ้น แต่ว่า เมื่อนิมิตเกิดขึ้นแล้ว เขาก็ไปบอกแก่คนอื่น ๆ คนเหล่านั้น ก็จะบอกผลที่เกิดจากนิมิตนั้นให้ เขาฟัง”

“ภนุเต นาคเสน โย สุปินํ ปสฺสติ, โส นิทฺทายนฺโต อุทฺทาหุ ชาครนฺโต ปสฺสตี”ติ ?
พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ผู้ใดฝัน ผู้นั้นย่อมฝันขณะที่กำลังหลับ หรือว่า ขณะที่กำลังตื่นแล้ว ?”

“โย โส มหาราช สุปินํ ปสฺสติ, น โส นิทฺทายนฺโต ปสฺสติ, นาปิ ชาครนฺโต ปสฺสตี ฯ อปิจ โอกุณฺเต มิทฺเท อสมปฺตเต ภวฺงเค เอตฺถนฺตเร สุปินํ ปสฺสตี ฯ มิทฺธ-
สมารุพฺหสฺส มหาราช จิตฺตํ ภวฺงคคตํ โหติ, ภวฺงคคตํ จิตฺตํ นปฺปวตฺตติ, อปฺปวตฺตํ
จิตฺตํ สุขทฺทขํ นปฺปชานาติ, อปฺปฏฺวิชานนฺตสฺส สุปิโน น โหติ, ปวตฺตมาเน จิตฺเต สุปินํ
ปสฺสตี ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ผู้ที่ฝันนั้น มิได้ฝันขณะที่กำลังหลับ ทั้ง มิได้ฝันขณะที่กำลังตื่น แต่ทว่า ย่อมฝันในระหว่างที่มีความโงกวงงก้าวลง ยังไม่จรดถึงภวังค์ ขอถวายพระพร จิตของผู้ที่มีความโงกวงงเพิ่มพูน ย่อมมีอันถึงภวังค์ จิตที่ถึงภวังค์ ย่อมไม่ เป็นไป (โดยเป็นวิถิ) จิตที่ไม่เป็นไป ย่อมไม่รู้สุขและทุกข์ บุคคลผู้มีจิตที่ไม่รู้สุขและทุกข์ ย่อม หาคความฝันมิได้ เมื่อจิตเป็นไป (โดยเป็นวิถิ) เขาจึงจะฝันเห็นได้

“ยถา มหาราช ติมิเร อนฺธกาเร อปฺปภาเส สุปริสุทฺเทปิ อาทาเส ฉายา น ทิสฺสติ,
เอวเมว โข มหาราช มิทฺธสมารุพฺเห จิตฺเต ภวฺงคคเต ติฏฺฐมาเนปิ สรีเร จิตฺตํ อปฺปวตฺตํ
โหติ, อปฺปวตฺเต จิตฺเต สุปินํ น ปสฺสตี ฯ ยถา มหาราช อาทาโส, เอวํ สรีรํ ทฏฺฐพฺพํ;
ยถา อนฺธกาโร, เอวํ มิทฺธํ ทฏฺฐพฺพํ; ยถา อาโลโก, เอวํ จิตฺตํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ในที่มืดมิด ไม่มีความสว่าง เงาม่อมไม่ปรากฏใน กระจกเงา แม้ว่าสะอาดดี ฉะนั้น เมื่อจิตมีความโงกวงงเพิ่มพูน ถึงภวังค์แล้ว แม้ยังดำรงอยู่ใน สรีระก็จะมีแต่จิตที่ไม่เป็นไป (โดยเป็นวิถิ) ในจิตที่ไม่เป็นไป ย่อมไม่ฝันเห็น ฉะนั้น ขอถวาย พระพร ฟังเห็นสรีระว่าเป็นดุษจระจกเงา ฟังเห็นความโงกวงงว่า เป็นดุษจความมืด ฟังเห็นจิต เป็นดุษจความสว่าง ฉะนั้นเกิด

“ยถา วา ปน มหาราช มหิโกตถภูสสุ สूरियस्स ปภา น ทิสฺสติ สนฺดาเยว สूरिय-
 ราชฺมิ อปฺปวตฺตทา โหติ, อปฺปวตฺตตาย สूरियราชฺมिया อาโลโก น โหติ, เอวเมว โข มหาราช
 มิทฺธสมารุพฺพหฺสฺส จิตฺตํ ภวํคคตํ โหติ, ภวํคคตํ จิตฺตํ นปฺปวตฺตติ, อปฺปวตฺเต จิตฺเต
 สุปินํ น ปสฺสตี ๕ ยถา มหาราช สूरियो, เอวํ สूरี ฏฺฐจฺพฺพ; ยถา มหิโกตถธฺรณ, เอวํ มิทฺธ
 ฏฺฐจฺพฺพ; ยถา สूरियราชฺมิ, เอวํ จิตฺตํ ฏฺฐจฺพฺพ ๕

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า แสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์ ที่ถูกเมฆ
 หมอกปกคลุม ย่อมไม่ปรากฏ รัศมีแห่งดวงอาทิตย์มีอยู่เขียวแหละก็ไม่เป็นไป เมื่อรัศมีแห่ง
 ดวงอาทิตย์ไม่เป็นไป ความสว่างก็เกิดไม่ได้ ฉันทใด จิตของบุคคลผู้มีความโง่งมงายเพิ่มพูน
 ย่อมมีอันถึงภวังค์ จิตที่ถึงภวังค์ ย่อมไม่เป็นไป เมื่อจิตไม่เป็นไป ก็ย่อมไม่ผิเห็น ฉันทนั้น
 เหมือนกัน ขอถวายพระพร ฟังเห็นสร้ระว่าเป็นดวงจิตดวงอาทิตย์ ฟังเห็นความโง่งมงายว่าเป็นดวง
 เมฆหมอก ฟังเห็นจิตว่าเป็นดวงรัศมีดวงอาทิตย์ ฉันทนั้นเกิด

“ทฺวิหนํ มหาราช สนฺเตปิ สूरีเร จิตฺตํ อปฺปวตฺตํ โหติ, มิทฺธสมารุพฺพหฺสฺส
 ภวํคคตสฺส สนฺเตปิ สूरีเร จิตฺตํ อปฺปวตฺตํ โหติ, นิโรธสมาปนฺนสฺส สนฺเตปิ สूरีเร จิตฺตํ
 อปฺปวตฺตํ โหติ, ชาครนฺตสฺส มหาราช จิตฺตํ โลลํ โหติ วิวํ ฏฺฐจฺพฺพ อนิพฺพหฺ, เอวรูปสฺส
 จิตฺเต นิमितฺตํ อาปาตํ น อฺเปติ ๕ ยถา มหาราช ปุริสํ วิวํ ฏฺฐจฺพฺพ อภิริยํ อรหฺสฺส
 ราชฺสกา มา ปรีวชฺเชนฺติ, เอวเมว โข มหาราช ชาครนฺตสฺส ทิพฺโพ อตฺถโก อาปาตํ น
 อฺเปติ, ตสฺมา ชาครนฺโต สุปินํ น ปสฺสตี ๕ ยถา วา ปน มหาราช, ภิกขุํ ภินฺนาชีว
 ณาจารย์ ปาปมิตฺตํ ทุสฺสีลํ กุสฺสีลํ หินวีริยํ กุสลา โภชิปกฺขิยา ธมฺมา อาปาตํ น อฺเปติ,
 เอวเมว โข มหาราช ชาครนฺตสฺส ทิพฺโพ อตฺถโก อาปาตํ น อฺเปติ, ตสฺมา ชาครนฺโต
 สุปินํ น ปสฺสตี”ติ ๕

ขอถวายพระพร สำหรับบุคคล ๒ จำพวก จิตย่อมไม่เป็นไปในสร้ระแม้ว่ามีอยู่ (ยังเป็น
 ๑ อยู่) คือ คนที่มีความโง่งมงายเพิ่มพูน จนจรดถึงภวังค์ จิตย่อมไม่เป็นไปในสร้ระแม้ว่า มีอยู่
 ทานผู้เข้านิโรธสมาบัติ จิตย่อมไม่เป็นไปในสร้ระแม้ว่ามีอยู่ ขอถวายพระพร จิตของคนที่ดี
 อยู่ ย่อมเป็นธรรมชาติที่ร่วนวาย แจ่มชัด ไม่เป็นจิตประจำ นิमितย่อมไม่ถึงคลอง ในจิตของ
 บุคคลผู้เป็นเช่นนี้ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า คนผู้ประสงค์จะเก็บความลับย่อมหลีกเลี่ยง
 เลี่ยงบรูษผู้เป็นคนที่เปิดเผย เป็นคนซัดแล้ว เป็นคนซ่อนกริยาไว้ไม่ได้ เป็นคนเก็บความลับ
 มิได้ ฉันทใด ขอถวายพระพร ผลอันเป็นทิพย์ ย่อมไม่เข้าถึงคลองแห่งบุคคลผู้ดีที่อยู่ ฉันทนั้น
 เหมือนกัน เพราะฉะนั้น คนผู้ดีที่อยู่ จึงไม่ผิเห็น ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า กุศลโพธิ-

ปักขียธรรมทั้งหลาย ย่อมไม่เข้าถึงภิกษุผู้มีอาชีวะเสียหาย หากอาจารย์ได้ คบคนชั่วเป็นมิตร
 ทูศีล เกียจคร้าน มีความเพียรเลวทราม ฉันทใจ ขอลถวายพระพร ผลอันเป็นทิพย์ ก็ย่อมไม่เข้า
 ถึงคลองแห่งบุคคลผู้ดีที่อยู่ เพราะฉะนั้น คนผู้ดีที่อยู่ จึงไม่ฝัน ฉันทนั้นเหมือนกัน”

“ภานุเต นาคเสน อตถิ มิทฺทสุส อาทิมชฺฌปรโยสานน”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน มิทฺท (ความโง่กวง) มีเบื้องต้น ท่ามกลาง
 ที่สุดหรือไร ?”

“อาม มหาราช อตถิ มิทฺทสุส อาทิมชฺฌปรโยสานน”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ไซ้ มิทฺท มีเบื้องต้น ท่ามกลาง และ
 ที่สุด”

“กตมํ อาทิ, กตมํ มชฺฌ, กตมํ ปรโยสานน”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “อะไรเป็นเบื้องต้น ? อะไรเป็นท่ามกลาง ? อะไรเป็นที่สุด ?”

“โย มหาราช กายสุส โอนาโห ปรโยนาโห ทุพฺพลยํ มนุทตา อกมฺมญฺจตา
 กายสุส, อยํ มิทฺทสุส อาทิ; โย มหาราช กปินิทุทาปเรโต โวกิณฺณกํ ชคฺคตฺติ, อิทํ มิทฺทสุส
 มชฺฌ; ภาวคฺคตฺติ ปรโยสนํ ฯ มชฺฌปกโต มหาราช กปินิทุทาปเรโต สุปินํ ปสฺสตฺติ ฯ ยถา
 มหาราช โกจิ ยตจารี สมหิตตจิตฺโต จิตฺตมฺโอม อจลพุทฺธิ ปหีนโกตฺตูหลสฺสทฺทํ วนมชฺโฌ-
 คาหิตฺตวา สุขุมํ อตฺถํ จินฺตยตฺติ, น จ โส ตตฺถ มิทฺทํ โอกุทฺตมตฺติ, โส ตตฺถ สมหิตฺโต
 เอกคฺคจิตฺโต สุขุมํ อตฺถํ ปฏฺวิชฺฌตฺติ, เอวเมว โข มหาราช ชาโคร น มิทฺทสฺมาปนฺโน,
 มชฺฌปกโต กปินิทุทาปเรโต สุปินํ ปสฺสตฺติ ฯ ยถา มหาราช โกตฺตูหลสฺสทฺโท, เอวํ ชาครํ
 ทฏฺฐพฺโพ; ยถา วิวิตฺตํ วนํ, เอวํ กปินิทุทาปเรโต ทฏฺฐพฺโพ; ยถา โส โกตฺตูหลสฺสทฺโท โอยาย
 มิทฺทํ วิวชฺเชตฺตวา มชฺฌตฺตญฺโต สุขุมํ อตฺถํ ปฏฺวิชฺฌตฺติ, เอวํ ชาโคร น มิทฺทสฺมาปนฺโน
 กปินิทุทาปเรโต สุปินํ ปสฺสตฺติ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ความสยบซบเซาแห่งกาย ภาวะที่กาย
 ทรามกำลัง อ่อนแอ ไม่ควรแก่การงาน จัดว่าเป็นเบื้องต้นแห่งมิทฺท ขอลถวายพระพร ภาวะที่
 หลับ ๆ ตื่น ๆ ปะปนกัน เหมือนอย่างการหวนกลับของลิง จัดว่าเป็นท่ามกลางแห่งมิทฺท ขอล
 ถวายพระพร การถึงภวังค์จัดว่าเป็นที่สุด ขอลถวายพระพร คนที่เข้าถึงท่ามกลางแห่งมิทฺท
 นอนหลับเหมือนอย่างลิงหลับ ย่อมฝันได้ ขอลถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ผู้ประพฤติสำรวม
 มีจิตตั้งมั่น ตั้งอยู่ในธรรม มีความรู้ ไม่วอกแวก อยู่กลางป่าอันละเอียดซึ่งเสียงโกลาหลแล้ว ก็

ย่อมคิดถึงอรรถที่สุขุมได้ และ ณ ที่นั้น เขาย่อมไม่ก้าวลงสู่ความโง่งง ณ ที่นั้น เขาผู้มีจิตตั้งมั่นโดยชอบ ถึงความเป็นหนึ่ง ย่อมรู้ทะลุปรุโปร่งอรรถที่สุขุมได้ ฉันทใด ขอถวายพระพร บุคคลผู้ตื่นอยู่ ก็มีไข้ ถึงมีทระที่เป็นท่ามกลางก็มีไข้ นอนหลับเหมือนนอนอย่างลิงนอนหลับยอมฝันได้ ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร ฟังเห็นการตื่นอยู่ว่าเป็นดุจเสียงโกลาหล ฟังเห็นการนอนหลับเหมือนนอนอย่างการนอนหลับของลิง ว่าเป็นดุจป่าที่สงัด ฟังเห็นบุคคลผู้ตื่นอยู่ ผู้ประกอบด้วยความโง่งงนอนหลับเหมือนนอนอย่างลิงนอนหลับยอมฝันได้ ว่าเป็นดุจบุคคลผู้ละเสียงโกลาหล ละเว้นความโง่งงเป็นกลาง ย่อมรู้ทะลุปรุโปร่งอรรถที่สุขุมได้ ฉะนั้น เกิด”

“สาธุ ภาณเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมปฏิจฺฉามี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมานี้”

สุปินปญฺโท ปญฺจโม ฯ

จบสุปินปัญหาคือที่ ๕

๖. อกาลมรณปญฺห

๖. อกาลมรณปัญหา

ปัญหาว่าด้วยความตายในเวลาที่เหมาะสมและไม่สมควร

[๖] “ภาณเต นาคเสน เย เต สตุตา มรฺนฺติ, สพุเพ เต กालเวยว มรฺนฺติ อุทาทู อกาลปิ มรฺนฺตี”ติ ?

[๖] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน สัตว์ผู้จะตาย สัตว์เหล่านั้นล้วนตายในเวลาที่เหมาะสมทั้งนั้นหรือ หรือว่าตายในเวลาที่ไม่สมควร ก็มีอยู่แล้ว ?”

“อตุถิ มหาราช กาลปิ มรณฺ, อตุถิ อกาลปิ มรณฺ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ความตายแม้ในเวลาที่เหมาะสม ก็มีอยู่ ความตายแม้ในเวลาที่ไม่สมควรก็มีอยู่”

“ภาณเต นาคเสน เก กाले มรฺนฺติ, เก อกาลे มรฺนฺตี”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ใครเล่า ตายในเวลาที่เหมาะสม ใครตายใน

เหลือทั้งหลาย บางพวกถูกรกรรมขัดขวาง ตายไป บางพวกถูกคติขัดขวาง ตายไป บางพวกถูก
กิริยาขัดขวางไป (สัตว์ทั้งหมดเหล่านั้น ล้วนชื่อว่าตายในเวลาที่ไม่สมควร)

“ภนฺเต นาคเสน เย เต กมฺมปฺปฏฺิพพาพฺหา มรฺนฺติ, เยปิ เต คติปฺปฏฺิพพาพฺหา
มรฺนฺติ, เยปิ เต กิริยปฺปฏฺิพพาพฺหา มรฺนฺติ, เยปิ เต ชฺราเวคปฺปฏฺิพพาพฺหา มรฺนฺติ, สพฺเพ
เต กาเลเยว มรฺนฺติ, โยปิ มาตุกฺุจฺฉิโคโต มรฺติ, โส ตสฺส กาโล, กาเลเยว โส มรฺติ ฯ โยปิ
วิชาติชฺเชว มรฺติ, โส ตสฺส กาโล, โสปิ กาเลเยว มรฺติ ฯ โยปิ มาสิโก มรฺติ...เป... โยปิ
วสุสฺสติโก มรฺติ, โส ตสฺส กาโล, กาเลเยว โส มรฺติ, เตนฺหิ ภนฺเต นาคเสน อกาเล มรฺณ
นาม น โหติ, เย เกจิ มรฺนฺติ, สพฺเพ เต กาเลเยว มรฺนฺติ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน สัตว์พวกที่ถูกกรรมขัดขวาง ตายไป แม้
พวกที่ถูกคติขัดขวาง ตายไป แม้พวกที่ถูกกิริยาขัดขวาง ตายไป แม้พวกที่ถูกกำลังชราขัด
ขวาง ตายไป สัตว์ทั้งหมดเหล่านั้น ล้วนชื่อว่าตายในเวลาที่เหมาะสมทั้งนั้น แม้ว่า ผู้ใดตายตั้งแต่
อยู่ในท้องมารดา เวลาที่อยู่ในท้องของมารดานั้น ก็จัดว่าเป็นเวลาที่เหมาะสมสำหรับเขา เขานั้น
ชื่อว่าตายในเวลาที่เหมาะสมทั้งนั้น แม้ว่าผู้ใดตายในเรือนคลอด เวลาที่อยู่ในเรือนคลอดนั้น ก็
จัดว่าเป็นเวลาที่เหมาะสมสำหรับเขา แม้เขานั้น ก็ชื่อว่าตายในเวลาที่เหมาะสมนั้นแหละ แม้ว่า ผู้
ใด ตายตอนมีอายุได้ ๑ เดือน ฯลฯ แม้ว่า ผู้ใด ตายตอนมีอายุ ๑๐๐ ปี เวลาที่มีอายุได้ ๑๐๐ ปี
นั้น ก็จัดว่าเป็นเวลาที่เหมาะสมสำหรับเขา เขานั้นก็ชื่อตายในเวลาที่เหมาะสมนั้นแหละ พระคุณ
เจ้านาคเสน เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าความตายในเวลาที่ไม่สมควร ไม่มีหรือ ทุกคนนั้น ย่อมตาย
ในเวลาที่เหมาะสมทั้งนั้น”

“สตฺติเม มหาราช วิชฺชมาเนปิ อุตฺตริ อายุสฺมี อกาเล มรฺนฺติ ฯ กตฺเม สตฺต ?
ชฺชจฺฉิโคโต มหาราช โภชนํ อลภมาโน อุปฺพทพฺพนฺตโร วิชฺชมาเนปิ อุตฺตริ อายุสฺมี อกาเล
มรฺติ, ปิปาสิโต, มหาราช, ปานีโย อลภมาโน ปริสุกฺขทฺทโย วิชฺชมาเนปิ อุตฺตริ อายุสฺมี
อกาเล มรฺติ, อหิณา ทฏฺุโจ มหาราช วิสเวคาภิโต ติกิจฺฉกํ อลภมาโน วิชฺชมาเนปิ อุตฺตริ
อายุสฺมี อกาเล มรฺติ, วิสมาสิโต มหาราช ทฺยหนฺเตสุ อํคปจฺจํเคสุ อคฺทํ อลภมาโน
วิชฺชมาเนปิ อุตฺตริ อายุสฺมี อกาเล มรฺติ, อคฺคิโคโต มหาราช ฌายมาโน นิพฺพาปนํ
อลภมาโน วิชฺชมาเนปิ อุตฺตริ อายุสฺมี อกาเล มรฺติ, อุกกโคโต มหาราช ปตฺติฏฺุจํ
อลภมาโน วิชฺชมาเนปิ อุตฺตริ อายุสฺมี อกาเล มรฺติ, สตฺติหโต มหาราช อาพาธิโก ภิสกฺกํ
อลภมาโน วิชฺชมาเนปิ อุตฺตริ อายุสฺมี อกาเล มรฺติ, อิเม โข มหาราช สตฺต วิชฺชมาเนปิ

อุตุตรี อายุสมัย อกาเล มรณติ ฯ ตตราปาหิ महाराज ऐकंसेन ववामि ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร บุคคล ๗ จำพวกเหล่านี้ แม้เมื่อมีอายุยืนยี่ง ก็ชื่อว่าตายในเวลาที่ไม่สมควร ๗ จำพวก ใครบ้าง ขอถวายพระพร บุคคล ๗ จำพวก คือ

๑. คนหิวจัด ไม่ได้อาหาร ภายใ้กายถูกทำลาย (ตายไป) แม้มีอายุยืนยี่ง ก็ชื่อว่าตายในเวลาที่ไม่สมควร

๒. คนกระหายจัด ไม่ได้น้ำดื่ม หัวใจเหือดแห้ง (ตายไป) แม้มีอายุยืนยี่ง ก็ชื่อว่าตายในเวลาที่ไม่สมควร

๓. คนถูกงูกัด ถูกกำลังของพิษรุกรานอยู่ ไม่ได้รับการบำบัดรักษา (ตายไป) แม้มีอายุยืนยี่ง ก็ชื่อว่าตายในเวลาที่ไม่สมควร

๔. คนกินยาพิษ เพื่ออวัยวะใหญ่่น้อยถูกกำลังยาพิษแผดเผาอยู่ ไม่ได้กินยาแก้พิษ (ตายไป) แม้มีอายุยืนยี่ง ก็ชื่อว่าตายในเวลาที่ไม่สมควร

๕. คนที่ตกอยู่ในไฟ ถูกไฟเผาอยู่ ไม่ได้น้ำดับไฟ (ตายไป) แม้มีอายุยืนยี่ง ก็ชื่อว่าตายในเวลาที่ไม่สมควร

๖. คนตกน้ำ ไม่ได้ที่ยึดเกาะ (ตายไป) แม้มีอายุยืนยี่ง ก็ชื่อว่าตายในเวลาที่ไม่สมควร

๗. คนที่ถูกหอกหลาวเสียบแทงเจ็บป่วยอยู่ ไม่ได้หมอผ่าตัด (ตายไป) แม้มีอายุยืนยี่ง ก็ชื่อว่าตายในเวลาที่ไม่สมควร

ขอถวายพระพร บุคคล ๗ จำพวกนี้แล แม้เมื่อมีอายุยืนยี่ง ก็ชื่อว่าตายในเวลาที่ไม่สมควร ขอถวายพระพร แม้ในเรื่องความตายในเวลาที่ไม่สมควรนั้น อาตมภาพ ก็จักขอกล่าวไปโดยส่วนเดียว

“อฏฐจิเชน महाराज सदुतानं कालङ्गक्रिया होदि, ववत्समुग्गजानेन पितुत्समुग्गजानेन सेमहसमुग्गजानेन सनुnipादिगेन उदुत्วิपरिणामेन विसम्परिहाเรण ओपकुग्गมิगेन गग्गम्विपागेन महाराज सदुतानं कालङ्गक्रिया होदि ฯ

ขอถวายพระพร สัตว์ทั้งหลาย เสียชีวิต เพราะเหตุ ๘ อย่าง คือ

๑. สัตว์ทั้งหลายมีการทำกาละ เพราะโรคที่มีลมเป็นสมุฏฐาน

๒. สัตว์ทั้งหลายมีการทำกาละ เพราะโรคที่มีดีเป็นสมุฏฐาน

๓. สัตว์ทั้งหลายมีการทำกาละ เพราะโรคที่มีเสมหะเป็นสมุฏฐาน

๔. สัตว์ทั้งหลายมีการทำกาละ เพราะโรคหลายโรครุมเร้า

๕. สัตว์ทั้งหลายมีการทำกาละ เพราะสภาพแปรปรวนแห่งอตุ
๖. สัตว์ทั้งหลายมีการทำกาละ เพราะการบริหารที่ไม่ดี
๗. สัตว์ทั้งหลายมีการทำกาละ เพราะความพยายาม (แห่งตนและผู้อื่น)
๘. สัตว์ทั้งหลายมีการทำกาละ เพราะวิบากกรรมของตน

ตตฺร มหาราช ยทิทํ กมฺมวิปาเกน กาลงฺกิริยา, สาเยว ตตฺถ สามยิกา กาลงฺกิริยา,
อวเสสา อสามยิกา กาลงฺกิริยาติ ฯ ภวติ จ –

“ชិฆจฉาย ปิปาสาชาย	อหิทฎฺฐา วิเสน จ
อคฺคิอุทกสตุตฺตีหิ	อกาลเ ตตฺถ มียติ
วาตปิตุเตน เสมฺเห	สนฺนิปาเตนฺตุตฺติ จ
วิสโมปกุมกมฺเมหิ	อกาลเ ตตฺถ มียติ’ติ ฯ

ขอถวายพระพร ในบรรดาเหตุ ๘ อย่างนั้น การเสียชีวิตที่มีเพราะวิบากของกรรมนี้ได้
การเสียชีวิตข้อนั้นนั่นแหละ จัดว่าเป็นการเสียชีวิตที่มีสมัย การเสียชีวิตข้อที่เหลือ จัดว่า
เป็นการเสียชีวิตที่หาสมัยมิได้ จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า

“สัตว์ตายเพราะความหิว เพราะความกระหาย เพราะยาพิษ
เพราะไฟ เพราะน้ำ เพราะหอกหลาว ในเพราะเหตุเหล่านั้น
ชื่อว่าตายในเวลาที่ไม่สมควร
อนึ่ง สัตว์ตายเพราะโรคลม เพราะโรคดี เพราะโรคเสมหะ
เพราะโรคหลายโรครุมเร้า เพราะการบริหารที่ไม่ดี เพราะ
ความพยายาม เพราะวิบากของกรรม ในเพราะเหตุเหล่านั้น ก็
ชื่อว่าตายในเวลาที่ไม่สมควร”

“เกจิ มหาราช สตุตา ปุพฺเพ กเตน เตน เตน อกุสลกมฺมวิปาเกน มรฺนฺติ ฯ อิธ
มหาราช โย ปุพฺเพ ปเร ชิฆจฉาย มาเรติ, โส พฺหุณี วสฺสสตสฺหสฺสานิ ชิฆจฉาย
ปริปีพิโต ฉาโต ปริกิลฺนฺโต สุกฺขมิลาททโย พุกฺกฺขิตฺ วิสูกฺขิตฺ ฉายนฺโต อพฺภนฺตรํ
ปริทฺยหนฺโต ชิฆจฉายเยว มรฺติ ทฺหโรปิ มชฺฌิโมปิ มหฺลลโกปิ, อิทมฺปิ ตสฺส สามยิกมรฺณํ ฯ

ขอถวายพระพร สัตว์ทั้งหลายบางพวก ย่อมตายเพราะวิบากของอกุศลกรรมนั้น ๆ ที่
ได้ทำไว้ในภพก่อน ขอถวายพระพร บุคคลใดในโลกนี้ ในภพก่อน ได้ทำคนอื่นให้ตาย เพราะ
ความหิว บุคคลนั้น ย่อมเป็นผู้ที่ถูกความหิวบีบคั้น หิวจัด ทรมาน หัวใจแห้งเหี่ยวอับเฉา

อยากแต่จะกิน แห่งกอบ ถูกความหิวเผาผลาญภายใน ย่อมตาย เพราะความหิวที่แผดเผาใน
วัยหนุ่มบ้าง ในวัยกลางคนบ้าง ในวัยแก่เฒ่าบ้าง ตลอดเวลาหลายแสนปี ความตายแม้
อย่างนี้ ก็จัดว่าเป็นความตายที่มีสมัยของเขา

“โย ปุพฺเพ ปเร ปิปาสา ย มาเรติ, โส พฺหุณี วสุสสตสหฺสฺสาณิ เปโต หุตฺวา
นิชฺฌามตณฺหิโก สมานो ลฺล
มหลฺลโกปิ, อิทมฺปิ ตสฺส สามยิกมรณํ ฯ

บุคคลใด ในภพก่อน ได้ทำคนอื่นให้ตาย เพราะความกระหาย (เพราะอดน้ำ) บุคคล
นั้น ย่อมเป็นเหมือนนิชฌามตณฺหิโกเปรต ชุบซัด ผ่ายผอม หัวใจเหือดแห้ง ย่อมตาย เพราะ
ความกระหายนั้นแหละ ในวัยหนุ่มบ้าง ในวัยกลางคนบ้าง ในวัยแก่เฒ่าบ้าง ตลอดเวลาหลาย
แสนปี ความตายแม้อย่างนี้ ก็จัดว่าเป็นความตายที่มีสมัยของเขา

“โย ปุพฺเพ ปเร อหิณา ทฺสาเปตฺวา มาเรติ, โส พฺหุณี วสุสสตสหฺสฺสาณิ อชฺคร-
มุเขเนว อชฺครมุขํ กณฺหสฺสปฺมุเขเนว กณฺหสฺสปฺมุขํ ปรีวตฺติตฺวา เตหิ ขายิตขายิตอ อหิหิ
ทญฺเญยฺเวว มรติ ททโรปิ มชฺฌิมอปิ มหลฺลโกปิ, อิทมฺปิ ตสฺส สามยิกมรณํ ฯ

บุคคลใด ในภพก่อน ได้ทำคนอื่นให้ถูกกัดตาย บุคคลนั้น ละจากปากงูเหลือม เวียน
มาสู่ปากงูเหลือม ละจากปากงูเห่า เวียนมาสู่ปากงูเห่า ถูกงูเหล่านั้น กัดครั้งแล้วครั้งเล่า ย่อม
เป็นผู้ถูกกัดตายนั้นแหละ ในวัยหนุ่มบ้าง ในวัยกลางคนบ้าง ในวัยแก่เฒ่าบ้าง ตลอดเวลา
หลายแสนปี ความตายแม้อย่างนี้ ก็จัดว่าเป็นความตายที่มีสมัยของเขา

“โย ปุพฺเพ ปเร วิสํ ทตฺวา มาเรติ, โส พฺหุณี วสุสสตสหฺสฺสาณิ ทยฺหนฺเตหิ อญฺค-
ปจฺจฺเจเหหิ ภิชฺชมาเนน สรีเรน กุณฺปคณฺฐํ วายนฺโต วิเสเนว มรติ ททโรปิ มชฺฌิมอปิ
มหลฺลโกปิ, อิทมฺปิ ตสฺส สามยิกมรณํ ฯ

บุคคลใด ในภพก่อน ให้ยาพิษ ทำคนอื่นให้ตาย บุคคลนั้น ย่อมเป็นผู้มีอวัยวะใหญ่
น้อยใหม่เกรียม มีร่างกายฉีกขาด ส่งกลิ่นเหม็นฟุ้งไป ย่อมตายเพราะยาพิษนั้นแหละ ในวัย
เด็กบ้าง ในวัยกลางคนบ้าง ในวัยแก่เฒ่าบ้าง ตลอดเวลาหลายแสนปี ความตายแม้อย่างนี้ ก็
จัดว่าเป็นความตายที่มีสมัยของเขา

“โย ปุพฺเพ ปเร อคฺคินา มาเรติ, โส พหุณี วสุสฺสตสฺสหาสนิ องฺการปฺพพเตเนว
องฺการปฺพพตฺติ ยมฺวิสเยเนว ยมฺวิสยํ ปรีวตฺติตฺวา ททฺธวิททฺธคฺคตฺโต อคฺคินาเยว มรฺติ
ทฺโรปิ มชฺฌิโมปิ มหฺลลโกปิ, อิทฺมปิ ตสฺส สามยิกมรณํ ๕

บุคคลใด ในภพก่อน ใช้ไฟทำคนอื่นให้ตาย บุคคลนั้น ย่อมเป็นผู้ละจากภูเขาด่าน
เพลิง เวียนมาสู่ภูเขาด่านเพลิง ละจากอารมณ์ของพญายม เวียนมาสู่อารมณ์ของพญายม
ร่างกายถูกไฟเผาไหม้ ตายไป เพราะไฟนั้นแหละ ในวัยหนุ่มบ้าง ในวัยกลางคนบ้าง ในวัยแก่
เฒ่าบ้าง ตลอดเวลาหลายแสนปี ความตายแม้อย่างนี้ ก็จัดว่าเป็นความตายที่มีสมัยของเขา

“โย ปุพฺเพ ปเร อุกฺเทเน มาเรติ, โส พหุณี วสุสฺสตสฺสหาสนิ หตฺวิสุตฺตภคฺค-
ทฺพฺพลคฺคตฺโต ชฺพฺภิตฺติจฺจิตฺโต อุกฺเทเนว มรฺติ ทฺโรปิ มชฺฌิโมปิ มหฺลลโกปิ, อิทฺมปิ ตสฺส
สามยิกมรณํ ๕

บุคคลใด ในภพก่อน ใช้น้ำทำคนอื่นให้ตาย บุคคลนั้น จะเป็นผู้มีร่างกายถูกทำร้ายถูก
ปล้น ถูกหัก ทรามกำลัง มีจิตฟุ้งซ่าน ย่อมตายเพราะน้ำนั้นแหละ ในวัยหนุ่มบ้าง ในวัยกลาง
คนบ้าง ในวัยแก่เฒ่าบ้าง ตลอดเวลาหลายแสนปี ความตายแม้อย่างนี้ ก็จัดว่าเป็นความตายที่
มีสมัยของเขา

“โย ปุพฺเพ ปเร สฺตฺติยา มาเรติ, โส พหุณี วสุสฺสตสฺสหาสนิ จินฺนภินฺนโกฏฺฐิต-
วิโกฏฺฐิต สฺตฺติมุขสมาทโต สฺตฺติยาเยว มรฺติ ทฺโรปิ มชฺฌิโมปิ มหฺลลโกปิ, อิทฺมปิ ตสฺส
สามยิกมรณํ” ๕

บุคคลใด ในภพก่อน ใช้หอกหลาวทำคนอื่นให้ตาย บุคคลนั้น จะเป็นผู้มีร่างกายฉีก
ขาดปรุปรุน ถูกคร่าตัวมาสู่ปลายหอกหลาว ย่อมตายไปเพราะหอกหลาวนั้นแหละ ในวัยหนุ่ม
บ้าง ในวัยกลางคนบ้าง ในวัยแก่เฒ่าบ้าง ตลอดเวลาหลายแสนปี ความตายแม้อย่างนี้ ก็จัดว่า
เป็นความตายที่มีสมัยของเขา

“ภนฺเต นาคเสน อกาเล มรณํ อตฺถิติ ยํ วเทติ, อิงฺข เม ตฺวํ ตตฺถ การณํ
อติทิสฺสตี” ๕

พระเจ้ามลินทร์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน คำที่ท่านกล่าวว่า ‘ความตายในเวลาที่ไม่
สมควร ก็มีอยู่’ ดังนี้ใด ขอเชิญท่านชี้แจงเหตุผลในเรื่องนั้นเถิด”

“ยถา มหาราช มหติมหาอคคิกุขนุโธ อาทินุณตติณกฏจสาขาปลาโส ปรียาทินุณภุโข
อุปาทานสงขยา นิพพายติ, โส อคคิ วุจจติ ‘อนิติโก อนุปทุทโว สมเย นิพพุโต นามา’ติ,
เอเวเมว โข มหาราช โย โกจิ พุหุณี ทิวสสทสฺสาณิ ชีวิตฺวา ชราชิณฺโณ อายุกุขยา
อนิติโก อนุปทุทโว มรติ, โส วุจจติ ‘สมเย มรณมฺปกโต’ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า กองไฟกองใหญ่ ๆ
ติดหญ้า ไม้แห้ง กิ่ง ก้าน ใบ กินเชื้อจนสิ้นแล้ว ก็ยอมดับไปเพราะหมดเชื้อบุคคลย่อมกล่าวถึง
ไฟกองนั้นว่า ‘ชื่อว่าเป็นไฟไม่มีภัยแล้ว ไม่มีอันตรายแล้ว ดับไปแล้ว ในสมัยที่ควรดับ’ ดังนี้
ฉันใด ขอถวายพระพร บุคคลใดบุคคลหนึ่ง เป็นอยู่ได้หลายพันวัน แก่หง่อมเพราะชรา เป็นผู้
ไม่มีภัย ไม่มีอันตราย ตายไปเพราะสิ้นอายุ ใคร ๆ ก็ยอมกล่าวถึงบุคคลนั้นว่า ‘เขาเป็นผู้เข้า
ถึงความตายในสมัยที่สมควร’ ดังนี้ ฉันนั้นเหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช มหติมหาอคคิกุขนุโธ อาทินุณตติณกฏจสาขาปลาโส อสฺส,
ตํ อปรียาทินุเนยฺว ตติณกฏจสาขาปลาเส มหติมหาเมโฆ อภิปฺปวสฺสิตฺวา นิพพาเปยฺย, อปี
นุ โข มหาราช มหาอคคิกุขนุโธ สมเย นิพพุโต นาม โหตี”ติ ?

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า กองไฟกองใหญ่ ๆ ติดหญ้า ไม้แห้ง
กิ่ง ก้าน ใบ เมื่อยังมิได้ทันทำให้หญ้า ไม้แห้ง กิ่ง ก้าน ใบ ไหม้อดไปเลย ผ่นหาใหญ่ ๆ ก็
กระหน่ำลงมา ทำให้ดับไป ขอถวายพระพร กองไฟกองใหญ่ ๆ ชื่อว่าดับไปแล้วในสมัยที่ควร
ดับหรือไร ?”

“น หิ ภาฺนเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หามีได้ พระคุณเจ้า”

“กิสฺส ปน โส มหาราช ปจฺฉิมิ อคคิกุขนุโธ ปฺริมเกน อคคิกุขนุเชน สมสมคตฺติโก
นาโหสี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เพราะเหตุไร กองไฟกองหลัง จึงไม่มี
คติเหมือนกองไฟกองแรกเล่า”

“อาคนตุเคน ภาฺนเต เมเชน ปฏฺิปีพิโต โส อคคิกุขนุโธ อสมเย นิพพุโต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “เพราะไฟกองหลังนั้น ถูกเมฆฝนที่จรมากำราบเสีย จึงดับไปใน
สมัยที่ไม่ควรดับ พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช โย โกจิ อกาลे मरति, सो आकनुदुकेन रोकेन प्रुषीपितो वातसमुद्धानेन वा पित्तसमुद्धानेन वा เสมहसमुद्धानेन वा सन्निपादिगेन वा उदुपरिणामेन वा विस्मभिरासेन वा ओषुकुमितेन वा शिञ्जया वा पिपासाया वा सप्तपङ्कजेन वा विस्मालितेन वा अकुचिना वा अकुगेन वा सदुदिवेकप्रुषीपितो वा अกาลे मरति ५ อิทमेतुถ มหาราช การณं, येन การणेन อกาลे मरणं อตถิ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ย่อมตายในเวลาที่ไม่สมควร คือว่า บุคคลนั้น ถูกโรคที่จรมาบีบคั้น คือ ถูกโรคที่มีลมเป็นสมุฏฐานบ้าง โรคที่มีดีเป็นสมุฏฐานบ้าง โรคที่มีเสมหะเป็นสมุฏฐานบ้าง โรคหลายโรครุมเร้าบ้าง ความแปรปรวนแห่งอตุบ้าง การบริหารที่ไม่ดีบ้าง ความพยายามบ้าง ความหิวบ้าง ความกระหายบ้าง ฐกัตบ้าง ตีมยาพิษบ้าง ไฟบ้าง น้ำบ้าง ถูกอาวุธมีหอกหลาวเป็นต้น บ้างบีบคั้น ก็ย่อมตายในเวลาที่ไม่สมควร ขอถวายพระพร ข้อที่ว่ามานี้ เป็นเหตุผลในเรื่อง ความตายในเวลาที่ไม่สมควรนี้ ที่นับเป็นเหตุให้กล่าวได้ว่า ความตายในเวลาที่ไม่สมควรก็มีอยู่

“ยถา वा पन मराराध ककने महदिमहावालाहโก अगुजहित्वा निहनण्ण ढलण्ण परिप्रुयणुโต अगिवासुत्ति, सो वुज्जति ‘मेโหม अनितिโก अनुपทุทโว वसुत्ति’ติ ५ एवमेव โข मराराध โย โกจิ जिरी शिवित्वा शराधिण्णे आयुकुชया अनितिโก अनुपทุทโว मरति, सो वुज्जति ‘สมये मरणमुपคโต’ติ ๕

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า เมฆฝนกลุ่มใหญ่ ๆ ตั้งครึ้มขึ้นในท้องฟ้าแล้วก็ตกกระหน่ำ ทำที่ลุ่ม ที่ดอนให้เต็ม บุคคลย่อมกล่าวถึงเมฆฝนกลุ่มนั้นว่า ‘ชื่อว่า เป็นเมฆฝนที่ไม่มีภัย ไม่มีอันตราย ตกลงมา’ ดังนี้ ฉะนั้น ขอถวายพระพร บุคคลใดบุคคลหนึ่ง เป็นอยู่สิ้นกาลนาน แก่หง่อมเพราะชรา เป็นผู้ไม่มีภัย ไม่มีอันตราย ตายไปเพราะสิ้นอายุ ใคร ๆ ก็ย่อมกล่าวถึงบุคคลนั้นว่า ‘เขาเป็นผู้ที่เข้าถึงความตายในเวลาที่เหมาะสม’ ดังนี้ ฉะนั้น เหมือนกัน

“ยถา वा पन मराराध ककने महदिमहावालाहโก अगुजहित्वा अनुตราयेव महता वाเตन अपुगतुत्ति क्कजेय, अपि नु โข सो मराराध महावालाहโก สมये विकโต नाम โหติ”ติ ?

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า เมฆฝนกลุ่มใหญ่ ๆ ตั้งครึ้มขึ้นใน

ท้องฟ้าแล้ว ก็ถูกลมแรงพัดให้ล่องเลยไปเสียในระหว่าง ขอถวายพระพร เมฆฝนกลุ่มใหญ่ นั้น
ชื่อว่าปราศไปในสมัยที่ควรปราศไปหรืออย่างไร ?”

“น หิ ภานเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หามีได้ พระคุณเจ้า”

“กิสส ปน โส มหาราช ปจฺฉิม วลาหโก ปุริเมณ วลาหเกณ สมสมคตฺติโก
นาโหสี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เพราะเหตุไร เมฆฝนกลุ่มหลัง จึงไม่มี
คติเสมอเหมือนฝนกลุ่มแรกเล่า ?”

“อาคณฺตุเกณ ภานเต วาเตน ปฏิปฺพิโต โส วลาหโก อสมยปฺปตฺโต เวย วิคโต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “เพราะเมฆฝนกลุ่มหลัง ถูกลมที่จรมากำราบเสีย จึงปราศไป ยัง
ไม่ถึงสมัยที่สมควร พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช โย โกจิ อกาลे มรติ, โส อาคณฺตุเกณ โรเคน ปฏิปฺพิโต
วาทสมฺภูจฺจาเนน วา...เป.... สตฺติเวคปฺปฏิปฺพิโต วา อกาลे มรติ ฯ อิทเมตฺถ มหาราช
การณํ, เยน การเณน อกาลे มรณํ อตฺถิติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ บุคคล
ใดบุคคลหนึ่ง ย่อมตายในเวลาที่ไม่สมควร คือว่า บุคคลนั้นถูกโรคที่จรมาบีบคั้นแล้ว คือ ถูก
โรคที่มีลมเป็นสมุฏฐาน ฯลฯ ถูกอาวุธมีหอกหลาวเป็นต้นบ้างบีบคั้นแล้ว ก็ย่อมตายในเวลา
ที่ไม่สมควร ขอถวายพระพร ข้อที่ว่ามานี้ เป็นเหตุผลในเรื่องความตายในเวลาที่ไม่สมควร นี้ ที่
นับเป็นเหตุให้กล่าวได้ว่า ความตายในเวลาที่ไม่สมควร ก็มีอยู่”

“ยถา วา ปน มหาราช พลวา อาสีวิโส กุปีโต กิญฺจิทเวท ปุริสํ ทํเสยฺย, ตสฺส ตํ
วิสํ อนฺติกํ อนฺนปทฺทวํ มรณํ ปาเปยฺย, ตํ วิสํ วุจฺจติ ‘อนฺติกมฺนุปทฺทวํ โภกฺกิตนฺ’ติ ฯ
เอวเมว โข มหาราช โย โกจิ จิรํ ชีวิตฺวา ชราชิตฺตเณ อายุกฺขยา อนฺติโก อนฺนปทฺทวํ
มรติ, โส วุจฺจติ ‘อนฺติโก อนฺนปทฺทวํ ชีวิตโภกฺกิตโต สามยิกํ มรณมฺปกโต’ติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า อสรพิษที่มีพิษร้ายแรง ชุนเคืองขึ้นมา
พังกัดเอาบุรุษคนหนึ่งเข้า พิษของงูนั้น พึงทำให้ตายได้ อย่างหาสิ่งป้องกันมิได้ หาสิ่งขวางกั้น
มิได้ คนทั้งหลายย่อมกล่าวถึงงูนั้นว่า ‘เป็นพิษที่หาสิ่งป้องกันมิได้ หาสิ่งขวางกั้นมิได้ จิตว่า

เป็นพิษที่ถึงยอด' ดังนี้ ฉันทไต ขอถวายพระพร บุคคลใดบุคคลหนึ่ง เป็นอยู่สิ้นกาลนาน แก่ หง่อมเพราะชรา เป็นผู้ไม่มีภัย ไม่มีอันตราย ตายไปเพราะสิ้นอายุ ใคร ๆ ก็ย่อมกล่าวถึงบุคคล นั้นว่า 'เขาเป็นผู้ไม่มีภัย ไม่มีอันตราย จัดว่าถึงยอดแห่งชีวิต เข้าถึงความตายในสมัยที่สมควร' ดังนี้ ฉันทนั้นเหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช พลวตา อาสีวิเสน ทฏฺจสฺส อนฺตราเยว อาหิตฺตุนฺทโก อคทํ ทตฺวา อวิสํ กเรยฺย, อปี นุ โข ตํ มหาราช วิสํ สมเย วิคตํ นาม โหตี”ติ ?

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า เมื่อบุคคลผู้นั้น ถูกอสรพิษที่มีพิษร้ายแรงกัดเอาแล้ว หมองูก็จัดยา ทำให้หมดพิษเสียได้ ในระหว่างที่เดี๋ยวนั้น ขอถวายพระพร พิษงู นั้น ชื่อว่าเป็นพิษที่หมดไปในสมัยที่สมควรหมดไปหรือไร ?”

“น หิ ภาณเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หามีได้ พระคุณเจ้า”

“กิสฺส ปน ตํ มหาราช ปจฺฉิมิ วิสํ ปริมเกน วิเสน สมสมคตฺกํ นาโหสี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เพราะเหตุไร พิษครั้งหลัง จึงไม่มีคติ เสมอเหมือน พิษครั้งก่อนเล่า ?”

“อาคนฺตุเกน ภาณเต อคเทน ปฏิปฺพิตํ วิสํ อโกฏฺทิตฺเตว วิคตฺนุ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พิษครั้งหลัง ถูกหมองูที่จรมากำราบเสีย ยังไม่ทันถึงที่สุดเลย ก็ปราศไป พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช โย โกจิ อกาเล มรติ, โส อาคนฺตุเกน โรเคน ปฏิปฺพิโต วาตสมฺภูจฺจาเนน วา...เป.... สตฺติเวคปฺปฏิปฺพิโต วา อกาเล มรติ ฯ อิทมุตฺถ มหาราช การณํ, เยน การเณน อกาเล มรณํ อตฺถิติติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ย่อมตายเสียในเวลาที่ไม่สมควร คือว่า บุคคลนั้นถูกโรคที่จรมาบิบคั้นแล้ว คือ ถูกโรคที่มีลมเป็นสมุฏฐานบ้าง ฯลฯ ถูกอาวุธมีหอกหลาวเป็นต้นบ้างบิบคั้นแล้ว ก็ย่อมตายในเวลาที่ไม่สมควร ขอถวายพระพร ข้อที่ว่ามานี้ เป็นเหตุผลในเรื่องความตายในเวลาที่ไม่สมควร นี้ ที่นับเป็นเหตุให้กล่าวได้ว่า ความตายในเวลาที่ไม่สมควรก็มีอยู่”

“ยถา วา ปน มหาราช อิศสาโส สรํ ปาเตยย, สเจ โส สโร ยถาคติคณนปถมตถกํ คจจติ, โส สโร วุจจติ ‘อนิติโก อนุปทุทโว ยถาคติคณนปถมตถกํ คโต นามา’ติ ฯ
 เหวเมว โข มหาราช โย โกจิ จิรํ ชีวิตวา ชราชณฺโณ อายุขุขยา อนิติโก อนุปทุทโว มรติ, โส วุจจติ ‘อนิติโก อนุปทุทโว สมเย มรณมุปกโต’ติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า นายขมังธนู พึงยิงลูกศรไป ถ้าหากว่า ลูกศรนั้นแล่นไปตามเส้นทางที่ควรจะไปจนถึงปลายทางได้ คนทั้งหลายย่อมกล่าวถึงลูกศร นั้นว่า ‘ชื่อว่าเป็นลูกศรที่หาอะไรขัดขวางมิได้ หาอะไรทำอันตรายมิได้ จึงแล่นไปตามเส้นทาง ที่ควรจะไปถึง จนถึงปลายทางได้’ ดังนี้ ฉันทิ ขอถวายพระพร บุคคลใดบุคคลหนึ่ง เป็นอยู่สิ้น กาลนาน เป็นผู้ไม่มีภัย แก่ห้อมเพราะชรา ตายไปเพราะสิ้นอายุ ใคร ๆ ก็กล่าวถึงบุคคลนั้น ว่า ‘เขาเป็นผู้ไม่มีภัย ไม่มีอันตราย เข้าถึงความตายในสมัยที่สมควร’ ดังนี้ ฉันทิ นั้นเหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช อิศสาโส สรํ ปาเตยย, ตสฺส ตํ สรํ ตสฺมีเยว ขณเณ โโกจิ คณฺเหยย, อปี นุ โข โส มหาราช สโร ยถาคติคณนปถมตถกํ คโต นาม โหตี”ติ ?

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า นายขมังธนูยิงลูกศรไป บุรุษคนหนึ่ง จับลูกศรของเขาไว้ได้ในขณะนั้นนั่นเอง ขอถวายพระพร ลูกศรนั้น ชื่อว่าเป็นลูกศรที่แล่นไป ตามเส้นทางที่ควรจะไปจนถึงปลายทางหรือไร ?”

“น หิ ภานเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หามิได้ พระคุณเจ้า”

“กิสฺส ปน โส มหาราช ปจฺฉิมโ สโร ปุริมเกน สเรน สมสมคตฺโก นาโหสี”ติ ?

พระภาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เพราะเหตุไร ลูกศรอันหลังจึงไม่มีคติ เสมอเหมือนลูกศรอันแรกเล่า ?”

“อาคณฺตุเกน ภานเต คหณน ตสฺส สรฺสส คมนํ อุปจฺฉินฺนุ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ถวายพระพรว่า “เพราะลูกศรที่แล่นไปนั้น ถูกบุรุษผู้จับไว้ได้ทันตัด (การแล่นไป) เสียได้ พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช โย โกจิ อกาลे มรติ, โส อาคณฺตุเกน โรเคน ปฏิปีพิโต วาตสมฺมุจฺจาเนน วา...เป.... สตฺติเวคปปฏิปีพิโต วา อกาลे มรติ ฯ อิทมตฺถ มหาราช การณํ, เยน การณน อกาลे มรณํ อตฺถีติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ย่อมตายในเวลาที่ไม่สมควร คือว่า บุคคลนั้นถูกโรคที่จรมาบีบคั้น คือ ถูกโรคที่มีลมเป็นสมุฏฐานบ้าง ฯลฯ ถูกอาวุธมีหอกหลาวเป็นต้นบ้าง บีบคั้นแล้ว ก็ย่อมตายในเวลาที่ไม่สมควร ข้อที่กล่าวมานี้ เป็นเหตุผลในเรื่องความตายในเวลาที่ไม่สมควร นี้ ที่นับเป็นเหตุให้กล่าวได้ว่า ความตายในเวลาที่ไม่สมควร ก็มีอยู่”

“ยถา วา ปน มหาราช โย โกจิ โลหมยฺ ภาชนฺ อโกลฺเฆยฺ, ตสฺส อโกลฺเฆเนน สทฺโท นิพฺพตฺติตฺวา ยถาคตฺติคฺมนปถมตฺถกํ คจฺจติ, โส สทฺโท วุจฺจติ ‘อนฺติโก อนฺุพทฺทโว ยถาคตฺติคฺมนปถมตฺถกํ คโต นามา’ติ ฯ เอวเมว โข มหาราช โย โกจิ พฺหุณี ทิวส- สหสฺसानิ ชีวิตฺวา ชราชฺฌโนเณ อายุภฺขยา อนฺติโก อนฺุพทฺทโว มรติ, โส วุจฺจติ ‘อนฺติโก อนฺุพทฺทโว สมเย มรณฺมฺปากโต’ติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ฟังเคาะภาชนะที่ทำด้วยโลหะ เสียงบังเกิด เพราะการเคาะภาชนะนั้นแล้ว ก็ดังไปตามเส้นทางที่ควรจะดังไป จนถึงที่สุด คนทั้งหลายย่อมกล่าวถึงเสียงนั้นว่า ‘ชื่อว่าเป็นเสียงที่หาอะไรขัดขวางมิได้ หาอะไรทำอันตรายมิได้ ย่อมดังไปตามเส้นทางที่ดังไปจนถึงที่สุด’ ดังนี้ ฉันทิ ขอถวายพระพร บุคคลใดบุคคลหนึ่ง เป็นอยู่ได้หลายพันวัน แก่หง่อมเพราะชรา เป็นผู้ไม่มีภัย ไม่มีอันตราย ตายไปเพราะสิ้นอายุ คนทั้งหลายย่อมกล่าวถึงบุคคลนั้นว่า ‘เขาเป็นผู้ไม่มีภัย ไม่มีอันตราย เข้าถึงความตายในสมัยที่สมควร’ ดังนี้ ฉันทิเหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช โย โกจิ โลหมยฺ ภาชนฺ อโกลฺเฆยฺ, ตสฺส อโกลฺเฆเนน สทฺโท นิพฺพตฺเตยฺ, นิพฺพตฺเต สทฺเท อทฺุรคเต โกจิ อามเสยฺ, สห อามสเนน สทฺโท นิรุชฺฌเยยฺ, อปี นฺ โข โส มหาราช สทฺโท ยถาคตฺติคฺมนปถมตฺถกํ คโต นาม โหตี”ติ ?

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ฟังเคาะภาชนะที่ทำด้วยโลหะ เสียงฟังบังเกิดเพราะการเคาะภาชนะนั้น เมื่อเสียงที่บังเกิดแล้ว ดังไปไม่ได้ไกล ก็มีบุรุษคนหนึ่งดักจับเสียงนั้นไว้ เสียงฟังดับไปพร้อมกับการดักจับ ขอถวายพระพร เสียงนั้น ชื่อว่าเป็นเสียงที่ดังไปตามเส้นทางที่ควรจะดังไปจนถึงที่สุดหรือไร ?”

“น หิ ภาเนเต”ติ ฯ

พระเจ้ามลินทร์ตรัสว่า “หามีได้ พระคุณเจ้า”

“ยถา วา ปน มหาราช เขตเตเต สุวีรุพหิ ฌณณพีชึ อุกถเณน วิกัลล มเรยฺย, อปี นุ โข ตํ มหาราช ฌณณํ อสมยสมปตฺตํ นาม โหตี”ติ ?

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า รัชฎพีชที่งอกดีแล้วในนา จึงเสียหายตายไปเสียเพราะขาดน้ำ ขอถวายพระพร รัชฎชาตินั้น ชื่อว่าเป็นรัชฎชาติที่ถึงสมัยอันควรหรือไร ?”

“น หิ ภาณเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “หามีได้ พระคุณเจ้า”

“กิสฺส ปน ตํ มหาราช ปจฺฉิมิ ฌณณํ ปุริมเณน ฌณเณน สมสมคตฺกํ นาโหสี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เพราะเหตุไร รัชฎชาติครั้งหลัง จึงไม่มีคตติเสมอเหมือน รัชฎชาติครั้งแรกเล่า ?”

“อาคนตุกเณน ภาณเต อุกฺกนฺเณน ปฏิปปีตํ ตํ ฌณณํ มตฺนุ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “เพราะมีความร้อนจรเข้ามาบีบคั้น รัชฎชาตินั้น จึงตายไปเสีย พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช โย โกจิ อกาเล มรติ, โส อาคนตุกเณน โรเคนน ปฏิปปีโต วาตสมฺภูจฺจาเนน วา...เป.... สตฺติเวคปฺปฏิปปีโต วา อกาเล มรติ ฯ อิทมุตฺต มหาราช การณํ, เยน การเณน อกาเล มรณํ อตฺถีติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ย่อมตายในเวลาที่ไม่สมควร คือว่า บุคคลนั้นถูกโรคที่จรมาบีบคั้นบ้าง ฯลฯ ถูกอาวุธมีหอกหลาวเป็นต้นบ้างบีบคั้นบ้าง ก็ย่อมตายไปในเวลาที่ไม่สมควร มีอยู่ ขอถวายพระพร ข้อที่ว่ามานี้ เป็นเหตุผลในเรื่องความตายในเวลาที่ไม่สมควร นี้ เป็นเหตุให้กล่าวได้ว่า ความตายในเวลาที่ไม่สมควร ก็มีอยู่”

“สฺตฺตปฺพุพฺพิ ปน ตยา มหาราช ‘สมฺปนฺนตรุณฺสสฺสํ กิมโย อุกฺกจฺหิตฺวา สมฺมุลลนาเสนตี”ติ ?

ขอถวายพระพร พระองค์เคยทรงสดับหรือไม่ว่า ข้าวกล้าอ่อนสมบุรณ์ มีหนอนเกิดขึ้นมาแล้ว ก็ทำให้เสียหายไปพร้อมทั้งราก ?”

“สุตปุพพเจว ตั ฆนเต อมเหหิ ทิฏฐปุพพจจา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “โยมเคยได้ยิน พระคุณเจ้า ทั้งเคยเห็นด้วย”

“กินุ นุ โข ตั มหาราช สสสั กाले นฏจัน อุกาหุ อกาลे นฏจัน”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ข้าวกล้า นั้น ชื่อว่าเสียหายไปในเวลาที่สมควร หรือว่า เสียหายไปในเวลาที่ไม่สมควรเล่า ?”

“อกาลे ฆนเต ยทิ โข ตั ฆนเต สสสั กิมโย น ขาเทยยั, สสสุทฺตรณสมยั ปาปุณเวยยา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ในเวลาที่สมควร พระคุณเจ้า, พระคุณเจ้า ถ้าหากว่า ข้าวกล้า นั้น ไม่ถูกพวกหนอนกัดกินไชรั มันก็จะเป็นไปจนถึงสมัยเกี่ยวข้าว”

“กั ปน มหาราช อาคนฺตุเกน อุปฺมาเตน สสสั วินสฺสติ, นีรูปฺมาตึ สสสั สสสุทฺตรณสมยั ปาปุณฺาตี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ข้าวกล้า ย่อมพินาศไป เพราะหนอนผู้จรเข้ามาทำลาย ข้าวกล้าที่ปราศจากหนอนผู้ทำลาย ย่อมเป็นไปจนถึงสมัยเกี่ยวข้าว ไชหรือไม่ ?”

“อาม ฆนเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ไช พระคุณเจ้า”

“เอเวเมว โข มหาราช โย โกจิ อกาลे มรติ, โส อาคนฺตุเกน โรเคน ปฏิปีพิโต วาตสมฺภูจาเนน วา...เป.... สตุติเวคฺปปปฏิปีพิโต วา มรติ ฯ อิทเมตฺถ มหาราช การณ, เยน การणेณ อกาลे มरणํ อตุถิติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ย่อมตายในเวลาที่ไม่สมควร คือว่า บุคคลนั้นถูกโรคที่จรมาบีบคั้นบ้าง ฯลฯ ถูกอาวุธมีหอกหลาวเป็นต้นบ้างบีบคั้นบ้าง ก็ย่อมตายในเวลาที่ไม่สมควร ข้อที่ว่ามานี้ เป็นเหตุผลในเรื่องความตายในเวลาที่ไม่สมควร นี้ ที่นับเป็นเหตุให้กล่าวได้ว่า ความตายในเวลาที่ไม่สมควร ก็มีอยู่

“สุตปุพฺพํ ปน ตยา มหาราช ‘สมฺปนฺเน สสุเส ผลการณมิตเต มนุชฺชิตปตฺเต กร
กรวสุสฺสึ นาม วสุชชาติ นิปตฺติตฺวา วินาสเตติ อผลํ กโรตี’ติ ?

ขอถวายพระพร พระองค์ทรงเคยสดับหรือไม่ว่า เมื่อข้าวกล้ำสมบุรณ์ มีลำตันและใบ
โค้งงอไป เพราะความหนักแน่นรวงข้าว ฝนซึ่งกรววิสสะ ก็ตกลงมา สร้างความเสียหาย ทำให้
กลายเป็นข้าวกล้ำที่ไร้รวงไป ?”

“สุตปุพฺพญเจว ตํ ฆนฺเต อมฺเหหิ ทิฏฺฐปุพฺพญจา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “เรื่องนั้น โยมเคยได้ยิน พระคุณเจ้า ทั้งเคยเห็นด้วย”

“อปิ นุ โข ตํ มหาราช สสุสฺสึ กाले นนฺนํ อุกาหุ อกาลे นนฺนํ”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ข้าวกล้ำนั้น ชื่อว่าเสียหายไป ในเวลาที่
สมควร หรือว่า ชื่อว่าเสียหายไปในเวลาที่ไม่สมควรเล่า ?”

“อกาลे ฆนฺเต ยถิ โข ตํ ฆนฺเต สสุสฺสึ กรวสุสฺสึ น วสุเสยฺย สสุสฺสุทฺตรณสมฺมํ
ปาปฺญเญยา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ชื่อว่าเสียหายไปในเวลาที่ไม่สมควร พระคุณเจ้า ถ้าหากว่า ฝน
ซึ่งกรววิสสะนั้น ไม่ตกลงมาไซ้ร้ ข้าวกล้ำนั้น ก็จะพึงดำเนินไป จนถึงสมัยเกี่ยวข้าว”

“กึ ปน มหาราช อาคนฺตุเกน อุปฺมาเตน สสุสฺสึ วินฺสฺสตี, นินฺรุพฺพชาติํ สสุสฺสึ
สสุสฺสุทฺตรณสมฺมํ ปาปฺญาตี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ข้าวกล้ำย่อมพินาศไป เพราะฝนที่จร
มาทำลาย ข้าวกล้ำที่ปราศจากฝนทำลาย ย่อมดำเนินไปจนถึงสมัยเกี่ยวข้าว ใช่หรือไม่ ?”

“อาม ฆนฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ใช่ พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช โย โกจิ อกาลे มรตี, โส อาคนฺตุเกน โรเคน ปฏิปฺปีโตะ
วาทสมฺมุจฺจาเนน วา ปิตฺตสมฺมุจฺจาเนน วา เสมฺหสมฺมุจฺจาเนน วา สนฺนิปาติเกน วา อุตฺ-
ปริณามเชน วา วิสมฺปริหารเชน วา โอบกุกมิเกน วา ชิฆฺจฉาย วา ปิปาสาย วา
สปรปทฺฏเจเนน วา วิสมาสิเตน วา อคฺคินา วา อุกเทน วา สตฺติเวคฺปปฏิปฺปีโตะ วา อกาลे
มรตี ฯ ยถิ ปน อาคนฺตุเกน โรเคน ปฏิปฺปีโตะ น ภเวยฺย, สมเยว มรณํ ปาปฺญเญยฺย ฯ
อิทเมตฺถ มหาราช การณ, เยน การเณน อกาลे มรณํ อตฺถิ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ย่อมตายในเวลาที่ไม่สมควร คือว่า บุคคลนั้น ถูกโรคที่จรเข้ามาบีบคั้น คือ ถูกโรคที่มีลมเป็นสมุฏฐานบ้าง โรคที่มีดีเป็นสมุฏฐานบ้าง โรคที่มีเสมหะเป็นสมุฏฐานบ้าง ความแปรปรวนแห่งอุตุบ้าง การบริหารที่ไม่ดีบ้าง ความพยายามบ้าง ความหิวบ้าง ความกระหายบ้าง ฐกัตบ้าง ตีมยาพิษบ้าง ไฟบ้าง น้ำบ้าง ถูกอาวุธมีหอกหลาวเป็นต้นบ้างบีบคั้น ก็ย่อมตายในเวลาที่ไม่สมควร ก็ถ้าหากว่า ไม่มีโรคที่จรเข้ามาบีบคั้นแล้ว ก็จะมีตายในสมัยที่สมควรนั้นแหละ ขอถวายพระพร ข้อที่ว่ามานี้ เป็นเหตุผลในเรื่องความตายในเวลาที่ไม่สมควร นี้เป็นเหตุให้กล่าวได้ว่า ความตายในเวลาที่ไม่สมควร ก็มีอยู่”

“อจจิริยั ฆนุตเต นาคเสน, อพฺพุตฺติ ฆนุตเต นาคเสน, สุทฺถสฺสิตฺติ การณํ, สุทฺถสฺสิตฺติ โอบมฺมํ อกาลเ มรณสฺส ปรีทึปนาย, ‘อตุถิ อกาลเ มรณ’นฺตฺติ อุตฺตตานีกตฺ ปากภูํ กตฺ วิภูตฺ กตฺ, อจิตฺตวิภูตฺโกปี ฆนุตเต นาคเสน มนุโช เอกเมเกนปี ตาว โอบมเมเน นิฏฺฐจฺจเฉยฺย ‘อตุถิ อกาลเ มรณ’นฺตฺติ, กิ ปน มนุโช สเจตโน ? ปจโอบมเมเนวาทิ ฆนุตเต สญฺญตฺโต ‘อตุถิ อกาลเ มรณ’นฺตฺติ, อปิจ อปราปรึ นิพฺพาหนํ โสตุกาโม น สมปฏฺวิจฺฉิน’ติ ฯ”

พระเจ้ามิลินทร์ตรัสว่า “นำอัครจรรย์จริง พระคุณเจ้านาคเสน นำแปลกจริง พระคุณเจ้านาคเสน ในการแสดงถึงความตายในเวลาที่ไม่สมควร ท่านแสดงเหตุผลได้ดี แสดงอุปมาได้ดี เป็นอันว่า ท่านทำให้เข้าใจง่ายแล้ว ทำให้ปรากฏแล้ว ทำให้ชัดเจนแล้วว่า ความตายในเวลาที่ไม่สมควร ก็มีอยู่ พระคุณเจ้านาคเสน คนผู้แม่เพียงไม่มีจิตฟุ้งซ่าน ก็ถึงความยอมรับว่า ความตายในเวลาที่ไม่สมควร ก็มีอยู่ เพราะอุปมาแต่ละอุปมานั้นแหละ จะป่วยกล่าวไปไปถึงคนผู้จงใจจะรู้เล่า พระคุณเจ้า ด้วยอุปมาแรกเท่านั้น โยมก็เข้าใจแล้วว่า ความตายในเวลาที่ไม่สมควร ก็มีอยู่ แต่ว่า โยมต้องการจะฟังคำแก้ต่างอื่น ๆ อีก จึงยังไม่ยอมรับ”

อกาลมรณปญฺโท ฉฎฺฐโจ ๑

จบอกาลมรณปญฺหาข้อที่ ๒

๗. เจตียปาฏิหาริยปณฺห

๗. เจตียปาฏิหาริยปัญหา

ปัญหาว่าด้วยการมีปาฏิหาริย์ที่เจตีย

[๗] “ภนฺเต นาคเสน สพฺเพสํ ปรีนิพฺพุตานิ เจตียเ ปาฏิหิรํ โหติ อุทฺทหุ เอกจฺจานํ เยว โหตี”ติ ?

[๗] พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระอรหันต์ผู้ปรีนิพพานแล้วทุกท่าน ย่อมมีปาฏิหาริย์ที่เจตีย หรือว่าบางท่านเท่านั้นที่มี ?”

“เอกจฺจานํ มหาราช โหติ, เอกจฺจานํ น โหตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร บางท่านเท่านั้นที่มี”

“กตเมสํ ภนฺเต โหติ, กตเมสํ น โหตี”ติ ?

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้า ท่านพวกไหน มี ท่านพวกไหน ไม่มี ?”

“ติณฺณนฺนํ มหาราช อณฺณตฺรสุส อธิฏฺฐานา ปรีนิพฺพุตสุส เจตียเ ปาฏิหิรํ โหติ ฯ กตเมสํ ติณฺณนฺนํ ? อิท มหาราช อรฺหา เทวมนุสฺसानํ อณุกมฺปาย ติฏฺฐจฺนโตว อธิฏฺฐจฺติ ‘เอวํ นาม เจตียเ ปาฏิหิรํ โหตุ’ติ, ตฺสส อธิฏฺฐานาวเสน เจตียเ ปาฏิหิรํ โหติ, เอวํ อรฺหโต อธิฏฺฐานาวเสน ปรีนิพฺพุตสุส เจตียเ ปาฏิหิรํ โหติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ย่อมมีปาฏิหาริย์ที่เจตียของพระอรหันต์ผู้ปรีนิพพานแล้ว เพราะมีการอธิษฐาน ของบุคคล ๓ พวก พวกใดพวกหนึ่ง ๓ พวกใดบ้าง ? ขอถวายพระพร พระอรหันต์ในโลกนี้ ขณะที่ยังดำรงชีวิตอยู่ ประสงค์อนุเคราะห์เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จึงได้อธิษฐานไว้ว่า ‘ปาฏิหาริย์ที่ออกอย่างนี้ ขอจงมีที่เจตียเถิด’ ดังนี้ เพราะเหตุ นั้น จึงมีปาฏิหาริย์ที่เจตียด้วยอำนาจแห่งการอธิษฐานของท่านนั้น”

“ปฺน จปรี มหาราช เทวตา มนุสฺसानํ อณุกมฺปาย ปรีนิพฺพุตสุส เจตียเ ปาฏิหิรํ ทสฺเสนฺติ ‘อิมินา ปาฏิหิเรณ สทฺธมฺโม นิจฺจสมฺปกคฺคหิโต ภวิสฺสตี, มนุสฺสา จ ปสนฺนา กุสเลน อภิวฑฺฒิสฺสนฺตี’ติ, เอวํ เทวตานํ อธิฏฺฐานาวเสน ปรีนิพฺพุตสุส เจตียเ ปาฏิหิรํ โหติ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีการอธิษฐานอีกอย่างหนึ่ง เทวดาประสงค์อนุเคราะห์มนุษย์ทั้งหลาย จึงแสดงปาฏิหาริย์ที่เจตีย ของพระอรหันต์ผู้ปรีนิพพานแล้วด้วยมีอธิษฐานว่า ‘เพราะ

ปาฏิหาริย์ครั้งนี้ พระสังฆกรรมจกมีผู้ประทับประคองไว้เป็นประจำ และมนุษย์ทั้งหลายก็จักเป็นผู้เลื่อมใส เจริญยิ่ง ด้วยกุศลธรรม' ดังนี้ เพราะเหตุนั้น จึงมีปาฏิหาริย์ที่เจดีย์ ของพระอรหันต์ ผู้ปรินิพพานแล้ว ด้วยอำนาจแห่งการอธิษฐานของเทวดา อย่างนี้

“ปุณ จปร มหาราช อิตถิ วา ปุริโส วา สทุโธ ปสนุโน ปณฺหิตโต พฺยตฺโต เมธาวิ พุทฺธิสมฺปนฺโน โยนิโส จินฺตยิตฺวา คนฺธี วา มาลํ วา ทุสฺสํ วา อณฺณตรํ วา กิณฺจ อธิฏฺฐหิตฺวา เจติเย อุกฺขิปติ ‘เอวํ นาม โหตุ’ติ, ตสฺสปี อธิฏฺฐจानวเสน ปรีนินฺพุตฺตสฺส เจติเย ปาฏิหาริํ โหติ, เอวํ มนุสฺसानํ อธิฏฺฐจานวเสน ปรีนินฺพุตฺตสฺส เจติเย ปาฏิหาริํ โหติ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีการอธิษฐานอีกอย่างหนึ่ง หญิงก็ตาม ชายก็ตาม เป็นผู้มีศรัทธา เลื่อมใส เป็นบัณฑิต เจลียว ฉลาด มีปัญญา ถึงพร้อมด้วยความรู้ คิดโดยแยบคายแล้ว ก็จัดแจงวางของหอมบ้าง พวงดอกไม้บ้าง ผ้าบ้าง ของอย่างใดอย่างหนึ่งบ้าง ไว้ที่เจดีย์ อธิษฐานว่า ‘ขอจงมีปาฏิหาริย์อย่างนี้เกิด’ ดังนี้ เพราะเหตุนั้น จึงมีปาฏิหาริย์ที่เจดีย์ของพระอรหันต์ผู้ปรินิพพานแล้ว ด้วยอำนาจแห่งการอธิษฐานของเขา ย่อมมีปาฏิหาริย์ที่เจดีย์ของพระอรหันต์ผู้ปรินิพพานแล้ว ด้วยอำนาจแห่งการอธิษฐาน ของพวกมนุษย์ อย่างนี้

“อิเมสํ โข มหาราช ตินฺนุณฺหนํ อณฺณตรสฺส อธิฏฺฐจานวเสน ปรีนินฺพุตฺตสฺส เจติเย ปาฏิหาริํ โหติ ๕

ขอถวายพระพร ย่อมมีปาฏิหาริย์ที่เจดีย์ของพระอรหันต์ผู้ปรินิพพานแล้ว ด้วยอำนาจ การอธิษฐาน ของบุคคล ๓ จำพวก พวกใดพวกหนึ่งเหล่านี้แล

“ยถิ มหาราช เตสํ อธิฏฺฐจานํ น โหติ, ชีณาสวสฺสปี จพฺภิณฺณสฺส เจโตวสิปฺปตฺตสฺส เจติเย ปาฏิหาริํ น โหติ, อสตีปี มหาราช ปาฏิหาริเร จริตํ ทิสฺวา สุปริสฺสุทฺธํ โอกปฺเปตพฺพ นิฏฺฐจํ คนฺตพฺพํ สทฺทหิตพฺพํ ‘สุปรีนินฺพุตฺโต อญํ พุทฺธปฺตฺโต’ติ ๕

ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า บุคคล ๓ จำพวกเหล่านั้น ไม่มีการอธิษฐาน ก็จะไม่ มีปาฏิหาริย์ที่เจดีย์ของพระอรหันต์ผู้ปรินิพพานแล้ว แม้ว่าท่านจะเป็นพระชีณาสพผู้ได้ภิกขุญา ๖ ถึงความชำนาญจิต ขอถวายพระพร แม้ว่า จะไม่มีปาฏิหาริย์ แต่บัณฑิตรู้เห็นข้อประพฤติที่ บริสุทธีดีของท่านแล้ว ก็ปลงใจถึงความตัตสันใจเชื่อว่า ‘ท่านพุทธบุตรผู้นี้ ปรินิพพานดีแล้ว’ ดังนี้

“สาธุ ฆนเต นาคเสน เอวเมตัง ตถา สมุปภูิจฉามี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมานี้”

เจติยปาฏิหาริยปญโท สตุตโม ฯ

จบเจติยปาฏิหาริยปัญหาค์ข้อที่ ๗

๘. ฐมาภิสมยปญห

๘. ฐมาภิสมยปัญหา

ปัญหาว่าด้วยการตรัสรู้ธรรม

[๘] “ฆนเต นาคเสน เย เต สมมาปฏิชชนุติ, เตสํ สพฺเพสํเยว ฐมาภิสมโย โหติ อุทฺทาหุ กสฺสจि น โหตี”ติ ?

[๘] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน บุคคลผู้ปฏิบัติชอบ ย่อมมีการบรรลุธรรมได้ทุกคนเลยหรือ หรือว่า บางคนก็ไม่มี(การบรรลุธรรม) ?”

“กสฺสจि มหาราช โหติ, กสฺสจि น โหตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร บางคนมี บางคนไม่มี”

“กสฺส ฆนเต โหติ, กสฺส น โหตี”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “คนไหนมี คนไหนไม่มี พระคุณเจ้า ?”

“ติรจฉานคตสฺส มหาราช สุปฺปฏิปนฺนสฺสาปิ ฐมาภิสมโย น โหติ, เปตฺติ-
วิสยฺยุปนฺนสฺส...เป... มิฉฉาทิฏฺฐิจิ กสฺส...เป... กุหกสฺส...เป... มาตฺตฺฆาตกสฺส...เป...
ปิ ตฺตฺฆาตกสฺส...เป... อรหฺนตฺฆาตกสฺส...เป... สงฺฆเมทกสฺส...เป... โลหิตฺตฺฆาตกสฺส...เป...
... เถยฺยสํวาสกสฺส...เป... ติตฺตฺถิยปฺกนฺตฺส...เป... ภิกฺขุณีทฺส...เป... เตรสนนฺ
ครุกาปตฺตีเน อณฺเวยตฺร อปาชฺชิตฺวา อวฺภูจิตฺส...เป... ปณฺทกสฺส...เป... อุภาโตพฺยณฺชนกสฺส
สุปฺปฏิปนฺนสฺสาปิ ฐมาภิสมโย น โหติ...เป... โยปิ มนุสฺสทหรโก อุนกสฺตฺตวสฺสิโก, ตสฺส
สุปฺปฏิปนฺนสฺสาปิ ฐมาภิสมโย น โหติ ฯ

อิมํสํ โข มหาราช โสพฺสนนฺ ปุคฺคฉานํ สุปฺปฏิปนฺนํ น มปิ ฐมาภิสมโย น
โหตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร บุคคล ๑๖ จำพวกเหล่านี้ แม้ว่าปฏิบัติดี ก็ไม่มีการบรรลุธรรม คือ

๑. สัตว์เดรัจฉานแม้ว่าปฏิบัติดี ก็ไม่มีการบรรลุธรรม
 ๒. ผู้เข้าถึงเปรตวิสัย ...
 ๓. ผู้เป็นมิจฉาภิภูจิว ...
 ๔. คนหลอกลวง ...
 ๕. คนฆ่ามารดา ...
 ๖. คนฆ่าบิดา ...
 ๗. คนฆ่าพระอรหันต์ ...
 ๘. คนยุยงสงฆ์ให้แตกแยกกัน (สังฆเภท) ...
 ๙. คนทำพระโลหิตของพระพุทธเจ้าให้ห้อ ...
 ๑๐. คนผู้เป็นไทยสังวาส (ปลอมบวช) ...
 ๑๑. คนผู้เข้ารีตเตียรถีย์ ...
 ๑๒. คนประทุษร้ายภิกษุณี (ข่มขืนภิกษุณี) ...
 ๑๓. ภิกษุต้องครุกาบัติ (อาบัติสังฆาภิเสส) ๑๓ ข้อ ข้อใดข้อหนึ่ง ยังไม่ออกจากอาบัติ
 ๑๔. บัณฑิต ...
 ๑๕. คน ๒ เพศ ...
 ๑๖. เด็กอ่อนอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ แม้ว่า ปฏิบัติดี ก็ไม่มีการบรรลุธรรม
- ขอถวายพระพร บุคคล ๑๖ จำพวกเหล่านี้แล แม้ว่าปฏิบัติดี ก็ไม่มีการบรรลุธรรม

“ภนฺเต นาคเสน เย เต ปนฺนรส ปุคฺคลา วิรุทฺธาเยว, เตสํ ชมฺมาภิสมโย โหตุ วา มา วา โหตุ, อถ เกน การณฺน มนุสฺสทหฺรทฺสฺส อุณฺทตฺตวสฺสทฺสฺส สุปฺปฏิปนฺนสฺสาปิ ชมฺมาภิสมโย น โหติ? เอตฺถ ตาว ปญฺโห ภวติ ‘นฺนุ นาม ทหฺรทฺสฺส น ราโค โหติ, น โทโส โหติ, น โมโห โหติ, น มาโน โหติ, น มิจฉาภิภูจิว โหติ, น อรติ โหติ, น กามวิตกฺโก โหติ, อมิสฺสึโต กิเลเสหิ โส นาม ทหฺรโก ยุตฺโต จ ปตฺโต จ อรหติ จ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวเรน ปฏิวิชฺฌิตฺตุนฺ’ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน บุคคล ๑๕ จำพวก เป็นคนผิด จะไม่มีการบรรลุธรรมได้หรือไม่ ก็ช่างเถอะ แต่ว่า เพราะเหตุไร เด็กอ่อนอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ แม้ว่าปฏิบัติดี ก็ไม่มีการบรรลุธรรมเล่า ก่อนอื่น ในเรื่องนี้ มีปัญหาอยู่ว่า ธรรมดาว่าเด็ก ไม่มีราคะ ไม่มี

โทสะ ไม่มีโมหะ ไม่มีมานะ ไม่มีมิจฉาทิฏฐิ ไม่มียินร้าย ไม่มีกามวิตก ไม่คลุกคลี ด้วยกิเลสทั้งหลาย จึงเป็นธรรมดาว่า เด็กนั้นควรบรรลु การรู้ทะลุปรุโปร่งสัจจะ ๔ โดยการรู้ทะลุปรุโปร่ง คราวเดียวเท่านั้น ได้มิใช่หรือ ?”

“ตถเมเวตถ มหาราช การณ, เยนานหิ การณน ภณามิ ‘อุณกสตุตวสุสิกสสุ สุปปฏิปนุณสุสาปิ ธมฺมาภิสมโย น โหตี’ติ ฯ ยถิ มหาราช อุณกสตุตวสุสิโก รชนีเย รชเชยฺย, ทุสฺสนีเย ทุสฺเสยฺย, โมหนีเย มุยฺเหยฺย, มทนีเย มชฺเชยฺย, ทิฏฺฐิจิ วิชานเยยฺย, รติญจ อรติญจ วิชานเยยฺย, กุสลากุสลํ วิตฺถุเกยฺย, ภเวยฺย ตสฺส ธมฺมาภิสมโย, อปิจ มหาราช อุณกสตุตวสุสิกสสุ จิตฺตํ อพฺลํ ทุพฺพลํ ปริตฺตํ อปฺปิ โถกํ มนุํ อวิญฺจํ, อสงฺขตานิพฺพานชาติ คุรฺกกา ภาริกา วิปฺปฺลา มหตี ฯ อุณกสตุตวสุสิโก มหาราช เตน ทุพฺพเลน จิตฺเตน ปริตฺตเกน มนุเทน อวิญฺเจเตน น สกฺโกติ คุรฺกํ ภาริกํ วิปฺปลํ มหตี อสงฺขตนิพฺพานชาติ ฺปฏิวิชฺฉิตฺติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เหตุผลในเรื่องนี้ เป็นเหตุที่อาตมภาพ กล่าวไว้ว่า ‘เด็กก่อนอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ แม้ปฏิบัติดี ก็ไม่มีการบรรลุธรรม’ ดังนี้ มีอยู่ ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า เด็กก่อนอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ ฟังกำหนดในอารมณ์ที่น่ากำหนด ฟัง ประทุษร้ายในอารมณ์ที่น่าประทุษร้าย ฟังลุ่มหลงในอารมณ์ที่น่าลุ่มหลง ฟังมัวเมาในอารมณ์ที่น่ามัวเมา ฟังรู้จักทิฏฐิ ฟังรู้จักยินดีและยินร้าย ฟังดำริทำกุศลหรืออกุศลได้ เขาก็จะฟังมีการบรรลุธรรมได้ ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า จิตของเด็กที่มีอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ ย่อมเป็นจิตที่ไม่มีกำลัง มีกำลังทราม เป็นจิตที่มีอานุภาพน้อย ถอยต่ำ อ่อนแอ ไม่ปรากฏชัด อสังขตนิพพาน ชาติ เป็นธรรมชาติหนักแป้ ใพบูลย์ยิ่งใหญ่ ขอถวายพระพร เด็กอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ เพราะมี จิตที่ไม่มีกำลัง มีกำลังทราม มีอานุภาพน้อย ถอยต่ำ อ่อนแอ ไม่ปรากฏชัดนั้น จึงไม่อาจรู้ทะลุ ปรุโปร่งอสังขตนิพพานชาติ อันเป็นธรรมชาติหนักแป้ ใพบูลย์ ยิ่งใหญ่ได้

“ยถา มหาราช สินฺหรูปพฺพตราชชา คุรฺโก ภาริกโก วิปฺปฺโล มนุโต, อปิ นุ โช ตํ มหาราช ปฺริโส อตฺตโน ปากติเกน งามพลวิริเยน สกฺกุณเยยฺย สินฺหรูปพฺพตราชานํ อฺทฺธิตฺตุน”ติ ?

ขอถวายพระพร ขุนเขาสินธุ เป็นของหนักแป้ กว้างขวางใหญ่โต ขอถวายพระพร บุรุษผู้หนึ่งอาจใช้เรี่ยวแรงกำลัง และความเพียร ยกขุนเขาสินธุขึ้นขึ้นได้หรือไม่หนอ ?”

“มนุหตุตา ฆนเต อคฺคิสฺส โลกิสฺส มนุหตุตา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “เพราะไฟเป็นไฟที่อ่อน เพราะโลกเป็นของใหญ่โต พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช อุณฺทตฺตวสฺสิกสฺส จิตฺตํ อพฺลํ ทุพฺพํ ปฺริตฺตํ อปฺปํ โสกํ มนุหํ อวิภูตํ, มหตา จ อวิชฺชนฺธกาเรณ ปิหิตํ ฯ ตสฺมา ทุกฺกริ ฅาณาโลกํ ทสฺสยิตฺตุํ, เตน การเณน อุณฺทตฺตวสฺสิกสฺส สฺสปฺปฏิปนฺนสฺสาปี ฅมฺมาภิสฺมโย น โหติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ จิตของเด็กอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ เป็นจิตที่ไม่มีกำลัง ฯลฯ ไม่ปรากฏชัด ถูกความมืด คือ อวิชชาที่ใหญ่ปิดบังแล้ว เพราะฉะนั้น จะแสดงแสงสว่างคือญาณ เป็นการกระทำได้ยาก เพราะเหตุนั้น เด็กผู้มีอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ แม้ปฏิบัติดี ก็ไม่มีการบรรลุธรรม

“ยถา วา ปน มหาราช อาตุโร กิโส อนุปริมิตกาโย สาลกกิมิ หตุถินาคํ ติธา ปภินฺนํ นวายตํ ติวิตถตํ ทสฺปริณหาหํ อฏฺจรัตนิกํ สกฺกฺจานมฺปกตํ ทิสฺวา คิลิตฺตุํ ปฺริกขฺฅเมยฺย, อปี นุ โข โส มหาราช สาลกกิมิ สกฺกฺเณยฺย ตํ หตุถินาคํ คิลิตฺตุนฺ”ติ ?

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า หนอนผอมอ่อนแอที่มีขนาดลำตัวเล็ก ๆ เห็นข้างปลาย ตกมันเป็น ๓ ทาง มีกายยาว ๙ ศอก รอบตัวกว้าง ๑๐ ศอก ๓ คืบ สูง ๘ ศอก ที่มาถึงที่อยู่ของตนแล้วก็เสือกคานไปเพื่อจะกลืนกินเสีย ขอถวายพระพร หนอนตัวนั้น อาจกลืนกินข้างปลายเชือกนั้นได้หรือไม่ ?”

“น หิ ฆนฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “มิได้หรอก พระคุณเจ้า”

“เกณ การเณน มหาราช”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “เพราะเหตุไร มหาบพิตร ?”

“ปฺริตฺตตฺตวตา ฆนฺเต สาลกกิมิสฺส มนุหตุตา หตุถินาคสฺสา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “เพราะหนอนตัวเล็กนัก เพราะข้างตัวใหญ่โต พระคุณเจ้า”

“เอวเมว โข มหาราช อุณฺทตฺตวสฺสิกสฺส จิตฺตํ อพฺลํ ทุพฺพํ ปฺริตฺตํ อปฺปํ โสกํ มนุหํ อวิภูตํ, มหตี อสงฺขตา นิพฺพานธาตุ ฯ โส เตน ทุพฺพเลน จิตฺเตน ปฺริตฺตเกณ มนุเทน อวิภูเตน น สกฺโกติ มหตี อสงฺขตํ นิพฺพานธาตุํ ปฺฏิวิชฺฅิตฺตุํ, เตน การเณน อุณฺทตฺตวสฺสิกสฺส สฺสปฺปฏิปนฺนสฺสาปี ฅมฺมาภิสฺมโย น โหติ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ จิตของเด็กอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ เป็นจิตที่ไม่มีกำลัง ฯลฯ ไม่ปรากฏชัดนั้น จึงไม่อาจรู้ทะลุปรุโปร่ง อสังขตนิพพานธาตุ อันเป็นของหนัก ฯลฯ ยิ่งใหญ่ขึ้นได้ เพราะเหตุนั้น เด็กผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ แม้ปฏิบัติดี ก็ไม่มีการบรรลุธรรม”

“สาธุ ภาณเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมปฏิบัติจามี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมานี้”

ธมฺมาภิสํมยปญฺโท อฏฺฐจโม ฯ

จบธมฺมาภิสํมยปญฺทาข้อที่ ๘

๙. เอกนุตสุขนิพพานปญหา

๙. เอกันตสุขนิพพานปัญหา

ปัญหาว่าด้วยพระนิพพานว่าเป็นสุขโดยส่วนเดียว

[๙] “ภาณเต นาคเสน ก็ เอกนุตสุขํ นิพพานํ อุทาทุ ทุกฺเขน มิสฺสนฺ”ติ ?

[๙] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระนิพพานเป็นสุขโดยส่วนเดียว หรือว่า เจือด้วยทุกข์เล่า ?”

“เอกนุตสุขํ มหาราช นิพพานํ ทุกฺเขน อมิสฺสนฺ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระนิพพานเป็นสุขโดยส่วนเดียว ไม่เจือด้วยทุกข์”

“น มยํ ตํ ภาณเต นาคเสน วจันํ สทฺทหาม ‘เอกนุตสุขํ นิพพานนฺ’ติ, เอวเมตถ มยํ ภาณเต นาคเสน ปจฺเจม ‘นิพพานํ ทุกฺเขน มิสฺสนฺ’ติ, การณญฺเจตถ อุปฺลภาม ‘นิพพานํ ทุกฺเขน มิสฺสนฺ’ติ ฯ กตมํ เอตถ การณํ ? เย เต ภาณเต นาคเสน นิพพานํ ปริเยสนฺติ, เตสํ ทิสฺสตี กายสฺส จ จิตฺตสฺส จ อาตาโป ปริตาโป จานจฺงกมนิสฺสขฺชาสยนาหารปริคฺคโห มิทฺทสฺส จ อุปฺโรโร อายตนาณญจ ปฏิปฺพนํ ธนธณฺญปิยณาติมิตฺตปฺปชหนฺ ฯ เย เกจิ

โลเก สุขिता สุขสมปปีตา, เต สพฺเพปิ ปญฺจหิ กามคุณฺหิ อายตเน รเมนฺติ พฺรุเหฺนฺติ, มนาปิกมนาปิกพหุวิธสุกฺกนิมิตฺเตน รูปเณ จกฺขุ รเมนฺติ พฺรุเหฺนฺติ, มนาปิกมนาปิกคิตฺวาทิตพหุวิธสุกฺกนิมิตฺเตน สทฺเทเน โสถํ รเมนฺติ พฺรุเหฺนฺติ, มนาปิกมนาปิกปุผผลปตฺตตจมูลสารพหุวิธสุกฺกนิมิตฺเตน คนฺเชน ฆานํ รเมนฺติ พฺรุเหฺนฺติ, มนาปิกมนาปิกชชฺชโกชชฺชเลยยเปยยสายนียพหุวิธสุกฺกนิมิตฺเตน รเสน ชิวฺหํ รเมนฺติ พฺรุเหฺนฺติ, มนาปิกมนาปิกสณฺหสุขมฺมุทุมทฺทวพหุวิธสุกฺกนิมิตฺเตน ผสฺเสน กายํ รเมนฺติ พฺรุเหฺนฺติ, มนาปิกมนาปิกกฺลยาณปาปกสุกฺกาสุกฺกพหุวิธิตกฺกมนสิกาเรน มนํ รเมนฺติ พฺรุเหฺนฺติ ๕ ตุมฺเห ตํ จกฺขุโสตฆานชิวฺหากายมโนพฺรุหนํ หนถ อฺปฺหนถ, ฉินฺทถ อฺปฺจฉินฺทถ, รุณฺธถ อฺปรุณฺธถ ๕ เตน กาโยปิ ปรีตปฺติ, จิตฺตมฺปิ ปรีตปฺติ, กายเ ปรีตตฺเต กายิกทฺกฺชเวทณํ เวทียติ, จิตฺเต ปรีตตฺเต เจตสิกทฺกฺชเวทณํ เวทียติ ๕ นนฺ มาคณฺธิโยปิ ปรีพฺพาชโก ภควนฺตุํ ครหฺมาโน เอวมาห ‘ภูณฺหุ สมโณโคตโม’ติ ๕ อิทเมตฺถ การณํ, เยนาคํ การณเณ พฺรุมิ ‘นิพฺพานํ ทฺกฺเชน มิสฺสนฺ’ติ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน คำที่ว่า พระนิพพานเป็นสุขโดยส่วนเดี่ยวนั้น โยมไม่ขอเชื่อหรือก พระคุณเจ้านาคเสน ในเรื่องนี้ โยมเชื่ออยู่อย่างนี้ว่า พระนิพพานเจือด้วยทุกข์ ก็ในข้อที่ว่า พระนิพพานเจือด้วยทุกข์ นี้ โยมมีเหตุผลอยู่ เหตุผลในข้อนี้เป็นไฉน ? พระคุณเจ้านาคเสน บุคคลทั้งหลายผู้แสวงหาพระนิพพาน ปรากฏว่า กายและจิตมีแต่ความร้อนรุ่ม ผัดเผา มีอันต้องกำหนดการยืน การเดิน การนั่ง การนอน และอาหาร มีอันต้องกำจัดความโง่งงว้ง ต้องบังคับอายตนะ ทั้งต้องละจากทรัพย์สิน และญาติมิตรอันเป็นที่รัก บุคคลพวกที่มีสุข อิ่มเอิบด้วยสุข ในทางโลก ซึ่งล้วนแต่ทำอายตนะทั้งหลายให้รื่นรมย์ ให้เพิ่มพูนคือ ทำตาให้รื่นรมย์ ให้เพิ่มพูนด้วยรูปที่เป็นสุกฺกนิมิต มากมายหลายอย่าง ทำหูให้รื่นรมย์ด้วยเสียง ที่เป็นสุกฺกนิมิต (ไพเราะ) มีเสียงขับร้อง เสียงบรรเลงเป็นต้น แต่อย่างล้วนน่าชอบใจ ทำจมูกให้รื่นรมย์ ให้เพิ่มพูนด้วยกลิ่นที่เป็นสุกฺกนิมิต (หอม) มากมายหลายอย่าง มีกลิ่นดอกไม้ กลิ่นใบ กลิ่นเปลือก กลิ่นราก กลิ่นแก่น เป็นต้นแต่อย่างล้วนน่าชอบใจ ทำลิ้นให้รื่นรมย์ ให้เพิ่มพูนด้วยรสที่เป็นสุกฺกนิมิต (อร่อย) มากมายหลายอย่าง จากของเคี้ยว ของกิน ของดื่ม ของเลีย ของลิ้มแต่อย่างล้วนน่าชอบใจ ทำกายให้รื่นรมย์ ให้เพิ่มพูน ด้วยผัสสะที่เป็นสุกฺกนิมิต (นุ่ม อบอุ่น ฯลฯ) มากมายหลายอย่าง ซึ่งละเอียด สุขุมอ่อนนุ่ม แต่อย่างล้วนน่าชอบใจ ทำใจให้รื่นรมย์ ให้เพิ่มพูน ด้วยมนสิการและการตรึกนึกถึงอารมณ์มากมายหลายอย่าง อันเป็นบุญบ้าง บาบบ้าง ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง ซึ่งแต่อย่างล้วนน่าชอบใจ พวกท่านพากันละ กำจัด บั่นทอน ตัดขาด ป้องกัน ขัดขวาง ความรื่นเริง ความเพิ่มพูนแห่งตา หู จมูก ลิ้น กายใจนั้นเสีย

เพราะเหตุนั้น จึงเราร้อนทั้งกาย เราร้อนทั้งจิต เมื่อกายเราร้อน ก็ชื่อว่าเสวยทุกข์เวทนาทางกาย เมื่อจิตเราร้อน ก็ชื่อว่าเสวยทุกข์เวทนาทางใจ แม้มากันทียะปริพพาชก เมื่อเขาตำหนิ พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้กล่าวอย่างนี้ว่า ‘พระสมณโคตมเป็นผู้ทำลายความเจริญ’ ดังนี้ มิใช่หรือ ที่ว่ามานี้ เป็นเหตุผลในความข้อนี้ เป็นเหตุให้โยมกล่าวได้ว่า พระนิพพานเจือด้วยทุกข์”

“น หิ มหาราช นิพพานํ ทุกฺขเณ มิสฺสํ, เอกนฺตสุขํ นิพพานํ ๕ ยํ ปน ตฺวํ มหาราช พุรุสํ ‘นิพพานํ ทุกฺขนฺตํ, เนตํ ทุกฺขํ นิพพานํ นาม, นิพพานสฺส ปน สจฺฉิกิริยา ย ปุพฺพภาโค เอโส, นิพพานปริเยสนํ เอตํ, เอกนฺตสุขํ เยว มหาราช นิพพานํ, น ทุกฺขเณ มิสฺสํ ๕ เอตถ การณํ วทามิ ๕ อตฺถิ มหาราช ราชนํ รชฺชสุขํ นามา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระนิพพานมิได้เจือด้วยทุกข์หรือ พระนิพพานเป็นสุขโดยส่วนเดียว ข้อที่พระองค์ตรัสว่า พระนิพพานเป็นทุกข์ ขึ้นชื่อว่า พระนิพพานหาเป็นทุกข์ไม่ ก็ข้อที่พระองค์ตรัสมานี้เป็นข้อปฏิบัติ เป็นส่วนเบื้องต้น เพื่อจะทำพระนิพพานให้แจ้ง ข้อที่พระองค์ตรัสมานี้ เป็นข้อปฏิบัติอันเป็นการแสวงหาพระนิพพาน ขอถวายพระพร พระนิพพานเป็นสุขโดยส่วนเดียว ไม่เจือด้วยทุกข์หรือ อาตมาจะขอกล่าวเหตุผลในคำที่ว่านี้ ขอถวายพระพร ชื่อว่ารัชชสุข แห่งพระราชาทิ้งหลาย มีอยู่หรือ ?”

“อาม ภนฺเต อตฺถิ ราชนํ รชฺชสุขนฺ”ติ ๕

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “ใช่ พระคุณเจ้า รัชชสุขแห่งพระราชาทิ้งหลายมีอยู่”

“อปิ นฺ ๒ ตํ มหาราช รชฺชสุขํ ทุกฺขเณ มิสฺสนฺ”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร รัชชสุขนั้น เป็นสุขที่เจือด้วยทุกข์หรือไร ?”

“น หิ ภนฺเต”ติ ๕

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “หามีได้ พระคุณเจ้า”

“กิสฺส ปน เต มหาราช ราชาโน ปจฺจนฺเต กุปีเต เตสํ ปจฺจนฺตนิสฺสิตานํ ปฏฺิเสธาย อมจฺเจหิ ปริณายเกหิ ภฎฺเฐหิ พลตฺเถหิ ปริวุตา ปวาสํ คนฺตฺวา ๕ สมนกสวาตาทปปฏิปิตา สมิวิสเม ปริชวานฺตํ, มหายุทฺธณฺจ กโรนฺตํ, ชีวิตสฺสยณฺจ ปาปฺณนฺตี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เมื่อหัวเมืองชายแดนเกิดกำเริบขึ้น (ถ้า

หากว่ารัชชสุขไม่เจ็ดด้วยทุกข์) เพราะเหตุไร พระราชาเหล่านั้น จึงทรงมีพวกอำมาตย์ พวกแม่ทัพ พวกข้าราชการ พวกไพร่พลแวดล้อม เสด็จนิราศไปเพื่อปราบปรามพวกชาวเมืองชายแดนเหล่านั้น ทรงถูกเหลือบ ยุง สายลม แสงแดดเบียดเบียน เสด็จท่องเที่ยวในที่ขรุขระ ทั้งยังจะต้องทำกรรมครั้งใหญ่ ทั้งยังอาจจะสิ้นพระชนม์ได้เล่า”

“เนติ ภาณุเต นาคเสน รัชชสุขิ นาม, รัชชสุขุสส ปรีเยสนาย ปุพฺพภาโค เอโส ทุกฺเคน ภาณุเต นาคเสน ราชานो รัชฺชิ ปรีเยสิตฺวา รัชชสุขิ อนุภวานฺติ, เอรุ ภาณุเต นาคเสน รัชชสุขิ ทุกฺเคน อมิสฺสํ, อญฺญํ ตํ รัชชสุขิ, อญฺญํ ทุกฺขนุ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้า ข้อที่ท่านกล่าวมานี้ หาชื่อว่ารัชชสุขไม่ ข้อที่ว่ามานี้ เป็นเพียงการทำที่เป็นส่วนเบื้องต้นแห่งการแสวงหารัชชสุข พระคุณเจ้านาคเสน พระราชาทั้งหลาย ครั้นแสวงหาราชสมบัติได้แล้ว ก็ได้ทรงเสวยรัชชสุข พระคุณเจ้านาคเสน รัชชสุขไม่เจ็ดด้วยทุกข์ ตามที่ได้กล่าวมานี้หรือ รัชชสุขเป็นอย่างหนึ่ง ทุกข์เป็นอีกอย่างหนึ่ง”

“เอวเมว ไช มหาราช เอกนุตฺสุขิ นิพฺพานํ, น ทุกฺเคน มิสฺสํ ฯ เย ปน ตํ นิพฺพานํ ปรีเยสนฺติ, เต กายญฺจ จิตฺตญฺจ อาตาเปตฺวา จานจฺงมฺมิสฺสฺซาสยนาหารํ ปรีคฺคเหตฺวา มิทฺธํ อุปฺปฺนฺติวฺวา อายตนาณิ ปฏิปฺเปตฺวา กายญฺจ ชีวิตฺตญฺจ ปรีจฺจชิตฺวา ทุกฺเคน นิพฺพานํ ปรีเยสิตฺวา เอกนุตฺสุขิ นิพฺพานํ อนุภวานฺติ, นิหตฺปจฺจามิตฺตฺตา วีย ราชานो รัชชสุขิ ฯ เอรุ มหาราช เอกนุตฺสุขิ นิพฺพานํ, น ทุกฺเคน มิสฺสํ, อญฺญํ นิพฺพานํ, อญฺญํ ทุกฺขนฺติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ พระนิพพานเป็นสุขโดยส่วนเดียว หาเจ็ดด้วยทุกข์ไม่ แต่ว่า บุคคลเหล่าใดแสวงหาพระนิพพาน บุคคลเหล่านั้นมีอันต้องทำกายและจิตให้ร้อนรุ่ม ต้องกำหนดการยืน การเดิน การนั่ง การนอน และอาหาร ต้องกำจัดความโง่งมงาย ต้องบังคับอายตนะ ต้องสละทั้งกาย ทั้งชีวิต ครั้นแสวงหาพระนิพพานไปด้วยความลำบากแล้ว จึงได้เสวยพระนิพพานอันเป็นสุขโดยส่วนเดียว ดุจพระราชากำจัดข้าศึกได้แล้ว ก็ได้เสวยรัชชสุข ฉะนั้น ขอถวายพระพร พระนิพพานเป็นสุขโดยส่วนเดียว ไม่เจ็ดด้วยทุกข์ พระนิพพานก็เป็นอย่างหนึ่ง ทุกข์ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง ดังกล่าวมานี้

“อปรมฺปิ มหาราช อุตฺตริ การณิ สุโณหิ เอกนุตฺสุขิ นิพฺพานํ, น ทุกฺเคน มิสฺสํ, อญฺญํ ทุกฺขํ, อญฺญํ นิพฺพานนฺติ ฯ อตฺถิ มหาราช อจฺริยานํ สิปปวนฺตานิ สิปปฺสุขิ นามา”ติ ?

ขอถวายพระพร ขอพระองค์จงทรงสดับเหตุผลที่ว่า พระนิพพานเป็นสุขโดยส่วนเดียว

ไม่เจ็ดด้วยทุกข์ พระนิพพานเป็นอย่างหนึ่ง ทุกข์เป็นอีกอย่างหนึ่ง ที่ยิ่งกว่า แม้อีกอย่างหนึ่ง เกิด ขอถวายพระพร ชื่อว่าศิลปสุข (สุขในงานศิลปะ) แห่งพวกอาจารย์ทั้งหลาย ผู้มีวิชาศิลปะ มีอยู่หรือ ?”

“อาม ภนฺเต อตฺถิ อจฺริยานํ สิปปวนฺตานํ สิปปสุขนฺ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ใช่ ศิลปสุขแห่งพระอาจารย์ทั้งหลายผู้มีวิชาศิลปะมีอยู่ พระคุณเจ้า”

“อปิ นุ โข ตํ มหาราช สิปปสุขํ ทุกฺขเชน มิสฺสนฺ”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ศิลปสุขนั้น เป็นสุขที่เจ็ดด้วยทุกข์ หรือ ?”

“น หิ ภนฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ห้ามได้ พระคุณเจ้า”

“กิสฺส ปน เต มหาราช อจฺริยา อจฺริยานํ อภิวัตนปจฺจุจฺจฺจาเนน อุทกาทรณฆร-
สมมุชฺชนทนต์กฏุมฺโภทกานุปฺปทาเนน อุจฺฉิฏฺฐปฏฺิคฺคหณอุจฺฉาทนนาปนาทปริกมฺเม-
น สกจฺจิตตํ นิภฺชิปิตฺวา ปฺรจฺจิตฺตานุตฺตเนน ทุกฺขเสยฺยาย วิสมโภชเนน กายํ อาตาเปนฺตี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เพราะเหตุไร พวกอาจารย์เหล่านั้นจึง ทำให้กายเดือดร้อนด้วยการกราบไหว้ การลูกรับอาจารย์ ด้วยการตักน้ำ การกวาดถูเรือน การคอยมอมไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้าเข้าไปให้อาจารย์ ด้วยการรับของเหลือเดน การนวดเพ้น การให้อาบน้ำ การระบมเท้าให้แก่อาจารย์ ด้วยการละวางความคิดของตนเสีย คอยคล้อยตาม ความคิดของผู้อื่น ด้วยการนอนเป็นทุกข์ ด้วยอาหารที่ไม่เหมาะสมเล่า”

“เนตํ ภนฺเต นาคเสน สิปปสุขํ นาม, สิปปปริเยสนาย ปุพฺพภาโค เอโส ทุกฺขเชน
ภนฺเต นาคเสน อจฺริยา สิปปํ ปริเยสิตฺวา สิปปสุขํ อนุภวฺนตี, เอวํ ภนฺเต นาคเสน
สิปปสุขํ ทุกฺขเชน อมิสฺสํ, อญฺญํ ตํ สิปปสุขํ, อญฺญํ ทุกฺขนฺ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ข้อที่ว่ามานี้ ไม่ชื่อว่าเป็นศิลปสุขหรือ ที่ว่ามานี้เป็นเพียงการทำอันเป็นส่วนเบื่องต่ำแห่งการแสวงหาศิลปสุข พระคุณเจ้านาคเสน อาจารย์ทั้งหลาย ครั้นแสวงหาวิชาศิลปะได้ด้วยความยากลำบากแล้ว ก็ยอมได้เสวยศิลปสุข พระคุณเจ้านาคเสน ศิลปสุขมิได้เจ็ดด้วยทุกข์ ตามที่กล่าวมานี้หรือ ศิลปสุขนั้นเป็นอย่าง

หนึ่ง ทุກข์เป็นอีกอย่างหนึ่ง”

“เอวเมว โข มหาราช เอกนุตสูข์ นิพพานํ, น ทุกุเชน มิสฺสํ ๗ เย ปน ตํ นิพพานํ
 ปรีเยสนฺติ, เต กายญจ จิตฺตญจ อาตาเปตฺวา จานจงฺกมนิสฺซุชาสยนาหารํ ปรีคฺคเหตฺวา
 มิทฺธํ อุปรุณฺธิตฺวา อายตนาณิ ปฏฺวีเปตฺวา กายญจ ชีวิตญจ ปรีจฺจชิตฺวา ทุกุเชน นิพพานํ
 ปรีเยสิตฺวา เอกนุตสูข์ นิพพานํ อนุภวณฺติ, อาจริยา วีย สิปฺปสฺสฺ ๗ เอวํ มหาราช เอกนุต-
 สูข์ นิพพานํ, น ทุกุเชน มิสฺสํ, อญฺญํ ทุกุขํ, อญฺญํ นิพพานนฺ”ติ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ พระ
 นิพพานเป็นสุขโดยส่วนเดียว ไม่เจือด้วยทุกข์ แต่ว่าบุคคลเหล่าใดแสวงหาพระนิพพาน บุคคล
 เหล่านั้นต้องทำกายและจิตให้ร้อนรุ่ม ต้องกำหนดการยี่น การเดิน การนั่ง การนอน และ
 อาหาร ต้องกำจัดความโง่งมงาย ต้องบังคับอายตนะ ต้องสละทั้งกายทั้งชีวิต ครั้นแสวงหาพระ
 นิพพานได้ด้วยความลำบากแล้ว จึงได้เสวยพระนิพพานอันเป็นสุขโดยส่วนเดียว ดูจพวก
 อาจารย์ได้เสวยศีลปสุข ฉะนั้น ขอถวายพระพร พระนิพพาน ชื่อว่าเป็นสุขโดยส่วนเดียว ไม่
 เจือด้วยทุกข์ พระนิพพานเป็นอย่างหนึ่ง ทุກข์เป็นอีกอย่างหนึ่ง ดังกล่าวมานี้”

“สาธุ ภนฺเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺิจฺฉามิ”ติ ๗

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมา
 นี้”

เอกนุตสูข์นิพพานปญฺโท นวโม ๗
 จบเอกนุตสูข์นิพพานปญฺหาชฺชอที ๘

๑๐. นิพพานรูปสัจจานปัญห

๑๐. นิพพานรูปสัจฐานปัญหา

ปัญหาว่าด้วยสี่และสัจฐานแห่งพระนิพพาน

[๑๐] “ภนฺเต นาคเสน ‘นิพพานํ นิพพานนฺ’ติ ยํ วเทสิ, สกฺกา ปน ตสฺส นิพพานสฺส รูปํ वा สจฺจจฺานํ वा วयํ वा ปมาณํ वा โอปมฺเมเน वा การเณน वा เหตุนา वा นเยน वा อุปทสฺสยิตฺตุนฺ’ติ ?

[๑๐] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวถึงสิ่งใดว่า ‘พระนิพพาน พระนิพพาน’ ท่านอาจจะบ่งชี้ถึงสี่ก็ดี สัจฐานก็ดี วยก็ดี ขนาดก็ดี แห่งพระนิพพานนั้น โดยอุปมาก็ดี โดยการณก็ดี โดยเหตุก็ดี โดยนัยก็ดี ได้หรือไม่ ?”

“อุปปฏิภาคํ มหาราช นิพพานํ, น สกฺกา นิพพานสฺส รูปํ वा สจฺจจฺานํ वा วยํ वा ปมาณํ वा โอปมฺเมเน वा การเณน वा เหตุนา वा นเยน वा อุปทสฺสยิตฺตุนฺ’ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระนิพพานเป็นสิ่งที่อะไร ๆ ก็หาส่วนเปรียบเทียบได้ จึงไม่อาจบ่งชี้ถึงสี่ก็ดี สัจฐานก็ดี วยก็ดี ขนาดก็ดี แห่งพระนิพพานนั้น โดยอุปมาก็ดี โดยการณก็ดี โดยเหตุก็ดี โดยนัยก็ดี ได้”

“เอตมฺปาหํ ภนฺเต นาคเสน น สมฺปฏิจฺจามิ, ยํ อตฺถิธมฺมสฺส นิพพานสฺส รูปํ वा สจฺจจฺานํ वा วยํ वा ปมาณํ वा โอปมฺเมเน वा การเณน वा เหตุนา वा นเยน वा อปญฺญาปนํ, การเณน มํ สจฺจญาเปหิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ข้อที่ท่านไม่อาจทำให้รู้สี่ก็ดี สัจฐานก็ดี วยก็ดี ขนาดก็ดี แห่งพระนิพพานนั้น โดยอุปมาก็ดี โดยการณก็ดี โดยเหตุก็ดี โดยนัยก็ดี โยมยังยอมรับไม่ได้หรอก ขอจงช่วยทำโยมให้เข้าใจด้วยเหตุผลเถิด”

“โหตุ มหาราช การเณน ตํ สจฺจญาเปสฺสามิ ฯ อตฺถิ มหาราช มหาสมฺพุทฺโธ นามา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เอาละ อาตมภาพจะขอถวายพระพรทำพระองค์ให้ทรงเข้าใจด้วยเหตุผล ขอถวายพระพร ชื่นชื่อว่ามหาสมุทรร ย่อมมีอยู่ใช่ไหม ?”

“อาม ภนฺเต อตฺถโส มหาสมฺพุทฺโธ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ใช่ พระคุณเจ้า มหาสมุทรรนี้ มีอยู่”

“สเจ ตั มหาราช โภจิ เอว ปุจเจยย ‘กิตตกั มหาราช มหาสมุทเท อุทกั, กติ ปน เต สตุตา, เย มหาสมุทเท ปฏิวสนตี’ติ, เอว ปุฏโจ ตวั มหาราช กินติ ตสส พุยากรैयाสี”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ถ้าหากว่าใคร ๆ จะพึงทูลถามพระองค์ อย่างนี้ว่า ‘ขอถวายพระพร น้ำในมหาสมุทรมีเท่าไร สัตว์ที่อาศัยอยู่ในมหาสมุทรมีเท่าไร พระเจ้าข้า’ ดังนี้ พระองค์ทรงถูกทูลถามอย่างนี้ จะพึงตรัสตอบคนผู้นั้นว่ากระไร ?”

“สเจ มั ภานเต โภจิ เอว ปุจเจยย ‘กิตตกั มหาราช มหาสมุทเท อุทกั, กติ ปน เต สตุตา, เย มหาสมุทเท ปฏิวสนตี’ติ, ตมห์ ภานเต เอว วเทยย ‘อปุจฉิตพุพั มั ตวั อมุโห ปุริส ปุจฉสิ, เนสา ปุจฉา เกนจิ ปุจฉิตพุพา, จปนีโย เอโส ปญโห ๗ อวิภตุโต โลกกุขายิกเห มหาสมุทโท, น สกุกา มหาสมุทเท อุทกั ปริมิณิตุ สตุตา วา เย ตตุถ วาสมุปกตตาติ เอวามั ภานเต ตสส ปฏิวจัน ทเทยยนุ”ติ ๗

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้า ถ้าหากใคร ๆ พึ่งถามโยมอย่างนี้ว่า ‘ขอถวายพระพร น้ำในมหาสมุทรมีเท่าไร สัตว์ที่อาศัยอยู่ในมหาสมุทรมีเท่าไร พระเจ้าข้า’ ดังนี้ไซ้ พระคุณเจ้า โยมจะพึงตอบเขาอย่างนี้ว่า ‘นี่แน่ะพอมหาจำเริญเอ๋ย เธอถามฉันถึงสิ่งที่ไม่ควรถามเลย นี่เป็นคำถามที่ไม่น่าถาม นี่เป็นปัญหาที่ควรพักไว้ มหาสมุทรเป็นสิ่งที่นักบรรยายเรื่องโลกทั้งหลาย จำแนกมิได้ ใคร ๆ ไม่อาจที่จะนับน้ำในมหาสมุทรหรือสัตว์ผู้เข้าไปอยู่ในมหาสมุทรนั้นได้ โยมจะพึงให้คำตอบแก่เขาอย่างนี้”

“กิสส ปน ตวั มหาราช อตุถิมเม มหาสมุทเท เอว ปฏิวจัน ทเทยยาสิ, นนุ วิคเณตวา ตสส อาจิกุขิตพุพั ‘เอตตกั มหาสมุทเท อุทกั, เอตตกา จ สตุตา มหาสมุทเท ปฏิวสนตี’ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็แต่ว่า เมื่อมหาสมุทรมีอยู่เป็นธรรมดา เพราะเหตุไร พระองค์จึงทรงให้พระดำรัสตอบอย่างนี้เล่า ก็น่าจะทรงนับแล้วตรัสตอบเขาไปว่า น้ำในมหาสมุทรมีเท่านี้ และสัตว์จำนวนเท่านี้ อาศัยอยู่ในมหาสมุทร ดังนี้ มิใช่หรือ ?”

“น สกุกา ภานเต อวิสโย เอโส ปญโห”ติ ๗

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ไม่อาจบอกได้หรอก พระคุณเจ้า ปัญหานี้ไม่ใช่วิสัย”

“ยถา มหาราช อตุถิมเมเวว มหาสมุทเท น สกุกา อุทกั ปริคเณตุ สตุตา วา เย ตตุถ วาสมุปกตตา, เอวเมว โข มหาราช อตุถิมมสเสว นิพพานสส น สกุกา รูปี วา

สณฺจานํ วา วยํ วา ปมาณํ วา โอปมฺเมเน วา การณฺเน วา เหตุนา วา นเยน วา
 อุปทสฺสยิตฺตุํ, วิคเณยฺย มหาราช อิทฺธิมา เจโตวสิปปตฺโต มหาสมฺมุเท อุกกํ ตตฺตราสเย จ
 สตฺเต น เตวว โส อิทฺธิมา เจโตวสิปปตฺโต สกุกฺเณยฺย นิพฺพานสฺส รูปํ วา สณฺจานํ วา
 วยํ วา ปมาณํ วา โอปมฺเมเน วา การณฺเน วา เหตุนา วา นเยน วา อุปทสฺสยิตฺตุํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ใคร ๆ ก็ยังไม่อาจนับนํ้าในมหาสมุทร
 ซึ่งมีอยู่เป็นธรรมดาหรือสัตว์ผู้เข้าไปอยู่ในมหาสมุทรนั้นได้ ฉนฺใด ขอถวายพระพร ใคร ๆ ก็
 ไม่อาจจะบ่งชี้สีกัตี สัณฺฐานกัตี วยกัตี ขนาดกัตี แห่งพระนิพพาน ซึ่งมีอยู่เป็นธรรมดา โดย
 อุปมา กัตี โดยการณฺกัตี โดยเหตุกัตี โดยนัยกัตีได้ ฉนฺนั้น ขอถวายพระพร ภิกษุผู้มีฤทธิ์ ถึง
 ความชำนาญแห่งจิต ฟังนํ้าในมหาสมุทร และสัตว์ผู้อาศัยอยู่ในมหาสมุทรนั้นได้ แต่
 ว่า ภิกษุผู้มีฤทธิ์ ผู้ถึงความชำนาญแห่งจิต ไม่อาจจะบ่งชี้สีกัตี สัณฺฐานกัตี วยกัตี ขนาดกัตี แห่ง
 พระนิพพาน โดยอุปมา กัตี โดยการณฺกัตี โดยเหตุกัตี โดยนัยกัตี ได้เลย

“อปรมฺปิ มหาราช อุตฺตริ การณํ สุโณหิ อตฺถิธมฺมสฺเสว นิพฺพานสฺส น สกฺกา รูปํ
 วา สณฺจานํ วา วยํ วา ปมาณํ วา โอปมฺเมเน วา การณฺเน วา เหตุนา วา นเยน วา
 อุปทสฺสยิตฺตุนฺติ ๕ อตฺถิ มหาราช เทเวสุ อรูปกายิกา นาม เทวา”ติ ๕

ขอถวายพระพร ขอพระองค์จงทรงสดับเหตุผล ในข้อที่ว่า ใคร ๆ ไม่อาจจะบ่งชี้สีกัตี
 วยกัตี ขนาดกัตี แห่งพระนิพพาน ซึ่งมีอยู่เป็นธรรมดา โดยอุปมา กัตี โดยการณฺกัตี โดยเหตุ
 กัตี โดยนัยกัตี ที่ยิ่งขึ้นไป แม้อีกสักข้อหนึ่งเกิด ขอถวายพระพร ในบรรดาเทวดาทั้งหลาย
 เทวดาที่ชื่อว่าพวกไม่มีรูปร่าง ก็มีอยู่ใช่หรือไม่ ?”

“อาม ภนฺเต สฺยุยติ ‘อตฺถิ เทเวสุ อรูปกายิกา นาม เทวา’ติ ๕

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “ใช่ พระคุณเจ้า โยมก็ได้ยินมาว่า ในบรรดาเทวดาทั้งหลาย
 เทวดามีชื่อว่าพวกไม่มีรูปร่าง ก็มีอยู่”

“สกฺกา ปน มหาราช เตสํ อรูปกายิกานํ เทวานํ รูปํ วา สณฺจานํ วา วยํ วา
 ปมาณํ วา โอปมฺเมเน วา การณฺเน วา เหตุนา วา นเยน วา อุปทสฺสยิตฺตุนฺ”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ใคร ๆ ไม่อาจจะบ่งชี้สีกัตี สัณฺฐานกัตี
 วยกัตี ขนาดกัตี แห่งพวกเทวดาผู้ไม่มีรูปร่างเหล่านั้น โดยอุปมา กัตี โดยการณฺกัตี โดยเหตุ
 กัตี โดยนัยกัตี ได้หรือไม่ ?”

“น หิ ภาณุเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “มิได้หรือก พระคุณเจ้า”

“เตนหิ มหาราช นตฺถิ อรูปกายิกา เทวา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ถ้าอย่างนั้น เทวดาพวกไม่มีรูปกาย ก็ไม่มีอยู่จริง ?”

“อตฺถิ ภาณุเต อรูปกายิกา เทวา, น จ สกฺกา เตสํ รูปํ वा สณฺฺจํ वा วยํ वा ปมาณํ वा โอปมฺเมเน वा การเณน वा เหตุนา वा นเยน वा อุปทสฺสยิตฺตุนฺ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “เทวดา พวกไม่มีรูปกาย มีจริง พระคุณเจ้า แต่ว่า ใคร ๆ ไม่อาจจะบ่งชี้สีกัตี สันฐานกัตี วยกัตี ขนาดกัตี แห่งเทวดาเหล่านั้น โดยอุปมา กัตี โดยการณกัตี โดยเหตุกัตี โดยนัยกัตี ได้เลย”

“ยถา มหาราช อตฺถิสตฺตทานเวยว อรูปกายิกานํ เทวานํ น สกฺกา รูปํ वा สณฺฺจํ वा วยํ वा ปมาณํ वा โอปมฺเมเน वा การเณน वा เหตุนา वा นเยน वा อุปทสฺสยิตฺตฺ, เอวเมว โข มหาราช อตฺถิธมฺมสฺเสว นิพฺพานสฺส น สกฺกา รูปํ वा สณฺฺจํ वा วยํ वा ปมาณํ वा โอปมฺเมเน वा การเณน वा เหตุนา वा นเยน वा อุปทสฺสยิตฺตุนฺ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ใคร ๆ ไม่อาจจะบ่งชี้สีกัตี สันฐานกัตี วยกัตี ขนาดกัตี โดยอุปมา กัตี โดยการณกัตี โดยเหตุกัตี โดยนัยกัตี ได้ ฉะนั้นใด ขอถวายพระพร ใคร ๆ ก็ไม่อาจจะบ่งชี้สีกัตี สันฐานกัตี วยกัตี ขนาดกัตี แห่งพระนิพพานที่มีอยู่เป็นธรรมดา โดยอุปมา กัตี โดยการณกัตี โดยเหตุกัตี โดยนัยกัตี ได้ ฉะนั้นนั้นเหมือนกัน”

“ภาณุเต นาคเสน โหตุ เอกนฺตสฺสุขํ นิพฺพานํ, น จ สกฺกา ตสฺส รูปํ वा สณฺฺจํ वा วยํ वा ปมาณํ वा โอปมฺเมเน वा การเณน वा เหตุนา वा นเยน वा อุปทสฺสยิตฺตฺ ฯ อตฺถิ ปน ภาณุเต นิพฺพานสฺส คุณํ อญฺเฆหิ อนุปวิฏฺฐจํ กิณฺจิจิ โอปมฺมุณิทสฺสนมตฺตุนฺ”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พระนิพพานเป็นสุขโดยส่วนเดียว ทั้งใคร ๆ ไม่อาจจะบ่งชี้สีกัตี สันฐานกัตี วยกัตี ขนาดกัตี แห่งพระนิพพานนั้น โดยอุปมา กัตี โดยการณกัตี โดยเหตุกัตี โดยนัยกัตี ได้เลย ก็ตามที่เถิด แต่ว่า คุณ(คุณสมบัติ)ของพระนิพพานนั้น ที่พอจะแสดงให้เห็นโดยอุปมา เปรียบเทียบกับคุณ (คุณสมบัติ) ของสิ่งอื่น ๆ สักเล็กน้อย มีอยู่บ้างหรือไม่ ?”

“สรูปโต มหาราช นตฺถิ คุณโต ปน สกฺกา กิณฺจ โอปมฺมนิทฺสสนมตฺตํ
อุปทสฺสยิตฺตุนฺ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร คุณของพระนิพพานที่เปรียบเทียบกับ
ได้กับคุณของสิ่งอื่น ๆ โดยสภาวะที่มีอยู่ไม่มีหอรอก แต่ว่า บัณฑิต อาจจะชี้แจงถึงพระนิพพาน
โดยคุณ เพียงเป็นการแสดงให้เห็นโดยอุปมาสักเล็กน้อยได้”

“สาธฺฐ ฆนฺเต นาคเสน ยถาหิ ลภามิ นิพฺพานสฺส คุณโตปิ เอกเทศปริทีปนมตฺตํ,
ตถา สีฆิ พุรุหิ นิพฺพาเปหิ เม หทยปริพาหิ วินย สีตลมธฺฐวจนมาลูเตนา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ขอได้โปรดบอกกล่าวโดยประการที่โยมจะได้ความแจ่มแจ้ง
พระนิพพานแม้โดยคุณ สักส่วนหนึ่ง เร็ว ๆ เกิด ของจงดับ จงกำจัดความร้อไนใจของโยมด้วย
สายลมคือคำพูดที่เยือกเย็น ไผเพราะ น้ำผึ้งเกิด”

“ปทุมสฺส มหาราช เอโก คุโณ นิพฺพานํ อนุปริวิญฺโจะ, อุทกสฺส เทว คุณฺา, อคทสฺส
ตโย คุณฺา, มหาสมฺมุทสฺส จตฺตารโ คุณฺา, โภชนสฺส ปญฺจ คุณฺา, อากาสสฺส ทส คุณฺา,
มณฺิรตนสฺส ตโย คุณฺา, โลหิตจหนฺทสฺส ตโย คุณฺา, สปิรมณฺทสฺส ตโย คุณฺา, คิริสิขรสฺส
ปญฺจ คุณฺา นิพฺพานํ อนุปริวิญฺจา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร คุณอย่างหนึ่งของดอกปทุม เทียบกัน
ได้กับพระนิพพาน คุณ ๒ อย่างของน้ำ ... คุณ ๓ อย่างของยาแก้พิษ ... คุณ ๔ อย่างของ
มหาสมุทร ... คุณ ๕ อย่างของโภชนะ ... คุณ ๑๐ อย่างของอากาศ ... คุณ ๓ อย่างของแก้ว
มณี ... คุณ ๓ อย่างของจันทร์แดง ... คุณ ๓ อย่างของหัวเนยใส ... คุณ ๕ อย่างของยอด
ภูเขา เทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ฆนฺเต นาคเสน ‘ปทุมสฺส เอโก คุโณ นิพฺพานํ อนุปริวิญฺโจะ’ติ ยํ วเทสิ, กตโม
ปทุมสฺส เอโก คุโณ นิพฺพานํ อนุปริวิญฺโจะ”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน คุณอย่างหนึ่งของดอกปทุม เทียบกันได้
กับพระนิพพาน คุณอย่างหนึ่งของดอกปทุมเทียบกันได้กับพระนิพพานเป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช ปทุมํ อนุปลิตฺตํ อุทเคน, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ สพฺพ-
กิเลสฺหิ อนุปลิตฺตํ ฯ อยํ มหาราช ปทุมสฺส เอโก คุโณ นิพฺพานํ อนุปริวิญฺโจะ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า น้ำฉาบติดดอกปทุมมิได้
ฉนใด ขอถวายพระพร กิเลสทั้งหลายทั้งปวง ก็ฉาบติดพระนิพพานมิได้ ฉนนั้นเหมือนกัน

ขอถวายพระพร นี่คือคุณอย่างหนึ่งของดอกปทุมซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ภนฺเต นาคเสน ‘อุทกสฺส เทวํ คุณา นิพฺพานํ อนุปวิฏฺฐา’ติ ยํ วเทสิ, กตเม อุทกสฺส เทวํ คุณา นิพฺพานํ อนุปวิฏฺฐา’ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘คุณ ๒ อย่างของน้ำเทียบกัน ได้กับพระนิพพาน’ ดังนี้ ขอถามว่า คุณ ๒ อย่างของน้ำ คือ อะไรบ้าง ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ยถา มหาราช อุทกํ สีตลํ ปริพาหนิพฺพาปนํ, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ สีตลํ สพฺพกิเลสปริพาหนิพฺพาปนํ ฯ อयํ มหาราช อุทกสฺส ปจฺจโม คฺุณฺเ นิพฺพานํ อนุปวิฏฺฐโ จ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า น้ำเย็น ใช้ดับความเร่าร้อนได้ ฉนใจ พระนิพพาน ก็เยือกเย็น ใช้ดับความเร่าร้อน คือ กิเลสทั้งปวงได้ ฉนนั้น เหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่คือคุณอย่างที่ ๑ ของน้ำ ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

ปุณฺ จปรํ มหาราช อุทกํ กิลนฺตตลิตปิปาสาทมฺมาภิตตฺตทานํ ชนปฺสฺสฺชานํ ปิปาสา-
วินยฺนํ, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ กามตณฺหาภวตณฺหาวิภวตณฺหาปิปาสาวินยฺนํ ฯ
อโย มหาราช อุทกสฺส ทฺุติโย คฺุณฺเ นิพฺพานํ อนุปวิฏฺฐโ จ ฯ อิเม โข มหาราช อุทกสฺส
เทวํ คุณา นิพฺพานํ อนุปวิฏฺฐา’ติ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า น้ำใช้เป็นเครื่องกำจัดความ
กระหายของสัตว์ทั้งหลาย ทั้งคนทั้งสัตว์เลี้ยงผู้เหน็ดเหนื่อย คอแห้ง กระหายน้ำ ฤกความร้อน
แผดเผาได้ ฉนใจ พระนิพพานก็ใช้เป็นเครื่องกำจัดความกระหายคือกามตัณหา ภวตัณหา
และวิภวตัณหาได้ ฉนนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี้คุณของน้ำอย่างที่ ๒ ที่เทียบกันได้กับ
พระนิพพาน ขอถวายพระพร คุณ ๒ อย่าง ของน้ำเหล่านี้ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ภนฺเต นาคเสน ‘อคทสฺส ตโย คุณา นิพฺพานํ อนุปวิฏฺฐา’ติ ยํ วเทสิ, กตเม
อคทสฺส ตโย คุณา นิพฺพานํ อนุปวิฏฺฐา’ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘คุณ ๓ อย่างของยาแก้พิษ
เทียบกันได้กับพระนิพพาน’ ดังนี้ ขอถามว่า คุณ ๓ อย่างของยาแก้พิษ คือ อะไรบ้าง ? ซึ่ง
เทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ยถา มหาราช อคโท วิสปีพิทานัง สตุตทานัง ปฏิสรณัง, เอวเมว โข มหาราช นิพพานัง กิเลสวิสปีพิทานัง สตุตทานัง ปฏิสรณัง ฯ อयัม มหาราช อคทสฺส ปจฺจโม คุโณ นิพพานัง อนุปวิฏฺฐโจะ ฯ”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ยาแก้พิษใช้เป็นเครื่องถอนพิษสำหรับสัตว์ทั้งหลายผู้ถูกยาพิษบีบคั้น ฉนใด ขอถวายพระพร พระนิพพาน ก็ใช้เป็นเครื่องถอนพิษสำหรับสัตว์ทั้งหลายผู้ถูกพิษคือกิเลสบีบคั้นได้ ฉนนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี้ คือ คุณอย่างที่ ๑ ของยาแก้พิษ ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน

ปุณฺ จปรึ มหาราช อคโท โรคานัง อนุตฺกโร, เอวเมว โข มหาราช นิพพานัง สพฺพทฺถุขานัง อนุตฺกโร ฯ อยัม มหาราช อคทสฺส ทฺตติโย คุโณ นิพพานัง อนุปวิฏฺฐโจะ ฯ”

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ยาแก้พิษ ทำความเจ็บป่วยทั้งหลายให้สิ้นสุดไป ฉนใด ขอถวายพระพร พระนิพพานก็ทำทุกข์ทั้งหลายให้สิ้นสุดไป ฉนนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี้คือ คุณอย่างที่ ๒ ของยาแก้พิษ ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน

ปุณฺ จปรึ มหาราช อคโท อมตัง, เอวเมว โข มหาราช นิพพานัง อมตัง ฯ อยัม มหาราช อคทสฺส ตตติโย คุโณ นิพพานัง อนุปวิฏฺฐโจะ ฯ อิเม โข มหาราช อคทสฺส ตโย คุณา นิพพานัง อนุปวิฏฺฐจา”ติ ฯ”

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ยาแก้พิษ เป็นยาอมตะ (ช่วยไม่ให้ตาย) ฉนใด ขอถวายพระพร พระนิพพานก็เป็นอมตะ ฉนนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี้ เป็นคุณอย่างที่ ๓ ของยาแก้พิษ ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน ขอถวายพระพร คุณ ๓ อย่างของยาแก้พิษเหล่านี้แล ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ภนฺเต นาคเสน ‘มหาสมฺมุทฺตสฺส จตฺตารโ รุณา นิพพานัง อนุปวิฏฺฐจา”ติ ยัม วเทสิ, กตเม มหาสมฺมุทฺตสฺส จตฺตารโ รุณา นิพพานัง อนุปวิฏฺฐจา”ติ ?”

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘คุณ ๔ อย่าง ของมหาสมุทรร เทียบกันได้กับพระนิพพาน’ ดังนี้ ขอถามว่า คุณ ๔ อย่าง ของมหาสมุทรร คืออะไรบ้าง ? ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ยถา มหาราช มหาสมฺมุทฺโท สฺสุยฺโย สพฺพกฺุณเปหิ เอวเมว โข มหาราช นิพพานัง สฺสุยฺยํ สพฺพกิเลสกฺุณเปหิ ฯ อยัม มหาราช มหาสมฺมุทฺตสฺส ปจฺจโม คุโณ นิพพานัง อนุปวิฏฺฐโจะ ฯ”

พระภาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า มหาสมุทรว่างเปล้า จากซากศพทั้งปวง ฉนัใด ขอถวายพระพร พระนิพพานก็ว้างเปล้าจากซากศพ คือกิเลสทั้ง หลายทั้งปวง ฉนันั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่คือคุณอย่างที ๑ ของมหาสมุทร ซึ่งเทียบ กันได้กับพระนิพพาน

ปุณ จปร มหาราช มหาสมุทโท มหนุโต อโนรปาโร, น ปริปรุติ สพฺพสวณฺตีหิ เอวเมว โข มหาราช นิพพานํ มหนุตํ อโนรปารํ, น ปฺรุติ สพฺพสตเตหิ ฯ อัย มหาราช มหาสมุทฺทสฺส ทฺติโย คุโณ นิพฺพานํ อนุปริวิภูโจ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า มหาสมุทรใหญ่โตมองไม่เห็นฝั่ง ... ไม่เต็มด้วยน้ำที่ไหลมากจากที่ทั้งปวง ฉนัใด ขอถวายพระพร พระนิพพานก็ใหญ่โต มองไม่ เห็นฝั่ง ไม่เต็มด้วยสัตว์ทั้งปวง ฉนันั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่คือคุณอย่างที ๒ ของ มหาสมุทร ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน

ปุณ จปร มหาราช มหาสมุทโท มหนุตานํ ภูตานํ อวาโส, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ มหนุตานํ อรหนุตานํ วิมลชฺเณสวพลปฺปตฺตวสีภูตมहाภูตानํ อวาโส ฯ อัย มหาราช มหาสมุทฺทสฺส ตฺติโย คุโณ นิพฺพานํ อนุปริวิภูโจ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า มหาสมุทรเป็นที่อยู่ของภูต (สัตว์) ใหญ่ ๆ ทั้งหลาย ฉนัใด ขอถวายพระพร พระนิพพานก็เป็นที่อยู่ของภูตใหญ่ ๆ คือพระอรหันต์ ผู้ปราศจากมลทิน ถึงกำลังแห่งพระชเณสพ เป็นวสีภูต เป็นมหาภูต ฉนันั้นเหมือนกัน ขอ ถวายพระพร นี่คือคุณอย่างที ๓ ของมหาสมุทร ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน

ปุณ จปร มหาราช มหาสมุทโท อปริมิตวิวิธิวิปฺลวีจิปฺปผลํสํกุสมิตฺ, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ อปริมิตวิวิธิวิปฺลปริสุทฺทวิชฺชาวิมุตฺติปฺปผลํสํกุสมิตํ ฯ อัย มหาราช มหาสมุทฺทสฺส จตฺตโต คุโณ นิพฺพานํ อนุปริวิภูโจ ฯ อิเม โข มหาราช มหาสมุทฺทสฺส จตฺตารอ คุณฺนา นิพฺพานํ อนุปริวิภูจา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือน มหาสมุทรมีดอกไม้แยมบาน คือ คลื่นลูกใหญ่ ๆ หลากหลายประมาณมิได้ ฉนัใด ขอถวายพระพร พระนิพพานก็มีดอกไม้แยม บาน คือ วิชาและวิมุตติอันบริสุทธิ์ไพบุลย์ หลากหลายประมาณมิได้ ฉนันั้นเหมือนกัน ขอ ถวายพระพร นี้ คือคุณอย่างที ๔ ของมหาสมุทร ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน ขอถวาย พระพร คุณ ๔ อย่างของมหาสมุทรเหล่านี้แล ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ภนเต นาคเสน โภชนสฺส ปญฺจ คุณา นิพฺพานํ อนุปริวฺชฺจา’ติ ยํ วเทสิ, กตเม โภชนสฺส ปญฺจ คุณา นิพฺพานํ อนุปริวฺชฺจา’ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘คุณ ๕ อย่างของโภชนะ เทียบกันได้กับพระนิพพาน’ ดังนี้ ถ้ามว่า คุณ ๕ อย่างของโภชนะ คือ อะไรบ้าง ? ซึ่งเทียบกัน ได้กับพระนิพพาน”

“ยถา มหาราช โภชนํ สพฺพสฺตฺตานํ आयุธารณํ, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ สจฺจิกตํ ชรามรณนาสนโต आयุธารณํ ฯ อयํ มหาราช โภชนสฺส ปจฺโม कुณํ นิพฺพานํ อนุปริวฺชฺโจะ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า โภชนะเป็นสิ่งที่ทรง อายุของสัตว์ทั้งปวงไว้ ฉนใด ขอถวายพระพร พระนิพพานที่บุคคลได้กระทำให้แจ้งแล้ว ก็ เป็นสิ่งที่ทรงอยู่ โดยการทำชราและมรณะให้พินาศไป ฉนนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี้คือ คุณอย่างที ๑ ของโภชนะ ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน

ปุณ จปรํ มหาราช โภชนํ สพฺพสฺตฺตานํ พลวชฺฌนํ, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ สจฺจิกตํ สพฺพสฺตฺตานํ อิทธิพลวชฺฌนํ ฯ อयํ มหาราช โภชนสฺส ทฺติโย कुณํ นิพฺพานํ อนุปริวฺชฺโจะ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า โภชนะ เป็นสิ่งที่เจริญกำลังแก่ สัตว์ทั้งปวง ฉนใด ขอถวายพระพร พระนิพพานที่บุคคลได้กระทำให้แจ้งแล้ว ก็เป็นสิ่งที่เจริญ กำลัง คือ ฤทธิ์แก่สัตว์ทั้งปวง ฉนนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี้คือคุณอย่างที ๒ ของ โภชนะ ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน

ปุณ จปรํ มหาราช โภชนํ สพฺพสฺตฺตานํ วณฺณชนนํ, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ สจฺจิกตํ สพฺพสฺตฺตานํ คุณวณฺณชนนํ ฯ อยํ มหาราช โภชนสฺส ตฺติโย कुณํ นิพฺพานํ อนุปริวฺชฺโจะ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า โภชนะเป็นสิ่งที่ให้เกิดวรรณะ ฉนใด ขอถวายพระพร พระนิพพานที่บุคคลได้กระทำให้แจ้งแล้ว ก็เป็นสิ่งที่ให้เกิดวรรณะ คือ คุณธรรม ฉนนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี้คือคุณอย่างที ๓ ของโภชนะ ซึ่งเทียบกันได้กับ พระนิพพาน

ปุณ จปร มหาราช โภชน สพฺพสตฺตานิ ทรณุปสมนฺ, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ สจฺฉิกตํ สพฺพสตฺตานิ สพฺพกิลฺเลสทรณุปสมนฺ ๗ อโย มหาราช โภชนสฺส จตฺตโต กุโณ นิพฺพานํ อนฺุปรวิภูจโ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า โภชนะเป็นเครื่องสงบความ กระวนกระวายของสัตว์ทั้งปวงได้ ฉนใด พระนิพพานที่บุคคลได้กระทำให้แจ้งแล้ว ก็เป็น เครื่องสงบความกระวนกระวาย คือ กิลเลสทั้งปวงของสัตว์ทั้งปวงได้ ฉนนั้นเหมือนกัน ขอ ถวายพระพร นี้คือ คือคุณอย่างที ๔ ของโภชนะซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน

ปุณ จปร มหาราช โภชน สพฺพสตฺตานิ ชิฆจฺฉนาทฺุพฺพลยปฏิวิโนทฺน, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ สจฺฉิกตํ สพฺพสตฺตานิ สพฺพทฺุขชิฆจฺฉนาทฺุพฺพลยปฏิวิโนทฺน ๗ อโย มหาราช โภชนสฺส ปญจโม กุโณ นิพฺพานํ อนฺุปรวิภูจโ ๗ อิเม โข มหาราช โภชนสฺส ปญจ คุณฺา นิพฺพานํ อนฺุปรวิภูจฺา”ติ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า โภชนะ เป็นเครื่องบรรเทาความ หิว ความอ่อนเพลีย ของสัตว์ทั้งปวงได้ ฉนใด พระนิพพานที่บุคคลได้กระทำให้แจ้งแล้ว ก็เป็น เครื่องบรรเทาความหิวความอ่อนเพลียคือทุกข์ทั้งปวงของสัตว์ทั้งปวงได้ ฉนนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี้คือคุณอย่างที ๕ ของโภชนะ ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน ขอถวาย พระพร คุณ ๕ อย่างของโภชนะเหล่านี้แล ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ภนฺเต นาคเสน ‘อากาศสฺส ทส คุณฺา นิพฺพานํ อนฺุปรวิภูจฺา’ติ ยํ วเทสิ, กตเม อากาศสฺส ทส คุณฺา นิพฺพานํ อนฺุปรวิภูจฺา’ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘คุณ ๑๐ อย่างของอากาศ เทียบกันได้กับพระนิพพาน’ ดังนี้ ขอถาม คุณ ๑๐ อย่าง ของอากาศ คือ อะไรบ้าง ? ซึ่งเทียบ กันได้กับพระนิพพาน”

“ยถา มหาราช อากาโส น ชายติ, น ชิยติ, น มียติ, น จวติ, น อฺุปรชฺชติ, ทฺุปรสโ, อโจรหารโณ, อนิสฺสโต, วิหคคมโน, นีรารโณ, อนนฺุโต ๗ เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ น ชายติ, น ชิยติ, น มียติ, น จวติ, น อฺุปรชฺชติ, ทฺุปรสํ, อโจรหารณฺ, อนิสฺสิตํ, อริยคมนฺ, นีรารณฺ, อนนฺุตํ ๗ อิเม โข มหาราช อากาศสฺส ทส คุณฺา นิพฺพานํ อนฺุปรวิภูจฺา”ติ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า อากาศไม่เกิด, ไม่แก่,

ไม่ตาย, ไม่เคลื่อน, ไม่อุบัติ, ชมซีได้ยาก, โจรปล้นเอาไปไม่ได้, ไม่ต้องอิงอาศัยสิ่งอื่น, เป็นที่ดำเนินไปแห่งวิหค, ไม่มีสิ่งขวางกั้น, หาที่สุดมิได้ ฉันทใด ขอถวายพระพร พระนิพพาน ก็ไม่เกิด ไม่แก่, ไม่ตาย, ไม่เคลื่อน, ไม่อุบัติ, ชมซีได้ยาก, โจรปล้นเอาไปไม่ได้, ไม่ต้องอิงอาศัยสิ่งอื่น, เป็นที่ดำเนินไปแห่งพระอริยเจ้า, ไม่มีสิ่งขวางกั้น, หาที่สุดมิได้ ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร คุณ ๑๐ อย่าง ของอากาศเหล่านี้แล ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ภนเต นาคเสน ‘มณิรตนสุส ตโย คุณา นิพพานํ อนุปริวิจฺจา’ติ ยํ วเทสิ, กตเม มณิรตนสุส ตโย คุณา นิพพานํ อนุปริวิจฺจา’ติ ?

พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “ท่านกล่าวว่า ‘คุณ ๓ อย่าง ของแก้วมณี เทียบกันได้กับพระนิพพาน’ ดังนี้ ขอถามว่า คุณ ๓ อย่าง ของแก้วมณี คืออะไรบ้าง ? ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ยถา มหาราช มณิรตณํ กามททํ, เอวเมว โข มหาราช นิพพานํ กามททํ ฯ อยํ มหาราช มณิรตนสุส ปจฺจโม คุโณ นิพพานํ อนุปริวิจฺจโ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า แก้วมณีมอบแต่ความน่าพึงพอใจ ฉันทใด ขอถวายพระพร พระนิพพานก็มอบแต่ความน่าพึงพอใจ ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่คือคุณของแก้วมณีอย่างที่ ๑ ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

ปุณ จปรํ มหาราช มณิรตณํ หาสกรํ, เอวเมว โข มหาราช นิพพานํ หาสกรํ ฯ อยํ มหาราช มณิรตนสุส ทฺติโย คุโณ นิพพานํ อนุปริวิจฺจโ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า แก้วมณีสร้างแต่ความบันเทิงใจ ฉันทใด พระนิพพานก็สร้างแต่ความบันเทิงใจ ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่คือคุณของแก้วมณีอย่างที่ ๒ ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

ปุณ จปรํ มหาราช มณิรตณํ อฺชฺชิตตตฺตกรํ, เอวเมว โข มหาราช นิพพานํ อฺชฺชิตตตฺตกรํ ฯ อยํ มหาราช มณิรตนสุส ตฺติโย คุโณ นิพพานํ อนุปริวิจฺจโ ๕ อิเม โข มหาราช มณิรตนสุส ตโย คุณา นิพพานํ อนุปริวิจฺจา’ติ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า แก้วมณีสร้างแต่แสงโชติช่วง ฉันทใด พระนิพพานก็สร้างแต่แสงโชติช่วง ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่คือคุณอย่างที่ ๓ ของแก้วมณี ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน ขอถวายพระพร คุณ ๓ อย่างของแก้วมณีเหล่านี้

นี้แล ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ภนุเต นาคเสน โลहितจุนฺทสนฺส ตโย คุณา นิพฺพานํ อนุปริวิจฺจา”ติ ยํ วเทสิ, กตเม โลहितจุนฺทสนฺส ตโย คุณา นิพฺพานํ อนุปริวิจฺจา”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘คุณ ๓ อย่าง ของจันท์แดง เทียบกันได้กับพระนิพพาน’ ดังนี้ ขอถามว่า คุณ ๓ อย่างของจันท์แดง คืออะไรบ้าง ? ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ยถา มหาราช โลहितจุนฺทหนํ ทูลลภํ, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ ทูลลภํ ฯ
อัย มหาราช โลहितจุนฺทสนฺส ปจโม คุโณ นิพฺพานํ อนุปริวิจฺโจ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า จันท์แดงเป็นสิ่งที่หาได้ยาก ฉนไต ขอถวายพระพร พระนิพพานก็เป็นสิ่งที่หาได้ยาก ฉนนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่ก็ว่าคุณอย่างที่ ๑ ของจันท์แดง ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

ปุณ จปรํ มหาราช โลहितจุนฺทหนํ อสมสฺสคฺนฺธํ, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ อสมสฺสคฺนฺธํ ฯ
อัย มหาราช โลहितจุนฺทสนฺส ทฺติโย คุโณ นิพฺพานํ อนุปริวิจฺโจ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า จันท์แดงมีกลิ่นหอม หากลิ้นเสมอเหมือนมิได้ ฉนไต ขอถวายพระพร พระนิพพานก็มีกลิ่นหอม หากลิ้นอื่นเสมอเหมือนมิได้ ฉนนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่ก็ว่าคุณอย่างที่ ๒ ของจันท์แดง ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน

ปุณ จปรํ มหาราช โลहितจุนฺทหนํ สขฺชชนปสฺตถํ, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ อริย-
สขฺชชนปสฺตถํ ฯ อัย มหาราช โลहितจุนฺทสนฺส ตฺติโย คุโณ นิพฺพานํ อนุปริวิจฺโจ ฯ อิเม โข
มหาราช โลहितจุนฺทสนฺส ตโย คุณา นิพฺพานํ อนุปริวิจฺจา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า จันท์แดงเป็นสิ่งที่ชนทั้งปวงสรรเสริญ ฉนไต ขอถวายพระพร พระนิพพานก็เป็นสิ่งที่พระอริยเจ้าสรรเสริญ ฉนนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่ก็ว่าคุณอย่างที่ ๓ ของจันท์แดง ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน ขอถวายพระพร คุณ ๓ อย่าง ของจันท์แดงเหล่านี้ ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ภนุเต นาคเสน ‘สปปิมณฺฑสฺส ตโย คุณา นิพฺพานํ อนุปริวิจฺจา’ติ ยํ วเทสิ, กตเม สปปิมณฺฑสฺส ตโย คุณา นิพฺพานํ อนุปริวิจฺจา”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘คุณ ๓ อย่างของหัวเนยใส เทียบกันได้กับพระนิพพาน’ ดังนี้ ขอถามว่า คุณ ๓ อย่าง ของหัวเนยใส คืออะไรบ้าง ? ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ยถา มหาราช สปิรมณโฑ ฆณฺณสมฺปนฺโน, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ
คุณฆณฺณสมฺปนฺนํ ๕ อยํ มหาราช สปิรมณฺทสฺส ปจฺโม กุโณ นิพฺพานํ อนุปวิฏฺโจะ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า หัวเนยใส เป็น
ธรรมชาติที่ถึงพร้อมด้วยสีสัน ฉันทิ ขอถวายพระพร พระนิพพานก็เป็นสิ่งที่ถึงพร้อมด้วย
สีสันคือคุณ ฉันทันั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่คือนคุณอย่าง ที่ ๑ ของหัวเนยใส ซึ่งเทียบกัน
ได้กับพระนิพพาน

ปุณ จปรํ มหาราช สปิรมณโฑ ฆณฺณสมฺปนฺโน, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ
สีลฆณฺณสมฺปนฺนํ ๕ อยํ มหาราช สปิรมณฺทสฺส ทฺติโย กุโณ นิพฺพานํ อนุปวิฏฺโจะ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า หัวเนยใส เป็นธรรมชาติที่ถึง
พร้อมด้วยกลิ่น ฉันทิ ขอถวายพระพร พระนิพพานก็เป็นสิ่งที่ถึงพร้อมด้วยกลิ่นคือศีล ฉันทันั้น
เหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่คือนคุณอย่าง ที่ ๒ ของหัวเนยใส ซึ่งเทียบกันได้กับพระ
นิพพาน

ปุณ จปรํ มหาราช สปิรมณโฑ รสสมฺปนฺโน, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ
รสสมฺปนฺนํ ๕ อยํ มหาราช สปิรมณฺทสฺส ตฺติโย กุโณ นิพฺพานํ อนุปวิฏฺโจะ ๕ อีเม โข
มหาราช สปิรมณฺทสฺส ตโย คุณา นิพฺพานํ อนุปวิฏฺฐา”ติ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า หัวเนยใส เป็นธรรมชาติที่ถึง
พร้อมด้วยรส ฉันทิ ขอถวายพระพร พระนิพพานก็เป็นสิ่งที่ถึงพร้อมด้วยรส (คือวิมุตติ) ฉันทันั้น
เหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่คือนคุณอย่าง ที่ ๓ ของหัวเนยใส ซึ่งเทียบกันได้กับพระ
นิพพาน ขอถวายพระพร คุณ ๓ อย่างของหัวเนยใสเหล่านี้แล ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ภนฺเต นาคเสน ‘คิริสิขรสฺส ปญฺจ คุณา นิพฺพานํ อนุปวิฏฺฐา’ติ ยํ วเทสิ, กตเม
คิริสิขรสฺส ปญฺจ คุณา นิพฺพานํ อนุปวิฏฺฐา”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘คุณ ๕ อย่างของยอดกุเขา
เทียบกันได้กับพระนิพพาน’ ดังนี้ ขอถามว่า คุณ ๕ อย่างของยอดกุเขา คือ อะไรบ้าง ? ซึ่ง
เทียบกันได้กับพระนิพพาน”

“ยถา มหาราช คิริสิขรํ อจฺจุคฺคตํ, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ อจฺจุคฺคตํ ๕
 อยํ มหาราช คิริสิขรสฺส ปจฺจโม คุโณ นิพฺพานํ อนุปวิฏฺโง ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ยอดภูเขา เป็นส่วนที่สูงยิ่ง ฉันทไต ขอถวายพระพร พระนิพพานก็เป็นส่วนที่สูงยิ่ง ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่คือคุณอย่างที ๑ ของยอดภูเขา ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน

ปุณ จปรํ มหาราช คิริสิขรํ อจลํ, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ อจลํ ๕
 อยํ มหาราช คิริสิขรสฺส ทฺติโย คุโณ นิพฺพานํ อนุปวิฏฺโง ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ยอดภูเขา เป็นสิ่งที่หาความสันไหวหมิได้ ฉันทไต ขอถวายพระพร พระนิพพานก็เป็นสิ่งที่หาความสันไหวหมิได้ ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่คือคุณอย่างที ๒ ของยอดภูเขา ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน

ปุณ จปรํ มหาราช คิริสิขรํ ทฺริโรหํ, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ ทฺริโรหํ
 สพฺพกิเลสํ ๕ อยํ มหาราช คิริสิขรสฺส ตฺติโย คุโณ นิพฺพานํ อนุปวิฏฺโง ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ยอดภูเขา เป็นสิ่งที่ไคร ๆ ป็นขึ้นไปได้ยาก ฉันทไต ขอถวายพระพร พระนิพพานก็เป็นสิ่งที่กิเลสทั้งปวงย่างขึ้นได้ยาก ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่คือคุณอย่างที ๓ ของยอดภูเขา ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน

ปุณ จปรํ มหาราช คิริสิขรํ สพฺพพีชานํ อวิรุหนํ, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ
 สพฺพกิเลสํ อวิรุหนํ ๕ อยํ มหาราช คิริสิขรสฺส จตฺตฺโถ คุโณ นิพฺพานํ อนุปวิฏฺโง ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ยอดภูเขาไม่เป็นที่อกงามแห่งพืชทั้งปวง ฉันทไต ขอถวายพระพร พระนิพพานก็ไม่เป็นที่อกงามแห่งกิเลสทั้งปวง ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่คือคุณอย่างที ๔ ของยอดภูเขา ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน

ปุณ จปรํ มหาราช คิริสิขรํ อนุนยปฺปฏิชฺวิปฺปมฺตตํ, เอวเมว โข มหาราช นิพฺพานํ
 อนุนยปฺปฏิชฺวิปฺปมฺตตํ ๕ อยํ มหาราช คิริสิขรสฺส ปณฺจโม คุโณ นิพฺพานํ อนุปวิฏฺโง ๕
 อิเม โข มหาราช คิริสิขรสฺส ปณฺจ คุณํ นิพฺพานํ อนุปวิฏฺฐา”ติ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ยอดภูเขาพ้นแล้วจากความยินดีและความยินร้าย ฉันทไต ขอถวายพระพร พระนิพพานก็พ้นแล้วจากความยินดีและความยินร้าย ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี่คือคุณอย่างที ๕ ของยอดภูเขา ซึ่งเทียบกันได้กับพระนิพพาน ขอถวายพระพร คุณ ๕ อย่างของยอดภูเขาเหล่านี้แล ซึ่งเทียบกันได้กับพระ

นิพพาน”

“สาธุ ภนฺเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมฺปฏฺฐิจฺฉามิ”ติ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมา
นี้”

นิพพานรูปสัณฐานปญฺโท ทสฺโม ๑

จบนิพพานรูปสัณฐานปัญหาคอที่ ๑๐

๑๑. นิพพานสัจฉิกรณปญฺห

๑๑. นิพพานสัจฉิกรณปัญหา

ปัญหาว่าด้วยการทำพระนิพพานให้แจ้ง

[๑๑] “ภนฺเต นาคเสน ตุมฺเห ภณฺถ ‘นิพฺพานํ น อตีตํ, น อนาคตํ, น ปจฺจุปฺปนฺนํ, น อุปฺปนฺนํ น อนุปฺปนฺนํ น อุปฺปาทนียฺห’ติ ๕ อิธ ภนฺเต นาคเสน โย โภจฺจิ สมฺมาปฏฺฐิปฺนฺโน นิพฺพานํ สจฺฉิกโรติ, โส อุปฺปนฺนํ สจฺฉิกโรติ อุทาทฺหฺ อุปฺปาเทตฺวา สจฺฉิกโรติ”ติ ?

[๑๑] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พวกท่านกล่าวกันว่า ‘พระนิพพาน ไม่เป็นอดีต ไม่เป็นอนาคต ไม่เป็นปัจจุบัน ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่ใช่สิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น ไม่ใช่สิ่งที่อาจทำให้เกิดขึ้นได้’ ดังนี้ พระคุณเจ้าทั้งหลาย บุคคลใดบุคคลหนึ่งในโลกนี้ปฏิบัติชอบ ก็ย่อมทำพระนิพพานให้แจ้งได้ บุคคลนั้น กระทำพระนิพพานที่เกิดขึ้นแล้วให้แจ้งหรือไร หรือว่า กระทำพระนิพพานให้เกิดขึ้นแล้ว จึงกระทำให้แจ้งเล่า ?”

“โย โภจฺจิ มหาราช สมฺมาปฏฺฐิปฺนฺโน นิพฺพานํ สจฺฉิกโรติ, โส น อุปฺปนฺนํ สจฺฉิกโรติ, น อุปฺปาเทตฺวา สจฺฉิกโรติ, อปิจ มหาราช อตฺถเสสา นิพฺพานธาคฺค, ยํ โส สมฺมาปฏฺฐิปฺนฺโน สจฺฉิกโรติ”ติ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร บุคคลใดบุคคลหนึ่งปฏิบัติชอบ ก็ย่อมกระทำพระนิพพานให้แจ้งได้ บุคคลนั้น หาได้กระทำพระนิพพานที่เกิดขึ้นแล้วให้แจ้งไม่ หาได้กระทำพระนิพพานให้เกิด แล้วจึงกระทำให้แจ้งไม่ ?”

“มา ภาณเต นาคเสน อิมํ ปญหํ ปฏิจันนํ กตวา ทีเปหิ วิวภูํ ปากภูํ กตวา ทีเปหิ
 ฉนฺทชาโต อุตฺตสาหาโต, ยํ เต สิग्ฆิตํ, ตํ สพฺพํ เอตฺถเววาริราหิ เอตฺถายํ ชโน สมฺมุพฺโพ
 วิมตฺติชาโต สํสยปฺกขนฺโท, ภินฺนเตตํ อนฺโตโทสสลฺล”นฺติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน โปรดอย่าแสดงปัญหานี้อย่างปิด ๆ บัง ๆ
 เลย โปรดเกิดฉันทะ เกิดอุตสาหะ แสดงอย่างเปิดเผย อย่างปรากฏเกิด ของเปิดเผยพระ
 นิพพานที่ท่านได้ศึกษามาให้หมดเถิด ในเรื่องพระนิพพานนี้ ยังมีคนลุ่มหลงเกิดความ
 คลางแคลงใจ เข้าสู่ความสงสัยกันอยู่ ขอท่านจงหักกลูกศรที่เสียบอยู่ภายในใจข้อนี้เสียเถิด”

“อตฺถเถสสา มหาราช นิพฺพานชาตุ สนฺตธา สุขา ปณฺธิตา, ตํ สมฺมาปฏฺธิปฺนโน
 ชินานุสสิฏฺฐิจฺยา สงฺขาราเร สมฺมสนฺโต ปญฺญา ย สจฺฉิกโรติ ฯ ยถา มหาราช อนฺตเววาสึโก
 อาจฺริยานุสสิฏฺฐิจฺยา วิชฺขํ ปญฺญา ย สจฺฉิกโรติ, เอวเมว โข มหาราช สมฺมาปฏฺธิปฺนโน
 ชินานุสสิฏฺฐิจฺยา ปญฺญา นิพฺพานํ สจฺฉิกโรติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร นิพพานธาตุซึ่งสงบ เป็นสุข ประณีตนี้
 มีอยู่, บุคคลผู้ปฏิบัติชอบ ผู้ได้พิจารณาสังขารทั้งหลายไปตามคำที่พระชินเจ้าทรงอนุศาสน์ไว้
 ย่อมกระทำพระนิพพานนั้นให้แจ้งด้วยปัญญาได้ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนลูกศิษย์ผู้
 ปฏิบัติชอบตามคำที่อาจารย์อนุศาสน์ไว้ ย่อมกระทำวิชาให้แจ้งด้วยปัญญาได้ ฉันทใด บุคคล
 ผู้ปฏิบัติชอบตามคำที่พระชินเจ้าทรงอนุศาสน์ไว้ ก็ย่อมกระทำพระนิพพานให้แจ้งด้วยปัญญา
 ได้ ฉันทนั้นเหมือนกัน

“กถํ ปน ตํ นิพฺพานํ ทฏฺฐพฺพนฺติ ? อนฺตีโต นิสฺสุทฺทวโต อภยโต เขมโต สนฺตโต
 สุขโต สาทโต ปณฺธิโต สจฺฉิตโต สิตฺลโต ทฏฺฐพฺพํ ฯ

ก็บัณฑิต พึงเห็นพระนิพพานนั้นอย่างไร ? พึงเห็นว่า หาเสียดมิได้ ว่าหาอุปัทวะ
 (อันตราย) มิได้ ว่าหาภัยมิได้ ว่าเกษม ว่าสงบ ว่าเป็นสุข ว่าน่ายินดี ว่าประณีต ว่าสะอาด ว่า
 เยือกเย็น

“ยถา มหาราช ปุริโส พหุภุจฺจปฺปญฺเชน ชลิตกฏฺฐิเตน อคฺคินา ทฺยหฺมาโน วายาเมน
 ตโต มุญฺจิตฺวา นิสฺสุทฺทโกกาสํ ปวิสิตฺวา ตตฺถ ปรมสฺสุขํ ลภฺยฺย, เอวเมว โข มหาราช โย
 สมฺมาปฏฺธิปฺนโน, โส โยนิโส มนสิกาเรน พฺยปคตตีวิธคฺคิสนฺตาทปํ ปรมสฺสุขํ นิพฺพานํ
 สจฺฉิกโรติ ฯ ยถา มหาราช อคฺคิ, เอวํ ติวิธคฺคิ ทฏฺฐพฺโพ; ยถา อคฺคิตโต ปุริโส, เอวํ
 สมฺมาปฏฺธิปฺนโน ทฏฺฐพฺโพ; ยถา นิสฺสุทฺทโกกาโส, เอวํ นิพฺพานํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่ง กำลังจะถูกไฟที่ลุกติดกองไม้แห้งหลายกองเผาเอา ก็ใช้ความพยายามหนีพ้นจากกองไฟนั้นได้ เข้าไปอยู่ในโอกาสที่ปราศจากไฟแล้ว ก็ได้รับความสุขอย่างยิ่งอยู่ ณ ที่นั้น ฉันทไต ขอถวายพระพร บุคคลใดเป็นผู้ปฏิบัติชอบ บุคคลนั้น ก็ย่อมใช้โยนิโสมนสิการกระทำพระนิพพานอันเป็นธรรมที่ปราศจากความร้อนแห่งกิเลสจุดไฟ ๓ กอง อันเป็นสุขอย่างยิ่ง ให้แจ้งได้ ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร บุคคลพึงเห็นกิเลสจุดไฟ ๓ กองว่า เป็นจุดกองไฟเกิด พึงเห็นบุคคลผู้ปฏิบัติชอบ ว่าเป็นจุดบุรุษผู้ตกไปในกองไฟ พึงเห็นพระนิพพาน ว่าเป็นจุดโอกาสที่ปราศจากไฟ ฉะนั้น

“ยถา วา ปน มหาราช ปุริโส อหิกุกุรัมณุสสุกณปสรีรวพณชโกฏฐาสราสิคโต กุณปชฆาชฎิตนุตรมนุปฏิวิโจ วายาเมน ตโต มุญจิตวา นิกุกุณโปกาสะ ปวิสิตวา ตตถ ปรมสุขิ ลภยย, เอวเมว โข มหาราช โย สมมาปฏิปนโน, โส โยนิโส มนสิกาเรน พยุปคตทกิเลสกุณเป ปรมสุขิ นิพพานิ สจจิกโรติ ฯ ยถา มหาราช กุณเป, เอว ปญจกามคุณา ทฏฐพพา; ยถา กุณปคโต ปุริโส, เอว สมมาปฏิปนโน ทฏฐพโพ; ยถา นิกุกุณโปกาโส, เอว นิพพานิ ทฏฐพพิ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่งตกลงไปในกองซากงูซากไก่ ซากมนุษย์ กองโกฏฐาสระอันเป็นของเสียจากร่างกายเข้าไปในระหว่างสถานที่มีแต่ซากศพสมอยู่เกลื่อน ก็ใช้ความพยายามหนีพ้นจากสถานที่นั้นไปได้ เข้าไปสู่โอกาสที่ปราศจากซากศพได้แล้ว ก็ได้รับความสุขอย่างยิ่งอยู่ ณ สถานที่นั้น ฉันทไต ขอถวายพระพร บุคคลใดเป็นผู้ปฏิบัติชอบ บุคคลนั้น ก็ย่อมใช้โยนิโสมนสิการกระทำพระนิพพานอันเป็นธรรมที่ปราศจากซากศพคือกิเลส เป็นสุขอย่างยิ่งให้แจ้งได้ ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร พึงเห็นกามคุณ ๕ ว่าเป็นจุดซากศพ พึงเห็นบุคคลผู้ปฏิบัติชอบว่าเป็นบุรุษผู้ตกไปในกองซากศพ พึงเห็นพระนิพพานว่าเป็นจุดโอกาสที่ปราศจากซากศพ ฉะนั้นเถิด

“ยถา วา ปน มหาราช ปุริโส ภิตโต ตสิโต กมปิโต วิปริตวิพณตจิตโต วายาเมน ตโต มุญจิตวา ทพหิ ติริ อจล อภยญจัน ปวิสิตวา ตตถ ปรมสุขิ ลภยย, เอวเมว โข มหาราช โย สมมาปฏิปนโน, โส โยนิโสมนสิกาเรน พยุปคตภยสนุดาส ปรมสุขิ นิพพานิ สจจิกโรติ ฯ ยถา มหาราช ภย, เอว ชาติชราพยาธิมรณิ ปฏิจจ อปราปรี ปวตตภย ทฏฐพพิ; ยถา ภิตโต ปุริโส, เอว สมมาปฏิปนโน ทฏฐพโพ; ยถา อภยญจัน, เอว นิพพานิ ทฏฐพพิ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่ง กลัวภัย สะดุ้ง หวั่นหวาด มีจิตวิปริตวุ่นวาย ก็ใช้ความพยายามหนีพ้นจากสถานที่นั้น เข้าไปสู่สถานที่แข็งแรง มั่นคง ไม่หวั่นไหว ไม่มีภัยได้แล้ว ก็ได้รับความสุขอย่างยิ่ง อยู่ ณ สถานที่นั้น ฉันทิ ขอถวายพระพร บุคคลใด เป็นผู้ปฏิบัติชอบ บุคคลนั้น ก็ย่อมใช้โยนิโสมนสิการ กระทำพระนิพพานอันเป็นธรรมที่ปราศจากภัย ความสะดุ้งกลัว เป็นสุขอย่างยิ่งให้แจ้งได้ ฉันทิเหมือนกัน ขอถวายพระพร ฟังเห็นภัยที่อาศัยชาติ ชรา พยาธิ มรณะ เป็นไปสืบต่อกันไป ว่าเป็นดุจภัย ฟังเห็นบุคคลผู้ปฏิบัติชอบ ว่าเป็นดุจบุรุษผู้กลัวภัย ฟังเห็นพระนิพพาน ว่าเป็นดุจสถานที่ไม่มีภัย ฉันทิจะนั้นเกิด

“ยถา วา ปน มหาราช ปุริโส กิลิฏฐมลินกลลกทุมเทเส ปติโต วายาเมน ตัง กลลกทุม อปวาเหตุวา ปริสุทฐวิมลเทศมุปคนตวา ตตถ ปรมสุขิ ลภยย, เอวเมว โข มหาราช โย สมมาปฏิปนุโน, โส โยนิโส มนสิกาเรน พยุปคตกิเลสมลกทุม ปรมสุขิ นิพพานัง สจฺฉิกโรติ ฯ ยถา มหาราช กลล, เอว ลากสกุการสิโลโก ทฏฺฐพฺโพ; ยถา กลลคโต ปุริโส, เอว สมมาปฏิปนุโน ทฏฺฐพฺโพ; ยถา ปริสุทฐวิมลเทโส, เอว นิพพานัง ทฏฺฐพฺพิ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่ง ตกไปในที่ที่เป็นแอ่งโคลน ตม เลอะเทอะ สกปรก ใช้ความพยายามละสถานที่ที่มีแต่เปลือกตมนั้นเสีย เข้าไปยังสถานที่ที่สะอาด ปราศจากมลทินได้แล้ว ก็ได้รับความสุขอย่างยิ่งอยู่ ณ สถานที่นั้น ฉันทิ ขอถวายพระพร บุคคลใดเป็นผู้ปฏิบัติชอบ บุคคลนั้น ก็ย่อมใช้โยนิโสมนสิการ กระทำพระนิพพานอันเป็นธรรมที่ปราศจากเปือกตมคือกิเลสให้แจ้งได้ ฉันทิเหมือนกัน ขอถวายพระพร ฟังเห็นลาภสักการะและชื่อเสียง ว่าเป็นดุจเปือกตม ฟังเห็นพระนิพพาน ว่าเป็นดุจสถานที่ที่สะอาดปราศจากมลทิน ฉันทิจะนั้นเกิด

“ตถจ ปน นิพพานัง สมมาปฏิปนุโน กิณฺติ สจฺฉิกโรติ ? โย โส มหาราช สมมาปฏิปนุโน, โส สงฺขารานํ ปวตฺตํ สมฺมสฺติ ฯ ปวตฺตํ สมฺมสมานํ ตตถ ชาติํ ปสฺสตี ชฺรี ปสฺสตี พฺยาริ ปสฺสตี มรณํ ปสฺสตี, น ตตถ กิณฺจि สุขิ สาทํ ปสฺสตี อาทิโตปิ มชฺฌโตปิ ปริโยสานโตปิ ฯ โส ตตถ กิณฺจิ น คยฺหุปคํ ปสฺสตี ฯ

ก็แต่ว่า บุคคลผู้ปฏิบัติชอบ ย่อมกระทำพระนิพพานนั้นให้แจ้งว่าอะไรเล่า ? ขอถวายพระพร บุคคลผู้ปฏิบัติชอบ ย่อมพิจารณาสังขารเป็นไปอยู่ เมื่อพิจารณาสังขารเป็นไปอยู่ ก็

ย่อมเห็นชาติ เห็นชรา เห็นพยาธิ เห็นมรณะในสังขารนั้น ย่อมไม่เห็นความสุข ความสำราญ ใดๆ ใดๆ ในสังขารนั้น ไม่ว่าจะเบื้องต้น ไม่ว่าจะท่ามกลาง ไม่ว่าจะที่สุด บุคคลผู้ปฏิบัติชอบนั้น ย่อมมองไม่เห็นอะไร ใดๆ ที่ควรเข้าไปถือเอาในสังขารนั้น

ยถา มหาราช ปุริโส ทิวสนุตตเต อโยคุเพ ชลิตเต ตตเต กจิตเต อาทิตปิ มชฺฌโตปิ ปริโยสานโตปิ น กิญจิ คยหุปรคํ ปเทสํ ปสฺสตี, เอวเมว โข มหาราช โย สงฺขารานํ ปวตฺตํ สมฺมสตี, โส ปวตฺตํ สมฺมสมานโน ตตฺถ ชาติํ ปสฺสตี ชรี ปสฺสตี พุยาธี ปสฺสตี มรณํ ปสฺสตี, น ตตฺถ กิญจิ สุขํ สาทํ ปสฺสตี อาทิตปิ มชฺฌโตปิ ปริโยสานโตปิ ๗ โส ตตฺถ น กิญจิ คยหุปรคํ ปสฺสตี, ตสฺส คยหุปรคํ อปสฺสนุตสฺส จิตฺเต อรตี สณฺจาตี, กายสฺมี ทาโห โอกฺกมตี, โส อตาโณ อสรโณ อสรณีญฺโต ภาเวสุ นิพฺพินฺหตี ๗

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า เมื่อก่อนเหล็กถูกไฟเผาตลอดทั้งวัน จนร้อนจัด ลูกโป่ง บุรุษคนหนึ่ง ย่อมมองไม่เห็นส่วนที่นำเข้าไปจับถือเลยสักส่วนหนึ่ง ไม่ว่าจะต้น ไม่ว่าจะกลาง ไม่ว่าจะปลาย ฉันทิด ขอถวายพระพร บุคคลใด พิจารณาสังขารที่เป็นไปอยู่ บุคคลนั้น เมื่อพิจารณาสังขารที่เป็นไปอยู่ ก็ย่อมเห็นชาติ เห็นชรา เห็นพยาธิ เห็นมรณะในสังขารนั้น ย่อมไม่เห็นความสุข ความสำราญอะไร ใดๆ ในสังขารนั้น ไม่ว่าจะเบื้องต้น ไม่ว่าจะท่ามกลาง ไม่ว่าจะที่สุด ฉันทันนั้นเหมือนกัน บุคคลผู้ปฏิบัติชอบนั้น ย่อมมองไม่เห็นอะไร ใดๆ ที่ควรเข้าไปถือเอาในสังขารนั้น เมื่อบุคคลผู้ปฏิบัติชอบนั้น มองไม่เห็นสิ่งที่ควรเข้าไปถือเอา ความไม่ยินดี ก็ย่อมตั้งขึ้นในจิต ความเร่าร้อนก็ย่อมก้าวลงในกาย เขาก็เป็นผู้ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่พึ่ง เป็นผู้หาอะไร ใดๆ เป็นที่พึ่งมิได้ ย่อมเบื่อหน่ายในภพทั้งหลาย

“ยถา มหาราช ปุริโส ชลิตชาลํ มหนตํ อคฺคิกฺขนุชฺชํ ปวีเสยฺย, โส ตตฺถ อตาโณ อสรโณ อสรณีญฺโต อคฺคิมฺหิ นิพฺพินฺหเตยฺย, เอวเมว โข มหาราช ตสฺส คยหุปรคํ อปสฺสนุตสฺส จิตฺเต อรตี สณฺจาตี, กายสฺมี ทาโห โอกฺกมตี, โส อตาโณ อสรโณ อสรณีญฺโต ภาเวสุ นิพฺพินฺหตี ๗

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่ง เข้าไปยังกองไฟใหญ่ที่มีเปลวลูกโป่ง เขาเป็นผู้ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่พึ่ง เป็นผู้หาอะไร ใดๆ เป็นที่พึ่งมิได้ ก็พึงเบื่อหน่ายในกองไฟ ฉันทิด ขอถวายพระพร เมื่อบุคคลผู้ปฏิบัติชอบนั้น มองไม่เห็นสิ่งที่ควรเข้าไปถือเอา ความไม่ยินดี ก็ย่อมตั้งขึ้นในจิต ความเร่าร้อน ก็ย่อมก้าวลงในกาย เขาก็เป็นผู้ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่พึ่ง เป็นผู้หาอะไร ใดๆ เป็นที่พึ่งมิได้ ย่อมเบื่อหน่ายในภพทั้งหลาย ฉันทันนั้นเหมือนกัน

“ตสฺส ปวตฺเต ภยทสฺสวีสฺส เอวํ จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ ‘สนฺตตฺตํ โข ปเนตํ ปวตฺตํ อาทิตฺตํ สมฺปชฺชลิตํ พหุทฺทขํ พหุปายาสํ, ยถิ โกจิ ลภเถ อุปฺปวตฺตํ เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณฺตี, ยถิทํ สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปฺธิปฏิสนฺตคฺโค ตณฺหทฺทโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานนฺ’ติ ฯ อิติ เหนตํ ตสฺส อุปฺปวตฺเต จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสฺสีทติ สมฺปหํสยติ ตุสยติ ‘ปฏฺวิลทฺธํ โข เม นิสฺสรณนฺ’ติ ฯ

บุคคลผู้มีปกติเล็งเห็นภัยในสังขารที่เป็นไปนั้น ย่อมเกิดความคิดอย่างนี้ว่า ‘สังขารที่เป็นไปนี้ ร้อน แผลดเผา ลูกโพล่ง มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมากหนอ ถ้าหากว่า ใคร ๆ จะพึงได้ธรรมอันหาสังขารเป็นไปมิได้ ซึ่งสงบนี้ ประณีตนี้ไซ้ ธรรมอันหาสังขารเป็นไปมิได้นี้ได้แก่ ธรรมอันเป็นที่มีสงบสังขารทั้งปวง เป็นที่สละอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่สํารอกราคะ เป็นที่ดับ (ตัณหา) เป็นนิพพาน’ เมื่อเป็นดังนี้ จิตของเรา ก็ย่อมแล่นไป ย่อมเลื่อมใส ย่อมบันเทิง ย่อมยินดี ในธรรมอันหาสังขารเป็นไปมิได้ว่า ‘เราได้นิสสรณธรรม (ธรรมที่แล่นออกไปจากทุกข์) แล้วหนอ’ ดังนี้

“ยถา มหาราช ปุริโส วิบุปฺนญฺโจ วิเทสปกฺขนฺโท นิพฺพาหนมคฺคํ ทิสฺวา ตตฺถ ปกฺขนฺทติ ปสฺสีทติ สมฺปหํสยติ ตุสยติ ‘ปฏฺวิลทฺธํ โข เม นิพฺพาหนมคฺโค’ติ, เอวเมว โข มหาราช ปวตฺเต ภยทสฺสวีสฺส อุปฺปวตฺเต จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสฺสีทติ สมฺปหํสยติ ตุสยติ ‘ปฏฺวิลทฺธํ โข เม นิสฺสรณนฺ’ติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่งหลงทาง ดิ่งไปผิดที่ พอพบเห็นทางออกเข้า ก็แล่นตรงไปทางนั้น เลื่อมใส บันเทิง ยินดีอยู่ว่า ‘เราได้ทางออกแล้วหนอ’ ดังนี้ฉันใด ขอถวายพระพร จิตของบุคคลผู้มีปกติเล็งเห็นภัยในสังขารที่เป็นไปอยู่ ย่อมแล่นไป ย่อมเลื่อมใส ย่อมบันเทิง ย่อมยินดี ในธรรมอันหาสังขารเป็นไปมิได้ว่า ‘เราได้นิสสรณธรรมแล้วหนอ’ ดังนี้ ฉันนั้นเหมือนกัน

“โส อุปฺปวตฺตตฺถาย มคฺคํ आयฺหติ คเวสตี ภาเวตี พหุสฺสิโกโรตี, ตสฺส ตทตฺถํ สติ สนฺติภูจฺติ, ตทตฺถํ วีริยํ สนฺติภูจฺติ, ตทตฺถํ ปิตี สนฺติภูจฺติ, ตสฺส ตํ จิตฺตํ อปรารปรํ มนสิโกโรตี ปวตฺตํ สมตฺติกฺกมิตฺวา อุปฺปวตฺตํ โอกฺกมตี, อุปฺปวตฺตมฺนุปรตฺโต มหาราช สมฺมาปฏฺวิปฺโน ‘นิพฺพานํ สจฺฉนิโกโรตี’ติ วุจฺจตี”ติ ฯ

บุคคลผู้ปฏิบัติชอบนั้น ย่อมพยายามแสวงหา ย่อมเจริญ ย่อมทำไว้มากซึ่งมรรคปฏิบัติ เพื่อประโยชน์แก่ธรรมอันหาสังขารเป็นไปมิได้ สติของเขา ย่อมตั้งมั่นอยู่เพื่อประโยชน์นั้น วิริยะ ย่อมตั้งอยู่เพื่อประโยชน์นั้น ปิติ ย่อมตั้งมั่นอยู่ เพื่อประโยชน์นั้น จิตของ

เขาผู้กระทำไว้ในใจโดยถูกทางนั้น ย่อมก้าวล่วงสังขารที่เป็นไป แล้วก้าวลงสู่ธรรมอันหาสังขารเป็นไปมิได้ ขอถวายพระพร บัณฑิตย่อมกล่าวถึงบุคคลผู้ปฏิบัติชอบ ผู้บรรลุนิพพานอันหาสังขารเป็นไปมิได้ ตามลำดับว่า ‘ทำพระนิพพานให้แจ้ง’

“สาธุ ภาณเต นาคเสน เอวเมตํ ตถา สมุปปฏิจามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมานี้”

นิพพานสังขนิกรณปญโท เอกาทสโม ฯ

จบนิพพานสังขนิกรณปัญหาคอที่ ๑๑

๑๒. นิพพานสนนินิตปญห

๑๒. นิพพานสนนินิตปัญหา

ปัญหาว่าด้วยถามถึงภูมิประเทศที่พระนิพพานตั้งอยู่

[๑๒] “ภาณเต นาคเสน อตฺถิ โส ปเทโส ปฺรตฺถิมาย วา ทิสาย ทกฺขินาย วา ทิสาย ปจฺฉิมาย วา ทิสาย อุตฺตราย วา ทิสาย อุกฺกั วา อโห วา ติริยั วา, ยตฺถ นิพฺพานํ สนนินิตนุ”ติ ?

[๑๒] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ภูมิประเทศที่พระนิพพานตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกก็ตาม ทางทิศใต้ก็ตาม ทางทิศตะวันตกก็ตาม ทางทิศเหนือก็ตาม ทางทิศเบื้องบนก็ตาม ทางทิศเบื้องล่างก็ตาม ทางทิศเบื้องขวางก็ตาม มีอยู่หรือ ?”

“นตฺถิ มหาราช โส ปเทโส ปฺรตฺถิมาย วา ทิสาย ทกฺขินาย วา ทิสาย ปจฺฉิมาย วา ทิสาย อุตฺตราย วา ทิสาย อุกฺกั วา อโห วา ติริยั วา, ยตฺถ นิพฺพานํ สนนินิตนุ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ภูมิประเทศที่พระนิพพานตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกก็ตาม ฯลฯ ทางทิศเบื้องขวางก็ตาม ไม่มีหรือ”

“ยถิ ภาณเต นาคเสน นตฺถิ นิพฺพานสฺส สนนินิโตกาโส, เตนหิ นตฺถิ นิพฺพานํ ? เยสญจ ตํ นิพฺพานํ สจฺฉิกตํ, เตสฺมปิ สจฺฉิกิริยา มิจฺฉา, การณํ ตตฺถ วกฺขามิ, ยถา

ภนฺเต นาคเสน มหิยา ฌณฺญจฺจํ เขตฺตํ อตฺถิ คนฺธจฺจํ ปุปฺผํ อตฺถิ ปุปฺผจฺจํ
 คุมฺโพ อตฺถิ ผลฺลจฺจํ รุกฺโข อตฺถิ รตนฺจฺจํ อากโร อตฺถิ ตตฺถ โย โกจิ ยํ ยํ อิจฺฉติ,
 โส ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ ตํ หรติ, เอวเมว โข ภนฺเต นาคเสน ยถิ นิพฺพานํ อตฺถิ ตสฺส
 นิพฺพานสฺส อุกฺขานกาโสปี อิจฺฉิตฺตฺวํ, ยสฺมา จ โข ภนฺเต นาคเสน นิพฺพานสฺส
 อุกฺขานกาโส นตฺถิ ตสฺมา นตฺถิ นิพฺพานนฺติ พุริมิ, เยสฺมจฺจ นิพฺพานํ สจฺฉิกตํ, เตสฺมปิ
 สจฺฉิกิริยา มิจฺฉา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า โอกาสที่พระนิพพานตั้งอยู่ไม่มี
 ละก็ ถ้าอย่างนั้น พระนิพพานก็หาไม่จริงไม่ และบุคคลเหล่าใดได้กระทำพระนิพพานนั้นให้แจ้ง
 แม้บุคคลเหล่านั้น ชื่อว่ามีการกระทำให้แจ้งผิด ๆ โยมจักขอกล่าวเหตุผลในข้อที่ว่านั้น
 พระคุณเจ้านาคเสน เปรียบเหมือนว่า บนแผ่นดิน ที่อันเป็นที่ตั้งขึ้นแห่งข้าว ก็มีจริง ดอกไม้
 อันเป็นที่ตั้งแห่งกลี้น ก็มีจริง กอไม้อันเป็นที่ตั้งขึ้นแห่งดอกไม้ ก็มีจริง ต้นไม้อันเป็นที่ตั้งแห่ง
 ผลไม้ ก็มีจริง บ่อแก้วอันเป็นที่ตั้งขึ้นแห่งแก้ว ก็มีจริง ใครคนใดคนหนึ่ง ต้องการสิ่งใด ๆ ณ
 สถานที่มีนาเป็นต้นเหล่านั้น แล้วก็ย่อมนำเอาสิ่งที่ต้องการนั้น ๆ ไปได้ ฉันทิ พระคุณเจ้านาค
 เสน ถ้าว่าพระนิพพานมีจริงละก็ แม้โอกาสอันเป็นที่ตั้งขึ้นแห่งพระนิพพาน ก็น่าจะปรารถนา
 ได้ ฉันทินั้นเหมือนกัน พระคุณเจ้านาคเสน แต่เพราะเหตุว่า โอกาสอันเป็นที่ตั้งขึ้นแห่งพระ
 นิพพาน ไม่มี เพราะฉะนั้น โยมก็ขอกล่าวว่า พระนิพพานไม่มีจริงหรือ และบุคคลเหล่าใด ได้
 กระทำพระนิพพานให้แจ้ง แม้บุคคลเหล่านั้น ชื่อว่ามีการกระทำให้แจ้งผิด ๆ”

“นตฺถิ มหาราช นิพฺพานสฺส สนนฺธิโตกาโส, อตฺถิ เจตฺตํ นิพฺพานํ, สมฺมาปฏฺธิปฺนโน
 โยนิโสมนสิกาเรน นิพฺพานํ สจฺฉิกโรติ ฯ ยถา ปน มหาราช อตฺถิ อคฺคิ นาม, นตฺถิ ตสฺส
 สนนฺธิโตกาโส, เทว กญฺจํ สงฺฆญฺเฐนโต อคฺคิ อธิคฺฉติ ฯ เอวเมว โข มหาราช อตฺถิ
 นิพฺพานํ, นตฺถิ ตสฺส สนนฺธิโตกาโส, สมฺมาปฏฺธิปฺนโน โยนิโส มนสิกาเรน นิพฺพานํ
 สจฺฉิกโรติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร โอกาสเป็นที่ตั้งแห่งพระนิพพานไม่มี
 หรือ แต่ว่า พระนิพพานนี้ก็มีจริง บุคคลผู้ปฏิบัติชอบ ย่อมใช้โยนิโสมนสิการกระทำพระ
 นิพพานให้แจ้งได้ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ธรรมดาว่าไฟ มีจริง โอกาสที่ตั้งอยู่แห่ง
 ไฟนั้น หามีไม่ คนเอาไม้แห้ง ๒ ท่อนมาเสกกันย่อมได้ไฟ ฉันทิ ขอถวายพระพร พระนิพพานมี
 จริง โอกาสที่ตั้งอยู่แห่งพระนิพพานนั้น หามีไม่ บุคคลผู้ปฏิบัติชอบ ย่อมใช้โยนิโสมนสิการ
 กระทำพระนิพพานให้แจ้งได้ ฉันทินั้นเหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช อตถิ สตุต รตนานิ นาม ๗ เสยยถิทํ, จกฺกรตณํ หตฺถิรตณํ อสฺสรตณํ มณฺธิรตณํ อิตฺถิรตณํ คหปฺติรตณํ ปรีณายกฺรตณํ ๗ น จ เตสํ รตนาณํ สนนฺหิโตกาโส อตถิ ขตฺติยสฺส ปน สมฺมาปฏฺฐิปนฺนสฺส ปฏฺฐิปฺตติพฺเลน ตานิ รตนาณิ อุกฺคจฺฉนฺติ ๗ เอวเมว โข มหาราช อตถิ นิพฺพานํ, นตฺถิ ตสฺส สนนฺหิโตกาโส, สมฺมาปฏฺฐิปนฺโน โยนิโสมนสฺสิกาเรณ นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตี”ติ ๗

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ธรรมดว่า แก้ว ๗ อย่าง คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว คฤหบดีแก้ว ปรีณายกแก้ว มีจริง แต่โอกาสที่ตั้งอยู่แห่ง แก้วเหล่านั้น หามีไม่ ก็กษัตริย์ผู้ปฏิบัติชอบ ย่อมได้รับแก้วเหล่านั้น ตามกำลังแห่งการปฏิบัติ ฉะนั้น ขอถวายพระพร พระนิพพานมีจริง โอกาสที่ตั้งอยู่แห่งพระนิพพานนั้น หามีไม่ บุคคล ผู้ปฏิบัติชอบ ย่อมใช้โยนิโสมนสิการทำให้พระนิพพานให้แจ้งได้ ฉะนั้นเหมือนกัน”

“ภนฺเต นาคเสน นิพฺพานสฺส สนนฺหิโตกาโส มา โหตุ, อตถิ ปน ตํ จานํ, ยตฺถ จิโต สมฺมาปฏฺฐิปนฺโน นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตี”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน โอกาสที่ตั้งอยู่แห่งพระนิพพาน จะไม่มี ก็ช่างเถอะ แต่ว่า ที่ตั้งที่บุคคลผู้ปฏิบัติชอบจะตั้งอยู่ กระทำพระนิพพานให้แจ้ง มีอยู่หรือ ?”

“อาม มหาราช อตถิ ตํ จานํ, ยตฺถ จิโต สมฺมาปฏฺฐิปนฺโน นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตี”ติ ๗
พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ใช่ ที่ตั้งที่บุคคลผู้ปฏิบัติชอบจะตั้งอยู่ กระทำพระนิพพานให้แจ้ง มีอยู่”

“กตมํ ปน ภนฺเต ตํ จานํ, ยตฺถ จิโต สมฺมาปฏฺฐิปนฺโน นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตี”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ที่ตั้งที่บุคคลผู้ปฏิบัติชอบจะตั้งอยู่ กระทำพระนิพพานให้แจ้ง นั้น เป็นไฉน ? พระคุณเจ้า”

“สีลํ มหาราช จานํ, สีเล ปตฺติจฺจิโต โยนิโสมนสฺสิกาโรโต สกฺกยวเนปิ จินฺวิลาเตปิ อลสฺนเทปิ นิคฺคุมฺเพปิ กาสิโกสเลปิ กสฺมีเรปิ คนฺธาเรปิ นคฺมทฺฐนฺิปิ พุรฺหมโลเกปิ ยตฺถ กตฺถจฺิปิ จิโต สมฺมาปฏฺฐิปนฺโน นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตี ๗ ยถา มหาราช โย โกจิ จกฺขุมา ปุริโส สกยวเนปิ จินฺวิลาเตปิ อลสฺนเทปิ นิคฺคุมฺเพปิ กาสิโกสเลปิ กสฺมีเรปิ คนฺธาเรปิ นคฺมทฺฐนฺิปิ พุรฺหมโลเกปิ ยตฺถ กตฺถจฺิปิ จิโต อากาสํ ปสฺสตี, เอวเมว โข มหาราช สีเล ปตฺติจฺจิโต โยนิโสมนสฺสิกาโรโต สกยวเนปิ...เป.... ยตฺถ กตฺถจฺิปิ จิโต สมฺมาปฏฺฐิปนฺโน นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตี ๗

พระภาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ศีล ชื่อว่าเป็นที่ตั้ง บุคคลตั้งมั่นในศีล ทำไว้ในใจโดยถูกต้อง ขาดตรงอยู่ในสถานที่ใดที่หนึ่ง ไม่ว่าจะในป่าสักกยวัน ไม่ว่าจะในเมืองจันทวิลาตะ ไม่ว่าจะในเมืองอลันตะ ไม่ว่าจะในเมืองนิคมพะ ไม่ว่าจะในเมืองกาสิโกศล ไม่ว่าจะในเมืองกัสมิระ ไม่ว่าจะในเมืองคันธาระ ไม่ว่าจะในนครมุทระ ไม่ว่าจะในพรหมโลก ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติชอบ ก็ย่อมกระทำพระนิพพานให้แจ้งได้ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษผู้มีความดีคนใดคนหนึ่ง ดำรงอยู่ในสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง ไม่ว่าจะในป่าสักกยวัน ฯลฯ ไม่ว่าจะในพรหมโลก ย่อมมองเห็นอากาศ ฉันท ขอถวายพระพร บุคคลผู้ตั้งมั่นในศีล ทำไว้ในใจโดยถูกต้อง ดำรงอยู่ในสถานที่ใดที่หนึ่ง ไม่ว่าจะในป่าสักกยวัน ฯลฯ ไม่ว่าจะในพรหมโลก ก็ย่อมกระทำพระนิพพานให้แจ้งได้ ฉะนั้นเหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช, สกยวเนปิ...เป.... ยตถ กตถจิปิ จิตตสฺส ปุพฺพทิสฺสา อตฺถิ เอวเมว โข มหาราช สีเล ปตฺถิจิตตสฺส โยนิโสมนสิกโรนฺตสฺส สกยวเนปิ...เป.... ยตถ กตถจิปิ จิตตสฺส สมฺมาปฏฺิปนฺนสฺส อตฺถิ นิพฺพานสจฺฉิกิริยา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ทิศเบื้องหน้า ย่อมมีแก่บุรุษผู้มีความดี ผู้ดำรงอยู่ในสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง ไม่ว่าจะในป่าสักกยวัน ฯลฯ ไม่ว่าจะในพรหมโลก ฉันท ขอถวายพระพร การกระทำพระนิพพานให้แจ้ง ย่อมมีแก่บุคคลผู้ปฏิบัติชอบ ผู้ตั้งมั่นอยู่ในศีล ทำไว้ในใจโดยถูกต้อง ผู้ดำรงอยู่ในสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง ไม่ว่าจะในป่าสักกยวัน ฯลฯ ไม่ว่าจะในพรหมโลก ฉันทเหมือนกัน”

“สาธุ ภาณเต นาคเสน เทสิตํ ตยา นิพฺพานํ, เทสิตา นิพฺพานสจฺฉิกิริยา, ปริกฺขตา สีลคฺคณา, ทสฺสิตา สมฺมาปฏฺิปปตฺติ, อุตฺตสาปีโต ฐมฺมทฺชฺโช, สณฺจปีตา ฐมฺมเนตฺติ, อวณฺโณ สุปฺปยุตฺตทานํ สมฺมาปโยโค, เอวเมตํ คณฺวีรปวฺร ตถา สมฺปฏฺิจฺฉามิ”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน ที่ท่านได้แสดงพระนิพพาน ได้แสดง การทำพระนิพพานให้แจ้ง ได้ชี้ถึงคุณของศีล ได้แสดงสัมมาปฏิบัติ ได้ยกทรงคือพระธรรม ได้ตั้งแบบแผนคือพระธรรม ความพยายามชอบแห่งกุลบุตรผู้พยายามชอบ ย่อมไม่เป็นอันเหลวเปล่า ท่านผู้ประเสริฐยอดเยี่ยมแห่งพระสงฆ์ โยมขอยอมรับคำตามที่ท่านกล่าวมากระนี้”

นิพพานสนุนิหิตปญฺโท ทฺวาทสโม ฯ

จบนิพพานสนุนิหิตปญฺหาข้อที่ ๑๒

เวสสันดรเวศุโค อฏฺฐโม ๑

จบเวสสันดรวรรคข้อที่ ๘

อิมลฺหิมิ วคฺเช ทฺวาทส ปญฺหา ๑

โนววรรคนี้มีปัญหา ๑๒ ข้อ

เมณฑกปัญหกถุโธ นิฏฺฐิตโ ๑

จบเมณฑกปัญหากัณฑ์

๕. อนุมาณปยุตทกษัต

๕. อนุมาณปยุตทกัณฑ์ กัณฑ์ว่าด้วยอนุมาณปยุตทา

๑. อนุมาณปยุท

๑. อนุมาณปัญหา

ปัญหาว่าด้วยการอนุมาณ

[๑] อถ โข มิลินฺโท ราชา, เยนายสฺมา นาคเสน, เตนุสฺสงฺกมิ; อุสฺสงฺกมิตฺวา
 อายสฺมฺนฺตํ นาคเสนํ อภิวาทิตฺวา เอกมฺนฺตํ นิสฺสิทฺติ, เอกมฺนฺตํ นิสฺสินฺโน โข มิลินฺโท ราชา
 ฅาตุกาโม โสตุกาโม ฐาเรตุกาโม ฅาณาโลกํ ทฏฺฐกาโม อญฺฅาณํ ภินฺทิตฺกาโม ฅาณา-
 โลกํ อุปฺปาเทตุกาโม อวิชฺชนฺธการํ นาสฺเตตุกาโม อธิมตฺตํ ฐิตินฺจ อุตฺสาหณฺจ สติณฺจ
 สมนฺปชฅณฺณจ อุปฺฏฺจเปตฺวา อายสฺมฺนฺตํ นาคเสนํ เอตทโวจ “ภนฺเต นาคเสน กิ ปน พุทฺโธ
 ตยา ทิฏฺฐโจ”ติ ฯ

[๑] ครั้งนั้นแล พระเจ้ามิลินท์ ได้เสด็จเข้าไปหาท่านพระนาคเสน ณ ที่ท่านพำนักอยู่
 แล้วก็ทรงกราบไหว้พระนาคเสน ประทับนั่งลง ณ ที่อันสมควร ครั้นประทับนั่งลงแล้ว ก็ทรง
 เป็นผู้ใคร่จะทราบ ใคร่จะสดับ ใคร่จะทรงจำ ใคร่จะทอดพระเนตรเห็นแสงสว่างคือญาณ ใคร่
 จะทำลายความไม่รู้ ใคร่จะทำแสงสว่างคือญาณให้เกิดขึ้น ใคร่ที่จะทำความมืดคืออวิชชาให้
 พินาศไป จึงทรงตั้งความทรงจำ ความอุตสาหะ สติ และสัมปชัญญะไว้มั่น มีประมาณยิ่ง ตรัส
 ความข้อนี้กับท่านพระนาคเสนว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านเคยเห็นพระพุทธรูปเจ้าหรือ ?”

“น หิ มหาราชา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “อาดมภาพไม่เคยเห็นหรือ มหาบพิตร”

“กิ ปน เต อจฺริเยหิ พุทฺโธ ทิฏฺฐโจ”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ก็แต่ว่า อาจารย์ทั้งหลายของท่านเคยเห็นหรือ ?”

“น หิ มหาราชา”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ไม่เคยเห็นหรือ มหาบพิตร”

“ภนเต นาคเสน น กิร ตยา พุทฺโธ ทิฏฺฐโจะ, นาปี กิร เต อจฺริเยหิ พุทฺโธ ทิฏฺฐโจะ, เตนหิ ภนฺเต นาคเสน นตฺถิ พุทฺโธ, น เหตุถ พุทฺโธ ปญฺญาตี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ทราบว่า ตัวท่านก็ไม่เคยเห็นพระพุทฺธเจ้า ทั้งอาจารย์ทั้งหลายของท่าน ก็ไม่เคยเห็นพระพุทฺธเจ้า พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าอย่างนั้น พระพุทฺธเจ้าก็มีได้มีจริง เป็นอันว่า พระพุทฺธเจ้ามิได้ปรากฏในโลกนี้”

“อตฺถิ ปน เต มหาราช, ปุพฺพกา ขตฺติยา, เย เต ตว ขตฺติยวสฺสส ปุพฺพกมา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร บุรพกษัตริย์ ที่เป็นต้นวงศ์แห่งวงศ์ กษัตริย์ของพระองค์ มีจริงหรือ ?”

“อาม ภนฺเต, โก สฺสโย, อตฺถิ ปุพฺพกา ขตฺติยา, เย มม ขตฺติยวสฺสส ปุพฺพกมา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ใช่ มีจริง พระคุณเจ้า สงสัยอะไรกันเล่า บุรพกษัตริย์ที่เป็นต้นวงศ์แห่งวงศ์กษัตริย์ของโยมมีจริง”

“ทิฏฺฐปุพฺพา ตยา มหาราช ปุพฺพกา ขตฺติยา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “พระองค์เคยทรงทอดพระเนตรเห็นบุรพกษัตริย์หรือ ? มหาบพิตร”

“น หิ ภนฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ไม่เคยเห็นหรือก พระคุณเจ้า”

“เย ปน ตํ มหาราช อนุสาสนฺติ ปุโรหิตา เสนาปติโน อกฺขทสฺสา มหามตฺตา, เตหิ ปุพฺพกา ขตฺติยา ทิฏฺฐปุพฺพา”ติ ?

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พวกปุโรหิต พวกเสนาบดี พวกตุลาการ พวกมหาอำมาตย์ที่คอยกราบทูลพระองค์ เคยเห็นบุรพกษัตริย์หรือ ?”

“น หิ ภนฺเต”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ไม่เคยเห็นหรือก พระคุณเจ้า”

“ยหิ ปน เต มหาราช ปุพฺพกา ขตฺติยา น ทิฏฺฐา, นาปี กิร เต อนุสาสเกหิ ปุพฺพกา ขตฺติยา ทิฏฺฐา, เตนหิ นตฺถิ ปุพฺพกา ขตฺติยา, น เหตุถ ปุพฺพกา ขตฺติยา

ปณณายนุตี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ถ้าหากว่า พระองค์ไม่เคยทรงทอดพระเนตรเห็นพวกบุรพกษัตริย์ ทั้งพวกที่คอยกราบทูลพระองค์ ก็ไม่เคยเห็นพวกบุรพกษัตริย์ ไชร์ ถ้าอย่างนั้น พวกบุรพกษัตริย์เหล่านั้นก็ไม่มีจริง เป็นอันว่า พวกบุรพกษัตริย์มิได้ปรากฏในโลกนี้”

“ทิสฺสนุติ ฆนฺเต นาคเสน ปุพฺพกานํ ชตฺตียานํ อนุภูตานิ ปริโภคภณฺทานิ ฯ
เสยฺยถิทํ เสตจฺจตฺตํ อุณฺหีสํ ปาทุกา วาลพีชนิ ชคฺครตฺนํ มหารทานิ จ สยนาณิ ฯ เยหิ
มยํ ชานเญยยาม สทฺทเหยฺยยาม ‘อตุถิ ปุพฺพกา ชตฺตียา’ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน เครื่องราชูปโภคที่พวกบุรพกษัตริย์ทรงใช้สอยปรากฏอยู่ เช่นอะไรบ้าง ? เช่นว่า เศวตฉัตร อุณหิส ฉลองพระบาท พัดวาลวิชนี พระขรรค์แก้ว และที่บรรทมใหญ่ เป็นเหตุให้พวกโยมพึงรู้ พึงเชื่อได้ว่า พวกบุรพกษัตริย์มีจริง”

“เอวเมว โข มหาราช มยฺมเปตํ ภควนฺตํ ชานเญยยาม สทฺทเหยฺยยาม ฯ อตุถิ ตํ
การณํ, เยน มยํ การเณน ชานเญยยาม สทฺทเหยฺยยาม ‘อตุถิ โส ภควา’ติ ฯ กตมํ ตํ
การณํ ? อตุถิ โข มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺธา
อนุภูตานิ ปริโภคภณฺทานิ ฯ เสยฺยถิทํ, จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปชานา
จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปณฺจินฺทฺริยานิ ปณฺจ พลาณิ สตฺต โปชฺฌงฺกา อริโย อฏฺฐงฺกโก
มคฺโค, เยหิ สทฺทโก โลโก ชานาติ สทฺทหติ ‘อตุถิ โส ภควา’ติ ฯ อิมินา มหาราช
การเณน อิมินา เหตุนา อิมินา นเยน อิมินา อนุมาเนน ฅาตพฺโพ ‘อตุถิ โส ภควา’ติ ฯ

“พหู ชเน ตารยิตฺวา นิพฺพุโต อุปธิกฺขเย
อนุมาเนน ฅาตพฺพํ อตุถิ โส ทฺวิปฺตฺตโม”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ พวกอาตมภาพก็พึงรู้ พึงเชื่อว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์มีจริง ก็เหตุผลที่ทำให้พวกอาตมภาพ พึงรู้ พึงเชื่อว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่จริง เหตุผลที่ว่านั้น เป็นไฉน ? ขอถวายพระพร เครื่องใช้สอยที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น ผู้เป็นอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้นทรงใช้สอย ยังมีอยู่ เช่นอะไรบ้าง ? เช่นว่า สติปฏฐฐาน ๔ สัมมปชาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทริย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ พระอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นเหตุให้ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก ได้รู้ ได้เชื่อว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีจริง ขอถวายพระพร พวกอาตมภาพพึงรู้ได้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นมีจริง ก็ด้วยการณนี้ ด้วยเหตุนี้ ด้วยนัยนี้ ด้วยข้ออนุมานนี้

“พวกอาตมภาพฟังทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ช่วยชนทั้ง
หลายให้ข้ามไป ผู้ปรีนิพพานแล้ว เพราะเหตุที่สิ้นอุปธิ ผู้สูงสุด
แห่งบรรดาสัตว์ ๒ เท้า พระองค์นั้น มีจริง ด้วยข้ออนุมาณ”

“ภนเต นาคเสน โอปมมํ กโรหี”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ขอท่านจงช่วยทำอุปมาที่เถิด”

“ยถา มหาราช นครวฑฺฒกึ นครึ มาเปตฺกานิ ปจฺมึ ตาว สมึ อนฺนุนตมโนนตํ
อสกฺขรปาสาณํ นิรฺูปทฺทวมนวชฺชํ รมณียํ ภูมิปากํ อนฺวิโลเกตฺวา ยํ ตตฺถ วิสมํ, ตํ สมํ
การาเปตฺวา ชาณฺณกณฺฐกํ วิโสชาเปตฺวา ตตฺถ นครึ มาเปยฺย โสภนํ วิภตฺตํ ภาคโส มิติ
อุกฺกิกณฺฑปริชาปการํ ทพฺพโคปุรภูมฺมวาลโกมฺมวาลกํ ปุณฺณจจฺรจตฺกสณฺธิสิขฺฆวาลกํ สุจิสฺมตฺลราช-
มคฺคํ สุวิภตฺตอนฺตรปณฺธิ อารามุยฺยานตพากโปกฺขรณฺธิอุทฺพานสมฺปนฺนํ พหฺวิทเทวภูจฺจานปฺ-
ปฺปมฺมณฺธิตํ สพฺพโทสฺวิวิทํ, โส ตสฺมี นคเร สพฺพธา เวปฺลุลตฺตํ ปตฺเต อณฺณํ เทสํ
อุปคจฺเจยฺย, อถ ตํ นครึ อปฺเรน สมเยน อิทฺธํ ภเวยฺย ฝิตํ สุภิกฺขํ เขมํ สมิทฺธํ สิวํ
อนฺติคํ นิรฺูปทฺทวํ นานาชนสมากุลํ, ปุณฺณ ชตฺติยา พฺรหฺมณา เวสฺสา สุกฺทา หตฺถาโรหา
อสฺสาโรหา รติกา ปตฺติกา ฆนฺคฺคหา ฏฺฐคฺคหา เจลกา จลกา ปิณฺฑทฺทายกา อุคฺคา
ราชปฺตฺตา ปกฺขนฺทิโน มหานาคา สฺฐรา วมฺมิโน โยชิโน ทาสิกปฺตฺตา ภฺมิปฺตฺตา มลฺลกา
คณฺกา อาพาริกา สฺฐทา กปฺปกา นหาปกา จุนฺทา มาลาการา สุวณฺณการา สชฺฌการา
สีสการา ติปฺการา โลหการา วฏฺฐการา อโยการา มณฺนิการา เปสการา กุมฺภการา
เวณฺณการา โลณการา จมฺมการา รตการา ทนฺตการา รชฺชการา โกจฺจนการา สุตฺตการา
วิสิวการา ฆนฺการา ชยการา อสุการา จิตฺตการา รงฺคการา รชกา ตนฺตวายา ตุนฺนวายา
หฺเรณฺณิกา ทุสฺสิกา คณฺธิกา ตินฺหารกา กมฺมจฺหารกา ฆตฺกา ปณฺณิกา ผลิกา มูลิกา
โอทฺนิกา ปุวิกา มจฺฉิกา มสิกา มชฺชิกา นมฺมกา นจฺจกา ลงฺฆกา อินฺทชาลิกา เวตาลิกา
มลฺลา ฉวทาหกา ปุปฺผจฺจทฺทกา เวนา เนสทา คณฺธิกา ลาสิกา กุมฺภทาสโย สกฺกยวณ-
จึนฺวิลาตา อุชฺเชนกา ภารุกฺจจฺจกา กาสีโกสลา ปฺรนฺตกา มาคธกา สาเกตกา โสเรยฺยกา
ปาเวยฺยกา โภมฺมพฺรมาตฺตฺรกา อลสฺนทกสฺมีรคฺนฺธารา ตํ นครึ วาสาย อุปคตา นานา-
วิสิโย ชนา นวํ สุวิภตฺตํ อโทสมนวชฺชํ รมณียํ ตํ นครึ ปสฺสิตฺวา อนฺมาเนน ชานนฺติ
'เชโก วต โภ โส นครวฑฺฒกึ, โย อิมสฺส นครสฺส มาเปตา'ติ ฯ เอวเมว โช มหาราช โส
ภควา อสโม อสมสโม อปฺปฏิสโม อสทิสฺส อตุโล อสงฺเขยฺโย อปฺปเมยฺโย อปฺริเมยฺโย

อมิตคุโณ คุณปารมิปุตโต อนนตชิตติ อนนตเตโช อนนตวีริโย อนนตพลโ โปพุทธผลปารมี
คโโต สเสนมารี ปราเชตวา ทิฏฐิจาละ ปทาเลตวา อวิชชั เขเปตวา วิชชั อุปปาเทตวา
ธมมุกกั ธารยิตวา สพุพณญุต ปาปุนิตวา วิชิตสงคาโม ธมมนครี มาเปสิ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ช่างสร้างเมือง ผู้ใคร่
จะสร้างเมือง ตรวจดูภูมิภาคที่หน้าร้อนรมย์ ที่เรียบ ไม่ใช่ที่ลุ่มที่ดอน ไม่ใช่ที่มีแต่ก่อนกรวดก้อน
หิน เป็นที่ปราศจากอันตราย ไม่มีโทษ ณ ภูมิภาคนั้น พบบริเวณที่ไม่เรียบ ก็ให้เขาปรับเสียให้
เรียบ ให้เขาถางตอหนาม แล้วจึงสร้างเมืองขึ้น ณ ภูมิภาคนั้น เป็นเมืองสวยงาม แบ่งหมายไว้
เป็นส่วน ๆ มีเชิงเทิน คูเมือง กำแพงล้อม มีซุ้มประตู ป้อมค่าย โรงเรือนมั่นคง มีทาง ๔ แพร่ง
๓ แพร่งมากมาย มีทางหลวงที่สะอาด ผิวเรียบ มีตลาดระหว่างทางที่จัดแบ่งไว้ดี ถึงพร้อม
ด้วยอาราม อุทยาน ธารพั่งน้ำ สระบัว ทำน้ำดื่ม ประดับด้วยเทวสถานหลายแบบ ปราศจาก
โทษทั้งปวง เมื่อเมืองนั้นถึงความไพบูรณ์โดยประการทั้งปวง ช่างสร้างเมืองผู้นั้น ก็ไปทีอื่น
เสีย สมัยต่อมา เมืองนั้นก็สำเร็จ แม้ไพศาล ภิภษาหาได้ง่าย เกษม มั่งคั่ง สงบเย็น ไม่มีเวรภัย
ปราศจากอันตราย พลุกพล่านด้วยผู้คนต่าง ๆ พวกคนทั้งหลายมากมาย คือ พวกกษัตริย์
พวกพราหมณ์ พวกแพศย์ พวกศูทร พวกพลช้าง พวกพลม้า พวกพลรถ พวกพลเดินเท้า
พวกขมังธนู พวกนักดาบ พวกแม่ทัพมากมาย พวกพลเสบียง พวกราชบุตรสูงศักดิ์ พวกแนว
หน้า พวกวีรชนคนกล้า พวกนักรบเสื่อเกราะ พวกบุตรนางพาลี พวกบุตรคนรับใช้ พวกนัก
มวย พวกชำนาญการนับ พวกพ่อครัว พวกคนครัว พวกช่างกลบ กพวกช่างดาบ พวกช่าง
จุก พวกช่างจัดดอกไม้ พวกช่างทอง พวกช่างเงิน พวกช่างตะกั่ว พวกช่างตีบุก พวกช่าง
ทองแดง พวกช่างทองเหลือง พวกช่างเหล็ก พวกช่างแก้วมณี พวกช่างทอ พวกช่างหม้อ
พวกช่างสานตอก พวกคนทำเกลือ พวกช่างหนัง พวกช่างรถ พวกช่างทำฟัน พวกช่างทำ
เชือก พวกช่างทำหวี พวกช่างทำด้าย พวกช่างสานตระกร้า พวกช่างทำธนู พวกช่างทำสาย
ธนู พวกช่างศร พวกจิตรกร พวกช่างสี พวกช่างย้อม พวกช่างทอผ้า พวกช่างชุน พวก
เหรียญกษาปณ์ พวกพ่อค้าผ้า พวกขายผลไม้ พวกขายรากไม้ พวกขายข้าวสุก พวกขายขนม พวก
ขายปลา พวกขายเนื้อ พวกขายเหล้า พวกนักฟ้อน พวกนักเต้น พวกนักกายกรรม พวกหมอ
เวทมนต์ พวกคนนั่งยาม พวกนักมวยปล้ำ พวกสัปเหร่อ พวกคนทิ้งดอกไม้เน่า (อุจจาระ)
พวกช่างจักสาน พวกนายพราน พวกนางโสเภณี พวกนางระบำ พวกนางกุ่มภทาสี พวกชาว
เมืองสักกยวัน พวกชาวฉินวิลาตะ พวกชาวเมืองอุชเชนี พวกชาวเมืองภารุกัจฉกะ พวกชาว
เมืองกาสิและโกสละ พวกชาวชนบทชายแดน พวกชาวเมืองมคธ พวกชาวเมืองสาเกต พวก

ชาวเมืองโสระ พวกชาวเมืองปาวา พวกชาวเมืองโกกฏุมพรและชาวเมืองมถุรา พวกชาวเมือง
อลสันทะ พวกชาวเมืองกัสมิระ และพวกชาวเมืองคันธาระ ได้เข้าไปอยู่อาศัยเมืองนั้น คนทั้ง
หลายจากแดนต่าง ๆ เห็นเมืองใหม่ที่จัดแบ่งไว้ดี ไม่มีโทษ ไม่มีข้อที่น่าติเตียน นารีธรรมนั้น
แล้ว ก็ยอมทราบโดยอนุมานเอาได้ว่า ท่านผู้เจริญเอ๋ย ช่างสร้างเมือง ที่สร้างเมืองนี้ขึ้นมา
เป็นคนฉลาดเสียจริงหนอ ดังนี้ ฉันใด ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้หาใครเสมอมิได้
ผู้หาใครเสมอเหมือนมิได้ ผู้หาใครเปรียบมิได้ ผู้หาใครเหมือนมิได้ ผู้มีพระคุณอันยิ่งมิได้ ผู้อัน
ใคร ๆ ไม่อาจนับได้ ใคร ๆ ไม่อาจประมาณได้ ใคร ๆ ไม่อาจวัดได้ ผู้อันใคร ๆ นับพระคุณ
มิได้ ผู้บรรลุปรมีคุณ ผู้มีพระอิทธิบาทที่สุดมิได้ ผู้มีพระเดชหาที่สุดมิได้ ผู้มีพระวิริยะหาที่สุด
มิได้ ผู้มีพระพลหาที่สุดมิได้ ผู้ถึงพระพุทธรูปบารมี ทรงทำมารพร้อมทั้งเสนามารให้พ่ายแพ้
ทำลายข้ายคือทิวาส ทำอวิชาให้สิ้นไป ทำอวิชาให้เกิดขึ้น ชูคบเพลิงคือพระธรรม บรรลุพระ
สัมพันธัญญุตญาณ ขณะสงครามแล้ว ก็ทรงสร้างเมืองคือพระธรรมขึ้น ฉะนั้นเหมือนกัน

“ภควโต โข มหาราช ฆมมนครํ สีลปาการํ หิริปริขํ ฌานทวารโกฏจกํ วีริยอฏฐาลกํ
สทฐาเอสสิกํ สติทวาริกํ ปญญาปาสาทํ สุตตุนตจจจรั อภิธมมสิงฆาฏกํ วินยวินิจฉย
สติปฏฺฐานวีธิกํ, ตสฺส โข ปน มหาราช, สติปฏฺฐานวีธิยํ เอวรูปา อาปณา ปสชาติตา
โหนติ ฯ เสยยถิทํ, ปุปฺผาปณํ, คนฺธาปณํ, ผลาปณํ, อคทาปณํ, โอสธาปณํ, อมตาปณํ,
รตนาปณํ, สพุปาปณนฺ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร เมืองคือพระธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีศีลเป็นปราการ (กำแพง)
มีหิริเป็นค้ำรอบ มีญาณเป็นซุ้มประตู มีวิริยะเป็นบ้อม มีศรัทธาเป็นเสาระเนียด มีสติเป็น
นายประตู มีปัญญาเป็นปราสาท มีพระสูตรเป็นทางสี่สาย มีพระอภิธรรมเป็นทางสี่แยก มีพระ
วินัยเป็นโรงวินิจฉัย มีสติปัฏฐานเป็นทางเดิน ขอถวายพระพร ที่ทางเดินคือสติปัฏฐานของ
เมืองนั้น มีตลาดแผ่ยาวเหยียดไปเห็นปานฉะนี้ เช่นว่า ตลาดดอกไม้ ตลาดของหอม ตลาดผล
ไม้ ตลาดยาแก้พิษ ตลาดยาทั่วไป ตลาดยาอมตะ ตลาดแก้ว ตลาดสิ่งทั้งปวง”

“ภนฺเต นาคเสน กตมํ พุทฺธสฺส ภควโต ปุปฺผาปณนฺ”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ตลาดดอกไม้ของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า
เป็นไฉน ?”

“อตุถิ โข ปน มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมมาสมพุทฺเธน
อารมฺมณวิภตฺติโย อุกฺขาทา ฯ เสยยถิทํ, อนิจฺจสณฺญา ทุกฺขสณฺญา อนตฺตสณฺญา อสุภ-

เกิด ท่านมีอารมณ์เครื่องหลุดพ้นแล้ว ก็หลุดพ้นจากทุกข์
นั้นได้”

“ภนฺเต นาคเสน กตมํ พุทฺธสฺส ภควโต คณฺธาปนฺน”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ตลาดของหอมของพระผู้มีพระภาคพุทธ
เจ้า เป็นไฉน ?”

“อตฺถิ โข ปน มหาราช เตน ภควตา สีลวิภตฺติโย อกฺขาทา, เยน สีลคฺนฺเชน
อนฺุสิตฺตา ภควโต ปุตฺตา สเทวกํ โลกํ สีลคฺนฺเชน ฐปนฺติ สมฺปฐปนฺติ, ทิสฺมปิ อนฺุทิสฺมปิ
อนฺุวาทมฺปิ ปฏฺิวาทมฺปิ วายนฺติ อตีวายนฺติ, ฝริตฺวา ติฏฺฐนฺติ ฯ กตมา ตา สีลวิภตฺติโย ?
สรณฺสีลํ ปณฺจกฺสีลํ อฏฺฐกฺสีลํ ทสฺสกฺสีลํ ปณฺจกฺขสฺสปริยาปนฺนํ ปาติโมกฺขสํวรฺสีลํ ฯ อิทํ
วุจฺจติ มหาราช ‘ภควโต คณฺธาปนฺน’ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ได้ตรัสการ
จำแนกศีลไว้ ของหอมคือศีลเป็นเหตุให้บุตรทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ลูบไล้แล้ว ทำ
โลกพร้อมทั้งเทวโลกให้หอมฟุ้งอบอวนไปด้วยกลิ่นศีล ย่อมหอมฟุ้งตลบไปยังทิศใหญ่ ๆ บ้าง
ทิศย่อย ๆ บ้าง ตามลมบ้าง ทวนลมบ้าง แฝ่ไปทั่วอยู่ การจำแนกศีลนั้นเป็นไฉน ? ได้แก่
สรณศีล ศีลมีองค์ ๕ ศีลมีองค์ ๘ ศีลมีองค์ ๑๐ ศีลคือปาติโมกขสังวร ที่นับเนื่องเข้าในอุเทศ ๕
ขอถวายพระพร นี้เรียกว่าตลาดของหอมของพระผู้มีพระภาคเจ้า

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวณ –

“น ปุพฺผคฺนฺโห ปฏฺิวาทเมติ

น จนฺทนํ ตคฺครมฺลลิกา वा

สตณฺจ คฺนฺโห ปฏฺิวาทเมติ

สพฺพา ทิสฺสา สปุริโส ปวายติ ฯ

จนฺทนํ ตคฺริ วาปี

อุปปลํ อถ วสฺสิเก

เอเตสํ คณฺฐชาตานิ

สีลคฺนฺโห อนฺุตฺตโร ฯ

อปฺปมตฺโต อยํ คฺนฺโห

ยวายํ ตคฺรจนฺทนํ

โย จ สีลวตํ คฺนฺโห

วาติ เทเวสุ อุตฺตโม”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า

“กลิ่นดอกไม้ลอยไปทวนลมไม่ได้ กลิ่นจันทร์ กลิ่นกฤษณา หรือกลิ่นกะลำพัก ลอยไปทวนลมไม่ได้ ส่วนกลิ่นของสัตบุรุษ ลอยไปทวนลมได้ เพราะสัตบุรุษขจรไปทั่วทุกทิศ (ด้วยกลิ่น แห่งคุณมีศีลเป็นต้น)

กลิ่นศีลยอดเยี่ยมกว่ากลิ่นเหล่านี้ คือ กลิ่นจันทร์ กลิ่น กฤษณา กลิ่นดอกอุบล และกลิ่นดอกมะลิ กลิ่นกฤษณา หรือ กลิ่นจันทร์นี้ หอมเพียงเล็กน้อย แต่กลิ่นของท่านผู้มีศีล หอม มากที่สุด หอมฟุ้งไปทั่วทั้งเทวโลกและมนุษย์โลก”

“ภนุเต นาคเสน กตมัม พุทฺธสฺส ภควโต ผลาปณฺหุ”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ตลาดผลไม้ของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เป็นไฉน ?”

“ผลานิ โข มหาราช ภควตา อุกขาตานิ ฯ เสยฺยถิทํ, โสตาปตฺติผลํ สกทาคามิผลํ อนาคามิผลํ อรหตฺตผลํ สฺสญฺจตผลสฺมาปตฺติ อนิมิตฺตผลสฺมาปตฺติ อปฺปณฺหิตผลสฺมาปตฺติ ฯ ตตฺถ โย โกจิ ยํ ผลํ อิจฺฉติ, โส กมฺมมฺลํ ทตฺวา ปตฺติตํ ผลํ กิณฺหาติ ฯ ยถิ โสตาปตฺติ-ผลํ, ยถิ สกทาคามิผลํ, ยถิ อนาคามิผลํ, ยถิ อรหตฺตผลํ, ยถิ สฺสญฺจตผลสฺมาปตฺติ, ยถิ อนิมิตฺตผลสฺมาปตฺติ, ยถิ อปฺปณฺหิตผลสฺมาปตฺติ ฯ ยถา มหาราช กสฺสจจิ ปุริสสฺส ชฺฐผล โอมฺโพ ภเวยฺย, โส น ตาว ตโต ผลานิ ปาเตติ, ยาว กยิกา น อาคจฺฉนฺติ, อนุปฺตเต ปน กยิกเก มฺลํ คเหตุวา เอวํ อัจฺฉติ ‘อมฺโภ ปุริส เอโส โข ชฺฐผล โอมฺโพ, ตโต ยํ อิจฺฉสิ, เอตฺตํ ผลํ คณฺหาติ สลาภฺกํ วา โทวิลํ วา เกสิํ วา อามํ วา ปกุกํ วา’ติ, โส เตน อตฺตนา ทินฺนมุเลน ยถิ สลาภฺกํ อิจฺฉติ, สลาภฺกํ คณฺหาติ, ยถิ โทวิลํ อิจฺฉติ, โทวิลํ คณฺหาติ, ยถิ เกสิํ อิจฺฉติ, เกสิํ คณฺหาติ, ยถิ อามํ อิจฺฉติ, อามํ คณฺหาติ, ยถิ ปกุกํ อิจฺฉติ, ปกุกํ คณฺหาติ ฯ เอวเมว โข มหาราช โย ยํ ผลํ อิจฺฉติ, โส กมฺมมฺลํ ทตฺวา ปตฺติตํ ผลํ คณฺหาติ, ยถิ โสตาปตฺติผลํ...เป... ยถิ อปฺปณฺหิตผลสฺมาปตฺติ, อิทํ วุจฺจติ, มหาราช ‘ภควโต ผลาปณฺหุ’ติ ฯ

“กมฺมมฺลํ ชนา ทตฺวา คณฺหนฺติ อมตฺปผลํ
 เตน เต สฺขิตา โหนฺติ เย กิตฺตา อมตฺปผลนฺ”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสผลไม่ว่า กล้วยชนิด อะไรบ้าง ? ได้แก่ โสตาปตฺติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล อรหตฺตผล สฺสญฺจตผล-

สมบัติ อนิมิตตผลสมบัติ อปฺปณฺหิตผลสมบัติ ในบรรดาผลเหล่านั้น บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ต้องการผลชนิดใด เขาก็ยอมใช้ทรัพย์ซื้อผลที่ต้องการไป ไม่ว่าจะป็นโสดาปัตติผล ไม่ว่าจะป็นสกทาคามีผล ไม่ว่าจะป็นอนาคามีผล ไม่ว่าจะป็นอรหัตตผล ไม่ว่าจะป็นสุญญตผล-สมบัติ ไม่ว่าจะป็นอนิมิตตผลสมบัติ ไม่ว่าจะป็นอปฺปณฺหิตผลสมบัติ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่ง มีต้นมะม่วงที่ออกผลประจำ บุรุษผู้นั้นจะไม่สอยผลจากต้นนั้น ตราบเท่าที่ผู้ซื้อยังไม่มา ส่วนเมื่อผู้ซื้อมาถึงแล้ว เขารับทรัพย์ไปแล้ว ก็กล่าวอย่างนี้ว่า ‘พ่อมหาจำเริญเอ๋ย มะม่วงต้นนี้ออกผลประจำ ท่านต้องการผลชนิดใดจากต้นมะม่วงนั้น ก็จงถือเอาชนิดเท่าที่ต้องการเถิด ไม่ว่าจะป็นอันอยู่ ไม่ว่าจะป็นเริ่มออก ไม่ว่าจะป็นกำลังเข้าไคล ไม่ว่าจะป็นดิบ ไม่ว่าจะป็นสุก’ ดังนี้ ด้วยทรัพย์ที่ตนให้ไป บุรุษผู้นั้น ถ้าต้องการผลที่อ่อน ก็ยอมถือเอาผลอ่อนไป ถ้าต้องการผลที่เริ่มออก ก็ยอมถือเอาผลที่เริ่มออกไป ถ้าต้องการผลที่กำลังเข้าไคล ก็ยอมถือเอาผลที่เข้าไคลไป ถ้าต้องการผลที่ดิบ ก็ยอมถือเอาผลที่ดิบไป ถ้าต้องการผลที่สุก ก็ยอมถือเอาผลที่สุกไป ฉนฺใด ขอถวายพระพร บุคคลใดต้องการผลใด บุคคลนั้นให้ทรัพย์ไปแล้ว ก็ยอมถือเอาผลที่ตนปรารถนาได้ ไม่ว่าจะป็นโสดาปัตติผล ฯลฯ ไม่ว่าจะป็นอปฺปณฺหิตผลสมบัติ ฉนฺนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี้เรียกว่าตลาดผลไม้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“ชนทั้งหลายมอบทรัพย์ให้ไปแล้ว ก็ยอมรับเอาผลอมตะไปได้
ชนเหล่าใดซื้อผลอมตะไป ชนเหล่านั้น ย่อมเป็นผู้ถึงสุขได้ด้วย
ผลอมตะนั้น”

“ภนฺเต นาคเสน กตมํ พุทฺธสฺส ภควโต อคทาปณฺหฺติ ?

พระเจ้ามลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ตลาดยาแก่พิษของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เป็นไฉน ?”

“อคทานิ โข มหาราช ภควตา อกฺขาทานิ, เยหิ อคเทหิ โส ภควา สเทวกํ โลกํ กิเลสฺวิสโต ปริโมเจติ ฯ กตมานิ ปนฺ ตานิ อคทานิ ? ยานิมานิ มหาราช ภควตา จตฺตาริ อริยสจฺจานิ อกฺขาทานิ ฯ เสยฺยถิทํ, ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ทุกฺขสมฺมุทํ อริยสจฺจํ ทุกฺข-นิโรธํ อริยสจฺจํ ทุกฺขนิโรธคามินิ ปฏิปทา อริยสจฺจํ, ตตฺถ เย เกจิ อญฺญาเปกฺขา จตฺสจฺจํ ฌมมํ สฺถนฺนฺติ, เต ชาตียา ปริมุจฺจนฺติ, ชราย ปริมุจฺจนฺติ, มรณา ปริมุจฺจนฺติ, โสภปริเทว-ทุกฺขโทมนสฺสุปายาเสหิ ปริมุจฺจนฺติ, อิหํ วุจฺจติ มหาราช ‘ภควโต อคทาปณฺหฺติ’ ฯ

“เย เกจิ อคทา โลกเ วีสานํ ปฏิพาหกา

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสยาทั่วไปไว้ เป็นเครื่องยาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้เยียวยาเทวดาและมนุษย์ ยานี้ ได้แก่อะไรบ้าง ? ได้แก่ สติปัญฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิพล ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้ยาเหล่านี้ ทั้งเทวดาและมนุษย์ให้สารอกมิจฉาทิฏฐิ ให้สารอกมิจฉาสังกัปปะ ให้สารอกมิจฉาวาจา ให้สารอกมิจฉากัมมันตะ ให้สารอกมิจฉาอาชีวะ ให้สารอกมิจฉาวายามะ ให้สารอกมิจฉาสติ ให้สารอกมิจฉาสมาธิ ให้สารอกมิจฉาเจียนโลภะ ให้สารอกมิจฉาเจียนโทสะ ให้สารอกมิจฉาเจียนโมหะ ให้ทำการอาเจียนมานะ ให้ทำการอาเจียนทิฏฐิ ให้ทำการอาเจียนอหิริกะและอโนตตปปะ ให้ทำการอาเจียนกิเลสทั้งปวง ขอถวายพระพร นี้ เรียกว่าตลาดยาทั่วไปของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“ยาเหล่านี้ใดเหล่านี้ มีอยู่มากมายในโลก ยาที่เสมอเหมือน พระธรรม หามิได้ ขอภิกษุทั้งหลายจงตั้งมยาดีคือพระธรรมนี้เถิด ภิกษุตั้งมยาดีคือพระธรรมนี้แล้ว ก็จะเป็นผู้ไม่แก่ ไม่ตาย และ เจริญแล้ว เห็นแล้ว จะเป็นผู้นิพพาน ในธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ”

“ภนเต นาคเสน กตมํ พุทฺธสฺส ภควโต อมตาปณฺ”ติ ?

พระเจ้ามลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ตลาดยาอมตะของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เป็นไฉน ?”

“อมตํ โข มหาราช ภควตา อุกฺขาตํ, เยน อมเตน โส ภควา สเทวํ โลกํ อภิสสิญฺจ, เยน อมเตน อภิสสิตฺตา เทวมนุสฺสา ชาตฺติชราพุยาธิมรณโสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุ- ปายาเสหิ ปริมุจฺจิสฺสุ ๗ กตมํ ตํ อมตํ ? ยทฺธิ กายคตาสติ ๗ ภาสิตมเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวณ ‘อมตํ เต ภิกฺขเว ปริภุญฺชนฺติ, เย กายคตาสตี ปริภุญฺชนฺตี’ติ ๗ อิทํ วุจฺจติ มหาราช ‘ภควโต อมตาปณฺ’นฺติ ๗

“พุยาธิตํ ชนตํ ทิสฺวา อมตาปณฺ ปสฺรายิ

กมฺเมน ตํ กิณฺติวาน อมตํ อาเทถ ภิกฺขโว”ติ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสบอกยาอมตะไว้ เป็นยาอมตะที่พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นทรงใช้ประพรหมชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก เป็นยาอมตะที่พวกมนุษย์และเทวดาทั้งหลายไว้ประพรหมแล้ว เป็นเหตุให้พ้นจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บไข้ได้ป่วย ความตาย ความเศร้าโศก ความร่ำไห้รำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจได้ ยาอมตะนั้นเป็นไฉน ? ได้แก่ กายคตาสติ ขอถวายพระพร

พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความข้อนีไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าใด เจริญกายคตาสติ ชนเหล่านั้น ชื่อว่าได้บรรลุอมตธรรม’ ดังนี้ ขอถวายพระพรนี้เรียกว่า ‘ตลาดอมตะของพระผู้มีพระภาคเจ้า’

“พระผู้มีพระภาคเจ้า ทอดพระเนตรเห็นหมู่ชนผู้ป่วยไข้แล้ว ก็ทรงเปิดตลาดยาอมตะให้ ขอภิกษุทั้งหลายจงใช้ทรัพย์ซื้อยาอมตะนั้น มาฉินเถิด”

“ภนฺเต นาคเสน กตมํ พุทฺธสฺส ภควโต รตนาปณฺหุ”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ตลาดแก้วของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเป็นไฉน ?”

“รตนานิ โข มหาราช ภควตา อกฺขาทานิ, เยหิ รตเนหิ วิภูสิตา ภควโต ปุตุตฺตาสทวํ โลกํ วิโรจนฺติ โอบาเสนฺติ ปภาเสนฺติ ชลนฺติ ปชฺชชนฺติ อุกุฑํ อโห ติริยํ อาโลกํ ทสฺเสนฺติ ฯ กตมานิ ตานิ รตนานิ ? สีลรตฺนํ สมာธิรตฺนํ ปญฺญารตฺนํ วิมุตฺติริตฺนํ วิมุตฺติฅานทสฺสนรตฺนํ ปฏิสฺมภิทารตฺนํ โพชฅนฺครตฺนํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสบอกแก้วหลายอย่าง เป็นแก้วที่โอระขของพระผู้มีพระภาคเจ้าใช้ประดับแล้ว ก็ทำโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้รุ่งเรือง ส่องแสง ทำให้สว่าง โพลง โชติช่วง ทำแสงสว่างให้ปรากฏไปตลอดทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง และเบื้องขวาง แก้วทั้งหลายเหล่านั้น มีอะไรบ้าง ? ได้แก่ แก้วคือศีล แก้วคือสมาธิ แก้วคือปัญญา แก้วคือวิมุตติ แก้วคือวิมุตติญาณทัสสนะ แก้วคือปฏิสัมภทา แก้วคือโพชฅนค์

“กตมํ มหาราช ภควโต สีลรตฺนํ ? ปาติโมกฺขสํวรสีลํ อินฺทฺริยสํวรสีลํ อาชีว-ปาริสฺสุทฺธิสีลํ ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลํ จูฬสีลํ มชฺฌิมสีลํ มหาสีลํ มคฺคสีลํ ผลสีลํ ฯ สีลรตฺนเนน โข มหาราช วิภูสิตสฺส ปุคฺคสฺส สทวโก โลโก สมารโก สพุรหฺมโก สสฺสมณพฺรหฺมณฺนิปชา ปิหยติ ปตฺถเถติ, สีลรตฺนปิพฺนุโห โข มหาราช ภิกฺขุ ทิสฺมปิ อนฺุทิสฺมปิ อุกุฑมฺปิ อโหปิ ติริยมฺปิ วิโรจติ อตฺติวิโรจติ, เหฏฺฐโต อวีจี อฺุปริโต ภวคฺคํ อฺุปาทาย เอตฺถนฺตเร สพุพรตฺนานิ อตฺติกกมิตฺวา อภิภวิตฺวา อชฺโฆตฺถริตฺวา ติฏฺฐติ, เอวฺรุปานิ โข มหาราช สีลรตฺนานิ ภควโต รตนาปณฺเ ปสาริตานิ, อิหํ วุจฺจติ มหาราช ‘ภควโต สีลรตฺนนฺหุ’ติ ฯ

“เอวฺรุปานิ สีลานิ สนฺติ พุทฺธสฺส อาปณฺเ
กมฺเมน ตํ กิณฺติวาน รตฺนํ โว ปิพฺนุชฺฌา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร แก้วคือศีลของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นไฉน ? ได้แก่ ปาติโมกขสังวร-
 ศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล ปัจจัยสันนิสสิตศีล จูฬศีล มัชฌิมศีล มหาศีล มรรคศีล
 ผลศีล ขอถวายพระพร หมู่ประชาชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก พร้อมทั้งมาร พร้อมทั้งพรหม
 พร้อมทั้งสมณะและพราหมณ์ ย่อมตติใจ ย่อมปรารถนาแต่บุคคลผู้ประดับแล้วด้วยแก้วคือศีล
 ขอถวายพระพร ภิกษุผู้มีแก้วคือศีลเป็นเครื่องประดับ ย่อมทำทศทั้งทศใหญ่ทศน้อย ทั้งทศ
 เบื้องบน ทั้งทศเบื้องล่าง ทั้งทศเบื้องขวางให้รุ่งเรือง ให้รุ่งโรจน์ แก้วคือศีล ย่อมตั้งอยู่ ก้าวล่วง
 ครอบงำ ปกคลุมแก้วทั้งปวงในบริเวณระหว่าง จับตั้งแต่เบื้องต่ำคืออเวจีมหานรก จนกระทั่ง
 ถึงเบื้องบน คือภวคคพรหม ขอถวายพระพร แก้วคือศีลเห็นปานนี้ แพร่หลายอยู่ในตลาดแก้ว
 ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ขอถวายพระพร นี้เรียกว่าแก้วคือศีลของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“แก้วคือศีลของพระผู้มีพระภาคเจ้า เห็นปานฉะนี้ ย่อมมีอยู่ใน
 ตลาดของพระพุทธเจ้า ขอท่านทั้งหลาย จงใช้ทรัพย์ซื้อแก้วคือ
 ศีลนั้น มาประดับเถิด”

“กตมัม มหาราช ภควโต สมาธิรตนัม ? สวิตทุกสวิจาโร สมาธิ, อวิตทุกวิจามตโต
 สมาธิ, อวิตทุกสวิจาโร สมาธิ, สุญญโต สมาธิ, อนิมิตโต สมาธิ, อปฺปณฺหิตโต สมาธิ ฯ
 สมาธิรตนัม โข มหาราช ปิพฺพชฺชสฺส ภิกฺขุโน เย เต กามวิตกฺกพฺยาปาหวิตกฺกวิหีสาวิตกฺก-
 มานุทฺทจฺจทิกฺกุจิวิจิกฺกฉนากิเลสวตฺถุณี วิวิชานี จ กุวิตกฺกานี, เต สพฺเพ สมาธิ อาสชฺช
 วิกิริณฺติ วิชมนฺติ วิทฺธฺสนฺติ น สณฺจนฺติ น อุปฺลิมฺปนฺติ ฯ ยถา มหาราช วาริ โปกฺขร-
 ปตฺเตเต วิกิริติ วิชมตี วิทฺธฺสตี น สณฺจตี น อุปฺลิมฺปตี ฯ ตํ กิสฺส เหตุ ? ปริสฺสุทฺตดา
 ปทุมสฺส ฯ เอวเมว โข มหาราช สมาธิรตนัม ปิพฺพชฺชสฺส ภิกฺขุโน เย เต กามวิตกฺก-
 พฺยาปาหวิตกฺกวิหีสาวิตกฺกมานุทฺทจฺจทิกฺกุจิวิจิกฺกฉนากิเลสวตฺถุณี วิวิชานี จ กุวิตกฺกานี, เต
 สพฺเพ สมาธิ อาสชฺช วิกิริณฺติ วิชมนฺติ วิทฺธฺสนฺติ น สณฺจนฺติ น อุปฺลิมฺปนฺติ ฯ ตํ กิสฺส
 เหตุ ? ปริสฺสุทฺตดา สมาธิสฺส ฯ อิทํ วุจฺจตี มหาราช ‘ภควโต สมาธิรตน’นฺติ, เอวรูปานี
 โข มหาราช สมาธิรตนานี ภควโต รตนาปณฺเ ปสาริตานี ฯ

“สมาธิรตนมาลสฺส กุวิตกฺกา น ชายเร
 น จ วิกฺขิปเต จิตฺตํ เอตํ ตุมฺहे ปิพฺพชฺชธา’ตี ฯ

ขอถวายพระพร แก้วคือสมาธิของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นไฉน ? ได้แก่ สมาธิที่มีวิตก
 และวิจารณ์ สมาธิที่ไม่มีวิตก มีเพียงวิจารณ์ สมาธิที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ สุนฺญุตสมาธิ อนิมิตตสมาธิ
 อปฺปณฺหิตสมาธิ ขอถวายพระพร กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก มานะ อุทฺทจฺจะ ทิกฺกุจฺฉิ

วิจิตรจินดา กิเลส วัตถุทั้งหลาย และความตริกชั่วมีอย่างต่าง ๆ ทั้งหลายทั้งปวง ของภิกษุผู้
 ประดับแก้วคือสมาธิ มาเผชิญกับสมาธิเข้า ก็ยอมกระจายแตกซ่านทำลาย ตั้งอยู่ไม่ได้ ดิตอยู่
 ไม่ได้ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า น้ำตกบนใบบัวก็ยอมกระจายไป แตกซ่านไป ตั้งอยู่
 ไม่ได้ ดิตอยู่ไม่ได้ ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร ? เพราะบัวเป็นธรรมชาติหมดจด ฉะนั้น ขอถวาย
 พระพร กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก มานะ อุทธัจจะ ทิฏฐิ วิจิตรจินดา กิเลสวัตถุทั้งหลาย
 และความตริกชั่วมีอย่างต่าง ๆ ทั้งหลายทั้งปวงของภิกษุผู้ประดับแก้วคือสมาธิ มาเผชิญกับ
 สมาธิเข้า ก็ยอมกระจาย แตกซ่านทำลาย ตั้งอยู่ไม่ได้ ดิตอยู่ไม่ได้ ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร ?
 เพราะสมาธิเป็นธรรมชาติหมดจด ฉะนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี้เรียกว่าแก้วคือสมาธิ
 ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ขอถวายพระพร แก้วคือสมาธิเห็นปานนี้ แพร่หลายอยู่ในตลาดแก้ว
 ของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“วิตกชั่ว ย่อมไม่เกิดแก่ภิกษุผู้มีมัลลย์แก้วคือสมาธิ ทั้งจิตก็ไม่
 ชาติส่าย ขอท่านทั้งหลายจงประดับแก้ว คือสมาธินี้เถิด”

“กตมัม มหาราช ภควโต ปญญารตนัน ? ยาย มหาราช ปญญา อริยสาวโก ‘อิท
 กุสล’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อิท อกุสล’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อิท สวชฺช’, ‘อิท อนวชฺช’,
 ‘อิท เสวิตัพพ’, ‘อิท น เสวิตัพพ’, ‘อิท หีน’, ‘อิท ปณฺตี’, ‘อิท กณฺห’, ‘อิท สุกก’, ‘อิท
 กณฺหสูกกสปลฺภิภาคนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อิท ทุกข’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อัย
 ทุกขสมุทโย’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อัย ทุกขนิโร’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อัย ทุกขนิโรธ-
 ความินิ ปฏิปทา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ ฯ อิท วุจฺจติ มหาราช ‘ภควโต ปญญารตน’นฺติ ฯ

“ปญญารตนมาลสฺส น จิรั วตฺตเตต ภโว
 ขิปปี ผลเสติ อมตํ น จ โส โรจเตต ภเว’ติ ฯ

ขอถวายพระพร แก้วคือปัญญาของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นไฉน ? ขอถวายพระพร
 พระอริยสาวก ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ‘นี่กุศล’ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ‘นี่อกุศล’
 ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ‘นี้มีโทษ, นี้ไม่มีโทษ นี้ควรเสพ นี้ไม่ควรเสพ นี้เลว นี้ประณีต นี้
 ดำ นี้ขาว นี้มีส่วนเปรียบกันได้กับดำและขาว’ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ‘นี่ทุกข์’ ย่อมรู้ชัด
 ตามความเป็นจริงว่า ‘นี่ทุกข์สมุทัย’ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ‘นี่ทุกข์นิโรธ’ ย่อมรู้ชัดตาม
 ความเป็นจริงว่า ‘นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา’ ขอถวายพระพร นี้เรียกว่า แก้วคือปัญญาของ
 พระผู้มีพระภาคเจ้า

“ภพชาติของบุคคลผู้มีมัลลย์แก้วคือปัญญา ย่อมเป็นไปได้ไม่

นาน เขาย่อมสัมผัสสมตธรรม ได้เร็วพลัน ย่อมไม่โพลงอยู่ใน
ภาพ”

“กตม มหาราช ภควโต วิมุตติริตนะ” ? “วิมุตติริตนะ โข มหาราช อรหตตํ วุจจติ,
อรหตตํ ปตฺโต โข มหาราช ภิกขุ ‘วิมุตติริตนะ ปิพฺพโร’ติ วุจจติ ฯ ยถา มหาราช ปุริโส
มุตฺตาทกาลปมณิกาลापवापकलापाग्रणप्रभिमण्ठीतो อคฺลฺลตครตาลีสกโลहितจนฺทนานุลิตฺต-
คตฺโต นาคปฺนุณาคสาลสลพจมฺปกยฺยภูติกาติมุตฺตกปาภฺลฺลูปฺลวสุสิกมฺลลิกาวิจิตฺโต เสสชเน
อติกุกมิตฺวา วิโรจติ อติวิโรจติ โอบาสติ ปภาสติ สมฺปภาสติ ชลติ ปชฺชชลติ อภิภาวติ
อชฺโฆตฺตฺตฺตฺติ มาลาคนฺธรตนาภรณฺเหหิ เอวเมว โข มหาราช อรหตตํ ปตฺโต ชีณาสโว
วิมุตติริตนะปิพฺพโร อุปาทายฺปาทาย วิมุตฺตานํ ภิกขุณํ อติกุกมิตฺวา สมตฺกุกมิตฺวา วิโรจติ
อติวิโรจติ โอบาสติ ปภาสติ สมฺปภาสติ ชลติ ปชฺชชลติ อภิภาวติ อชฺโฆตฺตฺตฺตฺติ วิมุตฺติยา ฯ
ตี กิสฺส เหตุ ? อคฺคํ มหาราช เอตํ ปิพฺพรณํ สพฺพปิพฺพรณานํ, ยทิทํ วิมุตฺติปิพฺพรณํ ฯ
อิทํ วุจจติ มหาราช ‘ภควโต วิมุตติริตนะ’ติ ฯ

“มณิมาลาธรี เกห ชโน สามี อุทิกฺขติ
วิมุตติริตนะมालนฺตุ อุทิกฺขนฺติ สเทวกา’ติ ฯ

ขอถวายพระพร แก้วคือวิมุตติของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นไฉน ? ขอถวายพระพร
พระอรหันต์ผล เรียกว่า แก้วคือวิมุตติ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุรุษคนหนึ่งตกแต่ง
ประดับประดาด้วยพวงแก้วมุกดา พวงแก้วมณี พวงแก้วประพาพ และอาภรณ์ ลูบไล้กายด้วย
ผลกฤษณาหอม กฤษณาสัมถู ผลเจี๋ยง ผลจันทร์แดง วิจิตรด้วยดอกกากระทิง ดอกบุษราค
ดอกสาละ ดอกสพพะ (สน) ดอกจำปา ดอกคัตเต้า ดอกลำดวน ดอกอุบลหรือดอกมะลิซ้อน ก็
ย่อมรุ่งเรือง ไพโรจน์ บรรเจิด สว่างไสว เจิดแจ่ม ก้าวล่วงชนที่เหลื่อทั้งหลาย ด้วยเครื่องถนิม
พิมพาภรณ์ทั้งหลาย ฉนใด ขอถวายพระพร พระชีณาสพผู้บรรลุพระอรหันต์ตผล ชื่อว่าผู้
ประดับแล้วด้วยแก้วคือวิมุตติย่อมรุ่งเรือง ไพโรจน์ บรรเจิด โอ้อ่า สว่างไสว เจิดแจ่ม ก้าวล่วง
แล่นเลย ภิกษุผู้หลุดพ้นแล้วทั้งหลาย โดยเทียบ ๆ กันไป ย่อมครอบงำ อยู่เหนือภิกษุผู้หลุด
พ้นแล้วทั้งหลาย จับตั้งแต่ชั้นต้น ๆ ด้วยวิมุตติ ฉนนั้นเหมือนกัน ชื่อนั้น เป็นเพราะเหตุไร ?
ขอถวายพระพร เพราะว่า เครื่องประดับคือวิมุตตินั้น เป็นเครื่องประดับชั้นยอดแห่งเครื่อง
ประดับทั้งปวง ขอถวายพระพร นี้เรียกว่า แก้วคือวิมุตติของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“ชนโนเรือน เฝ้าชมเจ้านาย ผู้ทรงมัลลย์แก้วมณี ฉนใด สัตว์ทั้ง
หลายพร้อมทั้งเทวดา ก็ย่อมเฝ้าชมพระอรหันต์ผู้มีมัลลย์แก้ว

คือวิมุตติ ฉะนั้นเหมือนกัน”

“กตมัม มหาราช ภควโต วิมุตติญาณทสฺสนรตน์ ? ปัจจเวกฺขณญาณัม มหาราช ภควโต วิมุตติญาณทสฺสนรตน์นุติ วุจฺจติ, เยน ฌาเณน อริยสาวโก มคฺคผลนิพพานานิ ปหีนกิลเลสาวสิฏฺฐกิลเลเส จ ปัจจเวกฺขติ ฯ

“เย ฌาเณน พุชฺฌนุติ อริยา กตกัจจติ
 ตัม ฌาณรตน์ ลทฺฐํ วายเมถ ชิโนรสาดิ ฯ

ขอถวายพระพร แก้วคือวิมุตติญาณทัสสนะของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นไฉน ? ขอถวายพระพร ปัจจเวกขณญาณ เรียกว่าแก้วคือวิมุตติญาณทัสสนะของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นญาณเครื่องพิจารณา มรรค ผล นิพพาน กิเลสที่ละได้แล้ว กิเลสที่ยังเหลืออยู่แห่งอริยสาวก

“พระอริยบุคคลทั้งหลาย ย่อมรู้ถึงกิจที่ตนทำแล้ว ด้วยญาณใด
 ขอท่านทั้งหลาย จงพยายาม เพื่ออันได้แก้วคือญาณนั้นเถิด”

“กตมัม มหาราช ภควโต ปฏิสมฺภิทารตน์ ? จตฺสโส โข มหาราช ปฏิสมฺภิทาโย อตฺถปฏิสมฺภิทา ฐมฺมปฏิสมฺภิทา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทาติ ฯ อิเมหิ โข มหาราช จตฺสูหิ ปฏิสมฺภิทารตเนหิ สมลงฺกโต ภิกฺขุ ยัม ยัม ปริสํ อุปสงฺกมติ, ยถิ ขตฺติย-ปริสํ, ยถิ พุราหฺมณปริสํ, ยถิ คหปติปริสํ, ยถิ สมณปริสํ, วิสารโท อุปสงฺกมติ อมฺงกุ-ภูโต อภีรฺ อจฺจนฺมภี อนฺตฺรธาสิ วิคตโลมหฺโส ปริสํ อุปสงฺกมติ ฯ

ขอถวายพระพร แก้วคือปฏิปทาของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นไฉน ? ได้แก่ ปฏิสัมภีทา ๔ คือ อตฺถปฏิสัมภีทา ฐมฺมปฏิสัมภีทา นิรุตฺติปฏิสัมภีทา ปฏิภาณปฏิสัมภีทา ขอถวายพระพร ภิกษุผู้ประดับแล้วด้วยแก้วคือปฏิสัมภีทา ๔ เหล่านี้ เข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นชตฺติยบริษัท ก็ตาม พราหมณ์บริษัทก็ตาม คฤหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ก็ย่อมเป็นผู้แก้แล้วกล้าเข้าไป ย่อมเป็นผู้ไม่เก้อเขิน ไม่กลัว ไม่หวาดหวั่น ไม่ตื่นตระหนก โลมชาติไม่ลุกชัน เข้าไปยังบริษัท

“ยถา มหาราช โยโธ สงฺคามสุโร สนนทฺสปญฺจา วุโธ อจฺจนฺมภีโต สงฺคามัม โอตฺรติ, ‘สเจ อมิตฺตา ทูเร ภวิสฺสนุติ อฺสุนา ปาตยิสฺสามิ, ตโต โอรโต ภวิสฺสนุติ สตฺติยา ปหริสฺสามิ, ตโต โอรโต ภวิสฺสนุติ กณฺเยน ปหริสฺสามิ, อุปคตัม สนฺตัม มณฺฑลคฺเคน ทฺวิธา ฉินฺทิสฺสามิ, กายูปคตัม ฉฺริกาย วิเนวฺชฉิสฺสามิ’ติ, เอเวเมว โข มหาราช จตฺปฏิสมฺภิทารตน์-

มณฑลโศก ภิภุ อัจฉมโศก ปรีส อุปสงกมติ ๗ โย โภจิ ม อตตปฏิสัมภิเท ปญหํ
 ปุจฉิสสตี, ตสส อตเตน อตถํ กถยิสสามิ, การณน การณํ กถยิสสามิ, เหตุนา เหตุํ
 กถยิสสามิ, นเยน นยํ กถยิสสามิ, นิสสํสยํ กริสสามิ, วิมตี วิเวเจสสามิ, โตสยิสสามิ
 ปญหเวยยากรณน ๗

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า นักรบผู้กล้าหาญในสงคราม เหน็บอาวุธ ๕ อย่าง
 แล้ว ก็ไม่หวาดหวั่น หยั่งลงสู่สงคราม คิดว่า ‘ถ้าข้าศึกอยู่ในที่ไกล เราจักใช้ศรยิงให้ล้มลงไป
 เสีย ถ้าหากว่า มีอยู่ในที่ใกล้กว่านั้นอีก เราก็จักใช้หอกแทง ถ้าหากว่า มีอยู่ในที่ใกล้กว่านั้นอีก
 เราก็จักใช้ทวนแทง เราก็จักใช้ดาบฟันข้าศึกผู้อยู่ใกล้ตัวให้ขาดเป็น ๒ ท่อน เราก็จักใช้กริชทิ่มแทง
 ข้าศึกผู้เข้ามาประชิดตัว’ ดังนี้ ฉันทเิด ขอถวายพระพร ภิกษุผู้ประดับด้วยปฏิสัมภิทา ๔ ก็เป็น
 ผู้ไม่หวาดหวั่นเข้าไปยังบริษัท คิดว่า ‘ใครคนใดคนหนึ่ง จักถามปัญหาเราในอตตปฏิสัมภิทา
 เราก็จักกล่าวผลตามสมควรแก่ผล เราก็จักกล่าวการณตามสมควรแก่การณ จักกล่าวเหตุตาม
 สมควรแก่เหตุ จักกล่าวนัยตามสมควรแก่นัย จักกระทำให้หมดความสงสัย จักทำความ
 คลางแคลงใจให้ว่างเว้นไป จักทำให้ยินดีด้วยคำตอบปัญหา

‘โย โภจิ ม ฌมมปฏิสัมภิเท ปญหํ ปุจฉิสสตี, ตสส ฌมเมน ฌมมํ กถยิสสามิ,
 อมเตน อมตํ กถยิสสามิ, อสงขเตน อสงขตํ กถยิสสามิ, นิพพานน นิพพานํ กถยิสสามิ,
 สญญเตน สญญตํ กถยิสสามิ, อนิมิตเตน อนิมิตตํ กถยิสสามิ, อปฺปณฺหิตเตน อปฺปณฺหิตตํ
 กถยิสสามิ, อนเนเชน อนเนชํ กถยิสสามิ, นิสสํสยํ กริสสามิ, วิมตี วิเวเจสสามิ, โตสยิสสามิ
 ปญหาเวยยากรณน ๗

ใครคนใดคนหนึ่ง จักถามปัญหาเราในฌมมปฏิสัมภิทา เราก็จักกล่าวเหตุตามสมควรแก่
 เหตุแก่เขา จักกล่าวสิ่งที่เป็นอมตะตามสมควรแก่สิ่งที่เป็นอมตะ จักกล่าวสิ่งที่เป็นอสังขตะ
 ตามสมควรแก่สิ่งที่เป็นอสังขตะ จักกล่าวนิพพานตามสมควรแก่นิพพาน จักกล่าวสัจจธรรม
 ตามสมควรแก่สัจจธรรม จักกล่าวอนิมิตตธรรมตามสมควรแก่อนิมิตตธรรม จักกล่าว
 อปฺปณฺหิตธรรมตามสมควรแก่อปฺปณฺหิตธรรม จักกล่าวอเนชธรรมตามสมควรแก่อเนชธรรม
 จักกระทำให้หมดความสงสัย จักกระทำความคลางแคลงใจให้ว่างเว้นไป จักทำให้ยินดีด้วยคำ
 ตอบปัญหา

‘โย โภจิ ม นินฺรุตฺติปฏิสัมภิเท ปญหํ ปุจฉิสสตี, ตสส นินฺรุตฺติยา นินฺรุตฺตี กถยิสสามิ,
 ปเทน ปทํ กถยิสสามิ, อนุปเทน อนุปทํ กถยิสสามิ, อกฺขเรน อกฺขรํ กถยิสสามิ, สนฺธิยา

สนธิ์ กถยิสฺสามิ, พุยณฺชน เณ พุยณฺชนํ กถยิสฺสามิ, อนุพุยณฺชน เณ อนุพุยณฺชนํ กถยิสฺสามิ, วณฺเณน วณฺณํ กถยิสฺสามิ, สเรณ สรํ กถยิสฺสามิ, ปณฺณตฺตฺติยา ปณฺณตฺตฺติ กถยิสฺสามิ, โวหาเรณ โวหารํ กถยิสฺสามิ, นิสฺสํสยํ กริสฺสามิ, วิมตี วิเวเจสฺสามิ, โตสยิสฺสามิ ปณฺหเวยฺยากรเณน ฯ

ใครคนใดคนหนึ่ง จักถามปัญหาเราในนิรุตติปฏิสมภิทา เราจักกล่าวนิรุตติ ตามสมควร แก่นิรุตติแก่เขา จักกล่าวบท ตามสมควรแก่บท จักกล่าวอนุบท ตามสมควรแก่อนุบท จักกล่าว อักษร ตามสมควรแก่อักษร จักกล่าวสนธิ ตามสมควรแก่สนธิ จักกล่าวพยัญชนะ ตาม สมควรแก่พยัญชนะ จักกล่าวอนุพยัญชนะ ตามสมควรแก่อนุพยัญชนะ จักกล่าววณฺเณน ตาม สมควรแก่วณฺเณน จักกล่าวสระ ตามสมควรแก่สระ จักกล่าวบัญญัติ ตามสมควรแก่บัญญัติ จัก กล่าวโวหาร ตามสมควรแก่โวหาร จักกระทำให้หมดความสงสัย จักกระทำความกลางแคลงใจ ให้ว่างเว้นไป จักทำให้ยินดีด้วยคำตอบปัญหา

“โย โกจิ มํ ปฏิภาณปฏิสมภิทา ปณฺหํ ปุจฺฉิสฺสตี, ตสฺส ปฏิภาเนน ปฏิภาณํ กถยิสฺสามิ, โอปมเมเน โอปมมํ กถยิสฺสามิ, ลกฺขเณน ลกฺขณํ กถยิสฺสามิ, รเสน รสํ กถยิสฺสามิ, นิสฺสํสยํ กริสฺสามิ, วิมตี วิเวเจสฺสามิ, โตสยิสฺสามิ ปณฺหเวยฺยากรเณนาตี, อิํ วุจฺจตี มหาราช ‘ภควโต ปฏิสมภิทาตนนฺ’ติ ฯ

“ปฏิสมภิทา กิณิตฺวาน ฌาเณน ผสฺสเยยฺย โย
อจฺจนฺนิกโต อนุพุพิคฺโค อติโรจตี สเทวเกตี ฯ

ใครคนใดคนหนึ่ง จักถามปัญหาเรา ในปฏิภาณปฏิสมภิทา เราจักกล่าวปฏิภาณ ตาม สมควรแก่ปฏิภาณแก่เขา จักกล่าวอุปมา ตามสมควรแก่อุปมา จักกล่าวลักษณะ ตามสมควร แก่ลักษณะ จักกล่าวรส ตามสมควรแก่รส จักกระทำให้หมดความสงสัย จักกระทำความ กลางแคลงใจให้ว่างเว้นไป จักกระทำให้ยินดีด้วยคำตอบปัญหา ขอถวายพระพร นี้เรียกว่า แก้วคือปฏิสมภิทาของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“ภิกษุรูปใด ใช้ญาณซึ่งปฏิสมภิทามาจับต้องได้ ภิกษุรูปนั้น
ย่อมเป็นผู้ไม่หวาดหวั่น ไม่สะดุ้งกลัว รุ่งเรืองยิ่งในหมู่ชาวโลก
พร้อมทั้งเทวโลก”

“กตมํ มหาราช ภควโต โพชฺฌนฺครตฺนํ ? สตฺตฺติเม มหาราช โพชฺฌนฺคา สติ-
สมฺโพชฺฌนฺโค ฌมฺมวิจยสมฺโพชฺฌนฺโค วีริยสมฺโพชฺฌนฺโค ปิตฺติสมฺโพชฺฌนฺโค ปสฺสทฺธิ-

สมโพชฌงโค สมာธิสมโพชฌงโค อุเบกขาสมโพชฌงโค ฯ อิเมหิ โช มหาราช สตุตฺทหิ
โพชฌงฺครตเนหิ ปฏิมณฺหฺนโต ภิกฺขุ สพุพฺพํ ตมฺ อภิภุจฺย สเทวกํ โลกํ โอบาเสติ ปภาเสติ
อาโลกํ ชเนติ ฯ อิํ วุจฺจติ มหาราช ‘ภควโต โพชฌงฺครตนนฺ’ติ ฯ

“โพชฌงฺครตนมลลสฺส อุฏฺฐหนฺติ สเทวกา
กมฺเมน ตํ กิณฺตฺวาน รตฺนํ โว ปิพฺนุรฺธา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร แก้วคือโพชฌงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นไฉน ? ขอถวายพระพร
ได้แก่ โพชฌงค์ ๗ อย่างเหล่านี้ คือ สติสัมโพชฌงค์ ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์
ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมာธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ขอถวายพระพร
ภิกษุผู้ประดับด้วยแก้วคือโพชฌงค์ ๗ เหล่านี้ ทำโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้สว่างไสว ย่อมทำ
แสงสว่างให้เกิด ขอถวายพระพร นี้เรียกว่าแก้วคือโพชฌงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก ย่อมมาบงกช เพื่อมาลัยแก้วคือ
โพชฌงค์ ขอท่านทั้งหลาย จงใช้ทรัพย์ซื้อแก้วคือโพชฌงค์นั้น
มาประดับเถิด”

“ภนฺเต นาคเสน กตมํ พุทฺธสฺส ภควโต สพุพฺพปณฺนฺ”ติ ?

พระเจ้ามลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ตลาตสิ่งทั้งปวงของพระผู้มีพระภาคเจ้า
เป็นไฉน ?”

“สพุพฺพปณฺนํ โช มหาราช ภควโต นวํคํ พุทฺธวจนฺ สารีริกานิ ปารีโภคิกานิ
เจตียานิ สงฺฆรตฺนญฺจ ฯ สพุพฺพปณฺเน มหาราช ภควตา ชาตีสมฺปตฺติ ปสาริตา, โภค-
สมฺปตฺติ ปสาริตา, อายุสมฺปตฺติ ปสาริตา, อาโรคฺยสมฺปตฺติ ปสาริตา, วณฺณสมฺปตฺติ
ปสาริตา, ปญฺญาสมฺปตฺติ ปสาริตา, มานุสิกสมฺปตฺติ ปสาริตา, ทิพฺพสมฺปตฺติ ปสาริตา,
นิพฺพานสมฺปตฺติ ปสาริตา ฯ ตตฺถ เย ตํ ตํ สมฺปตฺตี อิจฺฉนฺติ, เต กมฺมมฺมูลํ ทตฺวา
ปตฺติตปตฺติตํ สมฺปตฺตี กิณฺนฺติ, เกจि สีสสมาทาเนน กิณฺนฺติ, เกจि อุโปสถกมฺเมน กิณฺนฺติ,
อปฺปมตฺตเกนปิ กมฺมมฺมูลเณ อุปาทายูปาทาย สมฺปตฺติโย ปฏฺฐิลภนฺติ ฯ ยถา มหาราช
อาปณฺิกสฺส อาปณฺเณ ติลมฺคฺคมาเส ปรีตฺตเกนปิ ตณฺหฺนฺตฺมคฺคมาเสน อปฺปเกนปิ มฺมูลเณ
อุปาทายูปาทาย คณฺหนฺติ, เอวเมว โช มหาราช ภควโต สพุพฺพปณฺเน อปฺปมตฺตเกนปิ
กมฺมมฺมูลเณ อุปาทายูปาทาย สมฺปตฺติโย ปฏฺฐิลภนฺติ ฯ อิํ วุจฺจติ มหาราช ‘ภควโต
สพุพฺพปณฺนฺ’ติ ฯ

“อายุ อโรคยา วรรณ	สคัค อัจจจากุสินตา
อสงขตมจ อมต	อตติ สพพปาณ ชิเน ๗
อปเปเน พหุเกนาปี	กมมมูเลน คยหติ
กนิตวา สทชามูเลน	สมิทธา โทถ ภิกขโวติ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร พระพุทธพจน์มีองค์ ๙ พระสารีริกเจดีย์ พระบริโภคเจดีย์ และพระสังฆรัตนะแล ชื่อว่าตลาดสิ่งของทั้งปวงของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเสนอสินค้าคือชาติสมบัติ ทรงเสนอสินค้าคือโภคสมบัติ ทรงเสนอสินค้าคืออายุสมบัติ ทรงเสนอสินค้าคืออโรคยสมบัติ ทรงเสนอสินค้าคือวรรณสมบัติ ทรงเสนอสินค้าคือปัญญาสมบัติ ทรงเสนอสินค้าคือมนุษยสมบัติ ทรงเสนอสินค้าคือทิพยสมบัติ ทรงเสนอสินค้าคือนิพพานสมบัติ ในตลาดสิ่งของทั้งปวงนั้น บุคคลพวกที่ต้องการสินค้าคือสมบัตินั้น ๆ ย่อมใช้ทรัพย์ซื้อเอาสินค้าคือสมบัติแต่ละอย่างที่ปรารถนาไป บางพวกใช้ทรัพย์คือการสมათานศีลซื้อ บางพวกใช้ทรัพย์คืออุโบสถกรรมซื้อ ย่อมใช้ทรัพย์โดยเทียบ ๆ กันไป จับตั้งแต่ทรัพย์แม้เพียงเล็กน้อย ก็ย่อมได้สมบัติทั้งหลาย ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ที่ตลาดของเจ้าของตลาด บุคคลย่อมใช้ทรัพย์โดยเทียบ ๆ กันไป จับตั้งแต่ทรัพย์เพียงเล็กน้อย คือ ข้าวสาร ถั่วเขียว ถั่วราชมาส ย่อมรับเอางา ถั่วเขียว ถั่วราชมาส ไปได้ ฉันทใด ในตลาดของพระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลย่อมใช้ทรัพย์โดยเทียบ ๆ กันไป จับตั้งแต่ทรัพย์เพียงเล็กน้อย คือ ข้าวสาร ถั่วเขียว ถั่วราชมาส ย่อมรับเอางา ถั่วเขียว ถั่วราชมาส ไปได้ ฉันทใด ในตลาดของพระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลย่อมใช้ทรัพย์โดยเทียบ ๆ กันไป จับตั้งแต่ทรัพย์เพียงเล็กน้อย ย่อมได้สมบัติทั้งหลาย ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร นี้เรียกว่าตลาดสิ่งทั้งปวงของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“อายุ ความไม่มีโรค วรรณะ สวรรค์ ความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง สิ่งที่เป็นอสังขตะ และอมตะ ย่อมมีอยู่ในตลาดสิ่งทั้งปวงของพระชินวรพุทธเจ้า บุคคลย่อมใช้ทรัพย์เล็กน้อยบ้างมากมายบ้าง ถือเอาไป ขอภิกษุทั้งหลาย ผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์ มีศรัทธาเป็นต้น จงซื้อเอาไปเถิด”

“ภควโต โข มหาราช ฐมมนคเร เอวรูปา ชนา ปฏิวสนนติ, สุตตุนนติกา เวณยิกา อากิธมมิกา ฐมมกติกกา ชาทกภาณกา ที่มภาณกา มชฺฌิมภาณกา สยฺยุตตภาณกา องคฺคตฺตรภาณกา ขุทฺทกภาณกา สีลสมฺปนฺนา สมာธิสมฺปนฺนา ปญฺญาสมฺปนฺนา โพชฌนฺคภาวนารตา วิปสฺสุกา สทตฺถมฺนุชฺชุตฺตา อารญฺญิกา รุกฺขมฺมูลิกา อพฺโภกาสิกา ปลาลปฺญชฺิกา

โสสานิกา เนสชชิกา ปฏิปนุณา ผลภูจา เสกขา ผลสมงคิโน โสตาปนุณา สกทาคามีโน
อนาคามีโน อรหนโต เตวิชชา ฉพภิกขุณา อิทธิมนโต ปญญา ยารมี คตา สติปัญญา
สมมปฺปชานอิทธิปาทอิทธิยพลโพชฌงคมคฺควรณานวิโมกฺขรูปารูปสนฺตสุขสมาปตฺติกุสลา,
เตหิ อรหนเตหิ อากุลล์ สมากุลล์ อากิณฺณ สมากิณฺณ นพวนสรณมิมิ ฌมฺมนครํ อโหสิ ฯ

ขอถวายพระพร ในนครคือธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล มีชนทั้งหลายเห็นปาน
ฉะนี้ อยู่อาศัยกัน ได้แก่ ภิกษุพวกทรงพระสูตร ภิกษุพวกทรงพระวินัย ภิกษุพวกทรงพระ
อภิธรรม ภิกษุพวกธรรมกถึก ภิกษุพวกชำนาญชาดก ภิกษุพวกชำนาญที่ฌนิกาย ภิกษุพวก
ชำนาญมีฌมมิกาย ภิกษุพวกชำนาญสังยุตตนิกาย ภิกษุพวกชำนาญอังคตฺตนิกาย ภิกษุ
พวกชำนาญขุททกนิกาย พวกถึงพร้อมด้วยศีล ผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา
พวกยินดีในการเจริญโพชฌงค พวกเจริญวิปัสสนา พวกชวนชวายประโยชน์ตน พวกถือการ
อยู่ป่าเป็นวัตร พวกถือการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร พวกถือการอยู่ในที่โล่งแจ้งเป็นวัตร พวกถือ
การอยู่กองฟางเป็นวัตร พวกถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร พวกถือการนั่งเป็นวัตร พวกที่ยังปฏิบัติ
อยู่ พวกตั้งอยู่ในผล พวกพระเสกขะ พวกพร้อมเพียงด้วยผล พวกพระโสตาบัน พวกพระสก-
ทาคามี พวกพระอนาคามี พวกพระอรหันต์ พวกได้วิชชา ๓ พวกได้อภิญญา ๖ พวกมีฤทธิ์
พวกถึงยั้งแห่งปัญญา พวกผู้ฉลาดในสติปัญญา สัมมปฺปชาน อิทธิปาท อิทธิย พละ โพชฌงค
มรรค ฌานอันประเสริฐ วิโมกฺขในสุขสมาบัติเป็นรูปาวจร และที่สงบจากอรูปาวจร เป็นธรรม
นครที่กลั่นเกลื่อนกระจายแพร่หลาย ด้วยพระอรหันต์เหล่านั้น ดุจป่าอ้อหรือป่ากก ฉะนั้น

ภาวตีห –

“วีสราคา วีสโทสา	วีสโมหา อนาสวา
วีสตตฺตนา อนาทานา	ฌมฺมนครเร วสนฺติ เต ฯ
อารณฺณิกา ชุตฺตรา	ฌายิโน ลฺลฺลฺลฺลฺล
วิเวกาภิตตา ชีรา	ฌมฺมนครเร วสนฺติ เต ฯ
เนสชชิกา สนฺตติกา	อโถปิ จานจฺงกมา
ปัสสุกลฺลชา สพฺเพ	ฌมฺมนครเร วสนฺติ เต ฯ
ติจิวรรธา สนฺตา	จมฺมชณฺทจตุตฺตกา
รตา เอกาสเน วิญญู	ฌมฺมนครเร วสนฺติ เต ฯ
อปฺปิจฺฉา นิปกา ชีรา	อปฺปหารา อโลลฺลฺล
ลาภาลาเภเน สนฺตฺตฺตฺต	ฌมฺมนครเร วสนฺติ เต ฯ

ฌายี ฌานรตา ธีรา	สนุดจิตตดา สมาหิตา
อาภิกขจณณิ ปตถยานา	ธมฺมนคเร วสนฺติ เต ๙
ปฏฺิปปนฺหา ผลฏฺฐจา จ	เสกฺขา ผลสมฺงฺคิโน
อาสีสกา อุตฺตมตฺถิ	ธมฺมนคเร วสนฺติ เต ๙
โสตาปนฺหา จ วิมลา	สกทาคามิโน จ เย
อนาคามี จ อรหนฺโต	ธมฺมนคเร วสนฺติ เต ๙
สติปฏฺฐจานกฺุสลา	โพชฺฌมฺงฺคภาวนารตา
วิปฺสฺสกา ธมฺมธฺรา	ธมฺมนคเร วสนฺติ เต ๙
อิทฺธิปาเทสุ กฺุสลา	สมาธิภาวนารตา
สมฺมปฺปชานานุยุตฺตา	ธมฺมนคเร วสนฺติ เต ๙
อภิณฺญาปารมิปฺตฺตา	เปตฺติเก โคจเร รตา
อนฺตลิกฺขมฺหิ จรณา	ธมฺมนคเร วสนฺติ เต ๙
โอกฺขิตฺตจกฺฺข มิตรภาณิ	คฺุตฺตทวารา สฺสูวฺตา
สุทฺนฺตา อุตฺตเม ทมฺเม	ธมฺมนคเร วสนฺติ เต ๙
เตวิชฺชา ฉพฺภิณฺญา จ	อิทฺธิยา ปารมี คตา
ปณฺญา ย ปารมิปฺตฺตา	ธมฺมนคเร วสนฺติ เต ๙

ในที่นี้จึงมีอันกล่าวได้ว่า

“ในนครคือธรรม มีท่านเหล่านั้น คือท่านผู้ปราศจากราคะ
ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะ หาอาสวะมิได้ ปราศจาก
ตัณหา ไม่มีความยึดถือ อาศัยอยู่

ในนครคือธรรม มีท่านเหล่านั้น คือท่านผู้ทรงจุดงค์ ถือการอยู่
ป่าเป็นวัตร ท่านผู้ได้ฌาน ทรงจิวรเศร้าหมอง ท่านผู้เป็นนัก
ปราชญ์ ยินดีในวิเวก อาศัยอยู่

ในนครคือธรรม มีท่านทั้งหลายทั้งปวงนั้น คือท่านผู้ถือแต่การ
นั่งเป็นวัตร ท่านผู้ถืออาสนะตามที่เขาปลูลาดไว้ รวมทั้งท่านผู้
ถือแต่การยืนและการจงกรม ท่านผู้ทรงผ้าบังสกุล อาศัยอยู่

ในนครคือธรรม มีท่านเหล่านั้น คือท่านสัตบุรุษผู้ทรงจิวรแต่
เพียง ๓ ผืน มีเพียงแผ่นหนึ่งเป็นผืนที่ ๔ ท่านวิญญูชนผู้ยินดี

ในการนั่ง(ฉัน) หนเดียว อาศัยอยู่
 ในนครคือธรรม มีท่านเหล่านั้น คือท่านผู้เป็นนักปราชญ์ มัก
 น้อย เฉลียวฉลาด มีอาหารน้อย ไม่มีความละโมภ สันโดษอยู่
 ด้วยลาภน้อยลาภใหญ่ อาศัยอยู่
 ในนครคือธรรม มีท่านเหล่านั้น คือท่านผู้เป็นนักปราชญ์
 มีฌาน ยินดีในฌาน มีจิตสงบ มีจิตตั้งมั่นโดยชอบ ประารถนา
 บัจฉัยเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ อาศัยอยู่
 ในนครคือธรรม มีท่านเหล่านั้น คือท่านผู้ปฏิบัติ ท่านผู้ตั้งอยู่
 ในผล ท่านผู้เป็นพระเสกขะ ท่านผู้พร้อมเพียงด้วยผล ท่านผู้
 หวังได้ซึ่งผลสูงสุด อาศัยอยู่
 ในนครคือธรรม มีท่านเหล่านั้น คือท่านผู้ที่เป็นพระโสดาบัน
 ปราศจากมลทิน ท่านผู้เป็นพระสกทาคามี ท่านผู้เป็นพระ
 อนาคามี และท่านผู้เป็นพระอรหันต์ อาศัยอยู่
 ในนครคือธรรม มีท่านเหล่านั้น คือท่านผู้ฉลาดในสติปัญญา
 ท่านผู้ยินดีอยู่ด้วยการเจริญโพชฌงค์ ท่านผู้เจริญวิปัสสนา
 ท่านผู้ทรงพระธรรม อาศัยอยู่
 ในนครคือธรรม มีท่านเหล่านั้น คือท่านผู้ฉลาดในอิทธิบาท
 ท่านผู้ยินดีอยู่ด้วยการเจริญสมาธิ ท่านผู้ตามประกอบใน
 สัมมปธาน อาศัยอยู่
 ในนครคือธรรม มีท่านเหล่านั้น คือท่านผู้ถึงฝั่งแห่งอภิญญา
 ท่านผู้ยินดีในโคจรของมิดา ท่านผู้เที่ยวไปในกลางหาว อาศัย
 อยู่
 ในนครคือธรรม มีท่านเหล่านั้น คือท่านผู้ทอดสายตา มองต่ำ
 รู้จักประมาณในการพูดจา คุ่มครองทวารสำรวมดี ฝึกดีแล้วใน
 ธรรมที่สูงที่สุด อาศัยอยู่
 ในนครคือธรรม มีท่านเหล่านั้น คือท่านผู้ได้วิชา ๓ ท่านผู้ได้
 อภิญญา ๖ ผู้ถึงฝั่งแห่งฤทธิ์ และท่านผู้ถึงฝั่งแห่งปัญญา อาศัย
 อยู่”

“เย โข เต มหาราช ภิกขุ อปริमितฌาณวรรณา อสงคา อตุลคฺคณา อตุลยสา อตุลพลา อตุลเตชา ฌมฺมจกฺกานุปฺปวตฺตกา ปณฺญาปารมี คตา, เอรูปา โข มหาราช ภิกขุ ภควโต ฌมฺมนคเร ‘ฌมฺมเสนาปติโน’ติ วุจฺจนฺติ ฯ”

ขอถวายพระพร ภิกษุผู้ทรงญาณอันประมาณมิได้ ผู้ไม่ขัดข้อง ผู้มีคุณอันซึ่งมิได้ ผู้มียศอันซึ่งมิได้ ผู้มีกำลังอันซึ่งมิได้ ผู้มีกิเลสอันซึ่งมิได้ ผู้หมั่นล้นธรรม ผู้ถึงปัญญาบารมี เหล่า นั้นใด ขอถวายพระพร ภิกษุผู้เห็นปานนี้ เรียกว่าเป็นธรรมเสนาบดี ในนครคือธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“เย ปน เต มหาราช ภิกขุ อิทธิมนฺโต อธิคตปฺปฏิสฺมภิกขาปตฺตเวสสารชฺชา คคนจฺรา ทูราสทา ทุปฺปสหา อนาลมฺพจฺรา สสาครมฺหิธรปถวิกมฺปโก จนฺทสุริยปริมชฺชกา วิกฺุพฺพนาธิจฺ्ञานาภินิหารกฺุสลา อิทธิยา ปารมี คตา, เอรูปา โข มหาราช ภิกขุ ภควโต ฌมฺมนคเร ‘ปฺโรหิตา’ติ วุจฺจนฺติ ฯ”

ขอถวายพระพร ส่วนว่า ภิกษุผู้มีฤทธิ์ ผู้บรรลุปฏิสัมภิกา ถึงความแก่ล้า ผู้เที่ยวไปในท้องฟ้า ผู้อันใคร ๆ ให้อินดีได้ยาก ผู้อันใคร ๆ ช่มได้ยาก ผู้เป็นอนาลัมพจร (เที่ยวไปในธรรมที่หน่วงเหนี่ยวไม่ได้ คือพระนิพพาน) ผู้สามารถทำผืนแผ่นดินใหญ่พร้อมทั้งมหาสมุทร ให้ไหวได้ สามารถลบล้างดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ได้ ฉลาดในวิภพพนาภินิหารและอริชฌานาภินิหาร เจนจบอิทธิบารมี เหล่า นั้นใด ขอถวายพระพร ภิกษุผู้เป็นปานฉะนี้ เรียกว่าเป็นปุโรหิตในนครคือธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“เย ปน เต มหาราช ภิกขุ ชฺตงฺกมนฺคตา อปฺปิจฺฉา สนฺตุจฺฉา วิณฺมตฺติมนฺเสนชิคฺุจฺฉกา ปิณฺฑทฺาย สปทานจฺริโน ภมฺราว คนฺชมนฺชฺมายิตฺวา ปวิสฺนฺติ วิวิตฺตกาณฺน, กาเยจ ชฺวีเต จ นิรเปกฺขา อรหฺตตมฺนุปฺปตฺตา ชฺตงฺกคฺุณฺเ อคฺุคฺุณฺนิชิตฺตา, เอรูปา โข มหาราช ภิกขุ ภควโต ฌมฺมนคเร ‘อกฺุชทสฺสา’ติ วุจฺจนฺติ ฯ”

ขอถวายพระพร ส่วนว่า ภิกษุผู้เห็นชอบชฺตงค์ มักน้อย สันโดษ รังเกียจการแสวงหา ด้วยวิญญูติ เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับตรอก ดุจแมลงภู่ตามสุดดมดอกไม้หอม แล้วก็เข้าไปสู่ป่าที่สงัด ฉะนั้น เป็นผู้ไม่อาลัยในกายและชีวิต บรรลุความเป็นพระอรหันต์ ผู้อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตราไว้ว่าเป็นเลิศในชฺตงค์คุณ เหล่า นั้นใด ขอถวายพระพร ภิกษุผู้เห็นปานนี้แล เรียกว่าเป็นผู้พิพากษา ในนครคือธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“เย ปน เต มหาราช ภิกขุ ปริสุทธา วิมลภา นิกกิลเสสา จตุปปาตกุสลา ทิพพ-
จกขุมุหิ ปารมี คตา, เอวรูปา โข มหาราช ภิกขุ ภควโต ฌมมนคเร ‘นครโชตกา’ติ
วูจจนฺติ ฯ”

ขอถวายพระพร ส่วนว่า ภิกษุผู้(มีจักขุ)ปริสุทธิ์ ปราศจากมลทิน ไม่มีกิเลส ฉลาดใน
จตุตถะและปฏิสนธิ ลู่ถึงทิพยจักขุปารมี เหล่านี้ในใจ ขอถวายพระพร ภิกษุเห็นปานนี้แล เรียกว่า
เป็นนครโชติกะ (ผู้ส่องสว่างไปทั่วเมือง) ในนครคือธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“เย ปน เต มหาราช ภิกขุ พหุสสุตา อาคตาคมา ฌมมชรา วินยชรา มาติกาชรา
สิถิลชนิตที่ขรสุสครุกุลหุกขรปริจเฉทกุสลา นวคตาสนชรา, เอวรูปา โข มหาราช ภิกขุ
ภควโต ฌมมนคเร ‘ฌมมรชชา’ติ วูจจนฺติ ฯ”

ขอถวายพระพร ส่วนว่า ภิกษุผู้เป็นพหูสูต บรรลุอาคม ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา
ฉลาดในการกำหนดอักษรที่เป็นสิถิล (เสียงอ่อน) ที่เป็นชนิต (เสียงแข็ง) ที่เป็นทีฆะ ที่เป็น
รัสสะ ที่เป็นครุ ที่เป็นลหุ เป็นผู้ทรงคำสอนมีองค์ ๙ เหล่านี้ในใจ ขอถวายพระพร ภิกษุเห็นปาน
ฉะนี้ เรียกว่าเป็นธรรมรักขะ (ผู้รักษาธรรม) ในนครคือธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“เย ปน เต มหาราช, ภิกขุ วินยญญู วินยโกวิทา จานาญจानกุสลา อาปตตนา-
นาปตตติครุกุลหุกสเตกัจฉอเตกัจฉวูจจานเทศนานิคคหปฎิกมมโอสารณนิสสารณปฏิสสารณ-
กุสลา วินเย ปารมี คตา, เอวรูปา โข มหาราช ภิกขุ ภควโต ฌมมนคเร ‘รूपรชชา’ติ
วูจจนฺติ ฯ”

ขอถวายพระพร ส่วนว่า ภิกษุผู้รู้พระวินัย ฉลาดในพระวินัย ฉลาดในฐานะและฐานะ
ฉลาดในอาบัติ อนาบัติ ครุกาบัติ ลหุกาบัติ อาบัติที่เยยวยาได้ อาบัติที่เยยวยาไม่ได้ การออก
จากอาบัติ การแสดงอาบัติ การทำนาคคกรรม การปลงอาบัติ การเรียกเข้าหมู่ การขับให้ออก
ไป การให้ทำชดเชย เป็นผู้ถึงฝั่งในพระวินัย เหล่านี้ในใจ ขอถวายพระพร ภิกษุเห็นปานนี้แล
เรียกว่ารูปรักขะ(ผู้รักษารูปแบบ) ในนครคือธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“เย ปน เต มหาราช ภิกขุ วิมุตติวรกุสมมัลลพชชา วรปวรมหคฆเสฏฐภาว-
มณุปปตตนา พหุชนกนตมภิปตติตา, เอวรูปา โข มหาราช ภิกขุ ภควโต ฌมมนคเร
‘ปุปผาปณิกา’ติ วูจจนฺติ ฯ”

ขอถวายพระพร ส่วนว่า ภิกษุผู้คล่องมาลัยดอกไม้อย่างประเสริฐคือวิมุตติ ผู้บรรลุ
ความเป็นผู้ประเสริฐยอดเยี่ยม มีค่ามาก สูงส่งตามลำดับ เป็นผู้ที่ชนเป็นอันมากพอใจและ

ปรารภน่ายิ่ง เหล่านั้นใด ขอถวายพระพร ภิกษุผู้เห็นปานนี้แล เรียกว่าปุปผาปณิกะ (เจ้าของร้านดอกไม้) ในนครคือธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“เย ปน เต มหาราช ภิกษุ จตุสจจาภิสมยปปฏิวิทฐา ทิฏฐสจจา วิญญาตศาสนา จตุสุ สามณณผลเสสุ ตินฺณวิจิจฉา ปฏิลทผลสุขา อญเณสมปิ ปฏินนุหนัน เต ผลเสวิภษนุติ, เอวรูปา โข มหาราช ภิกษุ ภควโต ฐมฺมนคเร ‘ผลาปณิกา’ติ วุจฺจนฺติ ฯ”

ขอถวายพระพร ส่วนว่า ภิกษุเป็นผู้รู้ทะลุปรุโปร่งด้วยการตรัสรู้สัจจะ ๔ เห็นสัจจะ รู้แจ้งพระศาสนา ข้ามความสงสัยในสามัญญผล ๔ ได้รับสุขในผลสมาบัติ แล้วยังแบ่งปันผลเหล่านั้นแก่ภิกษุผู้ปฏิบัติแม้เหล่าอื่น เหล่านั้นใด ขอถวายพระพร ภิกษุผู้เห็นปานนี้แล เรียกว่าผลาปณิกะ (เจ้าของร้านผลไม้) ในนครคือธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“เย ปน เต มหาราช ภิกษุ สีลสํวรคณฺหมลิตฺตา อนกฺวิษพหุคฺคณฺธา กิเลสฺมล-
ทฺคณฺธวิธมฺกา, เอวรูปา โข มหาราช ภิกษุ ภควโต ฐมฺมนคเร ‘คณฺธาปณิกา’ติ วุจฺจนฺติ ฯ”

ขอถวายพระพร ส่วนว่า ภิกษุเป็นผู้ลุบไล้ของหอม คือศีลสังวร ทรงคุณหลายอย่างเป็นอนก ขจัดมลทินของเหม็นคือกิเลส เหล่านั้นใด ขอถวายพระพร ภิกษุผู้เห็นปานนี้แล เรียกว่าคันธาปณิกะ (เจ้าของร้านของหอม) ในนครคือธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“เย ปน เต มหาราช ภิกษุ ฐมฺมกามา ปิยสมฺภูทาทธา อภิฐมฺเม อภิวินฺเย อุพาร-
ปาโมชฺซา อรณฺญคตปิ รุกฺขมฺมุลคตปิ สฺญญาคารคตปิ ฐมฺมวรสฺสํ ปิวนฺติ, กาเยน วาจา
มนสา ฐมฺมวรสฺสโมคพาหฺวา อธิมตฺตปฏิกฺกาณา ฐมฺเมสุ ฐมฺเมสนปปฏิปนฺนา อิตฺวา ตโต
วา ยตฺถ ยตฺถ อปฺปิฉณกฺกา สันตฺตุฏฺฐิกฺกา ปวิเวกกฺกา อสฺสคฺคกฺกา วิริยารมฺภกฺกา สีลกฺกา
สมาธิกฺกา ปญฺญาภกฺกา วิมุตฺติกฺกา วิมุตฺติญาณทฺสสนฺกฺกา, ตตฺถ ตตฺถ คณฺตฺวา ตํ ตํ กฺกา-
รสฺสํ ปิวนฺติ, เอวรูปา โข มหาราช ภิกษุ ภควโต ฐมฺมนคเร ‘โสณฺธา ปิปาสา’ติ วุจฺจนฺติ ฯ”

ขอถวายพระพร ส่วนว่า ภิกษุผู้ใคร่ธรรม รักการสนทนาในอภิธรรม ในอภิวินัย มีความปราโมทย์เป็นล้นพ้น ไปสู่ป่าบ้าง ไปสู่โคนไม้บ้าง ไปสู่เรือนว่างเปล่าบ้าง ได้ดื่มกินรสแห่งพระธรรมอันประเสริฐ เป็นผู้หยั่งถึงรสแห่งพระธรรมอันประเสริฐ ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ มีปฏิภาณประมาณยิ่งในธรรมทั้งหลาย ปฏิบัติแสวงหาธรรมจากที่นี้บ้าง จากที่นั่นบ้าง ในที่ใด ๆ มีอัปปิจฉกกา สันตฺตุฏฺฐิกฺกา ปวิเวกกฺกา อสฺสคฺคกฺกา วิริยารมฺภกฺกา สีลกฺกา สมาธิกฺกา ปัญฺญาภกฺกา วิมุตฺติกฺกา วิมุตฺติญาณทฺสสนฺกฺกา ก็จะไปในที่นั้น ๆ แล้วได้ดื่มกินรสแห่งภกานั้น เหล่านั้นใด ขอถวายพระพร ภิกษุเห็นปานนี้แล เรียกว่าโสณธาปิปาสะ (นักดื่มตามโรงเหล้า)

ในนครคือธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“เอ ปน เต มหาราช ภิกขุ ปุพฺพปรตตยาปรรตฺตํ ชาคริยานุโยคมนุยฺยตฺตา นิสชชฏ-
จานจฺงกเมหิ รตฺติเนหิวิ วิตินาเมเนติ, ภาวานานุโยคมนุยฺยตฺตา กิเลสปฏิพาหนาย สทตฺตป-
ปสุตฺตา, เอวรูปา โข มหาราช ภิกขุ ภควโต ธมฺมนคเร ‘นคฺรคฺคตฺติกา’ติ วุจฺจนฺติ ฯ

ขอถวายพระพร ส่วนว่า ภิกษุผู้ตามประกอบชาคริยานุโยค ตลอดราตรี ส่วนข้างต้น
และราตรีส่วนข้างท้าย ยับยั้งอยู่ตลอดคืนและวัน ด้วยการนั่ง การยืน และการจงกรม ตาม
ประกอบภวานานุโยค ขวนขวายในประโยชน์ของตน เพื่อป้องกันกิเลส เหล่านั้นใด ขอถวาย
พระพร ภิกษุผู้เห็นปานนี้แล เรียกว่านคฺรคฺคตฺติกะ (ผู้คุ้มครองเมือง) ในนครคือธรรมของพระผู้
มีพระภาคเจ้า

“เอ ปน เต มหาราช ภิกขุ นวฺงคํ พุทฺทวจฺนํ อตฺถโต จ พุยฺยชนโต จ นยโต จ
การณโต จ เหตุโต จ อุทาทฺรณโต จ วาเจเนติ อนฺวาเจเนติ ภาสนฺติ อนฺภาสนฺติ, เอวรูปา
โข มหาราช ภิกขุ ภควโต ธมฺมนคเร ‘ธมฺมาปาณิกา’ติ วุจฺจนฺติ ฯ

ขอถวายพระพร ส่วนว่า ภิกษุบอกพระพุทฺทพจนฺอันมีองค์ ๙ ทั้งโดยอรรถ ทั้งโดย
พยัญชนะ ทั้งโดยนัย ทั้งโดยการณ์ ทั้งโดยเหตุ ทั้งโดยอุทาทฺรณได้ บอกตามได้ กล่าวได้
กล่าวตามได้ เหล่านั้นใด ขอถวายพระพร ภิกษุผู้เห็นปานนี้แล เรียกว่าธมฺมาปาณิก (ตลาด
ธรรม) ในนครคือธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“เอ ปน เต มหาราช ภิกขุ ธมฺมรตนโกเคน อาคมปริยตฺติสฺสฺสฺสโกเคน โภคิโน
ชนิโน นิทฺทิกฺกุสฺสรพฺยฺยชนลกฺขณปฺปฏิเวชา วิญญู ฝนฺนา, เอวรูปา โข มหาราช ภิกขุ
ภควโต ธมฺมนคเร ‘ธมฺมเสฏฺฐิโน’ติ วุจฺจนฺติ ฯ

ขอถวายพระพร ส่วนว่า ภิกษุผู้มีโภคะ ด้วยโภคะคือธรรมรัตน์ด้วยโภคะคืออาคม
ปริยัติ และพระสูตร รู้ทะลุปรุโปร่งลักษณะของสระและพยัญชนะที่แสดงไว้แล้ว เป็นผู้รู้แจ้ง แผ่
ไป เหล่านั้นใด ขอถวายพระพร ภิกษุผู้เห็นปานนี้ เรียกว่าธมฺมเสฏฺฐิ (เศรษฐีธรรม) ในนคร
คือธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“เอ ปน เต มหาราช ภิกขุ อุพฺพารเทสนาปฺปฏิเวชา ปริจฺฉินฺณารมฺมณวิภตฺติเนทฺทเทสา
สิกฺขาคุณปารมิปฺปตฺตา, เอวรูปา โข มหาราช ภิกขุ ภควโต ธมฺมนคเร ‘วิสุตฺตธมฺมิกา’ติ
วุจฺจนฺติ ฯ

ขอถวายพระพร ส่วนว่า ภิกษุผู้รู้ทะลุปรุโปร่งพระธรรมเทศนาอันยิ่งใหญ่ ผู้มีการ
 จำแนกแสดงอารมณ์ที่ซ้ำของ ผู้ถึงสิกขาคุณบารมี เหล่านั้นใด ขอถวายพระพร ภิกษุผู้เห็น
 ปานนี้แล เรียกว่าวิสุตธรรมิกะ (ผู้มีธรรมปรากฏ) ในนครคือธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า

“เอวํ สุวิภตฺตํ โข มหาราช ภควโต ธรรมนครํ เอวํ สุมาปิตํ เอวํ สุวิทิตํ เอวํ
 สุปริปริตํ เอวํ สุวตฺถาปิตํ เอวํ สุรกฺขิตํ เอวํ สุโคปิตํ เอวํ ทุปฺปสยฺหํ ปจฺจตฺถิเกหิ
 ปจฺจามิตฺเตหิ, อิมินา มหาราช การณเณ อิมินา เหตุนา อิมินา นเณน อิมินา อนุมานเณ
 ฉาตพฺพํ อตฺถิ โส ภควาติ ฯ”

“ยถาปี นครํ ทิสฺวา
 อนุมานเณ ชานนฺติ
 ตเถว โลกนาถสฺส
 อนุมานเณ ชานนฺติ
 อนุมานเณ ชานนฺติ
 ยถายํ ทิสฺสเต อุมิ
 ตถา พุทฺธํ โสภนฺกํ
 ตถฺนหฺกขยมนุปรุตฺตํ
 อนุมานเณ ฉาตพฺพํ
 ยถา ธรรมุมิวิปฺพาโร
 อนุมานเณ ชานนฺติ
 ยถา อจฺจุคฺคโต เอโส
 ตถา ทิสฺวา ธรรมคิริ
 อจฺจุคฺคตํ ภควโต
 อนุมานเณ ฉาตพฺพํ
 ตถา हि โส มหาวีโร
 ยถาปี คชราชสฺส
 อนุมานเณ ชานนฺติ
 ตเถว พุทฺธนาถสฺส
 อนุมานเณ ชานนฺติ
 อนุมานเณ ชานนฺติ

สุวิภตฺตํ มโนรมํ
 วฑฺฒกิสฺส มหตฺตนํ ฯ
 ทิสฺวา ธรรมปรํ วรํ
 อตฺถิ โส ภควา อิติ ฯ
 อุมิ ทิสฺวาน สาคเร
 มหนฺโต โส ภวิสฺสติ ฯ
 สพฺพตฺถมปราชิตํ
 ภวสํสารโมจฺนํ ฯ
 อุมิ ทิสฺวา สเทวเก
 อคฺโค พุทฺโธ ภวิสฺสติ ฯ
 ทิสฺวา อจฺจุคฺคตํ คิริ
 หิมวา โส ภวิสฺสติ ฯ
 สีสํทิฏฺฐํ นิรุปรํ
 อจลํ สุปรปฺติฏฺฐิตํ ฯ
 ทิสฺวาน ธรรมปพฺพตํ
 อคฺโค พุทฺโธ ภวิสฺสติ ฯ
 ปทํ ทิสฺวาน มานุสา
 มหา เอโส คโช อิติ ฯ
 ปทํ ทิสฺวา วิภาวิน
 อูพาโร โส ภวิสฺสติ ฯ
 ภีเต ทิสฺวาน กุมฺมิเค

มิกราชสส สหุเทน	ภีตาเม กุมมิกา อิติ ๗
ตเถว ติตถิเย ทิสฺวา	วิตถเต ภีตมานเส
อนุมาเนน ฆาตพฺพ	ธมฺมราเชน คชฺชิตํ ๗
นิพฺพุตํ ปถวี ทิสฺวา	หริตปตฺตํ มโหทิก
อนุมาเนน ชานนฺติ	มหาเมฆเณ นิพฺพุตํ ๗
ตเถวิมํ ชนํ ทิสฺวา	อาโมทิตปโมทิต
อนุมาเนน ฆาตพฺพ	ธมฺมเมฆเณ ตปฺปิตํ ๗
ลคฺคํ ทิสฺวา ภูสํ ปงฺก	กมลททคตํ มหี
อนุมาเนน ชานนฺติ	วาริกฺขนุโธ มหา คโต ๗
ตเถวิมํ ชนํ ทิสฺวา	รชปงฺกสโมทิต
วหิตํ ธมฺมนทียา	วิสภูจํ ธมฺมสาครเ ๗
ธมฺมามตคตํ ทิสฺวา	สทเวกมิมํ มหี
อนุมาเนน ฆาตพฺพ	ธมฺมกฺขนุโธ มหา คโต ๗
อนุมาเนน ชานนฺติ	ฆายิตฺวา คณฺฐมุตฺตม
ยถายํ วายเต คนุโธ	hesฺสนฺติ ปุปฺผิตา ทูมา ๗
ตเถวายํ สีลคนุโธ	ปวายติ สทเวก
อนุมาเนน ฆาตพฺพ	อตฺถิ พุทฺโธ อนุตฺตโรติ ๗

ขอถวายพระพร นครคือธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นนครที่จำแนกดีอย่างนี้ สร้างไว้ดีอย่างนี้ จัดแจงไว้ดีอย่างนี้ บริบูรณ์อย่างนี้ กำหนดไว้ดีอย่างนี้ รักษาไว้ดีอย่างนี้ ค้ำครองไว้ดีอย่างนี้ อันข้าศึกปัจฉามิตรทั้งหลายรุกรานได้ยาก อย่างนี้ ขอถวายพระพร บัณฑิตพึงรู้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นมีอยู่ เพราะการณนี้ เพราะเหตุนี้ เพราะนัยนี้ เพราะอนุมาณนี้

“เปรียบเหมือนว่า พอเห็นเมืองที่จำแนกไว้ดี นารีธรรมย์แล้ว ก็ย่อมรู้ถึงความสำคัญ ยิ่งใหญ่ ของช่างสร้างเมือง ด้วยการอนุมาณ แม้ฉันใด

บัณฑิตทั้งหลาย พอเห็นนครคือธรรม ของพระโลกนาถเจ้าแล้ว ก็ย่อมรู้โดยอนุมาณว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีอยู่จริง ฉะนั้นเหมือนกัน

บัณฑิตทั้งหลาย พอเห็นนครคือธรรม ของพระโลกนาถ
เจ้าแล้ว ก็ยอมรู้โดยอนุมานว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
ทรงมีอยู่จริง ฉะนั้นเหมือนกัน

บัณฑิตทั้งหลาย พอเห็นว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นผู้บรรเทา
ความโศกของสัตว์ทั้งหลายได้ ผู้ไม่ทรงพ่ายแพ้ในที่ทั้งปวง
ทรงเป็นผู้บรรลุนิพพาน อันเป็นที่สันตติมหา ทรงเป็นผู้ให้
สัตว์พ้นจากภพสงสารได้ ดังนี้แล้ว ก็ยอมทราบโดยการอนุมาน
ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็นผู้มีพระคุณอันยิ่ง
ใหญ่เหมือนอย่างที่เราทั้งหลายเห็นคลื่นในทะเล ก็ยอมทราบ
ว่า คลื่นที่ปรากฏอยู่ เป็นคลื่นลูกใหญ่ ฉะนั้น

ยอมทราบว่า พระพุทธรูปเจ้า เป็นจุดผู้แผ่ไปซึ่งลูกคลื่นคือ
พระธรรม ทรงเป็นผู้เลิศในโลกพร้อมทั้งเทวโลก เหมือนอย่าง
ที่เห็นลูกคลื่น อันจะพึงทราบได้โดยการอนุมาน ฉะนั้น

เหมือนอย่างว่า คนทั้งหลาย พอเห็นภูเขาที่สูงยิ่ง ก็ยอม
ทราบโดยการอนุมานว่า ภูเขาสูงยิ่งเช่นนี้จักเป็นภูเขาที่มี
หิมะ ฉนใด บัณฑิตทั้งหลาย พอได้เห็นภูเขาคือพระธรรม ซึ่ง
มีความเยือกเย็น ปราศจากอุปธิ เป็นภูเขาที่สูงยิ่ง ไม่ไหว ตั้งมั่น
ดี ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ครั้นเห็นภูเขาคือพระธรรมแล้ว
ก็จะพึงทราบโดยการอนุมานว่า พระมหาวิระเจ้าทรงเป็น
พระพุทธรูปเจ้าผู้ยอดเยี่ยม ฉะนั้นแล

เปรียบเหมือนว่า คนทั้งหลาย พอได้เห็นรอยเท้าของพญา
ช้าง ก็ยอมทราบโดยการอนุมานว่า นี่เป็นช้างตัวใหญ่ ฉนใด
บัณฑิตผู้มีปัญญาทั้งหลาย พอเห็นรอยพระบาทของพญาช้าง
คือพระพุทธรูปเจ้าแล้ว ก็ยอมทราบโดยการอนุมานว่า พระผู้มี
พระภาคเจ้านั้น ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ฉนนั้นเหมือนกัน

เปรียบเหมือนว่า คนทั้งหลาย พอเห็นสัตว์เล็กสัตว์น้อย
ทั้งหลายที่ห้วนกล้ว ก็ยอมทราบโดยการอนุมานได้ว่า พวก
สัตว์เล็กสัตว์น้อยเหล่านี้ ห้วนกล้วต่อเสียงราชสีห์ ฉนใด

บัณฑิตทั้งหลาย พอเห็นพวกเดียรถีย์ ผู้มีใจหวนกลับพล่านกัน อยู่ ก็พึงทราบว่าพระผู้เป็นเจ้าแห่งธรรมทรงบันลือสีหนาทแล้ว ฉะนั้นเหมือนกัน

เปรียบเหมือนว่า ชนทั้งหลาย พอเห็นแผ่นดินที่ชุ่มเย็น เขียวชะอุ่ม มีแอ่งน้ำใหญ่ ก็ย่อมทราบโดยการอนุมาณได้ว่า แผ่นดินชุ่มเย็นไป เพราะฝนทำใหญ่ ฉนใด บัณฑิตทั้งหลาย พอเห็นฝูงชนร่าเริงบันเทิงใจแล้ว ก็พึงทราบโดยการอนุมาณได้ว่า ผู้นี้อึดเิบใจ เพราะฝนคือพระธรรม ฉนนั้นเหมือนกัน

เปรียบเหมือนว่า ชนทั้งหลาย พอเห็นพื้นดินมีเปือกตม ติดอยู่หนา ๆ เป็นบ่อน้ำโคลน ก็ย่อมทราบโดยการอนุมาณว่ามีธารน้ำใหญ่ ไหลท่วมไป ฉนใด บัณฑิตทั้งหลาย พอได้เห็น ชนผู้อันเปือกตมคือกิเลสห่อหุ้มอยู่นี้ ถูกแม่น้ำคือพระธรรม พัดพาไปปล่อยในทะเลคือพระธรรม เห็นแผ่นดินคือโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก ถึงธรรมอันเป็นอมตะแล้ว ก็พึงทราบโดยการอนุมาณได้ว่า มีธารน้ำใหญ่คือพระธรรม ไหลท่วมไป ฉนนั้นเหมือนกัน

เปรียบเหมือนว่า พอกลิ่นนี้หอมฟุ้งไป ชนทั้งหลายสุดดม กลิ่นหอมที่ยอดเยี่ยมแล้ว ก็ย่อมรู้โดยการอนุมาณได้ว่า มีดอกไม้บาน ฉนใด พอกลิ่นศีลนี้ฟุ้งไปในโลกพร้อมทั้งเทวโลก บัณฑิตทั้งหลายก็พึงทราบโดยการอนุมาณได้ว่า พระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นบุคคลยอดเยี่ยมมีอยู่จริง ฉนนั้นเหมือนกัน”

“เอวรุเปน โข มหาราช การณสเสน การณสหสเสน เหตุสเสน เหตุสหสเสน นยสเสน นยสหสเสน โอปมมสเสน โอปมมสหสเสน สกุกา พุทธพล์ อุปทสฺสยิตฺตุ ๕ ยถา มหาราช ทกุโข มาลาการโร นานาปุพฺพราสิมฺหา อัจจริยานุสิฏฺฐิจฺยา ปจฺจตฺตปุริสกาเรน วิจิตฺตํ มาลาคุณฺราสี กเรยฺย, เอวเมว โข มหาราช โส ภควา วิจิตฺตปุพฺพราสิ วิย อนนฺต-คฺุโณ อปฺปเมยฺยคฺุโณ, อหเมตฺรหิ ชินสาสเน มาลาการโร วิย ปุพฺพคฺุณฺถโก ปุพฺพกาณ อัจจริยานํ มคฺเคนปี มยฺหํ พุทฺธิพลเณปี อสงฺขเยยฺยเณปี การเณน อนุมาเนน พุทฺธพล์ ที่ปยิสฺสามิ, ตฺวํ ปเนตฺถ ฉนฺทํ ชเนหิ สวานายา”ติ ๕

ขอถวายพระพร บุคคลอาจจะระบุงุณภาพของพระพุทธรูปได้ โดยร้อยการณพัน การณ โดยร้อยเหตุพันเหตุ โดยร้อยนัยพันนัย โดยร้อยอุปมาพันอุปมา เห็นปานฉะนี้ได้ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ช่างจัดดอกไม้ผู้ชำนาญ คัดเลือกดอกไม้จากกองดอกไม้ชนิดต่าง ๆ มาทำเป็นช่อมาลัยที่วิจิตรงดงาม โดยวิธีการของบุรุษเฉพาะตน ตามแบบแผนที่อาจารย์อนุศาสน์ไว้ ฉันทิด ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็นบุคคลผู้มีพระคุณหาที่สุดมิได้ มีพระคุณอันใด ๆ ไม่อาจประมาณได้ ดูกองดอกไม้ที่วิจิตรงดงาม ฉันทันนั้น ในบัดนี้ อาตมภาพผู้เป็นดุจช่างจัดดอกไม้ ร้อยดอกไม้ จักขอแสดงพระพละคุณภาพของพระพุทธรูป โดยการอนุมานไปตามเหตุผล แม้ไม่อาจนับได้ ตามแนวทางของบูรพาจารย์ทั้งหลายบ้าง ตามกำลังความรู้ของอาตมภาพเองบ้าง ก็แต่ว่า ขอพระองค์จงทรงทำฉันทะให้เกิดเพื่อทรงสถับในเรื่องนี้เถิด”

“ทุกกริ ภาณุเต นาคเสน อญเณสี เอวรุเปน การณน อนุมานน พุทธพล์ อุปทสฺสยิตฺตุ, นิพฺพุโตสฺมิ ภาณุเต นาคเสน ตุมหากัม ปรมวิจิตฺเตน ปญฺหเวยฺยากรณนา”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน การที่จะบ่งชี้ถึงพระพละคุณภาพของพระพุทธรูป โดยการอนุมานตามเหตุผลเห็นปานนี้ แก่คนเหล่าอื่น เป็นสิ่งกระทำได้ยาก พระคุณเจ้านาคเสน โยมก็เย็นใจแล้ว เพราะปัญหาพยากรณ์ที่วิจิตรยิ่งของท่าน”

อนุมานปญฺโท ปจฺโม ฯ

จบอนุมานปัญหาข้อที่ ๑

๒. รุตงคปณฺห

๒. รุตงคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยรุตงค

- [๒] ปสฺสสตารณณเก ภิกขุ อชฺโฆคาพฺเห รุเต คฺุณ
 ปุณ ปสฺสตี คีหี ราชาน อนาคามิผลេ จิตฺ ๗
 อุโภปิ เต วิโลเกตฺวา อุปฺปชฺชิสฺสโย มหา
 พุชฺฌเมยฺย เจ คีหี ฐมฺเม รุตงคํ นิปฺผลํ สฺยา ๗
 ปรวาทิวาทมถนํ นิปฺถนํ ปิฎกตฺตเย
 หนฺท ปุจฺเจ กถี เสฏฺฐจํ โส เม กงฺขํ วิเนสฺสตี”ติ ๗
- [๒] พระราชาทอดพระเนตรเห็นภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ป่า หยั่งลงใน
 รุตคณฺห ทอดพระเนตรเห็นคนครองเรือน ผู้ดำรงอยู่ในอนาคามิ-
 ผลอีกด้วย
 ครั้นทอดพระเนตรเห็นคนทั้ง ๒ ฝ่ายแล้ว พระราชา ก็เกิด
 ความสงสัยใหญ่ขึ้นว่า ถ้าหากว่า คนครองเรือนพึงบรรลุธรรม
 ได้ไซ้ร้ รุตงคก็หน้าจะเป็นของไร้ผล
 เอาเถอะ เราจะถามพระนาคเสนเถระ ผู้มีวาทะย่ำยีวาทะของ
 ปรวาที ผู้มีความรู้ละเอียดอ่อนในพระไตรปิฎก ผู้มีคำพูด
 ประเสริฐ พระเถระนั้น ย่อมทำความสงสัยของเราให้พินาศได้”

อถ โข มิลินฺโท ราชาน เยนายสฺมา นาคเสนโน, เตนุปฺสงฺกมิ; อุปฺสงฺกมิตฺวา
 อายสฺมฺนตํ นาคเสนํ อภิวาทิตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสีติ, เอกมฺนตํ นิสฺสินโน โข มิลินฺโท ราชาน
 อายสฺมฺนตํ นาคเสนํ เอตทวโจจ “ภนฺเต นาคเสน อตฺถิ โภจฺจิ คีหี อคาริโก กามโภคิ
 ปุตฺตทวารสมฺพาสยณํ อชฺฌาวสนฺโต กาสิกจฺนฺทนํ ปจฺจนฺโพนฺโต มาลาคนฺธฺวิเลปนํ
 ธารยฺนฺโต ชาตฺรุปรชฺตํ สาทิยฺนฺโต มณฺนิมุตฺตาทกญฺจนฺวิจิตฺตโมพิพฺพทุโร เยน สฺนตํ ปรมตฺถํ
 นิพฺพานํ สจฺจิกตฺน”ติ ?

ครั้งนั้นแล พระเจ้ามิลินท์ได้เสด็จเข้าไปหาท่านพระนาคเสน ณ ที่พำนักอยู่ แล้วทรง
 กราบไหว้ท่านพระนาคเสน ได้ประทับนั่ง ณ ที่อันสมควร, พระเจ้ามิลินท์ครั้งประทับนั่ง ณ ที่
 สมควรแล้ว ก็ได้รับสั่งความข้อนั้นกับท่านพระนาคเสนว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ผู้เป็นนฤหัสถ์

ครองเรือน บริโภคกาม ครอบครองที่นอนอันเบียดเสียดด้วยบุตรและภรรยา เสวยเครื่อง
จันทน์จากแคว้นกาสิ ทัดทรงช่อดอกไม้ของหอม เครื่องลูบไล้ ชื่นชมเงินและทอง มุ่นมวยผม
อันวิจิตรด้วยแก้วมณี แก้วมุกดาและทองคำ เป็นผู้ทำพระนิพพาน ที่สงบ อันเป็นประโยชน์
อย่างยิ่ง ให้แจ้ง มีอยู่บ้างหรือไม่ ?”

“น มหาราช เอกญเฑาะว์ สัตถ์ น เทว สตานี น ตีณิ จตุตตาริ ปญจ สตานี น สหสสุ
น สตสหสสุ น โภกิสตถ์ น โภกิสหสสุ น โภกิสตสหสสุ, ติมฺมจตุ มหาราช ทสนนุ วิสตียา
สตสสุ สหสสุสสุ อภิสมโย, กตเมน เต ปรียาเยน อนุโยคํ ทมมี”ติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร คฤหัสถ์ผู้ได้ทำพระนิพพาน
ให้แจ้ง จะมีจำนวนเพียงร้อยเดียวเท่านั้น หามิได้ จะมีจำนวนสองร้อยก็หามิได้ จะมีจำนวน
สามร้อย สี่ร้อย ห้าร้อย ก็หามิได้ จะมีจำนวนพันก็หามิได้ จะมีจำนวนแสนก็หามิได้ จะมี
จำนวนร้อยโกฏิก็หามิได้ จะมีจำนวนพันโกฏิก็หามิได้ จะมีจำนวนแสนโกฏิก็หามิได้ ขอถวาย
พระพร การบรรลุนิพพานของคฤหัสถ์ ๑๐ คน ๒๐ คน ๑๐๐ คน ๑,๐๐ คน จงยกไว้ก่อนเถิด ควร
ทราบว่ เหตุที่ทำให้คฤหัสถ์เหล่านั้นเป็นคนฝึกอบรมได้ คืออะไร ?”

“ตวเมเวตํ พุรุหิ”ติ ฯ

พระเจ้ามลิந்தร์สว่า “ขอพระคุณเจ้านั้นแหละ จงบอกเหตุที่ว่านี้”

“เตนหิ เต มหาราช กถยิสฺสามิ สเตน วา สหสฺเสน วา สตสหสฺเสน วา โภกียา
วา โภกิสเตน วา โภกิสหสฺเสน วา โภกิสตสหสฺเสน วา, ยา กาจิ นวฺงเค พุทฺทวจน
สลฺลขิตาจารปฺปฏฺิพตฺติชฺฐตฺตวรงฺคคฺคณฺนิสฺสิตา กถา, ตา สพฺพา อิชฺ สโมสฺริสฺสนฺติ ฯ ยถา
มหาราช นินฺนุนฺนตสมฺวิสมถลาถลเทศภาเค อภิวุจฺจํ อุกกํ, สพฺพํ ตํ ตโต วินิคพิตฺวา
มโหทธิ สาครํ สโมสฺริตฺติ, เอวเมว โข มหาราช สมฺปาทเก สติ ยา กาจิ นวฺงเค พุทฺทวจน
สลฺลขิตาจารปฺปฏฺิพตฺติชฺฐตฺตวรงฺคคฺคณฺนฺนิสฺสิตา กถา, ตา สพฺพา อิชฺ สโมสฺริสฺสนฺติ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร ถ้าอย่างนั้น อาตมภาพจะได้ถวาย
พระพรแก่พระองค์ คำพูดในพระพุทฺทพจนันมืองค์ ๙ จะมีร้อยคำก็ตาม พันคำก็ตาม แสนคำ
ก็ตาม โภกิกำก็ตาม ร้อยโกฏิกำก็ตาม พันโกฏิกำก็ตาม แสนโกฏิกำก็ตาม คำใดคำหนึ่ง ซึ่งอึง
อาศัยข้อปฏิบัติอันเป็นความประพฤตินุชิตเกลากิเลส หรือชุตงค์คุณอันประเสริฐ คำพูดทั้งหมด
เหล่านั้น ล้วนรวมเข้าในเหตุที่ทำให้เป็นคนฝึกได้นี้ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า น้ำฝนที่
ตกหนักบนภูมิภาคที่เป็นที่ลุ่ม ที่ดอน ที่เรียบ ที่ขรุขระ ที่เป็นเนิน ที่ไม่ใช่เนิน น้ำทั้งหมดนั้น

ย่อมเออลันจากสถานที่นั้นไปรวมยังห้วงน้ำใหญ่คือทะเล ฉันทใด ขอถวายพระพร เมื่อมีผู้ทำให้ถึงพร้อม คำพูดในพระพุทธรพจน์อันมีองค์ ๙ คำใดคำหนึ่ง ซึ่งอิงอาศัยข้อปฏิบัติอันเป็นความประพฤติชุตเกลากิเลสหรือจุดงศ์คุณอันประเสริฐ คำพูดทั้งหมดเหล่านั้นล้วนรวมเข้าในเหตุที่ทำให้เป็นคนฝึกได้นี้ ฉันทนั้นเหมือนกัน

“มยหมุเปตถ มหาราช ปริพยุตตตาย พุทธิยา การณปริทีปนี สโมสริสฺสติ, เตเนโส อตุโถ สุวิภตฺโต วิจิตฺโต ปริปฺนุโณ ปริสฺสุทฺโธ สมานีโต ภวิสฺสติ ฯ ยถา มหาราช กุสโล เลขาจรีโย อนุสิฏฺโฆ เลขํ โอสารเณโต อตฺตโน พยุตตตาย พุทธิยา การณปริทีปเนน เลขํ ปริปฺเรติ, เอวํ สา เลขา สมตฺตา ปริปฺนุณา อนุนิกา ภวิสฺสติ ฯ เอวเมว มยหมุเปตถ ปริพยุตตตาย พุทธิยา การณปริทีปนี สโมสริสฺสติ, เตเนโส อตุโถ สุวิภตฺโต วิจิตฺโต ปริปฺนุโณ ปริสฺสุทฺโธ สมานีโต ภวิสฺสติ ฯ

ขอถวายพระพร ในความข้อนี้อาตมภาพจะขอใช้ความซ้ำของ ใช้ความรู้ของ อาตมภาพ รวบรวมคำแสดงถึงเหตุ คำอธิบายนั้น จักเป็นอันจำแนกดี วิจิตร บริบูรณ์ บริสุทธิ์ แนะนำไว้ชอบ ก็เพราะการได้รวบรวมคำแสดงเหตุนี้ ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า อาจารย์สอนเลขผู้ฉลาด จบการศึกษาแล้ว เพื่อจะสอนเลข ก็ใช้ความซ้ำของ ใช้ความรู้ของตนสอนเลขให้จบบริบูรณ์ได้โดยการแสดงเหตุ โดยประการอย่างนี้ เลขนั้นก็จักเป็นอันใช้ได้ บริบูรณ์ ไม่บกพร่อง ฉันทใด ในความข้อนี้อาตมภาพก็จักขอใช้ความซ้ำของ ใช้ความรู้ของ อาตมภาพรวบรวมคำแสดงเหตุ อธิบายนั้น จักเป็นอันจำแนกดี วิจิตร บริบูรณ์ บริสุทธิ์ แนะนำไว้ชอบ ก็เพราะการได้รวบรวมคำแสดงเหตุนี้ ฉันทนั้นเหมือนกัน

“นคเร มหาราช สาวตฺถิยา ปณฺจโกฏฺฐิมตฺตา อริยสาวกา ภควโต อูปาสก- อูปาสิกาโย สตฺตปณฺณาสสฺสฺสฺสานิ ตีณิ จ สตฺสฺสฺสฺสานิ อนาคามิผล ปตฺติภูจฺจิตา, เต สพุเพปิ คิหิเยว, น ปพฺพชิตา ฯ ปฺนุ ตตฺถเวว กณฺทมพฺมุเล ยมกปาฏิหาริเย วิสฺติ ปาณโกฏฺฐิโย อภิสฺมีสุ, ปฺนุ จูพฺราหุโลวาเท, มหามงฺคฺลสฺสฺสฺตฺนฺเต สมจิตฺตปริยาเย, ปฺราภว- สฺสฺสฺตฺนฺเต ปฺราภทฺตสฺสฺสฺตฺนฺเต กลหวิวาทสฺสฺสฺตฺนฺเต จูพฺพยุหฺสฺสฺสฺตฺนฺเต มหาพฺยุหฺสฺสฺสฺตฺนฺเต ตฺวฏฺกสฺสฺสฺตฺนฺเต สาริปฺตฺตสฺสฺสฺตฺนฺเต คณนปถมตีตานํ ทเวตานิ ฐมฺมาภิสฺมโย อโหสิ ฯ

ขอถวายพระพร ที่เมืองสาวัตถี มีพระอริยสาวกอยู่ประมาณ ๕ โกฏิ ท่านผู้เป็นอุบาสก อุบาสิกาของพระผู้มีพระภาคเจ้า จำนวน ๓๕๗,๐๐๐ เป็นผู้ดำรงอยู่ในอนาคามีผล บุคคลเหล่านั้นแม้ทุกคนล้วนเป็นคฤหัสถ์ หากเป็นบรรพชิตไม่ ยังมีอีก ในคราวที่ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์

ใกล้โคนต้นกัณฑามพฤกษ์นั้นแหละ สัตว์จำนวน ๒๐ โภกวิ ได้บรรลุธรรม ยังมีอีก เมื่อคราวที่
ทรงแสดงจุพราหูโลวาหสูตร เมื่อคราวที่ทรงแสดงมหามังคลสูตร เมื่อคราวที่ทรงแสดงสม-
จิตตปริยายสูตร เมื่อคราวที่ทรงแสดงปรมาภัสตราสูตร เมื่อคราวที่ทรงแสดงกลหวิวาหสูตร เมื่อ
คราวที่ทรงแสดงจุพพยุหสูตร เมื่อคราวที่ทรงแสดงมหาพยุหสูตร เมื่อคราวที่ทรงแสดงตุวฏก-
สูตร เมื่อคราวที่ทรงแสดงสาริปุตตสูตร เทวดาพื้นจำนวนที่จะนับได้ ได้มีการบรรลุธรรม

“นคะ ราชคเห ปรณาสสหุสสานิ ตีณิ จ สตสหุสสานิ อริยสาวกา ภควโต
อุปาสกอุปาสิกายิ, ปุณ ตตฺเถว ธนปาลหตฺถินาคทมนเน นวุติ ปาณโกภฺภีย, ปารายน-
สมาคเม ปาสาณกเจตียะ จุทฺทส ปาณโกภฺภีย, ปุณ อินฺทสาลคฺคหะยั อสีติ เทวตาโกภฺภีย,
ปุณ พาราณสียั อสีปตเน มิคทาเย ปจเม ฆมฺมเทสเน อฏฺฐจารส พุรฺหมโกภฺภีย อปริมาณา
จ เทวตายิ, ปุณ ตาวตีสภวเน ปณฺฑกฺกมฺพลลิลายั อภิฆมฺมเทสนาย อสีติ เทวตาโกภฺภีย,
เทโวโรหणे สงฺกสฺสนครทฺวารเ โลกวีรณปาภฺภิหารียะ ปสนฺนหานัน นรมฺรุณัน ตีส โภภฺภีย
อภิสมิสิสุ ๗

ที่กรุงราชคฤห์ มีอุปาสกอุปาสิกาได้บรรลุธรรมเป็นอริยสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า
๓๕๐,๐๐๐ คน อีกครั้งหนึ่ง ที่กรุงราชคฤห์นั้นนั่นแหละ ในคราวที่ทรงทรมานช้างชนบาล สัตว์
๙๐ โภกวิ ได้บรรลุธรรม ที่ปาสาณกเจตีย์ ปารายนสมาคม สัตว์ ๑๔ โภกวิได้บรรลุธรรม อีกครั้ง
หนึ่ง ในคราวที่ทรงแสดงธรรมเป็นครั้งแรกที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พรหม ๑๘ โภกวิ และ
เทวดาประมาณมิได้บรรลุธรรม อีกครั้งหนึ่ง ในคราวที่ทรงแสดงพระอภิธรรม บนพระแท่น
บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ณ ภพดาวดึงส์ เทวดา ๘๐ โภกวิ ได้บรรลุธรรม ในคราวที่เสด็จ ลงมา
จากเทวโลก มนุษย์ และเทวดาผู้เลื่อมใสในพระปาภฺภิหารียะเปิดโลก ๓๐ โภกวิ ได้บรรลุธรรม

ปุณ สกฺเกสุ กปิลวตฺถุสมิ นิคฺโรธารามะ พุทฺธวีสเทสนาย มหาสมยสุตฺตุนฺตเทสนาย
จ คณนปถมตีตานัน เทวตานัน ฆมฺมาภิสมโย อโหสิ ๗ ปุณ สุมนมาลาการสมาคเม,
ครทฺทินุสมาคเม, อานนฺทเสฏฺฐจิสมาคเม, ฆมฺพุคาชิวกสมาคเม, มณฺฑกฺกเทวปุตฺตสมาคเม,
มฏฺฐจกฺกทฺลิวเทวปุตฺตสมาคเม, สุลลสาณครโสภฺภินิสมาคเม, สิริมานครโสภฺภินิสมาคเม, เปสการ-
ธีตฺตสมาคเม, จุพฺสุภฺภาทสมาคเม, สาเกตพุราหฺมณฺสส อปาพาทสฺสนสมาคเม,
สุณาปรนฺตกสมาคเม, สกฺกปณฺหสมาคเม, ตีโรกฺกฏสมาคเม, รตนสุตฺตสมาคเม ปจฺเจกั
จตุราสีติยา ปาณสหุสสานัน ฆมฺมาภิสมโย อโหสิ, ยาวตา มหาราช ภควา โลเก อฏฺฐาสิ,
ตาว ตีสู มณฺฑลเสสุ โสฬสสุ มหาชนปเทสุ ยตฺถ ยตฺถ ภควา วิหาสิ, ตตฺถ ตตฺถ

เยภุญเยน เทว ตโย จตตารโ ปญจ สติ สหสฺสํ สตสหสฺสํ เทวา จ มนุสฺสา จ สนฺตํ
 ปรมตฺถํ นิพฺพานํ สจฺฉิกรีสุ ๗ เย เต มหาราช เทวา คีหิเยว, น เต ปพฺพชิตา,
 เอตานิเจว มหาราช อญฺญานิ จ อนเภานิ เทวตาโกฏิสตสหสฺसानิ คีหิ อคาริกา
 กามโภคิโน สนฺตํ ปรมตฺถํ นิพฺพานํ สจฺฉิกรีสุ”ติ ๗

ยังมีอีก ในคราวที่ทรงแสดงพุทธวงศ์ ที่นิโครธารามใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ ณ แคว้นศากยะ
 และในคราวที่ทรงแสดงมหาสมัยสูตร เทวดาพันจำนวนที่จะนับได้ ได้บรรลुरुธรรม อีกครั้งหนึ่ง
 ในคราวที่นายสุนนมาลาการมาเฝ้า ในคราวที่นายครหทินน์มาเฝ้า ในคราวที่อานันทเศรษฐีมา
 เฝ้า ในคราวที่ซั่มพุกาชีวิตมาเฝ้า ในคราวที่มณฑกเทพบุตรมาเฝ้า ในคราวที่มีฐฎกฤษณ์เทพ
 บุตรมาเฝ้า ในคราวที่นางสุลสาหญิงนครโสภณีมาเฝ้า ในคราวที่นางสิริมาหญิงนครโสภณี
 มาเฝ้า ในคราวที่ธิดาช่างหูกมาเฝ้า ในคราวที่นางจุพสุภัททามาเฝ้า ในคราวที่พราหมณ์ชาว
 เมืองสาเกตุมมาเฝ้า ณ อาพาหนทัสสนะ ในคราวที่ชาวเมืองสุนาปรันตะมาเฝ้า ในสมาคมที่ทรง
 แสดงสักกปัญหาสูตร ในสมาคมที่ทรงแสดงติโรกฺขทสฺสูตร ในสมาคมที่ทรงแสดงรัตนสูตร แต่ละ
 ครั้ง สัตว์ ๘๔,๐๐๐ ได้มีการบรรลुरुธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ สถานที่ใด ๆ ใน
 บรรดาชนบทใหญ่ ๑๖ แห่ง ใน ๓ มณฑล ณ สถานที่นั้น ๆ โดยมากจะมีเทวดาและมนุษย์
 จำนวน สอง สาม สี่ ห้า ร้อย พัน แสน ได้กระทำพระนิพพานอันเป็นบพที่สงบ เป็นประโยชน์
 อย่างยิ่งให้แจ้ง ขอถวายพระพร พวกเทวดาเหล่านั้น ล้วนเป็นคฤหัสถ์ หากเป็นบรรพชิตไม่ ขอ
 ถวายพระพร พวกเทวดาหลายแสนโกฏีเหล่านี้และเหล่านี้ เป็นคฤหัสถ์ก็ครองเรือน บริโภค
 กาม ได้ทำพระนิพพานอันเป็นบพที่สงบเป็นประโยชน์อย่างยิ่งให้แจ้งแล้ว

“ยถิ ภาณเต นาคเสน คีหิ อคาริกา กามโภคิโน สนฺตํ ปรมตฺถํ นิพฺพานํ สจฺฉิ-
 กโรนฺติ, อถ อิมานิ ชุตฺตฺกานิ กิมตฺถํ สาเรณฺติ, เตน การณฺเนน ชุตฺตฺกานิ อภิจฺจกรานิ
 โหณฺติ ๗ ยถิ ภาณเต นาคเสน วินา มนุโตะสเรหิ พุยาธโย วูปสมนฺติ, ก็ วมนวิเรจนาทินา
 สรีรทฺพฺพลกรณฺเน ? ยถิ มุฏฺฐีหิ ปฏฺฐิสตฺตุนิคฺโคโห ภาวติ, ก็ อสิสฺตติสฺรชฺนุโกทณฺตลคฺคฺพ-
 มุคฺคเรหิ ? ยถิ คณฺจิกุฏฺฐิสฺสฺสิริกณฺฏฺลตาสาธา อาลมฺพิตฺวา รุกฺขมภิรุหนํ ภาวติ, ก็ ที่ม-
 ทพฺพหนิสฺเสณิปริเยสเนน ? ยถิ ถณฺฑิลเสยฺยาย ธาตฺตสมตา ภาวติ, ก็ สุขสมฺผลสมฺหติ-
 มหาสิริสยนปริเยสเนน ? ยถิ เอกโก สาสงฺกสฺปปฏิภยวิสมกนฺตารตรณสมฺตฺโต ภาวติ, ก็
 สนนทฺชชฺชวมหฺติมหาสฺตถฺปริเยสเนน ? ยถิ นทิสฺริ พาทฺนา ตริตฺถํ สมตฺโต ภาวติ, ก็
 ชฺวเสตฺตนาวาปริเยสเนน ? ยถิ สกสนฺตเกน ชาสจฺจาทนํ กาทฺถํ ปโหติ, ก็ ปฺรฺรูปเสวนปิย-
 สมฺมูลลาปจฺฉาปฺเรชาวเนน ? ยถิ อชาตตพาเก อุทกํ ลภติ, ก็ อุทปานตพาโกปฺกฺขรณิ-

ขณเนน ? เอวเมว โข ภนฺเต นาคเสน ยถิ คิหิ อคาริกา กามโกคิโน สนฺตํ ปรมตฺถํ นิพฺพานํ สจฺฉิกโรนฺติ, ก็ ชุตฺตคฺคณฺวรสมาทียเนนา”ติ ?

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า ผู้เป็นคฤหัสถ์ครองเรือนบริโภาค กาม ก็ทำพระนิพพานอันเป็นบทสงบ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งให้แจ้งได้เหมือนกันไซ้ร้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุทั้งหลายจะทำชุตฺตคฺคฺเหล่านี้ให้สำเร็จ เพื่อประโยชน์อะไร ? เพราะเหตุนั้น ชุตฺตคฺคฺทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นกิจที่ไม่ควรทำ พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่า ความเจ็บไข้ได้ป่วย ย่อมระงับไปได้ โดยเว้น(การใช้)มนต์และยาทั้งหลายไซ้ร้ ประโยชน์อะไรด้วยการต้องทำร่างกายให้อ่อนเพลียด้วยการอาเจียน การขับถ่ายเป็นต้นเล่า ถ้าหากเพียงแต่ใช้กำปั้นก็ปราบศัตรูฝ่ายตรงข้ามได้แล้วไซ้ร้ ประโยชน์อะไรด้วยดาบ หอก ธนู ลูกศร เกาทัณฑ์ ไม้กระบอง ไม้ค้อนอีกเล่า ถ้าหากว่า ผู้คนเหนียวต้นไม้ส่วนที่เป็นปม ส่วนที่คดงอ ส่วนที่เป็นโพรง ที่เป็นหนาม ที่เป็นเครือเถาว์ ที่เป็นกิ่งก้านก็ป็นขึ้นต้นไม้ได้อยู่ ประโยชน์อะไรด้วยการแสวงหาพะองที่ยาว ๆ แข็งแรงอีกเล่า ถ้าหากว่า ด้วยการนอนบนพื้นดินแข็ง ๆ ก็มีความเสมอกันแห่งธาตุได้ไซ้ร้ ประโยชน์อะไรด้วยการแสวงหาที่นอนใหญ่ ๆ สวยงาม มีสัมผัสเป็นสุขอีกเล่า ถ้าหากว่า ลำพังคนเดียวก็สามารถข้ามที่กั้นดารชรุชระนาระแวงภย มีภยเฉพาะหน้าได้ไซ้ร้ ประโยชน์อะไรด้วยการแสวงหาการจัดแจงผูกเกวียนกองใหญ่ ๆ อีกเล่า ถ้าหากว่า เพียงใช้แขน ว่ายไป ๆ ก็ สามารถข้ามแม่น้ำ สระน้ำได้ไซ้ร้ ประโยชน์อะไรด้วยการเที่ยวแสวงหาสะพานแข็งแรง หรือเรือแพอีกเล่า ถ้าหากว่า ด้วยข้าวของที่มีอยู่ของตน ก็เพียงพอที่จะทำเป็นของกิน ผ้านุ่ง ผ้าห่มได้ไซ้ร้ ประโยชน์อะไรด้วยวิธีเลี้ยงชีพที่ต้องเข้าไปคบหาผู้อื่น ต้องพูดคำอ่อนหวาน ต้องคอยเที่ยวตักหน้าตักหลังเขา ถ้าหากว่า ได้นำในสระที่ไม่ต้องขุดแล้ว ประโยชน์อะไรด้วยการขุดสระน้ำดื่ม สระโบกขรณี อีกเล่า พระคุณเจ้านาคเสน ก็เหมือนกันอย่างนั้นนั่นแหละ ถ้าหากว่า พวกคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน บริโภาคกาม ทำพระนิพพานอันเป็นบทสงบ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งให้แจ้งได้ไซ้ร้ ประโยชน์อะไรด้วยการสนทนาชุตฺตคฺคฺคุณอันประเสริฐเล่า ?

“อฏฺฐวีสติ โข ปนิเม มหาราช ชุตฺตคฺคฺคุณา ยถาภุจฺจฺคุณา, เยหิ คฺุณฺเหหิ ชุตฺตคฺคฺนิ สพฺพพุทฺธานํ ปิหฺยิตานิ ปตฺติตานิ ฯ กตเม อฏฺฐวีสติ ? อิธ มหาราช ชุตฺตคฺคฺ สฺุทฺธาชีวํ สุขผลํ อนวชฺชํ น ปฺรทฺกฺขาปนํ อภยํ อสมฺปิพนํ เอกนฺตวทฺตฺมิทํ อปฺริหานิยํ อมายํ อารกฺษา ปตฺติตททํ สพฺพสฺตฺตทมนํ สํวรฺหิตํ ปติรฺูปํ อนิสฺสิตํ วิปฺปมฺตฺตํ รากฺกฺขยํ โทสฺกฺขยํ โมหกฺขยํ มานปฺปหานํ กฺุวิตฺกฺกฺจฺเจทนํ กงฺขาวิตฺรณํ โกสฺชชวิทฺธฺสนํ อรฺติปฺปหานํ ขมนํ อตฺถลํ อปฺปมาณํ สพฺพทฺกฺกฺขยคฺคณฺ, อิเม โข มหาราช อฏฺฐวีสติ ชุตฺตคฺคฺคุณา ยถาภุจฺจฺคุณา

เยหิ คุณฺเหหิ รุตฺตํคานิ สพฺพพทุชฺชานํ ปิหยิตานิ ปตฺติตานิ ฯ

พระนาคนเสนาถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร คุณแห่งรุตตงค์อันเป็นคุณที่มีตามความเป็นจริง เป็นคุณที่เป็นเหตุ พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงเฝ้พระทัยปรารภนารุตตงค์ มี ๒๘ ประการ คุณ ๒๘ ประการ อะไรบ้าง ? ขอถวายพระพร รุตตงค์ในธรรมวินัยนี้ มีคุณอย่างนี้ คือ

๑. สุทฺธาชีวํ - ให้เลี้ยงชีพบริสุทธิ์
๒. สุขผลํ - มีผลเป็นสุข
๓. อนชฺชวํ - หาโทษมิได้
๔. น ปรทุทฺทฺชาปนํ - ไม่ทำให้ผู้อื่นลำบาก
๕. อภยํ - หากภัยมิได้
๖. อสมฺปิพนํ - หาคความเบียดเบียนมิได้
๗. เอกนตฺวตฺตํ - ทำให้เจริญส่วนเดียว
๘. อปริหานียํ - หาคความเสื่อมมิได้
๙. อมายํ - ไม่มีมายา (ความประพฤติหลอกลวง)
๑๐. อารกฺขา - เป็นเครื่องรักษา
๑๑. ปตฺติตตฺทํ - มอบให้แก่สิ่งที่ปรารภนา
๑๒. สพฺพสตฺตทมนํ - เป็นเครื่องฝึกสัตว์ทั้งปวง
๑๓. สํวรหิตํ - เกื้อกูลแก่ความสำรวม
๑๔. ปติรูปํ - เป็นของเหมาะสม
๑๕. อนิสฺสิตํ - เป็นกิจที่ไม่อาศัยตัณหาและทิฏฐิ
๑๖. วิปฺปมฺตฺตํ - เป็นเหตุหลุดพ้น
๑๗. รากฺกขยํ - เป็นเหตุสิ้นโรค
๑๘. โทสฺกขยํ - เป็นเหตุสิ้นโทสะ
๑๙. โมหกฺขยํ - เป็นเหตุสิ้นโมหะ
๒๐. มานปฺปหานํ - เป็นเครื่องละมานะ
๒๑. กุวิตฺตกฺกเจทนํ - เป็นเครื่องตัดความคิดชั่ว
๒๒. กงฺขาวิตฺตรณํ - เป็นเครื่องข้ามความสงสัย
๒๓. โกสฺชชฺชวิตฺตํ - เป็นเครื่องกำจัดความเกียจคร้าน
๒๔. อรติปฺปหานํ - เป็นเครื่องละความไม่ยินดี (ในอริกฺุศล)

- ๒๕. ขมนี่ - เป็นเครื่องอดทน
- ๒๖. อดุลล์ - เป็นคุณที่ไม่อาจชั่งได้
- ๒๗. อดปมาณ - เป็นคุณที่ไม่อาจประมาณได้
- ๒๘. สัพพทุกขกขยคมน์ - เป็นเหตุถึงธรรมที่สิ้นทุกข์ทั้งปวง

ขอถวายพระพร คุณแห่งชุตงค์อันเป็นคุณที่มีความเป็นจริง เป็นคุณที่เป็นเหตุให้ พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงไฟพระทัย ปรารภนาชุตงค์ มี ๒๘ ประการเหล่านี้แล

“เย โข เต มหาราช ชุตคฺเณ สมมา อุปเสวนฺติ, เต อฏฺฐารสฺหิ คฺเณหิ สมฺเปตา ภวนฺติ ฯ กตเมหิ อฏฺฐารสฺหิ ? อาจาโร เตสํ สุวิสฺสุทฺโธ โหติ, ปฏฺฐิปา สุปฺปรีตา โหติ, กายิกํ วาจสิกํ สุรฺกฺขิตํ โหติ, มโนสมาจาโร สุวิสฺสุทฺโธ โหติ, วีริยํ สุปฺคฺคฺหิตํ โหติ, ภยํ วูปสมฺมตฺติ, อดตฺตานุกิฏฺฐิจฺพฺยปคฺตา โหติ, อาฆาโต อุปฺรโต โหติ, เมตฺตตา อุปฺภฺจิตฺตา โหติ, อาหาโร ปริณฺญาโต โหติ, สพฺพสฺตฺตานํ ครุทฺโต โหติ, โภชเน มตฺตตฺตญฺญ โหติ, ชาคริย- มนุญฺตฺโต โหติ, อนิเกโต โหติ, ยตฺถ ฆาสฺสุ ตตฺถ วิหารี โหติ, ปาปเชจฺจณฺเฑ โหติ, วิเวการาโม โหติ, สตตํ อดปมตฺโต โหติ, เย เต มหาราช ชุตคฺเณ สมมา อุปเสวนฺติ, เต อิมฺเห อฏฺฐารสฺหิ คฺเณหิ สมฺเปตา ภวนฺติ ฯ

ขอถวายพระพร ภิกษุเหล่านี้ได้สั่งเสพรชตคุณโดยชอบ พวกภิกษุเหล่านั้นย่อมเป็นผู้ ประกอบด้วยคุณ ๑๘ ประการเหล่านี้ ด้วยคุณ ๑๘ ประการอะไรบ้าง ? ได้แก่

- ๑. อาจาโร เตสํ สุวิสฺสุทฺโธ โหติ - ภิกษุเหล่านั้นมีอาจารย์หมดจดดี
- ๒. ปฏฺฐิปา สุปฺปรีตา โหติ - มีปฏิปทา บริบูรณ์ดี
- ๓. กายิกํ วาจสิกํ สุรฺกฺขิตํ โหติ - มีอันรักษาการกระทำทางกาย ทางวาจาได้ด้วยดี
- ๔. มโน สมาจาโร สุวิสฺสุทฺโธ โหติ - มีความประพฤติชอบทางใจหมดจดดี
- ๕. วีริยํ สุปฺคฺคฺหิตํ โหติ - มีอันประคองวิริยะไว้ด้วยดี
- ๖. ภยํ วูปสมฺมตฺติ - สงบความกลัวได้
- ๗. อดตฺตานุกิฏฺฐิจฺพฺยปคฺตา - ขจัดอดตตานุกิฏฐิได้
- ๘. อาฆาโต อุปฺรโต โหติ - ระวังความอาฆาตได้
- ๙. เมตฺตตา อุปฺภฺจิตฺตา โหติ - มีเมตตาปรากฏ
- ๑๐. อาหาโร ปริณฺญาโต โหติ - มีอันกำหนดรู้อาหาร (คือพิจารณา เห็นประโยชน์ของอาหารตามความเป็นจริงทุกครั้งทีบริโภคน)

๑๑. สพุพสตุตตานํ คุรุกโต โหติ - เป็นผู้ที่สัตว์ทั้งปวงทำความเคารพ
 ๑๒. โภชเน มตฺตตณฺญ โหติ - เป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ
 ๑๓. ชาครियมนุยุตฺโต โหติ - เป็นผู้ตามประกอบชาครियธรรม
 (คือตื่นอยู่เสมอ ไม่มักมากในการหลับ)
 ๑๔. อนิเกโต โหติ - เป็นผู้ไม่มีที่อยู่ประจำ
 ๑๕. ยตฺถ ฆาสฺสุ ตตฺถ วิหารี โหติ - ย่อมเป็นผู้อยู่แต่ในที่ฆาสุก
 ๑๖. ปาปเชคุจฺฉิ โหติ - เป็นผู้เกลียดบาป
 ๑๗. วิเวการาโม โหติ - เป็นผู้มีความยินดีในวิเวก
 ๑๘. สตตํ อปฺปมตฺโต โหติ - เป็นผู้ไม่ประมาทเนื่องนิตย์

ขอถวายพระพร ภิกษุเหล่านี้ได้สั่งเสพรุตคุณ ภิกษุเหล่านั้น เป็นผู้ประกอบด้วยคุณ
 ๑๘ ประการเหล่านี้แล

“ทส อิเม มหาราช ปุคฺคลา รุตฺตคุณารหา ฯ กตเม ทส ? สพุโ หติ หิริมา
 ธิติมา อุกุโ อตฺถวสี อโลโล สิฏฺขากาโม ทพฺพสมาทาโน อนุชฺฌานพฺหุโล เมตฺตาวิหารี,
 อิเม โข มหาราช ทส ปุคฺคลา รุตฺตคุณารหา ฯ

ขอถวายพระพร บุคคลผู้ควรแก่รุตคุณ มี ๑๐ จำพวกเหล่านี้ มี ๑๐ จำพวก อะไรบ้าง
 ? คือ

๑. สพุโ หติ - เป็นคนมีศรัทธา
 ๒. หิริมา - มีความละอาย
 ๓. ธิติมา - มีความเพียร
 ๔. อุกุโ - ไม่หลอกลวง
 ๕. อตฺถวสี - ชำนาญในประโยชน์
 ๖. อโลโล - ไม่โลเล
 ๗. สิฏฺขากาโม - ใคร่ต่อสิกขา
 ๘. ทพฺพสมาทาโน - สมทานมั่นคง
 ๙. อนุชฺฌานพฺหุโล - มากไปด้วยความไม่เพ่งเล็ง
 ๑๐. เมตฺตาวิหารี - อยู่ด้วยเมตตา

ขอถวายพระพร บุคคลผู้ควรแก่รุตคุณ มี ๑๐ จำพวกเหล่านี้แล

“เย เต มหาราช คีหิ อคาริกา กามโกคิโน สนุตัม ปรมตตัม นิพพานัง สจฺจิกโรนฺติ, สพฺเพ เต ปุริมาสุ ชาตีสฺสุ เตรสสุ ชุตฺตคฺเณสุ กตฺตูปาสนา กตฺตภูมิกมฺมา, เต ตตฺถ จารณฺจ ปฏิปตฺติณฺจ โสธยิตฺวา อชฺเชตฺรหิ คีหิเยว สนฺตา สนุตัม ปรมตตัม นิพพานัง สจฺจิกโรนฺติ ฯ”

ขอถวายพระพร พวกคฤหัสถ์ครองเรือน บริโภคกามเหล่านี้ ทำพระนิพพานอันเป็นบพที่สงบ อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งให้แจ้งได้ พวกคฤหัสถ์เหล่านั้น ล้วนแต่เคยทำการฝึกฝน เคยทำการสร้างภูมิในรูปดวงค์คุณ ๑๓ ไว้หลายชาติก่อนหน้านั้น บุคคลเหล่านั้น เพราะได้ชำระความประพฤติและข้อปฏิบัติให้บริสุทธิ์ไว้ในชาติก่อนนั้นแล้ว มาในชาติปัจจุบันนี้ เป็นคฤหัสถ์อยู่นั้นแหละ ก็ทำพระนิพพานอันเป็นบพที่สงบ อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งให้แจ้งได้

“ยถา มหาราช กุสโล อีสฺสาโส อนุเตวาสิเก ปจฺมํ ตาว อุปาสนสาลายํ จาปเกท-
จาปาโรปนคฺคหณมฺภุจิปฺปฏิปปีฬนองคฺคฺลิวินามนปาทจปนสรคฺคหณสนฺนหนอากกฺคณสนฺนชารณ-
ลกฺขณียมนชิปน เตณฺปฺริสจกณตฺถินปลาลมตฺติกาปฺมุขผลกฺกขเวเช อนุสิทฺทขาเปตฺวา รมฺโย
สนฺติเก อุปาสนํ อารชยิตฺวา อาชณฺณรตฺถชฺต-
วํ รมฺยติ, เอวเมว โข มหาราช เย เต คีหิ อคาริกา กามโกคิโน สนุตัม ปรมตตัม นิพพานัง
สจฺจิกโรนฺติ, เต สพฺเพ ปุริมาสุ ชาตีสฺสุ เตรสสุ ชุตฺตคฺเณสุ กตฺตูปาสนา กตฺตภูมิกมฺมา, เต
ตตฺถเกว จารณฺจ ปฏิปตฺติณฺจ โสธยิตฺวา อชฺเชตฺรหิ คีหิเยว สนฺตา สนุตัม ปรมตตัม นิพพานัง
สจฺจิกโรนฺติ ฯ” น มหาราช ชุตฺตคฺเณสุ ปุพฺพาสวณํ วินา เอกีสฺสาเยว ชาตฺติยา อรหตฺตํ
สจฺจิกิริยา โหติ, อุตฺตเมน ปน วีริเยน อุตฺตมาย ปฏิปตฺติยา ตถารูเปน อจฺริเยน
กฺลยาณมิตฺเตน อรหตฺตํ สจฺจิกิริยา โหติ ฯ”

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า นายขมังธนูผู้ฉลาด ก็ได้ให้ลูกศิษย์ได้ศึกษาใน
ประเทศแห่งคันธนู วิธียกคันธนู วิธีจับสายธนู วิธีใช้กำมือจับคันธนู วิธีเลื้อยนิ้วมือ วิธีวางเท้า
วิธีจับลูกศร วิธีเหน็บลูกศร วิธีตั้งลูกศรออกจากซอง วิธีตั้งลูกศร วิธีเล็งเป้า วิธียิง ในการฝึกยิง
เป้าหุ่นหญารูปคน ในการยิงเป้าหุ่นฟาง มุลสัตว์ ลอมฟาง กองดิน แผ่นกระดานไว้ก่อนแล้ว
นั้นแหละ ที่โรงฝึกยิงธนู พอได้ไปที่พระราชนิเวศน์ ยิ่งถวายให้พระราชาทรงชื่นชมการยิงที่
แม่นยำแล้ว ย่อมได้รับพระราชทานรางวัลอันประเสริฐ คือ ม้า รถ ช้าง ทรัพย์ เงิน ทอง ทาส
หญิง ทาสชาย ภรรยา และบ้านส่วย อันเป็นของควรแก่พระราชา ฉันทใด ขอถวายพระพร พวก
คฤหัสถ์ครองเรือน บริโภคกามเหล่านี้ ทำพระนิพพาน อันเป็นบพที่สงบ อันเป็นประโยชน์
อย่างยิ่งให้แจ้งได้ พวกคฤหัสถ์เหล่านั้น ล้วนแต่ว่าเคยทำการฝึกฝน เคยทำการสร้างภูมิใน
รูปดวงค์คุณ ๑๓ ไว้หลายชาติก่อนหน้านั้น บุคคลเหล่านั้น เพราะได้ชำระความประพฤติและข้อ

ปฏิบัติให้บริสุทธิ์ไว้ในชาติก่อนนั้นแล้ว มาในชาติปัจจุบันนี้ เป็นคฤหัสถ์อยู่นั้นแหละ ก็ทำพระนิพพานอันเป็นบพที่สงบ อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งให้แจ้งได้ ฉะนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร เว้นการส่องเสพในรุตคุณทั้งหลายก่อนแล้ว ก็หามีการกระทำพระอรหัตตผลให้แจ้งได้ในชาติเดียวเท่านั้นไม่ ส่วนผู้ใช้ความเพียรอย่างสูงสุด ใช้ข้อปฏิบัติอย่างสูงสุด ใช้อาจารย์ ใช้กัลยาณมิตรเห็นปานนั้น จึงจะมีการทำพระอรหัตตผลให้แจ้งได้

“ยถา วา ปน มหาราช ภิสกโก สลลกตโต อจริยํ ธเนน วา วตตปปฏิบัติยา วา อาราธเตวา สตตคคุณนเจทนเลขนเวชนสลลทุทธรวณโชนโสสนเภสชฺชานุฉิมปนวมนวิเรจนาณวาสนกริยมนุสิกขิตฺวา วิชชาสุ กตสิกโข กตูปาสโน กตเหตุโถ อาตุเร อุปสงกมตติกิจฉาย, เอวเมว โข มหาราช เย เต คิหิ อคาริกา กามโกคิโน สนฺตํ ปรมตฺถํ นิพพานํ สจฺฉิกโรนฺติ, เต สพฺเพ ปุริมาสุ ชาตีสุ เตรสสุ รุตคฺคณฺสุ กตูปาสนา กตภูมิกมฺมา, เต ตตเถว จารญจ ปฏิปัตติญจ โสธยิตฺวา อชฺเชตฺรหิ คิหิเยว สนฺตา สนฺตํ ปรมตฺถํ นิพพานํ สจฺฉิกโรนฺติ, น มหาราช รุตคฺคณฺหิ อวิสุทฺธานํ ฌมฺมาภิสมโย โหติ ฯ”

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า หมอผ่าตัด ได้ใช้ทรัพย์จ้างอาจารย์ หรืออาศัยข้อวัตรปฏิบัติ ทำอาจารย์ให้ยินดี ศึกษาวิธีจับมีดผ่าตัด วิธีผ่าตัด วิธีกรีดวิธีเขาะ วิธีตัดเอาสิ่งที่ทิ่มแทงอยู่ออกมา วิธีล้างแผล วิธีทายา วิธีทำให้อาเจียน วิธีทำให้ขับถ่าย วิธีทำการพักฟื้น ทำการศึกษาไว้ในวิชาทั้งหลาย สร้างความชำนาญไว้ ผึกหัดมือไว้แล้ว ก็ยอมเข้าไปบำบัดคนไข้ให้หายป่วยได้ ฉะนั้น ขอถวายพระพร พวกคฤหัสถ์ครองเรือน บริโภคกามเหล่าใด ทำพระนิพพานอันเป็นบพที่สงบ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งให้แจ้งได้ พวกคฤหัสถ์เหล่านั้น ล้วนแต่ที่เคยทำการฝึกฝน เคยทำการสร้างภูมิในรุตองค์คุณ ๑๓ ไว้ในหลายชาติก่อนหน้านี้ บุคคลเหล่านั้น เพราะได้ชำระความประพฤติและข้อปฏิบัติให้บริสุทธิ์ไว้ในชาติก่อนนั้นแล้ว มาในชาติปัจจุบันนี้ เป็นคฤหัสถ์อยู่นั้นแหละ ก็ทำพระนิพพานอันเป็นบพที่สงบ อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งให้แจ้งได้ ฉะนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร บุคคลผู้ไม่หมดจดด้วยรุตคุณทั้งหลาย ก็หาการบรรลुरुธรรมมิได้

“ยถา มหาราช อุทกสฺส อเสจเนน พืชานํ อวิรุหนํ โหติ, เอวเมว โข มหาราช รุตคฺคณฺหิ อวิสุทฺธานํ ฌมฺมาภิสมโย น โหติ ฯ”

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า เพราะไม่รดน้ำ พืชทั้งหลายก็หาความงอกงามมิได้ ฉะนั้น บุคคลผู้ไม่หมดจดด้วยรุตคุณทั้งหลาย ก็หาการบรรลुरुธรรมมิได้ ฉะนั้น

“ยถา วา ปน มหาราช ออกตกุสลาณํ ออกตกลยาณานํ สุกตติคมณํ น โหติ, เอวเมว โข มหาราช รุตคฺคุณฺเหติ อวิสุทฺธานํ ฌมฺมาภิสสมโย น โหติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า สัตว์ทั้งหลาย ผู้มิได้ทำกุศลไว้ มิได้ทำ กัลยาณมิตรไว้ ย่อมมหาการไปสู่สุคติมิได้ ฉะนั้น ขอถวายพระพร บุคคลผู้ไม่หมดจดด้วยรุต-
คุณทั้งหลาย ก็ย่อมมหาการบรรลุธรรมมิได้ ฉะนั้น

“ปถวิสมํ มหาราช รุตคฺคุณํ วิสุทฺธิกามาณํ ปตฺติจฺจานญฺเจน ฯ

ขอถวายพระพร รุตคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับแผ่นดิน ด้วยสภาวะเป็นที่ตั้งแห่ง บุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

อาโปสมํ มหาราช รุตคฺคุณํ วิสุทฺธิกามาณํ สพฺพกิเลสมลโฆวนญฺเจน ฯ

ขอถวายพระพร รุตคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับน้ำ ด้วยสภาวะที่เป็นเครื่องชำระล้าง มลทินคือกิเลสทั้งปวง แห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

เตโชสมํ มหาราช รุตคฺคุณํ วิสุทฺธิกามาณํ สพฺพกิเลสวชฺชฎาปนญฺเจน ฯ

ขอถวายพระพร รุตคุณเป็นคุณที่เทียบเสมอกับไฟ ด้วยสภาวะที่เผาผลาญปารกคือ กิเลสทั้งปวง แห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

วาโยสมํ มหาราช รุตคฺคุณํ วิสุทฺธิกามาณํ สพฺพกิเลสมลโรชปวาทนญฺเจน ฯ

ขอถวายพระพร รุตคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับลม ด้วยสภาวะที่พัดเอาฝุ่นอันเป็น มลทินคือกิเลสทั้งปวงแห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

อคทสมํ มหาราช รุตคฺคุณํ วิสุทฺธิกามาณํ สพฺพกิเลสพฺยาธิวูปสมนญฺเจน ฯ

ขอถวายพระพร รุตคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับยาแก้พิษ ด้วยสภาวะที่สงบความ ป่วยไข้ คือกิเลสทั้งปวง แห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

อมตสมํ มหาราช รุตคฺคุณํ วิสุทฺธิกามาณํ สพฺพกิเลสวิสนาสนญฺเจน ฯ

ขอถวายพระพร รุตคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับยาอมตะ ด้วยสภาวะที่ทำให้กิเลสทั้ง ปวงให้พินาศไป แห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

เขตตสมํ มหาราช รุตคฺคุณํ วิสุทฺธิกามาณํ สพฺพสามณฺญคฺคุณฺสสุสฺวิภูหนญฺเจน ฯ

ขอถวายพระพร รุตคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับไร่นา ด้วยสภาวะที่เป็นสถานที่เพาะ

ปลุกคุณแห่งความเป็นสมณะทั้งปวง แห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

มโนหระสมํ มหาราช รุตฺตคฺคุณํ วิสุทฺธิกามาณํ ปตฺถิติจฺฉิตสพฺพสมฺปตฺติวราทกฺกุญฺเณ ๕

ขอถวายพระพร รุตฺตคฺคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับแก้วสารพัดนึก ด้วยสภาวะที่มอบแต่สมบัติประเสริฐที่นำปรารถนาที่นำต้องการ แห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

นาวาสมํ มหาราช รุตฺตคฺคุณํ วิสุทฺธิกามาณํ สํสารมทฺถนฺวปารคฺมนกฺกุญฺเณ ๕

ขอถวายพระพร รุตฺตคฺคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับเรือ ด้วยสภาวะที่แล่นไปสู่ฝั่งแห่งทะเล คือ สังสารวัฏ แห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

ภีรุตฺตาดนสมํ มหาราช รุตฺตคฺคุณํ วิสุทฺธิกามาณํ ชรามรณภีตานิ อสฺสสาสกรณกฺกุญฺเณ ๕

ขอถวายพระพร รุตฺตคฺคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับที่พึ่งสำหรับคนที่พลาดกลัว ด้วยสภาวะที่สร้างความสบายใจแก่บุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ ซึ่งเป็นผู้กลัวแต่ชราและมรณะ

มาตุสมํ มหาราช รุตฺตคฺคุณํ วิสุทฺธิกามาณํ กิเลสทฺทขปฺปฏฺฐิปิพิตานิ อนุกฺคาหกฺกุญฺเณ ๕

ขอถวายพระพร รุตฺตคฺคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับมารดา ด้วยสภาวะที่อนุเคราะห์บุคคลผู้ต้องการวิสุทธิ ซึ่งเป็นผู้ถูกกิเลสและทุกข์บีบคั้น

ปีตุสมํ มหาราช รุตฺตคฺคุณํ วิสุทฺธิกามาณํ กุสลวฑฺฒิกามาณํ สพฺพสามณฺณคฺคุณ-
ชนกฺกุญฺเณ ๕

ขอถวายพระพร รุตฺตคฺคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับบิดา ด้วยสภาวะที่ก่อให้เกิดคุณแห่งความเป็นสมณะทั้งปวงแห่งบุคคลผู้ต้องการวิสุทธิ ซึ่งเป็นผู้ไคร่ความเจริญแห่งกุศล

มิตฺตสมํ มหาราช รุตฺตคฺคุณํ วิสุทฺธิกามาณํ สพฺพสามณฺณคฺคุณปริเยสนอวิสฺวาทกฺกุญฺเณ ๕

ขอถวายพระพร รุตฺตคฺคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับมิตร ด้วยสภาวะที่ไม่ทำให้คลาดเคลื่อน ในการแสวงหาคุณแห่งความเป็นสมณะทั้งปวง แห่งบุคคลผู้ต้องการวิสุทธิ

ปทุมสมํ มหาราช รุตฺตคฺคุณํ วิสุทฺธิกามาณํ สพฺพกิเลสฺมเลหิ อนุปฺลิตฺตกฺกุญฺเณ ๕

ขอถวายพระพร รุตฺตคฺคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับดอกปทุม ด้วยสภาวะที่มลทินคือกิเลสทั้งปวงฉาบไว้ติด แห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

จตุชฺชาติยวรคฺคณฺธสมํ มหาราช รุตฺตคฺคุณํ วิสุทฺธิกามาณํ กิเลสทฺทคฺคณฺธปฏฺฐิวินทนกฺกุญฺเณ ๕

ขอถวายพระพร รุตฺตคฺคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับคันทชาติประเสริฐ ๔ ชนิด ด้วยสภาวะ

ที่บรรเทากลิ่นเหม็นคือกิเลส แห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

คิริราชวรสมี มหาราช รุตคุณ วิสุทธิกามาน์ อัญจโลกชมมวาเตหิ อกมปิยภูเจน ฯ
 ขอถวายพระพร รุตคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับขุนเขาประเสริฐ ด้วยสภาวะที่ลมคือ
 โลกธรรม ๘ อย่าง ไม่อาจทำให้ไหวได้ แห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

อากาศสมิ มหาราช รุตคุณ วิสุทธิกามาน์ สพพตถ คหณาปคตอรุวิสภูวิตถต-
 มหนตภูเจน ฯ

ขอถวายพระพร รุตคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับอากาศ ด้วยสภาวะที่ปราศจากการ
 ยึดติดในที่ทั้งปวง เว้งว้าง กว้างขวาง ใหญ่โต แห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

นทีสมิ มหาราช รุตคุณ วิสุทธิกามาน์ กิเลสมลปวาหนภูเจน ฯ
 ขอถวายพระพร รุตคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับแม่น้ำ ด้วยสภาวะที่ลอยมลทินคือ
 กิเลส แห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

สุเทศกสมิ มหาราช รุตคุณ วิสุทธิกามาน์ ชาติกนุตารกิเลสวณคหณินิตถรณภูเจน ฯ
 ขอถวายพระพร รุตคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับผู้บอกทางได้แม่นยำ ด้วยสภาวะที่
 ถอนออกไปจากที่กัณดารคือชาติ จากป่าที่บคือกิเลส แห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

มหาสตถวาทสมิ มหาราช รุตคุณ วิสุทธิกามาน์ สพพภยสุณณเขมภยวรวร-
 นิพพานนครสมปาปนภูเจน ฯ

ขอถวายพระพร รุตคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับหมู่เกวียนหมู่ใหญ่ ด้วยสภาวะที่ให้ถึง
 นครคือพระนิพพานอันประเสริฐ ว้างจากภัย เกษม ไม่มีภัยทั้งปวง แห่งบุคคลทั้งหลาย
 ผู้ต้องการวิสุทธิ

สุขชชิตวิมลาทาสสมิ มหาราช รุตคุณ วิสุทธิกามาน์ สงขาราน์ สภาวทสสนภูเจน ฯ
 ขอถวายพระพร รุตคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับแวนที่เช็ดสะอาด ปราศจากมลทิน
 ด้วยสภาวะที่ส่องให้เห็นสภาวะของสังขารทั้งหลาย แห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

ผลกสมิ มหาราช รุตคุณ วิสุทธิกามาน์ กิเลสลคฺพสรสตติปฏิพาหนภูเจน ฯ
 ขอถวายพระพร รุตคุณ เป็นคุณที่เทียบเสมอกับโล่ ด้วยสภาวะที่เป็นเครื่องป้องกัน
 ไม้ค้อน ลูกศร หอกหลาวคือกิเลส แห่งบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิ

ไม่อาจนับได้ ไม่อาจประมาณได้ ประเสริฐ ยอดเยี่ยม เป็นเลิศ

“ยถา มหาราช มนุสฺสา อุปตถมภวเสน โภชนํ อุปเสวนฺติ, หิตวเสน เกสขฺชํ
อุปเสวนฺติ, อุปการวเสน มิตตํ อุปเสวนฺติ, ตารณวเสน นาวํ อุปเสวนฺติ, สุกนฺทวเสน
มาลาคนฺธํ อุปเสวนฺติ, อภยวเสน ภีรุตฺตามณํ อุปเสวนฺติ, ปตฺติฏฺจาวเสน ปถวี อุปเสวนฺติ,
สิปฺปวเสน อจฺริยํ อุปเสวนฺติ, ยสวเสน ราชานํ อุปเสวนฺติ, กามททวเสน มณฺธิรตณํ
อุปเสวนฺติ, เอวเมว โข มหาราช สพฺพสามณฺณคฺคุณททวเสน อริยา รุตฺตคฺคุณํ อุปเสวนฺติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า คนทั้งหลายเสพโภชนะ ด้วยอำนาจเป็นเหตุอุปถัมภ์
กาย เสพยา ด้วยอำนาจเป็นเหตุช่วยบำบัด เสพมิตร ด้วยอำนาจเป็นผู้มีอุปการะ เสพ(ใช้สอย)
เรือ ด้วยอำนาจเป็นเครื่องข้าม เสพพวงดอกไม้ของหอม ด้วยอำนาจเป็นสิ่งที่มึกลิ่นหอม
เสพ(อาศัย)สถานที่ป้องกันสิ่งน่ากลัว ด้วยอำนาจเป็นสิ่งที่ปลอดภัย เสพ(ใช้สอย)แผ่นดิน ด้วย
อำนาจว่าเป็นที่ตั้งอยู่ เสพ(คบหา)อาจารย์ ด้วยอำนาจจะได้รู้วิชาศิลปะ เสพ(คบหา)พระราชา
ด้วยอำนาจหวังจะได้ยศ เสพ(ใช้สอย)แก้วมณี ด้วยอำนาจเป็นสิ่งมอบให้แก่ของที่ต้องการ
ฉันใด ขอถวายพระพร พระอริยะทั้งหลาย เสพรุตคฺคุณ ด้วยอำนาจมอบให้คุณแห่งความเป็น
สมณะทั้งปวง ฉะนั้นเหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช อุทกํ พีชวิรุหนาย, อคฺคิ ฌาปนาย, อาหาโร
พลาทรณาย, ลตา พนฺธนาย, สตุถํ เจทนาย, ปานียํ ปิปาสวินยนาย, นิธิ อสฺสาสกรณาย,
นาวา ตีรสมฺปาปนาย, เกสขฺชํ พฺยาธิวูปสมนาย, ยานํ สุขคฺมนาย, ภีรุตฺตามณํ ภย-
วิโนทนาย, ราชา อารกฺขตฺถาย, ผลกํ ทณฺฑลฺเลทฺทูลคฺคฺพสรสตุตฺติปฏิพาหนาย, อจฺริโย
อนุสฺสาณาย, มาตา โปสนาย, อาทาโส โอลอกนาย, อลงฺกาโร โสภนาย, วตุถํ
ปฏฺิจฉาทนาย, นิสฺเสถณิ อาโรหนาย, ตฺลลา วิสมวิกฺเขปนาย, มนฺตํ ปรีชปฺปนาย, อาวูรํ
ตชฺชนียปฏิพาหนาย, ปทีโป อนุทการวิธมนาย, วาโต ปรีพาหนิพฺพาปนาย, สิปฺปปี
วฺตุตฺตินิปฺพาทนาย, อคฺทํ ซีวิตรกฺขณาย, อากโร รตฺนปฺปาทนาย, รตณํ อลงฺกราย,
อาถนา อนตฺติกุมนาย, อิสฺสรียํ วสวตฺตนาย, เอวเมว โข มหาราช รุตฺตคฺคุณํ สามณฺณพีช-
วิรุหนาย, กิเลสฺมลฌาปนนาย, อิทธิพลาทรณาย, สติสํวรนิพฺพณนาย, วิมตฺติวิจิกิฉา-
สมฺมุจฺเจทนาย, ตณฺหาปิปาสววินยนาย, อภิสสมยอสฺสาสกรณาย, จตุโรฆมนิตุกรณาย,
กิเลสพฺยาธิวูปสมาย, นิพฺพานสุขปฺปฏิลาภาย, ชาตฺติชราพฺยาธิมรณโสภปริเทวทฺกฺข-
โทมนสฺสุปายาสภยวิโนทนาย, สามณฺณคฺคุณปรีรกฺขณาย, อรตฺติกฺวิตฺตคฺคฺปฏิพาหนาย, สกฺล-
สามณฺณตฺถานุสฺสาณาย, สพฺพสามณฺณคฺคุณโปสนาย, สมถวิปฺสฺสนามคฺคฺคผลนิพฺพานทสฺสนาย,

สกลโลกกุตโถมิตมหติมหาโสภณภณาย, สพุพาบายปีทหนาย, สามณญตถเสลสิขรมุทฺธิ
 อภิรุหนาย, วงกุกุฏิลวิสมจิตตวิกุเขปนาย, เสวิตพุพาเสวิตพุพมเม สารุสขุฆายภณาย,
 สพุพกิเลสปฏิสตุตตชชนาย, อวิชชนุชการวิธมนาย, ติวิชคฺคิสนุตาปปริพาหนิพุพาปนาย,
 สณฺหสขุขุมสนตสมาปตฺตินิปฺพาทนาย, สกสสามณญคฺคณปริรูกุขนาย, โพูฆณฺจควรรตฺตนุ-
 ปาทนาย, โยคิชนาลงฺกรณาย, อนวชชฺชนิปฺกนฺสขุขุมสนตฺติสขมฺนตฺติกมฺนายนาย, สกสสามณญอริย-
 ฆมฺมวสวตฺตนาย ฯ อิติ มหาราช อิเมสํ คุณฺหานํ อธิคฺคมาย ยทิทํ เอกเมกํ ชุตฺตคฺคณํ, เอวํ
 มหาราช อตฺตลฺยํ ชุตฺตคฺคณํ อปฺปเมยฺยํ อสมํ อปฺปปฏิสมํ อปฺปปฏิภาคํ อปฺปปฏิเสฏฺฐจํ อุตฺตรํ
 เสฏฺฐจํ วิสิฏฺฐจํ อธิกํ आयตํ ปุถุสํ วิสฺฐํ วิตฺถตํ ครุกํ ภาริยํ มหนฺตํ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า น้ำมีไว้เพื่อปลูกพืช ไฟมีไว้เพื่อใช้เผาไหม้ อาหารมี
 ไว้เพื่อใช้เป็นเหตุนำมาซึ่งกำลัง เถววัลย์มีไว้เพื่อใช้เป็นเครื่องผูกมัด มีดมีไว้เพื่อใช้เป็นเครื่อง
 ตัด น้ำดื่มมีไว้เพื่อใช้เป็นเครื่องกำจัดความกระหาย กองทุนมีไว้เพื่อสร้างความโล่งใจ เรือมีไว้
 เพื่อใช้เป็นเครื่องไปถึงฝั่ง ยามีไว้เพื่อใช้ส่งความป่วยไข้ ยานพาหนะมีไว้เพื่อการไปสะดวก
 ที่ป้องกันมีไว้เพื่อใช้บรรเทาภัย พระราชามีไว้เพื่อประโยชน์แก่การอารักขา โล่ห์มีไว้เพื่อ
 ป้องกันไม้เท้า ก้อนดิน ก้อนเหล็ก ลูกศร หอกหลาว อาจารย์มีไว้เพื่อการอนุศาสน์ มารดามีไว้
 เพื่อการเลี้ยงดู กระจกเงามีไว้เพื่อใช้ส่งดู เครื่องประดับมีไว้เพื่อความงาม ผ้ามีไว้เพื่อใช้
 ปิดบังกาย พะองมีไว้เพื่อใช้ปั่นปาย เครื่องชั่งมีไว้เพื่อหลีกเลี่ยงความไม่สมยอมกัน มนต์มีไว้
 เพื่อใช้เสกเป่า อาวุธมีไว้เพื่อใช้ป้องกันการคุกคาม ประทีปมีไว้เพื่อใช้กำจัดความมืด ลมมีไว้
 เพื่อใช้ดับความร้อน ศิลปะมีไว้เพื่อใช้เลี้ยงชีวิต ยาแก้พิษมีไว้เพื่อใช้รักษาชีวิต บ่อมีไว้เพื่อทำ
 รัตนะให้บังเกิด รัตนะมีไว้เพื่อใช้เป็นเครื่องประดับ คำสั่งมีไว้เพื่อไม่ให้ล่วงละเมิด อิสรียยศ
 มีไว้เพื่อใช้อำนาจ ฉันทิ ขอถวายพระพร ชุตฺตคฺคณฺมีไว้เพื่อใช้ปลูกพืชคือความเป็นสมณะ เพื่อ
 ใช้เผาไหม้มลทินคือกิเลส เพื่อใช้เป็นเหตุนำมาซึ่งกำลังคืออิทธิ เพื่อใช้เป็นเครื่องผูกมัดคือสติ
 สังวร เพื่อใช้เป็นเครื่องตัดความเคลือบแคลงสงสัย เพื่อใช้เป็นเครื่องกำจัดความกระหายคือ
 ตัณหา เพื่อสร้างความโล่งใจคือการบรรลู่ เพื่อใช้เป็นเครื่องข้ามโอฆะ ๔ เพื่อใช้ส่งบความ
 ความป่วยไข้คือกิเลส เพื่อการได้มาซึ่งสุข คือ พระนิพพาน เพื่อใช้บรรเทาภัย คือ ชาติ ชรา
 พยาธิ มรณะ โสกะ ปรีทเวชะ ทุกชะ โทมนัสสะ อุปายาสะ เพื่อใช้แวดล้อมรักษาคุณแห่งความ
 เป็นสมณะ เพื่อใช้ขัดขวางอริและความตริก เพื่อการอนุศาสน์ประโยชน์แห่งความเป็นสมณะ
 ทั้งสิ้น เพื่อการหล่อเลี้ยงคุณแห่งความเป็นสมณะทั้งปวง เพื่อการได้พบเห็นสมณะ วิปัสสนา
 มรรค ผล นิพพาน เพื่อสร้างความมดงามมากมายใหญ่หลวงที่ชาวโลกทั้งสิ้นชมเชยสรรเสริญ

เพื่อใช้ปิดกั้นอบายทั้งปวง เพื่อใช้ปีนขึ้นไปสู่ยอดภูเขาหินคือสามัญญผล เพื่อใช้หลีกเลี่ยงจิตที่ไม่สมยอม เพราะคดโกง เพื่อทำการสาธยายให้สำเร็จประโยชน์ในธรรมที่ควรเสพและไม่ควรเสพ เพื่อคุกคามศัตรูฝ่ายตรงข้ามคือกิเลสทั้งปวง เพื่อใช้กำจัดความมืดคืออวิชชา เพื่อใช้ดับความร้อนคือไฟ ๓ กอง เพื่อให้สำเร็จสมบัติที่ละเอียดอ่อน เป็นสุขุมและสงบ เพื่อใช้รักษาคุณแห่งความเป็นสมณะทั้งสิ้น เพื่อทำรัตนะอันประเสริฐ คือ โพชฌงค์ให้บังเกิด เพื่อใช้เป็นเครื่องประดับแห่งชนคือพระโยคี เพื่อความไม่ก้าวล่วงความสุขอันไม่มีโทษละเอียด สุขุม สงบ เพื่อการทำอำนาจ คืออริยธรรมแห่งความเป็นสมณะให้เป็นที่ไปฉนั้นนั่นเหมือนกัน ขอถวายพระพร รุตคุณย่อมมีเพื่อบรรลুকคุณทั้งหลายแต่ละอย่างดังกล่าวนานี้ ขอถวายพระพร รุตคุณเป็นคุณที่ไม่อาจชั่งได้ ไม่อาจประมาณได้ หากคนที่เสมอมิได้ หากคนอย่างอื่นเทียบเสมอกันมิได้ หากส่วนเปรียบมิได้ หากคนอย่างอื่นดีกว่ามิได้ ยอดเยี่ยม ประเสริฐ วิเศษ ยิ่งยวด แผ่ขยายกว้างไปไกล นำเคารพ น่าตระหนักเป็นของยิ่งใหญ่

“โย โข มหาราช บุคคโล ปาปิจโณ อิจฉาปกโต กุหโก ลุทุโธ โอิทริโก ลากกาโม ยสกาโม กิตติกาโม อยุตโต อปฺปตฺโต อนนฺจจวิโก อนรโห อปฺปติรุโป รุตฺตํคํ สมาทิยติ, โส ทิคุณฺ ทนฺตฺมาปชฺชติ, สพฺพคุณฺมาตมาปชฺชติ, ทิฏฺฐมฺมิโก หีพนํ ชีพนํ ครหนํ อปฺปณฺทหนํ ชิพนํ อสมฺโภคํ นิสฺสารณํ นิจฺจุณฺหนํ ปวาหนํ ปพฺพาชนํ ปฏฺิลภติ, สมฺปฺราเยปิ สตโยชนิกเก อวิจิมหานิรเย อฺณฺหกจิตตตตฺตสนฺตตตตจจิจิชาลามาลเก อเนกวสฺสโกฏฺฐิสต- สหสฺसानิ อฺทฺทมโร ติริยํ เณฺฑฺทเทหํ สมปฺริวตฺตํ ปจฺจติ, ตโต มุจฺจิตฺวา กิสมฺรฺส- กาทฺกคปจฺจจโค สฺนฺทฺทฺมาตสฺสฺสิรฺตตมจฺโค ฉาโต ปิปาสิโต วิสมภิมฺรฺูปวณฺโณ ภคฺคณฺณ- โสโต อุมมิลิตนิมิลิตเนตฺตนยโน อรฺคตฺตปกฺกตฺโต ปุพฺวาภิณฺณสพฺพกาโย วาตมฺุเข ชลมาโน วีย อคฺคิกุขนฺโธ อนฺโต ชลมาโน ปชฺชชลมาโน อตาโณ อสรโณ อารฺุณฺณรฺุณฺณ- การฺุณฺณรฺุวํ ปรีเทวมาโน นิชฺชามตณฺหิโก สมณฺมหาเปโต หุตฺวา อาหิณฺฑมาโน มหิยา อฏฺฐสฺสรํ กโรติ ฯ”

ขอถวายพระพร บุคคลใดเป็นคนปรารถนาลามก มักอยาก หลอกหลวง ขี้โลภ เห็นแก่ปากท้อง หวังลาภ หวังยศ หวังชื่อเสียง เป็นคนใช้ไม่ได้ เป็นคนที่ใคร ๆ ไม่ควรข้องแวะ เป็นคนไม่เหมาะ ไม่สมควร ไม่เหมาะสม สมทานรุตงค์ บุคคลนั้น จะได้รับโทษทัณฑ์ถึง ๒ เท่า จะถึงความหายนะแห่งคุณทั้งปวง คือจะได้รับการดูหมิ่น การรังเกียจ การตีเตียน การเยาะเย้ย การขวางปา การที่ใคร ๆ ไม่คบหา การเสือกไส การทอดทิ้ง การขับไล่ อันมิได้ในอัตภาพนี้ แม้ในภพต่อไป ก็จะมีหมกไหม้อยู่ในอเวจิมหานรกหมุนคว้างไปในเบื้องบนเบื้องขวาง เตือด

เป็นฟองอยู่เบื้องบนในกลุ่มเปลวไฟที่ร้อนที่แผดเผารุนแรง ซึ่งสูงถึง ๑๐๐ โยชน์ ตลอดเวลาหลายแสนโกฏิปี พ้นจากอเวจีมหานรกนั้นแล้ว ก็มาเกิดเป็นสมณมหาเปรต เป็นประเภทนิชฌามัตถกิกเปรต ผู้มีอวัยวะน้อยใหญ่ผ่ายผอม กร้านดำ มีศรีษะเบ่งบวมโหว่กลวง เอาแต่หิว เอาแต่กระหาย มีผิวพรรณแห่งรูปกายตะปุ่มตะป่ำ หน้ากลัว หูขาด จมูกแหวง มีนัยน์ตาเบิกโพลง มีแผลทั้งตัว ทรวดโทรมไปทั่วทั้งร่างกาย ร่างกายทุกส่วนอาเกียรณ์ด้วยหนอน ภายในกายมีไฟลุกโพลง เหมือนกองไฟที่อยู่หน้าลม ไม่มีที่เร็น ไม่มีที่พึ่ง ส่งเสียงคร่ำครวญนำกรุณาสงสาร เทียวส่งเสียงโอดโอยไปบนแผ่นดิน

“ยถา มหาราช โกจิ อยุตโต อปฺปตฺโต อนนฺจจฺวิโก อนรโห อปฺปติรุโป หิโน กุชาติโก ขตฺติยาภิเสเคน อภิสฺสจฺติ, โส ลมฺติ หตฺถจฺเจทํ ปาทจฺเจทํ หตฺถปาทจฺเจทํ กณฺณจฺเจทํ นาสจฺเจทํ กณฺณนาสจฺเจทํ พิลฺงคฺคาลิกํ สงฺขมฺมฺชฺชิกํ ราหุมุขํ ไชติมาลิกํ หตฺถปชฺไชติกํ เอรกฺวตฺติกํ จีรกฺวาสิกํ เอณฺยฺยกํ พพิสมฺสิกํ กหาปณฺกํ ขาราทจฺจจฺกํ ปลิขปริวตฺติกํ ปลาลปีจกํ ตตฺเตน เตเลน โอลิณฺจณฺ สุนฺเขหิ ขาทาปนํ ชิวสุลาโรปนํ อสินาสีสจฺเจทํ อเนกวิหิตมฺปิ กมฺมการณฺ อนุภาตฺติ ๗ กิการณา ? อยุตโต อปฺปตฺโต อนนฺจจฺวิโก อนรโห อปฺปติรุโป หิโน กุชาติโก มหฺนฺเต อิสฺสรียเ จาเน อตฺตานํ จเปสิ, เวลฺล ฆาเตสิ, เอวเมว โข มหาราช โย โกจิ ปุคฺคโล ปาปิจฺโจ...เป... มหิยา อฏฺฐสฺสรํ กโรตฺติ ๗

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บุคคลบางคน ซึ่งเป็นคนที่ใช้ไม่ได้ เป็นคนที่ใคร ๆ ไม่ควรข้องแวะ เป็นคนไม่เหมาะ ไม่ควร ไม่สมควร เป็นคนเลว มีชาติตระกูลต่ำทราม ได้อภิเษกโดยขัตติยาภิเษก บุคคลนั้น ย่อมได้รับการตัดมือ การตัดเท้า การตัดทั้งมือทั้งเท้า การตัดหู การตัดจมูก การตัดทั้งหูทั้งจมูก การทำพิลังคคาลิก (ทำให้เป็นภาษาชะงัดน้ำส้ม) การถลกหนังหัวแล้วขีดให้ขาวเหมือนสังข์ การทำปากกราก การทำมัลลยเปลวไฟส่องสว่าง การทำมือส่องแสง การนุ่งผ้าแกะ การนุ่งผ้าเปลือกปอ การทำให้เป็นเนื้อทราย การตกเบ็ด การตัดเนื้อเป็นชิ้น ๆ ขนาดเท่าเหรียญ การรดน้ำแสบ การตอกลิ้ม การทำตั้งฟาง การใช้น้ำมันเดือด ๆ ราดรด การใช้สุนัขให้ขบกัด การเสียบอยู่บนปลายหลาวทั้งเป็น การใช้ดาบตัดศรีษะ ย่อมได้รับการลงทัณฑ์มากมายหลายประการ ถ้ามว่า เพราะเหตุใด ? ตอบว่า เพราะเป็นคนที่ใช้ไม่ได้ เป็นคนที่ใคร ๆ ไม่ควรข้องแวะ เป็นคนไม่เหมาะ ไม่ควร ไม่สมควร เป็นคนเลว มีชาติตระกูลต่ำทราม ตั้งตนไว้ในตำแหน่งที่ยิ่งใหญ่ หวังได้ว่าจะถูกกำจัดตลอดเวลา ฉันทิด ขอถวายพระพร บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นคนปรารถนาลามก ฯลฯ เทียวส่งเสียงร้องโอดโอยไปบนแผ่นดิน ฉันทันนั้นเหมือนกัน

“โย ปน มหาราช ปุคฺคโล ยุตฺโต ปตฺโต อนุจฺจวิโก อรโห ปติรุโป อปฺปิจฺโจ
 สนฺตุจฺโจ ปวิวิตฺโต อสฺสจฺโจ อารทฺธวีริโย ปหิตตฺโต อสฺโจ อมาโย อโนทริโก อลาภกาโม
 อยสกาโม อกิตฺติกาโม สทฺโธ สทฺธาปพฺพชิตฺโต ชรามรณา มุจฺจิตฺตกาโม ‘สาสนํ
 ปคฺคณฺหิสสามี’ติ ฐตฺตํ สมายิตฺติ, โส ทิกฺคณฺ ปุชฺชํ อรหติ เทวานนฺจ ปิโย โหติ มนาโป
 ปิหยิตฺโต ปตฺถิตฺโต, ชาติสฺสมนฺมลฺลิกาทีนํ วีย ปุปฺผํ นหาตานุลิตฺตสฺส, ชิมฺมจฺฉิตฺตสฺส วีย ปณฺีต-
 โภชนํ, ปิปาสิตสฺส วีย สีตลวิมลสฺสรภิปานีเย, วิสคตสฺส วีย โอสทวฺร, สีฆคมนกามสฺส วีย
 อาชณฺณรตฺตวฺรตฺตมํ, อตฺถกามสฺส วีย มโนหรมณฺิรตฺนํ, อภิสิมฺมจฺฉิตฺตกาโม วีย ปณฺุทฺธวิมล-
 เสตจฺจตฺตํ, ฐมฺกามสฺส วีย อรหตฺตผลาธคฺคมฺนุตฺตรํ ๗ ตสฺส จตฺตารโ สติปฺภูจฺานา
 ภาวนาปาริปุรี คจฺจนฺติ, จตฺตารโ สมฺมปฺปชานา จตฺตารโ อิทฺธิปาทา ปณฺุจฺินฺทฺริยานิ ปณฺุจ
 พลาณี สตฺต โปชณฺงคฺ ๑ริโย อฏฺุจฺจกฺโก มคฺโค ภาวนาปาริปุรี คจฺจนฺติ, สมถวิปสฺสนา
 อธิคจฺจนฺติ, อธิคมปฺปปฏิปตฺติ ปริณมตฺติ, จตฺตาริ สามณฺณผลาณี จตฺตสฺโส ปฏฺิสมฺภิทา ติสฺโส
 วิชฺชา ฉพฺภิกฺคณฺยา เกวโล จ สมณฺธมฺโม สพฺเพ ตสฺสาเชยฺยา โหนฺติ, วิมฺุตฺติปณฺุทฺธวิมล-
 เสตจฺจตฺตเตน อภิสิมฺมจฺฉิตฺติ ๗

ขอถวายพระพร ส่วนว่า บุคคลใด เป็นคนใช้ได้ เป็นคนที่ใคร ๆ ควรชองแวง เป็นคน
 เหมาะควร สมควร มั่นน้อม สันโดษ สงัด ไม่คลุกคลี ปรารถนาความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ไม่
 เสแสร้ง ไม่หลอกลวง ไม่เห็นแก่ปากท้อง ไม่หวังลาภ ไม่หวังยศ ไม่หวังชื่อเสียง มีศรัทธา
 บวชด้วยศรัทธา เป็นผู้ใคร่จะพ้นจากชราและมรณะ คิดว่า ‘เราจักประคับประคองพระศาสนา
 แล้วสมาทานธุดงค์ บุคคลผู้นั้นย่อมควรซึ่งการบูชาเป็น ๒ เท่า และย่อมเป็นที่รัก ที่น่าชอบใจ
 น่าประทับใจ น่าปรารถนาของเทวดาทั้งหลาย ดุจดอกมะลิและดอกมัลลิกาเป็นต้น เป็นที่น่า
 ปรารถนาแห่งคนที่อาบน้ำลูบไล้กายแล้ว ดุจโภชนะประณีต เป็นที่น่าปรารถนาแห่งคนที่กำลัง
 หิว ดุจน้ำดื่มที่เย็นสะอาดมีรสดี เป็นที่น่าปรารถนาแห่งคนที่กำลังกระหาย ดุจโอสถประเสริฐ
 เป็นที่น่าปรารถนาแห่งคนที่ต้องยาพิษ ดุจรถเทียมม้าอาชาไนยที่ประเสริฐ ยอดเยี่ยม เป็นที่
 น่าปรารถนาแห่งบุคคลผู้ต้องการจะไปโดยเร็ว ดุจแก้วมณีที่น่าจับใจ เป็นที่น่าปรารถนาแห่ง
 บุคคลผู้หวังจะได้ประโยชน์ ดุจเศวตฉัตรชาวสะอาดปราศจากมลทิน เป็นที่น่าปรารถนาแห่ง
 บุคคลผู้หวังจะได้การอภิเษก ดุจการบรรลุมรรคผลอันยอดเยี่ยม เป็นที่น่าปรารถนา
 แห่งคนที่ใคร่ธรรม สำหรับคนผู้นั้น สติปฏฺุฐาน ๔ ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ สัมมปฺปชาน ๔
 อิทฺธิปาทา ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โปชณฺงคฺ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ สมถะ
 และวิปสฺสนา ก็ย่อมจะบรรลู่ได้ การปฏิบัติเพื่อบรรลู่ ก็ย่อมแก่กล้า สามัญญผล ๔ ปฏิสัมภิทา

๔ วิชชา ๓ อภิญญา ๖ สมณธรรมทั้งสิ้น ทุกอย่างย่อมเป็นสิ่งที่บุคคลผู้นั้นอาจทำให้สำเร็จได้
ได้การอภิเษกได้เสวตฉัตร สะอาดผุดผ่องคือวิมุตติ

“ยถา มหาราช รมฺโฆ ขตฺตียสฺส อภิชาทกฺกุลลีนสฺส ขตฺตียาภิสฺสเณน อภิสิตฺตสฺส
ปริจฺจเรณฺติ สรณฺจเนคมชานปทภฏพลา อฏฺฐจตฺตีสา จ ราชปริสา นฏฺณจกกา มุขมฺงคฺลิกา
โสตุธิวาจกา สมณพฺรหฺมณสพฺพปาสณฺทคณฺนา อภิกจฺจนฺติ, ยํ ภิกฺขุจึ ปถวียา ปฏฺฐน-
รตนากรนฺครสฺสูกฺกุณฺณเวรชชกเจชฺชภेषฺชชนมนุสฺสาสนํ สพฺพตฺถ สามิโก ภวติ, เอวเมว โข
มหาราช โย โกจึ ปุคฺคโล ยุตฺโต ปตฺโต...เป... วิมุตฺติปณฺฑิตวิมลเสตจจฺจตฺเตน อภิสิตฺยจฺจติ ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า บริษัทแห่งพระราชชา ๓๘ บริษัทผู้เป็นชาวแคว้น
แคว้น ชาวนิคม ชาวชนบท ลูกจ้าง ไพร่พลของพระองค์ พวกนักพ้อ นักร้อง หม่อมสมณะ
พราหมณ์และเจ้าลัทธิทั้งปวง ผู้มีปากกล่าวแต่คำมงคล กล่าวแต่คำอวยพร บำรุงบำเรอต่อ
ขัตติยราชา ผู้สืบสันตติวงศ์ในสกุลวงศ์อภิชาติ ผู้ได้อภิเษกเป็นกษัตริย์อยู่ ก็ย่อมได้ครอบ
ครองส่วนตัด ส่วนแบ่งแห่งเมืองท่า บ่อแก้ว นคร โรงภาษี ผู้คน อย่างใดอย่างหนึ่งในแผ่นดิน
แต่ละคนย่อมเป็นเจ้าของในสมบัติทั้งปวง ฉันทใด ขอถวายพระพร บุคคลใดบุคคลหนึ่ง เป็น
คนใช้ได้ เป็นคนที่ใคร ๆ ข้องแวะได้ ฯลฯ ได้การอภิเษกได้เสวตฉัตร สะอาด ผุดผ่อง คือ
วิมุตติ ฉันทนั้นเหมือนกัน

“เตรสฺมิทานิ มหาราช ชฺตฺตงฺคานิ, เยหิ สฺสุทฺธิโกโต นิพฺพพานมหาสมฺมุทํ ปวิสิตฺวา
พหุวิธํ ชมฺมกัมมกัมภิตฺติ, ฐฺปารุปอฏฺฐจสมาปตฺติโย วพณฺเชตฺติ, อิทฺธิวิธํ ทิพฺพโสตธาตฺตํ
ปรจิตฺตวิชานนํ ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติ ทิพฺพจกฺขุ สพฺพปาสกฺขยณฺจ ปาปฺปณาติ ฯ กตเม เตรส
? ปัสฺสูกฺกิงฺคํ เตจฺจิวริกฺกํ ปิณฺฑทฺปาติกฺกํ สปทานจาริกฺกํ เอกาสนิกฺกํ ปตฺตปิณฺฑทิกฺกํ
ขลฺลฺยจฺฉาภตฺติกฺกํ อารณฺยมิกฺกํ รุกฺขมฺมูลิกฺกํ อพฺโภกาสิกฺกํ โสสานิกฺกํ ยถาสนฺนตฺติกฺกํ
เนสชฺชกฺกํ, อิเมหิ โข มหาราช เตรสฺหิ ชฺตฺตคฺคเณหิ ปุพฺเพ อาเสวิตฺเตหิ นิสฺเวิตฺเตหิ จิณฺเณหิ
ปริจฺจเณหิ จริเตหิ อฺปจริเตหิ ปริปุริเตหิ เกวลํ สามณฺณํ ปฏฺฐิลภติ, ตสฺสาเชยฺยา โหนฺติ
เกวลา สนฺตา สุขฺา สมาปตฺติโย ฯ

ขอถวายพระพร ชุตงค์ ๑๓ อย่างเหล่านี้ เป็นเหตุให้สาวกของพระพุทธเจ้าผู้ทำให้
หมดจดได้แล้ว ได้เข้าไปสู่มหาสมุทรคือพระนิพพาน แล้วได้เล่นธรรมกีฬาหลายอย่าง ได้
ใช้สอยรูปสมบัติและอรูปสมบัติ ได้บรรลู่อิทธิวิระ ทิพยโสตธาตฺตํ ปรจิตตวิชานนํ ปุพเพ
นิวาสานุสสติ ทิพยจักขุ และความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งปวง ชุตงค์ ๑๓ อย่าง อะไรบ้าง ? ได้แก่

๑. บังสุกุลิกังคะ	- องค์แห่งภิกษุผู้ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร
๒. เตจีวริกังคะ	- องค์แห่งภิกษุผู้ทรงผ้า ๓ ผืนเป็นวัตร
๓. ปิณฑปาติกังคะ	- องค์แห่งภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร
๔. สปรทานจาริกังคะ	- องค์แห่งภิกษุผู้เที่ยวไปตามลำดับตรอกเป็นวัตร
๕. เอกาสนิกังคะ	- องค์แห่งภิกษุผู้ฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร
๖. ปัตตปิณฑิกังคะ	- องค์แห่งภิกษุผู้ฉันแต่ในบาตรเป็นวัตร
๗. ขลุปัจฉาภัตติกังคะ	- องค์แห่งภิกษุผู้ไม่ฉันภัตรที่มาภายหลังเป็นวัตร
๘. อารัญญิกังคะ	- องค์แห่งภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร
๙. รุกขมุลิกังคะ	- องค์แห่งภิกษุผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร
๑๐. อัปโภกาสิกังคะ	- องค์แห่งภิกษุผู้ถือการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร
๑๑. โสสานิกังคะ	- องค์แห่งภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร
๑๒. ยถาสันถติกังคะ	- องค์แห่งภิกษุผู้ถือเสนาสนะตามที่เขาจัดแจงให้
เป็นวัตร
๑๓. เนสัชชิกังคะ	- องค์แห่งภิกษุผู้ถือการนั่งเป็นวัตร

ขอถวายพระพร บุคคลมีรูปดงค์ ๑๓ อย่างเหล่านี้ เสพคุ่นแล้ว เสพอยู่ประจำแล้ว สั่งสมแล้ว คุ่นเคยแล้ว ประพฤติแล้ว ประพฤติมั่นคงแล้ว ทำให้บริบูรณ์ไว้แล้วในภพก่อน ย่อมได้รับสามัญญผลแต่ส่วนเดียว สมบัติที่สงบเป็นสุขทั้งสิ้น ย่อมตกเป็นของฝากกำนัลแก่เขา ฉะนั้น เหมือนกัน

“ยถา มหาราช สธโน นาวโก ปฏฐาเน สุฏฐุ กตสูงโก มหาสมุทฺทํ ปวิสิตฺวา องค์ ตกฺโกลํ จินฺ โสวีริ สุรภูจํ อลสนทํ โกลปฏฐานํ สุวณฺณภูมิมิ คจฺจติ อณฺณมปิ ยํ กิณฺจि นาวาสนฺจฺรณํ, เอวเมว โข มหาราช อิมหิ เตรสหิ รุตฺตคฺเชนหิ ปุพฺเพ อาเสวิตฺเทหิ นิเสวิตฺเทหิ จินฺณฺเนหิ ปริจฺฉินฺณฺเนหิ จริเตหิ อุปฺจริเตหิ ปริปฺริเตหิ เกวลํ สามณฺณํ ปฏฺฐิลภติ, ตสฺสาเชยฺยา โหนฺติ เกวลา สนฺตา สุขา สฺมาปตฺติโย ฯ”

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า นายเรือผู้มีทรัพย์ ทำกำไรได้ดีแล้วที่ท่าเรือ เข้าไปยังมหาสมุทร ไปยังแคว้นอังคะ แคว้นตักโกละ แคว้นจินะ แคว้นโสวีระ แคว้นสุรัฎฐะ แคว้นอลสันทะ แคว้นโกลปฏฐาณะ แคว้นสุวรรณภูมิ รวมทั้งสถานที่ใดที่หนึ่ง อันเป็นที่เรือสัญจรไปได้ ฉันทใด ขอถวายพระพร บุคคลที่รูปดงค์ ๑๓ อย่างเหล่านี้ ที่เสพคุ่นแล้ว เสพอยู่เป็นประจำแล้ว สั่งสมแล้ว คุ่นเคยแล้ว ประพฤติแล้ว ประพฤติมั่นคงแล้ว ทำให้บริบูรณ์แล้วในภพก่อน

ย่อมได้รับสามัญญผลทั้งสิ้น สมบัติที่สงบ เป็นสุขทั้งสิ้น ย่อมตกเป็นของฝากกำนันแก่เขา ฉะนั้นเหมือนกัน

“ยถา มหาราช กสฺสโก ปจฺมึ เขตฺตโตสฺสํ ติณฺณฏฺฐปาสาณํ อปเนตฺวา กสิตฺวา วปีตฺวา สมฺมา อุทกํ ปเวเสตฺวา รกฺขิตฺวา โคเปตฺวา ลวณมทฺทเนน พหุชฺฌณโก โหติ, ตสฺสาเชยฺยา ภวนฺติ เย เกจิ อธนา กปณฺา ทลิตฺทา ทฺกคฺตชฺนา, เอวเมว โข มหาราช อิเมหิ เตรสฺหิ ชฺตคฺคฺณฺหิ ปุพฺเพ อาเสวิตฺเทหิ...เป.... เกวลา สนฺดา สุขา สมฺปาตฺติโย ฯ

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ชาวนานำหญ้า ไม้ และก้อนกรวดที่เป็นโทษของนา ออกไป แล้วไถ หว่าน ไขน้ำเข้าอย่างถูกวิธี ดูแล รักษา เป็นผู้มีข้าวเปลือกมาก เพราะอย่าเีย กลือ จะพึงถึงการกล่าวว่าเป็นผู้ไม่มีทรัพย์ คนกำพร้า ชัดสน ตกทุกข์ได้ยาก ฉนใด ขอถวาย พระพร บุคคลที่รุดงค์ ๑๓ อย่างเหล่านี้ ที่เสพคุ่นแล้ว เสพอยู่เป็นประจำแล้ว สั่งสมแล้ว คุ่น เคยแล้ว ประพตแล้ว ประพตคุ่นแล้ว ทำให้บริบูรณ์แล้วในภพก่อน ย่อมได้รับสามัญญ ผลทั้งสิ้น สมบัติที่สงบ เป็นสุขทั้งสิ้น ย่อมเป็นผู้มีทรัพย์ ฉนนั้นเหมือนกัน

“ยถา วา ปน มหาราช ขตฺติโย มุทฺทราวสิตฺโต อภิชฺาตฺกฺลีโน เจชฺชภชฺชชฺน- มนุสฺสาสนฺเน อิสฺสโร โหติ วสวตฺตี สามีโก อิจฺจากรโณ, เกวลา จ มหาปถวี ตสฺสาเชยฺยา โหติ, เอวเมว โข มหาราช อิเมหิ เตรสฺหิ ชฺตคฺคฺณฺหิ ปุพฺเพ อาเสวิตฺเทหิ นิเสวิตฺเทหิ จิณฺณฺณฺหิ ปริจฺฉินฺณฺหิ จริเตหิ อุปจริเตหิ ปริปุริเตหิ ชินฺสาสนวเร อิสฺสโร โหติ วสวตฺตี สามีโก อิจฺจากรโณ, เกวลา จ สมณคฺคฺณฺา ตสฺสาเชยฺยา โหนฺติ ฯ

ขอถวายพระพร อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า กษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษก เป็นผู้สืบ สันตติวงศ์อภิชาติ ย่อมเป็นใหญ่ในการครอบครอง ส่วนตัดส่วนแบ่งและฝูงชน เป็นผู้ใช้อำนาจ เป็นนาย เป็นผู้กระทำได้ตามต้องการ และแผ่นดินใหญ่ทั้งสิ้น ก็ย่อมตกเป็นของฝากกำนัลแก่ พระองค์ ฉนใด ขอถวายพระพร บุคคลมีรุดงค์ ๑๓ อย่างเหล่านี้เสพคุ่นแล้ว เสพอยู่เป็นประจำ แล้ว สั่งสมแล้ว คุ่นเคยแล้ว ประพตแล้ว ประพตคุ่นแล้ว ทำให้บริบูรณ์แล้วในภพก่อน ก็ ย่อมเป็นใหญ่ในพระศาสนาประเสริฐของพระชินวรพุทธเจ้า เป็นผู้ใช้อำนาจ เป็นนาย เป็นผู้ กระทำได้ตามต้องการ และสมณคฤณทั้งสิ้น ก็ย่อมตกเป็นของฝากกำนัลแก่เขา ฉนนั้นเหมือน กัน

“นฺนุ มหาราช เถโร อุปฺเสโน วุคฺคฺนตฺปุตฺโต สลฺเลขชฺตคฺคฺณฺ ปรีปุรการิตาย อนุทิตฺวา สวตฺติยา สัมมสฺส กตฺกํ สปริโส นรทมฺมสารถี ปฏิสลฺลณคตฺมํ อุปสงฺกมิตฺวา

ภควโต ปาเท สिरसा वनहित्वा ऐकमनुत् निसिथि, भक्वा ज तं सुविन्दं प्रिसं ओल्लेकेत्वा
 ह्युज्जुज्जुโจ पमुทितो อุत्तको प्रिसाय सत्थिं सल्लापिं सल्लपित्वा อสมग्นิเนน पुरहुम्मसฺสเรन
 ऐत्तทवโจ 'ปาสาทิกกา โข ปน ตฺยายं อุปฺเสน प्रिसा, गत्तं तुवं उपसेन प्रिसं विनेसि'ति ५
 โสปี สप्พพญญา ทสพเลน เทวาทิตเวเวน ปุญฺโญ ยถาภูตสภาวคฺคณวเสน ภควนุตฺ
 ऐत्तทवโจ -

“โย โกจิ มํ ภนฺเต อุปสงกมิตฺวา ปพฺพชฺช วา นิสฺสยํ วา ยาจติ, ตมหํ เอวํ
 วทามิ “อหํ โข อวฺุโส อารญญิกโก ปิณฺฑปาทิกโก ปัสฺสกุลิกโก เตจฺฉีริโก ๕ สเจ ตวมฺปิ
 อารญญิกโก ภวิสฺสสิ ปิณฺฑปาทิกโก ปัสฺสกุลิกโก เตจฺฉีริโก, เอวาทํ ตํ ปพฺพชฺชสฺสามิ นิสฺสยํ
 ทสฺสามิ”ติ, สเจ โส เม, ภนฺเต ปฏิสฺสณฺนิตฺวา นนฺทติ โอรมติ, เอวาทํ ตํ ปพฺพชฺชมิ นิสฺสยํ
 เทมิ, สเจ น นนฺทติ น โอรมติ, น ตํ ปพฺพชฺชมิ, น นิสฺสยํ เทมิ, เอวาทํ, ภนฺเต प्रिसं
 วิเนมิ”ติ ๕ เอวํ โข มหาราช ชุตคฺคณวรสมาทิกฺกโณ ชินสาสนนฺวเร อิสฺสโร โหติ ๕ วสวตฺตี
 สามิกโก อิจฺฉากรโณ, ตสฺสาเชยฺยา โหนฺติ เกวลา สนฺตา สุขา สมาเป็นฺตุติโย ๕

ขอถวายพระพร พระอุปเสนวังคันทบุตรเถระ เพราะประสงค์จะทำสัลเลขธรรมคือชุต-
 คฺคณทั้งหลายให้บริบูรณ์ จึงไม่เอื้อเพื่ออกติกาของพระองค์ เมืองสาวัตถี พร้อมทั้งบริษัทเข้าเฝ้า
 พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นนายสารถีฝึกนรชน เสด็จประทับหลีกเร้นอยู่ ได้กราบที่พระบาท
 ด้วยเศียรเกล้าแล้ว นั่งลง ณ ที่อันสมควร ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทอดพระเนตรดูบริษัทที่
 ฝึกดีแล้วนั้น ทรงรื่นเริงยินดีบันเทิง ตรัสสนทนาปราศรัยกับชาวบริษัท รับสั่งความข้อนี้ด้วย
 พระสุรเสียงดุจเสียงพรหมว่า ‘ดูก่อนอุปเสน บริษัทของเธอที่น่าเลื่อมใส ดูก่อนอุปเสน เธอ
 แนะนำบริษัทของเธออย่างไร ? ฝ่ายพระเถระแม้นั้น ถูกพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงป็นพระ
 สัพพัญญู ทรงพระทศพลญาณ ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ตรัสถามแล้ว จึงกราบทูลความ
 ข้อนี้กับพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยอำนาจแห่งคุณที่มีอยู่ตามความเป็นจริงว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้ใดผู้หนึ่ง เข้ามาหาข้าพระองค์แล้วขอบวชก็ดี ขอนิสัยก็ดี
 ข้าพระองค์จะกล่าวกับบุคคลผู้นั้นอย่างนี้ว่า ‘ท่านผู้มีอายุ เราเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ถือ
 การเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ถือการทรงผ้าบังสกุลเป็นวัตร ถือการครองจีวร ๓ ผืนเป็นวัตร
 ถ้าหากว่า แม้ตัวท่านก็จักเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ถือการ
 ทรงผ้าบังสกุลเป็นวัตร ถือการครองจีวร ๓ ผืน เป็นวัตร ด้วยไชรั เราก็จักให้ท่านบวช จักให้
 นิสัย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าหากเขารับฟังข้าพระองค์แล้ว ยินดี พอใจ ข้าพระองค์ก็จักให้
 เขาบวช จักให้นิสัย ถ้าหากเขาไม่ยินดี ไม่พอใจ ข้าพระองค์ก็จักไม่ให้เขาบวช ไม่ให้นิสัย

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์แนะนำชาวบริษัทอย่างว่ามานี้ พระเจ้าข้า' ดังนี้ ขอถวาย
พระพร ภิกษุผู้สมาทานชุตคุณประเสริฐ ย่อมเป็นใหญ่ในพระศาสนาประเสริฐของพระชินวร-
พุทธเจ้า เป็นผู้ใช้อำนาจ เป็นนาย เป็นผู้กระทำได้ตามต้องการ และสมบัติที่สงบเป็นสุขทั้ง
สิ้น ก็ย่อมตกเป็นของฝากกำนัลแก่เขา อย่างนี้แล

“ยถา มหาราช ปทุมํ อภิวุฑฺฐปริสุฑฺฐอุทิจฺจชาติปฺปภวํ สินิทฺฐํ มุฑฺฑุ โลภนียํ สุขนฺธํ
ปิยํ ปตฺถิตํ ปสฺตถํ ชลกทฺทมมฺนุปลิตฺถํ อณฺุปตฺตเกสรกณฺุณิกากิณฺุฑฺฑิตํ ภมฺรคณฺุณเสวิตํ
สีตลสฺสลิสฺสวฑฺฑุ,

ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่า ดอกบัวหลวง ซึ่งเกิดเป็นพืชชาติเจริญ บริสุฑฺฐํ สูงส่ง
ย่อมมีคุณ ๑๐ ประการ คือ

๑. สินิทฺฐํ มุฑฺฑุ	- เป็นของอ่อนนุ่มสนิท
๒. โลภนียํ	- เป็นสิ่งที่ใคร ๆ ก็อยากได้
๓. สุขนฺธํ	- มีกลิ่นหอม
๔. ปิยํ	- น่ารัก
๕. ปตฺถิตํ	- ใคร ๆ ก็ปรารถนา
๖. ปสฺตถํ	- ใคร ๆ ก็สรรเสริญ
๗. ชลกทฺทมมฺนุปลิตฺถํ	- อันน้ำหรือเปือกตมฉาบติดมิได้
๘. อณฺุปตฺตเกสรกณฺุณิกากิณฺุฑฺฑิตํ	- ประดับด้วยใบเล็ก ๆ เกสรและกลีบ
๙. ภมฺรคณฺุณเสวิตํ	- มีหม่อมแมลงภู่คอยแต่บินมาส่งเสพ
๑๐. สีตลสฺสลิสฺสวฑฺฑุ	- ขยายพันธุ์อยู่แต่ในน้ำเย็นสะอาด ฉ้นใจ

เอวเมว โข มหาราช อิเมหิ เตรสหิ ชุตฺตคฺคณฺุณหิ ปุพฺพเพ อาเสวิตฺเทหิ นิเสวิตฺเทหิ
จิณฺุณเณหิ ปริจิณฺุณเณหิ จริเตหิ อฺุปจริเตหิ ปริปริเตหิ อริยสวากโก ตีสฺคฺคณฺุณเวหิ สมฺุเบโต
โหติ ฯ

ขอถวายพระพร พระอริยสาวกมีรุดงค์ ๑๓ อย่างเหล่านี้ เสพคั้นแล้ว เสพอยู่เป็น
ประจำแล้ว สังสมแล้ว คั้นเคยแล้ว ประพฤติแล้ว ประพฤติมั่นคงแล้ว ทำให้บริบูรณ์แล้วในภพ
ก่อน ก็ย่อมเป็นผู้ประกอบด้วยคุณอันประเสริฐ ๓๐ ประการ ฉ้นนั้นเหมือนกัน

“กตเมหิ ตีสฺคฺคณฺุณเวหิ ? สินิทฺฐมฺุฑฺฑุทวเมตฺตจิตฺโต โหติ, ฆาติตฺตทวิหฺตทิกิเลโส
โหติ, หตฺนิตฺตมานทพฺโพ โหติ, อจลทพฺพนวิภูจฺฉินฺุพฺพเมตฺตทิกสฺสทฺโธ โหติ, ปริปฺุณฺุณปีณฺุณ-

ปหภูจโกลภนียสนุตสุขสมาปตติลาภี โหติ, สีลวรปวรสสมสุจิกนฺธปริภาวิต โหติ, เทว-
 มนุสฺसानํ ปิโย โหติ มนาโป, ชีณาสวอริยวรปุกุคฺลปตฺติโต, เทวมนุสฺसानํ วนฺทิตปฺปฺชิตโต,
 พุทฺธิพุทฺธปณฺฑิตชานนํ ฤตถวิตโถมิตปสฺสโต, อิท วา หุริ วา โลเกน อนุปฺลิตโต,
 อปฺปโถกาวชเชปิ ภยทสฺสาวี, วิปุลวรสฺมปตฺติกาแมนํ มคฺคผลวรสฺสทสฺสโน, อายาจิตวิปฺล-
 ปณฺฑิตปจฺจยภาคี, อนิเกตสยโน, ฌานชฺโฆสิตตปฺปวรวีหารี, วิชฺฐิตกิลฺลสชาลวตฺถุ, ภิณฺนภคฺค-
 สงฺกฺขิตฺตสณฺณินฺนคตินิกฺวโรน, อกฺุปฺปทฺมโม, อภินีตวาโส, อนวชฺชโกคี, คตฺติวิมฺุตโต,
 อุตฺตติณฺณสพฺพวิจิกิจฺจ, วิมฺุตติชฺโฆสิตตโต ทิฏฺฐทฺมโม, อจฺลทพฺพทฺริรุตฺตตามนุสฺสคโต,
 สมนุจฺฉินฺนानุสโย, สพฺพทสฺสวทฺถุ ยํ ปตฺโต, สนุตฺสุขสมาปตฺติวิหารพฺพุโล, สพฺพสมณคฺคณ-
 สมุเปโต, อิเมหิ ตีสฺสคฺคณวเรหิ สมุเปโต โหติ ฯ

ด้วยคุณ ๓๐ ประการ อะไรบ้าง ?

๑. สนิทฺทมุทฺมทฺทวเมตฺตจิตฺโต มีเมตตวจิตนุมนวลอ่อนโยนสนิท
๒. ฌาติตทตฺตวิหตฺกิลฺลโส ฌากำจัดทำลายกิลเลสได้
๓. หตฺนิตทมานทพฺโพ มีทัพพะคือมานะอันกำจัดปลงลงเสียได้
๔. อจฺลทพฺพทฺริรุตฺตนิพฺพเมตฺติกสฺสทฺโร มีศรัทธาปักหลักตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว ปราศจาก
 ความสงสัย
๕. ปริปฺภุณฺณปณฺฑิตปหฺภูจโกลภนียสนุตาสฺสุขสมาปตฺติลาภี ได้สมาบัติที่สงบ เป็นสุข อิ่ม
 เอิบ บันเทิง หนำได้ เต็มเปี่ยม
๖. สีลวรปวรสสมสุจิกนฺธปริภาวิต อบอวลด้วยกลิ่นหอม หากกลิ่นอื่นเสมอมิได้ คือ
 ศิลประเสริฐยอดเยี่ยม
๗. เทวมนุสฺसानํ ปิโย มนาโป เป็นที่รัก ที่ชอบใจ ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
๘. ชีณาสวอริยวรปุกุคฺลปตฺติโต เป็นบุคคลที่พระอริยเจ้าผู้ประเสริฐ คือพระชีณาสพ
 ปรารถนา
๙. เทวมนุสฺसानํ วนฺทิตปฺปฺชิตโต เป็นผู้ที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายกราบไหว้บูชา
๑๐. พุทฺธิพุทฺธปณฺฑิตชานนํ ฤตถวิตโถมิตปสฺสโต เป็นผู้ที่บัณฑิตชนผู้รู้จริง ผู้รู้แจ้ง
 ทั้งหลาย ยกย่อง ชมเชย สดุดี สรรเสริญ
๑๑. อิท วา หุริ วา โลเกน อนุปฺลิตโต เป็นผู้ที่ไม่ถูกโลกกรรมฉาบติด ไม่ว่าในโลก
 นี้หรือในโลกอื่น
๑๒. อปฺปโถกาวชเชปิ ภยทสฺสาวี เป็นผู้มีปกติเล็งเห็นว่าเป็นภัย แม้ในสิ่งที่ป็นโทษ

เพียงเล็กน้อย นิดหน่อย

๑๓. วิบุลวรสุมปตติคามานี มคคผลวรสตถสาธโน บรรดาประโยชน์ คือสมบัติอัน
ไพบุลย์ ประเสริฐ น่าต้องการทั้งหลาย ได้สำเร็จประโยชน์คือมรรคและผลอันประเสริฐ

๑๔. อายาจิตวิบุลพณีตปจจยภาคี เป็นผู้มีส่วนแห่งปัจจัยที่ไพบุลย์ ประณีต ที่เขา
อาราธนา

๑๕. อนิเกตสยโน ไม่มีบ้าน ไม่มีที่อยู่ประจำ

๑๖. ฌานชโลมสิตตปวารวิหารี มีปกติอยู่ด้วยความอิมเอบใจอันอิงอาศัยฌานอัน
ประเสริฐ

๑๗. วิชฎิตกิลเสชาลวตถุ สางวัตถุคือกิลเสอันเป็นดุษฎีได้

๑๘. ภินุณภคคตสกุฎิตสณนินนคติเนรวโรณ เป็นผู้ทำลายหัก งอพับ เชือดเฉือน เครื่อง
ขวางกั้นคติได้

๑๙. อกุปปชมโม มีธรรมอันไม่กำเริบ

๒๐. อภินิตวาโส มีการอยู่ในที่อันจะพรากจากไปเสียได้

๒๑. อนวชชโกคี ใช้สอยแต่ปัจจัยอันหาโทษมิได้

๒๒. คติวิมุตโต หลุดพ้นจากคติ

๒๓. อุตตติณนสพพวิจิกจโณ ข้ามพ้นความสงสัยทั้งปวง

๒๔. วิมุตติชโลมสิตตโต ได้ประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับวิมุตติ

๒๕. ทิฏฐชมโม ได้เห็นธรรม

๒๖. อจลทพหีรตตตามนุปกโต เข้าถึงธรรมอันเป็นที่ต้านทานภัยที่มั่นคงไม่หวั่นไหว

๒๗. สมุจฉินนานุสโย ตัดขาดอนุสัยได้

๒๘. สพพาสวกุขย์ ปตโต ได้ถึงธรรมอันเป็นที่สิ้นอาสวะทั้งปวง

๒๙. สนุตสุขสมาปตติวิหารพหุโล เป็นผู้มากด้วยสมาบัติวิหารอันสงบและเป็นสุข

๓๐. สพพสมณคุณสมุเปโต เป็นผู้ประกอบด้วยสมณคุณทั้งปวง

ย่อมเป็นผู้ประกอบด้วยคุณ ๓๐ ประการเหล่านี้แล

“นनु มหาราช เถโร สาริปุตโต ทสสทสิโลกธาตฺยา อคคปุริโส จเปตฺวา ทสพลํ
โลกาจริยํ, โสปี อปริมิตมสงฺขเยยฺยกปฺเป สมาจิตกฺสลมฺโม ปุราหฺมณกฺลฺกฺสิโน มนาปิกํ
กามรตี อเนกสตสงฺขํ ธนฺวรณฺจ โอหาย ชินสาสเน ปพฺพชิตฺวา อิเมหิ เตรสหิ ชุตฺตฺถเนหิ
กายวจิจิตฺตํ ทมยิตฺวา อชฺเชตรหิ อนนฺตคฺณสมนฺนาโคโต โคตมสฺส ภควโต สาสนวเร

ธมมจกุกมนุปรตโตโก ชาโต ฯ

ขอถวายพระพร ยกเว้นพระศพลผู้ทรงเป็นอาจารย์ของชาวโลกแล้ว บุรุษผู้เป็นเลิศแห่งหมีนโลกธาตุ ก็คือพระสารีบุตรเถระมิใช่หรือ แม้พระเถระนั้นก็เป็นผู้ได้สั่งสมกุศลมูลไว้โดยชอบแล้ว ตลอดอสงไขยกัปหาประมาณมิได้ ท่านเป็นผู้สืบสกุลวงศ์ในสกุลพราหมณ์ แต่ก็กลับละทิ้งอารมณ์ที่ชอบใจ ความยินดีในกาม และทรัพย์ประเสริฐนับได้หลายร้อย บวชในพระศาสนาของพระชินวรพุทธเจ้า ฝึกกาย วาจา และจิตด้วยรุตคุณ ๑๓ อย่างเหล่านี้ มาในบัดนี้ ท่านจึงได้เป็นผู้ประกอบด้วยคุณวิเศษหาที่สุดมิได้ เกิดเป็นผู้ที่คอยประกาศสืบต่อซึ่งพระธรรมจักร ในพระศาสนาประเสริฐของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าโคดม

ภาสิตมเปตัมหาราช ภควตา เทวาติเทเวเน เอกงคฺตฺตรนิกายวรลณฺณเก –

“นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกปฺกฺคฺลฺมฺปิ สมนุปรสฺสามิ, โย เอวํ ตถาคเตน อนุตฺตรํ ธมฺมจกุกํ ปวตฺตติตํ สมนฺนทเว อนุปรตฺเตติ, ยถฺยิทํ ภิกฺขเว สาริปฺตฺโต, สาริปฺตฺโต ภิกฺขเว ตถาคเตน อนุตฺตรํ ธมฺมจกุกํ ปวตฺตติตํ สมนฺนทเว อนุปรตฺเตติ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความข้อนี้ไว้ในเอกนิบาต อังคตตรนิกายว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นบุคคลอื่นแม้คนเดียวยกเว้นที่เผยแผ่โดยชอบซึ่งธรรมจักรอันยอดเยี่ยมที่พระตถาคตประกาศไว้แล้ว เหมือนสารีบุตรนี้เลย สารีบุตรย่อมเผยแผ่โดยชอบซึ่งธรรมจักรอันยอดเยี่ยมที่พระตถาคตประกาศไว้แล้ว” ดังนี้

“สาธุ ฆนฺเต นาคเสน ยํ ภิกฺขุจึ นวฺงคํ พุทฺทวจนฺ, ยา จ โลกุตฺตรธา กิริยา, ยา จ โลกเ อธิคฺมวิปฺลวรสฺมฺปตฺติโย, สพฺพํ ตํ เตรสฺส ชฺตฺตคฺุณฺสฺ สโมธาโนปคตฺน”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ดีจริง พระคุณเจ้านาคเสน พระพุทธพจน์อันมีองค์ ๙ อย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี การกระทำที่ยอดเยี่ยมในโลกก็ดี การบรรลุธรรมและสมบัติอันไพบูลย์ประเสริฐทั้งหลายในโลกก็ดี ทุกอย่างนั้น ถึงความรวมลงในรุตคุณ ๑๓”

ชฺตฺตคฺปญฺโท ทฺติโย ๑

จบชฺตฺตคฺปญฺทาษัทธิ ๒

อนุมานปญฺโท นิฏฺฐิตโ ๑

จบอนุมานปญฺทาษัทธิที่ ๔

๖. โอปัมมกตปญจกตฺต โอปัมมกตปญจกตฺต

ปญฺหมาติกา

ปัญฺหมาติกา หัวข้อปัญหา

“ภนฺเต นาคเสน กติหฺงเคหิ สมฺนฺนาคโต ภิกฺขุ อรหฺตฺตํ สจฺจิกโรตฺติตี ?
 พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์เท่าไร ? ย่อม
 กระทำพระอรหัตให้แจ้งได้”

“อิธ มหาราช อรหฺตฺตํ สจฺจิกาตุกฺกาเมน ภิกฺขุณา –
 พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ภิกษุผู้ต้องการทำพระอรหัต
 ให้แจ้ง ในพระศาสนานี้

คหฺรภสฺส เอกํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๗
 ฟิงฺถือเอาองค์ ๑ แห่งลา

กุกฺกุฏสฺส ปญฺจ อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 ฟิงฺถือเอาองค์ ๕ แห่งไก่

กลนฺทกสฺส เอกํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๗
 ฟิงฺถือเอาองค์ ๑ แห่งกระแต

ทีปฺนิยา เอกํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๗
 ฟิงฺถือเอาองค์ ๑ แห่งแม่เสือเหลือง

ทีปิกสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 ฟิงฺถือเอาองค์ ๒ แห่งพ่อเสือเหลือง

กุมฺมสฺส ปญฺจ อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 ฟิงฺถือเอาองค์ ๕ แห่งเต่า

วิสฺสส เอกํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๗
 ฟิงฺถือเอาองค์ ๑ แห่งไม้ไผ่

จาปสุส เอกัง อังคัง คเหตุพัพพี ๗

พึงถือเอาองค์ ๑ แห่งธนู

วายนสุส เทว อังคานิ คเหตุพพานิ ๗

พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งกา

มกุกกุสส เทว อังคานิ คเหตุพพานิ ๗

พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งวานร

คตุรภาควุโค ปจโม ๖ คัทรภาวรัตที ๑

ลาพุลตาย เอกัง อังคัง คเหตุพัพพี ๗

พึงถือเอาองค์ ๑ แห่งเก้าน้ำเต้า

ปทุมสุส ตีณิ อังคานิ คเหตุพพานิ ๗

พึงถือเอาองค์ ๓ แห่งบัวหลวง

พีชสุส เทว อังคานิ คเหตุพพานิ ๗

พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งพีช

สาถกขยาณิกาย เอกัง อังคัง คเหตุพัพพี ๗

พึงถือเอาองค์ ๑ แห่งไม้ขานาง

นาวาย ตีณิ อังคานิ คเหตุพพานิ ๗

พึงถือเอาองค์ ๓ แห่งเรือ

นาวาลคคณกสุส เทว อังคานิ คเหตุพพานิ ๗

พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งเชือกโยงเรือ

กุปสุส เอกัง อังคัง คเหตุพัพพี ๗

พึงถือเอาองค์ ๑ แห่งเสากระโดงเรือ

นิยามกสุส ตีณิ อังคานิ คเหตุพพานิ ๗

พึงถือเอาองค์ ๓ แห่งนายท้ายเรือ

กมมการสูส เอกัง อังคัง คเหตุพุพันิ ฯ

ฟังถือเอาองค์ ๑ แห่งกรรมกร

สมุทสูส ปญจ อังคานิ คเหตุพุพานิ ฯ

ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่งมหาสมุทร

สมุททวคฺโค ทฺติโย ๑ สมุททวรรคฺที ๒

ปถวียา ปญจ อังคานิ คเหตุพุพานิ ฯ

ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่งดิน

อาปสูส ปญจ อังคานิ คเหตุพุพานิ ฯ

ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่งน้ำ

เตชสูส ปญจ อังคานิ คเหตุพุพานิ ฯ

ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่งไฟ

วายุสูส ปญจ อังคานิ คเหตุพุพานิ ฯ

ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่งลม

ปพฺพตสูส ปญจ อังคานิ คเหตุพุพานิ ฯ

ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่งภูเขา

อากาสสูส ปญจ อังคานิ คเหตุพุพานิ ฯ

ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่งอากาศ

จหนสูส ปญจ อังคานิ คเหตุพุพานิ ฯ

ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่งดวงจันทร์

สุริยสูส สตฺต อังคานิ คเหตุพุพานิ ฯ

ฟังถือเอาองค์ ๗ แห่งดวงอาทิตย์

สกุสสูส ตีณิ อังคานิ คเหตุพุพานิ ฯ

ฟังถือเอาองค์ ๓ แห่งท้าวสักกะ

จกุกวตติสฺส จตตาริ อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึ่งถือเอาองค์ ๔ แห่งพระเจ้าจักรพรรดิ
 ปถวีวคฺโต ตติโย ๑ ปถวีวรรคที่ ๓

อุปจิกาย เอกํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๗
 พึ่งถือเอาองค์ ๑ แห่งปลวก

พิพารสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึ่งถือเอาองค์ ๒ แห่งแมว

อุนฺทฺรฺสฺส เอกํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๗
 พึ่งถือเอาองค์ ๑ แห่งหนู

วิจฺฉิกสฺส เอกํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๗
 พึ่งถือเอาองค์ ๑ แห่งแมงป่อง

นกุลสฺส เอกํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๗
 พึ่งถือเอาองค์ ๑ แห่งพังพอน

ชรสิงคาลสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึ่งถือเอาองค์ ๒ แห่งสุนัขจิ้งจอก

มิกสฺส ตีณิ อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึ่งถือเอาองค์ ๓ แห่งเนื้อ

โครฺฐสฺส จตตาริ อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึ่งถือเอาองค์ ๔ แห่งโค

วราหสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึ่งถือเอาองค์ ๒ แห่งสุกร

หตฺถิสฺส ปญฺจ อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึ่งถือเอาองค์ ๕ แห่งช้าง

อุปจิกาวคฺโค จตฺตโต ๑ อุปจิกาวรรคที่ ๔

สีหสฺส สตฺต อํคานิ คฺเขตฺตพฺพานิ ๗

พฺงถือเอาองคฺ ๗ แห่งราชสีห์

จกฺกวากสฺส ตีณิ อํคานิ คฺเขตฺตพฺพานิ ๗

พฺงถือเอาองคฺ ๓ แห่งนกจากพฺราก

เปณาทิกาย เทว อํคานิ คฺเขตฺตพฺพานิ ๗

พฺงถือเอาองคฺ ๒ แห่งนกเงือก

ฆฺรกโปตฺสฺส เอกํ อํคํ คฺเขตฺตพฺพิ ๗

พฺงถือเอาองคฺ ๑ แห่งนกกกระจอก

อุลฺลฺกสฺส เทว อํคานิ คฺเขตฺตพฺพานิ ๗

พฺงถือเอาองคฺ ๒ แห่งนกเค้า

สตปฺตตฺสฺส เอกํ อํคํ คฺเขตฺตพฺพิ ๗

พฺงถือเอาองคฺ ๑ แห่งนกตระไน

วคฺคฺลิสฺส เทว อํคานิ คฺเขตฺตพฺพานิ ๗

พฺงถือเอาองคฺ ๒ แห่งค่างคาว

ชฺลฺกาย เอกํ อํคํ คฺเขตฺตพฺพิ ๗

พฺงถือเอาองคฺ ๑ แห่งปลิง

สปฺปสฺส ตีณิ อํคานิ คฺเขตฺตพฺพานิ ๗

พฺงถือเอาองคฺ ๓ แห่งงู (สามัญ)

อชฺครสฺส เอกํ อํคํ คฺเขตฺตพฺพิ ๗

พฺงถือเอาองคฺ ๑ แห่งงูเหลือม

สีหาคฺโค ปญฺจโม ๑ สีทวารคฺที่ ๕

ปนฺถมกฺกฏกฺสฺส เอกํ อํคํ คฺเขตฺตพฺพิ ๗

พฺงถือเอาองคฺ ๑ แห่งแมงมุมตามหนทาง

ถนลิตทวารกสุส เอกัง อังคัง คเหตุพัพพี ๗
 พึงถือเอาองค์ ๑ แห่งทวารกที่ยังติดนมมารดา

จิตตกัทรกมุขสุส เอกัง อังคัง คเหตุพัพพี ๗
 พึงถือเอาองค์ ๑ แห่งเต่าเหลืออง

ปวนสุส ปญจ อังคานิ คเหตุพัพพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๕ แห่งป่า

รุกขสุส ตีณิ อังคานิ คเหตุพัพพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๓ แห่งต้นไม้

เมฆสุส ปญจ อังคานิ คเหตุพัพพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๕ แห่งเมฆ

มณिरตนสุส ตีณิ อังคานิ คเหตุพัพพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๓ แห่งแก้วมณี

มาควิกสุส จตุตาริ อังคานิ คเหตุพัพพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๔ แห่งพรานเนื้อ

พาฬิสิกสุส เทว อังคานิ คเหตุพัพพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งพรานเบ็ด

ตจจกสุส เทว อังคานิ คเหตุพัพพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งช่างถาก

มกุกกาคูโต ฉฎฐิ ๑ มกุกกาวรรคที่ ๒

กุมภสุส เอกัง อังคัง คเหตุพัพพี ๗
 พึงถือเอาองค์ ๑ แห่งหม้อ

กาพายสสุส เทว อังคานิ คเหตุพัพพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งกาลักน้ำ

ฉตุตสฺส ตีณิ อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๕
 พึ่งถือเอาองค์ ๓ แห่งร่ม

เขตตสฺส ตีณิ อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๕
 พึ่งถือเอาองค์ ๓ แห่งนา

อคทสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๕
 พึ่งถือเอาองค์ ๒ แห่งยา

โกชนสฺส ตีณิ อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๕
 พึ่งถือเอาองค์ ๓ แห่งโกชนะ

อิสฺสาสสฺส จตุตตาริ อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๕
 พึ่งถือเอาองค์ ๔ แห่งนายขมังธนู

กมุภวคฺโค สตุตโม ๖ กมุภวรรคที่ ๗

นอกวรรค

รณฺโณ จตุตตาริ อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๕
 พึ่งถือเอาองค์ ๔ แห่งพระราชชา

โทวาริกสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๕
 พึ่งถือเอาองค์ ๒ แห่งนายประตู่

นีสทาย เอกํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕
 พึ่งถือเอาองค์ ๑ แห่งหินลับมีด

ปทีปสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๕
 พึ่งถือเอาองค์ ๒ แห่งประทีป

มยฺรุสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานิ ๕
 พึ่งถือเอาองค์ ๒ แห่งนกยูง

ตุงคสุส เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งม้า

โสณฺทิกสุส เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งคนขายเหล้า

อินฺทขีลสุส เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งเสาเขื่อน

ตุลฺลาย เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๑ แห่งเครื่องชั่ง

ขคฺคสุส เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งพระขรรค์

มจฺฉสุส เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งปลา

อิณฺคคาหฺกสุส เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๑ แห่งลูกหนี้

พฺยชาติตฺสุส เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งคนเจ็บป่วย

มตฺสุส เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งคนตาย

นทฺิยา เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งแม่น้ำ

อุสฺภสุส เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๑ แห่งโคอุสภะ

มคฺคสุส เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานิ ๗
 พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งหนทาง

สูงกสายิกสฺส เอกํ อํงค์ คเหตุพฺพํ ฯ
 ฝั่งถือเอาองค์ ๑ แห่งพนักงานเก็บภาษี

โจรสฺส ตีณิ อํงค์านิ คเหตุพฺพานิ ฯ
 ฝั่งถือเอาองค์ ๓ แห่งโจร

สกุณคฺขมียา เอกํ อํงค์ คเหตุพฺพํ ฯ
 ฝั่งถือเอาองค์ ๑ แห่งเหยี่ยว

สุนขสฺส เอกํ อํงค์ คเหตุพฺพํ ฯ
 ฝั่งถือเอาองค์ ๑ แห่งสุนัข

ติกิจฺจนสฺส ตีณิ อํงค์านิ คเหตุพฺพานิ ฯ
 ฝั่งถือเอาองค์ ๓ แห่งหมอยา

คพฺภินียา เทว อํงค์านิ คเหตุพฺพานิ ฯ
 ฝั่งถือเอาองค์ ๒ แห่งหญิงมีครรภ์

จมรียา เอกํ อํงค์ คเหตุพฺพํ ฯ
 ฝั่งถือเอาองค์ ๑ แห่งจามรี

กิกิยา เทว อํงค์านิ คเหตุพฺพานิ ฯ
 ฝั่งถือเอาองค์ ๒ แห่งนกตั๋ยตีวิด

กโปติกาย ตีณิ อํงค์านิ คเหตุพฺพานิ ฯ
 ฝั่งถือเอาองค์ ๓ แห่งแม่นกเขา

เอกนยนสฺส เทว อํงค์านิ คเหตุพฺพานิ ฯ
 ฝั่งถือเอาองค์ ๒ แห่งคนมีนัยน์ตาข้างเดียว

กสฺสกสฺส ตีณิ อํงค์านิ คเหตุพฺพานิ ฯ
 ฝั่งถือเอาองค์ ๓ แห่งชาวนา

ขมฺพุกสิงฺคาลิยา เอกํ อํงค์ คเหตุพฺพํ ฯ
 ฝั่งถือเอาองค์ ๑ แห่งแม่หมาไน

จงดวารกสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานิ ฯ
 พึ่งถือเอาองค์ ๒ แห่งผ้ากรองน้ำ

ทพฺพิยา เอกํ อํคํ คเหตุพฺพิ ฯ
 พึ่งถือเอาองค์ ๑ แห่งทัพพี

อิณฺสธาธกสฺส ตีณิ อํคานิ คเหตุพฺพานิ ฯ
 พึ่งถือเอาองค์ ๓ แห่งเจ้าหน้

อนุวิจिनกสฺส เอกํ อํคํ คเหตุพฺพิ ฯ
 พึ่งถือเอาองค์ ๑ แห่งพนักงานตรวจสอบ

สารถิสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานิ ฯ
 พึ่งถือเอาองค์ ๒ แห่งนายสารถี

โภชกสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานิ ฯ
 พึ่งถือเอาองค์ ๒ แห่งคนกินข้าว

ตุนุณวายนสฺส เอกํ อํคํ คเหตุพฺพิ ฯ
 พึ่งถือเอาองค์ ๑ แห่งช่างปะชุน

นาวิกสฺส เอกํ อํคํ คเหตุพฺพิ ฯ
 พึ่งถือเอาองค์ ๑ แห่งนายเรือ

ภมรสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานีติ ฯ
 พึ่งถือเอาองค์ ๒ แห่งแมลงภู

ปัญหมาติกา นิฎฺฐิตา ฯ

จบหัวข้อปัญหา

๖.๑ คหุรภวคค

๖.๑ คัทรภวรรค ทมวดว่าด้วยลา

๑. คหุรภงคปญโท

๑. คัทรภังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งลา

[๑] “ภนฺเต นาคเสน ‘คหุรภสฺส เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพนฺ’ติ ยํ วเทสิ, กตมํ ตํ เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพนฺ’ติ ?

[๑] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๑ แห่งลา’ องค์ ๑ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช คหุรโภ นาม สงฺการกุญฺเภิ จตุกฺเกปิ สิงฺฆาญฺเภิ คามทฺวาเรปิ ฤสฺราสิมฺหิปี ยตฺถ กตฺถจิ สยติ, น สยนพฺหุโล โหติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ ตินฺสนฺถาเรปิ ปณฺณสนฺถาเรปิ กฏฺจมณฺจเกปิ จมายปิ ยตฺถ กตฺถจิ จมฺมขณฺท์ ปตฺถริตฺวา ยตฺถ กตฺถจิ สยิตพฺพํ, น สยนพฺหุเลน ภวิตพฺพํ ๕ อิหํ มหาราช คหุรภสฺส เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๕ ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิตฺเวเน ‘กลิงฺครูปชานา ภิกฺขเว เอตฺรหิ มม สวกา วิหรนฺติ อปฺปมตฺตา อาตปิโน ปชานสมฺนิ’ติ ๕ ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรณ สาริปฺตุเตน ฐมฺมเสนาปตินาปี -

“ปลฺลงฺเกน นิสินฺนสฺส

ชณฺเณนาภิวสฺสติ

อลํ ผาสฺสูหาราย

ปหิตตฺตสฺส ภิกฺขุโน”ติ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ขึ้นชื่อว่าลา จะไปนอนหมอบอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ไม่ว่าจะที่กองหยากเยื่อ ไม่ว่าจะที่ทางสี่แพร่ง ไม่ว่าจะที่ทางเข้าบ้าน ไม่ว่าจะที่กองแกลบ ย่อมไม่เป็นผู้มากด้วยการนอน ฉะนั้น ขอถวายพระพร ภิกษุผู้มีความเพียรเป็นพระโยคาวจร ไปปูแผ่นหนังนอน ณ ที่ใดที่หนึ่ง ไม่ว่าจะบนลาดหญ้า ไม่ว่าจะบนลาดใบไม้ ไม่ว่าจะบนเตียงไม้ ไม่ว่าจะใต้เงาไม้ ไม่พึงเป็นผู้มากด้วยการนอน ฉะนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ ๑ แห่งลาที่ฟังถือเอา ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภวษิตความข้อนี้ไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ในปัจจุบันสาวกทั้งหลายของเราใช้หมอนไม้หนุนศิระษะและเท้า เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร เครื่องเผือกเลิศในการบำเพ็ญเพียรอยู่’ ดังนี้ ขอถวาย

พระพร แม้พระสารีบุตรเถระก็ได้ภาษิตความข้อนีไว้ว่า

“เมื่อภิกษุหนึ่งขัดสมาธิในกุฎีใด ผนตกไม่เปียกเข้าทั้งสอง กุฎี
เท่านี้ ก็เพียงพอเพื่ออยู่ผาสุก ของภิกษุผู้มีใจเด็ดเดี่ยวมุ่ง
นิพพาน”

ศุทธวงศปญโท ปจโม ๖

จบศัทรภังคปัญหาคือที่ ๑

๒. กุกกุฏังคปญห

๒. กุกกุฏังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งไก่

[๒] “ภนเต นาคเสน ‘กุกกุฏัสส ปญจ อังคานิ คเหตุพพานี’ติ ยัม วเทสิ, กตมานิ
ตานิ ปญจ อังคานิ คเหตุพพานี”ติ ?

[๒] พระเจ้ามิลินทร์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่ง
ไก่’ องค์ ๕ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช กุกกุฏโฏ กาลเณ สมเยน ปฏิสल्लीยติ, เอวเมว โข มหาราช
โยคินา โยคาวจเรณ กาลเณ สมเยเนว เจตियงคณัม สุมมชชิตฺตวา ปานีโย ปริโภชนีโย
อุปปฏจเปตฺตวา สรีริ ปฏิชคฺคิตฺตวา นหายิตฺตวา เจตียัม วนฺทิตฺตวา วุฑฺฒานัม ภิกฺขุณฺ्हํ ทสฺสนาย
คนฺตฺตวา กาลเณ สมเยน สุกฺกณาคาริ ปวิสิตพฺพัม ๕ อิทํ มหาราช กุกกุฏัสส ปจฺมัม อังคัม
คเหตุพฺพัม ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ไก่ ย่อมหลีกเลี่ยงตามกาลอัน
ควร ตามสมัยอันควร ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร บัดกวาดลานเจดีย์
ตั้งน้ำฉัน น้ำใช้ ชำระร่างกาย อาบน้ำให้ไว้เจดีย์ เข้าไปพบภิกษุผู้ใหญ่ทั้งหลาย ตามกาลอัน
สมควร ตามสมัยอันควร ฟังเข้าไปยังเรือนว่าง ตามกาลอันควร ตามสมัยอันควร ฉันทนั้นเหมือน
กัน นี่คือองค์ที่ ๑ แห่งไก่ ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช กุกกุฏโฏ กาเลน สมเยเนว วุฏฐาติ ฯ เอวเมว โช มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ กาเลน สมเยเนว วุฏฐหิตวา เจตियงคณิ สมมุชชิตวา ปาณียั ปริโภชนียั อุပ္ภุจเปตวา สรีรั ปฏิชคคิตวา เจตียั วนุทิตวา ปุณเทว สุตตมาคารั ปวิสิตพุฬุ ฯ อิทั มหาราช กุกกุฏสุส ทุตติยั องคั คเหตุพุฬุ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ไก่ ย่อมออก (จากที่เร้น) ตามกาลอันควร ตามสมัยอันควร ฉันทไฉ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ออก(จากที่เร้น) ตามกาลอันควร ตามสมัยอันควร ตั้งน้ำฉัน น้ำใช้ ชำระร่างกาย อาบน้ำไหว้เจตีย์ ฟังเข้าไปยังเรือนว่างอีก ตามกาลอันควร ตามสมัยอันควร ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คื้องค์ที่ ๒ แห่งไก่ ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช กุกกุฏโฏ ปถวี ชณิตวา ชณิตวา อชโฆหารั อชโฆหริติ ฯ เอวเมว โช มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ ปจจเวกขิตวา ปจจเวกขิตวา อชโฆหารั อชโฆหริตพุฬุ ‘เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนายน น วิภูสนาย, ยาวเทว อิมสุส กายสุส จิตติยา ยาปนาย วิหีสูปริติยา พุรหมจิริยานุคคหาย, อิติ ปุราณญจ เวทณั ปฏิงขามิ นวณฺจ เวทณั น อุปฺปาเทสสามิ, ยาดุรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสฺวิหาโร จา’ติ ฯ อิทั มหาราช กุกกุฏสุส ตติยั องคั คเหตุพุฬุ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ไก่ คู้ยเขี่ยพื้นดิน จิกกินอาหารที่ควรจจะจิกกินได้ ฉันทไฉ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียรพิจารณาทุกครั้ง แล้วจึงกลืนกินอาหารที่ควรกลืนกิน อย่างนี้ว่า ‘เราบริโภคอาหาร ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง ทว่าเพียงเพื่อความดำรงอยู่แห่งกายนี้เท่านั้น เพื่อความเป็นไปได้ เพื่อระงับความเบียดเบียน เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ โดยประการอย่างนี้ เราจักกำจัดเวทนาเก่า และจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความดำเนินไปได้ ความไม่มีโทษและความอยู่ผาสุก จักมีแก่เรา’ ดังนี้ ฉันทนั้นเหมือนกันนี้ คื้องค์ที่ ๓ แห่งไก่ ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมฺเปตั มหาราช ภควตา เทวาติเทเวณ –

“กนฺตาเร ปุตฺตมัสสั อกฺขสฺสพฺภณฺชนั ยถา
เอวั อหาริ อหารั ยาปนตฺถมฺมุจฺฉิตฺติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตตามข้อนี้ไว้ว่า

“ภิกษุฟังเป็นผู้ไม่สยบกกลืนกินอาหารแต่พอยังร่างกายให้เป็น

ไปได้เหมือน(สามีภรรยา) กลืนกินเนื้อบุตรในที่กัณดารเหมือน
(พ่อค้าเกวียน) ใช้น้ำมันหยอดเพลลา(เกวียน) ฉะนั้น” ดังนี้

“ปุณ จปร มหาราช กุกกุฏ โสจกขุโกปิ รตตี อนุโธ โหติ ฯ เอวเมว โข มหาราช
โยคินา โยคาวจรณ อนนุเชเนว อนุเชน วีย ภวิตพัพ, อรณญเปปี โคจรคามเม ปิณฺฑทาย
จรณเตนปี รชนีเยสุ รูปสททคณฺชรสโผฏฐพุพฺพมเมสุ อนุเชน พธิเรน มุเคน วีย ภวิตพัพ,
น นิमितฺตํ คเหตุพัพ, นานุพฺพณฺชนํ คเหตุพัพ ฯ อิํ มหาราช กุกกุฏสุส จตุตฺถํ องคํ
คเหตุพัพ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ไก่แม้ว่ามีตาดีอยู่ ก็ยอมเป็นไก่ตาบอดในตอนกลาง
คืน ฉันทัด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ไม่ใช่คนตาบอดเลย ก็พึงเป็นดูจคน
ตาบอด คือแม้อยู่ในป่า แม้เที่ยวบิณฑบาตไปในโคจรคาม ก็พึงเป็นดูจคนตาบอด คนหูหนวก
คนเป็นไปในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมทั้งหลายที่น่ายินดี ไม่พึงถือเอานิमित ไม่
พึงถือเอาอนุพยัญชนะ ฉันทันั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๔ แห่งไก่ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรน มหาจายเนน -

‘จกขุมาสส ยถา อนุโธ	โสตวา พธิโร ยถา
ปณฺณวาสส ยถา มุโค	พลวา ทุพฺพโลริว
อตตอตเถ สมฺบุปนฺเน	สเยถ มตฺสายิกนฺติ ฯ

ขอถวายพระพร พระมหากัจจายนเถระ ได้ภาสิตความข้อนีไว้ว่า

“ผู้เป็นปราชญ์นั้นถึงมีตาดี ก็พึงทำเป็นเหมือนคนตาบอด ถึงมี
หูดี ก็พึงทำเป็นเหมือนคนหูหนวก ถึงมีปัญญา ก็พึงทำเป็น
เหมือนคนใบ้ ถึงมีกำลัง ก็พึงทำเป็นเหมือนคนอ่อนแอ ครั้น
เมื่อประโยชน์ตามเกิดขึ้นแล้ว ถึงจะนอน ในเวลาใกล้จะตาย ก็
ยังทำประโยชน์ให้สำเร็จได้” ดังนี้

“ปุณ จปร มหาราช กุกกุฏ โสจกขุโกปิ เลทฺททฺทณฺทลคฺคพฺมุคฺคเรหิ ปริปาตียนฺโตปี สกํ เคหํ
น วิชหติ ฯ เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรณ จีวรกมฺมํ กโรนฺเตนปี นวกมฺมํ
กโรนฺเตนปี วตฺตปฺปฏิวตฺตํ กโรนฺเตนปี อุทฺทิสนฺเตนปี อุทฺทิสานฺเตนปี โยนิโสมนสิกาโร
น วิชหิตพฺโพ, สกํ โข ปเนตํ มหาราช โยคินอฺ เคหํ, ยทฺทํ โยนิโสมนสิกาโร ฯ อิํ
มหาราช กุกกุฏสุส ปณฺณจมฺ องคํ คเหตุพัพ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ไก่ แม้ว่าถูกขวางปาด้วยก้อนดิน
ไม้ ตะบอง ไม้ค้อน ก็ยอมไม่ละเรื้อนรังของตน ฉันทิ พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร แม้ต้อง
ทำงานเกี่ยวกับจิวร แม้ต้องทำงานเกี่ยวกับการก่อสร้าง แม้ต้องทำวัตรปฏิบัติ แม้ต้อง
เรียนบาลี แม้ต้องสอนบาลี ก็ไม่ละทิ้งโยนิโสมนสิการ ฉันทิ นั้น ขอถวายพระพร เรื้อนรังของตน
ของพระโยคินี้ คือ โยนิโสมนสิการ นี้คือองค์ที่ ๕ แห่งไก่ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตัม มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวณ ‘โก จ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน โคจโร สโก
เปตติโก วิสโย? ยทฺธิ จตฺตารโ สติปฏฺฐานา’ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย แดนที่เป็นของบิดาของตนอันเป็นโคจรของภิกษุเป็นอย่างไร ? คือ
สติปัฏฐาน ๔ ประการ” ดังนี้

ภาสิตมเปตัม มหาราช เถเรน สาริปฺพุเตน ธมฺมเสนาปตินาปิ –

“ยถา สุทฺถุโต มาตงฺโค	สํ โสณฺทํ น มหฺตติ
ภกฺขากภกฺขํ วิชานาติ	อตฺตโน วุตฺตติกปฺปนํ ฯ
“ตเถว พุทฺธปฺพุเตน	อปฺปมตฺเตน วา ปน
ชินวจฺนํ น มหฺตติตพฺพํ	มนสิการวฺรุตฺตมณฺ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระธรรมเสนาบดีสาริปุตรเถระ ก็ได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“เหมือนอย่างช้างมาตงคที่ฝึกดีแล้ว ย่อมไม่เหยียบย่างวงของ
ตน จึงรู้ถึงสิ่งที่เป็นอาหารและไม่ใช่อาหารเลี้ยงชีวิตของตน
ฉันทิ ภิกษุผู้เป็นพุทธบุตรผู้ไม่ประมาท ก็ไม่พึงเหยียบย่างพระ
ตำรัสของพระชินวรพุทธเจ้า อันประเสริฐ สูงส่ง ด้วยโยนิโส-
มนสิการ ฉันทิ นั้น” ดังนี้

ภุกฺกฏฺญฺคปญฺโท ทฺติโย ฯ

จบภุกกฏญคปัญหข้อที่ ๒

๓. กลนุทกงคปณฺห

๓. กลันทกัณฺคปัญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งกระแด

[๓] “ภนฺเต นาคเสน ‘กลนุทกสฺส เอกํ อํคํ คเหตุพฺพนฺ’ติ ยํ วเทสิ, กตมํ ตํ เอกํ อํคํ คเหตุพฺพนฺ’ติ ?

[๓] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๑ แห่งกระแด’ องค์ ๑ ที่ฟังถือเอา นั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช กลนุทโก ปฏิสตฺตุมฺหิ โอปตฺนฺเต นงฺคุญฺจํ ปปฺโผฏฺเตวา มหนฺตํ กตฺวา เตเนว นงฺคุญฺจลคฺเคน ปฏิสตฺตํ ปฏฺิพาหติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ กิเลสสฺตฺตุมฺหิ โอปตฺนฺเต สติปฺภูจฺานลคฺพํ ปปฺโผฏฺเตวา มหนฺตํ กตฺวา เตเนว สติปฺภูจฺานลคฺเคน สพฺพกิเลสา ปฏฺิพาหิตพฺพา ๕ อิหํ มหาราช กลนุทกสฺส เอกํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร กระแด เมื่อศัตถุปรากฏ ก็เคาะหางทำให้พองใหญ่ขึ้น ใช้หางเป็นไม้ตะบองสู้ศัตถุ ฉันทใจ พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร เมื่อศัตถุคือกิเลสปรากฏ ก็ยอมเคาะไม้ตะบองคือสติปฐฐาน ทำให้พองใหญ่ขึ้น ใช้ไม้ตะบองคือสติปฐฐานสู้กิเลสทั้งปวง ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ ๑ แห่งกระแดที่ฟังถือเอา”

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรน จูพฺพนฺถเกณ –

“ยทา กิเลสา โอปตฺนฺติ สามณฺยคุณธฺรฺสนา

สติปฺภูจฺานลคฺเคน หนฺตพฺพา เต ปฺนปฺนฺ’ติ ๕

ขอถวายพระพร ท่านพระจูพป็นถกเถระได้ภาษิตความข้อนีไว้ว่า

“เมื่อใด กิเลสทั้งหลายอันเป็นเครื่องกำจัดคุณแห่งความเป็นสมณะ ปรากฏ เมื่อนั้น พระโยคาวจรพึงใช้ไม้ตะบองคือสติปฐฐาน กำจัดกิเลสเหล่านั้นบ่อย ๆ”

กลนุทกงคปณฺโท ตติโย ๖

จบกลันทกัณฺคปัญฺหาข้อที่ ๓

๔. ทีปินยงคปญห

๔. ทีปินยงคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งแม่เสือเหลือง

[๔] “ภนฺเต นาคเสน ‘ทีปินยา เอกํ อํคํ คเหตุพฺพนฺ’ติ ยํ เวทสิ, กตมํ ตํ เอกํ อํคํ คเหตุพฺพนฺ”ติ ?

[๔] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๑ แห่งแม่เสือเหลือง’ องค์ ๑ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไหน ?”

“ยถา มหาราช ทีปินี สกียเวว คพฺภํ คณฺหาติ, น ปฺนปฺปฺนํ ปฺริสํ อฺุเปติ ?
เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ อายตี ปฺฏิสนฺธิ อฺุปรตฺตี คพฺภเสยฺยํ จฺุตี เกทํ
ขยํ วินาสํ สํสารภยํ ทฺุคฺคตี วิสมํ สมฺปิพิตํ ทิสฺวา ‘ปฺนพฺภเว นปฺปฏิสนฺทหิสฺสามิ’ติ
โยนิโสมนสิกาโร กรณฺโย ๕ อิหํ มหาราช ทีปินยา เอกํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร แม่เสือเหลือง พอถือเอา
กรรมได้ครั้งเดียวเท่านั้น ก็ไม่เข้าไปใกล้ตัวผู้บอย ๆ อีก ฉันทไต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้
บำเพ็ญเพียร ครั้นเห็นปฏิสนธิในอนาคต ความอุปบัติ ความเป็นสัตว์นอนในกรรม จุติ ความ
แตกทำลาย ความสิ้นไป ความพินาศไป ภัยในสังสารวัฏ ทุคติ ว่าไม่สงบ ว่าบิบบครั้งแล้ว ก็ฟัง
กระทำโยนิโสมนสิการว่า เราจักไม่ปฏิสนธิในภพใหม่อีก ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ ๑ แห่ง
แม่เสือเหลือง ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมฺุเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิตฺเวเน สุตฺตนิปาเต ธนฺยโคपालกฺสุตฺเต –

“อุสฺโภริว เจตฺวา พนฺธนาถิ

นาโค ปฺุตฺติลตฺว ทาลยิตฺวา

นาหํ ปฺนุเปสฺสํ คพฺภเสยฺยํ

อถ เจ ปตฺถยสิ ปวสฺส เทวา”ติ ๕

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ในธนฺยโคपालกฺสุตฺร ในสุตฺตนิบาตว่า

“เราได้ตัดเครื่องผูกทั้งหลาย เหมือนโคอุสภะสลัดเชือกที่ล่าม

ไว้จนขาดสะบั้น ทำลายเถาวัลย์เหมือนช้างทำลายเถาหัวด้วน

จนแหลกละเอียด จึงไม่ต้องกลับมาเกิดอีก ผนเอ๋ย หากท่าน
อยากตก ก็เชิญตกลงมาเถิด”

ทีปนิยงคปญโท จตุตฺโท ๑
จบทีปนิยงคปญทาสฺยที่ ๔

๕. ทีปิกงคปญท

๕. ทีปิกงคปญทา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งพ่อเสือเหลือง

[๕] “ภนเต นาคเสน ‘ทีปิกสุส เทว องคานิ คเหตุพพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ
ตานิ เทว องคานิ คเหตุพพานี”ติ ?

[๕] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๒ แห่ง
พ่อเสือเหลือง’ องค์ ๒ ที่ฟังถือเอา นั้น เป็นไหน ?”

“ยถา มหาราช ทีปโก อรญเณ ตินคหนํ วา วนคหนํ วา ปพพตคหนํ วา นิสฺสสาย
นีสฺยิตฺตวา มิเค คณฺหาติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ วิเวกํ เสวิตพฺพํ
อรญญํ รุกฺขมฺมูลํ ปพพตํ กนฺทรี คิริคฺคหํ สุสานํ วนปตฺถํ อพฺโปกาสํ ปลาลปฺญชฺชํ อปฺปสทฺทํ
อปฺปนนิคฺโขสฺสํ วิชนวาทํ มนุสฺสราหเสยฺยกํ ปฏฺฐิสฺส
โยคี โยคาวจโร นจิริสฺส
ปรจฺมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร เสือเหลืองอาศัยพงหญ้า
ในป่าช้า ป่ารกบ้าง ที่รกแห่งภูเขาบ้าง ชอนตัว แล้วจึงจับเอาเนื้อทั้งหลายได้ ฉันทิด ขอถวาย
พระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเสพสสถานที่วิเวก คือป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้า
ตามภูเขา ป่าช้า ป่าไม้ ที่โล่งแจ้ง ลอมฟาง ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีเสียงน้อย ไม่มีเสียงอีกทีก็ ไม่มี
ผู้คนพลุกพล่าน มีที่นอนที่สงัดจากพวกคน มีความเหมาะสมแก่การหลีกเร้น ขอถวายพระพร
พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ผู้เสพสภภาพที่วิเวก ย่อมบรรลुरूสสีภาวะในอภิญญา ๖ ต่อกาลไม่
นานเลยทีเดียว ฉันทันนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งพ่อเสือเหลือง ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช เถเรหิ ธมฺมสงฺคาหเกหิ -

“ยถาปิ ทีปโก นาม นิลียิตฺวา คณฺหเต มิเ
 ตเถวายํ พุทฺธปฺตโต ยุตฺตโยโค วิปสฺสโก
 อรณฺณํ ปวิสิตฺวาน คณฺหาติ ผลมุตฺตมนฺฺติ ฯ

ขอถวายพระพร พระเถระผู้เป็นธัมมสังคากาจารย์ทั้งหลาย ได้ภาษิตความข้อนีว่า

“ธรรมดว่า เสือเหลือง ซ่อนตัวแล้ว ก็ยอมจับเอาเนื้อทั้งหลาย
 ได้ แม้ฉันใด พระโยคาวจรผู้เป็นพุทธบุตร ผู้ประกอบความ
 เพียร เจริญวิปัสสนา เข้าป่าแล้ว ก็ยอมจับเอาผลที่สูงที่สุดได้
 ฉะนั้น”

“ปุณ จปรํ มหาราช ทีปโก ยํ กิณฺจิ ปสฺสุ วรฺติวา วาเมน ปสฺเสน ปติตฺตํ น
 ภกฺขเตติ ฯ เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ เวพฺพทาเนน वा ปตฺตทาเนน वा
 ปุပ္ผทาเนน वा ผลทาเนน वा สินฺนาทาเนน वा มตฺตติกาทาเนน वा จุณฺณทาเนน वा
 ทนฺตกฺกุชทาเนน वा มุโขทกทาเนน वा จาตุกมุขตาย वा มุคฺคสุပ္พายตาย वा ปาโรภฺยตาย
 वा ชงฺขมฺเปสนีเยน वा เวชฺชกมฺเมน वा ทูตกมฺเมน वा ปหิณฺคมเนน वा ปิณฺทปฏฺธิปิณฺฑเฑน
 वा ทานานุပ္ปทาเนน वा วตฺถุวิชฺชาย वा นกฺขตฺตวิชฺชาย वा องฺควิชฺชาย वा
 อณฺเฏตฺรณฺณตฺเรณ वा พุทฺธปฺปฏิกฺกุเจเน มิจฺจาชฺชีเวเน นิปฺผาติตํ โภชนํ น ภุญฺชิตพฺพํ
 วาเมน ปสฺเสน ปติตฺตํ ปสฺสุ วिय ทีปโก ฯ อิหํ มหาราช ทีปิกสฺส ทฺตฺติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดว่า พ่อเสือเหลืองฆ่าสัตว์ตัวใดตัวหนึ่งแล้ว
 จะไม่ยอมกัดกินเนื้อที่ลัมไปทางซ้าย ฉะนั้น ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ไม่
 ฟังบริโภคโภชนะสำเร็จด้วยการให้ไม้ไผ่บ้าง ด้วยการให้ใบไม้บ้าง ด้วยการให้ดอกไม้บ้าง
 ด้วยการให้ผลไม้บ้าง ด้วยการให้เครื่องสนานบ้าง ด้วยการให้ดินเหนียวบ้าง ด้วยการให้เครื่อง
 จุณบ้าง ด้วยการให้ไม้ชำระฟันบ้าง ด้วยการให้น้ำล้างหน้าบ้าง ด้วยความเป็นคนประจบบ้าง
 ด้วยความเป็นผู้มีคำพูดดุจแกว้บ้าง ด้วยทุตกรรมบ้าง ด้วยการส่งข่าวบ้าง ด้วยการให้ก้อน
 ข้าวตอบบ้าง ด้วยการเพิ่มให้ทานบ้าง ด้วยวิชาทำนายพื้นที่บ้าง ด้วยวิชาทำนายฤกษ์บ้าง
 ด้วยวิชาดูอวัยวะบ้าง หรือด้วยมิจฉาอาศัยอย่างใดอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงรังเกียจ ดูก
 พ่อเสือเหลืองไม่ยอมกัดกินเนื้อที่ลัมไปทางข้างซ้าย ฉะนั้น ฉะนั้นเหมือนกัน นี้องค์ที่ ๒ แห่ง
 พ่อเสือเหลือง ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช เถเรน สารีปุตฺเตน ชมฺมเสนาปตินา –

“วจฺจิวินฺยตฺตวิปฺผารา	อุปฺปนฺนํ มรฺชฺปายสํ
สเจ ภฺตุโต ภเวยฺยาหํ	สาชฺชิวํ ครหิตํ มม ๗
ยทิปิ เม อนฺตคฺคุณิ	นิกฺขมิตฺวา พหิ จเร
เนว ภินฺนุเทยฺยมาชฺชิวํ	จชมาโนปิ ชฺชิวิตฺนุ”ติ ๗

ขอถวายพระพร พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระได้ภาษิตความขอนี้ไว้ว่า

“ถ้าหากว่า เราพึงเป็นผู้บริโภคข้าวมรฺชฺปายาสที่เกิดขึ้น เพราะ
การแผ่ไปแห่งวจฺจิวินฺยตฺตแล้วไซ้ร้อ อาชีวะของเรานั้น พึงเป็นสิ่งที่
ที่บัณฑิตติเตียนได้ แม้หากว่า ขนดไล้ของเราจะพึงออกมา
เที่ยวไปภายนอก เราจะไม่ทำลายอาชีวะเลย แม้ต้องสละเพื่อ
ชีวิตไป” ดังนี้

ทีปิกงฺคปญฺโท ปญฺจโม ๗
จนทีปิกงฺคปญฺหาช่อที่ ๕

๖. กุมมงฺคปญฺห

๖. กุมมงฺคปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งเต่า

[๖] “ภนฺเต นาคเสน ‘กุมมสฺส ปญฺจ องฺคานิ คเหตุพฺพานิ”ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ
ตานิ ปญฺจ องฺคานิ คเหตุพฺพานิ”ติ ?

[๖] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๕ แห่ง
เต่า’ องค์ ๕ ที่พึงถือเอาเหล่านั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช กุมฺโม อุกฺกจโร อุกฺกเกยว วาสํ กปฺเปติ, เอวเมว โข มหาราช
โยคินา โยคาวจเรณ สพฺพปาณภูตปฺกคฺลานํ หิตานุกุมฺปิณา เมตฺตาสหคเตน เจตฺสา วิปฺุเลน
มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเชน สพฺพาวนฺตํ โลกํ ผริตฺวา วิหริตพฺพ ๗ อิํ
มหาราช กุมมสฺส ปจฺมํ องฺคํ คเหตุพฺพ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร เต่าเป็นสัตว์ที่เกี่ยวไปในน้ำ

สำเร็จการอยู่แต่ในน้ำเท่านั้น ฉันทไต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ผู้อนุเคราะห์
ประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ ภูต บุคคลทั้งปวง ก็พึงเป็นผู้แผ่ไปสู่อุโลก (สัตว์โลก) อันมีอยู่ในที่ทั้ง
ปวง ด้วยจิตที่สหระคตด้วยเมตตาอันไพบุลย์ อันเป็นมหัคคตะ อันหาประมาณมิได้ ไม่มีเวร
ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ ฉันทนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งเต่าที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช กุมโม อุทเก อุปฺปิลวนฺโต สีสฺ อุกฺขิปิตฺวา ยถิ โกจิ ปสฺสตี,
ตตฺเถว นิมุชฺชตี คาพฺพหโมคาหตี ‘มา มํ เต ปุณ ปสฺสเสยฺยุ’นฺติ, เอวเมว โข มหาราช
โยคินา โยคาวจเรณ กิเลสฺสุ โอบตฺนฺเตสุ อารมฺมณฺสเร นิมุชฺชิตพฺพํ คาพฺพหโมคาหิตพฺพํ
‘มา มํ กิเลสฺสา ปุณ ปสฺสเสยฺยุ’นฺติ ฯ อิหํ มหาราช กุมฺมสฺส ตฺติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่า เต่า ขณะที่ลอยล่องอยู่ในน้ำ โง่หัวขึ้นมา
ถ้าหากว่าใคร ๆ เห็นเข้า ก็จะต้องลงไปในน้ำ หยั่งลงไปให้ลึกทันที ด้วยคิดว่า คนพวกนั้นอย่า
ได้เห็นเราอีก ฉันทไต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร เมื่อกิเลสทั้งหลายปรากฏ ก็
พึงดำลงไปให้ลึกทันที ด้วยคิดว่า คนพวกนั้นอย่าได้เห็นเราอีก ฉันทไต ขอถวายพระพร พระ
โยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร เมื่อกิเลสทั้งหลายปรากฏ ก็พึงดำลงไปในสระคืออารมณ์ พึงหยั่งลง
ไปให้ลึก ด้วยคิดว่า ‘กิเลสทั้งหลายอย่าได้เห็นเราอีก’ ดังนี้ ฉันทนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒
แห่งเต่า ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช กุมโม อุทกโต นิคุชฺमितฺวา กายํ โอตฺตาเปตี, เอวเมว โข
มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ นิสฺชชฺชฎฺฐานสยฺนจฺกมโต มานสฺ นีหริตฺวา สมฺมปฺปชานเณ
มานสฺ โอตฺตาเปตพฺพํ ฯ อิหํ มหาราช กุมฺมสฺส ตฺติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าเต่า ย่อมออกจากรูน้ำมาผึ่งแดด ฉันทไต
พระโยคาวจรผู้เจริญความเพียร ก็พึงถอนจิตออกจากการนั่ง การยืน การนอน และการจงกรม
แล้ว ก็พึงผึ่งจิตให้ร้อน ในสัมมปชาน ฉันทนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๓ แห่งเต่า ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช กุมโม ปถวี ชนฺตีวา วิวิตฺเต วาสํ กปฺเปตี, เอวเมว โข
มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ ลากฺสการฺสิโลกํ ปชฺหิตฺวา สฺสณฺณํ วิวิตฺตํ กานนํ วนปตฺถํ
ปพฺพตฺตํ กนฺทํ คิริคูหํ อปฺปสทฺทํ อปฺปนิคฺโขฆสฺสํ ปวิวิตฺตโมคาหิตฺวา วิวิตฺเตยฺว วาสํ
อุปฺคนตพฺพํ ฯ อิหํ มหาราช กุมฺมสฺส จตฺตุตฺถํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง เต่าย่อมขุดพื้นดิน สำเร็จการอยู่ในหลุมที่สงัด ฉันทไต
ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ละความติดใจในลาภ สักการะ ก็พึงหยั่งลึกลง

สู่สถานที่สงบเงียบ คือ แมกไม้ ป่าไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำตามภูเขาอันว่าง อันสงบ มีเสียงน้อย
ปราศจากเสียงอึกทึก สำเร็จการอยู่แต่ในที่สงบเท่านั้น ฉะนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๔ แห่ง
เต่า ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมเปตต์ มหาราช เถเรน อุปเสนเนน วงคนตปุตเตน –

“วิวิตต์ อปปนิกโฆสั วาพมิกนิเสวิตต์

เสเว เสนาสนัน ภิกขุ ปฏิสสุลลนการณ’ติ ๗

ขอถวายพระพร ท่านพระอุปเสนวังคันทบุตรเถระได้ภาษิตความข้อนีไว้ว่า

“ภิกษุฟังอยู่เสนาสนะอันสงบ ปราศจากเสียงอื้ออึง ที่สัตว์ร้าย

อาศัยอยู่ เพราะการหลีกเร้นเป็นเหตุ”

“ปุณ จปรี มหาราช กุมโม จาริกั จรมาโน ยทิ กณจิ ปสฺสติ วา, สทฺทํ สฺสุณาทิ
วา, โสณฺทปิณฺณจมานิ องฺคานิ สเก กปาเล นินฺทิตฺวา อปฺโปสฺสกุโก ตฺถนฺทฺทิตฺวา ติจฺฉจฺติ
กายมนฺรฺกฺขนฺโต, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ สพฺพตฺถ รูปสทฺทคณฺธรส-
โผฏฺฐพฺพมเมสฺสุ อापตฺนเตสฺสุ จสฺสุ ทฺวาเรสฺสุ สัรรกฺวาภูํ อนุคฺฆาฏฺเตว มาณสั สโมทหิตฺวา
สัวรึ กตฺวา สเตน สมฺปชาเนน วิหาตพฺพิ สมณธมฺมํ อนุรฺกฺขมาเนน ๗ อิหํ มหาราช
กุมมสฺส ปณฺจมํ องฺคํ คเหตุพฺพิ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่า เต่า เมื่อเที่ยวจาริกไปพบเห็นอะไร ๆ
เข้าก็ดี ได้ยินเสียงก็ดี ก็จะไปชอนอวัยวะทั้งหลาย มีคอเป็นที่ ๕ ไว้ในกระดองของตน แล้ว
หยุดเฉยอยู่ ไม่ชวนขวย ได้แต่รักษาตัวอยู่ ฉะนั้น ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญ
เพียร เมื่อมีอารมณ์ทั้งปวง คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมมาปรากฏ ก็ยอมปิด
ประตู คือ ความสำรวม ปิดชอนจิตไว้ ทำความสำรวมได้แล้ว ก็ได้แต่เป็นผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ
คอยรักษาสมณธรรมอยู่ ฉะนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๕ แห่งเต่า ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมเปตต์ มหาราช ภควตา เทวาติเทเวณ สัยฺตตฺตนิกายเวเร กุมฺมุปมฺสฺตตฺตฺนเต –

“กุมโมว องฺคานิ สเก กปาเล

สโมทหํ ภิกขุ มโนวิตฺตฺเก

อนิสฺสิโต อณฺณมฺเหรยาโน

ปรินิพฺพุโตนฺนูปวเทยฺย กณฺจิ’ติ ๗

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ในกัมมุปมสูตร ในสังยุตตนิกายอันประเสริฐว่า

“ภิกษุผู้มีใจตั้งมั่นในมโนวิตก ไม่มีตัณหาและทิฏฐิไม่อาศัย
ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ดับกิเลสแล้ว ไม่ว่าร้ายใคร ๆ เหมือนเต่า
หดหัวและขาไว้ในกระดองของตน ฉะนั้น”

กัมมมงคลบัญญัติ ๑ ฦๅใจ ๑

จบกัมมมงคลปัญหาข้อที่ ๒

๗. วังสังคปัญห

๗. วังสังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งไม้ไผ่

[๗] “ภานูเต นาคเสน ‘วังสสุส เอกัง องศ์ คเหตุพพนุ’ติ ยัม วเทสิ, กตมัม ตัม เอกัง องศ์
คเหตุพพนุ”ติ ?

[๗] พระเจ้ามิลินทร์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๑ แห่ง
ไม้ไผ่’ องค์ ๑ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช วังโส ยตุถ วาโต, ตตุถ อนุโลเมติ, นาณญตถมณฺฐาวติ, เอวเมว
โฆ มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ ยัม พุกุเชน ภควตา ภาสิตัม นวงศ์ สตุถุ สาสนัม, ตัม
อนุโลมยิตฺวา กปฺปิเย อนวชฺเช จตุวา สมณธรมฺมเวยว ปริเยสิตพพัม ฯ อิทัม มหาราช วังสสุส
เอกัง องศ์ คเหตุพพัม ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ไม้ไผ่ย่อมอ่อนโอนตามกัน
ไป ในสถานที่ที่มีลม ไม่แล่นตามกันไป ในที่เป็นอย่างอื่น ฉนฺใด ขอถวายพระพร พระโยคา
วจร ก็ฟังคล้อยตามพระนวังคสัตถุศาสน์ (คำสอนมีองค์ ๘) ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภาษิตไว้
ตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นกับปิยะ ไม่มีโทษ แสวงหาเฉพาะสมณธรรมเท่านั้น ฉนฺนั้นเหมือนกัน นี้คือ
องค์ ๑ แห่งไม้ไผ่ ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช เถเรน ราหุเลน –

“นางค์ พุทฺธวจนํ อนุโลเมตฺวาน สพฺพทา
กปฺปิเย อนวชฺชสฺมี จตฺวาปายํ สมุตฺตริณฺ”ติ ๗

ขอถวายพระพร พระราหุลเถระได้ภาสิตความข้อนีไว้ว่า

“พระโยคาวจรภิกษุ อนุโลมตามพระพุทฺธพจน์ อันมีองค์ ๙ ตั้ง
อยู่ในสิ่งที่ เป็นกัปปิยะ หาโทษมิได้แล้ว ก็จะเป็นผู้ถึงธรรมที่ยิ่ง
ขึ้นไปได้โดยชอบ”

วํสํคปฺญโท สตฺตโม ๖

จบวังสังคปัญฺหาชฺโठी ๗

๘. จาปงคปญฺห

๘. จาปงคปัญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งธฺนุ

[๘] “ภนฺเต นาคเสน ‘จาปสฺส เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพนฺ’ติ ยํ เวทสิ, กตมํ ตํ เอกํ
องฺคํ คเหตุพฺพนฺ”ติ ?

[๘] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอา องค์ ๑ แห่ง
ธฺนุ’ องค์ ๑ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช จาโป สุตฺตจฺฉิตฺโต นมิโต ยาวคฺคมูลํ สมกเมว อนฺนฺมตฺติ
นปฺปฏิตฺถมภตฺติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ เถรณวชฺชมิสมเกสฺสุ
อนฺนฺมิตพฺพํ นปฺปฏิฉริตพฺพํ ๗ อิํ มหาราช จาปสฺส เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ธฺนุที่เขาถามดีแล้ว น้อมดัด
เข้าหากันแล้ว ก็โค้งงอเรียบสม่ำเสมอเกินไป ไม่สะดุด ตั้งแต่ปลายถึงโคน ฉันทใจ ขอถวาย
พระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังนอบน้อมในภิกษุผู้เป็นเถระ ภิกษุผู้เป็นพระใหม่และ
ภิกษุผู้เป็นพระรุ่นกลาง สม่ำเสมอกัน ฉันทันเหมือนกัน นี้คือองค์ ๑ แห่งธฺนุ ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช วายโส ยํ กิจจ โภชนํ ทิสฺวา ฌาตีหิ สํวิภชิตฺวา ภูณฺชติ,
 เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ เย เต ลาภา ชมฺมิกา ชมฺมลทฺธา อนฺตมโส
 ปตฺตปฺริยาปนฺนมตฺตมฺปิ, ตถารูเปหิ ลาเภหิ ปฏฺวิภตฺตโภคินา ภวิตพฺพํ สีลนฺเตหิ
 สพฺรหฺมจารีหิ ๕ อิํ มหาราช วายสฺสส ทฺติยํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์ ๑ ธรรมดาว่า กา พบของกินอะไร ๆ แล้ว ก็แบ่งกันกินกับ
 พวกญาติ ฉันทใด ขอถวายพระพร ลาภที่เกิดโดยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุดแม้เพียง
 ของกินที่เนื่องอยู่ในบาตรเหล่านั้นใด ลาภเห็นปานนั้นเหล่านั้น พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร
 ฟังแบ่งกันฉันกับเพื่อนพรหมจรรย์ ผู้มีศีลทั้งหลาย ฉันทนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งกา
 ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรน สาริปฺตฺเตน ชมฺมเสนาปตฺตินา –

“สเจ เม อุปนาเมเนติ ยถาลทฺธํ ตปสฺสิโน
 สพฺเพ สํวิภชิตฺวาน ตโต ภูณฺชามิ โภชนนฺ”ติ ๕

ขอถวายพระพร ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระ ได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“ถ้าหาก พวกคนทั้งหลาย น้อมเอาโภชนะตามที่ได้มาเข้าไป
 ให้เรา เราก็จะแบ่งให้ภิกษุผู้มีบะแก้วทุกรูป แล้วจึงจะบริโภค
 อาหาร หลังจากนั้น” ดังนี้

วายนํคปญฺโท นวโม ๖

จวายนํคปญฺหาทํอํ ๗

๑๐. มกฺกฏฺจคปญฺห

๑๐. มกฺกฏฺจคปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งวานร

[๑๐] “ภนฺเต นาคเสน ‘มกฺกฏฺสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ
 ตานิ เทว อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ?

[๑๐] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๒ แห่ง
 วานร’ องค์ ๒ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช มกุกโฏ วาสมุปกจณฺโตะ ตถารูเป โอกาเส มหติมหารุกเข
ปวิวิตเต สพฺพฏฺฐกสาเข ภีรุตฺตาณ วาสมุปกจณฺติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา
โยคาวจรเณ ลชฺซี เปสฺลํ สีลวณฺต์ กลฺยาณธมฺมํ พหุสฺสุตฺตํ ธมฺมธร์ วินยธร์ ปิยํ คุรุภาวนีย
วตฺตารํ วจนกฺขมํ โอวาทกํ วิญญาปกํ สนฺทสฺสกํ สมหาปกํ สมุตฺเตชกํ สมปหฺสํกํ เอวรูป
กลฺยาณมิตฺตํ อจฺริยํ นิสฺสาย วิหริตฺตพฺพํ ๕ อิหํ มหาราช มกุกฏฺฐสฺส ปจฺมํ องฺคํ คເຫດພຸພີ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร วานร เมื่อจะเลือกอยู่อาศัย
ก็ยอมเลือกอยู่อาศัยในโอกาสเห็นปานนี้ คือ ต้นไม้ต้นใหญ่ ๆ ที่สงัด อันพร้อมด้วยกิ่งก้าน
สาขา เป็นที่ป้องกันภัยได้ ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเลือกอยู่
อาศัยอาจารย์ผู้เป็นกัลยาณมิตร เห็นปานนี้ คือ เป็นลัชชี รักษาศีล มีศีล มีกัลยาณธรรม เป็น
พหุสูต ทรงธรรม ทรงวินัย นำรัก นำเคารพ นำยกย่อง เป็นผู้รู้จักกล่าว อดทนต่อการว่า
กล่าว เป็นผู้โอวาท ผู้บอกให้รู้ ผู้ชี้คุณและโทษ ผู้ชักชวน กระตุ้นให้อาจหาญ ให้บันเทิง ฉันทนั้น
เหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๑ แห่งวานร ที่พึงถือเอา

“ปฺน จปรํ มหาราช มกุกโฏ รุกฺเขยเว จรติ ติฏฺฐจติ นิสีทติ, ยทิ นิทฺทํ
โอกุกมฺติ, ตตฺเถว รตฺตี วาสมนฺุภาวติ ๕ เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ
ปวนาภิมฺเขน ภวิตฺตพฺพํ, ปวเน ยเว จานจกฺกมนิสฺชชาสยนํ นิทฺทํ โอกุกมิตฺตพฺพํ, ตตฺเถว
สตีปฺฏฺฐจานมนฺุภวิตฺตพฺพํ ๕ อิหํ มหาราช มกุกฏฺฐสฺส ทฺุติยํ องฺคํ คເຫດພຸພີ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าวานร จะเที่ยวไป จะยืน จะนั่ง แม้หากว่า
จะก้าวลงสู่ความหลับ ก็บนต้นไม้ทั้งนั้นแหละ ย่อมอยู่อาศัยไปตลอดทั้งคืน บนต้นไม้
เท่านั้น ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้บ้ายหน้าสู่ป่า พึงยืน
เดิน นั่ง นอน ก้าวลงสู่ความหลับอยู่แต่ในป่าเท่านั้น พึงได้(การเจริญ)สติปัฏฐานในป่า
เท่านั้น ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๒ แห่งวานร ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรน สาริปฺุตเตน ธมฺมเสนาปตินา –

“จกฺกมนฺุโตปิ ติฏฺฐจณฺโตะ นิสฺชชาสยเนน วา
ปวเน โสภเต ภิกฺขุ ปวณฺนตํ วณฺณิตนฺุ”ติ ๕

ขอถวายพระพร ท่านพระธรรมเสนาบดีสาริปุตรเถระ ได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“ภิกษุ เดินอยู่ที่ดี ยืนอยู่ที่ดี ทั้งการนั่งและการนอนก็ดี ในป่า
ย่อมงาม ป่านั้นแหละ พระอริยะทั้งหลาย สรรเสริญแล้ว”

มกุกกฏคปญโท ทสโม ๑

จวมักกักกฏคปญทาข้อที่ ๑๐

คทรวภาคุโต ปจโม ๑

จบทัทรภววรรคที่ ๑

ตสสุททานัน –

คทรวภา เจว กุกกุกโก

กุกโม วโส จ จาโป จ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้คือ

๑. คัทรภสูตร

๓. กลันทสูตร

๕. ทีปิกสูตร

๗. วังสสูตร

๙. วายสสูตร

กลนุโท ทีปนิ ทีปโก

วายนโส อถ มกุกโกฏติ ฯ

๒. กุกกุกกสูตร

๔. ทีปนิสูตร

๖. กุมมสูตร

๘. จาปสูตร

๑๐. มักกสูตร

๖.๒ สมุทททวคค

๖.๒ สมุทททวรรค หมวดว่าด้วยมหาสมุทร

๑. ลาพุลตงคปญห

๑. ลาพุลตงคปญทา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งถ่านน้ำเต้า

[๑] “ภานเต นาคเสน ‘ลาพุลตาย เอกัง องศ์ คเหตุพพนุ’ติ ยัม วเทสิ, กตมัม ตัม เอกัง องศ์ คเหตุพพนุ”ติ ?

[๑] พระเจ้ามีลีนทรรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๑ แห่ง ถ่านน้ำเต้า’ องค์ ๑ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นในเนน ?”

“ยถา มหาราช ลาพุลตา ติเณ วา กฏฺเจ วา ลตาย วา โสณฺฐิกากาหิ อาลมฺพิตฺวา
 ตสฺสุปฺริ วฑฺฒติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ อรหฺตฺเต อภิวฑฺฒิตฺตฺกาเมน
 มนสา อารมฺมณํ อาลมฺพิตฺวา อรหฺตฺเต อภิวฑฺฒิตฺตฺพุํ ๕ อิหํ มหาราช ลาพุลตาย เอกํ
 องฺคํ คเหตุตฺพุํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร เปรียบเหมือนว่า ถ่าน้ำเต้า
 เลื้อยผ่านไปบนกอหญ้าก็ดี บนไม้แห้งก็ดี บนเถาวัลย์ก็ดี ก็ย่อมใช้สายงวงทั้งหลายยัดเหนียว
 ไว้เลื้อยขึ้นไปเจริญงอกงามอยู่บนสิ่งนั้น ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร
 ผู้ต้องการเจริญยิ่งในความเป็นพระอรหันต์ ยัดเหนียวอารมณ์ด้วยใจ พึงเจริญยิ่งในความเป็น
 พระอรหันต์ นี้คือองค์ ๑ แห่งถ่าน้ำเต้าที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรน สาริปฺตฺเตน ธมฺมเสนาปตินา –

“ยถา ลาพุลตา นาม ติเณ กฏฺเจ ลตาย วา
 อาลมฺพิตฺวา โสณฺฐิกากาหิ ตโต วฑฺฒติ อุปฺปริ ๕
 ตเถว พุฑฺฐปฺตฺเตน อรหฺตฺตผลกามีนา
 อารมฺมณํ อาลมฺพิตฺวา วฑฺฒิตฺตฺพุํ อเสกฺขผล”ติ ๕

ขอถวายพระพร ท่านพระธรรมเสนาบดีสาริปุตฺรเถระ ได้ภาษิตความข้อนีไว้ว่า

“เปรียบเหมือนว่า ถ่าน้ำเต้า ใช้สายงวงทั้งหลาย ยัดเหนียว
 เอากอหญ้าบ้าง ไม้แห้งบ้าง เถาวัลย์บ้าง แล้วขึ้นไปเจริญอยู่
 เหนือสิ่งเหล่านั้น ฉนใด พระโยคาวจรผู้เป็นพุทธบุตรผู้ต้องการ
 อรหัตตผล พึงยัดเหนียวอารมณ์ แล้วเจริญอยู่ในอเสกขผล
 (อรหัตตผล) ฉนนั้นเหมือนกัน”

ลาพุลตฺตฺกปญฺโท ปจฺโม ๖

จบลาพุลตฺตฺกปญฺหาข้อที่ ๑

๒. ปทุมมงคลปญหา

๒. ปทุมมังคปญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งบัวหลวง

[๒] “ภนเต นาคเสน ปทุมสุส ตีณิ องคานิ คเหตุพพานี”ติ ยัม วเทสิ, กตมานิ ตานิ ตีณิ องคานิ คเหตุพพานี”ติ ?

[๒] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๓ แห่งบัวหลวง’ องค์ ๓ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช ปทุมัม อุทเก ชาตัม อุทเก สัมพุทฺธัง อนุปลิตตัม อุทเกณ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ กุเล คณเณ ลาภเณ ยเส สกกาเร สมมานนาย ปริโภคปัจจุเยสุ จ สพุทฺธตถ อนุปลิตเตน ภวิตพุพฺพ ๕ อิหิ มหาราช ปทุมสุส ปจฺมัม องคัม คเหตุพพฺพ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร บัวหลวงเกิดในน้ำ เจริญอยู่ในน้ำ น้ำที่ไม่ฉาบติด ฉันทใจ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร เจริญอยู่ในสกุล ในคณะ ในลาภ ในยศ ในสักการะ ในความนับถือ ในปัจจัยเครื่องใช้สอยทั้งหลาย พึงเป็นผู้อันสิ่งเหล่านั้นไม่ฉาบติดในอารมณ์ทั้งปวง ฉันทนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งบัวหลวงที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช ปทุมัม อุทกา อจฺจุคฺคมฺม จาติ ๕ เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ สพุทฺธโลกัม อภิภวิตฺวา อจฺจุคฺคมฺม โลกุตฺตรธมฺเม จาตพฺพ ๕ อิหิ มหาราช ปทุมสุส ทฺติยัม องคัม คเหตุพพฺพ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง บัวหลวง ย่อมโผล่ขึ้นมาจากน้ำ ฉันทใจ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงครอบงำโลกทั้งปวง แล้วโผล่ขึ้นมาดำรงอยู่ในโลกุตตรธรรม ฉันทนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งบัวหลวง ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช ปทุมัม อปฺปมตฺตเกณปิ อนิเลน เอริตํ จลติ ๕ เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อปฺปมตฺตเกสุปิ กิเลเสสุ สยโม กรณียเณ, ภยทสฺสาวินา วิหริตพฺพ ๕ อิหิ มหาราช ปทุมสุส ตฺติยัม องคัม คเหตุพพฺพ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าบัวหลวง ย่อมโอนเอนไหวไปมา เพราะน้ำแม้เพียงเล็กน้อย ฉันทใจ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร พึงหวั่นไหวในกิเลสทั้งหลายแม้เพียงเล็กน้อยกระทำการป้องกัน พึงเป็นผู้มีปกติเล็งเห็นว่าเป็นภัยอยู่ ฉันทนั้น

เหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๓ แห่งบัวหลวง ที่พึงถือเอา

ภาสิตมูเปตัม มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวณ ‘อณุมตเตสุ วชเชสุ ภยทสฺสาวิ
สมาทาย ลิกฺขติ ลิกฺขาปเทสุ’ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า ‘ผู้เห็นภยันในโทษแม้เพียงเล็กน้อยสมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบท’

ปทุมฺคปณฺโท ทฺติโย ฯ

จบปทุมคปณฺทชาข้อที่ ๒

๓. พิชังคปณฺท

๓. พิชังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งพิช

[๓] “ภนฺเต นาคเสน ‘พิชฺสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานิ’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ
ตานิ เทว อํคานิ คเหตุพฺพานิ’ติ ?

[๓] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าววว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๒ แห่ง
พิช’ องค์ ๒ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช พิชํ อปฺปกมฺปิ สมานํ ภทฺทเก เขตฺเต วุตฺตํ เทเว สมฺมา ฐาริ
ปเวจฺจนฺเต สุพฺหุณี ผลานิ อนฺุทสฺสติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ ยถา
ปฏฺธิปาทิตํ สีลํ เกวลํ สามญฺญผลมฺนุทสฺสติ ฯ เอวํ สมฺมา ปฏฺธิปชฺชิตพฺพํ ฯ อิหํ มหาราช
พิชฺสฺส ปจฺมํ อํคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พิชแม้เพียงเล็กน้อย ที่เขา
หว่านไว้ในนาดี แต่เมื่อฝนโปรยสายธารลงมาด้วยดี ก็จักมอบผลให้มากมาย ฉนใด ขอถวาย
พระพร ศีลที่พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ทำให้ดำเนินไปตามลำดับ ก็จะคอยมอบสามัญญผล
ทั้งสิ้นให้ ฉนนั้นเหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็พึงปฏิบัติโดยชอบเถิด นี่คือน้องที่ ๑ แห่งพิช ที่พึง
ถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช พีช สุปริโสชิตเต เขตเต โรปิต์ ชิปปเมว สวีรุหติ, เอวเมว โข
 มหาราช โยคินา โยคาวจเรน มานส์ สุปริคคหิต์ สญญาคาเร ปริโสชิต์ สติปฏฺจานเขตตวเร
 ขิตุต์ ชิปปเมว วิรุหติ ฯ อิท มหาราช พีชสฺส ทฺติยํ องคํ คเหตุพพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าพีช ถูกเพาะไว้ในไร่นาที่ชำระดีแล้ว ก็
 ย่อมงอกขึ้นได้เร็วพลันทีเดียว ฉนใด ขอถวายพระพร จิตที่พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร
 ประคับประคองไว้ดีแล้ว อยู่ในเรือนว่าง ชำระดีแล้ว วางไว้แล้วในไร่นาคือสติปัฏฐานอัน
 ประเสริฐ ย่อมงอกงามได้เร็วพลัน ฉนนั้นเหมือนกัน นี่คื้องค์ที่ ๒ แห่งพีช ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรน อนฺรุทฺทเรน -

“ยถาปิ เขตเต ปริสุทฺเท	พีชญจสฺส ปติฏฺจิต์
วิปลํ ตสฺส ผลํ โหติ	อปิ โตเสติ กสฺสกํ ฯ
ตถาว โยคินอ จิตุต์	สญญาคาเร วิโสชิต์
สติปฏฺจานเขตตมฺหิ	ชิปปเมว วิรุหติ’ติ ฯ

ขอถวายพระพร ท่านพระอนรุทฺทเถระ ได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“เปรียบเทียบเหมือนว่า พีชที่อยู่ในไร่นาอันชำระแล้ว ย่อมมีผล
 ไพบูลย์ ทั้งทำชาวไร่ชาวนาให้ยินดี ฉนใด จิตที่พระโยคีผู้อยู่
 ในเรือนว่าง ชำระแล้ว ในไร่นาคือสติปัฏฐาน ย่อมงอกงามได้
 เร็วพลัน ฉนนั้นเหมือนกัน”

พิชฺงคฺปญฺโท ตติโย ฯ

จบพิชฺงคฺปญฺทาข้อที่ ๓

๔. สาลกถยาณิกงคปัญห

๔. สาลกถยาณิกงคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งไม้ขนาง

[๔] “ภนฺเต นาคเสน ‘สาลกถยาณิกาย เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพนฺ’ติ ยํ วเทสิ, กตมํ ตํ เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพนฺ’ติ ?

[๔] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๑ แห่งไม้ขนาง’ องค์ ๑ ที่พึงถือเอา นั้น เป็นไหน ?”

“ยถา มหาราช สาลกถยาณิกา นาม อนฺโตปถวิยเยว อภิวฑฺฒติ หตฺถสฺตมฺปิ ภิโยปิ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ จตฺตาริ สามณฺณผลานิ จตฺตสฺส ปฏิสมฺภิกา จพฺภิกฺขณาย เภวณฺจ สมณธมฺมํ สุนฺณาคาเรเวว ปริปุรยิตพฺพํ ๗ อิํ มหาราช สาลกถยาณิกาย เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ธรรมดาว่าไม้ขนาง เจริญเติบโตอยู่ภายในพื้นดิน งอกขึ้นไปได้ แม้ตั้ง ๑๐๐ ศอก ฉันทขอถวายพระพร พระโยคาวจร ผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงทำสามัญญผล ๔ ปฏิสัมภิกา ๔ อภิญญา ๖ และสมณธรรมทั้งสิ้นให้บริบูรณ์ในเรื่องว่าง ฉันทนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ ๑ แห่งไม้ขนาง ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เภเรน ราชูเลน –

“สาลกถยาณิกา นาม	ปาทโป ฐรณฺโร
อนฺโตปถวิยเยว	สทฺทโกปิ วฑฺฒติ ๗
“ยถา กาลมฺหิ สมฺปตฺเต	ปริปาเกน โส ทฺโม
อฺคฺคณฺจิตฺวาน เอกาหํ	สทฺทโกปิ วฑฺฒติ ๗
“เอวเมวาทํ มหาวีร	สาลกถยาณิกา วิย
อพฺภนฺตเร สุนฺณาคาเร	ธมฺมโต อภิวฑฺฒยิมนฺ’ติ ๗

ขอถวายพระพร ท่านพระราชาเหล่านี้ได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“ธรรมดาว่า ไม้ขนางพึงงอกอยู่บนธรณี ย่อมเจริญเติบโต ตั้งแต่พื้นดินนั้นแหละ จน(สูง)ถึง ๑๐๐ ศอก ต้นไม้นั้น เมื่อเวลามาถึงเข้า มีความแก่รอบ เพียงวันเดี๋ยวก้เติบโตโผล่ขึ้นไปได้

ถึง ๑๐๐ ศอก ฉันทิ พระมหาวีระ ข้าพระองค์ก็เจริญยั้งโดย
ธรรม อยู่ภายในเรือนว่าง ดุจไม้ขานาง ฉันทินั้นเหมือนกัน
พระเจ้าข้า”

สาลกสุยานิगुคปญโท จตุตโต ๖
จบสาลกสุยานิगुคปญทาข้อที่ ๔

๕. นาวงคปญห

๕. นาวังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งเรือ

[๕] “ภนฺเต นาคเสน ‘นาวาย ตีณิ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ
ตานิ ตีณิ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ?

[๕] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๓ แห่ง
เรือ’ องค์ ๓ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช นาวา พหุวิธการุสงฺฆาภูมฺวาเยน พหุมุปี ชนฺ ติรายติ, เอวเมว
โฆ มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ อาจารสีลคุณวตฺตปปฏิวตฺตพหุวิธมฺมสงฺฆาภูมฺวาเยน
สเทวโก โลโก ติรายติพฺโพ ๗ อิหฺ มหาราช นาวาย ปจฺมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร เรือมีแต่เครื่องไม้หลายอย่าง
ต่าง ๆ ประกอบเข้าด้วยกัน ย่อมพาชนแม้มากให้ข้ามฝั่งได้ ฉันทิ ขอถวายพระพร พระโยคา-
วจรผู้บำเพ็ญเพียร มีแต่กรรมหลายอย่าง มีอาจารย์ ศีล คุณ วัตรปฏิบัติประสานกันเข้า ก็จะมี
ข้ามโลกพร้อมทั้งเทวโลกได้ ฉันทินั้นเหมือนกัน นี่คือ องค์ที่ ๑ แห่งเรือ ที่ฟังถือเอา

“ปฺน จปรํ มหาราช นาวา พหุวิธอุมิถถนิตเวควิสภูมฺวาภูมฺเวคํ สหติ, เอวเมว โฆ
มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ พหุวิธกิเลสอุมิเวคํ ลากสกุการยสสิโลกปฺชนฺวณฺทนา
ปรกฺุเลสฺ นินฺหาปสฺสสาสุทฺกฺขสมฺมานนวิมานนพหุวิธโทสอุมิเวคณฺจ สหิตพฺพํ ๗ อิหฺ มหาราช
นาวาย ทฺติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง เรือ ย่อมทนสู้คลื่นแรง กระแสน้ำที่เชี่ยวกราก แรง
กระแสน้ำวนหลายอย่างต่าง ๆ กันได้ ฉันทิ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร

ก็พึงทนสู้แรงคลื่น คือกิเลสมากมายหลายอย่าง ลาม สักการะ ยศ ชื่อเสียง การบูชา การกราบไหว้ และแรงคลื่น คือโทษมากมายหลายอย่าง มีนินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ ความนับถือ ความดูหมิ่น ในสกุลของผู้อื่นทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งเรือ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช นาวา อปริमितมนนุตมปารมกุโขภิตคมุภีเร มหติมหาโฆเส ติมิติมิงคฺลมกรมจฺณคณากุเล มหติมหาสมุทฺเท จรติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ ติปริวภูฏทวาทสากการจตุสจจาภิสมยปฺปฏิเวเช มานส์ สญจารยิตพฺพํ ฯ อิหํ มหาราช นาวาย ตติยํ องคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าเรือ ย่อมแล่นไปในมหาสมุทรอันกว้างขวาง อันหาประมาณไม่ได้ ไม่มีที่สิ้นสุด และไม่เห็นฝั่ง ใคร ๆ ไม่อาจทำให้กำเรือได้ ลึก มีแต่เสียงคลื่นส่งเสียงดังครืน ๆ พลุกพล่านไปด้วยปลาตมิ ปลาตมิงคละ มังกร ผุ่งปลาทั่วไป ฉันทิดขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงทำจิตให้สัตตจรไปในการรู้ทะลุปรุโปร่งญาณที่ตรัสรู้สัจจะ ๔ อันมีปรีวัฏ ๓ อาการ ๑๒ ฉะนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๓ แห่งเรือ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวเน สยฺยตฺตนิกายเวเร สจฺจสยฺยตฺเต –

“วิตกฺเกนฺดา จ โข ตุมฺहे ภิกฺขเว “อิหํ ทุกฺขนฺ”ติ วิตกฺเกยฺยาถ, “อຍํ ทุกฺข-สมุทฺโย”ติ วิตกฺเกยฺยาถ, “อຍํ ทุกฺขนิโรธํ”ติ วิตกฺเกยฺยาถ, “อຍํ ทุกฺขนิโรธคามินิปฏิบัติทา”ติ วิตกฺเกยฺยาถ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความข้อนี้ไว้ ในสัจจสังยุต ในสังยุตตนิกายอันประเสริฐว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเมื่อจะตรีก พึงตรีกว่า ‘นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินิปฏิบัติทา’

นางวตฺตปญฺโท ปญฺจโม ฯ

จบนางวตฺตปญฺทาข้อที่ ๕

๖. นาวาลคฺคนกงคฺปญฺห

๖. นาวาลคฺคนกงคฺปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งเชือกโยงเรือ

[๖] “ภนฺเต นาคเสน ‘นาวาลคฺคนกสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ เทว อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ?

[๖] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ฟังถือเอาองค์ ๒ แห่งเชือกโยงเรือ (สมอเรือ) องค์ ๒ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช นาวาลคฺคนกํ พหุมิขาลากุลวิกฺโขภิตสลิลตเล มหติมหาสมุทฺเท นาวํ ลคฺเคติ จเปติ, น เทติ ทิสาวิทิสํ หริตุํ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรน รากโทสโมหุมิขาลे มหติมหาวิตกฺกสมฺปหารे จิตฺตํ ลคฺเคตพฺพํ, น ทาทพฺพํ ทิสาวิทิสํ หริตุํ ๕ อิํ มหาราช นาวาลคฺคนกสฺส ปจฺมํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร เชือกโยงเรือย่อมรั้งเรือไว้ ทำให้ติดอยู่ในมหาสมุทรที่กว้างใหญ่ ซึ่งมีแต่พื้นน้ำที่กำเริบขึ้น เพราะเกลียวคลื่นมากมายหลายระลอก ไม่ยอมให้เกลียวระลอกคลื่นนำไปสู่ทิศใหญ่ทิศน้อย ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังรั้งจิตไว้ในคราวประจวบกับมหาสมุทร คือ วิตกใหญ่ ๆ ที่มีแต่ระลอกคลื่น คือ รากะ โทสะ และโมหะ ไม่ฟังยอมให้รากะ เป็นต้น นำไปสู่ทิศใหญ่ ทิศน้อย ฉันทนั้นเหมือนกัน นี้ คือองค์ที่ ๑ แห่งเชือกโยงเรือ ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช นาวาลคฺคนกํ น ปฺลวติ วิสีทติ, หตฺถสฺเตปิ อุกฺเก นาวํ ลคฺเคติ จานมฺุเปเนติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรน ลากยสสฺกการมานน- วนฺทนปฺุชนอปจิติสฺสุ ลากคฺคยสคฺเคปิ น ปฺลวิตพฺพํ, สรีรยาปนมตฺตเกยว จิตฺตํ จเปตพฺพํ ๕ อิํ มหาราช นาวาลคฺคนกสฺส ทฺุติยํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง เชือกโยงเรือ (สมอเรือ) ไม่ลอย เอาแต่จม รั้งเรือไว้ นำเข้าไปสู่การจอดนิ่งในน้ำ แม้ว่าลิกตั้ง ๑๐๐ ศอก ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ไม่ฟังล่องลอยไปในลาภ ยศ สักการะ ความนับถือ การกราบไหว้ การบูชา ความนอบน้อม แม้ในลาภยศชั้นยอด ฟังจอดพักจิตไว้ในเหตุสักว่าเป็นเพียงปัจจัยเครื่องอำนวยความสะดวกให้ดำเนินไปได้เท่านั้น ฉันทนั้นเหมือนกัน นี้ คือ องค์ที่ ๒ แห่งเชือกโยงเรือที่ฟังถือ

เอา

ภาสิตมเปตัม มหาราช เถเรน สาริปุตฺเตน ฐมฺมเสนาปตินา –

“ยถา สมฺมุตฺเต ลคฺคณกั น ปรฺลวติ วิสัทฺติ

ตเถว ลาภสฺสกาเร มา ปรฺลวถ วิสัทฺธา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ท่านพระธรรมเสนาบดีเถระ ได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“เชือกโยงเรือ (สมอเรือ) ไม่ลอย จมอยู่ในมหาสมุทร ฉันทใด

ท่านทั้งหลาย ก็จงอย่าล่องลอยไปในลาภและสักการะ จงหยุด

นิ่ง ฉันทนั้นเหมือนกันเถิด”

นาวาสคฺตณฺกตฺปนฺนุโ ฌญฺโ ๑

จบนาวาลคฺคณกัตฺตปฺนฺนุทาสฺสอฺ ๒

๗. กุปฺงคฺปญฺห

๗. กุปฺงคฺปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งเสากระโดงเรือ

[๗] “ภนฺเต นาคเสน ‘กุปฺสฺส เอกั องฺคั คเหตุพฺพนุ’ติ ยั วเทสิ, กตมึ ตั เอกั องฺคั คเหตุพฺพนุ”ติ ?

[๗] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๑ แห่งเสากระโดงเรือ’ องค์ ๑ ที่ฟังถือเอา นั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช กุโป รชฺชชฺฌจ วรตฺตตฺตจ ลงฺการณฺจ ชาเรติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ สติสมฺปชฌณฺนสมฺนฺนาคเตน ภวิตพฺพั, อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต อาโลกิตฺเต วิโลกิตฺเต สมฺมิชฺชิตฺเต ปสฺสริเต สงฺฆาปฏิปตฺตจิวฺรธารเณ อสิเต ปิเต ขายิตฺเต สายิตฺเต อจฺจารปสฺสสาวกมฺเม คเต จิตฺเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริตฺเต ภาสิตฺเต ตฺตุนฺหิภาเว สมฺปชานการินา ภวิตพฺพั ฯ อิหิ มหาราช กุปฺสฺส เอกั องฺคั คเหตุพฺพั ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร เสากระโดงเรือ ทรงเชือกโยงใบเรือ สายหนังรัดใบเรือ และใบเรือไว้ ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้ประกอบด้วยสติและสัมปชัญญะ พึงเป็นผู้มีปกติทำความรู้สึกตัวในการก้าว

ไป ในการก้าวกลับ ในการแลดู ในการเหลียวดู ในการคู้ ในการเหยียด ในการทรงผ้าสังฆาฏิ
บาตรและจีวร ในการกิน ในการดื่ม ในการเคี้ยว ในการลิ้ม ในการถ่ายอุจจาระ บัสนาหวะ ใน
การเดิน ในการยืน ในการนั่ง ในการหลับ ในการตื่น ในการพูด ในการนิ่งเฉย ฉะนั้นเหมือนกัน
นี่คือองค์ ๑ แห่งเสภากระโดงเรือ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมูเปตฺติ มหาราช ภควตา เทวาทิตเวเน ‘สโต ภิกขเว ภิกขุ วิหเรย
สมฺปชาโน, อโย โว อมฺหากํ อนุสาสนี’ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ได้ทรงภาษิต
ความข้อนี้ไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงมีสติสัมปชัญญะอยู่เถิด นี่เป็นคำปราถนาของเรา
สำหรับเธอทั้งหลาย’

ภุญฺจคฺคปญฺโท สตฺตโม ฯ
ภุญฺจคฺคปญฺทาซอที ๙

๘. นิยามกขคปญท

๘. นิยามกขคปญทา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งนายท้ายเรือ

[๘] “ภนฺเต นาคเสน ‘นิยามกสฺส ตีณิ องฺคานิ คฺเขตฺตพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ
ตานิ ตีณิ องฺคานิ คฺเขตฺตพฺพานี’ติ ?

[๘] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๓ แห่ง
นายท้ายเรือ’ องค์ ๓ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช นิยามโก รตฺตินทิวํ สตฺตํ สมิตํ อปฺปมตฺโต ยตฺตปฺปยตฺโต นาว่า
สาเรติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ จิตฺตํ นิยามยมาเนน รตฺตินทิวํ สตฺตํ
สมิตํ อปฺปมตฺเตน ยตฺตปฺปยตฺเตน โยนิโสมนสิกาเรณ จิตฺตํ นิยามตฺตพฺพํ ฯ อิหํ มหาราช
นิยามกสฺส ปจฺมํ องฺคํ คฺเขตฺตพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร นายท้ายเรือ เป็นผู้ไม่
ประมาท หากเพียงชวนชวาย ชับเรือให้แล่นไปอยู่เป็นประจำสม่ำเสมอ ตลอดทั้งคืน ทั้งวัน
ฉันใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจร ผู้บำเพ็ญเพียร ผู้จะถือท้ายเรือคือจิต ก็พึงเป็นผู้ไม่

ประมาท พากเพียรชวนชวาย ไซโยนิโสมนสิการ ถือท้ายเรือคือจิดไว้เป็นประจำ สม่่าเสมอ
ตลอดทั้งคืนทั้งวัน ฉะนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งนายท้ายเรือ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตัม มหาราช ภควตา เทวาติเทเวน ฌมมปเท -

“อุปปมาทรตา โหถ สจิจตตมณฺรกุชถ

ทฺคฺคา อุทฺตรถตฺตานิ ปงฺเก สนฺโนว กุณฺชโร’ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ได้ทรงภาษิต
ความข้อนี้ไว้ว่า

“เธอทั้งหลายจงยินดีในความไม่ประมาท จงตามรักษาจิตของ
ตน จงถอนตนขึ้นจากหล่ม เหมือนช้างกุกุชฺรที่จมลงในเปือก
ตม ถอนตนขึ้นได้ ฉะนั้น” ดังนี้

“ปุณ จปรี มหาราช นิยามกสฺส ยํ กิณฺจิจิ มหาสมฺมุเท กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา,
สพฺพํ ตํ วิทิตํ โหติ, เอวเมว โช มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ กุสลากุสลํ สาวชฺชานวชฺชํ
หีนปฺปณีตํ กณฺหสฺสกุสปฺปฏิภาคํ วิชานิตพฺพํ ฯ อิหํ มหาราช นิยามกสฺส ทฺตียํ องฺคํ
คเหตพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง สิ่งใดสิ่งหนึ่ง จะเป็นสิ่งดีงามก็ตาม เป็นสิ่งไม่ดีงาม
ก็ตาม ในมหาสมุทฺร นายท้ายเรือย่อมมีอันรู้แจ้งสิ่งนั้นทั้งหมด ฉนใด ขอถวายพระพร พระ
โยคาวจร ผู้บำเพ็ญเพียร พึงรู้แจ้งธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและ
ประณีต ที่มีส่วนเปรียบได้กับดำและขาว ฉนนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งนายท้ายเรือที่
พึงถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช นิยามโก ยนฺเต มุทฺทิกํ เทติ ‘มา โกจิจิ ยนฺตํ อามสิตฺถา’ติ,
เอวเมว โช มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ จิตฺเต สัวรฺมุทฺทิกา ทาทพฺพา ‘มา กิณฺจิจิ ปาปกํ
อกุสลวิตกฺกํ วิตฺกฺเกสึ’ติ, อิหํ มหาราช นิยามกสฺส ตตฺตียํ องฺคํ คเหตพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง นายท้ายเรือย่อมประทับตราไว้ที่เครื่องยนต์ว่า ‘ใคร
ๆ อย่าได้แตะต้องเครื่องยนต์’ ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึง
ประทับตรา คือความสำรวมไว้ที่จิตว่า ‘อย่าได้ตรีกอกุสลวิตกชั่วช้าอะไร ๆ เลย’ ดังนี้ ฉนนั้น
เหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๓ แห่งนายท้ายเรือ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวณ สยฺยุตฺตนิกายเวเร ‘มา ภิกฺขเว ปาปเก อกุสเล วิตฺกเก วิตฺกเกยฺยาถ, เสยฺยถิทํ, กามวิตฺกํ พยาปาทวิตฺกํ วิหีสาวิตฺกนฺ’ติ ๕

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ได้ภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย อย่าตริกถึงบาปอกุศลวิตก คือ

๑. กามวิตก (ความตริกในทางกาม)
๒. พยาปาทวิตก (ความตริกในทางพยาบาท)
๓. วิหีสาวิตก (ความตริกในทางเบียดเบียน)” ดังนี้

นิยามกฺขคปฺญโท อฏฺฐโม ๑

จบนิยามกัํคปฺญทาธอํติ ๘

๙. กมฺมการจคปฺญท

๙. กัมมการจคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งกรรมกร

[๙] “ภนฺเต นาคเสน ‘กมฺมการสฺส เอกํ อํคํ คเหตุพฺพนฺ’ติ ยํ วเทสิ, กตมํ ตํ เอกํ อํคํ คเหตุพฺพนฺ’ติ ?

[๙] พระเจ้ามีลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๑ แห่งกรรมกร’ องค์ ๑ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช กมฺมกาโร เอวํ จินฺตยติ ‘ภตฺโต อหํ อิมาย นาวาย กมฺมํ กโรมิ, อิมายาหํ นาวาย วาหสา ภตฺตเวตฺนํ ลภามิ, น เม ปมาโท กรณฺโณ, อปฺปมาเทน เม อยํ นาวา วาเหตุพฺพา’ติ, เอเวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ เอวํ จินฺตยิตพฺพํ ‘อิมํ โข อหํ จาตุมาหฺภูติกํ กายํ สมฺมสนฺโต สตตํ สมิตํ อปฺปมตฺโต อุกฺกุจิตฺสฺสติ สโต สมฺปชาโน สมหาโต เอกคฺคจิตฺโต ชาตฺติชราพฺยาธิมรณโสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาเสหิ ปริมุจฺจิสฺสามิ’ติ อปฺปมาโท เม กรณฺโณ’ติ, อิหํ มหาราช กมฺมการสฺส เอกํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ผู้เป็นกรรมกรย่อมคิดอย่าง

นี้ว่า ‘เราเป็นลูกจ้าง ทำงานอยู่ในเรือลำนี้’ ได้รับค่าจ้างเนื่องด้วยเรือลำนี้ เราจึงไม่ควรทำความ
ประมาท ควรขับเรือลำนี้ไปด้วยความไม่ประมาท’ ดังนี้ ฉันทไจ ขอถวายพระพร พระโยคาวจร
ผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังคิดอย่างนี้ว่า ‘เราจะเป็นผู้ไม่ประมาท มีสติตั้งมั่น พิจารณาภายในเป็น
เพียงมหาภูต ๔ นี้ เป็นประจำสม่ำเสมอ มีสติ มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น ถึงความเป็นหนึ่ง จัก
หลุดพ้นจากชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เราควรทำความไม่
ประมาท อย่างนี้แล’ ดังนี้ ฉันทนั้น นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งกรรมกร ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช เถเรน สาริปุตฺเตน ธมฺมเสนาปตินา –

“กายํ อิมํ สมฺมสถ ปริชานาถ ปุณฺณปุณฺณ

กาเย สภาวํ ทิสฺวาน ทฺวักขสฺสฺสนฺตํ กริสฺสธา’ติ ฯ

ขอถวายพระพร ท่านพระธรรมเสนาบดีสาริปุตฺรเถระได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“ท่านทั้งหลาย จงพิจารณาภายในนี้ จงกำหนดรู้บ่อย ๆ เกิด ท่าน

เห็นสภาวะในกายแล้ว จักกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้”

กมฺมการุญฺคปญฺโท นวโม ฯ

จบกัมมการังคปัญหาข้อที่ ๙

๑๐. สมุทฺทงฺคปญฺห

๑๐. สมุทฺทงฺคปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งมหาสมุทฺร

[๑๐] “ภนฺเต นาคเสน ‘สมุทฺทสฺส ปญฺจ อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ
ตานิ ปญฺจ อํคานิ คเหตุพฺพานี”ติ ?

[๑๐] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่ง
มหาสมุทฺร’ องค์ ๕ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช มหาสมุทฺโท มเตน กุณฺเปน สทฺธิ น สํวสฺติ, เอวเมว โข มหาราช
โยคินา โยคาวจรเณ ราคโทสโมหมานทิกฺขิมกฺขปฺพาสอิสฺสามจฺจริยมายาสาเจยฺยกุฏฺฐิลวิสม-
ทฺจจฺริตฺทิกฺเลสมเลหิ สทฺธิ น สํวสฺติพฺพํ ฯ อิํ มหาราช สมุทฺทสฺส ปจฺมํ อํคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร มหาสมุทร ย่อมไม่อยู่ร่วมกับซากสัตว์ตาย ฉันทไต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ไม่พึงอยู่ร่วมกับกิเลสทั้งหลาย คือ รากะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ มกฺขะ (ความลบหลู่คุณ) ปาสาสะ (ความดีเสมอ) อิสสา (ความริษยา) มัจฉริยะ (ความตระหนี่) มายา (ความหลอกลวง) สาเรญยะ (ความเสแสร้ง) กุฏิละ (ความคดโกง) วิสมา (ความไม่สม่ำเสมอ) และทุจจริตทั้งหลาย ฉันทันั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งมหาสมุทร ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช มหาสมุทโท มุตตามณิเวปุริยสงฺขสิลาปวาพผลิกมณิวิวิชรตณนิจยฺ ฐาเรนโต ปิทหติ, น พหิ วิกรติ ๕ เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ มคฺคผลฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตติวิปสฺสนาภิญญาวิวิชรคฺคณรตนาณิ อธิคฺคตฺวา ปิทหิตพฺพานิ, น พหิ นิหริตพฺพานิ ๕ อิหิ มหาราช สมฺมุตฺตสฺส ทฺตฺติยํ องฺคํ คເຫດພຸພີ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง มหาสมุทร ย่อมรองรับปิดกั้นขุมทรัพย์ คือ รัตนมณี หลายอย่างต่าง ๆ กัน มีแก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ก้อนหิน แก้วประพาพ แก้วผลึก เป็นต้น ไม่ให้กระจัดกระจายไปภายนอก ฉันทไต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร บรรลุรัตนะ คือคุณวิเศษหลายอย่างต่าง ๆ กัน มี มรรค ผล ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ วิปัสสนา อภิญญา เป็นต้น แล้วก็พึงปกปิดไว้ ไม่ให้แพร่ไปภายนอก ฉันทันั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งมหาสมุทร ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช มหาสมุทโท มหฺนเตหิ มหฺภาเตหิ สทฺธิ สํสฺติ ๕ เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อปฺปิจณฺิ สนฺตฺตฺตฺจฺ ฐตฺวาทํ สลฺเลขวฺตฺตฺตี อจฺจารสมฺปนฺนํ ลชฺซีเปสฺลํ คฺรฺุ ภาวนียํ วตฺตารํ วจฺนกฺขมํ โจทกํ ปาปครฺหิ โอวาทกํ อนฺุสาสกํ วิญฺญาปกํ สนฺทสฺสกํ สมฺทาปกํ สมฺมุตฺเตชกํ สมฺปหฺสํกํ กลฺยาณมิตฺตํ สพฺรหฺมจารี นิสฺสาย วสิตพฺພີ ๕ อิหิ มหาราช มหาสมฺมุตฺตสฺส ตฺตฺติยํ องฺคํ คເຫດພຸພີ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง มหาสมุทร ย่อมอยู่ร่วมกับสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย ฉันทไต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงอยู่อาศัยเพื่อนพรหมจारी ผู้เป็น กัลยาณมิตร ผู้มักน้อย สันโดษ เป็นธุดาธา (กล่าวสรรเสริญธุดงค์) ประพฤติขุดเกลากิเลส ถึงพร้อมด้วยอาจารย์ เป็นลัชชี (ละอายนาบ) มีศีลเป็นที่รัก นำเคารพ นายกอง เป็นผู้บอกกล่าว อดทนการว่ากล่าว เป็นผู้ทักท้วงติเตียนบาป เป็นผู้โอวาท เป็นผู้อนุศาสน์ เป็นผู้บอกให้รู้ เป็นผู้ชี้ให้เห็น เป็นผู้ชักชวนให้อาจหาญ ให้บันเทิง ฉันทันั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๓ แห่งมหาสมุทร ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช มหาสมุทโท นวสลิสมปฺนุณฺหาหิ คญฺคามฺนฺนาอจิวรตีสรภฺมฺหิ-
อาทีหิ นทีสตสทสเสหิ อนตฺลิกฺเข สลิลธาราหิ จ ปฺริโตปิ สกั เวลั นาติวตฺตติ ๕ เอวเมว
โฆ มหาราช โยคินา โยคาวจรนฺ ลามสฏฺการสิโลกวนฺทนฺมานนฺปฺชนฺการณา ชีวิตเหตุปิ
สณฺจิจฺจ สิฏฺขาปทวิทิกฺกโม น กรณฺโย ๕ อิห มหาราช มหาสมุทฺทสฺส จตฺตตุถิ อญฺค
คเหตุพฺพ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง มหาสมุทร แม้ว่าเต็มเปี่ยมด้วยน้ำจากแม่น้ำสักแสน
สาย มีแม่น้ำอจิรวดี สรภ มหิ เป็นต้น ซึ่งเต็มด้วยน้ำใหม่ ๆ และด้วยธารน้ำจากอากาศ ก็ไม่
เอ่อจนล้นฝั่งของตน ฉนฺใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ไม่พึงจงใจกระทำ
การก้าวล่วงสิกขาบท เพราะเหตุคือลาม สักการะ ชื่อเสียง การกราบไหว้ การนับถือ การบูชา
แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต ฉนฺนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๔ แห่งมหาสมุทร ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตฺ มหาราช ภควตา เทวาทิตเวเน -

‘เสยฺยถาปิ มหาราช มหาสมุทฺโท จิตฺทมโม เวลั นาติกฺกมฺติ, เอวเมว โฆ มหาราช
ยํ มยา สวากานํ สิฏฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, ตํ มม สวากา ชีวิตเหตุปิ นาติกฺกมฺนฺตีติ ๕

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาสิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า “มหาบพิตร สวาททั้งหลายของเรา ย่อมไม่ละเมิดสิกขาบทที่เราบัญญัติไว้ แม้เพราะ
เหตุแห่งชีวิต เหมือนมหาสมุทรที่มีปกติคงที่ ไม่ล้นฝั่ง”

“ปุณ จปร มหาราช มหาสมุทฺโท สพฺพสวณฺตีหิ คญฺคามฺนฺนาอจิวรตีสรภฺมฺหิหิ
อนตฺลิกฺเข อุกทธาราหิปี น ปริปฺรูติ ๕ เอวเมว โฆ มหาราช โยคินา โยคาวจรนฺ อุกฺทเส-
ปฺริปฺจุณาสนฺวณฺธารณฺวินิจฺจยอภิธมฺมวินยคาพฺพสฺสตฺตนฺตฺวิคฺคหปทนิกฺเขปทสนฺธิปทวิทิตฺติ-
นวงฺคชินฺสาสนวารี สฺถนฺนฺเตนาปี น ตปฺปิตพฺพ ๕ อิห มหาราช มหาสมุทฺทสฺส ปญฺจมํ อญฺค
คเหตุพฺพ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง มหาสมุทร ไม่รู้จักเต็มเปี่ยมด้วยน้ำจากแม่น้ำคงคา
ยมนา อจิรวดี สรภ มหิ เป็นต้น ที่ไหลมาบรรจบกันทั้งสิ้น แม้จากธารน้ำในอากาศ ฉนฺใด ขอ
ถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร แม้ระดับตรับฟัง พระนวังคศาสนอันประเสริฐของ
พระชินวรพุทธเจ้า อันมีอุเทศ (พระบาลี) ปริปูจณา (คำอธิบายพระบาลี) สวณะ (การฟัง)
ธารณะ (การทรงจำ) วินิจฉัย อันมีวิคคหปท นิกเขปท สนธิปท และวิทิตติ ที่พึงถือเอาในพระ
อภิธรรม พระวินัย และพระสูตร ก็ไม่รู้จักอ้อมหน้า ฉนฺนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๕ แห่ง

มหาสมุทร ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปต์ มหาราช ภควตา เทวาติเทเวน สุตโสมชาติเก -

“อคฺคิ ยถา ตินฺนทฺถจํ ทนฺนโต

น ตปฺปติ สาคโร วา นทีหิ

เอวมฺปิ เจ ปณฺทิตา ราชนฺสฺมฺจ

สุตฺวา น ตปฺปนฺติ สุภาสิตินา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า

“ข้าแต่พระราชาผู้ประเสริฐ ไฟไหม้หญ้าและไม้ ย่อมไม่อ้อม
สาคร ก็ไม่อ้อมด้วยแม่น้ำทั้งหลาย ฉันทใด แม้บัณฑิตเหล่านั้น
ฟังแล้ว ก็ไม่อ้อมด้วยสุภาษิต ฉันทนั้นเหมือนกัน”

สมุทฺททฺคปฺนฺโต ทสฺโม ฯ

จบสมุททั้งคปัญหาค์ข้อที่ ๑๐

สมุทฺททฺคฺโค ทฺติโย ฯ

จบสมุททวรรคที่ ๒

ตสฺสทฺทานํ -

ลาพุลตา จ ปทุมํ,

นาวา จ นาวาลคฺคนํ

กมฺมกาโร สมุทฺโท จ

รวมสูตรที่มาในวรรคนี้ คือ

๑. ลาพุลตาสสูตร

๓. พีชสูตร

๕. นาวาสสูตร

๗. กุปสูตร

๙. กัมมการสูตร

พีชํ สาลกฺลยาณิกา

กุโป นิชามโก ตถา

วคฺโค เตน ปวฺจจตีติ ฯ

๒. ปทุมสูตร

๔. สาลกัลยาณิกาสูตร

๖. นาวาลคฺคนสูตร

๘. นิชามกสูตร

๑๐. สมุททสูตร

๖.๓ ปถวีวคค

๖.๓ ปถวีวรรค หมวดว่าด้วยดิน

๑. ปถวีองคปญห

๑. ปถวีอังกปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งดิน

[๑] “ภนฺเต นาคเสน ‘ปถวียา ปญฺจ อํฺกานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ ปญฺจ อํฺกานิ คเหตุพฺพานี’ติ ?

[๑] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่ง ดิน’ องค์ ๕ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช ปถวี อิกฺขจฺฉานิกฺขจฺฉานิ กปฺปฺราครุตฺตรจฺฉนฺทนฺทงฺกฺกฺมาทีนฺติ อากิรฺนฺเตปิ ปิตตฺเตสมฺหปฺพุพฺรุหิรฺเสทเมทเชพฺพิงฺฆาณิกฺกลสิกฺมุตฺตกฺรีสาทีนฺติ อากิรฺนฺเตปิ ตาทิสายเว, เหวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อิกฺขจฺฉานิกฺขจฺฉานิ ลากาลาเก ยสายเส นินฺทาปสฺสยาสฺสุขทุกฺเข สพุพฺตฺถ ตาทินาเยว ภวิตพฺพํ ๕ อิทํ มหาราช ปถวียา ปจฺมํ อํฺกํ คเหตุพฺพํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร เมื่อบุคคลแม้เกลี้ยสิ่งที่น่าปรารถนา มีการบูร กฤษณาสามัญญ กฤษณาหอม จันทน์หอม หญ้าฝรั่น เป็นต้น ลงไป แม้เกลี้ยสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา มี ดี เสมหะ น้ำหนอง โลหิต เหงื่อ มันขี้ น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ น้ำปัสสาวะ อุจจาระ เป็นต้น ลงไปดิน (พื้นแผ่นดิน) ก็เป็นเช่นเดียวกันนั้นนั่นแหละ ฉนฺโต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้คงที่นั่นแหละ ในสิ่งที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา คือ ในลามกและเสื่อมลามก ในยศและเสื่อมยศ ในนินทาและสรรเสริญ ในสุขและทุกข์ ทุกอย่าง ฉนฺตํเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งดิน ที่ฟังถือเอา

“ปฺน จปรํ มหาราช ปถวี มณฺฑนวิภูสฺสนาปคตา สกคฺนฺธปริภาวิตา, เหวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ วิภูสฺสนาปคเตน สกสีลคฺนฺธปริภาวิตเณ ภวิตพฺพํ ๕ อิทํ มหาราช ปถวียา ทฺตฺติยํ อํฺกํ คเหตุพฺพํ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ดิน ปราศจากเครื่องประดับ เครื่องตกแต่ง ก็บอวลด้วยกลิ่นของตน ฉนฺโต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ผู้ปราศจากเครื่องประดับ ก็พึงเป็นผู้บอวลด้วยกลิ่นศีลของตน ฉนฺตํเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งดิน ที่ฟัง

ถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช ปถวี นิรันดรา อชฏทจจิฑา อสุสิรา พหลา ฆนา วิตุติณณา, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ นิรันดรมชฏทจจิฑมสุสิรพหลฆนาวิตุติณณ- สีเลน ภวิตพุฬิ ฯ อิห มหาราช ปถวียา ตติย อังค คเหตุพุฬิ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ดินไม่มีระหว่าง ไม่ขาดตอน ไม่เป็นโพรง หนาที่บแผ่ไปกว้างขวาง ฉันใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้มีศีลที่ไม่มีระหว่าง ไม่ขาดตอน ไม่ทะลุ ไม่เป็นโพรง หนาที่บแผ่ไปกว้างขวาง ฉันนั้นเหมือนกัน นี้คือ องค์ที่ ๓ แห่งดิน ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช ปถวี คามนิคมนตรีชนปทรุกขปพุดนทิตพากโปกขรณิมิก- ปกขิมนุชชนาริคนิ ธารณตีปี อกิลาสู โหติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ โอวทนุเตนปี อนุสาสนุเตนปี วิญญาเปนุเตนปี สนุทสุเสนุเตนปี สมาทเปนุเตนปี สมุตุเตเชนุเตนปี สมุปหุเสนุเตนปี ฌมมเทสนาสู อกิลาสูนา ภวิตพุฬิ ฯ อิห มหาราช ปถวียา จตุตถ อังค คเหตุพุฬิ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ดิน แม้อรับหมู่บ้าน นิคม เมือง ชนบท ดันไม้ ภูเขา แม่น้ำ ธารพังน้ำ สระโบกขรณี หมู่นื้อ นก มนุษย์ชายหญิงไว้ ก็หาความเหน้อยล้ามิได้ ฉันใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร แม้อวาท แม้อุสาสน์ แม้ออกให้รู้ แม้ชี้ให้เห็น แม้อให้สมาทาน แม้อทำให้อาจหาญ แม้อทำให้บันเทิง ก็พึงเป็นผู้หาความเหน้อยล้าใน ธรรมเทศนาทั้งหลายมิได้ ฉันนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๔ แห่งดิน ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช ปถวี อนุทยปปฏิชวิปมุตุตา, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อนุทยปปฏิชวิปมุตุเตน ปถวิสเมน เจตสา วิหริตพุฬิ ฯ อิห มหาราช ปถวียา ปญจม อังค คเหตุพุฬิ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ดิน พ้นแล้วจากความยินดี ยินร้าย ฉันใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้พ้นแล้วจากความยินดี และความยินร้าย มีใจเสมอด้วยแผ่นดิน ฉันนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๕ แห่งดิน ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช อุปาสิกาย จุพสุภททาย สกสมณเณ ปริกิตตยมานาย -

“เอกญเจ พาทํ วาสิยา ตจฺเจ กุปิตมานสา
 เอกญเจพาทํ คนฺธเณ อาลิมเปยฺย ปโมทิตา ฯ
 “อมฺสุมี ปฏฺวิโฆ นตฺถิ ราโค อสุมี น วิชฺชติ
 ปถวีสมจิตฺตา เต ตาทิสสา สมณฺหา มมา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร นางจุพสุภททาอุปาสิกา ผู้เมื่อยกย่องสมณะทั้งหลาย ได้ภาษิตความ
 ซ่อนไว้ว่า

“ถ้าหากผู้ที่มีจิตโกรธเคือง จะพึงใช้พรั้าตากแขนข้างหนึ่ง ถ้า
 หากผู้ที่มีจิตบันเทิง จะพึงใช้ของหอมลูบไล้แขนอีกข้างหนึ่ง
 ท่านก็จะไม่มีความขุ่นเคืองในบุคคลนั้น ไม่มีความยินดีใน
 บุคคลนี้ ท่านเหล่านั้น มีจิตเสมอด้วยแผ่นดิน สมณะทั้งหลาย
 ของเรา ท่านเป็นบุคคลเช่นนั้น”

ปถวีองฺคปญฺโท ปจโม ฯ
 จมปถวีองฺคปัญฺหาข้อที่ ๑

๒. อาปงคปญห

๒. อาปงคปัญห

ปัญหาวาด้วยองค์แห่งน้ำ

[๒] “ภนฺเต นาคเสน ‘อาปสฺส ปญฺจ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ
 ตานิ ปญฺจ องฺคานิ คเหตุพฺพานี”ติ ?

[๒] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๕ แห่ง
 น้ำ’ องค์ ๕ ที่พึงถือเอา นั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช อาโป สฺสณฺจิตมกมฺปิทมฺลฺพิตสภาวปฺริสฺสุทฺโธ, เอวเมว โฆ มหาราช
 โยคินา โยคาวจเรณ กุหนฺลปนเนมิตฺตกนิปฺเปสิกตํ อปเนตฺวา สฺสณฺจิตมกมฺปิทมฺลฺพิตสภาว
 ปฺริสฺสุทฺธาจาเรณ ภวิตพฺพํ ฯ อิหํ มหาราช อาปสฺส ปจฺมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร น้ำใสสะอาด เพราะสภาพที่พอสงบนิ่ง

ดีแล้ว ก็ไม่กระเพื่อม จึงไม่ขุ่นมัว ฉันทิใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงขจัดความหลอกลวง การพูดเลียบเคียง ความเป็นผู้ทำนimit ความเป็นผู้พูดบีบบังคับ แล้วก็เป็นผู้มีอาจารย์บริสุทธ์ เพราะสภาวะที่มีจิตสงบนิ่งดี ไม่หวั่นไหว ไม่ขุ่นมัว ฉันทินั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งน้ำ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช อาโป สีตลสมาวสนฺจโธ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ สพฺพสตุเตสฺสุ ขนฺติเมตฺตทานุทฺทยสมฺปนฺเนน หิตะสิเนา อนุกมฺปกเณ ภาวิตพฺพํ ๫ อิห มหาราช อาปสฺส ทฺตติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๫

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง น้ำ ทรงสภาพที่เยือกเย็นไว้ ฉันทิใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยขันติ เมตตา ความเอื้อเอ็นดู เป็นผู้แสวงหาประโยชน์ อนุเคราะห์ในสรรพสัตว์ ฉันทินั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งน้ำ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช อาโป อสุจฺจํ สุจฺจํ กโรติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ คาเม วา อรณฺเณ วา อุชฺชฌาเย อุชฺชฌายมตฺเตสฺสุ อาจริเย อาจริยมตฺเตสฺสุ สพฺพตฺถ อนธิกรเณน ภาวิตพฺพํ อนวเสสการินา ๫ อิห มหาราช อาปสฺส ตฺตติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๫

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง น้ำ ทำสิ่งที่ไม่สะอาด ให้สะอาดได้ ฉันทิใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้มีปกติทำมิให้มีเหลือ ด้วยความสงบ ในบุคคลทั้งปวง คือในพระอุปัชฌาย์ ในภิกษุผู้เทียบกันได้กับพระอุปัชฌาย์ ในอาจารย์ ในภิกษุผู้เทียบกันได้กับอาจารย์ ในหมู่บ้านก็ดี ในปากก็ดี ฉันทินั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๓ แห่งน้ำ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช อาโป พหุชนปตฺติโธ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อปฺปิจฺจนฺตฺถุจฺจปวิวิตฺตปฏฺิสลฺลาเนน สตตํ สพฺพโลกมภิปตฺติเตน ภาวิตพฺพํ ๫ อิห มหาราช อาปสฺส จตฺตตฺถํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๫

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง น้ำ เป็นสิ่งที่ชนเป็นอันมากปรารถนา ฉันทิใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้มีกนน้อย สันโดษ สงัด หลีกเร้น ซึ่งชาวโลกทั้งปวงปรารถนายิ่งเป็นประจำ ฉันทินั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๔ แห่งน้ำ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช อาโป น กสฺสจฺจํ อหิตมฺุปทฺทหิติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ ปรภณฺตฺนกลหฺวิคฺคหฺวิวาริตฺตฺชฺชฌานอรตฺติชนนํ กายวจฺจิจิตฺเตหิ ปาปกํ น กรณฺเีย ๫ อิห มหาราช อาปสฺส ปณฺจมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๫

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง น้ำ ไม่ก่อความหายนะแก่ใคร ๆ ฉันใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ไม่พึงทำการโต้ตอบ การทะเลาะ การจับผิด การวิวาท การเพ่งโทษ การไม่ชอบกันกับผู้อื่นให้เกิดขึ้น ไม่พึงกระทำบาปด้วยกาย วาจา และใจ ฉันนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๕ แห่งน้ำ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตัม มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวณ กณฺหชาตเก –

“วรณฺเจ เม อโท สกฺก สพฺพภูตานิสมฺมสร
น มโน วา สรีริ วา มํกเต สกฺก กสฺสจฺจ
กทาจิ อุปฺพญญเณถ เอตํ สกฺก วริ วเร”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ได้ทรงภาซิตความข้อนี้ไว้ในกัณหาชาดกว่า

“ข้าแต่ท่านท้าวสักกะ ผู้เป็นใหญ่กว่าเทวดาทั้งปวง หากพระองค์จะประทานพรแก่อาตมา ใจก็ตาม กายก็ตาม ขออย่าได้เข้าไปกระทบกระทั่งใคร ๆ ในกาลไหน ๆ เพราะการกระทำของอาตมาเลย อาตมาปรารถนาพรนั้น” ดังนี้

ฮาปงฺคปญฺโท ทฺติโย ๑
จบอาป้งคปัญญาข้อที่ ๒

๓. เตชจคฺปญฺท

๓. เตชจคปัญญา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งไฟ

[๓] “ภนฺเต นาคเสน ‘เตชสฺส ปญฺจ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ ปญฺจ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ?

[๓] พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๕ แห่งไฟ’ องค์ ๕ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช เตโช ติณฺณภูจฺจสาขาปฺลาสํ ทฺหติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ เย เต อพฺภนฺตฺรา วา พาหิรา วา กิเลสา อិฏฺฐจฺฉานิฏฺฐจฺฉารมฺมณฺณภูวนา,

สพฺเพ เต ฅาณคฺคิณา ทฺหิตพฺพา ฯ อิํ มหาราช เตชสฺส ปรมํ อํคํ คเหตุพฺพิ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ไฟเผาไหม้ต้นหญ้า ไม้แห้ง กิ่งไม้ ใบไม้ ฉันทไค ขอถวายพระพร กิเลสทั้งหลาย ทั้งภายใน ทั้งภายนอก ซึ่งมีการเสวย อธิฏฐารมณฺ์และอนิฏฐารมณฺ์เหล่านั้นไค พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงใช้ไฟคือญาณเผา กิเลสเหล่านั้นทั้งหมด ฉันทันนั้นเหมือนกัน นี้คือองคฺ์ที่ ๑ แห่งไฟ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช เตโห นิทฺทโย อการุณิโก, เอวเมว โห มหาราช โยคิณา โยคาวจเรณฺ์ สพฺพกิเลสสุ การุณฺณานุทฺทยา น กาดพฺพา ฯ อิํ มหาราช เตชสฺส ทฺติยํ อํคํ คเหตุพฺพิ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองคฺ์หนึ่ง ไฟ โหดร้าย หากรฺุณามีไค ฉันทไค ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ไม่ควรทำความการุณ ความเอื้อเอ็นดูในกิเลสทั้งปวง ฉันทันนั้น เหมือนกัน นี้คือองคฺ์ที่ ๒ แห่งไฟ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช เตโห สิตํ ปฏฺิหนติ, เอวเมว โห มหาราช โยคิณา โยคาวจเรณฺ์ วิริยสนฺดาปเตชฺ อภิขเนตฺวา กิเลสา ปฏฺิหนตพฺพา ฯ อิํ มหาราช เตชสฺส ตฺติยํ อํคํ คเหตุพฺพิ ฯ

ขอถวายพร ยังมีอีกองคฺ์หนึ่ง ไฟ ปราบความเย็นไค ฉันทไค ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงทำให้ร้อนคือวิริยะให้เกิดขึ้นมา ปราบกิเลสทั้งหลาย ฉันทันนั้น เหมือนกัน นี้คือองคฺ์ที่ ๓ แห่งไฟ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช เตโห อนฺุณยปฺปฏิขวิปฺมุตฺโต อฺุณฺุหมภิขเนติ, เอวเมว โห มหาราช โยคิณา โยคาวจเรณฺ์ อนฺุณยปฺปฏิขวิปฺมุตฺเตน เตโหสมเณ เจตสา วิหริตพฺพิ ฯ อิํ มหาราช เตชสฺส จตฺตุถํ อํคํ คเหตุพฺพิ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองคฺ์หนึ่ง ไฟ พ้นแล้วจากความยินดียินร้าย ทำความร้อนให้ เกิด ฉันทไค พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้พ้นแล้วจากความยินดียินร้าย อยู่ด้วยใจ เสมอด้วยไฟ ฉันทันนั้นเหมือนกัน นี้คือองคฺ์ที่ ๔ แห่งไฟ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช เตโห อนฺุทธการํ วิรมิตฺวา อาโลกํ ทสฺสยติ, เอวเมว โห มหาราช โยคิณา โยคาวจเรณฺ์ อวิชฺชนฺุทธการํ วิรมิตฺวา ฅาณาโลกํ ทสฺสยิตพฺพิ ฯ อิํ มหาราช เตชสฺส ปณฺุจมํ อํคํ คเหตุพฺพิ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ไฟ กำจัดความมืด ทำแสงสว่างให้ปรากฏ ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงกำจัดความมืด ทำแสงสว่างคือญาณให้ปรากฏ ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๕ แห่งไฟ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตัม มหาราช, ภควตา เทวาทิเทเวณ สกัม ปุตตัม ราหุลล์ โอวทนฺเตน –
‘เตโชสมํ ราหุล ภวานํ ภาเวหิ เตโชสมํ หิ เต ราหุล ภวานํ ภวายโต อูปฺปนฺนา?
มฺนาปามฺนาปา ผสฺสา จิตฺตํ น ปริยาทาย จสฺสนฺติ’ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงมีพระโอวาทรับสั่งความข้อนี้กับท่านพระราหุลผู้เป็นพระโอรสของพระองค์ว่า

‘ราหุล เธอจงเจริญภาวนาให้เสมอด้วยไฟ เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาให้เสมอด้วยไฟอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักครอบงำจิตของเธอไม่ได้’

เตชฺชคฺคฺกปฺนฺโท ตติโย ฯ

จบเทศกัมปัญหาค์ที่ ๓

๔. วายุงคฺคปฺนฺท

๔. วายุงคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งลม

[๔] “ภนฺเต นาคเสน ‘วายุสฺส ปญฺจ อํฺกานิ คฺเขตฺตพฺพานี’ติ ยํ วทสฺสิ, กตฺมานิ ตานิ ปญฺจ อํฺกานิ คฺเขตฺตพฺพานี’ติ ?

[๔] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๕ แห่งลม’ องค์ ๕ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช วายู สุปฺปฺผิตฺวณฺสณฺฑนฺตฺรํ อภิวยติ, เอเวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ วิมุตฺติวรฺกฺขสมฺปฺปฺผิตารมฺมณฺวณฺนฺตเร รमितพฺพํ ฯ อิทํ มหาราช วายุสฺส ปจฺมํ อํฺกํ คฺเขตฺตพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ลม พัดโชยไปในระหว่างป่าที่ผลิดอกออกช่อดี ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงรื่นรมย์ในระหว่างราวป่าที่มีต้นไม้ออกดอกออกช่อดี คือวิมุตติอันประเสริฐ ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๑ แห่ง

ลม ที่ฟุ้งถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช วายุ ธรณีรุหปาทปกณเณ มถยติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ วนนุตรคเตน สงฺขारे วิจिनฺนเตน กิเลสา มถยิตพฺพา ฯ อิหิ มหาราช วายุสุส ทฺตติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ลม พัดกระหน่ำย้ายีหมูไม่ที่งอกขึ้นบนพื้นธรณี ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟุ้งเป็นผู้อยู่ในราวป่า วิจัยสังขาร ย่ำยี กิเลสทั้งหลาย ฉนนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๒ แห่งลม ที่ฟุ้งถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช วายุ อากาเส จรติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ โลกุตฺตรธมฺเมสุ มานสํ สญฺจารยิตพฺพํ ฯ อิหิ มหาราช วายุสุส ตฺตติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ลม ย่อมจรไปในอากาศ ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟุ้งทำจิตให้สัจฺยจรไปในโลกุตฺตรธรรมทั้งหลาย ฉนนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๓ แห่งลม ที่ฟุ้งถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช วายุ คนฺธิ อนุภวติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ อตฺตโน สีลวรสฺสุภิกนฺโธ อนุภวิตพฺโพ ฯ อิหิ มหาราช วายุสุส จตฺตตฺถํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ลม ย่อมชโยกลืน ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟุ้งชโยกลืนที่หอมยั้งคืศีลที่ประเสริฐของตน ฉนนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๔ แห่งลม ที่ฟุ้งถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช วายุ นิราลโย อนิเกตวาสิ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ นิราลยมนิเกตมสนฺถเวเน สพฺพตฺถ วิมฺุตเตเน ภวิตพฺพํ ฯ อิหิ มหาราช วายุสุส ปณฺจมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ลมไม่มีที่อยู่ มิได้อาศัยสถานที่อยู่ ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟุ้งเป็นผู้ไม่มีอาลัย ไม่มีบ้านที่อยู่อาศัย หากความเสพคุ่นมิได้ ปลอดภัยในที่ทั้งปวง ฉนนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๕ แห่งลม ที่ฟุ้งถือเอา

ภาสิตมูเปตัม มหาราช ภควตา เทวาตีเทเวณ สุตตนิปาเต –

“สนฺถวาโต ภยัม ชาตัม นิเกตา ชายเต รโช
อนิเกตมสนฺถวัม เอตัม เว มุนิหฺสฺสนนฺ”ติ ๗

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาสิตความ
ข้อนี้ไว้ในสุตตนิบาต ว่า

“ภัยเกิดจากความเชยชืด ชุสสีคือราคะ โทสะ และโมหะ เกิดจาก
อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส ความไม่มีกิเลส ไม่มี ความเชยชืด
นั้นแล เป็นลักษณะจอมมุนี”

วายุขคฺปญฺโท จตฺตฺโก ๑

จวายุขคฺปญฺหาธิ ๔

๕. ปพฺพตฺจคฺปญฺห

๕. ปพฺพตฺจคฺปญฺหา

ปัญหาวาด้วยองค์แห่งภูเข

[๕] “ภนฺเต นาคเสน ‘ปพฺพตฺสฺส ปญฺจ อํคานิ คฺเขตฺตพฺพานี’ติ ยัม วเทสิ,
กตมานิ ตานิ ปญฺจ อํคานิ คฺเขตฺตพฺพานี’ติ ?

[๕] พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๕ แห่ง
ภูเข’ องค์ ๕ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไหน ?”

“ยถา มหาราช ปพฺพโต อจโล อกมฺปิโต อสมฺปเวธี, เอเวเมว โช มหาราช
โยคินา โยคาวจเรณ สมฺมานเน วิมานเน สกฺกาเร อสกฺกาเร ครุกฺกาเร อครุกฺกาเร ยเส
อยเส นินฺทาย ปสฺสํสา ย สุเข ทุกฺเข อิกฺขจฺฉานฺนิฏฺเฐสุ สพฺพตฺถ รุปฺสทฺทคฺนฺตรสฺสโผฏฺฐพฺพตฺมเมสุ
รชฺชนิเยสุ น รชฺชิตฺตพฺพํ, ทุสฺสนิเยสุ น ทุสฺสิตฺตพฺพํ, มุยฺหนิเยสุ น มุยฺหิตฺตพฺพํ, น กมฺปิตพฺพํ
น จลิตพฺพํ, ปพฺพเตน วีย อจเลน ภวิตพฺพํ ๗ อิหํ มหาราช ปพฺพตฺสฺส ปจฺมํ อํคํ
คฺเขตฺตพฺพํ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ภูเขา ไม่สั้น ไม่ไหว ไม่
คลอนแคลน ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ไม่พึงกำหนดในธรรม

ทั้งหลายอันนำกำหนด ไม่พึงประทุษร้ายในธรรมทั้งหลายอันนำประทุษร้าย ไม่พึงลุ่มหลง
ในธรรมทั้งหลายอันนำลุ่มหลง ไม่พึงหวั่นไหว ไม่พึงสั่นไหว ในความนับถือ ความดูหมิ่น ใน
สักการะ ในอัสักการะ ในการทำความเคารพ ในการไม่ทำความเคารพ ในยศ ในความเสื่อมยศ
ในนิทาน ในสรรเสริญ ในสุข ในทุกข์ ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมทั้งหลาย
ทั้งปวงที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา พึงเป็นผู้หาความสันไหวมิได้ ดุจภูเขา ฉะนั้น
เหมือนกันเถิด นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งภูเขา ที่พึงถือเอา

ภาสิตมูเปตี มหาราช ภควตา เทวาทิตเวเนน -

“เสโล ยถา เอกขโม วาเตน น สมীরติ

เอวํ นินฺหาปัสสาสุ น สมินฺชุนฺติ ปณฺทิตา’ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า

“ภูเขาศิลาล้วนเป็นแห่งที่บ ย่อมไม่สะเทือนเพราะลม ฉนฺได
บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่หวั่นไหว เพราะนินทาหรือสรรเสริญ
ฉนฺนิน”

“ปุณ จปรํ มหาราช ปพฺพโต ฤๅโธ น เกนจิ สํสฺส
โยคินา โยคาวจรเณ ฤๅเรน อสํสฺส
มหาราช ปพฺพตฺส

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ภูเขาแข็งกระด้าง ไม่ปะปนกับสิ่งใด ๆ ฉนฺได ขอ
ถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้แข็งกระด้าง ไม่คลุกคลี ไม่พึงทำการ
คลุกคลีกับใคร ๆ ฉนฺนินเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งภูเขา ที่พึงถือเอา

ภาสิตมูเปตี มหาราช ภควตา เทวาทิตเวเนน -

“อัสสฺส
อโนกฺสาริมปฺปิจจฺฉิ ตมฺหํ พุรฺรมิ พุราหฺมณฺนฺติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า

“ผู้ไม่คลุกคลีกับคน ๒ จำพวก คือคฤหัสถ์ และบรรพชิต ไม่มี
ความอาลัยเที่ยวไป มีความมักน้อย เราเรียกว่าพราหมณ์”

“ปุณ จปรี มหาราช ปพฺพเต พีชํ น วิรุหติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ สกมานเส กิเลสา น วิรุหาเปตพฺพา ฯ อิทํ มหาราช ปพฺพตสฺส ตติยํ องคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง พีช ย่อมไม่งอกงามบนภูเขา ฉันทิ พระโยคาวจร ผู้บำเพ็ญเพียร ก็ไม่พึงทำกิเลสทั้งหลายให้งอกงามในใจของตน ฉันทิ เหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๓ แห่งภูเขา ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรณ สุภฺภูตินา -

“รากฺอุปสํหิตํ จิตฺตํ	ยทา อุปฺปชฺชเต มม
สยํ ปจฺจเวกฺขามิ	เอกคฺโค ตํ ทเมมห์ ฯ
รชฺชเส รชนีเย จ	ทุสฺสนีเย จ ทุสฺสเส
มฺยุหเส โมหนีเย จ	นิกฺขมสฺสุ วนา ตฺวํ ฯ
วิสุทฺธานํ อยํ วาโส	นิมฺมลानํ ตปสฺสินํ
มา โข วิสุทฺธํ ทฺุเสสิ	นิกฺขมสฺสุ วนา ตฺวานุ’ติ ฯ

ขอถวายพระพร ท่านพระสุภฺภูติเถระ ได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“เมื่อใด จิตของข้าพเจ้า เกิดความกำหนัด เมื่อนั้น ข้าพเจ้าย่อม พิจารณาด้วยตนเอง ข้าพเจ้ามีใจเด็ดเดี่ยว ช่มจิตนั้นเสียว่า ‘เจ้ากำหนัดในอารมณ์ที่ชวนให้กำหนัด ชัดเคื่องในอารมณ์ที่ ชวนให้ชัดเคื่อง และหลงในอารมณ์ที่ชวนให้หลง เพราะฉะนั้น เจ้าจงออกจากป่าไปเสียเถิด ที่อยู่แห่งนี้ เป็นที่อยู่ของผู้บริสุทฺธิ์ ปราศจากมลทิน มีตบะ เจ้าอย่าประทุษร้ายผู้บริสุทฺธิ์เลย จง ออกจากป่าไปเสียเถิด’

“ปุณ จปรี มหาราช ปพฺพโต อจฺจุคฺคโต, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ ฅาณจฺจุคฺคเตน ภวิตพฺพํ ฯ อิทํ มหาราช ปพฺพตสฺส จตฺตตํ องคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกข้อหนึ่ง ภูเขา เป็นสิ่งสูงยิ่ง ฉันทิ ขอถวายพระพร พระโยคา-
วจร ก็พึงเป็นผู้สูงส่งยิ่งด้วยญาณ ฉันทิ เหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๔ แห่งภูเขา ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวน -

“ปมาทํ อปฺปมาเทน ยทา นฺทุติ ปณฺฑิตโต
 ปญฺญาปาสาทมารุหุ อโสโก โสภินี ปชํ
 ปพฺพตญฺโจว ญฺมญฺเจ ธีโร พาเล อเวกฺขตี’ติ ฯ

“ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ
 ข้อนีไว้ว่า

‘เมื่อใด บัณฑิตบรรเทาความประมาท ด้วยความไม่ประมาท
 ขึ้นสู่ปราสาทคือปัญญา ไม่เศร้าโศก พิจารณาเห็นหมู่มืดผู้มี
 ความเศร้าโศก เมื่อนั้น บัณฑิตผู้เป็นนักปราชญ์ ย่อมเห็นคน
 พาลได้ เหมือนคนที่ยืนอยู่บนภูเขา เห็นคนที่ภาคพื้นได้
 ฉะนั้น”

“ปุณ จปรํ มหาราช ปพฺพโต อุนฺหนโต อโนนโต, เอวเมว โข มหาราช โยคินา
 โยคาวจรเณ อุนฺหนตาวนติ น กรณียา ฯ อิทํ มหาราช ปพฺพตสฺส ปญฺจมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ภูเขาไม่ฟู ไม่ฟุบ ฉันทิ ขอถวายพระพร พระโยคา-
 จรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ไม่ทำการฟูขึ้น ไม่ฟุบลง ฉันทินั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๕ แห่งภูเขา ที่พึง
 ถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช อฺปาสิกาย จูพฺสุกทฺทาย สกสมณเณ ปริกิตฺตยมานาย -

“ลาเภณ อุนฺหนโต โลโก อลาเภณ จ โอนโต
 ลากาลาเภณ เอกตฺตา ตาทิสา สมณา มมา’ติ ฯ

ขอถวายพระพร นางจูพสุภักทอาอุบาสิกา เมื่อจะยกย่องสมณะของตน ก็ได้ภาษิต
 ความข้อนีไว้ว่า

“โลกฟูขึ้นเพราะลาภ และฟุบลงเพราะเสื่อมลาภ สมณะทั้ง
 หลาย มีสภาวะเป็นหนึ่ง คงที่ เพราะลาภ และความเสื่อมลาภ
 สมณะทั้งหลายของเรา ท่านเป็นเช่นนั้น”

ปพฺพตฺตคฺปญฺโท ปญฺจโม ฯ

จบปพตตคปัญหาข้อที่ ๕

๖. อากาศงคปัญหา

๖. อากาสังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งอากาศ

[๖] “ภนฺเต นาคเสน ‘อากาสสุส ปญจ อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วทสฺสี, กตมานิ ตานิ ปญจ อํคานิ คเหตุพฺพานี”ติ ?

[๖] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่ง อากาศ’ องค์ ๕ แห่งอากาศที่ฟังถือเอา นั้น เป็นไหน ?”

“ยถา มหาราช อากาโส สพฺพโส อคฺยโห, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ สพฺพโส กิเลเสหิ อคฺยเหณ ภวิตพฺพํ ๕ อิหํ มหาราช อากาสสุส ปจฺมํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ใคร ๆ ไม่อาจจับต้องอากาศ ได้ โดยประการทั้งปวง ฉันทัด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเป็นผู้ที่กิเลสทั้งหลายไม่อาจจับต้องได้ ฉันทันนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งอากาศ ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช อากาโส อสิตาปสฺมุตฺทิกขคณานุสญฺจโร, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ ‘อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา’ติ สงฺขารेषุ มานสฺส สญฺจายิตพฺพํ ๕ อิหํ มหาราช อากาสสุส ทฺตียํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์ ๑ อากาศ เป็นที่ที่บรรดาฤาษี ดาบส พระอรหันต์ หมุนกัณฑ์จรไปมา ฉันทัด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังทำให้สังขารไปในสังขารทั้งหลาย โดยอาการว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ดังนี้ ฉันทันนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งอากาศ ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช อากาโส สนฺตาสนฺนิโย, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ สพฺพภวปฏิสนฺธิสฺส มานสฺส อุกฺุพฺเขยิตพฺพํ, อสฺสาโท น กาทพฺโพ ๕ อิหํ มหาราช อากาสสุส ตฺตียํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง อากาศ เป็นสิ่งที่น่าหวาดสะดุ้ง ฉันทัด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังทำให้หวาดหวั่น ไม่ฟังทำความยินดีในการปฏิสนธิในภพทั้งปวง ฉันทันนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๓ แห่งอากาศ ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช อากาโส อนนฺโต อปฺปมาโณ อปริเมโย, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรณ อนนฺตสีเลน อปริมิตตมาเถน ภาวิตพฺพ ๗ อิหิ มหาราช อากาสสฺส จตฺตถํ องฺคํ คเหตุพฺพ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง อากาศ หน้าที่สุดมิได้ หาประมาณมิได้ ใคร ๆ ไม่อาจ วัดได้ ฉนฺได ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้มีศีลหาที่สุดมิได้ มีญาณ ที่วัดมิได้ ฉนฺนนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๔ แห่งอากาศ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช อากาโส อลฺลโค อสฺสโต อปฺปติฏฺฐิตอ อปฺลิตฺพุทฺโธ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรณ กุเล คเณ ลาภ อวาเส ปฺลิตฺโพเช ปจฺจเย สพฺพกิลเสสฺสุ จ สพฺพตฺถ อลฺลเคน ภาวิตพฺพ, อนาสตฺเตน อปฺปติฏฺฐิตเณ อปฺลิตฺพุทฺเธน ภาวิตพฺพ ๗ อิหิ มหาราช อากาสสฺส ปญฺจมํ องฺคํ คเหตุพฺพ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง อากาศ ไม่ติด ไม่ข้อง ไม่หยุด ไม่พัวพัน ฉนฺได ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้ไม่ติด ไม่ข้อง ไม่หยุดอยู่ ไม่พัวพัน ในสิ่งทั้งปวง คือในสกุณ ในคณะ ในลามก ในอवास ในปัจจัยที่เป็นปฺลิตฺโพ ในกิลเลสทั้งปวง ฉนฺนนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๕ แห่งอากาศ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิตฺเทเวน สกํ ปุตฺตํ ราหุสํ โววทฺนฺเตน -

‘เสยฺยถาปี ราหุส อากาโส น กตฺถจิจิ ปติฏฺฐิตอ, เอวเมว โข ตฺวํ ราหุส อากาสสมํ ภาวนํ ภาเวหิ อากาสสมํ หิ เต ราหุส ภาวนํ ภาวยโต อฺปฺปนฺนา มนาปามนาปา ผสฺสา จิตฺตํ น ปฺริยาทาย จสฺสนฺตํ’ติ ๗

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ เมื่อจะทรงสอน พระราหุลผู้เป็นพระโอรสของพระองค์ได้ทรงภาษิตความข้อนีไว้ว่า

“อากาศไม่ตั้งอยู่ในที่ไหน ๆ แม้ฉนฺได เธอก็ฉนฺนนั้นเหมือนกัน จงเจริญภาวนาให้เสมอ ด้วยอากาศ เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาให้เสมอด้วยอากาศอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว จักครอบงำจิตของเธอไม่ได้”

อากาศํสํคปฺนฺโท นฺนุจโ ๑

จบอากาศสังคบัญญัติที่ ๒

๗. จนทศคปญห

๗. จันทังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์ ๕ แห่งดวงจันทร์

[๗] “ภนุเต นาคเสน ‘จนทสฺส ปญจ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ ปญจ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ?

[๗] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่งดวงจันทร์’ องค์ ๕ ที่ฟังถือเอานั้นเป็นไหน ?”

“ยถา มหาราช จนุโท สุกกปกฺเข อุทยนฺโต อุตฺตรุตฺตริ วฑฺฒติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ อาจารสีลคุณวตฺตปปฏิปตฺติยา อาคมาธิกเม ปฏิสลฺลาเน สติปฏฺจาเน อินฺทริเยสุ คฺคตฺตทวารตาย โภชเน มตฺตญฺญตฺตาย ชาคริยานุโยเค อุตฺตรุตฺตริ วฑฺฒิตพฺพํ ฯ อิหํ มหาราช จนุทสฺส ปจฺมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ดวงจันทร์ คราวข้างขึ้น โผล่ขึ้นมา ก็เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ฉันทิ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปในอาจารคุณ สีลคุณ ขั้ววัตรปฏิบัติ ในอาคม อธิคม ในการหลีกเร้น ในสติปัญญา ในความเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ในความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ ในความประกอบเนื่อง ๆ ในชาคริยธรรม ฉันทันเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๑ แห่งดวงจันทร์ ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช จนุโท อุพาราธิปติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ อุพาเรน จนฺทาธิปตินา ภวิตพฺพํ ฯ อิหํ มหาราช จนุทสฺส ทฺติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ดวงจันทร์สูงส่งเป็นอธิปติ ฉันทิ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเป็นผู้สูงส่ง มีฉันทะเป็นอธิปติ ฉันทันเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๒ แห่งดวงจันทร์ ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช จนุโท นิสาย จรติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ ปวิวิตฺเตน ภวิตพฺพํ ฯ อิหํ มหาราช จนุทสฺส ตฺติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ดวงจันทร์ ย่อมโคจรไปในตอนกลางคืน (ซึ่งเป็นเวลาที่เงียบสงัด) ฉันทิ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเป็นผู้หลีกสงัด

ฉันทันเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๓ แห่งดวงจันทร์ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช จนุโท วิมานเกตุ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรน
สีลเกตุนา ภวิตพุพ ๗ อิห มหาราช จนุทสุส จตุตถัง อังค คเหตุพุพ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ดวงจันทร์ มีวิมานเป็นธงชัย ฉันทใด ขอถวายพระพร
พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้มีศีลเป็นธงชัย ฉันทันเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๔ แห่ง
ดวงจันทร์ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช จนุโท อายาจิตปตฺติโต อุเทติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา
โยคาวจรน อายาจิตปตฺติเตน กุลานิ อุปสงฺกमितพุพานิ ๗ อิห มหาราช จนุทสุส ปญจมี
อังค คเหตุพุพ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ดวงจันทร์โผล่ขึ้นมาเป็นสิ่งที่คนทั้งหลายเรียกร้อง
ปรารถนา ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้ที่เขาร้อง
ปรารถนาเข้าไปหาสกุลทั้งหลาย ฉันทันเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๕ แห่งดวงจันทร์ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตฺติ มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวณ สยฺยุตตนิกายวเร ‘จนุทฺฐปมา ภิกฺขเว
กุลานิ อุปสงฺกมถ, อปกฺสเสว กายํ อปกฺสสุ จิตฺตํ นิจฺจนวกา กุเลสฺ อุปฺปกพฺภา”ติ ๗

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ในสังยุตตนิคายอันประเสริฐว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นเหมือนดวงจันทร์ จงปรากฏกาย ปรากฏจิตออก เป็น
ผู้ใหม่เป็นนิจ ไม่คะนอง เข้าไปสู่ตระกูลทั้งหลายเถิด”

จนุทฺฐคปญฺโท สตฺตโม ๖

จบจันท์คปญฺทาซอที ๗

—————

๘. สूरियงคปัญห

๘. สूरียังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งดวงอาทิตย์

[๘] “ภนฺเต นาคเสน ‘สूरียสฺส สตุตฺต อํคานิ คเหตุพฺพานิ’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ สตุตฺต อํคานิ คเหตุพฺพานิ’ติ ?

[๘] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๗ แห่ง ดวงอาทิตย์’ องค์ ๗ ที่ฟังถือเอา นั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช สूरियो สพฺพํ อุทกํ ปริโสเสติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ สพฺพกิเลสา อนวเสสํ ปริโสเสตพฺพา ฯ อิํ มหาราช สूरียสฺส ปจฺมํ อํคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ดวงอาทิตย์ ทำน้ำให้เหือดแห้งไปได้ ฉนฺได ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงทำกิเลสทั้งปวงให้เหือดแห้งไปไม่มีเหลือ ฉนฺนํเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งดวงอาทิตย์ ที่ฟังถือเอา

“ปุณฺ จปรํ มหาราช สूरियो ตมนฺธการํ วิธมฺติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ สพฺพํ รากตมํ โทสตมํ โมหตมํ มานตมํ ทิฏฺฐิตมํ กิเลสตมํ สพฺพํ ทุจฺจริตตมํ วิธมยิตพฺพํ ฯ อิํ มหาราช สूरียสฺส ทุตฺติยํ อํคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ดวงอาทิตย์ ขจัดความมืดมนได้ ฉนฺได ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงขจัดความมืดคืออราคะ ความมืดคือโทสะ ความมืดคือโมหะ ความมืดคือมานะ ความมืดคือทิฏฐิ ความมืดคือกิเลสทั้งปวง ความมืดคือทุจริตทั้งปวง ฉนฺนํเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งดวงอาทิตย์ ที่ฟังถือเอา

“ปุณฺ จปรํ มหาราช สूरियो อภิกฺขณํ จรติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อภิกฺขณํ โยนิโสมนสิการโร กาทพฺโพ ฯ อิํ มหาราช สूरียสฺส ตุตฺติยํ อํคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ดวงอาทิตย์ ย่อมโคจรเป็นประจำ ฉนฺได ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงทำโยนิโสมนสิการเป็นประจำ ฉนฺนํเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๓ แห่งดวงอาทิตย์ ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช สุริโย รสิมาลี, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ
อารมฺมณฺณมาลินา ภวิตพฺพ ๗ อิห มหาราช สุริยสุส จตฺตถึ องคฺ คเหตุพฺพ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ดวงอาทิตย์ มีรัศมีเป็นมัลลย์ ฉนฺได ขอถวายพระพร
พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงมีอารมณ์ (กัมมัญฐาน) เป็นมัลลย์ ฉนฺนนั้นเหมือนกัน นี่คื
องค์ที่ ๔ แห่งดวงอาทิตย์ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช สุริโย มหาชนกายํ สนฺดาเปนฺโต จรติ, เอวเมว โข มหาราช
โยคินา โยคาวจเรณ อาจารย์สัลลคุณวตฺตปฺปฏิปตฺติยา ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺติอินฺทริยพล-
โพชฌนฺคสฺติปฏฺฐานสมฺมปฺปธานอิทธิปาเทหิ สเทวโก โลโก สนฺดาปยิตฺตพฺพ ๗ อิห มหาราช
สุริยสุส ปณฺจมํ องคฺ คเหตุพฺพ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ดวงอาทิตย์ ย่อมโคจรไปทำห่มมหาชนให้อบอุ่น
ฉนฺได ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงทำโลกพร้อมเทวโลกให้อบอุ่น ด้วย
อาจารย์ สัลลคุณ ขั้ววัตรปฏิบัติ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ สติปฏฺฐาน
สัมมปฺปธาน อิทธิบาท ฉนฺนนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๕ แห่งดวงอาทิตย์ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช สุริโย ราชูภยา ภีโต จรติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา
โยคาวจเรณ ทฺวจจริตฺตคฺคตฺติวิสมกนฺตารวิปากวินิปาตกิเลสชาลชฺชิตฺเต ทิฏฺฐิสงฺฆาฏปฏฺิมุกฺเก
กุปฺถปฺกฺขนฺเท กุมฺมคฺคปฏฺิปนฺเน สตฺเต ทิสฺวา มหฺตา สํเวคภเยน มานสํ สํเวชตพฺพ ๗ อิห
มหาราช สุริยสุส ฌณฺจํ องคฺ คเหตุพฺพ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ดวงอาทิตย์ โคจรไปแล้วแต่ภัยคือราหู ฉนฺได ขอ
ถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร เห็นสัตว์ทั้งหลายผู้มีวิบากไปในทุกคติ ที่ขรุขระ ที่
กันดาร เพราะทุจริต ผู้ถูกข้ายคือกิเลสเกี่ยวพัน ผู้ประกอบด้วยกองทิฏฐิ ผู้แล่นไปสู่ทางชั่ว ผู้
ดำเนินไปในทางชั่วแล้ว ก็พึงเป็นผู้มีความกลัว คือความสลัดใจ ทำใจให้สังเวช ฉนฺนนั้นเหมือน
กัน นี่คืองค์ที่ ๖ แห่งดวงอาทิตย์ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช สุริโย กลฺยาณปาปเก ทสฺเสติ, เอวเมว โข มหาราช
โยคินา โยคาวจเรณ อินฺทริยพลโพชฌนฺคสฺติปฏฺฐานสมฺมปฺปธานอิทธิปาทโลกิยโลกุตฺตรธมฺมา
ทสฺเสตพฺพา ๗ อิห มหาราช สุริยสุส สตฺตมํ องคฺ คเหตุพฺพ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ดวงอาทิตย์ ย่อมส่องสิ่งที่ดีและเลวให้ปรากฏ ฉนฺได
ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงแสดงโลกิยธรรมและโลกุตฺตรธรรม คื

อินทรีย์ พละ โพชฃงค์ สติปัญญา สัมมัตถาน อิทธิบาท ให้ปรากฏ ฉะนั้นเหมือนกัน นี้คือ
องค์ที่ ๗ แห่งดวงอาทิตย์ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตัม มหาราช เถเรน วงศ์เสน –

“ยถาปิ สूरियो อุทยนโต	รูปุ ทสฺเสติ ปาณินํ
สุจิจฺจ อสุจิจฺจาปิ	กลฺยาณญฺจาปิ ปาปกํ ๕
ตถา ภิกฺขุ ฐมฺมธโร	อวิชฺชาปิหิตํ ชนํ
ปถํ ทสฺเสติ วิวิธํ	อาทิจฺโจจฺจทฺยํ ยถา”ติ ๕

ขอถวายพระพร ท่านพระวังคีสเถระได้ภาสิตความข้อนี้ไว้ว่า

“เปรียบเหมือนว่า ดวงอาทิตย์ พอโผล่ขึ้น ก็ส่องรูป ทั้งสะอาด
และไม่สะอาด ทั้งดีและเลว ให้ปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลาย ฉะนั้น
ภิกษุผู้ทรงธรรม ก็ยอมทำเช่นผู้ถูกอวิชาปิดบังให้มองเห็น
หนทางมีอย่างต่าง ๆ กัน ดุจดวงอาทิตย์ที่โผล่ขึ้น ฉะนั้น
เหมือนกัน”

สุวิยญฺคปญฺโท อญฺจโม ๖
จบสุวิยญฺคปญฺทาธอที ๘

๘. สกุกงคปัญห

๘. ลักกัณคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งท้าวสักกะ

[๘] “ภนุเต นาคเสน ‘สกุกสฺส ตีณิ อญฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ
ตานิ ตีณิ อญฺคานิ คเหตุพฺพานี”ติ ?

[๘] พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๓ แห่ง
ท้าวสักกะ’ องค์ ๓ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช สกุกโก เอกนฺตสุขสมฺปิโต, เอวเมว โข มหาราช โยคินา
โยคาวจเรณ เอกนฺตปวิเวกสุชาภิรเตน ภวิตพฺพํ ๕ อิหํ มหาราช สกุกสฺส ปจฺมํ อญฺคํ
คเหตุพฺพํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ท้าวสักกะเป็นผู้เปี่ยมเสมอด้วยสุขโดยส่วนเดียว ฉันทไฉ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้เต็มเปี่ยมด้วยวิเวกสุขโดยส่วนเดียว ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๑ แห่งท้าวสักกะ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช สกุโก เทเว ทิสฺวา ปคฺคณฺหาติ, หาสฺมภิกฺขเนติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ กุสเลสุ ฐมฺเมสุ อลีนฺมตฺนุทิตฺ สนฺตํ มานสํ ปคฺคเหตุพฺพํ, หาสฺมภิกฺขเนตพฺพํ, อุฏฺฐหิตพฺพํ ฆฏฺฐิตพฺพํ วายมิตพฺพํ ๗ อิทํ มหาราช สกุกฺกุสฺส ทฺตติยํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ท้าวสักกะ ทรงประทับประคองดูแลเทวดาทั้งหลาย ทรงให้เกิดความบันเทิง ฉันทไฉ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงประทับประคองจิตที่มีอันห่อถอย เกียจคร้าน ในกุศลธรรมทั้งหลาย พึงทำให้เกิดความบันเทิง พึงกระตุ้น พึงสืบต่อ พึงพยายาม ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๒ แห่งท้าวสักกะ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช สกุกฺกุสฺส อนภิริติ นุปฺปชฺชติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ สุกฺกมาคารเ อนภิริติ น อุปฺปาเทตพฺพา ๗ อิทํ มหาราช สกุกฺกุสฺส ทฺตติยํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ท้าวสักกะไม่ทรงเกิดความเหนื่อยหน่าย ฉันทไฉ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ไม่พึงทำความเหนื่อยหน่ายในเรือนว่างให้เกิดขึ้น ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๓ แห่งท้าวสักกะ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตฺติ มหาราช เถเรน สุกฺกตินา –

“สาสเน เต มหาวีร ยโต ปพฺพชฺชิตอ หํ
นาภิชานามิ อุปฺปนฺนํ มานสํ กามสํหิตนุ”ติ ๗

ขอถวายพระพร ท่านพระสุกฺกติเถระได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“ข้าแต่ท่านมหาวีระ ตั้งแต่ข้าพระองค์ได้บวชในศาสนาของ
พระองค์แล้ว ข้าพระองค์ก็มิรู้จักจะทำจิตที่ประกอบด้วยความ
ใคร่ให้มีอันเกิดขึ้นได้” ดังนี้

สกุกฺกุคฺคปญฺโท นวโม ๗

จบสักกัปปปัญหาข้อที่ ๔

๑๐. จกกวตติงคปัญหา

๑๐. จักกวัตติงคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งพระเจ้าจักรพรรดิ

[๑๐] “ภนฺเต นาคเสน ‘จกกวตติสฺส จตฺตาริ อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ จตฺตาริ อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ?

[๑๐] พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๔ แห่งพระเจ้าจักรพรรดิ’ องค์ ๔ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช จกกวตฺตี จตุหิ สงฺคหฺวตฺถุหิ ชนํ สงฺคณฺหาติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ จตฺสสนฺนํ ปริสํนํ มานสํ สงฺคเหตุพฺพํ อนุคฺคเหตุพฺพํ สมฺปหํเสตพฺพํ ฯ อิํ มหาราช จกกวตฺติสฺส ปจฺมํ อํคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระเจ้าจักรพรรดิ ทรงสงเคราะห์ผู้คนด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการ ฉนฺได ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังสงเคราะห์จิตของบริษัท ๔ คือฟังอนุเคราะห์ ฟังทำให้บันเทิง ฉนฺนํเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งพระเจ้าจักรพรรดิ ที่ฟังถือเอา

“ปฺน จปรํ มหาราช จกกวตฺติสฺส วิชิตฺเต โจรา น อฏฺฐหฺนฺติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ กามราคพฺยาปาทวิหีสาวิตฺกกา น อฺปฺปาเทตพฺพา ฯ อิํ มหาราช จกกวตฺติสฺส ทฺติยํ อํคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง พวกโจรยอมไม่ฮึกเหิมในแว่นแคว้นของพระเจ้าจักรพรรดิ ฉนฺได ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ไม่ฟังทำกามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก ให้เกิดขึ้น ฉนฺนํเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งพระเจ้าจักรพรรดิ ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิตฺเวเน –

“วิตกฺกุปฺสเม จ โย รโต
 อสุภํ ภาวยเต สทา สโต
 เอส โข พฺยนฺติกาหิติ
 เอส เจจฺฉนฺติ มารพฺนฺชนฺนํ’ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภวษิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า

“ส่วนผู้ใดยินดีในฉานเป็นที่ระงับวิตก มีสติทุกเมื่อ เจริญอุสุภ-
ฉานอยู่ ผู้นั้นแลจักทำตัณหาให้สิ้นสุดไม่ได้ จักตัดเครื่องผูก
แห่งมารได้”

“ปุณ จปร มหาราช จกกวตฺตตี ทิวเส ทิวเส สมฺมุตฺตปริยนตฺม มหาปถวี อนุยยติ
กฺลฺยาณปาปกานิ วิจินมาโน, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ กายกมฺมํ วจิกมฺมํ
มโนกมฺมํ ทิวเส ทิวเส ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ ‘กินฺนุ โข เม อิเมหิ ตีหิ จาเนหิ อนุปวชฺชสฺส
ทิวโส วีติวตฺตตี’ติ ฯ อิห มหาราช จกกวตฺตติสฺส ตตฺตียํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ทุก ๆ วัน พระเจ้าจักรพรรดิ จะเสด็จดำเนินไปตาม
แผ่นดินใหญ่ อันมีมหาสมุทรเป็นที่สุด เสาะหาสิ่งที่ดีและไม่ดี ฉันทิ ขอถวายพระพร พระ
โยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงพิจารณากายกรรม วจกรรม มโนกรรมทุก ๆ วัน โดยนัยว่า ‘เรา
จะทำวันเวลาให้ล่วงไป ไม่ถูกติเตียนโดยฐานะ ๓ ได้ในหนอ?’ ดังนี้ ฉันทิเหมือนกัน นี้คือ
องค์ที่ ๓ แห่งพระเจ้าจักรพรรดิ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตฺติ มหาราช ภควตา เทวาทิตเวเน องฺคตฺตรนิกายวเร –

‘กถมฺมุตฺตสฺส เม รตฺตินฺทิวา วีติวตฺตนฺตตีติ ปพฺพชิตฺเตน อภินฺนํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพนฺตติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภวษิตความ
ข้อนี้ไว้ในอังคตตรนิกายอันประเสริฐว่า

‘บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้ เราทำอะไรอยู่’

“ปุณ จปร มหาราช จกกวตฺตติสฺส อพฺภนฺตรพาทิรารุกฺขา สฺสัวิหิตา โหติ, เอวเมว
โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อพฺภนฺตรานํ พาทิรานํ กิเลสานํ อารกฺขาย สติโทวาริโก
จเปตพฺโพ ฯ อิห มหาราช จกกวตฺตติสฺส จตฺตตฺถํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง การถวายเป็นอารักขาทั้งภายในและภายนอก การถวายเป็น
การป้องกันเป็นอย่างดี ย่อมมีแก่พระเจ้าจักรพรรดิ ฉันทิ ขอถวายพระพร พระโยคาวจร
ผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงตั้งนายประตูดุคือสติ เพื่อการรักษา (ป้องกัน) กิเลสทั้งหลาย ทั้งภายใน
และภายนอก ฉันทิเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๔ แห่งพระเจ้าจักรพรรดิ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราชภควตา เทวาทิตฺเทวเน –

‘สตีโทวารโก ภิกฺขเว อริยสาวโก อกุสลํ ปชหตี กุสลํ ภเวตี, สาวชฺชํ ปชหตี,
อนวชฺชํ ภเวตี, สุทฺธมตฺตานิ ปรีหตี’ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า

‘ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกมีสติเหมือนทหารยาม ย่อมละอกุศล เจริญกุศล ละธรรมที่มี
โทษ เจริญธรรมที่ไม่มีโทษ บริหารตนให้บริสุทธิ์’

จกฺกวตฺติงฺคปญฺโท ทสฺโม ฯ

จบจักกวัตติงคปัญหาข้อที่ ๑๐

ปถวีวคฺโค ตติโย ฯ

จบปถวีวรรคที่ ๓

ตสฺสุทฺทานิ –

ปถวี อาโป จ เตโช จ

วาโย จ ปพฺพเตน จ

อากาศ จันทสุริโย จ

สกุโก จ จกฺกวตฺตินาติ ฯ

รวมสูตรที่มาในวรรคนี้ คือ

๑. ปถวีสูตร

๒. อาโปสูตร

๓. เตโชสูตร

๔. วาโยสูตร

๕. ปัพพตสูตร

๖. อากาศสูตร

๗. จันทสูตร

๘. สุริยสูตร

๙. สักกสูตร

๑๐. จักกวัตติสูตร

๖.๔ อุปจักวารวรรค

๖.๔ อุปจักวารวรรค หมวดว่าด้วยปลวก

๑. อุปจักกษุคปญฺห

๑. อุปจักกัฏฐคปัญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งปลวก

[๑] “ภนฺเต นาคเสน ‘อุปจักกาย เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพน’ติ ยํ วเทสิ, กตมํ ตํ เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพน’ติ ?

[๑] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๑ แห่งปลวก’ องค์ ๑ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช อุปจักกา อุปริ ฉนฺหนํ กตฺวา อตฺตนาํ ปิทฺทิตฺวา โคจฺราย จฺรติ, เหวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ สีลสํวรฉนฺหนํ กตฺวา มานสํ ปิทฺทิตฺวา ปิณฺฑทฺยาจฺริตพฺพํ, สีลสํวรฉนฺเนน โข มหาราช โยคิ โยคาวจโร สพฺพภยสมตฺติกฺกนฺโต โหติ ฯ อิํ มหาราช อุปจักกาย เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ปลวกสร้างเครื่องมุงบังไว้ข้างบน ปิดบังตนเองไว้แล้ว ก็เที่ยวหากินไป ฉนฺใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงสร้างเครื่องมุงบังคือศีลสังวร ปิดบังจิตไว้แล้ว เที่ยวบิณฑบาต ฉนฺนั้นเหมือนกัน ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร อาศัยเครื่องมุงบังคือศีลสังวร ย่อมก้าวล่วงภัยทั้งปวงได้ นี่คือองค์ ๑ แห่งปลวก ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรณ อุปเสนเนน วุคฺคตฺตฺตฺเตน –

“สีลสํวรฉนฺหนํ โยคิ กตฺวาน มานสํ

อนฺปลิตฺโต โลเกน ภยา จ ปริมุจฺจติ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ท่านพระอุปเสนวังคันทบุตรเถระได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“พระโยคิ กระทำจิตให้มีเครื่องมุงบังคือศีลสังวรแล้ว ก็ไม่ถูก

โลกธรรมฉาบทา ย่อมหลุดพ้นจากภัยทั้งปวงได้”

อุปจักกษุคปญฺโท ปจฺโม ฯ

จบอุปจักกัฏฐคปัญฺหาข้อที่ ๑

๒. พินารังคปัญห

๒. พินารังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งแมว

[๒] “ภนุเต นาคเสน ‘พินารัสส เทว อังคานิ คเหตุพพานี’ติ ยัม วเทสิ, กตมานิ ตานิ เทว อังคานิ คเหตุพพานี”ติ ?

[๒] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๒ แห่งแมว’ องค์ ๒ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช พินาโร कुहाकटोपि सुसिरकटोपि हमुमियन्तरकटोपि อุन्हुरियेव ปริเยสตี, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ कामคतेनापि อरण्यคतेनापि रुक्खมูลคतेनापि सुญาคารคतेनापि สตตัม สมิตัม อปฺปมตฺเตน กายคตาสตีโกชนเยว ปริเยสตีพฺพํ ฯ อิหํ มหาราช พินารัสส ปจฺมํ อังคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร แมว ไม่ว่าจะอยู่ในถ้ำ ไม่ว่าจะอยู่ในโพรง ไม่ว่าจะอยู่ในเรือในล้อ ก็เอาแต่จะค้นหาหนูทำเดี๋ยว ฉันทิด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร จะอยู่ในหมู่บ้านก็ตาม จะอยู่ในป่าก็ตาม จะอยู่ที่โคนไม้ก็ตาม จะอยู่ในเรือนว่างก็ตาม ก็ฟังเป็นผู้ไม่ประมาท เป็นประจำ สม่่าเสมอ จะค้นหาแต่ของกินคือกาย-คตาสติ ฉันทันนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๑ แห่งแมว ที่ฟังถือเอา

“ปฺนุ จปรํ มหาราช พินาโร อาสนุเนเยว โคจรัม ปริเยสตี, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อิมะสุเยว ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ อุทฺยพฺพยานุสฺสึนา วิหริตพฺพํ ‘อิตฺติ รูปํ อิตฺติ รูปสฺส สมฺภุโย อิตฺติ รูปสฺส อตฺถงฺคโม, อิตฺติ เวทนา อิตฺติ เวทนาย สมฺภุโย อิตฺติ เวทนาย อตฺถงฺคโม, อิตฺติ สญฺญา อิตฺติ สญฺญาย สมฺภุโย อิตฺติ สญฺญาย อตฺถงฺคโม, อิตฺติ สงฺขารานํ อิตฺติ สงฺขารานํ สมฺภุโย อิตฺติ สงฺขารานํ อตฺถงฺคโม, อิตฺติ วิญฺญาณํ อิตฺติ วิญฺญาณสฺส สมฺภุโย อิตฺติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโม’ติ ฯ อิหํ มหาราช พินารัสส ทฺตฺติยํ อังคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง แมว เสาะหาที่ที่เี่ยวหากินเฉพาะใกล้ ๆ เท่านั้น ฉันทิด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเป็นผู้ตามพิจารณาเห็นความเกิดขึ้น ความเสื่อมไปในอุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้เท่านั้น อยู่อย่างนี้ว่า ‘รูปมีอย่างนี้ รูปมีความเกิดขึ้นอย่างนี้ รูปมีความดับไปอย่างนี้ เวทนามีอย่างนี้ เวทนามีความเกิดขึ้นอย่างนี้ เวทนามีความ

ดับไปอย่างนี้ สัญญามีอย่างนี้ สัญญามีความเกิดขึ้นอย่างนี้ สัญญามีความดับไปอย่างนี้ สังขาร
มีอย่างนี้ สังขารมีความเกิดขึ้นอย่างนี้ สังขารมีความดับไปอย่างนี้ วิญญาณมีอย่างนี้ วิญญาณ
มีความเกิดขึ้นอย่างนี้ วิญญาณมีความดับไปอย่างนี้’ ดังนี้ ฉะนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๒
แห่งแมว ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมูเปตฺติ มหาราช ภควตา เทวาติเทเวน –

“น อิตฺโต ทูเร ภวิตพฺพํ ภวคํ กิ ภิรุตฺตติ
ปจฺจูปฺปนฺนํหิ โวหาเร สเก กายมฺหิ วิญฺญา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ว่า

“พวกเธอไม่ฟังอยู่ในที่ไกลไปกว่านี้ ภวัคคพรหม จักกระทำ
อะไรให้ได้เล่า จงยินดียิ่งแต่ในกายของตนที่กล่าวถึงกันได้
ปัจจุบันเท่านั้นเถิด”

พิฬารุคฺคปญฺโท ทฺติโย ฯ
จบพิฬารังคปัญหาคือที่ ๒

๓. อุณหุรงคปญฺห

๓. อุณหุรงคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งหนู

[๓] “ภนฺเต นาคเสน ‘อุณหุรุตฺต อเอกํ องคํ คเหตุพฺพนฺ’ติ ยํ วเทสิ, กตมํ ตํ อเอกํ
องคํ คเหตุพฺพนฺ’นฺติ ?

[๓] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๑ แห่ง
หนู’ องค์ ๑ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช อุณหุโร อิตฺโต จิตฺโต จ วิจฺรุตฺโต อาหารุปาสิสโกเยว จรติ, เอวเมว
โฆ มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อิตฺโต จิตฺโต จ วิจฺรุตฺเตน โยนิโส มนสิการุปาสิสเกเนว
ภวิตพฺพํ ฯ อิหํ มหาราช อุณหุรุตฺต อเอกํ องคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร หนู ย่อมเที่ยวไปเพื่อตรวจ
 สอบไปข้างนั้นข้างนี้ หวังอยู่แต่สิ่งที่เป็นอาหารเท่านั้น ฉันทไฉน ขอถวายพระพร พระโยคาวจร
 ผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้เที่ยวสอบสวนไปข้างนั้นข้างนี้ หวังอยู่แต่จะทำโยนิโสมนสิการ
 ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ ๑ แห่งหนู ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรน อุปฺเสเนน วญฺจนฺตปฺตเตน –

“ธมฺมาสีสํ กริตฺวาน วิหรนฺโต วิปฺสฺสโก

อนฺลีนํ วิหฺรติ อุปฺสนฺโต สทา สโต”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระอุปเสนวังคันทบุตรเถระ ได้ภาษิตความข้อนีไว้ว่า

“ภิกษุผู้กระทำความให้เป็นศิรัษะ เจริญวิปัสสนาอยู่ ย่อมเป็น
 ผู้ไม่ยึดติด มีสติ สงบ ตลอดกาลนาน ทุกเมื่ออยู่”

อุทฺทฺรฺวญฺจคฺคฺปญฺโท ตติโย ฯ

จบอุทฺทฺรฺวญฺจคฺคฺปญฺทาข้อที่ ๓

๔. วิจฉิกงคฺคฺปญฺห

๔. วิจฉิกงคฺคฺปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งแมงป่อง

[๔] “ภนฺเต นาคเสน ‘วิจฉิกฺกสฺส เอกํ องฺคํ คฺเขตฺตพฺพน’ติ ยํ วเทสิ, กตมํ ตํ เอกํ
 องฺคํ คฺเขตฺตพฺพน’ติ ?

[๔] พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๑ แห่ง
 แมงป่อง’ องค์ ๑ ที่พึงถือเอา นั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช วิจฉิกโก นงฺกุลาวุโธ นงฺกุลํ อฺสุสาเปตฺวา จรติ, เหวเมว โข
 มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ ฅาณาวุเชน ภวิตพฺพํ, ฅาณํ อฺสุสาเปตฺวา วิหฺริตพฺพํ ฯ อิหํ
 มหาราช วิจฉิกฺกสฺส เอกํ องฺคํ คฺเขตฺตพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร แมงป่อง มีหางเป็นอาวุธ จึง
 เที่ยวยกหางไป ฉันทไฉน ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้มีญาณเป็น

อาวุธ ฟิงยกญาณขึ้นอยู่ นี่คือองค์ที่ ๑ แห่งแมงป่อง ที่ฟิงถือเอา

ภาสิตมเปตต์ มหาราช เถเรน อุปเสนเนน วงคนตปุตเตน –

“ฌาณขคัค คเหตุวาน วิหรนุโต วิปัสสโก

ปริมุจจติ สพุพญา ทุปปลโห จ โส ภเว”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระอุปเสนวังคันตบุตรเถระ ได้ภาสิตความข้อนีไว้ว่า

“ภิกษุผู้จับพระขรรค์คือญาณ เจริญวิปัสสนาอยู่ ย่อมหลุดพ้น
จากภัยทั้งปวงได้ และเธอจะฟิงเป็นผู้ที่ภัยข่มขี้ได้ยาก”

วิจฺฉินฺทกฺคปญฺโท จตฺตโก ฯ

จบวิจฉินทกคปัญหาค์ที่ ๔

๕. นกุลจคปณฺท

๕. นกุลจคปัญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งฟังพอน

[๕] “ภานฺเต นาคเสน ‘นกุลสฺส เอกํ อํคํ คเหตุพฺพน’ติ ยํ วเทสิ, กตมํ ตํ เอกํ
อํคํ คเหตุพฺพน’ติ ?

[๕] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟิงถือเอาองค์ ๑ แห่ง
ฟังพอน’ องค์ ๑ ที่ฟิงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช นกุลโธ อฺรคฺมฺปคจฺจนฺโต เกสขฺเชน กายํ ปริภาเวตฺวา อฺรค-
มฺปคจฺจติ คเหตุ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ โกรธาฆาตพหุลํ
กลหวิคฺคหวิวาทวิโรธาภิกฺขุตํ โลกมฺปคจฺจนฺเตน เมตฺตทาเกสขฺเชน มานสํ อนุลิมฺปิตพฺพิ ฯ
อิทํ มหาราช นกุลสฺส เอกํ อํคํ คเหตุพฺพิ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ฟังพอน เมื่อจะเข้าไปใกล้
ย่อมอบกายด้วยยาแล้ว จึงเข้าไปใกล้ เพื่อที่จะจับเอา ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจร
ผู้บำเพ็ญเพียร เมื่อจะเข้าไปใกล้ชาวโลกผู้มากด้วยความโกรธ ความอาฆมาต ผู้ถูกการทะเลาะ
การจับผิดกัน การวิวาท ความโกรธครอบงำ ก็ฟิงใช้ยาชื่อเมตตาลูบไล่จิต ฉันทนั้นเหมือนกัน
คือองค์ ๑ แห่งฟังพอน ที่ฟิงถือเอา

ภาสิตมูเปตัม มหาราช เถเรน สาริปุตฺเตน ฐมฺมเสนาปตินา –

“ตสฺมา สกั ปเรสมฺปิ กาทพฺพา เมตฺตภาวนา
เมตฺตจิตฺเตน ผริตพฺพํ เอตํ พุทฺธาน สาสนนฺ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระ ได้ภาสิตความข้อนี้ไว้ว่า

“เพราะฉะนั้น ก็ควรทำการเจริญเมตตาแก่ตน ทั้งแก่คนอื่น
ฟังแผ่ไปด้วยเมตตาจิต นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”

นกุลฺลคปฺนุโห ปญฺจโม ฯ

นกุลฺลคปฺนุทาซอที ๕

๖. ชรสิงคาลงคปญห

๖. ชรสิงคาลังคปัญห

ปัญหาวาด้วยองค์แห่งสุนัขจิ้งจอก

[๖] “ภนฺเต นาคเสน ‘ชรสิงคาลสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยัม วเทสิ,
กตมานิ ตานิ เทว อํคานิ คเหตุพฺพานี”ติ ?

[๖] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าววว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๒ แห่ง
สุนัขจิ้งจอก’ องค์ ๒ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไหน ?”

“ยถา มหาราช ชรสิงคาลो โภชนํ ปฏิลภิตฺวา อชิคุจฺจมาโน ยาวทตฺถํ อหฺรยติ,
เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ โภชนํ ปฏิลภิตฺวา อชิคุจฺจมาเนน สรีร-
ยาปนมตฺตเมว ปริภุญฺชิตพฺพํ ฯ อิหิ มหาราช ชรสิงคาลสฺส ปจฺมํ อํคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร สุนัขจิ้งจอก พอได้ของกิน
แล้ว ก็ไม่รังเกียจ กลืนกินตราบเท่าที่ต้องการ ฉันทไต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญ
เพียรได้โภชนาหารมาแล้ว ก็ฟังเป็นผู้ไม่รังเกียจ บริโภคเพียงเพื่อเป็นเครื่องเยียวยาสรีระ
ฉันทันนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๑ แห่งสุนัขจิ้งจอก ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมูเปตัม มหาราช เถเรน มหากสฺสเปเน –

“เสนาสนมฺหา โอรฺอุยฺห คามิ ปิณฺฑทาย ปาวีสี
ภุญฺชนฺตํ ปุริสํ กุญฺจํ สกุกจฺจ นํ อุปฺภุจฺหิ ฯ

โส เม ปกุกเณ หตุเถน อาโลปี อุปนามยิ
 อาโลปี ปกุกิปนุตสส องคุลิเปตถ ฉิซุชถ ๗
 กุฏฏมุลญจ นิสสาย อาโลปี ตั อภุชชิสั
 ภูฏชมาเน วา ภูฏเตเต วา เซคัจฉิ เม น วิชชตี'ติ ๗

ขอถวายพระพร พระมหากัสสปเถระ ได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“เราลงจากเสนาสนะ แล้วได้เข้าไปบิณฑบาตยังหมู่บ้าน ได้เข้าไปยืนอยู่ใกล้ ๆ บุรุษโรคเรื้อนซึ่งกำลังบริโภคอาหารนั้น ด้วยความเอื้อเฟื้อ บุรุษโรคเรื้อนใช้มือข้างที่หงิกงอ น้อมค้ำข้าวเข้ามาถวายเรา และเมื่อเขาใส่ค้ำข้าวลง นิ้วมือของเขาซึ่งเน่าเฟะ ก็ขาดตกลงในบาตรของเรา เราได้อาศัยผาเรื้อนฉนั้นค้ำข้าวนั้นอยู่ ขณะฉนั้น หรือฉนั้นเสร็จแล้ว เราไม่มีความรังเกียจเลย”

“ปุณ จปริ มหาราช ชรสิงคาลโ โลฆนั ปฏิลภิตวา น วิจินาติ ลูขั วา ปณิ'ตวาติ, เอเวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ โภชนั ปฏิลภิตวา น วิจินิตพัพ 'ลูขั วา ปณิ'ตวา สมปนฺนั วา อสมปนฺนั วา'ติ, ยถาลทุเชน สนฺตุสฺสิตพัพ ๗ อิ'หิ มหาราช ชรสิงคาลสฺส ทฺติยั องฺคั คเหตุพัพ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง สุนัขจึงจอก ได้ของกินมาแล้ว ก็ไม่เลือกว่าเลวหรือประณีต ฉนั้นใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ได้โภชนาหารมาแล้ว ก็ไม่พึงเลือกว่า เลวหรือประณีต ว่าสมบุรณหรือไม่สมบุรณ พึงยินดีอยู่ด้วยโภชนาหารตามที่ได้ ฉนั้นนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งสุนัขจึงจอก ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตฺติ มหาราช เถเรณ อุปเสเนน วงฺคนุตฺปฺตฺเตน -
 “ลูเชนปิ จ สนฺตุสฺเส นาณญั ปตฺเถ รสั พหุ
 รเสสุ อนฺคิ'ทฺรฺสฺส ฌาเน น รมเต มโน
 อิตริ'ตเรณ สนฺตุฏฺโจ สามณญั ปริ'ปรฺตี'ติ ๗

ขอถวายพระพร ท่านอุปเสนวังคันทบุตรเถระ ได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“พึงยินดีด้วยของตามที่ได้ ถึงจะเป็นของเสรำหมอง และไม่ควรรารณารสอย่างอื่นจากรสตามที่ได้มาให้มาก สำหรับผู้ที่ติดใจในรส ใจย่อมไม่ยินดีในฌาน บุคคลผู้สันโดษด้วยปัจจัย

ตามที่มีตามที่ได้ ย่อมทำความเป็นสมณะให้เต็มเปี่ยมได้”

ชวสังคาลงคปัญโท ฉฏฺโฐ ๑

จบชวสังคาลงคปัญหาข้อที่ ๒

๗. มิคงคปัญห

๗. มิคังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งเนื้อ

[๗] “ภนฺเต นาคเสน ‘มิกฺขสฺส ตีณฺนิ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ ตีณฺนิ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ?

[๗] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๓ แห่งเนื้อ’ องค์ ๓ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช มิโค ทิวา อรณฺเณ จรติ รตฺตี อพฺโฆกาเส, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ ทิวา อรณฺเณ วิหริตพฺพํ, รตฺตี อพฺโฆกาเส ๗ อิหํ มหาราช มิกฺขสฺส ปจฺมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร เนื้อ ตอนกลางวันเที่ยวไปในป่า ตอนกลางคืนเที่ยวไปในที่โล่งแจ้ง ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ตอนกลางวัน พึ่งอยู่แต่ในป่า ตอนกลางคืน พึ่งอยู่ในที่โล่งแจ้ง ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๑ แห่งเนื้อ ที่พึงถือเอา

“ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิตเวเนน โลมหंसฺนปฺริยาเย –

โส โข อิหํ สาริปฺพุตฺต ยา ตา รตฺติโย สีตา เหมนฺติกา อนฺตรภูจกา หิมปาต-สมยา, ตถารูปาสฺสุ รตฺตีสฺสุ รตฺตี อพฺโฆกาเส วิหฺรามิ, ทิวา วนสณฺฑเข ๗ ทิมฺหานํ ปจฺจิมมาเส ทิวา อพฺโฆกาเส วิหฺรามิ, รตฺตี วนสณฺฑเข’ติ ๗

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความข้อนี้ไว้ในโลมหังสนปฺริยาสุตฺร (มหาสีหนาทสุตฺร)ว่า

‘สาริปฺพุตฺร เรานັนนํ อยู่กึ่งกลางแจ้งตลอดทั้งคืนในราตรีที่หนาวเหน็บ ซึ่งอยู่ระหว่างเดือน ๓ ต่อเดือน ๔ เป็นช่วงเวลาที่ยิมะตักเห็นปานนั้น อยู่ในแนวป่า ในเวลากลางวัน ใน

เดือนท้ายแห่งฤดูร้อน เราอยู่ในที่แจ้งในเวลากลางวัน แต่อยู่ในแนวป่าในเวลากลางคืน'

“ปุณ จปร มหาราช มิโค สตติมหิ วา สเร วา โอปตนะเต วญเจติ ปลายติ, น
กายมุปเนติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ กิเลเสสุ โอปตนะเตสุ วญจยิตพัพ
ปลายิตพัพ, น จิตตมุปเนตพัพ ฯ อิห มหาราช มิคสสุ ทุตติย องค คเหตุพัพ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง เมื่อมีดอกหรือธนู ฟุ้งตกลงมา เนื้อย่อมมีแต่จะหลบ
หลีกหนีไป ไม่น้อมกายเข้าไปรับ ฉนใด ขอถวายพระพร เมื่อมีกิเลสฟุ้งตกลงมา พระโยคาวจร
ผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงหลบหลีกหนีไป ไม่พึงน้อมจิตเข้าไปรับไว้ ฉนนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒
แห่งเนื้อ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช มิโค มนุสเส ทิสฺวา เยน วา เตน วา ปลายติ ‘มา ม เต
อทุทสฺสูติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ ภณฺททนกลหวิคฺคหวิวาทสึเล ทุสฺสิเล
กุสึเต สงฺคณิการามे ทิสฺวา เยน วา เตน วา ปลายิตพัพ ‘มา ม เต อทุทสฺสู, อหฺมจ
เต มา อทุทสฺสูติ ฯ อิห มหาราช มิคสฺสุ ตติย องค คเหตุพัพ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง เนื้อ พอเห็นคนเข้า ก็หนีไปเสียทางใดทางหนึ่ง ด้วย
ความคิดว่า ‘ขอพวกคนเหล่านั้น จงอย่าได้เห็นเราเลย’ ดังนี้ ฉนใด ขอถวายพระพร พระ
โยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร เห็นคนทุกศีลทั้งหลาย ผู้มีปกติโต้เถียงกัน ทะเลาะกัน จับผิดกัน วิวาท
กัน คนเกียจคร้าน คนที่ยินดีการอยู่คลุกคลีกันแล้ว ก็พึงหนีไปเสียทางใดทางหนึ่ง ด้วยความ
คิดว่า ‘ขอคนเหล่านั้น จงอย่าได้พบเห็นเราเลย’ ดังนี้ ฉนนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๓ แห่งเนื้อ
ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรณ สาริปุตุเตน ฆมฺมเสนาปตินา –

“มา เม กทาจิ ปาปิจโณ กุสึโต หินวีริโย
อปฺปสฺสุโต อนาจาโร สมฺมโต อหุ กตฺถจิ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระ ได้ภาสิตความข้อนีไว้ว่า

“ภิกษุผู้มีความปรารถนาลามก เกียจคร้าน มีความเพียร
ย่อหย่อน มีการเล่าเรียนน้อย ไม่เื้อเพื่อ อยาได้มีในสำนักเรา
ในกาลไหน ๆ เลย เป็นคนที่เราต้องคบหาด้วยเลย”

มิตฺตฺกปฺนฺโท สตฺตโม ฯ

จบมัจฉกัณฑ์อุทเทสที่ ๗

๘. โครุปงคปญห

๘. โครุปงคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งโค

[๘] “ภนุเต นาคเสน ‘โครุปสฺส จตฺตาริ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ จตฺตาริ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ?

[๘] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๔ แห่งโค’ องค์ ๔ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช โครูปไป สกั เคะห์ น วิชหติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ สโก กาโย น วิชหิตพฺโพ ‘อนิจฺจุจฺจาทนปริมทฺทนเภทนวิกรณวิทฺธฺสนธมโม อยั กาโย’ติ ฯ อิหิ มหาราช โครูปสฺส ปจฺมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร โค ย่อมไม่ละทิ้งคอกของตนไป ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ไม่ฟังละทิ้งกายของตน ด้วยการทำไว้ในใจว่า กายนี้ ความเป็นของไม่เที่ยง ทรุฑโทรม ย่อยยับ แตกทำลาย กระจัดกระจาย ปนเปื้อน เป็นธรรมดา ดังนี้ ฉนนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งโค ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช โครูปไป อาทินนฺธโร สุขทฺทุกฺเชน ฐุรี วหติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ อาทินนฺพฺรหฺมจริเณ สุขทฺทุกฺเชน ยาว ชีวิตปริยาทานา อาปาณโกฏฺฐิกั พฺรหฺมจริยั จริตพฺพํ ฯ อิหิ มหาราช โครูปสฺส ทฺตियั องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง โค ที่เขาเทียมแอกแล้ว ย่อมนำแอกไป โดยสะดวก บ้าง ลำบากบ้าง ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเป็นผู้เทียมแอกคือ พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ มีลมหายใจเป็นที่สุด โดยสะดวกบ้าง ลำบากบ้าง トラบเท่า ชีวิตจะสิ้นสุด ฉนนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งโค ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช โครูปไป ฉนฺเทน ฆายมาโน ปานียั ปิวติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ อาจริยฺปชฺฌายานั อนฺุสิฏฺฐิจิ ฉนฺเทน เปเมเน ปสาเทน ฆายมาเนน ปฏฺฐิคคเหตุพฺพา ฯ อิหิ มหาราช โครูปสฺส ตฺตियั องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง โค ย่อมดื่มน้ำสดดมด้วยความพอใจ ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเป็นผู้กระหายรับเอาค้ำอานุศาสน์ของอาจารย์และ

อุปัชฌาย์ สุตตมด้วยความพอใจ ด้วยความรัก ด้วยความเลื่อมใส ฉะนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๓ แห่งโค ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช โครูปโป เยน เกนจิ วาหิยามาโน วหติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ เถรณวมชฌิมภิกขุณมปิ คิหิอุปาสกสฺสาปิ โอวาทานุสสาสนี สิริสา สมบุฏฺฐิจิตพุพา ฯ อิทํ มหาราช โครูปสฺส จตฺตถุํ องคํ คเหตพุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกหนึ่ง โค พอถูกใครคนใดคนหนึ่งต้อนไป ก็ยอมไป ฉันทไฉน พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงรับเอาโอวาทและอนุสสาสนี ของทั้งพระเถระ พระนวกะและ พระมัชฌิมะ ทั้งของอุปาสกฆราวาสด้วยเศียรเกล้า ฉะนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๓ แห่งโค ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช เถเรณ สาริปุตฺเตน ฐมฺมเสนาปตินา –

“ตทหุ ปพฺพชิตฺโต สนฺโต	ชาติยา สตฺตวสฺสสิโก
โสปี มํ อนุสาเสยฺย	สมบุฏฺฐิจามิ มตฺถเก ฯ
ติพุพฺพํ ฉนฺทณฺจ เปมณฺจ	ตสฺมี ทิสฺวา อุปฏฺฐเป
จเปยฺยาจจริยญฺจาเน	สกุจฺจ นํ ปุณฺนปุณฺน”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระ ได้ภาษิตความข้อนีไว้ว่า

“สามเณรถึงจะเป็นผู้บวชในวันนั้น แม้ผู้มีอายุ ๗ ขวบ นับตั้งแต่เกิด จะพึงอนุศาสน์เราก็คงตาม เราจะขอรับคำสอนของท่านไว้ด้วยกระหม่อม เราได้พบท่านแล้ว ก็พึงตั้งความพอใจ และความรักอย่างแรงกล้าไว้ในท่าน จะพึงเคารพท่านเนื่อง ๆ ตั้งไว้ในฐานะแห่งอาจารย์”

โครูปุคฺคปณฺโท อฏฺฐโม ฯ

จบโครูปุคฺคปณฺทาทศที่ ๘

๙. วราหคปญห

๙. วราหังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งสุกร

[๙] “ภนุเต นาคเสน ‘วราหสุส เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานี”ติ ?

[๙] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๒ แห่งสุกร’ องค์ ๒ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไหน ?”

“ยถา มหาราช วราโห สนฺตตฺตกจิเต คิมฺหสมเย สมฺปตฺเต อุกฺกํ อุปฺคจฺจติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ โทเสน จิตฺเต อาลูพิตขลิตวิพฺภนฺตสนฺตตฺเต สิตลามตปณีตเมตฺตภาวนํ อุปฺกนฺตพฺพํ ๕ อิหํ มหาราช วราหสุส ปจฺมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร สุกร เมื่อฤดูร้อน ซึ่งมีแดดร้อนแรงมาถึง ก็ยอมเข้าไปหาแหล่งน้ำ ฉนฺได ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร เมื่อจิตวุ่นวาย พลังปลาดลับสน เร่าร้อน เพราะโทสะ ก็ฟังเข้าหาเมตตภาวนาอันเยือกเย็น เป็นอมตะ ประณีต ฉนฺนนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งสุกร ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช วราโห จิกฺขลฺลมุทกมุปฺกนฺตฺวา นาสิกาย ปถวี ขณฺติวฺวา โทณฺนิ กตฺวา โทณฺนิกาย สยติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ มานเส กายํ นิทฺธิขิปิตฺวา อารมฺมณฺนฺตรคเตน สยิตพฺพํ ๕ อิหํ มหาราช วราหสุส ทฺตฺติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง สุกร พอพบที่เป็นโคลนตมแล้ว ก็ใช้จมูกขุดพื้นดิน ทำให้เป็นแอ่ง แล้วนอนอยู่ในแอ่ง ฉนฺได พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังวางกายไว้ในจิต นอนรู้้อยู่ภายในอารมณ์ ฉนฺนนั้นเหมือนกัน นี้ถือองค์ที่ ๒ แห่งสุกร ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรณ ปิณฺโฑลการทฺวาเชน –

“กาเย สภาวํ ทิสฺวาน วิจินฺตฺวา วิปฺสฺสโก

เอกากิโย อทฺตฺติโย เสติ อารมฺมณฺนฺตร”ติ ๕

ขอถวายพระพร พระปิณโฑลการทวาชเถระ ได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“พระโยคาวจรผู้เจริญวิปัสสนา ตรวจพบเห็น สภาพในกายแล้ว

ก็เป็นผู้โดดเดี่ยว ไม่มีเพื่อน นอนอยู่ภายในอารมณฺ์”

วราหุคฺคปญฺโท นวโม ๑

จบวราหังคปญฺหาชฺโธ ๔

๑๐. หตฺถิงคปญฺห

๑๐. หตฺถิงคปญฺหา

ปัญหาวาด้วยองค์แห่งช้าง

[๑๐] “ภนฺเต นาคเสน ‘หตฺถิสฺส ปญฺจ อํคานิ คเหตุพฺพานิ’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ ปญฺจ อํคานิ คเหตุพฺพานิ’ติ ?

[๑๐] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่ง ช้าง’ องค์ ๕ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช หตฺถิ นาม จรฺนุโตเยว ปถวี ทาเลติ, เอวเมว โช มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ กายํ สมฺมสมมานเนว สพฺเพ กิเลสา ทาเลตพฺพา ๫ อิหํ มหาราช หตฺถิสฺส ปจฺมํ อํคํ คเหตุพฺพิ ๫

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ธรรมดาว่าช้าง เคยแต่จะ เดินย่ำ ทำให้แผ่นดินแตก ฉันทไต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเป็นผู้คอย แต่จะพิจารณากาย ทำลายกิเลสทั้งปวงให้แตกไป ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๑ แห่งช้าง ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช หตฺถิ สพฺพกาเยเนว อปฺโลเกติ, อุกฺกเยว เปกฺขติ, น ทิสาวิทิสา วิโลเกติ, เอวเมว โช มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ สพฺพกาเยน อปฺโลกิณา ภวิตพฺพิ, น ทิสาวิทิสา วิโลเกตพฺพา, น อุกฺกํ อุลฺโลเกตพฺพิ, น อโช โอลฺโลเกตพฺพิ, ยุกมตฺตเปกฺขินา ภวิตพฺพิ ๫ อิหํ มหาราช หตฺถิสฺส หุตฺถิ อํคํ คเหตุพฺพิ ๫

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ช้าง ตั้งลำตัวทุกส่วน มองตรงไปเบื้องหน้าเท่านั้น เฟงมองไปตรง ๆ ไม่เหลียวดูไปทางทิศใหญ่ทิศย่อยทั้งหลาย ฉันทไต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเป็นผู้คอยแต่จะพิจารณากาย ทำลายกิเลสทั้งปวงให้แตกไป ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๒ แห่งช้าง ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช หตถิ อนินพทฺสยโน โคจรายมนุคฺคตฺวา น ตเมว เทสํ
 วาสตถมุปคจจติ, น ฐวปฺปติฏฺจาลโย, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรน
 อนินพทฺสยเนน ภวิตพฺพํ, นีราลเยน ปิณฺฑทฺาย คนฺตพฺพํ, ยถิ ปสฺสติ วิปสฺสโก มนฺุญญํ
 ปติรूपิ รุจิริเทเส ภวํ มณฺุทปํ วา รุกฺขมฺมูลํ วา कुหํ วา ปพฺพการํ วา, ตตฺถเอว วาสมฺป-
 คนฺตพฺพํ, ฐวปฺปติฏฺจาลโย น กาทพฺโพ ๗ อิหํ มหาราช หตฺถิสฺส ตติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ช้าง ไม่มีที่นอนประจำ ไปยังถิ่นที่หากินแล้ว ก็ไม่ยึด
 เอาสถานที่นั้นนั้นแหละเป็นที่อาศัย ไม่มีที่อยู่ถาวร ฉันทไต ขอถวายพระพร พระโยคาวจร
 ผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้ไม่มีที่นอนประจำ พึงเป็นผู้ไม่มีอาลัย ไปเพื่ออิณตบาท ถ้าหากเธอ
 ผู้เจริญวิปัสสนา ได้พบเห็นซุ้มไม้ก็ดี โคนไม้ก็ดี ถ้าก็ดี ซอกเขาก็ดี ที่เหมาะสม น่าพอใจ อันมี
 อยู่ในสถานที่นารัณรมย์ ก็พึงเข้าไปอาศัยอยู่ ณ ที่นั้นนั้นแหละ แต่ไม่พึงทำให้เป็นที่อยู่
 อันถาวร ฉันทไตเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๓ แห่งช้าง ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช หตถิ อุทกํ โอคาหิตฺวา สุจิวิมลสีตลสฺสลิลปฺริปฺุณฺณํ กุมฺพฺพปฺล-
 ปทฺมปฺุณฺฑทฺริกสฺถจฺจนฺุํ มหติมหนฺุตํ ปทฺมสฺรํ โอคาหิตฺวา กิพฺติ คชวรกีพฺ, เอวเมว โข
 มหาราช โยคินา โยคาวจเรน สุจิวิมลวิปฺสนนฺมนนาวิธรมฺมารวารีปฺุณฺณํ วิมฺุตฺติกฺุสมฺสฺถจฺจนฺุํ
 มหาสตีปฺุฏฺจานโปกฺุขรณฺิ โอคาหิตฺวา ฅาณฺเณ สงฺขารา โอธฺุณิตพฺพา วิธฺุณิตพฺพา,
 โยคาวจรกีพา กิพฺิตพฺพา ๗ อิหํ มหาราช หตฺถิสฺส จตฺตุถํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ช้าง หยั่งลงสู่อ่างน้ำ หยั่งลงสู่สระบัวใหญ่ ๆ ที่เต็ม
 เปี่ยมด้วยน้ำเย็นสะอาดปราศจากมลทิน ปกคลุมด้วยบัวขาว บัวเขียวและบัวหลวงแล้ว เล่น
 น้ำเพลิน อย่างที่เป็นการเล่นของช้าง ฉันทไต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร
 หยั่งลงสู่สระโบกขรณีคือมหาสตีปฏฐาน ที่เต็มเปี่ยมด้วยน้ำคือธรรมอันประเสริฐ ซึ่งสะอาด
 ปราศจากมลทิน ไส้ไม่ขุ่นมัว ที่ปกคลุมด้วยดอกไม้คือวิมุตติ แล้วก็พึงใช้ญาณชำระและสังขาร
 สลัดทิ้งไป พึงเล่นเพลิดเพลิน อย่างที่เป็นการเล่นของพระโยคาวจร ฉันทไตเหมือนกัน นี้คือ
 องค์ที่ ๔ แห่งช้าง ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช หตถิ สโต ปาทำ อุทฺทฺรติ, สโต ปาทำ นิกฺุขิปติ, เอวเมว โข
 มหาราช โยคินา โยคาวจเรน สเตน สมฺปชาเนน ปาทำ อุทฺทฺริตพฺพํ, สเตน สมฺปชาเนน
 ปาทำ นิกฺุขิปิตพฺพํ, อภิภกฺมปฺฏิภกฺเม สมฺนิชฺชนปฺสารถฺเน สพฺพตฺถ สเตน สมฺปชาเนน
 ภวิตพฺพํ ๗ อิหํ มหาราช หตฺถิสฺส ปณฺุจมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ช้าง มีสติยกเท้าขึ้น มีสติวางเท้าลง ฉันทไต ขอถวาย

พระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ ยกเท้าขึ้น เป็นผู้ที่มีสติ มีสัมปชัญญะวางเท้าลง พึงเป็นผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ ในเวลาก้าวไป ในเวลาก้าวกลับ ในเวลาคุก ในเวลาเหยียด ในกิริยาทั้งปวง ฉะนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๕ แห่งข้าง ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิตฺเทเวน สํยุตฺตนิกายวเร –

“กาเยน สัมโร สารุ	สารุ วาจาเย สัมโร
มนสา สัมโร สารุ	สารุ สพฺพตฺถ สัมโร
สพฺพตฺถ สัมโร ลชฺซี	รกฺขิตฺตติ ปวฺจจตี”ติ ๗

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาสิตความ
ข้อนี้ไว้ในสังยุตตนิกายอันประเสริฐว่า

“การสำรวมกายเป็นการดี การสำรวมวาจาเป็นการดี การ
สำรวมใจเป็นการดี การสำรวมในทวารทั้งปวงเป็นการดี บุคคล
สำรวมในทวารทั้งปวงแล้ว มีความละเอียดต่อบาป เรากล่าวว่า
รักษาดน”

หตฺถิงฺคปญฺโท ทสฺสโม ๑

จปทตฺติงคปญฺหาชฺชตี ๑๐

อุปจักกาวคฺโค จตฺตฺโต ๑

จปอุปจักกาวรรคตี ๔

ตสฺสสุทฺททานํ –

อุปจิกา พินฺหาโร จ	อุนฺหุโร วิจฺฉินฺเณน จ
นกุลโล สิงฺคาลो มิโค	โครูปโป วราโห หตฺถินา ทสฺสตี ๗

รวมสูตรที่มาในวรรคนี้คือ

๑. อุปจิกาสูตร	๒. พินฺหารสูตร
๓. อุนฺหุรสูตร	๔. วิจฺฉินฺสูตร
๕. นกุลสูตร	๖. สิงฺคาลสูตร
๗. มิคสูตร	๘. โครูปสูตร
๙. วราหสูตร	๑๐. หตฺถินสูตร

๖.๕ สี่หาคค

๖.๕ สี่หรรค หมวดว่าด้วยราชสีห์ เป็นต้น

๑. สี่หคปญห

๑. สี่หคปัญห

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งราชสีห์

[๑] “ภนฺเต นาคเสน ‘สี่หฺสฺส สฺตฺต อํฺกานิ คฺເຫຕຸພານີ’ติ ຍໍ ວເຫສີ, ກຕມານີ ຕານີ ສຕຕ ອງฺຄານີ ຄເຫຕຸພານີ’ຕີ ?

[๑] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๗ แห่งราชสีห์’ องค์ ๗ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา ມຫຣາຊ ສີໂຫ ນາມ ເສຕວິມລປຣິສຸທຸຣປຸນຸທໂຣ, ເວເມເວ ໂຂ ມຫຣາຊ ໂຍຄີນາ ໂຍຄາວຈເຣນ ເສຕວິມລປຣິສຸທຸຣປຸນຸທຣຈິຕຸເຕນ ພຸຍປຄຕກຸກຸຈເຈນ ກວີຕພຸພໍ ຯ ອີຫໍ ມຫຣາຊ ສີເສສ ປຈມໍ ອງຄໍ ຄເຫຕຸພຸພໍ ຯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ชรรมดาว่าราชสีห์ เป็นสัตว์ผู้มีกายขาวสะอาด ปราศจากมลทิน บริสุทธิ์ ผ่องใส ฉ้นใจ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเป็นผู้มีจิตขาวสะอาด ปราศจากมลทิน บริสุทธิ์ ผ่องใส ปราศจากความกังวล ฉ้นนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๑ แห่งราชสีห์ ที่ฟังถือเอา

“ປຸນ ຈປຣໍ ມຫຣາຊ ສີໂຫ ຈຕຸຈຣໂຄນ ວິກຸນຸຕຈາຣີ, ເວເມເວ ໂຂ ມຫຣາຊ ໂຍຄີນາ ໂຍຄາວຈເຣນ ຈຕຸຣິທຸຣິປາທຈຣເຄນ ກວີຕພຸພໍ ຯ ອີຫໍ ມຫຣາຊ ສີເສສ ທຸຕິຍໍ ອງຄໍ ຄເຫຕຸພຸພໍ ຯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ราชสีห์ เป็นสัตว์มี ๔ เท้า มีปกติเยื้องกายไปด้วยท่าที่องอาจ ฉ้นใจ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเป็นผู้มีเท้าคืออิทธิบาท ๔ ฉ้นนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๒ แห่งราชสีห์ ที่ฟังถือเอา

“ປຸນ ຈປຣໍ ມຫຣາຊ ສີໂຫ ອກິຣູປຣຸຈີຣເຄສຣີ, ເວເມເວ ໂຂ ມຫຣາຊ ໂຍຄີນາ ໂຍຄາວຈເຣນ ອກິຣູປຣຸຈີຣສີເຄສຣີນາ ກວີຕພຸພໍ ຯ ອີຫໍ ມຫຣາຊ ສີເສສ ຕຕິຍໍ ອງຄໍ ຄເຫຕຸພຸພໍ ຯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกหนึ่ง ราชสีห์ เป็นสัตว์มีขนสร้อยคอสวยงาม น่าชอบใจ ฉ้นใจ

ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้มีชนสร้อยคอคือศีลที่สวयงาม น่า
ชอบใจ ฉะนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๓ แห่งราชสีห์ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช สีโห ชีวิตปริยาทาเนปิ น กสฺสจฺจ โอนมตฺติ, เอวเมว โข
มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ จีวรปิณฑุพาทเสนาสนคิลานปจฺจยภสชฺชชฺชปริกุขารปริยาทาเนปิ
น กสฺสจฺจ โอนมิตพฺพ ๗ อิห มหาราช สีหสฺส จตุตฺถํ อํคํ คเหตุพฺพ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ราชสีห์ แม้ในคราวที่จะสิ้นชีวิต ก็ไม่ยอมมอบน้อม
ต่อใคร ๆ ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร แม้ในคราวที่จะต้องสิ้นจิวร
ปิณฑุพาท เสนาสนะ และบริวารคือยาอันเป็นปัจจัยสำหรับแก้ไข ก็ไม่ยอมมอบน้อมต่อใคร ๆ
ฉนนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๔ แห่งราชสีห์ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช สีโห สฺปทานภฺกฺโข ยสฺมึ โอกาเส นิปตฺติ, ตตฺถเอว ยาวตตฺถํ
ภฺกฺขยตฺติ, น วรมสฺส วิจินตฺติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ สฺปทานภฺกฺเชน
ภวิตพฺพ, น กุลานิ วิจินตฺตพฺพานิ, น ปุพฺพเคหํ หิตฺวา กุลานิ อุปสงฺกมิตพฺพานิ, น โภชนํ
วิจินตฺตพฺพ, ยสฺมึ โอกาเส กพฺพ อาทียตฺติ, ตสฺมึเยว โอกาเส ภฺกฺชิตพฺพ สรีรยาปนตฺถํ, น
วรโภชนํ วิจินตฺตพฺพ ๗ อิห มหาราช สีหสฺส ปญฺจมํ อํคํ คเหตุพฺพ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ราชสีห์ เป็นสัตว์ที่เที่ยวหาอาหารไปตามลำดับ ล้ม
สัตว์ได้ในโอกาสใด ก็จะกัดกินตราบเท่าที่ต้องการในโอกาสนั้นนั่นแหละ ไม่เลือกกินแต่เนื้อดี
ๆ ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้แสวงหาอาหารไปตามลำดับ
เรื่อย ไม่พึงเลือกสกุล ไม่พึงละเรื้อนหลังแรก เข้าไปหาสกุลทั้งหลาย ไม่พึงเลือกโภชนะถือเอา
คำข้าวได้ในโอกาสใด ก็พึงบริโภคเพียงเพื่อยุยาสรณะในโอกาสนั้นนั่นแหละ ไม่พึงเลือกฉน
แต่โภชนะดี ๆ ฉนนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๕ แห่งราชสีห์ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช สีโห อสนฺนนิธฺกฺโข สกึ โคจฺริ ภฺกฺขยิตฺวา น ปุณ ตํ
อุปจฺจจตฺติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อสนฺนนิธฺการปริโภคินา ภวิตพฺพ ๗
อิห มหาราช สีหสฺส ฉฏฺฐํ อํคํ คเหตุพฺพ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ราชสีห์ เป็นสัตว์ที่ไม่เก็บของกินไว้ ได้กินหนหนึ่ง ก็
ไม่เข้าไปยังที่อาหารที่กินแล้วนั้นอีก ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึง
เป็นผู้ไม่ทำการเก็บของกิน ฉนนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๖ แห่งราชสีห์ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช สีโห โภชน อลทฐา น ปริตสฺสติ, ลทฐาปิ โภชน อคฺธิโต
อมุจฺฉิตฺ อณฺชโณสนฺโน ปริภุชฺชติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ โภชน
อลทฐา น ปริตสฺสิตพฺพ, ลทฐาปิ โภชน อคฺธิเตน อมุจฺฉิตเตน อณฺชโณสนฺเนน อาทินว-
ทสฺสาวินา นิสฺสรณปณฺเณน ปริภุชฺชิตพฺพ ๗ อิํ มหาราช สีหสฺส สดฺตมํ องฺคํ คเหตุพฺพ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ราชสีห์ ไม่ได้ขงกิน ก็ไม่สะดุ้งตกใจ แม้ว่าได้
ก็บริโภคนินไปอย่างไม่ตั้งใจ ไม่สยบ ไม่ชบ ฉันทใจ ขอถวายพระพร พระโยคาวจร ผู้บำเพ็ญ
เพียร ไม่ได้โภชนะ ก็ไม่พึงสะดุ้งตกใจ แม้ว่าได้ ก็พึงเป็นผู้ไม่ตั้งใจ ไม่สยบ ไม่ชบ มีปกติเล็ง
เห็นโทษ ปัญญาเป็นเครื่องสลัดออกจากทุกข์ บริโภคโภชนะ ฉันทนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๗
แห่งราชสีห์ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวณ สํยุตฺตนิกายเวเร เถรํ มหากสฺสป
ปริกิตฺตยมาเนน -

‘สนฺตุภูโจยํ ภิกฺขเว กสฺสโป อิตฺธีเรน ปิณฺฑปาเตน, อิตฺธีตรปิณฺฑปาตสนฺตุภูจฺฉิยา
จ วณฺณวาทิ, น จ ปิณฺฑปาตเหตุ อเนสนํ อปฺปติรูปํ อาปชฺชติ, อลทฐา จ ปิณฺฑปาตํ น
ปริตสฺสติ, ลทฐา จ ปิณฺฑปาตํ อคฺธิโต อมุจฺฉิตฺ อณฺชโณสนฺโน อาทินวทสฺสาวิ นิสฺสรณ-
ปณฺโถ ปริภุชฺชติ’ติ ๗

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ เมื่อจะทรง
ยกย่องพระมหากัสสปเถระ ได้ทรงภาษิตความข้อนีไว้ในสังยุตตนิกายอันประเสริฐว่า

‘ภิกษุทั้งหลาย กัสสปะนี้ เป็นผู้สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ และกล่าวสรรเสริญ
ความสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ ทั้งไม่ประกอบการแสวงหาผิด ที่ไม่สมควร เพราะ
เหตุแห่งบิณฑบาต ไม่ได้บิณฑบาต ก็ไม่กระวนกระวาย และได้บิณฑบาตแล้ว ก็ไม่ตั้งใจ ไม่
หลง ไม่พัวพัน มองเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก บริโภคอยู่’

สีหฺนคฺคปณฺโฑ ปจฺโม ๗

สีหฺนคฺคปณฺโฑชาข้อที่ ๑

๒. จกุกวากงคปญห

๒. จักกวกากังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งนกจากพราภ

[๒] “ภนเต นาคเสน ‘จกุกวากสฺส ตีณิ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ ตีณิ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ”?

[๒] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๓ แห่งนกจากพราภ’ องค์ ๓ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช จกุกวากโก ยาว ชีวิตปริยาทานา ทฺติยิกํ น วิชหติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ ยาว ชีวิตปริยาทานา โยนิโส มนสิกาโร น วิชหิตพฺโพ ๙ อิํ มหาราช จกุกวากสฺส ปจฺมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๙

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร นกจากพราภ ย่อมไม่ยอมละทิ้งคู่ของตน จนกว่าชีวิตจะสิ้นสุด ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ไม่ฟังละทิ้งโยนิโสมนสิการ จนกว่าชีวิตจะสิ้นสุด ฉนนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๑ แห่งนกจากพราภ ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช จกุกวากโก เสवालปณฺกภฺโข เตน จ สนฺตุฏฺฐี อปชฺชติ, ตาย จ สนฺตุฏฺฐิจิยา พเลน จ วณฺเณน จ น ปริหายติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ ยถาลาภสนฺโตโส กรณฺโโย, ยถาลาภสนฺตุฏฺฐโ จ โข มหาราช โยคี โยคาวจโร น ปริหายติ สีเสน, น ปริหายติ สมารินา, น ปริหายติ ปญฺญา, น ปริหายติ วิมุตฺติยา, น ปริหายติ วิมุตฺติญาณทสฺสเนน, น ปริหายติ สพฺเพหิ กุสเลหิ ฌมฺเมหิ ๙ อิํ มหาราช จกุกวากสฺส ทฺติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๙

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมด่าว่านกจากพราภ เป็นสัตว์ผู้มีสหายเป็นอาหาร และถึงความสันโดษด้วยสหายนั้น และเพราะความสันโดษนั้น จึงไม่เสื่อมจากกำลัง และจากวรรณะ ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังทำความสันโดษด้วยปัจจัยตามที่ได้ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ผู้สันโดษด้วยปัจจัยตามที่ได้ ย่อมไม่เสื่อมจากศีล ย่อมไม่เสื่อมจากสมาธิ ย่อมไม่เสื่อมจากปัญญา ย่อมไม่เสื่อมจากวิมุตติ ย่อมไม่เสื่อมจากวิมุตติญาณทัสสนะ ย่อมไม่เสื่อมจากกุศลธรรมทั้งปวง นี่คือองค์ที่ ๒ แห่งนกจากพราภ ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช จกุกวาโก ปาณ น วิหะยติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ นินิตทณฺเฑน นินิตสตุเถน ลชฺชินา ทยาปนฺเนน สพฺพปาณภูตहितานุกมฺปิณา ภวิตพฺพ ๕ อิห มหาราช จกุกวากสฺส ตติยํ องฺคํ คเหตุพฺพ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่านจากพราก ย่อมไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ฉะนั้น ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้วางท่อนไม้ วางศัสตรา เป็นผู้ละอายบาป มีจิตเอื้อเอ็นดู อนุเคราะห์ประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง ฉะนั้นเหมือนกัน นี้คือ องค์ที่ ๓ แห่งนจากพราก ที่พึงถือเอา

ภาสตมเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวณ จกุกวากชาตเก –

“โย น หนฺติ น ชาเตติ น ชินาติ น ชาปเย
เมตฺตํโส สพฺพภูเตสุ เวรํ ตสฺส น เกนจि”ติ ๕

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ได้ทรงภาษิตความข้อนี้ไว้ในจักกวกชาตกว่า

“ผู้ใดไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ไม่ทำทรัพย์ให้เสื่อมไป ไม่ใช้ผู้อื่นทำทรัพย์ให้เสื่อมไป มีจิตเมตตาในสัตว์ทุกจำพวก ผู้นั้น ไม่ก่อเวรกับใคร ๆ”

จกุกวากงฺคปญฺโท ทฺติโย ๑

จบจักกวกังคปัญหาค์ที่ ๒

๓. เปณาทิกงคปญฺห

๓. เปณาทิกงคปัญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งนเงือก

[๓] “ภนฺเต นาคเสน ‘เปณาทิกาย เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานิ’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานิ”ติ ?

[๓] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งนางนเงือก’ องค์ ๒ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช เปณาทิกา สกปติมุหิ อสุยาย ฉापเก น โปสยติ, เอวเมว โข

มหาราช โยคินา โยคาวจรเน สกมเน กิเลส อุปฺปนฺเน อสุยายิตพฺพํ, สติปฏฺจาเนน
สมฺมาสัวรสุสิเร ปกฺขิปิตฺวา มโนทฺวาเร กายคตาสติ ภาเวตพฺพา ฯ อิํ มหาราช
เปณาทิกาย ปจฺมํ อํคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร นางนกเงือก ย่อมไม่เลี้ยงลูก
เพราะความหึ่งหวงในตัวของตน ฉนฺใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร เมื่อ
กิเลสเกิดขึ้นในจิตของตน ก็ฟึงหึ่งหวง (จิตของตน) ฟึงใช้สติปฏฺฐานใส่ไว้ในโพรง คือความ
สำรวมโดยชอบ แล้วเจริญกายคตาสติทางมโนทวาร ฉนฺนั้นเหมือนกัน นี่คือนกที่ ๑ แห่งนาง
นกเงือก ที่ฟึงถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช เปณาทิกา ปวเน ทิวสํ โคจรั จริตฺวา สายํ ปกฺขิคณฺ อฺเปติ
อตฺตโน คฺตุตฺติยา, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเน เอกเกณ ปวิเวกํ เสวิตพฺพํ
สํโยชนปริมุตฺติยา, ตตฺร รตี อลภมาเนน อุปฺวาทภยปริรฺกษณาย สํฆํ โอสริตฺวา
สํฆรฺกฺขิตฺเตน วสิตพฺพํ ฯ อิํ มหาราช เปณาทิกาย ทฺุตฺติยํ อํคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่านางนกเงือก เที่ยวหากินไปในป่าตลอด
ทั้งวัน ตกเย็นก็เข้าไปหาฝูงนก เพื่อป้องกันตนเอง ฉนฺใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจร
ผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟึงส่งเสพสถานที่วิเวกแต่ผู้เดียว เพื่อความหลุดพ้นจากสังโยชน เมื่อไม่ได้
ความยินดีในที่นั้น ก็ควรไปอยู่ร่วมกับหมู่สงฆ์ เพื่อป้องกันภัย คือค้ำกล่าวร้าย เป็นผู้ที่หมู่สงฆ์
รักษา ฉนฺนั้นเหมือนกัน นี่คือนกที่ ๒ แห่งนางนกเงือก ที่ฟึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช พฺรหฺมุณา สหฺมปฺตินา ภควโต สนฺติเก –

“เสเวถ ปนฺตานิ เสนาสนานิ

จเรยฺย สํโยชนวิปฺปโมกฺขา

สเจ รตี นาธคฺจฺเจยฺย ตตฺถ

สํฆे วเส รฺกฺขิตฺตโต สตีมา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ท่านท้าวสหัมบดีพรหม ได้ทรงภาษิตความข้อนี้ไว้ในสำนักของพระผู้
มีพระภาคเจ้าว่า

“ภิกษุฟึงอาศัยที่นอนและที่นั่งอันสงัด ฟึงประพฤติเพื่อความ
หลุดพ้นจากสังโยชน ถ้าภิกษุไม่ประสพความยินดีในที่นั้น ฟึง
มีสติ มีปัญญาเครื่องบริหารอยู่ในท่ามกลางสงฆ์”

เปณาติงคุคปญโท ตติโย ฯ
 จมเปณาติงคปัญหาค้อที่ ๓

๔. ชรกโปตงคปญห

๔. ชรกโปตงคปัญห

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งนกระจอก

[๔] “ภนฺเต นาคเสน ‘ชรกโปตสฺส เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพ’นฺติ ยํ วเทสิ, กตมํ ตํ เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพ”นฺติ ?

[๔] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๑ แห่งนกระจอก’ องค์ ๑ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไหน ?”

“ยถา มหาราช ชรกโปโต ปรเคเห วสมานโน น เตสํ กิณฺจิ ภาณฺทสฺส นิมิตฺตํ คณฺหาติ, มชฺชตฺโต วสติ สญฺญาพฺหุโล, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ ปรกฺกฺลํ อุกฺคเตน ตสฺมี กุเล อิตฺถินํ วา ปุริสานํ วา มณฺเฑ วา ปิเฑ วา วตฺเต วา อลงฺกาเร วา อุกฺกเก วา ปรีโกเก วา โภชนวิกิตฺสฺส วา น นิมิตฺตํ คเหตุพฺพํ, มชฺชตฺเตน ภาวิตพฺพํ, สมณสญฺญา ปจฺจุปฏฺฐเปตพฺพา ฯ อิํ มหาราช ชรกโปตสฺส เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร นกระจอก อาศัยอยู่ในเรือนของผู้อื่น ก็ยอมไม่ถือเอานิमित (อาการที่งาม ไม่งาม เป็นต้น) แห่งข้าวของไร ๆ ของคนเหล่านั้น อาศัยอยู่อย่างวางเฉย มากด้วยสัญญา จันใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจร ผู้บำเพ็ญเพียร เข้าไปยังสกุลอื่นแล้ว ก็ไม่ฟังถือเอานิमितแห่งหญิงหรือชาย นิมิตในเตียง หรือในตั่ง ในผ้า หรือในเครื่องประดับ ในเครื่องอุปโภค บริโภค หรือในโภชนะแปลก ๆ ในสกุลนั้น ฟังเป็นผู้วางเฉย ฟังทำความสำคัญว่าเป็นสมณะให้ปรากฏเฉพาะหน้า จันนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งนกระจอก ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภาควตา เทวาทิตเวเวน จุพฺนารทชาติเก –

“ปริสิตฺวา ปรกฺกฺลํ

ปานตฺถํ โภชนาย วา

มิตฺ ขาเท มิตฺ ภาณฺเช

น จ รุเป มนฺ กเร”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ได้ทรงภาษิต
ความข้อนี้ไว้ในอุพพนิชาดกกว่า

“ภิกษุ ครั้นเข้าไปยังสกุลอื่น เพื่อประโยชน์แก่น้ำหรือ
โภชนาหารแล้ว ควรขบเคี้ยว บริโภคแต่พอประมาณ ไม่ควร
ใส่ใจในรูป”

มรณโกตตคปญฺโห จตฺตโก ๖

จปมรณโกตตคปญฺโหชาตฺถิ ๔

๕. อุลูกงคปญฺห

๕. อุลูกงคปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งนกเค้า

[๕] “ภนฺเต นาคเสน ‘อุลฺลกสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานิ’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ
ตานิ เทว อํคานิ คเหตุพฺพานิ”ติ ?

[๕] พระเจ้ามีลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๒ แห่ง
นกเค้า’ องค์ ๒ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช อุลฺลกโก กากะหิ ปฏฺวิวิรุทฺโธ, รตฺตี กากสฺสํ คนฺตฺวา พหุปี กากะ
หนฺติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อญฺญาเณน ปฏฺวิวิรุทฺโธ กาทพฺโพ, เอเกน
รโห นิสฺสิตฺวา อญฺญาณํ สมฺปมทฺทิตพฺพํ, มฺลโต จินฺทิตพฺพํ ๕ อิทํ มหาราช อุลฺลกสฺส ปจฺมํ
อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร นกเค้า พอได้ทะเลาะกับฝูง
กาแล้ว ในตอนกลางคืน ไปยังฝูงกา ฆ่ากาเสียได้แม้หลายตัว ฉันทิด ขอถวายพระพร พระโย
คาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังทำการทะเลาะกับความไม่รู้ นั่งอยู่ในที่สงัดคนเดียว แล้วยำยความ
ไม่รู้ ฟังตัดเสียตั้งแต่แรก ฉันทันนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งนกเค้า ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช อุลฺลกโก สฺสปฏฺฐิสฺสลิโน โหติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา
โยคาวจเรณ ปฏฺฐิสฺสลาณารามเณ ภาวิตพฺพํ ปฏฺฐิสฺสลาณารเตน ๕ อิทํ มหาราช อุลฺลกสฺส ทฺตฺติยํ
อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง นกเค้า เป็นสัตว์ที่แอบแฝงตัวได้ดี ฉันทเิด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้มีความหลักเร้นเป็นที่ยินดี ยินดีอยู่แต่ในความหลักเร้น ฉันทนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งนกเค้า ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิตฺเทเวณ สํยุตฺตนิกายาวเร -

“อิห ภิกฺขเว ภิกฺขุ ปฏิสฺสลาณารามุ ปฏิสฺสลาณโรโต ‘อิหํ ทุกฺขนฺหฺติ ยถาภฺยตํ ปชานาติ, ‘อัยํ ทุกฺขสมุทฺโย’ติ ยถาภฺยตํ ปชานาติ, ‘อัยํ ทุกฺขนิโรธโร’ติ ยถาภฺยตํ ปชานาติ, ‘อัยํ ทุกฺขนิโรธคามินิ ปฏิปทา’ติ ยถาภฺยตํ ปชานาติ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความข้อนี้ไว้ในสังยุตตนิคายอันประเสริฐว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีความหลักเร้นเป็นที่ยินดี ยินดีอยู่แต่ในความหลักเร้น ในพระศาสนา นี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ‘นี้ทุกข์’ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ‘นี้ทุกข์สมุทัย’ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ‘นี้ทุกข์นิโรธ’ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ‘นี้ทุกข์นิโรธคามินี ปฏิปทา’ ดังนี้

อตุลฺกนฺคปญฺโท ปญฺจโม ฯ

จบอตุลฺกนฺคปญฺหาข้อที่ ๕

๖. สตปตตตฺตคปญฺหา

๖. สตปิตตตตฺตคปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งนกตระไน

[๖] “ภนฺเต นาคเสน ‘สตปตตตฺตสฺส เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพนฺหฺติ ยํ วเทสิ, กตมํ ตํ เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพนฺหฺติ’ ?

[๖] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๑ แห่งนกตระไน’ องค์ ๑ ที่พึงถือเอา นั้น เป็นไหน ?”

“ยถา มหาราช สตปตฺโต รวิตฺวา ปเรสฺส เขมํ วา ภยํ วา อาจิกฺขติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ ปเรสฺส ฐมมํ เทสยมาเนน วินิปาตํ ภยโต ทสฺสยิตพฺพํ,

นิพพานัม เขมโต ทสฺสยิตพฺพํ ๗ อิหํ มหาราช สตปตฺตสฺส เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร นกตระไน เทียวบินร้องบอกภัยและความปลอดภัยแก่สัตว์เหล่าอื่น ฉันทัด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียรเมื่อแสดงธรรมแก่คนเหล่าอื่น ก็พึงแสดงให้เห็นว่าความตกไปในสังสารทุกข์เป็นภัย พึงแสดงให้เห็นว่าพระนิพพานเป็นธรรมที่เกษม ฉันทันนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ ๑ แห่งนกตระไน ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรน ปิณฺโฑลภารทฺวาเชน –

“นิริเย ภยสนฺตาสํ นิพฺพานเ วิปฺลํ สุขํ

อุภยานेतานตฺถานิ ทสฺเสตพฺพานิ โยคินา”ติ ๗

ขอถวายพระพร ท่านพระปิณโฑลภารทวาชเถระ ได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“พระโยคี พึงแสดงเนื้อความเป็น ๒ ประการ คือ ความน่ากลัว

ต่อภัยในนรก (และ) สุขอันไพบูลย์ในพระนิพพาน”

สตปตฺตตฺตคฺปญฺโฑ ญฺโวจิ ๑

จบสฺตปตฺตตฺตคฺปญฺหาชฺชอํ ๒

๗. วคฺคฺลิจฺจคฺปญฺห

๗. วัคคฺลิจฺจคฺปญฺหา

ปัญหาวาด้วยองค์แห่งค้ำคาว

[๗] “ภนฺเต นาคเสน ‘วคฺคฺลิสฺส เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิตานิ เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานี”ติ ?

[๗] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๒ แห่งค้ำคาว’ องค์ ๒ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช วคฺคฺลิจฺจ คเหํ ปวิสิตฺวา วิจริตฺวา นิภฺษมฺติ, น ตตฺถ ปลิพฺพุตฺติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ คามํ ปิณฺฑทฺยา ปวิสิตฺวา สฺปทานํ วิจริตฺวา ปฏฺฐิลทฺฐลาเภณ ชิปฺปเมว นิภฺษมิตพฺพํ, น ตตฺถ ปลิพฺพุเชณ ภฺวิตพฺพํ ๗ อิหํ มหาราช วคฺคฺลิสฺส ปจฺมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ค้างคาว เข้าไปยังเรือน เทียวบินไปข้างนั้นข้างนี้ แล้วออกมา ไม่พัวพันอยู่ในสถานที่แห่งนั้น ฉันทไต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร เข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต เทียวไปตามลำดับตรอก ได้ลาภแล้ว ก็พึงออกมาให้เร็วนั้นแหละ ไม่พึงเป็นผู้พัวพันอยู่ ณ ที่นั้น ฉันทไตเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๑ แห่งค้างคาว ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช วคฺคฺลิตฺติ ปฺรเคเห วสฺมาโน น เตสฺส ปฺริหาณี กโรติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ กุลานี อฺปฺสงฺกมิตฺวา อติยาจนาถ วา วิญญตฺติพฺหุลตยาถ วา กายโทสพฺหุลตยาถ วา อติภาณิตยาถ วา สฺมาสนฺสุขทฺกฺขตยาถ วา น เตสฺส โกจิ วิปฺปฏิสฺสโร กรณีย, นปิ เตสฺส มฺลคมฺมํ ปฺริหาเปตพฺพํ, สพฺพถา วทฺตฺติ เยว อิจฺฉิตฺตพฺพาฯ อิทํ มหาราช วคฺคฺลิตฺตสฺส ทฺตฺติยํ อํคํ คเหตพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ค้างคาว เมื่ออยู่ในเรือนของผู้อื่น ก็ไม่สร้างความเสียหายแก่คนเหล่านั้น ฉันทไต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร เข้าไปสู่ตระกูลทั้งหลายแล้ว ก็ไม่พึงสร้างความเดือดร้อนแก่คนเหล่านั้น ด้วยการขอมากเกินไป ด้วยความเป็นผู้มากด้วยวิญญูติ (บอกให้รู้ถึงสิ่งที่ตนต้องการ) บ้าง ด้วยความเป็นผู้มากด้วยโทษทางกาย บ้าง ด้วยความเป็นคนช่างพูดบ้าง ด้วยการร่วมสุขร่วมทุกข์กับเขาบ้าง ทั้งไม่ทำมูลการงานของคนเหล่านั้นให้เสียหายไป พึงปรารภณาแต่ความเจริญโดยประการทั้งปวงแต่อย่างเดียว ฉันทไตเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๒ แห่งค้างคาว พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิตฺเทเวณ ทิฆนิกายวเร ลกฺขณสฺสุดฺตฺนเต –

“สุทฺธาย สีเลน สฺเตน พุทฺธิยา
จาเคน ฐมฺเมณ พหฺภูทิจิ สาทฺฐิจิ
ธเนน ฐณฺเณน จ เขตฺตวตฺตฺถุณา
ปฺตฺตฺเตหิจิ ทาเรหิจิ จตฺตฺตฺตฺเทหิจิ จ ฯ
ฉาตฺตีหิจิ มิตฺตฺเตหิจิ จ พนฺธุเวหิจิ
พฺเลน วณฺเณน สฺุเชน จูภยํ
กถํ น หายเยยฺยํ ปฺเรติ อิจฺฉิตฺติ
อตฺตฺถสมิทฺตฺตฺตฺตฺจ ปนาภิกงฺขตี”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความข้อนี้ไว้ในลักขณสูตร ที่ฉนิกาย อันประเสริฐว่า

“มหาบุรุษทรงปรารถนา และทรงหวังความสำเร็จประโยชน์ว่า
ทำไฉน ชนเหล่าอื่นไม่พึงเสื่อมจากศรัทธา จากศีล จากสุตะ
จากปัญญา จากจาคะ จากธรรม จากสิ่งที่ทำให้สำเร็จประโยชน์
มากอย่าง จากทรัพย์และรัฐชาติ จากนาและสวน จากบุตร
และภรรยา จากสัตว์สองเท้าและสัตว์สี่เท้า จากญาติ จากมิตร
จากพวกพ้อง จากพละ จากวรรณะ และจากสุขทั้ง ๒ ประการ”

วคฺคฺลิ่งคปญฺโท สฺตฺตโม ๑
จบวคฺคฺลิ่งกัฏฐกปญฺหาช่อที่ ๗

๘. ชลฺกงคปญฺห

๘. ชลฺกัฏฐกปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งปลิง

[๘] “ภนฺเต นาคเสน ‘ชลฺกาย เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพนฺ’ติ ยํ วเทสิ, กตมํ ตํ เอกํ
องฺคํ คเหตุพฺพนฺ’ติ ?

[๘] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๑ แห่ง
ปลิง’ องค์ ๑ ที่พึงถือเอา นั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช ชลฺกกา ยตถ อลฺลียติ, ตตฺถเวท ทพฺพํ อลฺลียิตฺวา รุหิรํ ปิวติ,
เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรณ ยสฺมี อารมฺมณฺเจ จิตฺตํ อลฺลียติ, ตํ อารมฺมณฺ
วณฺณโต จ สณฺจานโต จ ทิสโต จ โอภาสโต จ ปริจฺเจทโต จ ลิงฺคโต จ นิमितฺตโต จ
ทพฺพํ ปติฏฺฐจาเปตฺวา เตเนวารมฺมณฺเณ วิมฺุตฺติรสฺมเสจนํ ปาตพฺพํ ๗ อิํ มหาราช
ชลฺกาย เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ปลิงเกาะติดที่สัตว์ตัวใด
ย่อมเกาะติดสัตว์ตัวนั้นนั้นแหละ ได้มันคงแล้วตูดเลือด ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจร
ผู้บำเพ็ญเพียร ทำจิตให้เกาะติดที่อารมณ์ใด ก็ตั้งอารมณ์นั้นให้มันคง โดยสี โดยสัจฐาน โดย
ทศ โดยโอกาส โดยตัดตอน โดยเพศ โดยนิमित แล้วพึงตูดที่มรสแห่งวิมุตติ อันไม่ต้องปรุงโดย
อารมณ์นั้นนั้นแหละ ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ ๑ แห่งปลิง ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช เถเรน อนรุทฺฐเณ -

“ปริสุทฺฐเณ จิตฺเตน อารมฺมเณ ปติฏฺฐาย
เตน จิตฺเตน ปาตพฺพํ วิมุตฺติรสฺมเสจนนฺ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระอนรุทฺฐเถระ ได้ภาษิตความข้อนีไว้ว่า

“พระโยคาวจรพึงเป็นผู้มีจิตบริสุทธิ์ ตั้งอยู่ในอารมณฺ์ แล้วดู
ดีมรสแห่งวิมุตติอันไม่ต้องปรุงด้วยจิตนั้น”

ชฺลฺกฺกฺคปญฺโท อฏฺฐโม ฯ
จบชฺลฺกํกํคปญฺหาชฺโठी ๘

๙. สປປັงคປณฺห

๙. สປປັงคປັນฺหา

ปัญหาวาด้วยองค์แห่งงุสามัญ

[๙] “ภนฺเต นาคเสน ‘สປປສฺส ตีณิ อํคานิ คເຫຕຸພານີ’ติ ຍໍ ວເຫສີ, ກຕມານີ
ຕານີ ທີ່ຣີ ອງຄານີ ຄເຫຕຸພານີ”ຕີ ?

[๙] พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๓ แห่งงุ
สามัญ’ องค์ ๓ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช สປໂປ ອຸເຣນ ຄຈຸຈຕີ, ເອເວເມ ໂຂ ມຫຣາຊ ໂຍຄີນາ ໂຍຄາວຈເຣນ
ປຣຣຣຣຣ ຈຣີຕຸພຸພໍ, ປຣຣຣຣຣ ຈຣມານສຸສ ໂຂ ມຫຣາຊ ໂຍຄີໂນ ຈີຕຸຕໍ ດາເຍ ຈຣຕີ, ວີລຸກຊຣ໌
ວີວຊເຊຕີ, ສລຸກຊຣ໌ ກາເວຕີ ຯ ອີຫໍ ມຫຣາຊ ສປປສສ ປຈມໍ ອງຄໍ ຄເຫຕຸພຸພໍ ຯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร งุสามัญเลื้อยไปด้วยออก
ฉันไต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเที่ยวไปด้วยปัญญา ฉันนั้นเหมือน
กัน จิตของพระโยคาวจรผู้เที่ยวไปด้วยปัญญา ย่อมเที่ยวไปในฉานธรรม ย่อมงดเว้นสิ่งที่เป็น
วิลักษณะ (มีลักษณะวิปริต) ย่อมทำสิ่งที่เป็นสลักขณะ (มีลักษณะเป็นสภาวะ และมีลักษณะ
เป็นสามัญ) ให้เกิด ฉันนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งงุสามัญ ที่พึงถือเอา

“ປຸນ ຈປຣີ ມຫຣາຊ ສປໂປ ຈຣມານໂ ອອສຣ໌ ປຣີວຊເຊນຸໂຕ ຈຣຕີ, ເອເວເມ ໂຂ
ມຫຣາຊ ໂຍຄີນາ ໂຍຄາວຈເຣນ ທຸຈຸຈຣີຕໍ ປຣີວຊເຊນຸເຕນ ຈຣີຕຸພຸພໍ ຯ ອີຫໍ ມຫຣາຊ ສປປສສ

ทุดิย์ องคฺ คเหตุพพฺ ๙

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ฐุสามัญ เมื่อจะเที่ยวไป ย่อมหลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นยา
ถอนพิษเที่ยวไป ฉนฺได ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้หลีกเลี่ยง
ทุจริต เที่ยวไป ฉนฺนนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๒ แห่งฐุสามัญ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช สปิโป มนุสฺเส ทิสฺวา ตปฺปติ โสจติ จินฺตยติ, เอวเมว โข
มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ กุวิตกฺเก, วิตกฺเกตฺวา อรตี อฺปปาทยิตฺวา ตปฺปิตพฺพํ
โสจิตพฺพํ จินฺตยิตพฺพํ ‘ปมาเทน เม ทิวโส วีตินามิโต, น โส ปุณ สกฺกา ลทฺฐ’นฺติ ๙ อิห
มหาราช สปิปฺสฺส ตติยํ องคฺ คเหตุพพฺ ๙

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ฐุสามัญ พอเห็นมนุษย์ทั้งหลายเข้า ก็ย่อมนกลัว ห่อ
เหี่ยวใจ คิดมาก ฉนฺได ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ตรีกเป็นวิตกชั่วแล้ว ทำ
อรตี (ความไม่ยินดี) ให้เกิดขึ้นแล้ว ก็พึงกลัว ห่อเหี่ยวใจ คิดมากกว่า ‘เราได้ทำวันให้ล่วงเลยไป
ด้วยความประมาท ก็วันที่ล่วงไปด้วยความประมาทนั้น เราไม่อาจได้ (กลับคืน) อีก’ ดังนี้
ฉนฺนนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๓ แห่งฐุสามัญที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช ภควตา ภาลลาภฺยชาติเก ทฺวินฺนํ กิณฺนรานํ –

“มเยกรตฺตํ วิปฺปวสิมฺห ลุฑฺทา

อกามกา อญฺญมญฺญํ สรฺนฺตา

ตเมกรตฺตํ อนฺตปฺปมาณา

โสจาม ‘สา รตฺติ ปุณ น เหฺสฺสตี’ติ ๙

ขอถวายพระพร คำพูดของกินนร ๒ ตัวนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสไว้ในภัลลาภฺย-
ชาติกว่า

“พ่อพราน เราทั้ง ๒ พลาดพรากกันอยู่หนึ่งราตรี ไม่อยากจะ
พลาดพรากจากกัน เมื่อระลึกถึงกันและกัน จึงพากันเดือดร้อน
เศร้าโศกอยู่ตลอดราตรีหนึ่งนั้น ราตรีนั้น จักไม่มีอีก”

สฺปิปฺกปฺนฺโท นวโม ๑

จบสัปตคัมภีร์หาซ่อที่ ๘

๑๐. อชครจคปญห

๑๐. อชครจคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งงูเหลือม

[๑๐] “ภนฺเต นาคเสน ‘อชฺครสฺส เอกํ องฺคํ คเหตพฺพนฺ’ติ ยํ วเทสิ, กตมํ ตํ เอกํ องฺคํ คเหตพฺพนฺ’ติ ?

[๑๐] พระเจ้ามิลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๑ แห่งงูเหลือม’ องค์ ๑ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไหน ?”

“ยถา มหาราช อชฺคโร มหติมหากาโย พหุปี ทิวเส อุนฺหโร ทินฺตโร กุจฺฉิปฺปํ อหารํ น ลภติ, อปริปฺภุณฺเณยว ยาวเทว สรรียาปนมตฺตเกน ยาเปติ, เอวเมว โข มหาราช โยคิโน โยคาวจรสฺส ภิกฺขวาทริยปฺปสฺสสฺส ปฺรปฺภุณฺมปคตสฺส ปฺรทินนปฺปาทฺทิกฺขิสฺส สยฺคหาปฺปวิวิทสฺส ทูลลภํ อฺทฺรปฺริปฺปํ อหารํ, อปิจ อตฺถวสิเกน กุลปฺตฺเตน จตฺตารो ปญฺจ อาโลเป อภฺยชิตฺวา อวเสสํ อฺทฺเกน ปฺริปฺเรตพฺพํ ฯ อิํ มหาราช อชฺครสฺส เอกํ องฺคํ คเหตพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร งูเหลือม มีร่างกายใหญ่โต มีท้องพ่อง ขาดแคลนอาหารยิ่ง ไม่ได้อาหารเต็มท้องมาตลอดหลายวัน กำลังขาดแคลนนั้นแหละ ก็ยังเลี้ยงอัตภาพให้เป็นไปด้วยอาหารสักว่าทำสรีระให้ดำเนินไปได้เท่านั้น ฉันทขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ผู้ชวนชวายนในการเที่ยวไปเพื่อภิกษา ผู้อาศัยก่อนข้าวของผู้อื่น ผู้หวังอยู่ซึ่งก่อนข้าวที่ผู้อื่นถวาย ผู้งดเว้นการถือเอาด้วยตนเอง ไม่ฟังกลิ่นกินอาหารที่หาได้ยากจนเต็มท้อง แต่ทว่า ฟังเป็นกุลบุตรผู้มีอำนาจในตน งดบริโภค ๔-๕ คำ แล้วฟังใช้น้ำทำ(ท้อง)ให้เต็มส่วนที่เหลือ ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ ๑ แห่งงูเหลือม ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช เถเรน สาริปฺตฺเตน ฆมฺมเสนาปตินา –

“อลฺลํ สุกฺขํ วา ภูณฺชนฺโต	น พาพฺหํ สฺหิโต ลียา
อุนฺหโร มิตาหาโร	สโต ภิกฺขุ ปฺริพฺพเช ฯ
จตฺตารอ ปญฺจ อาโลเป	อภฺยตฺวา อฺทฺกํ ปิเว
อลฺลํ ผาสฺสูหาราย	ปฺหิตตฺตสฺส ภิกฺขุโน”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ท่านพระธรรมเสนาบดีสาริปุตฺรเถระ ได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“ภิกษุ เมื่อฉันอาหารสดก็ตาม แห้งก็ตาม ไม่พึงฉันให้อิ่มเกินไป
ไป ไม่พึงฉันให้น้อยเกินไป พึงฉันแต่พอประมาณ พึงมีสติอยู่
พึงเลิกฉันก่อนอิม ๔-๕ คำ แล้วดื่มน้ำ เท่านั้นก็เพียงพออยู่ผาสุก
ของภิกษุผู้มีใจเด็ดเดี่ยวมุ่งนิพพาน”

อชครุคปญโท ทสโม ฯ

จบอชครุคปญทาท่อที่ ๑๐

ตสุสุททานี้ -

เกสรี จกุกวาโก จ
อุลลโก สตปตโต จ
สปปโป อชคโร เจว

เปณานิ ชรกโปตโก

วคฺคฺลิจิ จ ชลฺลุปิกาท

วคฺคฺโค เตน ปวฺจจฺจตีติ ฯ

รวมสูตรที่มาในวรรคนี้ คือ

๑. เกสรีสูตร

๒. จักกวกาสสูตร

๓. เปณานิกาสสูตร

๔. ชรกโปตกสูตร

๕. อุลลกสูตร

๖. สตปตตสูตร

๗. วัคคฺลิกสูตร

๘. ชลฺลุปิกาสสูตร

๙. สปปสูตร

๑๐. อชครุคสูตร

สีหาคฺโค ปญฺจโม ฯ

จบสีหวรรณที่ ๕

๖.๖ มกุกฎกาค

๖.๖ มกุกฎกาวรรค หมวดว่าด้วยแมงมุมเป็นต้น

๑. ปนุถมกุกฎกคปถ

๑. ปันถมกุกฎกคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งแมงมุมตามหนทาง

[๑] “ภนฺเต นาคเสน ‘ปนุถมกุกฎกสฺส เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพนฺ’ติ ยํ วเทสิ, กตมํ ตํ เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพนฺ”ติ ?

[๑] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๑ แห่งแมงมุมตามหนทาง’ องค์ ๑ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช ปนุถมกุกฎโก ปนุถ มกุกฎกชาลวิตานํ กตฺวา ยถิ ตตฺถ ชาลเก ลคฺคตฺติ กิมี วา มกฺขิกา วา ปฏฺงฺโค วา, ตํ คเหตุวา ภกฺขยติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรณ ญสฺสุ ทฺวาเรสฺสุ สติปฏฺฐานชาลวิตานํ กตฺวา ยถิ ตตฺถ กิเลสมกฺขิกา พชฺฌนฺติ, ตตฺถเอว ฆาเตตฺตพฺพา ๗ อิหํ มหาราช ปนุถมกุกฎกสฺส เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร แมงมุมตามหนทาง ชักใยเป็นเพดานตาข่ายแมงมุมกันไว้ตามหนทางแล้ว ถ้าหากว่า หนอนก็ดี แมลงวันก็ดี ตั๊กแตนก็ดี มาติดที่ตาข่ายนั้น ก็จะจับเอามากินเสีย ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ชักใยคือสติปัญญาเป็นเพดานตาข่ายกันไว้ที่ทวาร ๖ แล้ว ถ้าหากว่ามีแมลงวันคือกิเลสมาติดที่ตาข่ายคือสติปัญญา นั้น ก็พึงกำจัดเสีย ณ ที่ตาข่ายคือสติปัญญา นั้นนั่นแหละ ฉนนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ ๑ แห่งแมงมุมตามหนทาง ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรน อนุรฺุทฺเรน –

“จิตฺตํ นิยม ญสฺสุ ทฺวาเรสฺสุ สติปฏฺฐานวฺรตฺตเม

กิเลสตา ตตฺถ ลคฺคา เจ หนตฺตพฺพา เต วิปฺสฺสินา”ติ ๗

ขอถวายพระพร ท่านพระอนุรุธเถระได้ภาษิตความข้อนีไว้ว่า

“พึงควบคุมจิตไว้ในสติปัญญา อันเป็นตาข่าย ประเสริฐยอด

เยี่ยมทางทวาร ๖ ถ้าหากว่ามีกิเลสมาติดอยู่ที่ตาข่ายคือสติ-

ปัญญา นั้น ภิกษุผู้เจริญวิปัสสนาก็พึงกำจัดกิเลสเหล่านั้นเสีย”

สาระประโยชน์เกิด ออย่าประมาทในสาระประโยชน์ มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เกิด”

ถนุสัสิตถารกุงคปญโท ทุตติโย ๑

จบถนุสัสิตถารกุงคปญทาข้อที่ ๒

๓. จิตตกธรรกวมุงคปญห

๓. จิตตกธรรกวมังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งเต่าเหลือง

[๓] “ภนุเต นาคเสน ‘จิตตกธรรกวมุสสุ เอกัง อังคัง คเหตุพพนุ’ติ ยัม วเทสิ, กตมัม ตัง เอกัง อังคัง คเหตุพพนุ’ติ ?

[๓] พระเจ้ามิลินทร์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๑ แห่งเต่าเหลือง’ องค์ ๑ ที่ฟังถือเอา นั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช จิตตกธรรกวมโม อุทกภยา อุทกัม ปริวชเชตวา วิจรติ, ตาย จ ปน อุทกัม ปริวชชนาย आयुना न परिहायति, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเน ปมาเท ภยทสฺสาวินา ภวิตพฺพํ, อปฺปมาเท कुณวิเสสทสฺสาวินา ๕ ตาย จ ปน ภย- ทสฺสาวิตาย น परिहायति सामญ्णा, निพฺพานสฺส สนฺติเก อุเปตี ๕ อิทิ มหาราช จิตตก- ธรรกวมุสสุ เอกัง อังคัง คเหตุพพํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร เต่าเหลืองย่อมหลีกเลี่ยงน้ำไป เพราะกลัวน้ำ และเพราะมีการหลีกเลี่ยงน้ำนั้น จึงไม่เสื่อมจากอายุ ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเป็นผู้มีปกติเห็นภัยในความประมาท มีปกติเห็นคุณวิเศษในความไม่ประมาท และเพราะมีปกติเห็นภัย (ในความประมาท) นั้น จึงไม่เสื่อมจากสามัญ- ผล เข้าใกล้พระนิพพาน ฉนนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ ๑ แห่งเต่าเหลือง ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมเปตัม มหาราช ภควตา เทวาทิตเวเวน ธมฺมปเท -

“อปฺปมาทรโต ภิกฺขุ ปมาเท ภยทสฺสิ วา

อภพฺโป ปฺริหานาย นิพฺพานสฺเสว สนฺติเก’ติ ๕

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ได้ทรงภาษิต ความข้อนี้ไว้ในธรรมบทว่า

“ภิกษุยินดีในความไม่ประมาท หรือมีปกติเห็นภัยในความ
ประมาท เป็นผู้ไม่เสื่อม ชื่อว่าอยู่ใกล้นิพพานแน่แท้”

จิตตกถกรรมมงคลปญโท ตติโย ๑
จบจิตตกถกรรมมงคลปัญหาค์ที่ ๓

๔. ปวนงคปญห

๔. ปวนังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งป่า

[๔] “ภนเต นาคเสน ‘ปวนสุส ปญจ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ
ตานิ ปญจ องฺคานิ คเหตุพฺพานี”ติ ?

[๔] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่ง
ป่า’ องค์ ๕ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช ปวนํ นาม อสุจิชนํ ปฏฺิจฺฉาเทติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา
โยคาวจรเณ ปเรสํ อปรทุํ ขลิตํ ปฏฺิจฺฉาเทตพฺพํ น วิวริตพฺพํ ๗ อิํ มหาราช ปวนสุส
ปจมี องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ธรรมด่าว่าป่า ย่อมกำบังชน
ผู้ (มีความประพฤติ) ไม่สะอาดไว้ ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟัง
ปิดบังความผิดความพลั้งพลาดของคนอื่น ไม่ฟังเปิดเผย ฉนนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่ง
ป่า ที่ฟังถือเอา

“ปฺน จปรํ มหาราช ปวนํ สุญญํ ปจฺรชเนหิ เอวเมว โข มหาราช โยคินา
โยคาวจรเณ รากโทสโมหมานทิกฺขิจฺฉาเลหิ สพฺเพหิ จ กิเลสฺหิ สุญฺเณน ภวิตพฺพํ ๗ อิํ
มหาราช ปวนสุส ทุตฺติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ป่า เป็นสถานที่ว่างจากชนหมู่มาก ฉนใด ขอถวาย
พระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเป็นผู้ว่างจากชาย คือ รากะ โทสะ โมหะ ทิฏฐิ และ
จากกิเลสทั้งหลายทั้งปวง ฉนนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งป่า ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช ปวน วิวิตต์ ชนสมุพาทริต, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรน ปาปเกหิ อกุลเลหิ ฐมเมหิ อนริเยหิ ปวิวิตเตน ภวิตพพ ๕ อิห มหาราช ปวนสฺส ตติย องค คเหตุพพ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ปา เป็นสถานที่สงัดว่างจากชนหมู่มาก ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้สงัดจากบาปทั้งหลาย จากอกุศลธรรมทั้งหลาย จากกรรมทั้งหลายที่ไม่ใช่ของพระอริยะ ฉนนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๓ แห่งปา ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช ปวน สนตฺ ปริสุทฺธ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรน สนเตน ปริสุทฺเธน ภวิตพพ, นิพฺพเตน ปหีนมาเนน ปหีนมกฺเขน ภวิตพพ ๕ อิห มหาราช ปวนสฺส จตุตถ องค คเหตุพพ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ปา เป็นสถานที่สงบ บริสุทธี ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้สงบ บริสุทธี พึงเป็นผู้ดับสนิท ละมานะได้ ละมักขะ (ความลบลหุลูกณ) ได้ ฉนนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๔ แห่งปา ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช ปวน อริยชนสฺเสวิต, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรน อริยชนสฺเสวิตเตน ภวิตพพ ๕ อิห มหาราช ปวนสฺส ปญจม องค คเหตุพพ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ปา เป็นสถานที่ที่ท่านผู้เป็นอริยชนสองเสพ ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้ที่ท่านผู้เป็นอริยชนสองเสพ ฉนนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๕ แห่งปา ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตฺ มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวณ สยฺยตฺตนิกายาวเร –

“ปวิวิตเตหิ อริเยหิ ปหิตตฺเตหิ ฌายิกิ
นิจฺจ อารทฺธวีริเยหิ ปณฺตฺติเตหิ สหาวเส”ติ ๕

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ได้ทรงภาษิตความข้อนี้ไว้สั่งยุตตนิกายอันประเสริฐว่า

“บุคคลพึงอยู่ร่วมกับบัณฑิต ผู้สงบสงัด เป็นอริยะ มีใจเด็ดเดี่ยว เฟงพินิจ ปรารภความเพียรเป็นนิจ”

ปวนฺคปญฺโท จตุตฺโท ๖

จบปวงคปัญหาข้อที่ ๔

๕. รุกขงคปณฺห

๕. รุกขังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งต้นไม้

[๕] “ภนฺเต นาคเสน ‘รุกขสฺส ตีณิ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ ตีณิ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ?

[๕] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๓ แห่งต้นไม้’ องค์ ๓ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช รุกฺโข นาม ปฺุปฺผลธโร, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ วิมุตติปฺุปฺผลสามณฺณผลธารินา ภวิตพฺพํ ๗ อิํ มหาราช รุกฺขสฺส ปจฺมี องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ชนมตามว่าต้นไม้ ทรงดอก และผลไว้ ฉันทิด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้ทรงดอกคือวิมุตติ และสามัญญผลไว้ ฉันทันนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งต้นไม้ ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช รุกฺโข อุกฺคตานุมนฺุปฺวิภูจฺจันํ ชนํ ฉายํ เทติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ อุกฺคตานุมนฺุปฺวิภูจฺจันํ ปุคฺคลานํ อามิสฺปฺปฏิสฺนฺธาเรณ วา ฐมฺมฺปฺปฏิสฺนฺธาเรณ วา ปฏิสฺนฺถริตพฺพํ ๗ อิํ มหาราช รุกฺขสฺส ทฺติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ต้นไม้ ย่อมให้ร่มเงาแก่ชนทั้งหลายผู้เข้าไปใกล้ ฉันทิด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงปฏิสันถารต่อบุคคลทั้งหลายผู้เข้าไปหา ด้วยอามิสปฏิสันถารบ้าง ด้วยธรรมปฏิสันถารบ้าง ฉันทันนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งต้นไม้ ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช รุกฺโข ฉายาเวมตฺตํ น กโรติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ สพฺพสฺตฺเตสฺส เวมตฺตตา น กาทพฺพา, โจรวรทกฺปจฺจตฺติเกสฺสปี อตฺตนิปี สมสมมา เมตฺตาทาวนา กาทพฺพา, ‘กินฺติ อิมํ สตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺชา อนีฆา สฺขี อตฺตานิ ปริหเรยฺยุนฺ’ติ ๗ อิํ มหาราช รุกฺขสฺส ตฺติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๗

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ต้นไม้ ย่อมไม่ทำความแตกต่างกันแห่งร่มเงา ฉันทิด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ไม่พึงทำความแตกต่างกันในสัตว์ทั้งหลาย

ทั้งปวง ฟังทำเมตตาทาวนา ทั้งในโจร เพชรฆาต ข้าศึก ทั้งในตน เท่าเทียมกันว่า ‘โฉนหนอ
สัตว์เหล่านี้ จะฟังเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีแต่สุข บริหารตนอยู่ได้’ ดังนี้
ฉนั้นนั่นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๓ แห่งต้นไม้ ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมเปตัม มหาราช เถเรน สาริปุตฺเตน ธมฺมเสนาปตินา –

“วรกเถ เทวทตฺตมฺหิ โจเร อํกุลิมาลเก
ธนฺปาเล ราหุเล จ สพฺพตฺถ สมโก มฺหึ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ท่านพระธรรมเสนาบดีสาริปุตฺรเถระ ได้ภาษิตความข้อนีไว้ว่า

“พระมหามุณี ทรงเป็นผู้มีพระทัยเสมอกันในบุคคลทั้งปวง คือ
ในพระเทวทัตผู้จะปลงพระชนม์ ในโจรอํกุลิมาล ในช้างธน-
บาล (ช้างนาพาคีรี) และในพระราหุล”

รกฺขชฺคปญฺโท ปญฺจโม ฯ

จบรกฺขชฺคปญฺหาข้อที่ ๕

๖. เมฆชฺคปญฺห

๖. เมฆชฺคปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งเมฆ

[๖] “ภนฺเต นาคเสน ‘เมฆสฺส ปญฺจ อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ
ตานิ ปญฺจ อํคานิ คเหตุพฺพานี”ติ ?

[๖] พระเจ้ามลินทตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๕ แห่ง
เมฆ’ องค์ ๕ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช เมโฆ อุปฺปนฺนํ รชฺชชฺลล์ วุปฺสเมติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา
โยคาวจเรณ อุปฺปนฺนํ กิลฺสรชฺชชฺลล์ วุปฺสเมตพฺพิ ฯ อิหํ มหาราช เมฆสฺส ปจฺมํ อํคํ
คเหตุพฺพิ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร เมฆ ย่อมทำละอองธุลีที่
เกิดขึ้นแล้วให้สงบไป ฉนั้นใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังทำละอองธุลีที่

เกิดขึ้นแล้วให้สงบไป ฉะนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๑ แห่งเมฆ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช เมโฆ ปถวียา อุณ्हี นิพพาเปติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ เมตตาทวานาย สเทวโก โลโก นิพพาเปตพุโป ๕ อิห มหาราช เมฆสุส ทุตติย องค คเหตุพุพิ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าเมฆ ย่อมทำความร้อนบนพื้นดินให้ดับไป ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงทำโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ดับ(ให้เย็น)ด้วยเมตตาทวานา ฉนนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๒ แห่งเมฆ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช เมโฆ สพุพิชานิ วิรุหาเปติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ สพุพิสตตานิ สพุธิ อุปปาทเตตวา ตัง สพุพิชัง ทีสุ สมปตติสุ โรเปตพุพิ, ทิพพมานุสิกาสุ สุขสมปตติสุ ยาว ปรมตถนิพพานสุขสมปตติ ๕ อิห มหาราช เมฆสุส ตติย องค คเหตุพุพิ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์ ๑ ธรรมดาว่าเมฆ ย่อมทำพืชทั้งหลายทั้งปวงในห้วงอวกาศ ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงทำศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่สัตว์ทั้งปวง แล้วหว่านพืชคือศรัทธานั้นลงในสมบัติ ๓ ประการ คือในสุขสมบัติที่เป็นของเทวดา และที่เป็นของมนุษย์ トラบถึงสุขสมบัติคือพระนิพพานอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ฉนนั้นเหมือนกัน นี่คือ องค์ที่ ๓ แห่งเมฆ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช เมโฆ อุตุโต สมภูจหิตวา ธรณิตลรุเห ติณรุขลตาคุมพะ-
โอสริวนปโตโย ปิริกขติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ โยนิโสมนสิการี
นิพพุตเตตวา เตน โยนิโสมนสิกาเรณ สมณธมโม ปิริกขิตพุโป, โยนิโสมนสิการมุลกา
สพุเพ กุสลา ธมมา ๕ อิห มหาราช เมฆสุส จตตุถิ องค คเหตุพุพิ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าเมฆ ตั้งขึ้นตามฤดู ย่อมแวดล้อมรักษา สิ่งทั้งหลายคือ ต้นหญ้า ต้นไม้ เครือเถา พุ่มไม้ ต้นยา ป่าไม้ ที่อวกาศอยู่บนพื้นดิน ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร พึงทำโยนิโสมนสิการให้บังเกิด ไซ้โยนิโสมนสิการ นั้นแวดล้อมรักษาสมณธรรมไว้ ฉนนั้นเหมือนกัน กุศลธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีโยนิโสมนสิการ เป็นมูล นี่คือองค์ที่ ๔ แห่งเมฆ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช เมโฆ วสุสมาโน นทิตพากโปกุขรณโย กนฺทรปทรสรโสพุก-
อุทปานานิ จ ปรีปุเรติ อุทกธาราหิ เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อาคม-
ปรียตติยา ฐมฺมเมฆมภิวสุสยิตฺวา อธิคมกามานํ มานสํ ปรีปุริยิตพฺพํ ฯ อิทํ มหาราช
เมฆสฺส ปณฺจมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าเมฆ เมื่อตกลงมา ก็ย่อมทำแม่น้ำ บึง สระ
บัวทั้งหลาย และซอกเขา ลำธาร สระน้ำ แอ่งน้ำ สถานที่ซึ่งน้ำดื่มทั้งหลายให้เต็มด้วยสายน้ำ
ฉันใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงทำเมฆคือพระธรรมให้ตกลงมา นำ
จิตของบุคคลผู้ต้องการอธิคมให้เต็มด้วยอาคมปริยัติ ฉันนั้นเหมือนกัน นี่คื้องค์ที่ ๕ แห่งเมฆ
ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช เถเรน สาริปฺตุเตน ฐมฺมเสนาปตินา –

“โพชนเณยฺยํ ชนํ ทิสฺวา สตสฺสสฺสเสปิ โยชเน
ขณฺเณ อุปคฺนฺตฺวาน โโพเชติ ตํ มหามฺุณี”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระธรรมเสนาบดีสาริปุตฺรเถระ ได้ภาสิตความข้อนีไว้ว่า

“พระมหามุณีทรงเห็นชนที่ควรแนะนำให้ตรัสรู้ได้ แม้ในที่ไกล
ถึง ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ ก็เสด็จไป เพียงชั่วขณะเดียว ทรงช่วยผู้
นั้นให้ตรัสรู้”

เมฆงฺคปญฺโท ฉญฺุโ ๑

จบเมฆงคปัญหาค้อที่ ๖

—————

๗. มณิรตนงคปญห

๗. มณิรตนังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งแก้วมณี

[๗] “ภนฺเต นาคเสน ‘มณิรตนสฺส ตีณิ อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ ตีณิ อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ?

[๗] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๓ แห่งแก้วมณี’ องค์ ๓ ที่ฟังถือเอานั้นเป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช มณิรตํ เอกนุตปริสุทฺธํ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ เอกนุตปริสุทฺธาชีเวน ภาวิตพฺพํ ๕ อิหํ มหาราช มณิรตนสฺส ปจฺมํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร แก้วมณี เป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์โดยส่วนเดียว ฉันใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้มีอาชีวะบริสุทธิ์โดยส่วนเดียว ฉันนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๑ แห่งแก้วมณี ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช มณิรตํ น เกนจิ สทฺธิ มิสฺสียติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ ปาเปหิ ปาปสหาเยหิ สทฺธิ น มิสฺสิตพฺพํ ๕ อิหํ มหาราช มณิรตนสฺส ทฺติยํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าแก้วมณี ไม่เจือปนกับสิ่งอะไร ๆ ฉันใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ไม่พึงเจือปนกับบาปทั้งหลาย ไม่พึงคลุกคลีกับสหายชั่วทั้งหลาย ฉันนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๒ แห่งแก้วมณี ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช มณิรตํ ชาติริตเนหิ โยชียติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ อุตฺตมวรชาติมนฺเตหิ สทฺธิ สํวสิตพฺพํ, ปฏฺฏิปนฺนภผลญฺจเสกฺขผลสมฺภวตีหิ โสตาปนฺนสทฺทาคามิอนาคามิอรหฺนุตเตวิขุชณฺพภิกฺขุญฺจสมณมณิรตเนหิ สทฺธิ สํวสิตพฺพํ ๕ อิหํ มหาราช มณิรตนสฺส ตฺติยํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าแก้วมณี เขาย่อมประกอบไว้ กับริตนะที่ เกิดเองทั้งหลาย ฉันใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงอยู่ร่วมกับบพทมนต์ ที่มีชาติสูงส่งประเสริฐ พึงอยู่ร่วมกับท่านผู้ยังปฏิบัติอยู่ ท่านผู้ตั้งอยู่ในผล ท่านผู้พร้อมเพียง

ด้วยอเสกขผลทั้งหลาย กับสมณะผู้เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ ผู้ได้วิชา ๓ ผู้ได้อภิญญา ๖ ฉะนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๓ แห่งแก้วมณี ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตัม มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวณ สุตตนิปาเต -

“สุทฺธา สุทฺเธหิ สํวาสํ กปฺปยวฺโห ปติสฺสตา
ตโต สมนฺคคา นิปกา ทุกฺขสฺสสนฺตํ กริสฺสตา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ในสุตตนิบาตว่า

“เธอทั้งหลาย ผู้มีศีลบริสุทธิ์ จงเคารพยำเกรงกัน อยู่ร่วมกับ
ท่านผู้บริสุทธิ์ หลังจากนั้น เธอทั้งหลาย จงเป็นผู้สามัคคีกัน
มีปัญญา รักษาตน จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้”

มณิรตฺตํคปฺนุโห สฺตฺตโม ฯ

จบมณิรตฺตํคปฺนุทาข้อที่ ๗

๘. มาควิกงคปญห

๘. มาควิกงคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งพรานเนื้อ

[๘] “ภนฺเต นาคเสน ‘มาควิกสฺส จตฺตาริ อํคานิ คฺเขตฺตพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ,
กตมานิ ตานิ จตฺตาริ อํคานิ คฺเขตฺตพฺพานี’ติ ?

[๘] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๔ แห่ง
พรานเนื้อ องค์ ๔ แห่งพรานเนื้อ’ องค์ ๔ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไหน ?”

“ยถา มหาราช มาควิกโก อปฺปมิตฺุโห โหติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา
โยคาวจรเณ อปฺปมิตฺุเชณ ภวิตพฺพํ ฯ อิํ มหาราช มาควิกสฺส ปจฺมํ อํคํ คฺเขตฺตพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พรานเนื้อ ย่อมเป็นผู้ไม่ค่อย
จะง่วง ซึม ฉันทิด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้ไม่ค่อยจะง่วง ซึม
ฉันทิดเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งพรานเนื้อ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช มาควิโก มิเคสุเยว จิตตํ อุปนิพนฺชติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อารมฺมเณสุเยว จิตตํ อุปนิพนฺชติพฺพํ ฯ อิหํ มหาราช มาควิกสฺส ทฺติยํ องฺคํ คເຫຕຸພຸພີ ຯ”

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าพรานเนื้อ ย่อมผูกจิตไว้มั่นแต่ในเนื้อทั้งหลายเท่านั้น ฉนฺโต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงผูกจิตไว้มั่นในอารมณ์(กัมมัญฐาน)ทั้งหลาย ฉนฺตํนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๒ แห่งพรานเนื้อ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช มาควิโก กาลํ กมฺมสฺส ชานาติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ ปฏิสลฺลานสฺส กาลो ชานิตฺตพฺโป ‘อโย กาลो ปฏิสลฺลานสฺส, อโย กาลอ นิกฺขมณายา’ติ ฯ อิหํ มหาราช มาควิกสฺส ตฺติยํ องฺคํ คເຫຕຸພຸພີ ຯ”

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าพรานเนื้อ ย่อมรู้จักกาลที่ควรแก่การงาน ฉนฺโต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงรู้จักกาลที่ควรแก่การหลีกเลี่ยงว่าเวลานี้ เป็นกาลที่สมควรแก่การหลีกเลี่ยง เวลานี้เป็นกาลที่สมควรแก่การปลีกตัวออกไป นี่คืองค์ที่ ๓ แห่งพรานเนื้อ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรี มหาราช มาควิโก มิคํ ทิสฺวา หาสมฺภิชเนติ ‘อิมํ ลจฺจามี’ติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อารมฺมเณ อภิริमितพฺพํ, หาสมฺภิชเนตพฺพํ ‘อุตฺตริ วิเสสมฺภิจฺฉิสฺสามี’ติ ฯ อิหํ มหาราช มาควิกสฺส จตฺตฺถํ องฺคํ คເຫຕຸພຸພີ ຯ”

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าพรานเนื้อ พบเนื้อแล้ว พึงเกิดความบันเทิงใจว่า ‘เราจักได้เนื้อนี้’ ดังนี้ พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงยินดี พึงเกิดความบันเทิงใจในอารมณ์ว่า ‘เราจะได้บรรลุคุณวิเศษที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป’ ฉนฺตํนั้นเหมือนกัน นี่คืองค์ที่ ๔ แห่งพรานเนื้อ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรณ โมฆฺราเชน –

“อารมฺมเณ ลภิตฺวาน ปหิตตฺเตน ภิกฺขุณา
ภิกฺขุโย หาสो ชเนตพฺโป อธิจฺฉิสฺสามิ อุตฺตริณ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ท่านพระโมฆราชเถระ ได้ภาษิตความข้อนี้นี้ไว้ว่า

“ภิกษุ ผู้มีจิตแน่วแน่ ได้อารมณ์ทั้งหลายแล้ว ก็พึงทำความบันเทิงใจให้เกิดขึ้นอย่างนี้ว่า ‘เราจักบรรลุคุณวิเศษที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้’ ดังนี้เถิด”

มาควิกงคปญโท อฏฺจโม ๑
 จมมาควิกังคปัญฺหาข้อที่ ๘

๙. พาฬิสกขปญห

๙. พาฬิสกัฏคปัญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งพรานเบ็ด

[๙] “ภนฺเต นาคเสน ‘พาฬิสกฺขสฺส เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ?

[๙] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ทานกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๒ แห่งพรานเบ็ด’ องค์ ๒ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไหน ?”

“ยถา มหาราช พาฬิสโก พฬิเสน มจฺเณ อุทฺธฺรติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ ฃาเณน อุตฺตฺรี สามณฺณผลานิ อุกฺกฺริตพฺพานิ ๕ อิหํ มหาราช พาฬิสกฺขสฺส ปจฺมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร พรานเบ็ด ย่อมใช้เบ็ดตกปลาขึ้นมาได้ ฉันทไฉน ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังใช้เบ็ดคือญาณตกเอาปลาคือสามัญญผลทั้งหลายขึ้นมาได้ ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๑ แห่งพรานเบ็ด ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช พาฬิสโก ปฺริตฺตกํ วชิตฺวา วิปฺลํ ลากมชิตฺจจฺติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ ปฺริตฺตโลกามิสฺมตฺตํ ปฺริจฺจชิตฺพฺพํ ๕ โลกามิสฺมตฺตํ มหาราช ปฺริจฺจชิตฺวา โยคิ โยคาวจโร วิปฺลํ สามณฺณผลํ อชิตฺจจฺติ ๕ อิหํ มหาราช พาฬิสกฺขสฺส ทฺติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าพรานเบ็ด ฆ่า (สัตว์ที่ใช้เป็นเหยื่อ) เพียงนิดหน่อย ก็ย่อมได้รับลาก (คือปลา) เสียมากมาย ฉันทไฉน ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังสละโลกามิสเพียงเล็กน้อยนั้นแหละ แล้วย่อมได้รับสามัญญผลที่เพบูรณ์ ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๒ แห่งพรานเบ็ด ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช เถเรน ราชูเลน -

“สุณฺณตตญจานิมิตฺตตญจ วิโมกฺขญจาปฺปณฺหิตํ
จตุโร ผล เฉฎพภิญญา จชิตฺวา โลกามิสฺส ลภ”ติ ๗

ขอถวายพระพร ท่านพระราหุลเถระ ได้ภาสิตความข้อนีไว้ว่า

“ภิกษุละโลกามิสเสียได้แล้ว ก็จะมีขันธ์ได้สุณฺณตวิโมกข์ อนิมิตต-
วิโมกข์ อัปปณฺหิตวิโมกข์ สามัญญผล ๔ อภิญญา ๖”

พาฬิสํกฺคปญฺโท นวโม ๖

จบพาฬิสํกคปัญหาค์ที่ ๘

๑๐. ตจจกขคปญห

๑๐. ตจจกขคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งช่างถาก

[๑๐] “ภนฺเต นาคเสน ‘ตจจกขสฺส เทว อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ
ตานิ เทว อํคานิ คเหตุพฺพานี”ติ ?

[๑๐] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๒ แห่ง
ช่างถาก’ องค์ ๒ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไหน ?”

“ยถา มหาราช ตจจโก กภาพสฺสตุตํ อนุโลเมตฺวา รุกฺขํ ตจจติ, เอวเมว โข มหาราช
โยคินา โยคาวจเรณ ชินสาสนมนุโลมยิตฺวา สีลปถวิยํ ปติฏฺฐหิตฺวา สทฺธาหตฺเถน ปญฺญา-
วาสี คเหตุวา กิเลสา ตจฺเจตพฺพา ๗ อิหํ มหาราช ตจจกขสฺส ปจฺมํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๗

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ช่างถาก ย่อมถากไม้ อนุโลม
ตามเส้นด้ายดำ ฉันทไค ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร พึ่งดำรงอยู่บนพื้นแผ่นดิน
คือศีล ใช้มือคือศรัทธาจับขวานคือปัญญาถากกิเลสทั้งหลาย อนุโลมตามพระศาสนาของ
พระชินวรพุทธเจ้า ฉันทันนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งช่างถาก ที่พึงถือเอา

“ปุณฺ จปรํ มหาราช ตจจโก เผคฺคํ อปฺหริตฺวา สารมาทียติ, เอวเมว โข มหาราช
โยคินา โยคาวจเรณ สสฺสตุตํ อจฺเจทํ ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ อญฺณํ ชีวํ อญฺณํ สรีรํ ตทฺตุตตมํ
อญฺญทฺตุตตมํ อกตมภพฺพํ อปุริสการ์ อปุรหมจฺริยวาสํ สตฺตวินาสํ นวสตฺตปาตุภาวํ สงฺขาร-

สสุตตภาว โย กโรติ, โส ปฏิสเวเทติ, อญโย กโรติ, อญโย ปฏิสเวเทติ, กम्मผลทสสนา
จ กิริยผลทฎุจิจิ จ อิติ เอวรุปานิ เจว อญญานิ จ วิวาทปถานิ อปนเนตวา สงฺขารานํ สภาวํ
ปรมสฺสญญตํ นิรีหนิชฺชิวตํ อจฺจนตํ สฺสญญตํ อาทิจิตพฺพํ ฯ อิหํ มหาราช ตจฺจนกสฺส ทฺตียํ องฺคํ
คเหตพฺพํ ฯ

ขอลถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าช่างตาก ย่อมขจัดกระพี้ออกไป ถือเอาแต่
แก่นไม้ ฉันทใจ ขอลถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงขจัดความเห็นผิดเกี่ยวกับ
กรรมและผลของกรรม ความเห็นผิดในผลแห่งกรรมที่ทำ และหนทางแห่งการทะเลาะวิวาท
อย่างอื่น ๆ เห็นปานจะเห็นว่า ‘ยังยืน ขาดสูญญ ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ชีวะก็อย่างหนึ่ง สรีระ
ก็อย่างหนึ่ง สิ่งสูงสุดก็อันนั้น สิ่งสูงสุดเป็นอย่างหนึ่ง สิ่งไม่ควรทำไม่มีผล การกระทำของบุรุษ
ไม่มีผล การอยู่อบรมพรหมจรรย์ไม่มีผล ความพินาศแห่งสัตว์มีอยู่ ความปรากฏแห่งสัตว์ใหม่
มีอยู่ ความยังยืนแห่งสังขารมีอยู่ ผู้ใดทำ(กรรม) ผู้นั้นย่อมเสวย(ผล) คนหนึ่งทำ(กรรม) คน
หนึ่งเสวย(ผล)’ ดังนี้เป็นต้น แล้วพึงถือนำเอาแต่สภาวะแห่งสังขารทั้งหลาย อันเป็นบรมสฺสญญตะ
ปราศจากความเป็นสัตว์และชีวะว่างเปล่าสิ้นเชิง นี่คือองค์ที่ ๒ แห่งช่างตาก ที่พึงถือนำเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิตเวเวน สุตตนิปาเต –

“การณฺทวํ นิทฺธมถ	กสมฺพุํ อปกสฺสถ
ตโต ปลาเป วาเหถ	อสฺสมเณ สมณมานิเน ฯ
นิทฺธमितฺวาน ปาปิจฺเจ	ปาปอจารโคจเร
สฺสุทฺธา สฺสุทฺเธสิ สฺวาสิ	กปฺปยวฺโห ปติสฺสตา
ตโต สมคฺคา นิปกา	ทฺกขสฺสหนฺตํ กริสฺสธา”ติ ฯ

ขอลถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ
ข้อนี้ไว้ในสุตตนิบาตว่า

“เธอทั้งหลายจงกำจัดผู้ที่ไม่มีความดีในใจเหมือนแกลบออกไปเสีย
ไปเสีย จงคร่าผู้ทุศีลออกจากหมู่ เหมือนคนกำจัดหยากเยื่อ
ออกจากบ้าน ฉะนั้น ต่อจากนั้น เธอทั้งหลายจงขับไล่ผู้ที่มีใช้
สมณะ แต่แต่งกายเลียนแบบสมณะออกไปจากสงฆ์ เหมือน
คนคัดข้าวลีบทิ้ง ฉะนั้น ครั้นกำจัดพวกปรารถนาชั่ว มีอาจารย์
และโคจรชั่วออกไปได้แล้ว เธอทั้งหลายผู้มีศีลบริสุทธิ์ จงเคารพ
ยำเกรงกัน อยู่ร่วมกับท่านผู้บริสุทธิ์ หลังจากนั้น เธอทั้งหลาย

จงเป็นผู้สามัคคีกัน มีปัญญารักษาตน จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้”
 ตจจนกขุคฺคปณฺโท ทสโม ๑
 จบตจจนกขุคฺคปณฺโทที่ ๑๐

ตสฺสุทฺททานํ –

มกฺกโฏ ทารโก กุมุโ
 เมโฆ มณิ มาควิโก
 วนํ รุกฺโข จ ปณฺจโม
 พาฬิสฺสึ ตจจนเกน จาติ ๕

รวมสูตรที่มาในวรรคนี้ คือ

๑. มັกกฺกสูตร	๒. ทารกสูตร
๓. กุมุตสูตร	๔. วนสูตร
๕. รุกฺขสูตร	๖. เมฆสูตร
๗. มณิสฺสึ	๘. มาควิกสูตร
๙. พาฬิสฺสึสูตร	๑๐. ตจจนกสูตร

มกฺกฏกาวคฺโค นฺนุโ ๑
 จบมกฺกฏกาวคฺคที่ ๒

๖.๗ กุมภวคค

๖.๗ กุมภววรรค ทมวดว่าด้วยหม้อเป็นต้น

๑. กุมภงคปณฺห

๑. กุมภังคปณฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งหม้อ

[๑] “ภนฺเต นาคเสน ‘กุมภสฺส เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพนฺฺติ ยํ วเทสิ, กตมํ ตํ เอกํ องฺคํ คเหตุพฺพ’นฺฺติ ?

[๑] พระมิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๑ แห่งหม้อ’ องค์ ๑ ที่พึงถือเอา เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช กุมฺโภ สมฺปุณฺโณ น สณฺติ, เอวเมว โช มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ อากเม อธิคเม ปรียตฺติยํ สามณฺเณ ปารมี ปตฺวา น สณฺติพฺพํ, น เตน มาโน กรณีย, น ทพฺโพ ทสฺเสตฺตพฺโพ, นิหตฺมาเนน นิหตฺทพฺเพน ภวิตฺพฺพํ, อุชฺเชน อมุขเรณ อวิกตฺตินา ฯ อิทํ มหาราช กุมฺภสฺส เอกํ องคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร หม้อที่เต็มเปี่ยมแล้วย่อมไม่ส่งเสียงดัง ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ถึงความเต็มเปี่ยมในอาคม ในอธิคม ในปริยัติ ในสามัญญผลแล้ว ก็ไม่ฟังส่งเสียงดัง ฉันทนั้นเหมือนกัน เธอไม่ฟังทำความถือตัวเพราะความเต็มเปี่ยมนั้น ไม่ฟังแสดงความเป็นคนดีคือ ฟังเป็นผู้กำจัดความถือตัว ฟังกำจัดความเป็นคนดีคือ เป็นผู้ซื่อตรง ไม่ปากกล้า ไม่โอ้อวด นี่คือองค์ ๑ แห่งหม้อ ที่ฟังถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวณ สุตฺตนิปาเต –

“ยทฺนํ ทํ สณฺติ ยํ ปุริ สนฺตเมว ตํ
อทฺตมฺกมฺภโม พาลอ รหฺโท ปุโรว ปณฺชิตฺ”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตข้อความนี้ไว้ในสุตตนิบาตว่า

“สิ่งใดพร่อง สิ่งนั้นดัง สิ่งใดเต็ม สิ่งนั้นเงียบ คนพาลเปรียบได้
กับหม้อน้ำที่มีน้ำเพียงครั้งเดียว บัณฑิตเปรียบได้กับห้วงน้ำที่
เต็มเปี่ยม”

กมฺภกฺคปญฺโฑ ปจฺโม ฯ

จบกุมภกัณฑ์ปัญหาข้อที่ ๑

๒. กาฬายสัจคปญฺห

๒. กาฬายสัจคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งกาลักน้ำ

[๒] “ภนฺเต นาคเสน ‘กาฬายสสฺส เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตฺมานิ ตานิ เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ?

[๒] พระมิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๒ แห่ง

กาลักน้ำ' องค์ ๒ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช กาพายโส สุปีโต วมติ, เอวเมว โข มหาราช โยคิโน โยคาวจรสฺส มานสี โยนิโสมนสิกาเรน อปีตํ วมติ ฯ อิหํ มหาราช กาพายสฺสส ปจฺมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร กาลักน้ำ ดูนน้ำไว้ดีแล้ว ก็กายออกไป ฉันใด ขอถวายพระพร จิตของพระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ย่อมคายสิ่งที่ไม่ควร ดุดดีมออกไปด้วยโยนิโสมนสิการ ฉะนั้น นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งกาลักน้ำ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช กาพายโส สกึ ปีตํ อุทกํ น วมติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ โย สกึ อุปปนฺโน ปสาโท, น ปุณ โส วมิตพฺโพ ‘อุพารो โส ภควา สมฺมาสมฺพุทฺโธ, สุวากุขาโต ธมฺโม, สุปปปฏิปนฺโน สํโฆ’ติ ฯ ‘รูปุ อนิจฺจํ, เวทนา อนิจฺจา, สญฺญา อนิจฺจา, สงฺขารา อนิจฺจา, วิญฺญาณํ อนิจฺจนฺติ ยํ สกึ อุปปนฺนํ ฌาณํ, น ปุณ ตํ วมิตพฺพํ ฯ อิหํ มหาราช กาพายสฺสส ทฺติยํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่ากาลักน้ำ ย่อมไม่คายน้ำที่ดุดครั้งเดียว ฉะนั้น ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ไม่พึงคายความเลื่อมใสที่เกิดขึ้นครั้ง เดียวว่า ‘พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ พระธรรมเป็นธรรม ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดี’ ดังนี้อีก ไม่พึงคายญาณที่เกิดขึ้น ว่า ‘รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง’ ดังนี้อีก ฉะนั้น เหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งกาลักน้ำ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวณ –

“ทสฺสนมฺหิ ปรีโสธิต นโร

อริยธฺมเม นียโต วิเสสฺสุ

นปฺปเวรฺติ อเนกภาคโส

สพฺพโส จ มฺขภาวเมว โส”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความ ข้อนีไว้ว่า

“กัณทรชนผู้ชำระทัสสนะให้บริสุทธิ์ ผู้ถึงคุณวิเศษ เที่ยงตรงใน อริยธรรมนั้น ย่อมไม่ทำความเลื่อมใส อันเป็นประธานให้สัน

คลอน โดยส่วนเป็นอเนก และโดยประการทั้งปวง”

กาฬายสังคปญโท ทุตติโย ๑

จบกาฬายสังคปัญหาข้อที่ ๒

๓. ฉตตงคปญห

๓. ฉัตตังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งร่ม

[๓] “ภนฺเต นาคเสน ‘ฉตตสฺส ตีณิ อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ ตีณิ อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ?

[๓] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๓ แห่ง ร่ม’ องค์ ๓ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช ฉตตํ อุมฺปรี มุฑฺธนิ จรติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ กิเลสํ อุมฺปรี มุฑฺธนิ จเรณ ภาวิตพฺพํ ๕ อิํ มหาราช ฉตตสฺส ปจฺมํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ร่ม ย่อมเที่ยวไปบนศีรษะ ฉนั้นใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเป็นผู้เที่ยวไปเบื่องบนเหนือศีรษะ กิเลสทั้งหลาย ฉนั้นนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งร่ม ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช ฉตตํ มุฑฺธนุปฺตถมฺภํ โหติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ โยนิโสมนสิการุปฺตถมฺภเณ ภาวิตพฺพํ ๕ อิํ มหาราช ฉตตสฺส ทุตติยํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดว่าร่ม ย่อมเป็นเครื่องคุ้มกันศีรษะ ฉนั้นใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเป็นผู้ค้ำจุนโยนิโสมนสิการไว้ ฉนั้นนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งร่ม ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช ฉตตํ วาตาทปเมฆวฺภูจฺจโย ปฏฺวิหนติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ นานาวิธทิวฺภูจฺจปฺถสมณพฺรหฺมณานํ มตฺวาตติวิธคฺคิสนฺตาทปกิเลสวฺภูจฺจโย

ปฏิหนุตพุพา ฯ อิหิ มหาราช จตตสฺส ตติยํ องฺคํ คเหตุพุพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาวารม ย่อมป้องกันลม แดดร้อน เมฆฝน
จันใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงป้องกันความร้อนคือมดี ความร้อน
คือวาตะ ของพวกสมณและพราหมณ์ทั้งหลายมากมายผู้มีทิวฐิหลายอย่างแตกต่างกัน ความ
ร้อนคือไฟ ๓ กอง และฝนคือกิเลส จันนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๓ แห่งรวม ที่พึงถือเอา

ภาสิตมุเปตํ มหาราช เถเรน สาริปฺตุเตน ฐมฺมเสนาปตินา –

“ยถาปิ จตฺตํ วิปลํ	อจฺฉิทฺทํ ธิรสิหิตํ
วาตาดปํ นิวาเรติ	มหตี เมฆวุฏฺฐิโย ฯ
“ตเถว พุทฺธปุตุโตปิ	สีลจตฺตชโร สฺสุจิ
กิเลสวุฏฺฐิ วาเรติ	สนฺตปาติวิธคฺคโย”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร ได้ภาษิตความข้อนีไว้ว่า

“ร่มใหญ่ ไม่ทะลุ มีอุปกรณ์ประกอบแข็งแรง ย่อมป้องกันลม
แดด เมฆ ฝนห่าใหญ่ได้ จันใด แม้ภิกษุผู้เป็นพุทธบุตร ผู้
สะอาด ทรงร่มคือศีล ย่อมป้องกันฝนคือกิเลส แดดร้อนคือไฟ
๓ กองได้ จันนั้นเหมือนกัน

ฉตฺตงฺคปญฺโท ตติโย ฯ

จบฉัตตังคปัญหาค์ที่ ๓

๔. เขตตงคปญห

๔. เขตตังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งนา

[๔] “ภนฺเต นาคเสน ‘เขตตสฺส ตีณิ องฺคานิ คเหตุพุพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ
ตานิ ตีณิ องฺคานิ คเหตุพุพานี’ติ ?

[๔] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๓ แห่ง
นา’ องค์ ๓ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช เขตต์ มาติกาสมฺปนฺนํ โหติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ สฺจจริตวตฺตปฏฺวีวตฺตมาติกาสมฺปนฺเนน ภวิตพฺพํ ๕ อิํ มหาราช เขตตฺตสฺส ปจฺมํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

พระนาคนเสนาถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร นา ย่อมเป็นสถานที่ถึงพร้อมด้วยเหมือง (ร่อนน้ำ, ลำรางส่งน้ำ) ฉนฺโต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยมาติกาคือสุจริต ข้อวัตรปฏิบัติทั้งหลาย ฉนฺตํเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งนา ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช เขตต์ มรียาทาสฺมฺปนฺนํ โหติ, ตาย จ มรียาทาย อุกฺกํ รกฺขิตฺวา ฐณฺณํ ปรีปาเจติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ สีสฺสิหิริมรียาทาสฺมฺปนฺเนน ภวิตพฺพํ, ตาย จ สีสฺสิหิริมรียาทาย สามณฺณํ รกฺขิตฺวา จตฺตาริ สามณฺณผลานิ คเหตุพฺพานิ ๕ อิํ มหาราช เขตตฺตสฺส ทฺติยํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดว่านา ย่อมเป็นสถานที่ถึงพร้อมด้วยมรียาทะ(คันทนา) ชวนาย่อมใช้คันทนานั้นกักเก็บน้ำ ทะนุบำรุงข้าวกล้า ฉนฺโต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยมรียาทะคือศีลและหิริ และพึงใช้มรียาทะคือศีลและหิรินั้น รักษาความเป็นสมณะไว้ แล้วถือเอาสามัญญผล ๔ นี้คือองค์ที่ ๒ แห่งนา ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช เขตต์ อุกฺกานสมฺปนฺนํ โหติ, กสฺสกสฺส หาสฺชนกํ อปฺปมฺปิ พิชฺช วุตฺตํ พฺหุ โหติ, พฺหุ วุตฺตํ พฺหุตฺรํ โหติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ อุกฺกานสมฺปนฺเนน วิปฺลผลททายินา ภวิตพฺพํ, ทายกานํ หาสฺชนเกน ภวิตพฺพํ, ยถา อปฺปํ ทินฺนํ พฺหุ โหติ, พฺหุ ทินฺนํ พฺหุตฺรํ โหติ ๕ อิํ มหาราช เขตตฺตสฺส ตฺติยํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดว่านา เป็นสถานที่ที่ถึงพร้อมด้วยการเมล็ดผล เมล็ดข้าวที่หว่านไว้แม้เพียงเล็กน้อย ก็ย่อมทำความบันเทิงใจให้เกิดแก่ชวานามากมาย เมล็ดข้าวที่หว่านไว้มากมาย ก็ย่อมทำความบันเทิงใจให้เกิดมากยิ่งขึ้นไป ฉนฺโต ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยการเมล็ดผล ให้ผลไพบุลย์ พึงเป็นผู้ทำความบันเทิงใจให้เกิดแก่ทายกทั้งหลาย โดยปรากฏที่ไทยธรรมที่ทายกถวายให้แม้เพียงเล็กน้อยก็เป็นของมีผลมาก ที่ถวายให้มาก ก็มีผลมากยิ่งขึ้นไป ฉนฺตํเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๓ แห่งนา ที่พึงถือเอา

ภาสิตมเปตํ มหาราช เถเรน อุปาลีนา วินยธเรน –

“เขตตูปเมน ภวิตพัพพํ อุฏฺฐจฺจานวิปฺลทายีนา
เอส เขตตวโร นาม โย ททาติ วิปฺลํ ผลน”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ท่านพระอุบาลีเถระผู้เป็นวินัยธร ได้ภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า
“ภิกษุพึงเป็นผู้เปรียบด้วยทีนา เป็นที่ผลิตผลให้ผลไฟบุลย์ ผู้
ใดมอบผลอันไฟบุลย์ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นนาที่ประเสริฐ”

เขตตุงคปญฺโท จตฺตโก ๑
จบเขตตุงคปัญทาส่อที่ ๔

๕. อคทงคปญฺห

๕. อคทงคปัญฺหา

ปัญฺหาว่าด้วยองค์แห่งยา

[๕] “ภนฺเต นาคเสน ‘อคทสฺส เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ
ตานิ เทว องฺคานิ คเหตุพฺพานี”ติ ฯ

[๕] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๒ แห่ง
ยา’ องค์ ๒ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช อคเท กิมิ น สณฺจหนฺติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา
โยคาวจเรน มานเส กิเลสํ น สณฺจเปตพฺพา ฯ อิํ มหาราช อคทสฺส ปจฺมํ องฺคํ
คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร ในยา ย่อมหาหนอนขึ้นมิได้
ฉันใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ไม่พึงทำกิเลสให้ตั้งขึ้นในใจ ฉะนั้น
เหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๑ แห่งยา ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปรํ มหาราช อคโฑ ทฏฺฐมุฏฺฐทิกฺขจสฺสิตปีตขายิตสายิตํ สพฺพํ วิสํ ปฏฺวิหนฺติ,
เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรน ราคโทสโมหมานทิกฺขจวิสํ สพฺพํ ปฏฺวิหนิตพฺพํ ฯ
อิํ มหาราช อคทสฺส ทฺตียํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่ายา ย่อมกำจัดพิษที่สัตว์กัด พิษที่สัมผัส พิษที่สัตว์ลืมตามดูโลก พิษที่กิน ที่ดื่ม ที่ลิ้ม ที่เลีย เป็นต้น ทั้งปวง ฉนใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงกำจัดพิษคืออโรคะ พิษคือโทสะ พิษคือโมหะ พิษคือมานะ พิษคือทิฏฐิทั้งปวง ฉนนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๒ แห่งยา ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวน –

“สงฺขารานํ สภาวตฺถํ ทฏฺฐกาเมน โยคินา
อคเทเนว โหตพฺพํ กิเลสฺวิสนาสเน”ติ ฯ

ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเหล่าเทพ ทรงภาษิตความข้อนี้ไว้ว่า

“โยคีบุคคลผู้ต้องการเห็นสภาวะความเป็นจริงแห่งสังขารทั้งหลาย พึงเป็นดุจยา(ถอนพิษ) ในอันที่จะทำพิษคือกิเลสให้พินาศเกิด”

อคทฺขคฺปญฺโท ปญฺจโม ฯ
จบคทฺกคฺปญฺหาชฺชอํ ๕

๖. โภชนนฺคฺปญฺห

๖. โภชนนฺคฺปญฺหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งโภชนะ

[๖] “ภนฺเต นาคเสน ‘โภชนสฺส ตีณิ องฺคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ ตีณิ องฺคานิ คเหตุพฺพานี”ติ ?

[๖] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘พึงถือเอาองค์ ๓ แห่งโภชนะ (ของกิน)’ องค์ ๓ ที่พึงถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช โภชนํ สพฺพสฺตฺตานํ อุปฺตฺถมฺโภ, เอวเมว โช มหาราช โยคินา โยคาวจรเณ สพฺพสฺตฺตานํ มคฺคฺอุปฺตฺถมฺภณ ภาวิตพฺพํ ฯ อิทํ มหาราช โภชนสฺส ปจฺมํ องฺคํ คเหตุพฺพํ ฯ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร โภชนะ ย่อมเป็นสิ่งอุปถัมภ์
สัตว์ทั้งปวง ฉันทไฉ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้อุปถัมภ์สัตว์
ทั้งปวงด้วยมรรค ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๑ แห่งโภชนะ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช โภชนํ สพฺพสตุตฺตํ พลํ วฑฺฒติ, เอวเมว โข มหาราช
โยคินา โยคาวจเรณ ปุณฺณวฑฺฒนียา วฑฺฒิตพฺพํ ฯ อิห มหาราช โภชนสฺส ทฺตติยํ อํคํ
คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าโภชนะ ย่อมช่วยเพิ่มกำลังของสัตว์
ทั้งปวง ฉันทไฉ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ควรช่วยเพิ่มพูนความเจริญแห่ง
บุญ(ของสัตว์ทั้งปวง) นี่คือองค์ที่ ๒ แห่งโภชนะ ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช โภชนํ สพฺพสตุตฺตํ อภิปตฺตติ, เอวเมว โข มหาราช
โยคินา โยคาวจเรณ สพฺพโลกาภิปตฺตติเตน ภวิตพฺพํ ฯ อิห มหาราช โภชนสฺส ตฺตติยํ อํคํ
คเหตุพฺพํ ฯ

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่าโภชนะ เป็นของที่สัตว์ทั้งปวงปรารถนา
ยิ่ง ฉันทไฉ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเป็นผู้ที่ชาวโลกทั้งปวงปรารถนา
ยิ่ง ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๓ แห่งโภชนะ ที่พึงถือเอา

ภาสิตมฺเปตํ มหาราช เถเรณ มหาโมคคฺคฺลลาเนน –

“สฺยเมณ นียเมณ สฺสเลน ปฏิปตฺตติยา

ปตฺตติเตน ภวิตพฺพํ สพฺพโลกสฺส โยคินา”ติ ฯ

ขอถวายพระพร ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระ ได้ภาษิตความข้อนีไว้ว่า

“โยคีบุคคล ควรเป็นผู้ที่ชาวโลกทั้งปวงปรารถนา ด้วยความ

สำรวม ด้วยวัตร ด้วยศีล และด้วยข้อปฏิบัติ”

โภชนนฺตฺปนฺโท ฉนฺนุจฺจ ๑

จบโภชนนฺตฺปนฺโท ๒

๗. อิสสาสจคปญห

๗. อิสสาสังคปัญหา

ปัญหาว่าด้วยองค์แห่งนายขมังธนู

[๗] “ภนฺเต นาคเสน ‘อิสสาสสฺส จตฺตาริ อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ยํ วเทสิ, กตมานิ ตานิ จตฺตาริ อํคานิ คเหตุพฺพานี’ติ ?

[๗] พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “พระคุณเจ้านาคเสน ท่านกล่าวว่า ‘ฟังถือเอาองค์ ๔ แห่ง นายขมังธนู’ องค์ ๔ ที่ฟังถือเอานั้น เป็นไฉน ?”

“ยถา มหาราช อิสสาโส สเร ปาตยนฺโต อุโก ปาเท ปถวิยํ ทพฺหํ ปติฏฺฐาเปติ, ชนฺณอุเวกฺลลํ กโรติ, สรฺกฺลาปํ กฺภูสิณฺธิมุหิ จเปติ, กายํ อุปฺตฺถทฺหํ กโรติ, เทว หตฺเต สนฺธิฏฺฐจฺานํ อาโรเปติ, มุฏฺฐิํ ปิพฺยติ, อํคฺคฺลโย นิรฺนฺตรํ กโรติ, คีวํ ปคฺคณฺหาติ, จกฺขุณิ มุขญฺจ ปิทฺหติ, นิमितฺตํ อุชฺฐํ กโรติ, หาสฺมุปฺปาเทติ ‘วิชฺฌิสฺสามี’ติ, เอวเมว โข มหาราช โยคิณา โยคาวจเรณ สีลปถวิยํ วีริยปาเท ปติฏฺฐาเปตพฺพํ, ขนฺติโสฺรจฺจํ อเวกฺลลํ กาทพฺพํ, สํวเร จิตฺตํ จเปตพฺพํ, สํยมนียเม อตฺตา อุปเนตพฺโป, อิจฺฉา มุจฺฉา ปิพฺยิตพฺพา, โยนิโส- มนสิกาเร จิตฺตํ นิรฺนฺตรํ กาทพฺพํ, วีริยํ ปคฺคเหตุพฺพํ, ฉ ทวารา ปิทฺหิตพฺพา, สติ อุปฺฐจเปตพฺพา, หาสฺมุปฺปาเทตพฺพํ ‘สพฺพกิเลสเ ฅาณนาราเจณ วิชฺฌิสฺสามี’ติ ๕ อิหํ มหาราช อิสสาสสฺส ปจฺมํ อํคํ คเหตุพฺพํ ๕

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร นายขมังธนู เมื่อจะยิงลูกศรไป ก็ย่อมเหยียบยันเท้าทั้ง ๒ บนพื้นดินให้มั่นคง ผูกแสลงธนูไว้ที่ข้อต่อสะเอว ทำกายให้แข็งแรง ยกมือทั้ง ๒ ข้างจับคันธนู กำมือให้แน่น ทำนิ้วให้ชิดกัน ประคองคอไว้ หรีดา แม่ปาก ทำที่หมายให้อยู่ตรงหน้า สร้างความบันเทิงใจให้เกิดขึ้นว่า ‘เราจักยิงถูก’ ดังนี้ ฉันทัด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็ฟังเหยียบยันเท้าทั้ง ๒ คือวิธีะบนพื้นดินคือศีล ทำขันติและโสรัจจะไม่ให้บกพร่อง ตั้งจิตไว้ในสังวร น้อมตนเข้าไปในความสำรวมระวัง กำ ความปรารถนา ความสยบ(ตัณหา)ให้แน่น ฟังทำจิตให้ชิดกันในเพราะโยนิโสมนสิการ ประคองความเพียรไว้ หรี(ปิด)ทวาร ๖ ทำสติให้เข้าไปตั้งไว้ สร้างความบันเทิงใจให้เกิดขึ้นว่า ‘เราจักใช้ธนูคือญาณ ยิงถูกกิเลสทั้งปวง’ ดังนี้ ฉันทันนั้นเหมือนกัน นี้คือองค์ที่ ๑ แห่งนายขมังธนู ที่ฟังถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช อิสสาโส อาพกั ปรีหริติ วงฺกชิมหกุฏิลนาราสฺส อฺชฺชกรณาย
 ๕ เอวเมว โข มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อิมสฺมึ กายเ สติปฏฺฐานอาพกั ปรีหริตพฺพํ
 วงฺกชิมหกุฏิลจิตฺตสฺส อฺชฺชกรณาย ๕ อิห มหาราช อิสสาสฺสส ทฺติยํ องฺคํ คเหตุตพฺพํ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่านายขมังธนู ย่อมเตรียมง่ามเหล็กไว้เพื่อ
 ใช้ตัดลูกศรที่คดให้ตรง ฉันทใด ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเตรียมง่าม
 เหล็กคือสติปัฏฐานไว้ในกายนี้ เพื่อใช้ตัดจิตที่คดงอให้ตรง ฉันทนั้นเหมือนกัน นี่คือองค์ที่ ๒
 แห่งนายขมังธนู ที่พึงถือเอา

“ปุณ จปร มหาราช อิสสาโส ลกฺเข อฺปาสติ, เอวเมว โข มหาราช โยคินา
 โยคาวจเรณ อิมสฺมึ กายเ อฺปาสิตพฺพํ ๕ กถํ มหาราช โยคินา โยคาวจเรณ อิมสฺมึ กายเ
 อฺปาสิตพฺพํ ? อนิจฺจโต อฺปาสิตพฺพํ, ทฺกฺขโต อฺปาสิตพฺพํ, อนตฺตโต อฺปาสิตพฺพํ, โรคโต...
 เป... คณฺทโต...เป... สลฺลโต...เป... อฆโต...เป... อาพาทโต...เป... ปฺรโต...เป...
 ปโลกโต...เป... อีติโต...เป... อฺปทฺทวโต...เป... ภยโต...เป... อฺปสคฺคโต...เป...
 จลโต...เป... ปภงฺคฺโต...เป... อทฺฐวโต...เป... อตฺถนโต...เป... อเลณโต...เป...
 อสรณโต...เป... วิตฺตโต...เป... ตฺวจฺจนโต...เป... สฺสญฺญโต...เป... อาทินวโต...เป...
 วิปริณามธมฺมโต...เป... อสารโต ...เป... อฆมฺมูลโต...เป... วรฺกโต...เป... วิภวโต...เป...
 ... สาสวโต...เป... สงฺขตโต...เป... มาราณีสโต...เป... ชาตฺธิธมฺมโต...เป... ชรณธมฺมโต
 ...เป... พฺยาริธมฺมโต...เป... มรณธมฺมโต...เป... โสภณธมฺมโต...เป... ปรีเทวธมฺมโต...
 เป... อฺปายาสธมฺมโต...เป... สํกิลฺลธมฺมโต...เป... เอว โข มหาราช โยคินา
 โยคาวจเรณ อิมสฺมึ กายเ อฺปาสิตพฺพํ ๕ อิห มหาราช อิสสาสฺสส ตฺติยํ องฺคํ คเหตุตพฺพํ ๕

ขอถวายพระพร ยังมีอีกองค์หนึ่ง ธรรมดาว่านายขมังธนู ย่อมเลี้ยงธนูไปที่เป้า ฉันทใด
 ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียร ก็พึงเลี้ยงที่กายนี้ ฉันทนั้นเหมือนกัน ขอถวาย
 พระพร ถ้ามว่า พึงเลี้ยงจิตไปที่กายนี้อย่างไร ? ตอบว่า พึงเลี้ยงไปว่า ไม่เที่ยง พึงเลี้ยงไปว่าเป็น
 ทุกข์ พึงเลี้ยงไปว่าเป็นอนัตตา พึงเลี้ยงไปว่าเป็นดุจโรค ฯลฯ ว่าเป็นดุจผี ... ว่าเป็นดุจลูกศร ...
 ว่าเป็นของเจ็บปวด ... ว่ามีแต่อาพาธ ... ว่าเป็นฝ่ายอื่น ... ว่าเป็นของย่อยยับ ... ว่าเป็นเสนียด
 จัญไร ... ว่ามีอันตราย ... ว่ามีแต่ภัย ... ว่ามีแต่อุปสรรค ... ว่าหวั่นไหว ... ว่าแตกหัก ... ว่าไม่
 มั่นคง ... ว่าหาที่ต้านทานมิได้ ... ว่าหาสละมิได้ ... ว่าเป็นของร้าง ... ว่าเป็นของเปล่า ... ว่า
 เป็นของว่าง ... ว่ามีแต่โทษ... ว่ามีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ... ว่าหาสาระมิได้ ... ว่า
 เป็นมูลแห่งความเจ็บปวด ... ว่าเป็นดุจเพชรฆาต ... ว่ามีแต่ความวิบัติ ... ว่าเป็นไปกับอาสวะ

[อิโต ปริ ราชงคปญหาทิกา อฏฐตีส ปญหา วินฎฐา, เยหิ ตา ทิฎฐา, เตหิ โน
อาโรเจตพพา ปุณ มุฑาทาปนกาเล ปกฺขิปนตฺถายาติ (น, พุ, ส)] ๕

[มีปัญหา ๓๘ ข้อมีราชคปัญหาเป็นต้นที่อื่นจากนี้ที่หายไป, ชนเหล่าใดพบเห็นปัญหา
เหล่านั้น ชนเหล่านั้นพึงบอกแก่พวกข้าพเจ้า เพื่อใส่เข้าไปใหม่ในกาลพิมพ์ครั้งต่อไป]

ตสฺสุทฺถานี -

กุมภโก จ กาพายโส จ

ฉตฺตํ เขตตตฺตจ อคโท

โกชนเน จ อิสฺสาโส

วุตฺตํ ทานี วิหฺวหิตี ๕

รวมสูตรที่มาในวรรคนี้มี ๗ สูตร คือ

๑. กุมภสูตร

๒. กาพายสูตร

๓. ฉัตตสูตร

๔. เขตตสูตร

๕. อคทสูตร

๖. โกชนสูตร

๗. อิสสาสูตร

ท่านผู้รู้กล่าวไว้ในบัดนี้

โอปมฺมกถาปญฺทกณฺโฑ นิฎฺฐิตี ๖

จบโอปมฺมกถาปญฺทกัณฑ์

นิคม

คำลงท้ายคัมภีร์มิลินทปัญหา

อติ จสุ กณฺเทศุ พาวีสติวคคปติมณฺฑลิตฺเตสุ ทฺวาสมฺภูจิจฺจิกา เทฺวสตา อิมสฺมึ
โปตฺตเก อากตา มิลินทฺปญฺหา สมตฺตตา, อนาคตา จ ปน ทฺวาจตฺตาลีส โหนฺติ, อากตา จ
อนาคตา จ สฺพฺวา สโมธาเนตฺวา จตฺตฺหิ อธิกา ติสตฺปญฺหา โหนฺติ, สฺพฺวา
มิลินทฺปญฺหาติ สงฺขํ กจฺจนฺติ ฯ

ในบรรดา ๖ กัณฑ์ดังกล่าวมานี้ มีมิลินทปัญหามาแล้วในคัมภีร์นี้ ๒๖๒ ปัญหา แต่ว่า
ส่วนที่ยังไม่มา มี ๔๒ ปัญหา ส่วนที่มาแล้วและส่วนที่ยังไม่มารวมเข้าด้วยกันแล้ว ก็ถึงความ
นับได้ว่า มิลินทปัญหาทั้งหมดมี ๓๐๔ ปัญหา

รณฺโณ จ เถรสฺส จ ปุจฺฉาวิสฺซชฺชนาวสานเณ จตฺตฺราสีติสตฺสทฺสสโยชนพฺพลา อุกก-
ปริยฺนตฺถํ กตฺวา อยํ มหาปถวี ฉธา กมฺปิตฺถ, วิชฺชุลลตา นิจฺจรีสุ, เทวตา ทิพฺพปฺปฺพวสฺสํ
ปวสฺสึสุ, มหาพฺรหฺมา สาธุการมทาสิ, มหาสมฺมุทฺตจฺจณฺธิ เมฆตฺถนินฺทนิคฺโขโส วิย มหาโขโส
อโหสิ, อติ โส มิลินฺโท ราชา จ โอโรชคณา จ สิริสา อญฺชลี ปณาเมตฺวา วนฺทีสุ ฯ

ในที่สุดแห่งการถามตอบระหว่างพระราชากับพระเถระ แผ่นดินใหญ่นี้ถึงที่สุดน้ำ หนา
ถึง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ก็ได้ไหวแล้วถึง ๖ ครั้ง สายฟ้าก็แลบแปลบปลาบ เหล่าเทวดาก็ทำสายฝน
คือดอกไม้มันที่เป็นทิพย์ให้โปรยปรายลงมา ท่านท้าวมหาพรหมก็ประทานสาธุการ ในท้อง
มหาสมุทรเกิดเสียงดังกรึน ๆ เหมือนอย่างเสียงกรึน ๆ ในคราวเมฆฝนร้อง เพราะเหตุดัง
กล่าวมานี้ พระเจ้ามิลินท์และคณะฝ่ายในพระองค์อัญชลีกราบไหว้ด้วยเศียรเกล้า

มิลินฺโท ราชา อติวिय ปมฺุทิตฺตทโย สุมฺถิตฺตมานทโย พุทฺทสาสเน สารมฺติโน
รตนตฺตเย สุนิกฺกฺโข นิคฺคุมฺโพ นิตฺถทฺโธ หุตฺวา เถรสฺส คุณฺโส ปพฺพชฺชาสุ ปฏฺิปทา-
อิริยาปเถสุ จ อติวिय ปสนฺโน วิสฺสตฺโต นีรालโย นินฺทมานตฺถมฺโภ อุกฺทฺฐทาโจ วิย
ภูชคฺคินฺโท เอวมาห “สาธุ ภาณฺเต นาคเสน พุทฺทวิสโย ปญฺโห ตยา วิสฺซชฺชิตฺ, อิมสฺมึ
พุทฺทสาสเน จเปตฺวา ฐมฺมเสนาปตี สาริปฺุตตฺเตเรอ อณฺโณ ตยา สทิสฺโส ปญฺหวิสฺซชฺชเน
นตฺถิ ขมถ ภาณฺเต นาคเสน มม อจฺจยํ, อุปาสกํ มํ ภาณฺเต นาคเสน ฐาเรถ อชฺชตฺคเค
ปาณฺเปตํ สรณํ คตฺน”ติ ฯ

พระเจ้ามิลินท์ทรงบันเทิงพระทัยเป็นอย่างยิ่ง มีพระทัยที่บดขยี้มานะได้ด้วยดี เล็งเห็น
สภาวะในพระพุทธศาสนา หมดความสงสัยด้วยดีในพระรัตนตรัย โลงพระทัยไม่มีความแข็ง

กระด้าง ทรงเลื่อมใสในคุณ ในการบรรพชา ในปฏิบัติและอิริยาบถของพระเถระยิ่งนัก ทรงเป็นผู้คุ้นเคยกัน ปราสจากอาลัย ถอนเสาคือมานะ ดุจพญานาคที่ถูกถอนเชี้ยว รับสั่งอย่างนี้ว่า ‘พระคุณเจ้านาคเสน ปัญญาที่เป็นพุทธวิสัย ท่านแก้ได้ดีเสียจริง ในพระพุทธานุศาสนานี้ ยกเว้นท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระแล้ว คนอื่นที่เสมอเหมือนกับท่านในการแก้ปัญหาก็ไม่มี พระคุณเจ้านาคเสน โปรดยกโทษการล่วงเกินของโยม พระคุณเจ้านาคเสน ขอจงจำโยมไว้เถิดว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะแล้ว ตั้งแต่นี้ไปจนตลอดชีวิต’ ดังนี้

ตทา ราชา สห พลกาเยหิ นาคเสนตเถรํ ปยิริอุปาสิตวา मिलिन्हं नाम विहारं
 कारेतवा ऐरसुस निय्याเตตुवा जत्तुहि पจ्जयेหิ นาคเสนं โภกฺกิสเตหิ ภิกขุหิ สทฺธิ ปริจฺจริ,
 ปุณฺปิ ऐरसुส ปญญาय ปสฺสิตฺตวา ปุตฺตสฺส รชฺชํ निय्याเตตुवा อकारสฺมา อนคาริยํ
 ปพฺพชิตฺตวา วิปสฺสนํ วฑฺฒเตตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณฺนิ,

ในคราวนั้น พระราชาพร้อมทั้งหมู่ไพร่พล เสด็จเข้าไปใกล้พระเถระรับสั่งให้สร้างวิหารชื่อว่ามิลินท์ มอบถวายแก่พระเถระ ทรงทะนุบำรุงพระนาคเสนพร้อมทั้งภิกษุจำนวน ๑๐๐ โภกิตัวด้วยปัจจัย ๔ ครั้งทรงเลื่อมใสในปัญญาของพระเถระแม้อีก ก็ทรงมอบราชสมบัติแก่พระโอรสเสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ ผนวช ไม่มีเรือน เจริญวิปัสสนา บรรลุเป็นพระอรหันต์

เตน วุตฺตํ -

“ปัญญา ปสตถา โลกสมิ
 ปญญา วิมตี หนุตวา
 ยสมิ ขนฺธะ จิตา ปญญา
 ปุชา วิเสสสสาธาโร
 ตสฺมา หิ ปญฺหิตโต โปโส
 ปญฺณวณฺตํภิปฺุชเยย
 ลงฺกายํ โทณินฺนเร
 มหาเถเรน เลขิตฺวา
 मिलिन्हाराชपण्हो ज
 मिलिन्हो हि महापण्हो
 อิมินา ปุณ्हกฺกเมเน
 เมตเตยยํนาคเต ปสฺเส

กตา สทฺธมฺมกฺกจิตฺติยา
 สนฺตี ปปโปนฺติ ปญฺหิตา ๕
 สติ ตตฺถ อญฺจนกา
 อคฺโค เสฏฺโฐ อนุตฺตโร
 สมฺปสฺสํ หิตมตฺตโน
 เจตฺติยํ วิย สาทโร”ติ ๕
 วสตา โทณินาмина
 สฺกฺกจฺปิตํ ยถาสฺสํ
 นาคเสนวิสชฺชนํ
 นาคเสน สุปญฺหิตโต
 อิตโต กจฺจามิ ตฺสฺสิตํ
 สฺสเนยฺยํ ฆมฺมมตฺตมนฺติ ๕

เพราะเหตุนั้น พระโบราณาจารย์จึงกล่าวว่า

“ปัญญาประเสริฐในโลก บัณฑิตทั้งหลายสร้างปัญญา เพื่อ
ความดำรงอยู่แห่งพระสัทธรรม บัณฑิตทั้งหลาย ใช้ปัญญา
กำจัดความเห็นวิปริตได้แล้ว ก็บรรลุสันติบาท (พระนิพพาน)
ปัญญาดำรงอยู่ในขันธสันดานใด สติก็ยอมเป็นธรรมชาติที่ไม่
บกพร่องในขันธสันดานนั้น จัดเป็นขันธสันดานที่รองรับการ
บูชาพิเศษ เป็นขันธสันดานที่เลิศ ประเสริฐ ยอดเยี่ยม เพราะ
ฉะนั้น บุรุษผู้เป็นบัณฑิตเล็งเห็นประโยชน์ตน พึงบูชาท่านผู้มี
ปัญญา ดุจบุคคลผู้มีใจเอื้อเพื่อบูชาเจดีย์ เพราะฉะนั้น ปัญหา
ของพระเจ้ามิลินท์ และคำถวายเป็นวิสาขนาของพระนาคเสน โยม
ผู้มีชื่อว่าโทณิผู้อาศัยอยู่ ณ เมืองโทณิ เกาะลังกา ได้บันทึก
แต่งไว้ดีแล้ว ตามที่ได้สดับมา

ก็พระเจ้ามิลินท์ทรงเป็นพระราชาผู้มีปัญญามาก ท่านพระนาค
เสนก็เป็นบัณฑิตประเสริฐนัก

ด้วยบุญกรรมนี้ ขอโยมละจากโลกนี้ไปแล้ว ได้ไปสู่ภพดุสิต
ในอนาคต ขอให้ได้เข้าเฝ้าพระเมตไตรยพุทธเจ้า ได้ฟังธรรม
ที่สูงสุดเถิด”

มิลินทปัญหาปกรณ์ นิฎจิติ ๖

จบมิลินทปัญหาปกรณ์
